

*Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Filozofická fakulta
Ústav archivnictví a pomocných věd historických*

Jiří Oesterreicher

*K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech
1587 – 1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého
Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimonijních a
patronátních vrchností.*

*Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin
významného a s českým územím přímo sousedícího
pohraničního regionu.*

Rigorózní práce

Konzultant práce: Doc. PhDr. Josef Hrdlička, Ph.D.

České Budějovice 2014

Anotace

V předkládané práci se autor zabývá v první řadě popisem konfesijní situace na dolnorakouském panství Weitra ve zlomovém okamžiku let 1587-89, kdy zde byly - na přání tehdejšího majitele dominia, císařského chráněnce Wolfa Rumpfa a pod vedením Melchiora Khlesla - opakovaně uskutečněny násilné rekatolizační misie.

Autor v předkládané práci vychází především z nedávných závěrů rakouské historičky Brigitte Lernet, obhájených v diplomové práci pod názvem „*Die Gegenreformation in der Herrschaft Weitra. 1581-1600*“ na vídeňské univerzitě v roce 1997, které ovšem v některých důležitých aspektech reviduje (např. v otázce údajného upřednostnění patronátních vazeb před vazbami patrimonijními) a časově i regionálně dále rozšiřuje (popisuje např. konfesijní situaci na panství Weitra až téměř do poloviny 17. století; či mapuje přeshraniční kontakty dolnorakouského vitorazského obyvatelstva na blízké jihočeské lokality). Svůj revizní výklad předkládá spolu s vůbec první v příloze komentovanou transkripcí všech základních dokumentů popisujících průběh vitorazských konfesionalizací uložených dnes ve fasciklu 218 (po přesignování v roce 2007 lze uvádět i pod novou signaturou HA 7/5) v privátním fürstenberském vitorazském zámeckém archivu.

Předkládaná práce značně rozšiřuje i dosavadní torzovité české poznání starší minulosti tzv. „Vitorazska“ či „českého Vitorazska“, čili uměle vytvořeného mikroregionu nacházejícího se v současnosti v České republice, historicky ovšem původně území dolnorakouského. Rekatolizační agenda zmíněného fasciklu 218 podává totiž cenné informace o starších „vitorazských“ lokalitách České Cejli (Böhmzeil) a Velenicích (Wielands), jejichž sjednocením v roce 1922 vznikly České Velenice, o Dvorech nad

Lužnicí (Beinhöfen/Německé), Krabonoši (Zuggers) a Nové Vsi nad Lužnicí (Erdweiß), a také, byť již o poznání torzovitěji i o Nakolicích (Naglitz), Rapšachu (Rottenschachen), Tušti (Schwarzbach) a Vyšném (Weißenbach).

Unikátní dokumentace fasciklu 218 umožňuje autorovi vznášet sekundárně i jiné než jen konfesijní otázky. Konkrétně umožňuje rozplétat například skutečnou podobu patrimonijních pout mezi vitorazskou vrchností a jejími poddanými. Výsledky tohoto bádání přivádějí autora předkládané práce k rozhodnutí předložit opět především českému čtenáři „jiné“ výklady a definice některých fundamentálních pojmů spjatých s výzkumem dějin venkova (např. pojmů *léno*, *ministerialita*, *fojtství*, *panství*, *poddanství*, *přikázání se*, *svobodnictví* či *člověčenství*), než na jaké bývá dosud uvyklý.

Annotation

Jiří Oesterreicher: Zur Rekatholisierung der niederösterreichischen Herrschaft Weitra in den Jahren 1587-1589 im Hinblick auf das sog. „tschechische Vitorazsko“ Gebiet (bzw. auf die sog. „Dreizehn Gemeinden“, die Niederösterreich 1920 an die ČSR abtreten musste). Oder: Der Untertan im Räderwerk zwischen Patrimonialherrschaft und Patronatsobrigkeit

Primo behandelt der Verfasser die konfessionellen Verhältnisse der niederösterreichischen Herrschaft Weitra während des Umschwungs 1587 - 1589, als hier auf Wunsch des damaligen Herrschaftsbesitzers und Kaisergünstlings Wolf Rumpf unter Leitung des späteren Wiener Erzbischofs Melchior Khlesl wiederholt gewalttätige Rekatholisierungsmissionen durchgeführt wurden, die eine rasche katholische Erneuerung der Weitraer Gegend durchsetzten.

In dieser Darstellung werden nicht durchwegs nur neue Thesen entwickelt, sondern auch einige, die Brigitte Lernet schon 1997 (in ihrer hervorragenden Magisterarbeit an Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien zum Thema „Die Gegenreformation in der Herrschaft Weitra. 1581-1600“) formuliert hat, referiert und aus tschechischer Sichtweise modifiziert, die von der österreichischen Perzeption abweicht. Einige problematische Aussagen Lernets - z. B. die wiederholte Behauptung, während der Weitraer Rekatholisierung hätten Patronatsbindungen mehr gegolten als patrimonielle Bindungen) werden berichtigt und die Forschung über die von Lernet festgelegte Zäsur 1600 hinaus zeitlich ausgedehnt. Auch regional wird Lernets Untersuchung, die sich auf die Herrschaft Weitra beschränkt, um die Miteinbeziehung der Weitraer Nachbarherrschaften sowie der Kontakte der Weitraer Untertanen hinaus ins benachbarte Böhmen bereichert. Die kritische Würdigung Lernets stützt der Verfasser vor allem auf Dokumente, die im privaten Fürstenbergschen Schlossarchiv Weitra unter den Signaturen „alt: Fasz. 218“ sowie „neu: Fasz. HA 7/5“ aufbewahrt werden und von ihm im zweiten II. Teil des Traktats erstmals transkribiert verfügbar gemacht worden sind.

Die vorliegende Abhandlung kann und will auch zur Erweiterung des bis heute immer noch mangelhaften tschechischen Bewusstseins für die ältere Vergangenheit des sog. „Vitorazsko“ (auch: des „tschechischen Vitorazsko“), eines einst niederösterreichischen Gebietes, erheblich beitragen, denn zahlreiche transkribierte Schriftstücke des Fasz. 218 informieren über die „Weitraer Gemeinden“ Böhmeil, Wielands (von denen Ortsteile 1922 zu České Velenice vereinigt wurden), Beinhöfen/Dvory nad Lužnicí, Erdweiß/Nová Ves nad Lužnicí und Zuggers/Krabonoš, sowie (vereinzelt) von Naglitz/Nakolice, Rottenschachen/Rapšach, Schwarzbach/Tušť und Weißenbach/Vyšné.

Secundo liefert die genaue, umfassende Transkription des Fasz. 218 reiches, einmaliges, authentisches Quellenmaterial, das es dem Autor gestattet, sich auch anderen als nur konfessionellen Fragen zu widmen, das es ihm *in concreto* ermöglicht, tatsächliche Formen der Bindungen zwischen der Weitraer Obrigkeit und den Weitraer „Untertanen“ zu beschreiben. Nach den aus seiner Forschung gewonnenen Schlussfolgerungen weist der Verfasser auf etliche in Tschechien unter „Historikern für ländliche Geschichte“ bis heute tradierte, jedoch nicht mehr haltbare Thesen und Definitionen hin und korrigiert diese, so beispielsweise für die Termini Lehen/léno u. Lehnwesen/lení vztah, Ministerialität/zemská šlechta, Vogtei/fojtství, (Grund)herrschaft/panství, Untertanenschaft/poddanství, Huldigung/přikázání se, (Grund-, Vogt)holde/člověk, člověčenství oder *armiger vel rusticus*/Sergeant/Edelknecht/svobodník, deren Begriffsinhalte er dem aktuellstem Forschungsstand gemäß präzisiert und erläutert.

Annotation

Jiří Oesterreicher: A study about the recatholization of the Lower Austrian domain Weitra in the years 1587-1589 with the regard to the so-called „Czech Vitorazsko“ area (or the so-called „Thirteen communities“, that Austria had to concede to the ČSR in 1920). Or: Subjekts in the gears meshing between the patrimonial-authority and patronage.

Firstly the author deals with the religious conditions of the Lower Austrian rule Weitra during the turning points 1587 - 1589, when at the request of the former rule owner and minion of emperor Wolf Rumpf under the supervision of the later Viennese bishop Melchior Khlesl repeated violent recatholization-missions were carried out. After them the rapid Catholic renewal of rule Weitra was followed, and especially in „Czech Vitorazsko“.

In this representation there weren't only new theories developed, but also some of them which Brigitte Lernet formulated in 1997 (in her excellent Master's thesis at Faculty of Humanities of the University of Vienna on "The counter-reformation in the domain Weitra 1581-1600") and from the Czech point of view these thesis was modified (for example, the repeated assertion that during these missions the patronage-connections/*ius patronatus* had more weight than the manorialism-connections) and the research exceeds the Lernet's-border 1600 too. Also regionally the study exceeds the border of the rule Weitra when it describes frequentative contacts of the Lower Austrian villeins (especially domain Weitra villeins) with the neighboring Bohemia.

The author presents that critical evaluation of some statements Lernet's with supporting by documents from the private caunt Fürstenberg castle archive Weitra (the signature "old: Fasz 218", "new: Fasz HA 7/5") which were critically edited in the second part of his study even for the first time. Just this documentation brings also new facts about the history of some „Vitorazsko“-communities, which is still known only insufficiently.

And secondly, it makes the presented documentation of a unique authentic

source material possible, that the author also deals with other topics than only the confessional one. First of all described are here the relationships between superioritas and its subjects on the Lower Austrian domain Weitra. Comparison of this relationships with the results of similar research about the same topics of the rural history in Czech reveals, that many of the Czech terms, its explanation and even phanomens should be redefinated. According to the current state of research should be in the Czech Republic redefinated for example terms and phanomens as a *léno* (*Lehen*), *lenní vztah* (*Lehnwesen*), *zemská šlechta* (*Ministerialität/Landadel*), *fojtství* (*Vogtei*), *panství* (*Grund*)*herrschaft*, *poddanství* (*Untertanenschaft*), *přikázání se* (*Huldigung*), *člověk* (*holde*), *člověčenství* (*Homagium*) or *svobodník* (*armiger vel rusticus/Edelknecht*).

---

* Be aware of that these terms aren't translated into English, initially it's necessary to authenticate the unity of English terms with them in German and Czech languages.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimonijních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Poděkování

Poděkovat musím v první řadě Tomu, který vše řídí. Již jen za to, že jsem svou práci mohl psát právě v této době, byť době velmi nesnadné a rozporuplné. Jsem si totiž plně vědom té skutečnosti, že v minulém režimu bych podobnou práci napsat vůbec nemohl. A to nikoli jen pro tehdejší „nedostupnost“ pramenného materiálu uloženého povětšinou jen kousek za českou hranicí již v dolnorakouské Weitře. Vadilo by jistě i jen ono zpochybnění tehdy kanonizovaného paradigmatu o zásadním významu národního pojetí dějin, proti kterému stavím ve své práci důsledně pojetí vpravdě pekařovské, tedy regionální a zemské.

Můj velký dík patří i dvěma dolnorakouským historikům, bez nichž by tato práce zřejmě nikdy napsána nebyla a z nichž se za ony dlouhé roky vzájemného obohacování stali mí blízcí přátelé. Dvornímu radovi Dr. Wolfangu Katzenschlagerovi děkuji mimoto za zpřístupnění písemností všech tří vitorazských archivů a také vitorazské fürstenberské zámecké knihovny. Mag. Karlu Heinrichu Huberovi pak zase za mnohahodinové konzultace nad transkribovanými texty fasciklu 218 a právě tak i za cenné rady při hledání požadované odborné literatury v dolnorakouských vědeckých institucích.

Poděkování patří zajisté i mé sestřence Petře Machové za pomoc při tvorbě mapových příloh.

Velký dík patří také majiteli transkribovaných písemností, Johannesovi princovi zu Fürstenberg, za umožnění transkripce fasciklu 218 z vitorazského zámeckého archivu.

Děkuji také Doc. PhDr. Josefu Hrdličkovi, Ph.D. z Ústavu archivnictví a pomocných věd historických při FF JU za to, že se uvolil působit jako konzultant této rigorózní práce.

Ještě zbývá dík poslední. Dík mé paní, třem malým princeznám a jednomu princovi za trpělivost, kterou se mnou po celý čas mého spisování měli.

Jiří Oesterreicher, 14. března 2014

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracoval sám za použití uvedených pramenů a literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své rigorózní práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a opomentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Borovanech, dne 14. března 2014

.....

OBSAH

I.

1. ÚVOD.....	13
1.1. Vitorazské násilné rekatolizační misie v rakouských souřadnicích	13
1.2. Periodizace vitorazských událostí	17
1.3. K metodologii předkládané rigorózní práce	18
1.3.1. Inspirující Brigitte Lernet	18
1.3.2. Od případové studie k pohledu zdola	19
1.3.3. Zorné pole výzkumu	21
1.4. Zkoumaný region.....	23
1.4.1. Nová Ves, Dvory nad Lužnicí, Krabonoš.....	24
1.4.2. Česká Cejle, Velenice.....	26
1.4.3. Nakolice a Vyšné.....	26
1.4.4. Rapšach a Tušť.....	29
1.4.5. Klikovsko.....	29
1.5. Dolnorakouská panství Waldviertelu	29
1.6. Prameny a odborná literatura	30
1.7. Analogie a podněty v českém prostředí	35
1.7.1. Fenomén „přikázání se“ v práci Roberta Šimůnka	35
1.7.2. Problematika konfesionalizace u Josefa Hrdličky	36
1.7.3. „Kumulování kapitálu“ u Petra Mati.....	37
2. LIMITY.....	39
2.1. Kritérium času	39
2.2. Podobnost českého a dolnorakouského prostoru	40
2.2.1. Ministerialita jako exemplum.....	41
2.2.2. Aristokracie	47
2.3. Handicapy českého dějepiscectví na poli výzkumu dějin venkova a patrimoniální správy	49
2.3.1. Lenní vztah, léno, leník	49
2.3.2. Fojtství	53
2.3.2.1. Weltliche Vogtei	55
2.4. Typy grundherrschaften	58
2.4.1. Grundobrigkeit.....	58
2.4.2. Vogtherrschaft	59
2.4.3. Ius advocatiae versus patronát.....	60
2.4.4. Dorfobrigkeit.....	61
2.4.5. Bergobrigkeit.....	64
2.4.6. Forstobrigkeit	66
2.4.7. Landgericht	68
2.4.8. Ungeldhoheit.....	74
2.4.9. Gutsherrschaft versus grundtherrschaft	74
2.4.10. Ideální panství.....	75
2.4.11. Jedna velká tříšť vazeb	76
2.4.12. Desátky	77
2.5. Fenomén „paralelních“ panství v českomoravském prostředí.....	78
2.5.1. Oprava Oldřicha z Rožmberka jako exemplum	78
2.5.2. „Pod knížecí ochranou“	79
2.5.3. Kauza dvořáků z Rojetína	81

2.5.4. Srovnání českých a německých grundherrschaften	83
2.5.5. „Paralelní“ vitorazská panství in concreto.....	87
2.6. Poddaný.....	89
2.6.1. Poddaný versus holde	89
2.6.2. Problematika člověčenství.....	91
2.6.3. Osedlý.....	94
2.6.4. Rekogniční (uznávací) naturální poplatky	95
2.7. Problematika patronátu	98
2.7.1. Ius praesentandi et nominaci versus landesherrliches patronat	98
2.7.2. Především poddaní nebo především farníci?.....	99
2.7.3. Krátké intermezzo.....	103
2.7.4. Odmítnutí konstruktů o rekatolizaci gmündských měšťanů.....	104
2.8. Nejednoznačnosti.....	107
2.8.1. Kombinanační hybridy.....	107
2.8.2. Rumpf iniciátorem vitorazských rekatolizačních misí?.....	108
2.9. Poznámka „na okraj“: k významu vesnické samosprávy.....	108
3. REKATOLIZAČNÍ MISIE NA PANSTVÍ WEITRA	114
3.1. Triumvirát Rumpf – Khlesl – Schwarzmann.....	114
3.1.1. Wolfgang Sigismund Rumpf zum Wielroß.....	114
3.1.2. Georg Schwarzmann.....	117
3.1.3. Melchior Khlesl.....	119
3.1.4. Georg Ursylvanus a čtyři Habsburkové	120
3.2. Cuius regio, eius religio	122
3.2.1. Ustavení císařské komise	122
3.2.2. Další členové císařské komise	123
3.3. Neděle 29. listopadu.....	125
3.3.1. Vitorazští měšťané a „inleute“	125
3.3.2. „Mně zajisté Kristus i v životě i smrti ziskem jest“.....	127
3.3.3. Pozměnění parametrů rekatolizačních misí.....	127
3.3.4. Výčet venkovských rekatolizovaných lokalit	129
3.3.5. Přetahování o poddané	131
3.3.6. „Uralt recht und herkommen“	132
3.4. Evidence poddaných.....	134
3.4.1. Seznamy rebelujících poddaných	134
3.4.2. Zpovědní seznamy	135
3.4.6. Zpovědní cedule.....	138
3.4.4. Ženská jména v evidenčních soupisech a zpovědních seznámech.....	139
3.5. Opakované návraty císařské komise do Weitry během první vlny misí	140
3.5.1. Pod taktovkou vrchnostenského úředníka	140
3.5.2. Dopis vikáře Jakoba Schenowitzze	141
3.5.3. Rekatolizační úsilí Ulricha Hackela	143
3.5.4. Vogtholden z Rieggers.....	144
3.6. Druhá vlna násilných rekatolizačních misí.....	145
3.6.1. Vitorazští vogtholden jako objekty druhé vlny	145
3.6.2. Především v zájmu vitorazské vrchnosti	146
3.6.3. Výsledky druhé misijní vlny	149
3.7. Tři příběhy a jeden pohled do zákulisí	151
3.7.1. Příběh Wolfa Meussla a Achaze von Landau a jejich toliko „zdánlivé“ rebelie	151
3.7.2. Příběh o zmoudření měšťana Georga Eigla	157

3.7.3. Pohled do zákulisí	159
3.7.4. O sebevědomém Georgu Schwarzmannovi a jeho „velké hře“	160
3.8. Jak byly seznamy psány	164
3.8.1. Aneb „Petter Plindt ist nit angesagt word“	164
3.8.2. Klimatologická vsuvka	166
3.9. Katolíci „pro forma“?	167
3.9.1. Úvahy nad opravdovostí konverzí	167
3.9.2. Změny nevítané, změny vítané	170
3.9.2.1. Němčina na ústupu	170
3.9.2.2. Nadace a fundace	171
3.9.2.3. Pozitiva katolických mystérií na pozadí třicetileté války	173
3.10. Vyspravování vitorazské farní sítě	177
3.10.1. Provizorní správní obvody a personální unie	177
3.10.3. Poslušnost versus svědomí	181
3.10.4. Presbyterský způsob pastorače a jeho limity	184
3.10.5. Pod rekatolizačním tlakem	187
3.10.6. Eliminace luterských pastorů	188
3.10.6.1. Rekatolizační strategie	188
3.10.6.2. Eliminace engelsteinského zámeckého pastora v Pfaffenschlagu	190
3.10.6.3. Vitorazské městské bratrstvo Unser lieben Frauen	193
3.10.6.4. Gmündské specifikum	194
3.10.6.5. „Sectischer Predikant“ v Krabonoši	198
3.11. Novoveští ve světle rekatolizačních seznamů	208
3.11.1. „Rebellische Leut“ z Nové Vsi	208
3.11.2. Zvláštní tolerance Novoveských a její důsledky	213
3.12. Několik slov ke konfesijní situaci na jiných blízkých panstvích	219
3.12.1. Shrnutí konfesijní situace ve Weitře a jejím okolí	219
3.12.2. Konfesijní situace na panství Gmünd	221
3.12.3. Konfesijní situace na panství Kirchberg am Walde	222
3.12.4. Konfesijní situace na panství Heidenreichstein	222
4. FINITA LA COMMEDIA	224
4.1. Rekatolizace jako demonstrace moci	224
4.2. Ekonomický přínos rekatolizačních misí	227
4.3. Fürstenbergové, dědici Rumpfova odkazu	231
5. PRAMENY A LITERATURA	236
6. REJSTŘÍK	258

II. (Přílohy) 270

I) TRANSKRIPCE PÍSEMNOSTÍ FASCIKLU 218

Ia) Komentář k transkripci

Ib) Komentovaná transkripce gmündského zповědního seznamu z 21. prosince 1587

Ic) Transkripce ostatních písemností fasz. 218 (celkem 57 textů)

II) MAPOVÉ PŘÍLOHY

IIa) Vitorazské „grundobrigkeit“ okolo r. 1590

IIb) Vitorazské „vogtherrschaft“ okolo r. 1590

IIc) Vitorazské „ortsobrigkeit/dorfobrigkeit“ okolo r. 1590

IIId) Ideální vitorazské „panství“ z pohledu W. Rumpfa, tj. skutečně rekatolizované lokality

I.

1. Úvod

„ [...] *Obrátme se nyní opět do Dolních Rakous a zaostřeme na zdejší protireformaci. Ta byla ve zdejších zeměpanských městech a trhových osadách, přeplněných luterány, prováděna takto: Luteránům bylo s horlivostí a rozhodností nejprve zakázáno nadále navštěvovat evangelické bohoslužby doma i na jiných místech a nedodržení zákazu bylo přísně trestáno. Poté byli násilně nuceni účastnit se římskokatolických exercicií a liturgie. [...] A když jim to nebylo po vůli, došlo i k odebrání městských práv.*“

Bernhard Raupach, Erläutertes Evangelisches Oesterreich [etc.], s. 429, Hamburg 1740 (volný překlad J. Oesterreicher)

Khlesl: „Žertujete, pane Rumpfe. Vždyť kdopak by neznal Vaši moc u zdejšího dvora.“

Rumpf: „Oh, to je pouhé zdání. Vždyť můj pán je tak přísný. Čím jsem mu blíže, tím blíže jsem i jeho zlobě. Včera večer, například, byl zase velmi rozčilen. Nejsme žádný Filip III., křičel, a nenecháme si diktovat soukromníky. Tu jsem raději velmi rychle prchl dveřmi pryč.“

Franz Grillparzer, Ein Bruderzwist in Habsburg, z prvního výstupu, Vídeň 1848 (překlad J. Oesterreicher)

1.1. Vitorazské násilné rekatolizační misie v rakouských souřadnicích

Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 16. století se vlna násilných rekatolizací přelila z vedlejších zemí rakouského soustátí do samotného jeho centra – Dolních Rakous včetně Vídně. Jedna z vůbec prvních radikálních protiakcí katolické strany v zemi pod Enží proběhla pak na *panství Weitra*, dominiu těsně hraničícímu s Jižními Čechami. Tehdejší

protireformační vlna (tj. vlna násilně vedených rekatolizací; v souřadnicích později opět římsko-katolicky smýšlejícího středoevropského prostoru bývá toto období synonymně jmenováno také „pravou reformací“) však ještě nebyla cílena na samotnou dolnorakouskou nobilitu. Respektive dolnorakouská šlechta jako stavovské společenství vyznačující se právem osobní náboženské svobody (garantované císařskou *koncesí* Maxmiliána II. z roku 1568 a následně roku 1571 týměž panovníkem potvrzené i tzv. *asekurací* – tj. pojistkou) nebyla za daného poměru sil v zemi stále ještě považována za cílovou skupinu, „objekt“ dragonád horlivých katolických misionářů.¹ Svou nezastupitelnou úlohu však dolnorakouská šlechta sehrála jako podporovatelka a nositelka protireformace, tedy jako dějinný subjekt. Totiž jen tam, kde byla šlechta katolickou stranou získána pro myšlenku restaurace katolicismu na svém *panství*, mohli posléze římskokatoličtí misionáři, podporovaní po smrti císaře Maxmiliána II. opět velmi významně habsburským domem, uskutečnit mezi jejími *poddanými* rekatolizační misie.

Avšak i onen rok smrti Maxmiliána II. je toliko orientačním mezníkem. Nelze totiž přehlédnout, že i přes známé sympatie Maxmiliána II. k reformaci to byl právě tento panovník, který výrazně podpořil katolickou stranu v Dolních Rakousích hned dvěma zásadními rozhodnutími. Maxmilián II. totiž zaprvé výslovně zakázal dolnorakouským městům a trhovým osadám připojit se otevřeně k reformaci, která se tak od té chvíle skutečně začala jevit jen jako „záležitost“ dolnorakouských baronů a rytířů; i proto byla ostatně obě již zmíněná privilegia (asekurace i koncese) zacílena jen na šlechtu. Maxmilián nechal také zřídit první protireformační instituci,

---

¹ Srov. např. Gustav REINGRABNER, *Adel und Reformation*, in: FLdkdNdÖ 21(1976), s. 12f; Arthur STÖGMANN, *Die Gegenreformation in Wien. Formen und Folgen für die städtische Gesellschaft (1580-1660)*, in: R. Leeb – S. C. Pils – T. Winkelbauer (edd.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, Ouldenburg 2007, s. 274 f.

tzv. „klosterrat“, která měla za úkol kontrolovat, aby dosud nerozchvácené církevní majetky zůstaly i nadále v držení katolických subjektů.²

Budiž zmíněno již v úvodu, že rekatolizace *panství* Weitra nepředstavovala první podobný podnik na dolnorakouském území. O zákazu nekatolických bohoslužeb ve Vídni včetně stavovského Landhausu a také o zde v téže době zahájených násilných rekatolizacích, jimž se nevyhnula ani zdejší univerzita, zpravují například písemné prameny z let 1577 a 1579. Písemnosti z let 1584/85 vypovídají zase o rekatolizačních podnicích v dolnorakouských zeměpanských městech waldviertelského regionu, ve Waidhofenu an der Thaya, Zwettlu, Kremsu nebo Steinu. Duší všech těchto rekatolizačních podniků byl tehdy mladý energický biskupský oficiál Melchior Khlesl.³

Přesto je právě význam Weitry jako milníku rakouských církevních dějin šestnáctého století neoddiskutovatelný. Právě na vitorazském dominiu s úspěchem aplikovaný protireformační postup posloužil totiž jako vzor pro další podobné podniky uskutečňované v režii prokatolicky smýšlející dolnorakouské šlechty. Iniciátorem rekatolizace Weitry tu nově nebyl přímo zeměpán (jako např. v případech zeměpanských dolnorakouských měst Vídně, Waidhofenu an der Thaya, Zwettlu či Kremsu) a nebyla jím ani dotčená duchovní knížata a jiní církevní magnáti (v podobě pasovského a vídeňského biskupa, eventuálně světelského opata), pro které bylo volání po pravé „reformaci“ již léta každodenním chlebem. Snad vůbec poprvé

---

² Např. G. REINGRABNER, *Als man um die Religion stritt... Reformation und Katholische Erneuerung im Waldviertel 1500 – 1650*, Horn 2000, s. 27-28.

³ Brigitte LERNET, *Die Gegenreformation in der Herrschaft Weitra. 1581-1600* (= Diplomová práce, dále DP, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien), Wien 1997, s. 15; Martin SCHEUTZ, *Kammergut und/oder eigener Stand? Landesfürstliche Städte und der „Zugriff“ der Gegenreformation*, in: R. Leeb – S. C. Pils – T. Winkelbauer (edd.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, Oldenbourg 2007, s. 275 ff; A. STÖGMANN, *Die Gegenreformation* (jako pozn. č. 1), s. 275; Theodor WIEDEMANN, *Geschichte der Reformation und Gegenreformation im Land unter der Enns*, Bd. I, Prag 1879, s. 215f; Karl WOCELKA, *Kirchengeschichte*, in: Peter Czendes – Ferdinand Opll – Karl Wocelka (edd.), *Wien. Geschichte einer Stadt. Die frühneuzeitliche Residenz (16. - 18. Jahrhundert)*, Wien-Köln-Weimar 2003, s. 325 ff.

v Dolních Rakousích vzešel tehdy požadavek rekatolizace rozsáhlého a významného dolnorakouského dominia z okruhu přední dolnorakouské nobility. Tentýž panský stav, který kdysi společně s rytířstvem přispěl lvím dílem k vítězství luterství v zemi pod Enží, požadoval tedy nyní, a to se stejnou horlivostí, se kterou zde před necelým půlstoletím přispěl k rozpadu konfesijní jednoty, opětné sblížení s Římem.⁴

Zásadním způsobem se na onom změněném smýšlení šlechty podepsala beze vší pochybnosti i dlouhodobě neměnná prokatolicky vedená církevní politika habsburských panovníků, kteří trvali na jediném – na respektování svého práva *cuius est regio, eius est religio*. Habsburkové pak své „leníky“ – neboť zemská šlechta (tzv. „*landadel, ministerialita*“) byla skutečně v širším smyslu slova sotva něčím více – znovu svazovali s katolicismem především propůjčováním významných a prestižních dvorských úřadů.⁵ Opětne katolicky smýšlející zemská ministerialita pak společně se zeměpánem docílila poměrně rychle během čtyř desetiletí (1580–1620) vzestupu podílu dolnorakouských katolíků z odhadovaných asi 10% na téměř 30%.⁶

---

⁴ O rekatolizaci *panství* Weitra jako výrazném milníku v dějinách dolnorakouských rekatolizací např. Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, in Herwig Wolfram (ed.), *Österreichische Geschichte. 1522–1599, Teil 2*, s. 255f. K užití terminologie „*reformace*“, „*protireformace*“, „*pravá reformace*“, apod. např. B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), s. 18 – 19. O poznání kratší charakteristiku problematiky lze nalézt také u G. REINGRABNERA, *Als man um die Religion* (jako pozn. č. 2), s. 219. Reingrabner ve své práci upamatovává také na poněkud problematický, tj. obsahově široký termín „*konfesionalismus*“. Sám se mu pokud možno vyhýbá tím, že raději než o konfesionalismu jako *jevu* o něm hovoří jako o *procesu*, tj. zabývá se především popisem jeho jednotlivých fází. Konkrétně hovoří o fázi, ve které byla snaha reformovat církve zevnitř, o fázi, kdy se rodily nové konfese stojící již mimo katolickou církev, o delším období, během kterého docházelo k uvědomování mezikonfesijních odlišností (tzv. *konfessionsbildung*), které konečně vyústilo v ostrý střet stoupenců obou stran.

⁵ Např. G. REINGRABNER, *Besonderheiten von Reformation und katholischer Konfessionalisierung im Land unter der Enns*, in: R. Leeb – C. Pies – T. Winkelbauer (edd.) *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, Oldenbourg 2007, s. 390; Robert EWANS [John Weston], *Rudolf II. a jeho svět*, Praha 1997, s. 110f.

⁶ Např. Arno STROHMEYER, *Metropole und moderne Staatsbildung. Konfessionalisierung in Wien und Graz in Vergleich (1564 – 1637)*, in: Marina Dmitrieva – Karen Lambrecht (edd.), *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, Stuttgart 2000, s. 32); Thomas

Šíření luterství v rakouských zemích hodnotili pak Habsburkové před rokem 1555 i po něm jako vzpouru proti zemskému pořádku a pokud nebylo jiných (represivních) možností, čelili mu alespoň legislativně, tedy vydáváním protireformačních mandátů a dalších výnosů.⁷ Jakýkoli svůj ústupek vůči reformaci⁸ učiněný především z politických důvodů, považovali za dočasný a vždy odvolatelný. A také za ústupek individuální, nikoli korporativní. Každý jednotlivý šlechtic mohl tedy být dle tohoto nazírání v případě své neposlušnosti konfesijních privilegií zbaven. Zemská nekatolická šlechta hodnotila ovšem podobné kroky zcela jinak. Hlásit se k luterské konfesi považovala za nezadatelné právo a mnohdy i za stavovskou „vizitku“. Zásada *cuius est regio, eius est religio* byla jejím žitým politickým programem.

1.2. Periodizace vitorazských událostí

Čtvrtstoletí rekatolizačního procesu na vitorazském dominiu, vymezené přibližně roky 1580 – 1605, lze dále pro lepší uchopení problematiky rozčlenit na tři nestejně dlouhé fáze. 1.) Na období

WINKELBAUER, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický (= ČČH) 98(2000), s. 481, 490. K navyšování počtu katolíků cestou rekatolizačních misí docházelo i v Čechách, na Moravě, a také v dalších zemích habsburského soustátí. Na Moravě provedl podobnou rekatolizaci svého panství Mikulov kupříkladu jen o necelé desetiletí dříve Rumpfův příbuzný, původem rakouský šlechtic s těžištěm v Dolních Rakousích a ve Štýrsku, Adam z Ditrichštejna. T. WINKELBAUER, *Gundaker von Liechtenstein als Grundherr in Niederösterreich und Mähren. Normative Quellen zur Verwaltung und Bewirtschaftung eines Herrschaftskomplexes [etc.]*, Wien-Köln-Weimar 2008, s. 70-72, s. 320-322; Friedrich EDELMAIER, *Die Herkunft Dietrichsteins und seine Tätigkeit als kaiserlicher Gesandter in Spanien*, in: Friedrich Edelmaier – Alfred Kohler – Jose Carlos Ruenda Ferndandez (edd.), *Die Korrespondenz der Kaiser mit ihren Gesandten in Spanien, Band 1 (1563 – 1565)*, s. 35 f; 45. Mimochodem, R. J. W. Ewans zmiňuje ve své práci o Rudolfovi II., že nárůst konverzí ke katolicismu mezi vyznavači „rudolfínské kultury“ (tj. šlechtou, umělci, inteligencí, pozn. J. Oesterreicher) byl dán především „intelektuální přitažlivostí katolicismu.“ R. EWANS, *Rudolf II.* (jako pozn. č. 5), s. 189.

⁷ Např. Gerhard SCHOLZ, *Beiträge zur Geschichte der katholischen Restauration im oberen Waldviertel. 1590-1650* (Disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1968, s. 3f.

⁸ Tj. např. *religionskonzession* (1568), *religionsassekuration* (1571), v českých zemích pak např. opět tzv. *Majestát* (1609).

rekatolizačních příprav (1580 – podzim roku 1587), během kterých vynikají zvláště koordinované protireformační aktivity nového majitele *panství* Wolfa Rumpfa a pasovského oficiála Melchiora Khlesla. 2.) Na poměrně krátké období, kdy zde jsou rekatolizační misie ve dvou hlavních vlnách uskutečněny – *poddaní panství* Weitra jsou tehdy za použití hrozeb donuceni zúčastnit se katolických misí a přestoupit k římskokatolickému vyznání (advent roku 1587 – jaro roku 1589). V této etapě misí připadají další velmi významné role také vitorazskému hejtmanu Georgu Schwarzmannovi a světelskému proboštu Georgu Ursylvanovi. 3.) Následnou třetí fází (léto roku 1589 – počátek 17. století) tvoří období pomisijní. Vítězství protireformace je v tomto závěrečném období na dominiu zřejmé, o pravověrnosti vitorazských *poddaných* se již nepochybuje. Katolická víra vitorazských *poddaných* je v této závěrečné fázi již jen prohlubována tehdy standardním způsobem. Tedy každodenním nenásilným působením přidělených duchovních správců, udržovaných ovšem, více než kdy později, v bdělosti vrchnostenskými i císařskými nařízeními a pochopitelně také biskupskými oběžnými listy. Jak propastný rozdíl ve srovnání se stavem katolické věci na sousedních dolnorakouských dominiích Engelstein, Gmünd, Schrems, Heidenreichstein, Rappottenstein, Raabs, Rosenau, Kirchberg a dalších, které měla rekatolizace teprve postihnout.

1.3. K metodologii předkládané rigorózní práce

1.3.1. Inspirující Brigitte Lernet

V předkládané práci se zabývám, přes četné přesahy do dob starších i pozdějších, především onou druhou fází restaurace katolicismu na vitorazském dominiu. Tedy samotným průběhem rekatolizačních misí a také tehdy existujícími myšlenkovými schémata a vzorci jednání, které rekatolizační projekt *de facto* umožnily. Hned na počátku musím opět

dostatečně zdůraznit to, co lze číst již v anotaci, že totiž záměrně navazují především na inspirativní práce rakouské historičky Brigitte Lernet.⁹

Prezentovaný elaborát se však od Brigitte Lernet již jednou odvyprávěné problematiky v některých významných směrech odlišuje. Tuzemský čtenář zde totiž v první řadě nalezne podstatně více obecných informací o reformační minulosti Dolních Rakous než u zmiňované rakouské badatelky, neboť bez dostatečných faktografických znalostí hrozí v českém prostředí reálné nebezpečí, že celkový obraz průběhu vitorazských rekatolizačních misí bude nepochopen či pokřiven. Časté exkurzy do dolnorakouské minulosti, zdejšího právního systému a následná porovnávání zjištěného se závěry české historiografie považují proto za nutné a žádoucí.

1.3.2. Od případové studie k pohledu zdola

Odlišnosti mezi předkládanou rigorózní a Lernetinou diplomovou prací jsou patrné v užití metodologii. Brigitte Lernet (pod vedením univerzitních profesorů Alfreda Kohlera a Friedricha Edelmayera) především ověřuje, zda se již odjinud z říšského prostoru známé mechanismy raných šlechtických konfesionalizací uplatnily také při rekatolizaci dolnorakouského vitorazského *panství*. Ke zvolenému tématu přistupuje úměrně tomu takzvaně „shora“, což mimo jiné znamená, že její spis není v první řadě – tak jako má práce – pokusem o mikrohistorickou sondu do dějin vitorazských rekatolizačních misí se zřetelem ke specifickým odlišnostem jednotlivých vitorazských lokalit, byť její znalosti vitorazských mikrohistorických reálií jsou mimořádně hluboké. Mnohem více se práce rakouské historičky blíží obecné případové studii (metodologicky pojaté spíše jako syntéza než jako analýza), kterých sice k tomuto tématu zná německá historiografie již několik, která však na druhé straně představuje ve zmenšených souřadnicích rakouských naopak něco stále „téměř“

---

⁹ Brigitte LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), 123 s. Táž autorka později odprezentovala závěry DP ve stejné znějící studii v historické revue *Das Waldviertel* (Wv), 51/2002, s. 1 – 31.

neznámého. I proto ostatně ono opakující se vysoké hodnocení Lernetiných výzkumů v odborných příspěvcích T. Winkelbauera,¹⁰ i proto ono rychlé „zklassičtění“ Lernetiny eseje, která je tak již dnes (ani ne po 15 letech od uveřejnění) považována spolu s několika podobnými studii rakouských historiků uskupených především okolo T. Winkelbauera a G. Reingrabnera za jakýsi novodobý normativ.

Řečeno ještě jinými slovy, raný proces rekatolizace panství Weitra, označovaný v současnosti téměř synonymním termínem *konfessionalizace*, nebude v Rakousku nadále možné interpretovat bez znalostí takových výkladových vzorců, mezi něž patří například etatistický konstrukt sociální disciplinace (*sozialdisziplinierung*) Gerharda Oestreicha, byť ten sám považoval sociální disciplinaci v prvé řadě za sekulární proces odlišný od *disciplinace religiózní*. Také bez poukázání na fenomény tzv. stavovského dualismu (*ständischer Dualismus*), či fenoménu vzrůstu moci zeměpána v neprospěch stavů (*konfessionalisierung als die Frühphase moderner europäischer Staatsbildung*), jehož první období je pak zase spjato s prostým uvědomováním si mezikonfesionálních odlišností (tzv. *konfessionsbildung*), to již asi nadále nepůjde.¹¹

Ve srovnání s metodologickou výstavbou Lernetiných prací lze na můj esej naopak nahlížet – přes ony všechny syntetické rysy, kterých není málo – především jako na pokus přistoupit k téže problematice z opačného směru, tedy „zdola“. Jako badatel zabývající se dlouhodobě starší minulostí oblasti tzv. českého Vitorazska jsem totiž především regionálním historikem, který při svém studiu literatury a pramenů opět především regionálního významu,

---

¹⁰ T. WINKELBAUER, *Gundaker von Liechtenstein* (jako pozn. č. 6), s. 72ff; TÝŽ, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, MIOG 34(1999), s. 145 (v pozn. č. 541); TÝŽ, *Ständefreiheit* (jako pozn. č. 4), v pozn. aparátu na s. 353. Podobné hodnocení také u M. SCHEUTZE, *Kammergut* (jako pozn. č. 3), s. 317 (v pozn. č. 32).

¹¹ O sociální disciplinaci včetně slabin tohoto konceptu nejen v českém prostředí srov. především podrobný a skutečně mimořádně přínosný výklad u P. Matlase. Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukázněný poddaný. Hranice trestní disciplinace poddanského obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17. - 18. století*, Praha 2011, s. 21- 33.

uplatňuje povětšinou analytické přístupy a techniky vycházející principiálně z metodiky blízké toponomastice, mikrohistorii, historické geografii a sociální a kulturní antropologii.¹²

Je pro mě proto potěšující, že jsem, ovšem s výjimkou jinak nazírané problematiky *patronátu*, jíž se věnuji v dalších kapitolách, dospěl, i přes odlišně koncipovanou metodologickou výstavbu své rigorózní práce, a konečně také při odlišném výběru odborné literatury, k podobným závěrům.

Tento přístup „zdola“ je ostatně patrný také v mé snaze poskytnout čtenáři v příloze této rigorózní práce – a to ve formě transkripce – k samostatnému posouzení všechny písemné dokumenty utvářející onen skutečně velmi zajímavý rekatolizační fascikl číslo 218 (nově ovšem pod signaturou HA 7/5), uchovávaný ve vitorazském zámeckém archivu. K podobné snaze dochází konečně vůbec poprvé.

1.3.3. Zorné pole výzkumu

Po předchozím poukázání na odlišnosti obou esejů budiž ovšem opět zdůrazněno, že myšlenkově i co se prezentované faktografie dotýče, má předkládaná rigorózní práce k Lernetiným esejům velmi blízko. Podobně jako předtím ona, byť to *expressis verbis* ve své práci nezdůrazňuje,

---

¹² Takto metodologicky vystavěny jsou např. tyto mé místopisné práce: J. OESTERREICHER, *Problematisches „Vitorazsko.“ Ein Beitrag zum Verständnis der tschechischen Interpretation der Vergangenheit einer Grenzregion*, Wv 54(2005), s. 21-36; TÝŽ, *K názvu a stáří vsí Hrdlořezy a Dvory nad Lužnicí na Suchdolsku. Příspěvek k dějinám Suchdolska a „Vitorazska“*, HG 33(2005), s. 157 – 174; TÝŽ, *K názvu vsi Rapšachu/Rapischachu/Rottenschachen na Suchdolsku. Příspěvek k dějinám Suchdolska a tzv. Českého Vitorazska*, JSH 75(2006), s. 192 – 203; TÝŽ, *Tannenbruck – Trpnouze, geneze nazírání okrajové lokality. Příspěvek k dějinám „Vitorazska“ a Novohradsko*, in: *Regiony – časoprostorové průsečíky* (= HG, Supplementum II) Praha 2008, s. 127 -149; TÝŽ, *Zur Entstehung der Benennung Rapischach/Rottenschachen im Gebiet des sogenannten „Tschechischen Vitorazsko“ oder der sogenannten „Dreizehn abgetretenen Gemeinden“*, Wv 57(2008), s. 46-56; TÝŽ, *Tannenbruck-Trpnouze. Zur Genese der Perzeption einer Randlokalität*, Wv 60(2011), s. 30-47; TÝŽ, *Bemerkungen zur Lokalisierung des sagenhaften Segor in Kaiser Friedrichs I. Grenzfestlegung von 1179*, Wv 62(2013), s. 80-94. Má diplomová práce, *Vitorazský mýtus; Historie římsko-katolické církevní správy v oblasti tzv. českého Vitorazska. Dva příspěvky k historii pohraničního regionu*, JU, Historický Ústav), České Budějovice 2003, 151s + 21 příloh, či drobný spisek o minulosti tzv. českého Vitorazska, Gmündu a Českých Velenic, *Společná minulost. Gmünd a České Velenice. (Nejen) průvodce vycházkovým okruhem*, České Velenice 2005, 76 s., jsou naproti tomu pojaty jako syntézy.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu. 21

pokládám si totiž i já tři hlavní otázky, které z velké části určují podobu našich prací. Oba se v první řadě tážeme: (1.) po změnách, které rekatolizace *panství* v tom širším i užším smyslu slova přinesla s sebou; oba hledáme odpovědi na to, jak (2.) nejlépe definovat vzájemnou pozici *gruntovního pána* a jeho *poddaných* (opět ona složitá problematika fenoménu *grundherrschaft*) a jak se v rámci tohoto fenoménu vyrovnat s existencí něčeho, co já osobně nazývám *paralelními panstvími*. To jest, řečeno ve zkratce, jak se vyrovnat se skutečností, že *poddaní* bývali běžně vázáni poddanskou povinností vícero vrchnostem, které si mnohdy navzájem konkurovaly. I proto byli konečně někteří „také“ *poddaní panství* Weitra rekatolizováni (vazby k Wolfu Rumpfovi zde totiž byly asi o poznání silnější než k jiným vrchnostem), zatímco jiní „také“ Rumpovi *poddaní* byli rekatolizace ušetřeni. Právě upřednostnění jistého typu vazby *poddaného* k vrchnosti, tedy určitého typu *panství/herrschaft* před jiným, mělo tedy pro zdárný průběh restaurace katolicismu na vitorazském *panství* rozhodující význam.¹³

Konečně nás také oba zajímá (3.), nakolik byl vynucený přestup poddanského obyvatelstva *panství* Weitra ke katolické konfesi pouze formálním aktem.¹⁴ Zodpovězením této třetí otázky se pak zabývám o něco intenzivněji než B. Lernet, neboť zatímco konfesijní situaci regionu sleduji hluboko do druhé poloviny poloviny 17. století, nepřekračuje rakouská historička mezní rok 1600 (ovšem i proto, že samotný fascikl 218 neobsahuje písemnosti z pozdějšího období).

---

¹³ Nikoli bezdůvodně uvedl např. H. Feigl, že „každý statek šlechtický či klášterní (církevní) byl ojedinelým zjevem – co do počtu *poddaných* a i vrchnostenských práv a způsobu jejich vymáhání a konečně, lišil se od ostatních i co do způsobu svého vzniku.“ Helmuth FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft vom ausgehenden Mittelalter bis zu den thesesianisch-josephinischen Reformen* (= Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich, Band XVI), Wien 1964, 379 s. (překlad J. Oesterreicher)

¹⁴ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 4), s. 7.

1.4. Zkoumaný region

Předkládaná studie poskytuje především analýzu rané restaurace katolicismu v prostoru „ideálního“ dolnorakouského *panství* Weitra. Tento prostor však již dnes nepředstavuje kompaktní území, neboť jeho menší část byla v roce 1920 integrována do nově vzniklého Československa a od 1. ledna 1993 tvoří konečně součást České republiky. V tuzemsku bývá pak Rakouskem odstoupená oblast běžně nazývána *Vitorazskem*, avšak toto označení je zatíženo terminologickou nevyjasněností, která má svůj původ především v novodobé české mytologii, konstruované do značné míry v čase romantismu 19. století. Právě proto dochází v posledních deceniích ke zpřesňujícímu doplňování původního názvu o adjektivum český. Z amébního *Vitorazska*, tj. z oblasti terminologicky nejasné, se touto malou úpravou stává poměrně jednoznačně geograficky ohraničené území *českého Vitorazska*.

Výše uvedené je ovšem nutno ihned doplnit o další významné sdělení, že totiž k ČSR byly onoho roku 1920 připojeny i vsi, které celá staletí náležely i jiným *panstvím* než jen právě zmíněnému *panství* Weitra. Výrazný počet poddaných zde měla v průběhu staletí například i *panství* Litschau a Heidenreichstein, o poznání méně poddaných dále také *panství* Gmünd a Kirchberg. V oblasti tzv. *českého Vitorazska* se však rozkládaly i majetky světelského kláštera, rytířských statečků Ehrendorf či Reinpolz a nechyběly ani majetky špitální.

Přes právě uvedená sdělení víme o minulosti tzv. *českého Vitorazska* a především pak o jeho starší minulosti (tj. před rokem 1920) na české straně stále jen málo. I proto byla napsána tato rigorózní práce, která si za jeden z cílů klade přispět k poznání konfesijní minulosti tohoto dnes v České republice ležícího regionu v období přelomu 16. a 17. století.

V předkládané práci pochopitelně navazuji i na závěry výzkumu, které jsem právě před deseti lety v roce 2003 předložil ve své diplomové práci na

Historickém ústavu Jihočeské univerzity České Budějovice.¹⁵ Tehdy mi ovšem bohužel byly některé rakouské archivy stále ještě nepřístupné, postrádal jsem totiž ony tolik cenné kontakty a doporučení. Právě tak jsem o celé řadě velmi cenných písemných pramenů a jejich uložení neměl nejmenšího tušení. Nedostupný a neznám mi tehdy zůstal i vpravdě unikátní soubor písemností popisujících rekatolizační události na *panství* Weitra, složený z dokumentů vzniklých mezi lety 1583-1602, s důrazem na období let 1587-1589.

Termín unikátní tu navíc nepoužívám v žádném případě jako nadsázku; fascikl číslo 218 má totiž zásadní význam právě i pro poznání minulosti *českého Vitorazska*. Jeho rozborem získáváme totiž nejen ony obecné informace o minulosti dolnorakouského *panství* Weitra, nýbrž právě i specifické informace o poměrech v některých „vitorazských“ lokalitách ležících dnes v Česku. Podobných dochovaných pramenů existuje pro oblast tzv. českého Vitorazska minimální množství, netřeba tedy asi příliš zdůrazňovat onen mimořádný význam informací obsažených ve fasciklu 218 pro badatele zkoumajícího vitorazský region.

Mým velkým přáním je pak v neposlední řadě i to, aby český čtenář či badatel nenahlížel na předkládanou rigorózní práci jako na v českém prostředí cizí těleso pojednávající o cizích dějinách a obsahující cizí terminologii. Vždyť podobného náhledu bychom se měli oprostít konečně i proto, že v blízkém roce 2020 si připomeneme již sto let od chvíle, kdy se i „vitorazský“ prostor stal součástí novodobých českých dějin.

1.4.1. Nová Ves, Dvory nad Lužnicí, Krabonův

Nejvíce prostoru je v mé práci vyčleněno analýze rekatolizačního procesu ve „vitorazských“ vsích Erdweiß/Nová Ves a Beinhöfen/Německé (Dvory nad Lužnicí), dvou obcí nacházejících se kdysi celá staletí na dolnorakouském *panství* Weitra. To ovšem vyplývá již i z podstaty

---

¹⁵ Jiří OESTERREICHER, *Vitorazský mýtus* (jako pozn. č. 12).

dochovaného písemného materiálu, neboť studován je především onen zmiňovaný fascikl č. 218, který obsahuje písemnosti vztahující se právě především k událostem na *panství* Weitra.¹⁶

Téměř stejně podrobně jsou studovány i krabonošské (Zuggers)¹⁷ církevní poměry druhé poloviny 16. století, byť se tato lokalita nenacházela na *panství* Weitra, nýbrž již na sousedním dolnorakouském komorním *panství* Heidenreichstein. Ve Weitře dochované prameny totiž podobnou rekonstrukci i zde umožňují, neboť vitorazská vrchnost se o Krabonoš a především o dění kolem zdejšího kostela sv. Jana Křtitele v tomto období mimořádně zajímala.¹⁸

---

¹⁶ Erdweiß/Novou Ves nad Lužnicí se zatím podařilo doložit k roku 1431. Herbert KNITTLER (ed.), *Bauen in der Kleinstadt. Die Baurechnungen der Stadt Weitra von 1431, 1501-09 und 1526* (=Medium aevum quotidianum, Sonderband XV), Krems 2005, s. 94f. Existenci Beinhöfen/Dvorů nad Lužnicí potvrzuje až vitorazský urbář z roku 1499, i když lze předpokládat větší stáří této lokality. Jiří OESTERREICHER, *K názvu a stáří vsí* (jako pozn. č. 12), s. 169f.

¹⁷ Nejstarší zmínka o existenci Zuggers/Krabonoše pochází již z roku 1179, druhou nejstarší zmínku o existenci lokality podává „urbář“ *panství* Litschau z roku 1369. J. OESTERREICHER, *Bemerkungen* (jako pozn. č. 12), s. 80-94. Josef CHMEL (ed.), *Zins- und Dienstbuch der Grafschaft Litschau 1369*. In: Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 3 (1853) s. 259.

¹⁸ Problematické je naopak studium starší vrchnostenské agendy (před rokem cca. 1650) *panství* Heidenreichstein, která se s největší pravděpodobností do dnešní doby nedochovala. Novější vrchnostenská agenda (po roce cca. 1650) je veřejnosti naopak přístupná. Tato, uložená donedávna přímo na hradě Heidenreichstein jako součást archivu stejnojmenného velkostatku rodiny Kinských a zinventarizovaná poč. 50. let 20. století Felixem Wintermayrem, se totiž v současnosti nachází v NÖLA St. Pölten. Důležité informace o podobě *panství* před polovinou 17. století lze sice částečně vyzískat také z dolnorakouských zemských desk, tzv. *landtafel*, uložených taktéž v NÖLA a konečně i ze stavovských daňových registrů, tzv. *alte gülteinlagen* (pro Heidenreichstein sign. OM 37; OM 43), avšak podobné rekonstrukce jsou nadále velmi nedostatečné. Situaci zde bohužel nezachrání ani doplnění těchto všech údajů dalšími informacemi z fondů Hofkammerarchivu, například ze zde uloženého fondu Niederösterreichische Herrschaftsakten (pro Heidenreichstein sign. H 30). S podobně skoupými informacemi o bývalém puchheimském *panství* Heidenreichstein a zde žijící větvi rodu Puchheimů se ovšem překvapivě setkáváme i v dodnes dochovaných archivech ostatních větví tohoto kdysi velmi rozvětveného rodu. V centrálním archivu rodiny Hoyos-Sprinzenstein, která po hornských Puchheimech podělila i jejich rodinný archiv, se například o poměrech na heidenreichsteinském *panství* nedozvíme nic (tento archiv uložený v Hornu je badatelům zatím stále zpravidla nepřístupný, byl však přefocen na mikrofilmy a ty uloženy v NÖLA). Podobné zklamání nás čeká i v privátním vídeňském archivu rodiny Schönborn-Buchheim (Schönborn-Buchheim Domänearchiv, Wien 1, Renngasse 4), soudě alespoň podle inventáře tohoto archivu uloženého taktéž v NÖLA. Opět jiná část bývalého listinného archivu Puchheimů tvoří pak v NÖLA zvláštní sbírku pojmenovanou Archiv Puchheim Urkunden, avšak zde se nachází pouhých 27 listin z let 1326 - 1409, z nichž k *panství* Heidenreichstein se vztahuje jediná. Je také možné, že nepočtené písemné prameny

1.4.2. Česká Cejle, Velenice

S již menším akcentem jsou v práci popsány náboženské poměry někdy také k vitorazskému dominiu počítaných vsí Böhmeil/Česká Cejle a Wielands/Velenice,¹⁹ jejichž některé katastrální části se v roce 1920 ocitly v novém československém státě (od roku 1922 pod jednotícím názvem České Velenice). Primárně proto, že se až na výjimky (tou byl například v Böhmeil ležící dvůr Wolfshof), nacházelo starší středověké i raněnovověké osídlení v těch místních částech zmíněných vsí/obcí, které zůstaly i po roce 1920 v Rakousku a tyto vsi nelze tedy *de facto* plně považovat za součást zkoumané oblasti tzv. českého Vitorazska.²⁰

1.4.3. Nakolice a Vyšné

Stranou zájmu jsem neponechal ani další tehdy existující vsi tzv. „českého Vitorazska“ Naglitz/Nakolice²¹ a Weissenbach/Vyšné,²² avšak

---

vztahující se k *panství* Heidenreichstein jsou uloženy i v zámeckém archivu Rosenberg, neboť právě zde nalzáme i část jinde nedochované starší vrchnostenské agendy *panství* Litschau (pro období před rokem cca. 1600), které podobně jako např. Heidenreichstein, Gmünd a Horn patřilo na sklonku středověku po jistou dobu Puchheimům. Za pomoc při pátrání po archivu velkostatku Heidenreichstein velmi děkuji Dr. Waltraud Winkelbauerové z NÖLA St. Pölten, prof. Herbertu Knittlerovi a prof. Hannsi Haasovi.

¹⁹ Böhmeil doložena již ve světelském klášterním urbáři k roku 1280. Wielands jako majetek *panství* Weitra k roku 1355. Např. Rupert HAUER – Walter PONGRATZ – Paula TOMASCHEK (edd.) *Heimatkunde des Bezirks Gmünd*, Gmünd 1986, s. 358, 450.

²⁰ Wolfshof, později nazývaný také Vlčí dvůr. Dnes neexistující dvorec, který se nacházel v blízkosti dnešního českovelenického sportovního stadionu. Doložený je např. v urbáři *panství* Gmünd z r. 1595. Archiv für Heimat- u. Lokalgeschichte Gmünd (=AG), Herrschaftsurbar von Gmünd, Schrems und Rosenau 1595, sign. H1, fol. A57r. Co se pak Wielands/Velenic dotýče, je velký problém již s přesnou lokalizací obou jejích částí – Oberwielands a Unterwielands. Běžně se předpokládá, že právě tzv. Unterwielands byla připojena v r. 1920 k ČSR, zatímco Oberwielands zůstala Rakousku. Např. R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK (edd.) *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19), s. 51f. Tato vžitá představa nebude však asi zcela správná, poopravit ji bude však velmi těžké. Ani místní rakouští badatelé nejsou dnes totiž schopni lokalizovat přesně průběh oné hranice rozdělující ves Wielands vedví. Za podrobný vhled do problematiky opět děkuji gmündskému badateli K. H. Huberovi.

²¹ Doloženy poprvé k r. 1339 jako součást *panství* Weitra. Např. R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK (edd.) *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19), s. 51f.

²² Doloženo poprvé k roku 1455 jako součást *panství* Weitra. Např. GB, Band 9, St. Pölten 1911, s. 134.

informací o minulosti těchto dvou lokalit se mi, i přes velkou snahu, podařilo shromáždit jen nedostatečné množství. V minulosti časté zastavování těchto vsí hrabaty z Hardeggu (která se již na samém počátku 16. století stala za nejasných okolností minimálně jejich gruntovní vrchností)²³ dalším osobám, v námi sledovaném období kupříkladu držitelům *panství* Kirchberg (am Walde), badateli pátrání značně ztěžuje a sdostatek uspokojivou rekonstrukci zdejších patrimonijních poměrů zatím bohužel neumožňuje.²⁴

Písemnosti uložené v zámeckém archivu ve Weitře podávají navíc o Nakolicích a Vyšném údaje, které vyznívají nejednoznačně. Ve vitorazském urbáři z roku 1585, o němž je známo, že posloužil jako podklad

---

²³ H. KNITTLER, *Beiträge zur Geschichte der Herrschaft Weitra von 1581 bis 1755* (Disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1965, s. 51f. Nejvýznamnějším režijním podnikem představovalo na trpasličím *panství* Reinpolz (Weissenbach) již v 16. století rybníkářství; lze proto poměrně s velkou pravděpodobností předpokládat, že hrabata z Hardeggu získala od *panství* Weitra obě lokality právě se záměrem kontrolovat zdejší rybníční hospodářství. TÝŽ, *Machten die Teiche reich? Überlegungen zur Teichwirtschaft in Niederösterreich und ihrer Stellung im feudalen Herrschaftsgefüge*, in: Týž, *Nutzen, Renten, Erträge. Strukturen und Entwicklung frühneuzeitlicher Feudaleinkommen in Niederösterreich*, Oldenbourg 1989, s. 164, 165, 181.

²⁴ Například i proto, že lokality Weissenbach ani Naglitz v urbářích uložených v zámeckém archivu v Kirchbergu am Walde nefigurují. Felix WINTERMAYR, *Schlossarchiv Kirchberg am Walde*, Wien 1958, s. 1f. Byl pro ně zřejmě zaveden zvláštní urbář, který se ovšem v Kirchbergu nedochoval. Neznamená to ovšem, že by se podobný urbář zachycující poměry ve Vyšném, Nakolicích a Reinpolz v 16. století nemohl nalézat na jiném místě, jeho uložení jsem ovšem dosud nedohledal. Podobný předpoklad se odvažuji vyslovit na základě informací uvedených H. Knittlerem v jeho disertační práci a také na základě jím mi dále osobně sdělených dalších zpřesňujících informací, za něž mu na tomto místě velmi děkuji. Knittler totiž upozorňuje, že Nakolice a Vyšné byly v roce 1538 s výminkou přednostní koupi odprodány hrabaty s Hardeggu Georgu Rußpachovi z Reinpolz, drobnému šlechtici a bezprostřednímu sousedovi obou sledovaných lokalit. Tím byl prý již tehdy vytvořen základ drobného *panství* nazývaného v písemných pramenech od té chvíle „Gut Reinpolz“ nebo „Gut Weissenbach“. Toto drobné *panství* (statek), tedy včetně vsi Reinpolz, hrabata z Hardeggu po smrti Georga Rußpacha opět získala a v průběhu 16. století je ještě několikrát propachtovala, než je roku 1580 odprodala Sonderndorfům sedícím v Kirchbergu. Po nich vlastnili v 17. a 18. století nějaký čas drobné *panství* Reinpolz/Weissenbach také Heißbergové, Herbersteinové, Buquoyové a Geyerspergové, než jej v roce 1756 posledně jmenovaní odprodali Fürstenbergům, kteří jej ovšem ke svému alodiálnímu *panství* Weitra připojili definitivně až v roce 1794. S větším počtem držitelů statku Reinpolz stoupá ovšem dle Knittlerova mínění i možnost nalezení podobného zvláštního urbáře pro Reinpolz v jejich archivech; existuje tedy poměrně velká pravděpodobnost, že o patrimonijních vazbách k nakolickým a vyšenským vesničanům se v budoucnu dozvíme přece jen více. H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 51f. Sám Knittler upozornil např. na to, že k minulosti statku Reinpolz je vhodné studovat i podklady archivu „Stetteldorfer“, uloženého v Hofkammerarchivu v oddělení NÖHA.

při utváření evidenčních rekatolizačních soupisů poddaných, se například obě lokality vůbec nevyskytují.²⁵ Teoreticky by tedy bylo možné uvažovat, že při odprodeji obou vsí z vitorazského *panství* hrabatům z Hardeggu, ke kterému došlo mezi lety 1499 - 1506,²⁶ se tehdejší vitorazský pán zřekl nejen svého gruntovního panství (*grundobrigkeit*), ale také svého fojtství (*vogtherrschaft*) a *dorfbriegkeit*, o kterýchžto pojmech bude pojednáno v dalších kapitolách.

Jak ale pak vysvětlit, že v rekatolizačním seznamu rebelujících vitorazských *poddaných* ze 12. prosince 1587 se Nakoličtí a Vyšenští objevují se souhrnnou charakteristikou „*Rumpfovi vogtholden*“? Z toho přece vyplývá, že i zdejší vesničané museli být vitorazskou vrchností obesláni, že i oni tedy byli v onen klíčový časový okamžik koncem listopadu 1587 shledáni vitorazskými *poddanými*. Jenže, a tu je opět onen rozpor, v žádné další agendě fasciklu 218, tedy dokonce ani ve zpovědních seznamech farnosti Höhenberg, kam Nakolice a Vyšné církevně spadaly, se s nakolickými a vyšenskými *poddanými* již opět vůbec nesetkáme.

Lze snad onen rozpor vysvětlit tak, že předvolání nakolických a vyšenských *vogtholden* v období první vlny rekatolizačních misí nebylo míněno císařskými komisaři a vitorazskými vrchnostenskými úředníky vážně? Že se zde snad jednalo pouze o jejich promyšlenou psychologickou strategii, zvolenou s cílem rekatolizovat (i protiprávně) co nejvíce osob v okolí Weitry, avšak když se protistrana nezalekla, nebylo na ni v tomto směru dále naléháno? Anebo tu snad mnohem spíše máme jen další explicitní důkaz, že za určitých okolností platilo vitorazské *vogtobriegkeit*, tedy soubor fojtských práv držitele vitorazského *panství*, méně než soubor vrchnostenských práv gruntovních (*grundobriegkeit*)? Osobně dávám přednost posledně jmenovanému řešení. Avšak mohu se mýlit. Neznám totiž ono vyvrcholení celé kauzy nakolických a vyšenských *vogtholden*. Nevím

---

²⁵ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 35-38.

²⁶ NÖLA, *Weltliche Herrschaften und adelige Familien*, HA Seefeld, Urkundenfond Hardegg, Urkunde Nr. 667. Za informaci děkuji opět prof. H. Knittlerovi.

totiž především, zda Nakoličtí a Vyšenští byli vyjmuti i z druhé vlny rekatolizačních misí.

1.4.4. Rapšach a Tušť

Církevními poměry dvou ostatních vsí tzv. českého Vitorazska, které koncem 16. století již také prokazatelně existovaly, tedy poměry v Rapšachu (Rottenschachen)²⁷ a Tušti (Schwarzbachu)²⁸ – menších sídlech nacházejících se na komorním heidenreichsteinském dominiu - jsem se naproti tomu v předkládané práci zabýval jen marginálně. Tyto lokality nebyly totiž rekatolizační politikou Wolfa Rumpfa přímo zasaženy a plně rekatolizovány byly až téměř za celé jedno třičtvrtěstoletí po rekatolizaci vitorazské již ve zcela jiných politických poměrech.

1.4.5. Klikovsko

Podotýkám také ještě, že za součást tzv. Vitorazska nepovažuji již území Františkova, Klikova a Hamru u Chlumu u Třeboně, které bylo dolnorakouským *panstvím* Litschau odstoupeno českému novobystřickému *panství* již mezi roky 1548-1550.²⁹ Byť se tedy také jedná o původně dolnorakouské území a navíc území bezprostředně s oblastí tzv. českého Vitorazska hraničící.

1.5. Dolnorakouská panství Waldviertelu

Vitorazské události třetí čtvrtiny 16. století je ovšem vhodné sledovat a hodnotit i v širších regionálních souvislostech. Zvláště pak dominia s vitorazským panstvím přímo sousedící bychom neměli v žádném případě pouštět ze zřetele. Již proto, že vitorazské rekatolizační misie více či méně

---

²⁷ Doložen k roku 1382 jako majetek *panství* Litschau. Např. Erbert JUNKER, *Die Geschichte der Grenzbildung zwischen Österreich und Böhmen im Nordwesten NÖ* (= Hausarbeit für Geschichte bei Herrn Prof. Dr. Alphons Lhotsky, nepubl. typoskript), Wien 1949, s. 39.

²⁸ Doložen písemně zatím k roku 1450, pravděpodobně je ovšem lokalita opět ještě o něco starší. Např. R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK (edd.) *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19), s. 232f.

²⁹ J. OESTERREICHER, *Bemerkungen* (jako pozn. č. 12), s. 80-84.

ovlivnily i poddané těchto *panství*. A dokonce nejen je. I vrchnosti samotné byly nuceny zaujímat k vitorazským událostem stanoviska, která, nesouzněla-li se státní politikou Habsburků, byla výrazně pranýřována. Stačí snad připomenout ony výhrůžné mandáty arcivévody Arnošta nekatolické šlechty z okolí Weitry z přelomu října a listopadu roku 1588, která se jevila jako potencionální nepřítel rekatolizačních misí.

Arnošt tehdy své výhrůžné mandáty zaslal ovdovělé svobodné paní Anně z Puchheimu, držitelce lenního komorního *panství* Heidenreichstein, s nímž vitorazské *panství* přímo sousedilo na severovýchodě, baronu Achazi von Landau, s jehož *panstvím* Rappottenstein sousedilo vitorazské *panství* na jihovýchodě, a také Christophu von Prag, který vlastnil *panství* Engelstein a rezidoval na stejnojmenném hradě poblíž Großschönau jižně od Weitry. Další mandát putoval do rukou svárlivého rytíře Hektora von Sonderndorf, držitele lenního *panství* Kirchberg am Walde, rozloženého východně od Weitry. Opomenuti nebyli ani bratři Hans Jakob, Sebastian a Wolfdietrich Greißovi zu Wald, tehdejší spolujatelé alodiálních *panství* Gmünd, Schrems a Rosenau, které bychom našli na východních hranicích vitorazského *panství*, vklíněny právě mezi již zmíněnými *panstvími* Heidenreichstein, Kirchberg a Rapottenstein. Obesláni byli navíc i rytíři Jonas Bschenich (Bs Schönigh) zu Moidrams a Christoph Kainwald (Khanibal), držitelé menších lén a alodiálních statků cele obklopených Rumpfovým majetkem.³⁰ Všechna tato výše uvedená *panství* nás tedy i proto budou co do konfesijní situace v 16. a 17. století dále zajímat.³¹

1.6. *Prameny a odborná literatura*

Základní informace o studované problematice (konfesijní,

---

³⁰ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (dipl. práce), (jako pozn. č. 1), s. 80.

³¹ Velkou neznámou zůstává, zda o vitorazské rekatolizační misi byli alespoň informováni i severní sousedé vitorazského *panství* – jihočeští Rožmberkové. I když lze podobný scénář předpokládat, autoři inventářů a rejstříků příslušných k fondům „Cizí statky Třeboň (1207-1869)“ a „Cizí rody Třeboň (1262/1286-1861)“ o této skutečnosti nevědí.

patrimonijní) lze nejspíše získat z již vydané odborné literatury, eventuálně edic písemných pramenů. K podrobnějším údajům se však dostaneme povětšinou až studiem originálních písemností v dolnorakouských i jihočeských archivech, případně dalších institucí, tedy cestou *ad fontes*. Pro potřeby předkládané rigorózní práce byly přínosné především návštěvy tří archivů ve Weitře – fürstenberského archivu zámeckého, archivu farního a také, i když v menší míře, archivu městského. Spolu s těmito archivy jsem však studoval také některé fondy v Dolnorakouském zemském archivu (Niederösterreichisches Archiv), diecézním archivu St. Pölten (Diözesanarchiv St. Pölten) a v ústředním rakouském státním archivu (Österreichisches Staatsarchiv), konkrétně ve dvou pododděleních tohoto archivu - ve „Finanz und Hofkammerarchiv“ a v „Haus-, Hof- und Staatsarchiv“. K dispozici jsem měl dále archiválie ze světelského klášterního archivu Stiftsarchiv Zwettl, zámeckého archivu Rosenberg (Schlossarchiv Rosenberg) a městského archivu Gmünd (Archiv für Heimat- u. Lokalgeschichte Gmünd). Na české straně jsem pak studoval především fondy Státního oblastního archivu Třeboň. (Podrobněji včetně přesného uvedení studovaného pramene a jeho signatury v přehledu archivních pramenů na konci rigorózní práce)

Řadu cenných informací včetně kopií archiválií a rešerší jsem však obdržel i na jiných badatelských pracovištích v Rakousku, Německu a České republice. Přínosná byla například spolupráce s pasovským diecézním archivem (Archiv des Bistums Passau),³² s rakouskou akademií věd (Abteilung Kunstgeschichte, Institut für Kunst und Musikhistorische Forschungen),³³ Národním památkovým ústavem v Českých Budějovicích,³⁴

---

³² Řediteli archivu Dr. Herbertu Wursterovi děkuji především za objasnění principu správy rakouské části pasovské diecéze pomocí tzv. biskupských oficiálů. Děkuji také za pomoc při identifikaci postavy Adama Latoma.

³³ Za pomoc s typologickým zařazením kostelních objektů v Krabonoši a Rapšachu do vývoje soudobé rakouské produkce děkuji především Dr. Elze Lanc.

³⁴ Za vyjádření se k problematice fenoménu patronát a za přeposkytnuté archiválie děkuji především Mgr. Romanu Lavičkovi.

či s Archeologickým ústavem AVČR.³⁵

O odborné literatuře popisující církevní i patrimoniální dějiny dolnorakouského Waldviertelu a konkrétněji i *panství* Weitra (včetně lokalit tzv. českého Vitorazska) lze říci především tolik, že výzkum na tomto poli vykazuje již překvapivě dlouhou tradici. Vždyť dvě zásadní a dosud hojně citované interpretace církevních dějin studovaného regionu byly vydány již před rokem 1750. Katolickému pohledu blízké analý světelského kláštera z roku 1723 Johannese Bernarda Lincka³⁶ jsou zde shodou okolností navíc konfrontovány s luterským pohledem Raupachovým,³⁷ což již od samého počátku zajistilo následnému bádání potřebnou pluralitu názorů. Evangelické interpretační stanovisko podpořil také jen o několik málo desetiletí později svou monumentální prací o dolnorakouské reformaci i Georg Ernst Waldau.³⁸

Podobně zásadní práci představují pak v Praze vydané pětisvazkové

---

³⁵ Za zhodnocení stavebněhistorického vývoje hradu v Nových Hradech, které může mít výrazný dopad na rekonstrukci původní česko-dolnorakouské zemské hranice v oblasti Stropnicka děkuji (†) Prof. PhDr. Tomáši Durdíkovi, DrSc.

³⁶ Johannes Bernardus LINCK, *Annales Austrio-Clara-Vallenses, seu foundationis monasterii Clariae-Vallis Austriae, Vulgo Zwetl, Ordinis Cisterciensis initium et progressus. Ubi Compendioso Schemate per modum Historiae Universalis fideliter refertur. Quidquid ab Anno MLXXXIII. usque ad Annum MDCXLV. ex Archivio, & Chronicis MSS. Zwetlensibus, aliorumque Scriptorum Autoritate erui poterat, Non solum Quod praefatum Foundationem, sed & Fundatorum Progeniem, multorumque Nobilium Genealogiam, nec non de anno in annum notabiliores, praesertim in Austria, res gestas concernit. Opus in duos tomos distinctum. Olim Ab A. R. P. Bernardo Linck, Professo Zwetlensi, post ibidem D. Abbate Vigilantissimo, singulari labore compilatum, nunc Ad plurium instantiam publicae luci expositum. Tomus primus. Ab Anno MLXXXIII. usque ad annum MCCCC, (1723), 830 s. Tomus secundus. Ab Anno MCCCC. usque ad annum MDCXLV. 647 s.*

³⁷ Bernhard RAUPACH, *Erläutertes Evangelisches Oesterreich, oder: Zweyte Fortsetzung der Historischen Nachricht von den vornehmsten Schicksalen der Evangelisch-Lutherischen Kirchen in dem Ertz-Hertzogthum Oesterreich, in welcher Die Anno 1580 auf Verordnung der Evangelischen Stände in Oesterreich unter der Enns angestellte Visitation ihrer Kirchen, aus D. Backmeisters sel. als hiezu von Rostock nach Oesterreich beruffenen Theologi, geschriebenen Acten umständlich erzehlet wird. In historische Ordnung gebracht, und ans Licht gestellet von Bernhard Raupach, Pred. zu S. Nicolai in Hamburg, Hamburg 1738, XX, 376pp. + Nützliche Beylagen zum Zweyten Theil des Erläuterten Evangelischen Oesterreichs: 182pp. [+1]p.*

³⁸Georg Ernst WALDAU, *Geschichte der Protestanten in Oestreich, Steiermark, Kärnthen und Krain von Jahr 1520 biß auf die neueste Zeit. In zweien Bänden. Von Georg Ernst Waldau, ält. hof. Prediger zu Nürnberg. In des Commerciens-Commissair Benedict Friedrich Haueisens privilegierten Hof-Buchhandlung Anspach, 1784, 580 s.*

dějiny reformace a protireformace v Dolních Rakousích z pera Theodora Wiedemanna, které jsou však již produktem pozitivizmu 19. století.³⁹ Problematika *panství* Weitra včetně jeho částí církevně patřících k farnímu obvodu Gmünd je zde popisována především v I. (s. 630-638), II. (s. 630-670) a V. svazku (s. 50-52, 151-155). Stejně pozitivistický přístup vykazuje i objemná práce cisterciáckého archiváře Johanna Frasta z roku 1851, dopodrobna sledující nejen konfesijní dějiny regionu severního Waldviertelu, nýbrž také genezi rozšiřování klášterního velkostatku.⁴⁰

V posledních desetiletích je pak výzkum na poli dolnorakouských církevních dějin přelomu 16. a 17. století spjat především se jménem Gustava Reingrabnera, dnes již emeritního profesora evangelických církevních dějin, a Thomase Winkelbauera, který se církevní problematikou začal soustavněji zabývat při studiu problematiky tzv. šlechtických konfesionalizací v česko-rakouském prostoru.⁴¹ Opomenout nemohu pochopitelně ani již vícekrát

---

³⁹ Theodor WIEDEMANN, *Geschichte der Reformation und Gegenreformation im Land unter der Enns*, 5 Bde., Prag, 1879-1886.

⁴⁰ Johann [von] FRAST, (ed.), *Das „Stiftungen-Buch“ des Cistercienser-Kloster Zwettl*, in: *Fontes rerum Austriacarum – Österreichische Geschichts-Quellen*. Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Zweite Abtheilung. Diplomata et acta. III. Band, Wien 1851, 740 s.

⁴¹ Z posledních souhrnných prací obou historiků uveďme alespoň: G. REINGRABNER, *Als man um die Religion* (jako pozn. č. 2), 224s.; TÝŽ (ed.) *Adelige Macht und Religionsfreiheit. 1608 – Der Horner Bund* (= Sborník, Sonderausstellung Museen der Stadt Horn), Horn 2008, 304 s; TÝŽ, *Besonderheiten* (jako pozn. č. 5), s. 357 – 366; TÝŽ, *Einige Bemerkungen zur Gegenreformation im Waldviertel um die Mitte des 17. Jahrhundert*, *Frühneuzeit-Info* 4/3(1993), s. 132-161; TÝŽ, *Landesfürstliche Patente zur Reformationsgeschichte, vorzugsweise des Landes unter der Enns*, *JbGPrÖ* 95(1979), s. 3-19; T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit* (jako pozn. č. 4), Teil 1, 2, 567s, 621s; TÝŽ, *Überkonfessionelles Christentum in der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts in Mähren und seinen Nachbarländern*, in: Libor Jan a kol. (edd.), *Dějiny Moravy a Matice moravská. Problémy a perspektivy*, Brno 2000, s. 131-146; TÝŽ, *Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung durch Grundherren in den österreichischen und böhmischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*, *ZfHistF* 19(1992), s. 317-339; TÝŽ, *Krise der Aristokratie? Zum Strukturwandel des Adels in den böhmischen und niederösterreichischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*, *MIÖG* 100(1992), s. 328-353; TÝŽ, *Bauer, Grundherr, Landesfürst. Theorie und Praxis der Herrschaft über Land und Leute in den niederösterreichischen und böhmischen Ländern um 1600*, in: Václav Bůžek (ed.), *Ein Bruderzwisch im Hause Habsburg. 1608-1611* (=Opera historica 14, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis), České Budějovice 2010, s. 73-90; TÝŽ, *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Joachim Bahlke – Arno Strohmeier (edd.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa*, Stuttgart 1999, s. 307-339, zvl. 322-325; TÝŽ, *Reformation und Gegenreformation*,

v textu citované zásadní dvě práce Brigitte Lernet, s kterými svou studii neustále konfrontuji.⁴²

Jiné důležité práce věnované církevním poměrům sledovaného *dominia* pocházejí z pera církevních historiků, často katolických duchovních, sdružených okolo svatohipolytského církevního archivu a publikujících v příležitostné historické revue *Geschichtliche Beilagen zum St. Pöltner Diözesan-Blatt*. V průběhu svého profesního badatelského života přispívali do této revue např. Friedrich Dwirka,⁴³ Rupert Hauer,⁴⁴ či Alois Plessner.⁴⁵

Zvláštní zmínky si zaslouží i další dva současní dolnorakouští badatelé, Herbert Knittler a Wolfgang Katzenschlager, jimž je Weitra sama po celý život domovem. Početné práce obou lze shrnout krátkým komentářem, že totiž s nevšední pílí a mimořádně fundovaně se právě jim podařilo učinit z dolnorakouského *panství* Weitra jednu z nejlépe badatelsky zmapovaných oblastí v Rakousku. Zatímco Knittler se však (mimo jiné) specializuje spíše na patrimonijní záležitosti vitorazského *panství* a především na obecně hospodářská témata, tenduje Katzenschlager spíše ke studiu církevních dějin v jejich nejširších obrysech včetně kulturněhistorických témat (vedle stavebněhistorického vývoje kostelních objektů se mimo jiné zabývá například i dějinami středověké hudby vitorazských literátských bratrstev).

Konfessionsbildung und Konfessionalisierung in den habsburgischen Ländern und im Erzstift Salzburg (=Vorlesung, Österreichische Geschichte 1526-1918, achte Vorlesungseinheit am Institut für Geschichte der Universität Wien im Sommersemester 2011, notiert von Karl Heinrich Huber am 18. Mai 2011), Format A4, 44 s (soukromý archiv K. H. Hubera).

⁴² Srov. pozn. č. 9.

⁴³ *Geschichte der Stadtpfarre Gmünd V.O.M.B.*, in: GB 8(1907), s. 169-272.

⁴⁴ *Beiträge zur Geschichte der Pfarre Dietmanns*, in: GB 14(1954), s. 321-359; *Beiträge zur Geschichte der Pfarre Unser Frau*, in: GB 14(1954), s. 400-460.

⁴⁵ *Beiträge zur Geschichte der Pfarre und Stadt Weitra*, GB 6(1898), s. 393-443; *Beiträge zur Geschichte der Probstei und Pfarre Eisgarn*, in: GB 8(1907), s. 1-74; *Beiträge zur Geschichte der Pfarre Mistelbach*, in: GB 8(1907), s. 529-553. Především ovšem tyto stěžejní práce: *Zur Kirchengeschichte des Waldviertels in der Zeit von 1544 und überhaupt vor dem Ueberhandnehmen des Luthertums*, in: GB 9(1911), s. 59-300; *Zur Geschichte des Waldviertels vor 1560*, in: GB 11(1932), s. 121-664; *Zur Kirchengeschichte des Waldviertels vor 1627*, in: GB 12(1939), 14(1954) 756/643 s.

Mnohé o tomto rozdělení „rolí“ konečně napoví již názvy jejich disertačních prací.⁴⁶ Společný je ovšem oběma badatelům zájem o městskou samosprávu kdysi zeměpanské Weitry.⁴⁷

Z ostatních monotematicky zaměřených prací významně přispívajících k poznání konfesijní situace oblasti severozápadního Waldviertelu postačí zmínit na tomto místě již jen na svou dobu objevné disertační práce Gerharda Scholze⁴⁸ a Friedricha Weissensteinera.⁴⁹ (Další odborná literatura včetně editovaných materiálů se nachází v přehledu editovaných pramenů a literatury na konci rigorózní práce)

1.7. Analogie a podněty v českém prostředí

1.7.1. Fenomén „přikázání se“ v práci Roberta Šimůnka

Předkládanou rigorózní práci ovlivnil z českých historiků již na samém počátku především Robert Šimůnek, respektive jeho vynikající studie věnovaná fenoménu „přikázání se“ z roku 2000,⁵⁰ která bude v několika dalších kapitolách této práce ještě několikrát zmiňována a hodnocena. Právě na základě Šimůnkovy studie, a pochopitelně v kombinaci se zajímavými staršími postřehy F. Grause, J. Macka a některých dalších, vykrytalizovala má představa o existenci tzv. *fojtského panství* (*vogtherrschaft/vogtobrigkeit*) i v českém prostoru. Odtud již nebylo daleko

---

⁴⁶ Wolfgang KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre Weitra von ihren Anfängen bis zu den josefinischen Reformen* (= Disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien) Wien 1968, 182 s.; Herbert KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), Wien 1965, 213 s.

⁴⁷ Tato tvrzení potvrzují mimo jiné bibliografické přehledy produkce obou autorů. Přehled Katzenschlagerových studií, článků, referátů, recenzí, mediálních vstupů atd. nově sestavil K. H. Huber u příležitosti Katzenschlagerova životního jubilea. Karl Heinrich HUBER, *Liste der Werke von und über Wolfgang Katzenschlager*, Wv 62(2013), s. 8-23. Přehled produkce H. Knittlera lze nalézt např. na stránkách vídeňské univerzitní knihovny po vložení hesla „Knittler Herbert“ do zdejšího vyhledávače.

⁴⁸ Gerhard SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), 335 s + 5 příloh.

⁴⁹ Friedrich WEISSENSTEINER, *Reformation und Gegenreformation im Gebiete von Gmünd* (Disertační práce, Filosofická fakulta vídeňské university) Wien 1949, 164 s.

⁵⁰ Robert ŠIMŮNEK, *Terminologie služebných vztahů v pozdně středověkých Čechách*, MHB 7(2000), s. 175 – 189.

zformulovat níže předkládané tvrzení o existenci řady tzv. paralelních panství v česko-moravském prostoru.

1.7.2. Problematika konfesionalizace u Josefa Hrdličky

Na podzim roku 2010, tedy v době, kdy jsem měl hlavní kapitoly své rigorózní práci již téměř dopsané, se v Českém časopise historickém objevila podle mého přesvědčení v českém prostředí skutečně objevná studie jiného českého historika, Josefa Hrdličky⁵¹ (přesněji rozšířená habilitační přednáška). Pod dojmem této studie jsem některé pasáže své práce ještě dále rozpracoval. V reakci na Hrdličkovu práci jsem rozšířil například pasáže upozorňující právě na terminologický rozdíl mezi *patronátem ke kostelu*⁵² a *fojtstvím/advokací k farnosti* a dále doplnil některé jím užívané české odborné termíny. Ztotožnil jsem např. autentický německý termín *schloßpastor* s Hrdličkou užívaným termínem *zámecký kaplan*, byť oba termíny nejsou jistě synonymní.

Podobné úpravy svého textu vzešlé z reflexe Hrdličkovy práce považuji však stále v podstatě za úpravy marginální, byť například pokus vymezit od sebe v českém prostředí přesně ony dva již zmíněné kvalitativně odlišné termíny *advokacie* a *patronát* má dle mého názoru své opodstatnění. Hrdličkův výčet sedmi možností, které prý měly pozemkové vrchnosti k dispozici, když se rozhodly ovlivnit konfesijní situaci na svých *panstvích*, lze tak zcela jistě navýšit na osm.⁵³

Uveřejněná studie Josefa Hrdličky je však pro mne více než jen materiálem, se kterým polemizuji. Jeho práce je mi především velkou intelektuální a motivační oporou. Hrdlička se totiž zabývá podobnou problematikou (tj. studuje rekatolizační postupy na významném šlechtickém

---

⁵¹ J. HRDLIČKA, *Konfesijní politika šlechtických vrchností a šlechtická konfesionalizace v Čechách a na Moravě v 16. a 17. století*, ČČH 108(2010), s. 406-442.

⁵² Tamtéž, s. 425 – 428. Mimochodem, oproti Katzenschlagerovi, který hovoří o patronátu k farnosti, píše ve své práci Hrdlička důsledně o patronátu ke kostelu.

⁵³ Tamtéž, s. 441.

dominiu v souřadnicích habsburské střední Evropy) a přitom vychází z filosofie, která je mi velmi blízká. Snaží se totiž uchopit současnou podobu zahraničního diskurzu dané problematiky (podobně jako má práce reflektuje i Hrdlička především německý jazykový prostor) a zjištěné výsledky poté konfrontuje se stavem diskurzu tuzemského. Nezdráhá se také, ačkoli tím někdy takříkajíc „pluje proti proudu“, některé závěry zahraniční historiografie pro české prostředí odmítat (viz jeho varování před mechanickým přenesením německého paradigmatu *konfesionalizace* na české dějiny 16. a 17. století, které se jako červená nit táhne celým příspěvkem), podobně jako jiné zde zase prosazovat (na rozdíl od velké většiny českých historiků nemá například problém integrovat do systému českého zemského práva lenní terminologii).⁵⁴

1.7.3. „Kumulování kapitálu“ u Petra Maťi

Jiným českým historikem, jehož práce se mi stala intelektuální oporou, je pak Petr Maťa, autor dle mého názoru zásadního a převratného pojednání o fenoménu „světa české aristokracie“ v období raného novověku.⁵⁵ Maťa významně přispěl například k tomu, že jsem se začal více zabývat problematikou zemské šlechty a stavovství (onen problém *landadel, ministeriality*) a významně také přehodnotil svůj dosavadní pohled na Míkovo členění *panství* podle velikosti osedlých (a vůbec na fenomén *panství*). Především jsem však začal Maťovými očima nazírat aristokrata jako subjekt, který téměř vždy sleduje základní cíl, jímž je další akumulace politického, ekonomického, rodového i reprezentačního „kapitálu“ a který i proto podřizuje tomuto cíli své chování a jednání, neboť – a to je dle mého zásadní Maťův poznatek – by jinak v jemu vlastním „aristokratickém prostoru“ zřejmě neobstál.

---

⁵⁴ Tamtéž, s. 411.

⁵⁵ P. MAŤA, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004, 1061 s.

Podobně jako existoval „aristokratický prostor“, onen svět *nobility*, a podobně jako existoval i „prostor monarchický“, kterému se však ve své práci nijak podrobněji nevěnuji – existoval analogicky k tomu ovšem zcela jistě i svébytný „prostor poddanský“. Zde se pak, v jedné z jeho *rovin*, střetávala se světem *poddaných* vrchnost. Je nesporné, že i v této *rovině průniku* bychom našli celou řadu fenoménů, strategií, vazeb, závazků, právních nároků, apod., které všechny byly vrchností i jejich *poddanými* využívány ke stejnému účelu, jaký pro svět aristokracie popsal právě Maťa - tedy k zajištění a uchování, nebo ještě lépe, k další kumulaci „kapitálu.“ Nejsm snad příliš neskromný, když poukáži na to, že jedním z primárních cílů mého snažení bylo navázat na Maťovu práci a pro „poddanský prostor“ zmapovat prakticky totéž, co již pro svět nobility zmapoval právě Petr Maťa.

2. Limity

2.1. Kritérium času

Podotýkám také a na příhodných místech to vždy zdůrazňuji, že popisované skutečnosti jsou, pokud není výslovně jinak uvedeno, platné právě jen pro období osmdesátých let 16. století. Vždy v minulosti totiž platilo, že subjekty disponovaly dlouhodobě toliko těmi právy a nároky, které byly schopny v konkurenci jiných aktérů aktivně prosadit nebo alespoň uhájit. Představy o konstantní a neměnné skutečnosti trvající nepřetržitě dlouhá časová období jsou tedy liché. Právě proto se v písemných pramenech setkáváme snad až překvapivě často se skutečností, že ve stejném období se o týž patrimonijní či patronátní právní nárok hlásí dva i tři subjekty, které všechny své žádosti zdůvodňují svým *uralt recht und herkommen*.

Vhodným příkladem, na kterém si lze právě uvedené demonstrovat, je například sama klíčová farnost Weitra. V osmém decéniu 16. století byl držitelem patronátu (kolátorem) k vitorazské farnosti, který společně zahrnoval *ius nominandi/praesentandi* i *ius instituendi*, vitorazský pán Wolf Rumpf. Stejná vrchnost disponovala pak v témže období také fojtským právem (*ius advocatiae, vogteirecht*) k vitorazské farnosti. Jen o pár desetiletí dříve disponoval ovšem oním *vogteirecht* k farnosti stále ještě zeměpán a vitorazský pán pevně nedržel dokonce ještě ani patronát samotný. O *ius instituendi* se totiž stále hlásil také pasovský biskup a *ius nominandi/praesentandi* nárokoval zase v nepravděpodobných periodách zeměpán z pozice nominálního vlastníka komorního vitorazského *panství*.⁵⁶

Podobně se v průběhu staletí postupně měnil například i status dceřiných vitorazských farností a jejich správců; původní „vitorazští kaplané“ (*vicarius, viceplebanus*, apod.) z Gmündu, Harmannschlagu,

---

⁵⁶ W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 13f; G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), 282ff.

Höhenbergu, St. Martin a Unserfrau se tak pozvolna stávali svými vlastními pány (*parochus*). Měnily se také výše desátků a jejich adresáti, měnily se obsahy i adresáti mešních a oltářních nadací (beneficií) a právě tak se měnila i hranice farních obvodů. Konečně, měnila se i samotná pozice duchovních ve vztahu k místní vrchnosti. Zatímco ještě na počátku 15. století rozhodovala například o přerozdělení bytí jen osobní pozůstalosti po zemřelém duchovním působícím v obvodu *panství* Weitra vitorazská vrchnost z pozice *vogtobrigkeit*, nakládal s konečnou platností od roku 1427 s touto pozůstalostí již místní klérus.⁵⁷

V této souvislosti jistě není bez zajímavosti, že existují dvě listiny obsahující onu úpravu v pozůstalostním řízení kněží na *panství* Weitra. První vydal již roku 1411 tehdejší držitel *panství* Weitra Otto von Maissau, druhou již zmíněného roku 1427 zeměpán. Oba dva vystavili listiny v dobré víře, že právě oni jsou právoplatnými držiteli fojtských práv k farnostem na *panství* Weitra. Jaký jiný a lepší doklad ještě snést pro potvrzení výše uvedených slov, že o jedno a též právo se mohlo ucházet vícero právních subjektů.⁵⁸

2.2. Podobnost českého a dolnorakouského prostoru

Úmyslně jsem o několik odstavců výše zdůraznil význam neustálého přehodnocování politické, právní a terminologické situace v Čechách/Moravě a v Dolních Rakousích, a to v minulosti i současnosti. Jsem totiž hluboce přesvědčen o myšlenkové univerzalitě střeoevropského prostoru, tedy i o tom, že situace u nás byla velmi blízká situaci dolnorakouské. I proto, že obě země se nacházely v hranicích středověké Římské říše, kde platily podobné mechanismy jednání a uvažování a také podobné mechanismy ve správě země.⁵⁹ Nezasťírám v žádném případě

---

⁵⁷ Na neustálé proměny obsahů patronátních i patrimonijních vazeb upozornil ve své disertační práci již W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 6 – 14.

⁵⁸ Tamtéž, s. 12.

⁵⁹ Na podobnost českého a rakouského (německého) prostoru upozornil ve své nedávné zásadní studii

existující odlišnosti obou zemí, považuji je však za pouhé variety univerzálně platného systému. Stavět tyto protivy úmyslně vedle sebe, se záměrem dokázat fundamentální odlišnosti ve fungování společnosti v Čechách/Moravě a společnosti obývající prostor *provinciae tam supra quam infra Meinhardi montem*⁶⁰ považuji za zcestné. Nalézám-li tedy do očí bijící interpretační rozdíly jakéhokoli druhu, pokládám za nutné konfrontovat s nimi českého čtenáře navyklého uvažovat v poněkud jiných schématech a s jinými axiomy, a kde je to žádoucí, nabízím k dané problematice svůj odborný výklad. Netřeba dodávat, že podobná upozornění Lernetiny práce postrádají.

Zvolený přístup k problematice – ona potřeba poukazovat na interpretační rozdíly obou historiografií – představuje kompromis, který jsem sám se sebou uzavřel po letech badatelského zrání. Konfrontace tradovaných závěrů dvou historických škol nebyla tedy původně zamýšlena, v průběhu bádání jsem však rozpoznal její přínos a ve své práci ji proto poskytl dostatečný prostor. Bylo velmi jednoduše řečeno potřeba, aby si český čtenář představil pod prezentovanými kulturně-antropologickými fenomény a bohužel i jen zdánlivě jednotnou odbornou terminologií přesně totéž, co jeho německý/rakouský protějšek.

2.2.1. Ministerialita jako exemplum

Jeden a týž termín bývá totiž často tradiční českou historickou školou vykládán až na výjimky odlišně než je tomu v německé jazykové oblasti - tu v širším, tu opět v užším slova smyslu - a tak ani jeho užití v žádném případě negarantuje jednotu porozumění. Právě vyřčené si konkretizujme na příkladu termínu *ministerialita*. V rakouském prostoru je tento termín

---

k problematice postupných posunů morálních pravidel a dobových vzorců chování neprivilegovaných venkovanů konečně např. i Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní. Hranice trestní disciplinace poddanského obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17. - 18. století*, Praha 2011, s. 9.

⁶⁰ J. B. LINCK, *Annales* (jako pozn. č. 36), s. 309.

antonymem sousloví *reichsunmittelbare Adel*, *Reichsadel*, *Hochadel* či *Hochfreie* a současně synonymem pro *Landadel*, neboli obecným označením pro rakouskou zemskou šlechtu. Jako ministeriálské bývají proto běžně označovány i nejpřednější rody země (např. Kuenringové, Lichtenštejnové, Rogendorfové, Starhenbergové, Puchheimové), neboť i ony jsou povinovány zeměpánovi službou.⁶¹ Čeští historici si ovšem představují ministierála v lepším případě jako zástupce rytířského stavu s povinností služby na dvoře výše urozených baronů (*freiherrn*), a pokud již tento termín vůbec spojují s českým prostředím, pak rozhodně nikoli s rody Rožmberků, Švamberků, Lobkoviců aj. Domluva je tedy zatím sotva možná.⁶²

---

⁶¹ Také rakouská *nobilita* byla již od dob vrcholného středověku skutečně členěna toliko na dva stavy a případné hraběcí tituly (eventuelně knížecí, kterými ovšem i v dolnorakouském prostoru disponovala především církevní elita) nenabízely jejím nositelům ve srovnání s osobami nosící toliko predikát „vysoce urozený pán“ žádné privilegovanější postavení. Jen jaksi spíše pocitově hodnotila šlechta hraběcí titul jako věc osobní a rodové prestiže – tedy „jako instrument právně nezakotvený, ale v kontextu neformálních společenských vazeb a struktur instrument přesto velmi významný“. Tato definice vypůjčená z práce R. ŠIMŮNKA, „Comes“ aneb (dis)kontinuita v pojetí pozdního středověku, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha 2007, s. 417. Hraběcí titul býval dokonce v rakouských zemích od období vrcholného středověku až po rok ca. 1620 častěji než s urozenou osobou spjat s majetkem samotným. Například každému držiteli hrabství Hardegg přináleželo právo titulatury „hrabě z Hardeggu“. Podobnou titulaturu si mimochodem nárokovali také držitelé panství (bývalého nezávislého říšského hrabství) Raabs. Existence toliko dvou stavů (rytířského a panského) v Rakousích před rokem 1620 je konečně sdostatek dobře vysvětlena tím, že v období raného středověku se v Rakousku usazující na zeměpánu ještě nezávislá původně říšská nobilita (tzv. *hochfreie*) se sama vzdávala svého nezávislého postavení a vstupovala mezi šlechtu služebnou, tzv. *ministerialitu*. Tímto krokem si totiž zajistila podíl na správě země, zisk zemských úřadů a z toho plynoucí větší užitek. Současně však existoval i opačný trend, kdy potomci původně *říšských hochfreie*, utvořivši v Rakousích v období vrcholného středověku tzv. *landadel*, opět hledají možnosti, jak své vazby k zeměpánovi co nejvíce rozvolnit. Srov. také pozn. č. 67.

⁶² H. Stejskalová a A. Stejskal charakterizují tak např. vitorazské Kuenringy, kteří to svého času dotáhli v podstatě na rakouské „místokrále“, jako toliko „služebnou nižší šlechtu na území římskoněmecké říše, která vstupovala do služeb světských i církevních velmožů.“ Srov. Helena STEJSKALOVÁ – Aleš STEJSKAL, *Od počátku 13. století do poloviny 14. století*, in: Kolektiv autorů, Novohradské hory a novohradské podhůří. Příroda, historie, život, Praha 2006, s. 383. Přitom Heinrich III. z Kuenringu (+1233) vystupuje v písemných pramenech doslova jako „*marschalcus summus aut primus in Austria*“ (před. r. 1230) a také jako „*rector totius Austriae*“ (1228); jeho potomci, rozdělení do dvou větví, drželi podobné pozice i celá následující desetiletí 13. století. Roku 1270 vystupuje např. jeden z jeho potomků „*Heinricus junior*“ z vitorazské větve rodu opět jako „*marschalcus Austriae*“. K dědičné hodnosti maršálka rakouských zemí přibyla brzy také hodnost nejvyššího číšníka, která je již od roku 1245 doložena v dürnsteinské větvi rodu. Johann von FRAST

Rakouský (německý) pohled na zemskou šlechtu, tj. *ministerialitu*, je přitom skutečně přínosný. Víme-li totiž, že *ministerialita* je toliko šlechtou služebnou, víme současně, že mezi zeměpánem a „jeho“ šlechtici musel opravdu existovat propastný, takřka „kastovní“ rozdíl co do urozenosti a prestiže. I proto alespoň v rakouských zemích platilo i v období 16. století, že vybrat si konfesi, jinými slovy uplatnit ono pravidlo *cuius est regio, eius est religio* stanovené v Augsburgu roku 1555, směl *de iure* toliko *hochfreie* a nikoli *ministeriál*. Pak ovšem i onen celý konstrukt renesančního stavovského nazírání, podle kterého je panovníka pozice pozicí toliko „*prvního mezi sobě rovnými*“, můžeme směle označit jen za jakýsi utopický program části předních zemských aristokratů. Monarcha sám totiž zcela jistě o žádnou dělbu moci se stavy nestál. Právě proto, že šlechtu téměř „kastovně“ převyšoval. Slovy českého historika Roberta Novotného, který má v této problematice jasno: „*V teoretické rovině panovnická koncepce žádnou dělbu moci nepřipouštěla. Stačí odkázat na období Karla IV., který tomuto problému věnoval značnou pozornost. V žádném svém konceptu přitom ani náznakem nepřipustil, že by zdrojem politické moci mohl být někdo jiný než on sám.*“⁶³

S tímto postřehem R. Novotného nebudou zcela jistě mnozí čeští badatelé raného novověku souhlasit s odůvodněním, že tento citát se snad hodí pro století čtrnácté, nikoli však pro období století šestnáctého, kdy zeměpán byl již prý skutečně maximálně jen oním *primus inter pares*. Na to však lze ovšem opět odpovědět, že představa o podílu stavů na vládě v zemi, pro kterou se vžil termín *stavovský dualismus* (*ständischer Dualismus*), není

(ed.), *Liber foundationum monasterii Zwettlensis* (=Fontes Rerum Austriacarum, Diplomata et Acta), Band III., Wien 1851, s. 102, 159, 170; srov. také Herwig WOLFRAM, *Die Ministerialen und das werdende Land*, in: Die Kuenringer. Das Werden des Landes Niederösterreich (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums), Wien 1981, s. 8-19; Karl GUTKAS – Walter KOCH, *Adel und Ministeriale*, in: Die Babenberger. 1000 Jahre Babenberger in Österreich, (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums), Wien, 1976, s. 390.

⁶³ Robert NOVOTNÝ, *Dvorská a zemská hierarchie v pozdně středověkých Čechách*. in: Dvory a rezidence ve středověku, Dana Dvořáčková-Malá (ed.), Praha 2006 (=Mediaevalia historica Bohemica, Supplementum 1), s. 147.

ničím jiným než jen dalším historiíky vytvořeným konstruktem, který byl ovšem opět původně modelován německými badateli pro německý prostor a že nejprve byli také jako stavy označováni právě němečtí *hochfreie*, neboli *reichsadel* (kurfiřti, říšská knížata, říšská hrabata, říšští svobodní páni, říšští opaté, aj.) a nikoli zde žijící *ministeriálové*.⁶⁴ Přenáší-li tedy badatel do českého a moravského prostředí problematiku stavovského dualismu, musí být tedy i zde velmi opatrný a nesmí tento koncept přijímat bez výhrad.

Ostatně, podobný rozdíl mezi říšskými stavy (*hochfreie, reichsadel*), majícími skutečně podíl na moci a jejich *poddanými* včetně urozené *ministeriality*, reflektovala v Říši již soudobá juristická literatura 17. století. Ta totiž zcela neoddiskutovatelně rozlišovala mezi *libertas Germaniae* (tj. svobodami a právy svobodné říšské šlechty, která tehdy pochopitelně ztělesňovala svou zemi) a *libertas Germanorum* (tj. svobodami a právy „Němců“, rozuměj služebných osob, včetně urozené *ministeriality*).⁶⁵ Avšak právě zase tato skutečnost, že totiž již tehdy existovala reálná potřeba od sebe obě skupiny právně terminologicky odlišit, také vyzrazuje, že i zástupci nejpřednější *ministeriality* usilovali o svůj podíl na správě země. A že tedy i vztah mezi zeměpánem a zemskou ministeriálskou šlechtou (*landadel*) lze označit jako *stavovsky dualistický*.

Jedná se však svým způsobem o specifický dualismus. Neboť zeměpán, kupříkladu král český, tu rozhodně nepředstavuje „*prvního mezi stejně rovnými*“, „*primum inter pares*“, či německy „*den Ersten unter Gleichen*“. Vždyť i takový stavovský ideolog, jakým zcela Pavel Stránský zcela jistě byl, definoval českého zeměpána jako *nejvyššího pána, kterému jsou [stavy]*

---

⁶⁴ Srov. užitou terminologii např. u E. Kresse. Eric KRESSE, *Adelsorganisation und ständische Korporationen bis 1806. Stellte der Reichsständische Adel eine homogene Gemeinschaft dar?* München 2010, passim. E. Kresse odkazuje navíc na takové autority jako Rudolfa Endrese (Adel in der Frühen Neuzeit, Band 18, München 1993, s. 49), či Ronalda Georga Asche (Ständische Stellung und Selbstverständnis des Adels im 17. und 18. Jahrhunderts, in: Týž (ed.): Der europäische Adel im Ancien Regime. Von der Krise der ständischen Monarchie bis zur Revolution (1600-1789), Köln 2001, s. 16).

⁶⁵ Axel GOTTHARD, *Das Alte Reich. 1495–1806*, Darmstadt 2003, s. 11.

*povinný veškerou věrností, poslušností a úctou [.. a] svou hodností jsou jakožto jednotlivci proti němu o značně mnoho stupňů níže [..].*⁶⁶

Konečně i sama česká a moravská služebná šlechta si pak vrozené „jařmo“ svého „služebnictví“, i přes ony své až neskutečně velké pravomoci jdoucí od ovlivňování zemského zákonodárství až k možnosti neschválení výběru zemské berně, ba dokonce k vybírání nového zeměpána z více kandidátů, velmi palčivě uvědomovala a zvláště v raněnovověkém období se z něj snažila vyvléknout, tj. povýšit do stavu tzv. „hochfreie“.⁶⁷ Podobný únik

---

⁶⁶ Citát vybraný z pojednání Jana WINTRA, *Dualismus moci krále a stavů v českém stavovském státě podle pojednání Pavla Stránského O státě českém* (<http://tf.webz.cz/jw/stransky.html>, 14. červenec 2013).

⁶⁷ Podobně jako šlechta česká a moravská se statusu tzv. *hochfreie* snažila pochopitelně dosáhnout i *ministerialita* v rakouských zemích, srov. pozn. č. 61. Avšak zdejší situace byla přece jen jiná. Zatímco v Čechách se totiž tzv. *landadel* (*ministerialita*) rekrutovala postupně z domácích zdrojů v průběhu prvních staletí existence českého státu, *nobilita* rakouská představovala v naprosté většině šlechtu původem cizí, povětšinou původu bavorského, švábského či franského. Část této v Rakousích usedlé *nobility* byla navíc původně říšskou *hochfreie* a právě s „ujařmením“ této *nobility* měl zeměpán nejvíce starostí. Pro původní *hochfreie* existovaly v podstatě dvě možnosti: 1.) ponechat si svůj status, tím se ovšem *de iure* postupně vzdát podílu při rozhodování v zemi, neboť ta přece „patřila“ Babenbergům a později Habsburkům. Pro zeměpána se ovšem tito nezávislí *hochfreie* stávali postupně nepohodlnými konkurenty stojícími v podstatě téměř na stejném stupni urozenosti a jako takoví byli v příhodných dobách nuceni k odprodeji svých statků. Roku 1296 byl k odprodeji dosud nezávislého „říšského hrabství“ Litschau Albrechtem Habsburským donucen například říšský hrabě Gebhard von Hirschberg. R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK, *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19), s. 556; 2.) poklesnout mezi *landadel* a společně s jinými utvořit panský či rytířský stav (byť si ponechali své hraběcí tituly). Takto „poklesli“ například i samotní Kuenringové či Puchheimové. Srov. např. Karl LECHNER, *Besiedlungs- und Herrschaftsgeschichte*, in: Waldviertel, Bd. 7 - Geschichte, Horn 1937, s. 49; K. GUTKAS – B. KOCH, *Adel* (jako pozn. č. 62), s. 390; G. REINGRABNER, *Die Herren von Puchheim auf Horn und Wildberg. Beiträge zu ihrer Genealogie*, Wv 14 (1965), s. 4. *Privilegium minus*, jímž byli roku 1156 Babenbergové povýšeni do stavu nezávislých rakouských vévodů, definovalo například nově přeskupenou rakouskou *landadel*, k níž nyní patřili již nejen *ministeriálové*, nýbrž i pokleslá *hochadel*, velmi příhodně jako „*magnae vel parvae personae*“. K. GUTKAS – B. KOCH, *c.d.*, s. 390. Současně však v rakouském prostoru probíhal i trend opačný, kdy se zeměpánem „ujařmovaná“ šlechta korporativně snažila o znovunabytí svého původního nezávislého postavení. Již roku 1237 povýšil kupříkladu císař Friedrich II. tzv. Ennskou listinou (Ennsur Urkunde) *in corpore* štyrskou *ministerialitu* na *ministerialitu* říšskou, čímž ji alespoň načas *de iure* vyvázal právě ze stále tíživějšího vlivu zeměpána. Andrea LANDAUF, *Landstände und Landesfürst in der Steiermark unter Maximilian I.* (=DP, Institut für Geschichte der Karl-Franzens-Universität Graz), Graz 2009, s. 30, 36. Pozice zeměpána nebyla tedy, jak vidno, ani v období vrcholného středověku ve vztahu ke své *ministerialitě* vždy zcela pevná. A pro jen o něco starší období ji musíme, v souladu se vším již výše uvedeným, nazírat dokonce jako ještě o mnoho méně dominující. Je doloženo, že příchozí *nobilita* usazující se v rakouských zemích byla totiž původně toho názoru, že rakouští (popřípadě korutanští či štyrští) vévodové „drží svůj úřad a právě tak své

bylo ovšem možno realizovat pouze nabytím svobodného říšského statku a k němu se vážící titulatury, a to se povedlo jen nemnohým.⁶⁸

Drtivá většina českých historiků však skutečně zatím na *ministerialitu* pohlíží podobně jako výše citovaný tandem Stejskalová-Stejskal. To tedy ovšem současně znamená, že nejpřednější české a moravské šlechtické rody se vznášejí jaksí ve vzduchoprázdnu. Dle českých badatelů totiž nepatří jejich členové mezi *ministeriály*, nesplňují ovšem pochopitelně až na výjimky ani kritéria, která by umožnila vřadit je mezi říšskou *hochfreie*. Kým tedy pro české badatele oni aristokraté s predikáty z Rožmberka, ze Švamberka, z Kounic, z Valdštejna, aj. vlastně jsou, když vedle služebné šlechty a svobodné říšské šlechty neexistovala žádná další alternativa?

Avšak protože čeští badatelé hovoří ve věci *ministeriality* téměř *unisono*, bývá jejich problematická interpretace někdy přejímána i v zahraničí. Německým historikům pak někdy nezbyvá než tvrdit, že „*postavení říšské šlechty v této době* [platí i pro sledované období 16. a 17. stol.] *nedosahovalo výhod postavení šlechty v České koruně, kde se oproti Říši uvolňovaly a zanikaly lenní vztahy [...] a kde i přisvojování církevní půdy bylo cele v režii šlechty, zatímco v Říši podobné úchvaty prováděla teritoriální knížata.*“⁶⁹ Jindy si německy píšící badatel zase dostatečně neuvědomí, že český či moravský *ministeriál* rozhodně nepatřil mezi tzv. *hochfreie* a hovoří o něm jako o zástupci tzv. *hochadel*, čímž jej pochopitelně staví na roveň říšskému knížeti.⁷⁰ Právě tyto mylné závěry pak

---

ministeriály jako říšské léno“, („*wie sein Amtsgut, so habe der Landesfürst seine Ministerialen zu Reichslehen*“, „a neváhali proto své spory se zeměpánem přenášet za hranice vévodství k samotnému říšskému králi/císaři.“ H. WOLFRAM, *Die Ministerialen* (jako pozn. č. 62), s. 13.

⁶⁸ Např. P. MAŤA, *Svět* (jako pozn. č. 55), s. 68.

⁶⁹ Výše uvedená parafráze v práci J. Juroka. Jiří JUROK, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku*, Nový Jičín 2000, s. 333.

⁷⁰ Takto mylně nazývá moravskou ministerialitu spoluutvářející panský stav, dokonce s odkazem na takové kapacity jako Joachima Bahlkeho a Winfrieda Eberharda, např. Markus SCHUBERT, *Die Ständegesellschaft in Mähren*, München 2004, s. 7. Přitom již i na německých stránkách virtuální encyklopedie Wikipedie, která je však ve srovnání se svou českou mutací nepoměrně kvalitnější, získáme jasnou základní informaci, kdože se to ukrývá pod označením „*hochadel*“. „*Hoher Adel (oder Hochadel) bezeichnet gewöhnlich die Adelsgeschlechter fürstlichen Ranges (im weiteren Sinne des*

část českých historiků bohužel opět přejímá, dokládá jimi oprávněnost svých hypotéz a uzavírá tak nevědomky onen pomyslný bludný kruh.

2.2.2. Aristokracie

Na tomto závěru nic nemění ani skutečnost, že služebná šlechta v Čechách, na Moravě, ale například i v Dolních Rakousích nepředstavovala v žádném případě homogenní skupinu. *Ministerialitu* utvářeli přece společně páni (*barones*) i rytíři (*milites*) a ani toto vertikální rozčlenění nebylo rozdělením jediným. I v rámci jednoho stavu existovaly obrovské rozdíly, neboť každý šlechtic byl zajisté „limitován“ velikostí svého „kapitálu“. Pod označením „kapitál“ mám pak na mysli souhrnný politický kredit šlechtice neboli jeho „potenci“. Ta sestávala z kapitálu sociálního (postavení rodiny mezi šlechtou), ekonomického (hospodářská základna), symbolického (pověst rodiny, rodové tradice) a kulturního (vzhled rezidence, vystupování, jazyková vybavenost).⁷¹

Ministerialita disponující výrazným „kapitálem“, jinými slovy elita mezi služebnou šlechtou, bývá pak historiky v posledních desetiletích

---

Begriffes Fürst). Etc. http://de.wikipedia.org/wiki/Hoher_Adel. Termín *hochadel* pro označení české aristokratické elity užil ovšem na druhé straně také R. EWANS, *Rudolf II.* (jako pozn. č. 5), s. 59. Avšak nedejme se zmýlit, z kontextu celé výpovědi na zmíněné straně jednoznačně vyplývá, že Ewans si je služebného postavení české šlechty plně vědom. Doslova totiž uvádí toto: „*Aristokraté v Čechách, podobně jako jejich protějšky ve střední a východní Evropě – rakouský hochadel, uherská főnemesség, nejvyšší vrstvy polské szlachty – vytvořili privilegovanou kastu oddělenou od svých krajanů obrovským bohatstvím, politickým vlivem a kosmopolitními názory, které však nevyklučovaly silné vlastenectví. I když v českém prostředí nebylo zvykem dělit šlechtu na úzce definované kategorie, neměli bychom se tím dát oklamat. Panství Rožmberků v jižních Čechách byla stejně velká jako mnohá německá vévodství [..].“ V Čechách tedy nebylo ani podle Ewanse běžné, že by zde šlechta byla členěna na více než dva stavy (pány a rytíře), byť se velikostí svého „kapitálu“ (za příklad mu poslouží Rožmberkové) od říšských *hochfreie* nikterak nelišila. Ačkoli se tomuto označení úzkostlivě vyhýbá a pro české prostředí užívá při popisu elitní zemské aristokracie před rokem 1620 zpravidla jiné termíny (např. „magnát“), vloudil se na druhé straně tu a tam termín „hochadel“ do textu také samotnému T. Winkelbauerovi (např. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit* (jako pozn. č. 4), II, s. 350.).*

⁷¹ Karin J. MacHARDY, *Staatsbildung in der habsburgischen Ländern in der frühen Neuzeit. Konzepte zur Überwindung des Absolutismusparadigmas*, In: Petr Maťa, Thomas Winkelbauer (edd.) *Die Habsburgermonarchie 1620 – 1640*, Stuttgart 2006, s. 93. Srov. také např. podobné rozdělení šlechtického kapitálu na titulární, ekonomický, vztahový a kariéerní u P. MATI, *Svět* (jako pozn. č. 55), s. 19.

označována speciálním termínem *aristokracie*. Tento termín nelze tedy vztahovat ke každému nobilitovanému. Aristokratem by měl být nazýván právě jen ten, kdo se svým životním stylem, nároky, výchovou, politickým přehledem, přeshraničními vazbami a především ekonomickými možnostmi od ostatní šlechty výrazně odlišuje. A i když o smysluplnosti vydělení šlechtické elity (aristokracie) od ostatní *nobility* pro období středověku a raného novověku a vůbec i o metodologii přístupu k tomuto fenoménu vedou nejen čeští historici dodnes odborný spor,⁷² jisté je jedno. Také na českého a moravského *aristokrata* je nutné, až na výjimky, nahlížet jako na zástupce zemské, tj. služebné ministeriálské šlechty.

Pokud totiž český historik toto jasné kritérium nerespektuje a akceptuje naopak položení rovnítka mezi ministeriálskou šlechtou českou a „šlechtou“ říšskou, ocitne se v neřešitelných nesnázích. Opětne totiž srovnává nesrovnatelné. Onen termín „říšská šlechta“ je totiž pojmem příliš širokým, zahrnujícím jak klasickou *ministerialitu* nacházející se na území Říše, tak i *nobilitu* stojící hierarchicky o stupínek či dva vertikálně výše – tj. říšské *hochfreie*. Velmi zjednodušeně (a úmyslně vyostřeně) opakují již jednou výše uvedené, že totiž pak český badatel směšuje na jedné straně klasickou *ministerialitu* se zástupci *panovnických* rodů královských, knížecích (vévodských) a dodejme i hraběcích.⁷³ Výsledkem podobného zaměňování a směšování pojmů bývá pak nezřídka právě mylné tvrzení, podobné tomu, které jsem citoval o několik odstavců výše. Že totiž příslušník říšské

---

⁷² Srov. např. shrnutí této problematiky z pera Jiřího KUBEŠE, *Vyšší šlechta z českých zemí v letech 1650-1750. Úvod do tématu*, in: Jiří Kubeš (ed.) *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650 – 1750)*. Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů. Pardubice 2007, s. 9-33, především ovšem s. 17-24. Srov. ovšem také další vědecké studie a články publikované na toto téma v dosud patnáctisvazkové řadě *Opera Historica* (=Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis), vydávané pod vedením Prof. PhDr. Václava Bůžka, CSc. od roku 1991 v Českých Budějovicích.

⁷³ I když problematika hraběcího titulu je poměrně složitá a jeho nositel může patřit jak ke skupině vládnoucích *hochfreie* (*reichsgraf*), tak i ke skupině *ministeriality* (*landgraf*). Např. primogenitura rodiny Fürstenberg-Stühlingen představovala ty říšské *hochfreie*, jež měli právo užívat jak titulu knížecího (hlava rodiny, držitel *fideikomissu*), tak hraběcího, *reichsgraf* (mladší sourozenci). Sekundogenitura rodiny Fürstenberg-Stühlingen se sídlem ve Weitře představovala dolnorakouské *ministeriály*, kterým příslušel titul *landgraf*.

hochfreie nedisponuje ani takovými výhodami, jakými je v Čechách nadán „obyčejný“ příslušník panského stavu – *ministeriál*.

2.3. Handicapy českého dějepisectví na poli výzkumu dějin venkova a patrimonijní správy

Po letech bádání v rakouském prostoru musím bohužel konstatovat, že je to právě česká historiografie, která má významný handicap nejen v chápání některých terminologických pojmů (jejich nepřipustné zúžení či naopak rozšíření – viz například onen příklad zúžení u pojmu *ministerialita*), ale dokonce i v porozumění zásadnějším fenomenologickým jevům. Aby nedošlo k pokřivení obrazu vitorazských rekatolizačních misí, musel jsem ve své práci nově definovat takové fenomény a termíny jako *beneficium*, *léno* a vůbec se zabývat i fenoménem *lenního vztahu*.

2.3.1. Lenní vztah, léno, leník

Mezi českými historiky převládá například dodnes názor, že fenomén *lenního vztahu* a *léna* patří maximálně do královského a aristokratického prostředí českého středověku, kde ovšem i tak vytváří cizí s českým právem nekompatibilní prvek, neboť „stojí zde vedle zemského práva.“⁷⁴ I proto je ovšem, jak lapidárně shrnuje J. Macek, zatím jeho studium v onom nejširším slova smyslu „*ke škodě věci stále ještě zanedbávanou oblastí české medievalistiky*.“⁷⁵

Nahlédneme-li však alespoň do německy napsaných pojednání o *lenních vztazích*, *lénu* a vůbec *lenících*, nalezneme zcela odlišnou percepci tohoto zásadního středověkého fenoménu. Německá historiografie nazírá předně *lenní vztahy* mnohem širěji, než tomu bývá u českých badatelů. Zaprvé totiž za *leníky* zcela běžně pokládá v obecné rovině všechny příslušníky *ministeriality*, tedy včetně šlechticů sedících na tzv. zpupných statcích. Viděno pohledem německy hovořících sousedů je totiž zeměpán *de*

---

⁷⁴ Jiří JUROK, *Česká šlechta* (jako pozn. č. 69), s. 80.

⁷⁵ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526) 1-2*, Praha 2001 s. 406.

iure vrchním držitelem a ochráncem, tedy „*seniorem*“ a „*obervogtem*“ všech statků v zemi, bez ohledu na jejich povahu alodiální, benefičiální nebo lenní. *Leníky* jsou však i sama říšská knížata a ostatní příslušníci *hochadel* (říšská šlechta), neboť i oni přijímají od římského císaře/krále svá panství *lénem*.

Současně si zadruhé uvědomuje i to, že podobný scénář „oblénění“ se zcela běžně odehrával i na nižších rovinách vzájemné komunikace, neboli že titíž zeměpánovi *mani* figurují ve vztahu k *poddanému* opět v roli seniora, zatímco *poddaný* přijímá pozici *leníka*. Konečně, právě tato právní zvyklost se odráží také v užitém názvosloví, konkrétně například v označení rustikálních gruntů jako *lén* (*lehen*) a *poddaných* jako *lehenholden*.⁷⁶ Ministerialita tedy zdařile okopírovala pro poddanské prostředí model *lenního vztahu*, který byl známý původně ze světa nobilitovaných. Jeho forma zůstala proto prakticky táž, změnil se jen obsah. Zatímco senior a jeho vazal uzavírali *lenní vztah* především na bázi směny věrnosti (*fidelitas*) za léno (*beneficium*), uzavírala vrchnost se svým *holdem* týmiž gesty především směnu poslušnosti (*gehorsamb*) za léno (*lehen*) a ochranu (*schutz und schirm*). Ministerialita tím mimo jiné naznačovala *poddanému*, že jí poskytnuté *beneficium* zůstává jako každé jiné *léno* stále v jejím vlastnictví. Poddanému pak přiznávala toliko držbu *beneficia* formou tzv. *ius utile*.⁷⁷ Otázkou však zůstává, zdali podobné vyjádření ministeriality venkovské prostředí plně chápalo.

Česká odborná veřejnost, jak již bylo uvedeno výše, však podobně širokým způsobem problematiku *lenních vztahů* zatím až na výjimky nereflexuje. Výjimky představují zatím snad jen práce Františka Kavky, Josefa Žemličky, Jiřího Kejře a několika dalších v mé práci dále zmíněných autorů. Především František Kavka se svou nedávnou studií věnovanou fenoménu *lenních vztahů* v Čechách ve 13. a 14. století německému pojetí

---

⁷⁶ Adolf ZIEMANN, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch zum Handgebrauch*, Quedlinburg-Leipzig 1837, s. 212.

⁷⁷František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II*. Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. století do roku 1419, Praha 1957, s. 130.

velmi přiblížil. Jeho práce je nadto cenná již proto, že českým badatelům nabízí i novodobou českou odbornou terminologii, pomocí které je možné různé typy lén blíže charakterizovat.⁷⁸

Proti této mé argumentaci lze pochopitelně namítnout, že v českomoravském prostoru měl lenní vztah svá zvláštní specifika a parametry a že kupříkladu i takový Ctibor Tovačovský z Cimburka odlišil již před mnoha staletími *zemská práva* k dědičným zbožím od *práv manských*, jež váží vlastnictví ke statku na souhlas lenního pána.⁷⁹ Avšak snažíme-li se postihnout celý kontext Tovačovského výpovědi, pak spíše nabydeme přesvědčení, že ani tento elitní moravský zemský úředník nekládá mezi oba uvedené typy práv (spíše bychom měli říci mezi dva různé myšlenkové systémy – zemský a lenní) žádné ostré dělítko. I v českomoravském prostoru existoval totiž mnohem spíše jediný „integrální systém“, který ovšem garantoval zvláštní zacházení s majetky alodiálními a lenními, jež bylo lze dále rozčlenit podle držitele (královské, komorní šlechtické, církevní, měšťanské, univerzitní, obecní, aj.). Jak také jinak, vždyť v odlišném případě, tedy při existenci juristické anarchie, by v zemi nebylo možné udržet minimální právo a pořádek.

Pokud však akceptujeme jediný „integrální systém“ a odmítneme proto tezi o tom, že „*lenní právo stálo zvlášť vedle zemského práva*,“⁸⁰ musíme odmítnout i další mylnou tezi z předešlé vycházející. Že totiž i

---

⁷⁸ František KAVKA, *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, ČČH 99(2001), s. 225 – 251, zvl. s. 237, 243ff; Josef ŽEMLIČKA, *Kasteláni, vilikové a benefícia v netransformované transformaci*, ČČH 106(2008), s. 109-136; Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s.231f.

⁷⁹ Tovačovský píše doslova toto: „*Ale práva jsou v zemi rozličná; jedna, ješto sluší k dědičným zbožím; druhá k manskému právu markrabímu, biskupovu, maršálkovu [...], třetí duchovní, čtvrtá městská, pátá o služebné věci. Protož bylo-li se odvoláno buď z markrabina manství nebo jiného práva a komu se od koho z suseduov neb v jiném právě sedících a k tomu právu nepřislušejících křivda dála – a má moc hajtman toho k tomu připraviti a k kterémuž právu to přísluší, to súditi podlé práva toho. [...] ale nemá hajtman žádného práva v súd jiný vtahovati, než v kterém začato jest a podlé toho práva konati, jinak by se právo každé buď manské, duchovní neb městské rušilo.*“ *Knihy Tovačovská aneb pana Ctibora z Cimburka a Tovačova pamět obyčejů, řádů, zvyklostí a starodávných řízení práva zemského v markrabství Moravském*, ed. Vincenc BRANDL, Brno 1868, kap. 17, s. 19.

⁸⁰ J. JUROK, *Česká šlechta* (jako pozn. č. 69), s. 80.

leníci-mani „*stáli mimo svobodnou, dědičnou či zpupnou šlechtu*.“⁸¹ Již jen proto, že bychom jinak stáli s velkými rozpaky před volbou, kam zařadit celou onu velkou skupinu ministeriálů, kteří v téže době současně vlastnili *panství* alodiální i lenní. Kam pak kupříkladu vřadit jihočeské Rožmberky, kteří před rokem 1341 drželi kromě celé řady alodiálních panství jako leníci pasovského biskupa také *panství* Haslach, jako leníci českého krále *panství* Velešín.⁸² A kam dále s pány z Landštejna, držícími týmž *lenním poutem panství* Nové Hradý od téhož roku 1341, s Vartenberky, kteří si nechali českým králem udělit jako léno hrad Střekov, nebo opět s moravskými Lichtenberky, pyšnými to leníky bitovskými.⁸³

A mimochodem, pokud by mezi alodiálními a *lenními* statky skutečně existoval takový nepřekonatelný rozdíl i co do kvality držby, jak jej předpokládá například právě Jiří Jurok (ve smyslu, že držba alodiálního statku byla více prestižní než držba statku *lenního*), proč by si pak tedy čeští šlechtici nechali bez dalšího líbit jednání královské kanceláře, která bez jakýchkoli rozpaků prohlásila frýdlantské alodiální *panství* po vymření jeho dosavadních vlastníků pánů z Bibrštejna v roce 1551 za uprázdněné *královské léno*?⁸⁴

Neobstojí konečně ani ono časté zdůvodnění nižší kvality držby *lenního* vztahu založené na argumentaci, že *leník* nespadal na rozdíl od držitele zpupného statku pod pravomoc zemského soudu,⁸⁵ čímž, podle představ některých badatelů, byl mnohem více než jiný šlechtic vystaven zeměpánově libovůli. Vždyť přece někdy naopak mohlo být výhodou nepodléhat této stavovské instituci a v případě právního problému se uchýlit

---

⁸¹ Tamtéž, s. 79.

⁸² R. NOVOTNÝ, *Dvorská a zemská hierarchie* (jako pozn. č. 63), s. 54.

⁸³ Anton TEICHL, *Geschichte der Herrschaft Gratzen mit Zugrundelegung des Urbars vom Jahre 1553* (Nové Hradý), Gratzen 1899, s. 15; Tomáš DURDÍK, *Encyklopedie českých hradů* (Střekov), Praha 1996, s. 275; Miroslav PLAČEK, *Hradý a zámky na Moravě a ve Slezsku* (Bítov), Praha 1996, s. 82.

⁸⁴ <http://www.zamekfrýdlant.eu/historie>, ověřeno 12. dubna 2013.

⁸⁵ Václav BŮŽEK- Josef HRDLIČKA-Pavel KRÁL-Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002, s. 40.

o pomoc k zeměpánovi jako ke svému *lennímu pánu*, který představoval v zemi nejvyšší autoritu vůbec.

2.3.2. Fojtství

Čím více jsem se však zabýval výše naznačenou problematikou *lenního vztahu* a *poddanství*, tím více se mi odkrývaly i kontury dalšího velmi příbuzného fenoménu, fenoménu tzv. *fojtství* (*vogtherrschaft/vogtobrigkeit*), které nebývá bohužel v českém prostředí již téměř vůbec reflektováno. Termín *fojt* je v tuzemsku totiž již dlouho interpretován toliko jako synonymní označení pro *rychtáře/šoltýse*. V tomto případě došlo tedy ve srovnání s pojmem *ministerialita* k opačnému vývoji, a sice k nepřiměřenému zúžení významu tohoto pro středověk a raný novověk naprosto fundamentálního fenoménu, ačkoli např. ještě autoři Ottova slovníku naučného (snad toto heslo zpracovával dokonce Josef Pekař)⁸⁶ definovali v předminulém století fenomén *fojtství* velmi přesně i s jeho všemi drobnými nuancemi takto. „*Fojtství* (*lat. advocatia*). Výrazem tím byl v právu německém původně označován poměr ochranný, jehož mocí jedna osoba, *fojt*, jinou osobu před soudem i mimo soud zastupovati a nad zájmy jejími bdíti měla. – Poněvadž takový poměr ochranný nedal se pomyslití bez jakési odvislosti chráněncovy od *fojta*, užíváno výrazu *fojtství* též k označení osobní *poddanosti*, v jakéž jedna osoba se ke druhé nalézala [etc.]“⁸⁷

Pravděpodobně jedinou významnější českou prací z poslední doby, která by se věnovala rozkrývání fojtských vztahů, představuje vynikající práce Roberta Šimůnka z roku 2000.⁸⁸ Byť samotného Šimůnka, který zde naprosto vyčerpávajícím způsobem popsal problematiku fenoménu *příkázání se*, překvapivě nenapadlo učinit poslední krok. Tedy ztotožnit onen jím skutečně precizně na základě snesených citací autentických bohemikálních pramenů definovaný fenomén *příkázání se*, tj. fenomén „vydání se do

---

⁸⁶ Radomír MALÝ, *Heslo do slovníku*, in: Eva Kantůrková (ed.), *Pekařovské studie*, Praha 1995, s. 12

⁸⁷ Ottův slovník naučný. Devátý díl, Praha 1893, s. 349.

⁸⁸ Robert ŠIMŮNEK, *Terminologie* (jako pozn. č. 50), s. 175 – 189.

ochrany jiného“, právě s fenoménem známým z německého prostředí pod označením „*vogtei*“.⁸⁹ Na můj esej lze proto částečně nahlížet i jako na pokus doplnit a dále cizelovat Robertem Šimůnkem již dříve započatou práci. Především ovšem také jako na pokus české prostředí na zde polozapomenutý fenomén *fojtství* vůbec upozornit. Vždyť právě on ve středověku a raném novověku velmi zásadním způsobem spoluurčoval minulé dění. Například i rekatolizace *panství* Weitra by se v posledních deceniích století šestnáctého bez existence fenoménu *fojtství* (*vogtherrschaft/vogtobrigkeit*) odbývala ve zcela jiném měřítku.

Wolf Rumpf vykonával na *panství* Weitra dokonce hned dvojí druh *fojtství*. První souvisel s ochranou vitorazských *poddaných* (*vogtholden*), patřících ovšem jako *grundtholden* církevním institucím. Církevní instituce samy totiž svým *poddaným* ochranu poskytnout již zpravidla nemohly (i když jsou známy výjimky: kupříkladu arcibiskup salzburský byl držitelem fojtských práv nad svými *poddanými*, tato práva však uděloval lénem světským vrchnostem, které pak vystupovaly jako *gewalten* na arcibiskupských statcích), neboť představovaly „ty, jejichž zbraní byla modlitba, nikoli meč.“ Rumpf jako *fojt/advocatus* ochraňoval tedy gruntovní *poddané* církevních bratrstev, například vitorazského městského bratrstva Unser lieben Frauen, vitorazského městského bratrstva Božího těla, mariánského laického bratrstva při chrámu v Unserfrau, a konečně také gruntovní *poddané* jednotlivých vitorazských farností a některé *grundholden* světelského kláštera. A nikoli jen *poddané* těchto církevních

---

⁸⁹ Wolf HELMHARDT [von Hohberg], *Georgica Curiosa aucta, das ist: Amständlicher Bericht und klarer Unterricht von dem adelichen Land- und Feldleben. Auf alle in Teutschland übliche Land- und Haus- Wirthschafften gerichtet, hin und wieder mit vielen untermengten raren Erfindungen und Experimenten versehen, einer mercklichen Anzahl schöner Kupffer gezieret, und in zweyen absonderlichen Theilen, deren jeder in sechs Büchern bestehet, vorgestellt [etc.]*, Theil I, Nürnberg, In verlegung Martin Endters im Jahr Christi 1695. [erstes Buch, Cap. LXI, Von den Vogteyen; Cap. LXII, Von den Zehenden.

institucí; s výjimkou kláštera Zwettl, jemuž byl *fojtem* zeměpán již od roku 1139, ochraňoval vitorazský pán samotné církevní instituce jako takové.⁹⁰

2.3.2.1. *Weltliche Vogtei*

Rekatolizaci vitorazského dominia usnadnil i v pořadí druhý druh fojtství, dnes německými historiky nazývaného *weltliche Vogtei*.⁹¹ V českém prostředí se analogie podobná termínu *weltliche Vogtei* hledá opět jen nesnadno. V poslední době však pro všechny podobně vypadající vazby známé z českého prostředí používá například Petr Maťa inspirován prací Roberta Šimůnka staročeský termín „*příkázání se*“; domnívám se proto, že je možné tohoto termínu i zde využít.⁹² Odedávna, zřejmě již od doby, kdy Weitra představovala sídelní místo vitorazské větve rodu Kuenringů a centrum *landgerichtu* nazvaného nejednou písemnými prameny *districtus Witrensis*, se totiž právě pod ochranu vitorazského pána uchylovali vedle církevních institucí také instituce a osoby „světské“. Z nichž jmenujme nejprve případné venkovské *poddané* vitorazských měšťanů a pak také samotné vitorazské měšťany.⁹³

---

⁹⁰ Obecně lze pak rozdělit ony „majetky“ farností, které vitorazská vrchnost ochraňovala na: a) tzv. záduší, latinsky *bona fabricae*. Ve sledovaném prostoru žili například *poddaní* patřící k záduší chrámů v samotné Weitře, v Höhenbergu, Unserfrau, Altweitře, Gmündu a také *poddaní*, kteří náleželi k záduší vitorazské i gmündské zámecké kaple; b) tzv. obročí, latinsky *bona beneficii*. Postavení *poddaných* církevních institucí z okolí Weitry osvětluje kromě prací Dwirkových, Hauerových, Plessarových a Katzenschlagerových např. také nedávno vydaná edice farních urbářů při vitorazské faře Herbert KNITTLER – Günther SCHNEIDER (edd.), *Urbarialaufzeichnungen der Weitraer Pfarrkirche aus dem 14. und frühen 15. Jahrhundert* (=Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes), Horn-Waidhofen an der Thaya 2008, 131 s. O zvláštním privilegii pro cistercké kláštery v Říši, které výslovně uvádělo, že jejich fojtem má být zeměpán, srov. Hans HIRSCH, *Die Klostergründungen*, in: Waldviertel, Bd. 7 - Geschichte, Horn 1937, s. 112.

⁹¹ Srov. opět především H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s. 110f. Zmiňuje ji však již Karl LECHNER, *Besiedlungs- und Herrschaftsgeschichte* (jako pozn. 67), 167-170.

⁹² Srov. P. MAŤA, *Svět* (jako pozn. č. 55), s. 663f. Samotný R. Šimůnek však uvedl onen termín v poněkud jiných souvislostech a důsledně pro období pozdního středověku, srov. R. ŠIMŮNEK, *Terminologie* (jako pozn. č. 50), s. 175 – 189.

⁹³ Například roku 1381 odkoupilo město Weitra od svého měšťana Mathese za 118 liber roční úrok, který tento dosud sám vybíral ve Walterschlagu z 8 lehen a 5 ½ *hofstätten*, tedy z celkem 13 objektů. V roce 1493 vytvořilo pak město Weitra například zase beneficium při špitálním kostele, ke kterému

Vstupování vitorazských měšťanů pod *schutz und schirm* vitorazského pána je překvapivě doloženo dokonce i pro období 14. a 15. století, tedy pro dobu, kdy Weitra představovala nikoli poddanské město, plně integrované do struktur vitorazského *panství* (jako tomu bylo před tímto obdobím a opět v pozdějších časech), nýbrž město svobodné, zeměpanské.⁹⁴ Fojtství vitorazského pána se navíc pochopitelně neomezovalo jen na obvod města. Vitorazský pán totiž ochraňoval i majetky městských korporací, cechů, modlitebních bratrstev i jednotlivých měšťanů, které se nacházely někdy i velmi daleko za hradbami Weitry. Garantoval tedy ochranu celému vitorazskému *burgrechtu* (*ius burgense/ius civile*). Rumpfovo *vogtei, schutz und schirm*, či chceme-li také *praesidium* a česky pak *oprava* (též *ochrana*)⁹⁵ se proto rozprostíraly například i nad vesničany z Wielands, kteří tehdy všichni bez výjimky patřili gruntovnímu *panství* městského špitálu ve Weitře, jež bylo tehdy zase plně kontrolováno magistrátem města.⁹⁶

Držitelům vitorazského *panství* se jakožto nejvýznamnější *ministerialitě* zde působící postupně dále *přikazovaly* také jiné nenobilitované osoby žijící v okolí vitorazského hradu, byť jejich gruntovní vrchností byla již nobilita jiná. S odvoláním na existující *altes recht und herkommen* pak ovšem dokázal Wolf Rumpf prosadit, aby i tito jeho *vogtholden* byli během rekatolizačních misí let 1587-89 obráceni zpět ke katolicismu. Římskými katolíky se tak museli stát například i někteří

---

náležely i desátky z celkem 31 ½ *lehen*, 10 *hofstätten* a 3 ½ mlýnů z Wultschau a dále pak také 7 *reuthern* z Schagges. Srov. W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 22f.

⁹⁴ Naposledy krátce a souhrnně o proměnách vztahu města a *panství* H. KNITTLER, *Eine Weitraer Stadtordnung aus dem Jahre 1523*, Wv 62(2013), s. 63-79, zvl. s. 64.

⁹⁵ Pojmy *fojtství* (*vogtei*), neboli „*schutz und schirm*“ a „*praesidium*“ jsou bezpochyby pojmy synonymními. Srov. např. dva úvodní verše latinské a německé verze mariánské modlitby „Pod ochranu tvou se utíkáme.“ V latinské verzi zní prastarý text takto: „*Sub tuum praesidium confugimus, Sancta Dei Genetrix [..]*“, v německé pak „*unter deinen Schutz und Schirm fliehen wir, o heilige Gottesgebälerin [..]*“. Mimochodem, v holandštině zní pak úvodní dva verše modlitby ve starší tradiční verzi „*onder uw bescherming [= schirm] nemen wij onze toevlucht, heilige moeder van God [..]*“, současný novější překlad pak používá obecnější termín „*hold*“. „*Onder Uw hoede [= hold] vluchten wij, Maagd en Moeder van onze God [..]*“.

⁹⁶ Např. F. WEISSENSTEINER (jako pozn. č. 49), s. 95.

grundholden panství Engelstein, byť samotný engelsteinský pán sídlil v 16. století na právě tehdy z obav před tureckým nebezpečím monumentálně opevňovaném stejnojmenném hradě nedaleko Großschönau a byl proto jistě schopen ochránit své *poddané* sám. Staletá pouta potvrzená oním *uralt recht und herkommen* nebylo jednoduše radno měnit a právě tato pouta garantovala právo ochrany vitorazskému pánu, nikoli magnátu sídlícímu na Engelsteinu. S tímto faktem nešlo tehdy zkrátka dělat vůbec nic.

Do *ochranného* vztahu s držiteli *panství* Weitra vstupovaly navíc také v okolí Weitry pobývající osoby osobně svobodné. V první řadě se „přikazovali“ *svobodníci*, kteří v autentických německých pramenech figurují téměř až do konce 16. století jako držitelé tzv. *freihöfe*, zatímco starší latinská agenda o nich hovoří jako o *armigeri vel rustici*.⁹⁷ Poslední doklad o existenci *svobodníků* na *panství* Weitra poskytuje ovšem urbář z roku 1571, neboť vitorazský urbář z roku 1585 definuje již tyto osoby jen jako pouhé držitele tzv. „*beutellehen*“, neboli maximálně jako tzv. *dvořáky*.⁹⁸

V řadě druhé vstupovala do podobného ochranného vztahu i samotná dolnorakouská nobilita. Například statek Wasen vzdálený asi 6 km od Weitry je ve vitorazských urbářích důsledně definován jako *léno panství* Weitra, nad kterým vitorazská vrchnost vykonává své *praesidium*.⁹⁹

---

⁹⁷ Walter PONGRATZ, *Der bäuerliche Wehradel und die Turmhöfe im oberen Waldviertel*, in: Die Kuenringer. Das Werden des Landes Niederösterreich (=Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums), Wien 1981, s. 550-553. Je mimochodem velmi zajímavé, že dle představ rakouské historiografie se svobodnický stav neetabloval v první řadě jako důsledek „drobení vladyckých statků“ a svobodníci nejsou tedy považováni za „potomky zchudlých početných vladyckých rodů“, jak je přesvědčena česká odborná veřejnost, srov. např. František Josef ČAPEK, *Svobodníci na panství Nové Hradky*, JSH 31(1962), s. 113. Svobodnický stav je rakouskými historiky nazýván novodobou terminologií „bäuerlicher Wehradel“ a již tento pojem sám o sobě naznačuje rakouský (německý) náhled. Svobodenství tu není chápáno jen jako úpadek vladyk a zemanů ústící až do jejich poddanství, byť i tento scénář je v rakouském prostředí znám, nýbrž především jako šance, kterou někteří ze sedláků, mající právo nosit zbraň, využili mírou vrchovatou, když je totiž jejich schopnosti vynesly až do stavu nobilitovaných. W. PONGRATZ, *c.d.*, 553. Podobně ovšem i na české straně např. Václav VANĚČEK, *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Praha 1976, s. 99.

⁹⁸ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako poznámka č. 23), s. 112, 115.

⁹⁹Tamtéž, s. 115.

2.4. Typy *grundherrschaften*

Opačný problém, tedy přílišné zobecnění, nalézám naopak u fenoménu tzv. *grundherrschaft*. Respektive nejsem spokojen s tím, že česká historiografie překládá a směšuje tento termín s takzvaným *gruntovním panstvím*, aniž by si byla vědoma, že existují i jiné typy *grundherrschaften*; neboť to co je v tuzemsku nazýváno *gruntovním panstvím*, nebývá v německém prostředí označováno jako *grundherrschaft*, nýbrž jako tzv. *grundobrigkeit*. *Grundobrigkeit* představuje pak ovšem toliko pouze jeden z typů *grundherrschaft* a jedná se tedy o nikoli synonymní, nýbrž fenoménu *grundherrschaft* podřízený terminologický pojem. Vedle typu *panství* (právě pro širokou obsahovou náplň pojmu *panství* jej píše vždy důsledně kurzivou, právě tak jako od tohoto slova další odvozenou terminologii) nazývaného *grundobrigkeit* existovaly totiž v témže prostoru i jiné vrchnostenské vztahy.

Je skutečně v českém prostředí bohužel velmi málo známou skutečností, že ve středověku a raném novověku koexistovala nejen v Dolních Rakousích, ale dle mého přesvědčení i v Čechách a na Moravě kontinuálně paralelně vedle sebe vzájemně se prostupující *panství*; i když na druhé straně závěry některých českých badatelů podobné typy *panství* v podstatě mlčky předpokládají.¹⁰⁰ Německá (rakouská) historická škola naproti tomu již před mnoha desetiletími správně rozpoznala, že mezi dominii jsou, co se kvalit vazeb mezi poddaným a pánem dotýče, významné rozdíly. Němci a Rakušané tak z logických důvodů trvají na následujícím pojmosloví, které již z podstaty užití terminologie ono *panství – regnum – dominium – herrschaft – grundherrschaft* dostatečným způsobem klasifikuje.

2.4.1. *Grundobrigkeit*

Panství může být v tomto pojetí 1.) tzv. *grundobrigkeit*, neboli území, na kterém žijí ti *poddaní (grund)holden*, které si gruntovní vrchnost

---

¹⁰⁰ Srov. např. Antonín KOSTLÁN, *K rozsahu poddanských povinností od 15. do druhé poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby*, in: FHB 10(1986), s. 215.

předtím připoutala tím, že jim propůjčila půdu a obydlí. Recipročně za tento akt *emfiteuze* pak vrchnost očekává pravidelný úrok a mnohdy vyžaduje také robotu. Synonymním termínem k pojmu *grundobrigkeit* je pak termín *lehenherrschaft*. Gruntovní pán splývá tedy často s pánem *lenním*.¹⁰¹ W. Katzenschlager pak ve své disertační práci na příkladu majetku vitorazského městského mariánského bratrstva naznačuje, proč tomu tak je. Sděluje totiž, že „statky byly bratrstvem poskytovány či prodávány, ovšem zpravidla jako *léna*. V opačném případě by jejich držitelé již nemuseli odvádět jako svobodní držitelé (s výjimkou zemské berně) žádnou robotu ani úroky – byli by totiž svými vlastními pány.“¹⁰²

2.4.2. *Vogtherrschaft*

Jiným typem *panství* je tzv. 2.) fojtství, tj. *vogtherrschaft*. To se na rozdíl od prvně jmenovaného rozprostírá jen nad *poddanými* (*vogtholden*), kterým daná vrchnost (*vogtobrigkeit*), tzv. fojt, tj. *vogtherr*, *advocatus*, (měšťané v rakouském prostoru nazývají často svého fojta speciálním termínem *mundherr*) zajišťuje ochranu (*schutz und schirm*, *praesidium*). Obsah termínu fojt je také ovšem mnohem širší než termín venkovský či městský rychtář, čehož si novodobí badatelé v Česku zatím příliš nepovšimli. Anebo, jako v případě J. Kejře, možnost, že fojt není *toliko* rychtářem, sice uvádějí, avšak jen velmi opatrně, neboť o ní asi sami přesvědčení nejsou.¹⁰³ Aleš Stejskal nachází mimochodem pro takto pojatého fojta, tj. rychtáře, velmi pěkný staročeský termín *řečník*, který přesně odpovídá právě latinskému *advocatus*.¹⁰⁴

---

¹⁰¹ Např. H. KNITTLER, *Beiträge* (jako poznámka č. 23), s. 111.

¹⁰² W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 43. (překlad J. Oesterreicher)

¹⁰³ Srov. Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, konkr. s.231f.

¹⁰⁴ A. STEJSKAL, *Ordál v Mikolech v roce 1554. K problémům interpretace trestně právních pramenů z počátku raného novověku pro studium sociálního myšlení a chování venkovanů*, JSH 81(2012), s. 119).

2.4.3. *Ius advocatiae versus patronát*

Fojt ovšem není identický s *patronem*, i když je často obtížné od sebe *fojtství* a 3.) *patronát*, v pramenech nazývaný také *lehenschaft* či *lehensherrlichkeit*, odlišit.¹⁰⁵ O tomto faktu nás velmi výstižně zpravují například dva právní dokumenty řešící vzájemný vztah mezi *fojtem k farnosti* sv. Štěpána v Gmündu a *patronem* téže farnosti. První dokument z roku 1567 hovoří stručně, že „*geistliche Vogtey hat die Herrschaft Gmünd alda an der Pfarr, mit der Lehenschaft aber gehört sie dem Pfarrer zu Weitra zu.*“¹⁰⁶ Neboli že „fojtvím k farnosti [Gmünd] disponuje vrchnost držící panství Gmünd, patronát však drží vitorazský farář.“

Druhý dokument, listina z 8. února 1589, je pak již v mnohém podrobnější. Dělbá kompetencí obou vrchností je tu popsána takto: „*Bei den Todesfällen und allen Veränderungen auf der Pfarre Gmünd die Sperre künftighin durch den Vogtherrn, die Inventur und Exekution aber durch Herrn Rumpf und die Heren von Greiß oder deren Bevollmächtigten als Lehens und Vogtherrn zugleich mit und nebeneinander geschehen soll. Wenn sonach künftighin ein Pfarrer in Gmünd eingesetzt wird, so soll Herr Rumpf oder die Seinigen die Einantwortung der Pfarrgüter, doch in der Herren von Greißen oder der Ihrigen als Erbvogtherrn Beisein, zu tun haben. Die Herren von Greysen werden vom jetzigen oder künftigen Pfarrer von Gmünd kein Gelöbnis fordern. Hingegen hat der Pfarrer von Gmünd die Herren von Greiß als ihre ordentlichen Erbvogtherren anzuerkennen.*“¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ Srov. především H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13) s. 114f; G. REINGRABNER, *Als man um die Religion* (jako pozn. č. 1), s. 28; H. HIRSCH, *Die Klostergründungen* (jako pozn. č. 90), s. 112.

¹⁰⁶ ÖA HKA, AHK, NÖHA, G27ab (dříve Fasz. Gmünd, fol. 372). Srov. také F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 58.

¹⁰⁷ Franz PATZNIK, *Die Geschichte der Stadt Gmünd*, Horn 1873, s. 34. V českém překladu asi takto: „V případě úmrtí gmündského duchovního a také při všech personálních změnách mají v budoucnu právo dočasně zapečetit veškerý farní a kostelní majetek včetně farního archivu páni z Greißu jako držitelé *ius advocatiae* (tj. fojtové, ochránci), následnou inventuru majetku včetně exekuce necht však provádí Wolf Rumpf jako držitel *ius patronatus* (tj. *lehensherrlichkeit*), ovšem vždy jen v přítomnosti

Výše citovaný F. Weissensteiner pak opět upozorňuje, že obecně byl právní vztah mezi *fojtstvím* a *patronátem* řešen např. v kodexu č. 7710 na fol. 231 (dnes uložen v Österreichische Nationalbibliothek) a cituje přímo tyto zajímavé pasáže. „[...] *es ist in diesem Lanndt ein großer Unterschied zwischen den Lehenschafften und Vogteyen. Erstlich wann gleich ainer über ain Pfarr oder Benefizium die Vogtey hat, so mag er doch khainen Priester die Pfarr oder das Benefizium leihen, sondern Verleihung gehört dem Lehensherrn zu thuen. Item zum andern hat ain Lehensherr auf der Khirchen und benefizium Holden khain Steuer noch Robait, so doch der Vogtherr Steuer und Robat auf den Vogtholden hat.*“¹⁰⁸

2.4.4. *Dorfbrigkeit*

Jiný typ *panství* představuje tzv. 4.) *dorfbrigkeit* či *ortsbrigkeit* (v městském prostředí vystupuje tato vrchnost jako tzv. *stadtobrigkeit*, eventuálně *marktobrigkeit*), k němuž se novodobý český odborný termín hledá skutečně jen velice obtížně; nazvěme ji proto česky např. *místní vrchnost*. Označení *dorfbrigkeit* (eventuálně *ortsbrigkeit*) náleželo totiž zcela prostě té vrchnosti, jež kontrolovala chod vsi (tj. jí jmenovaní rychtáři a konšelé rozhodovali např. o sledu polních prací, kontrolovali obecní studnu, zvali na obecní sněm, dbali o údržbu obecních komunikací a o nekonfliktní využití obecních pastvin a obecních lesů včetně jejich řádného oplocení, řídili sled prací v případě požárů, registrovali všechny do vsi příšle osoby, pokud zde pobývaly více než tři dny, atd.) a již ve vsi také náleželo

---

pánů z Greiβu nebo někoho jimi zmocněného. Předávání farních statků duchovnímu nechť v budoucnu provádí patron Rumpf nebo „ti jeho“. Dědičným fojtům pánům z Greiβu a jejich potomkům náleží ovšem právo být při tom. Páni z Greiβu nebudou v budoucnu již více požadovat od nově příchozích duchovních žádný slib „poslušnosti,“ duchovní je však musí uznat jako řádné dědičné ochránce farnosti.“ (Překlad J. Oesterreicher)

¹⁰⁸ F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 58. V českém překladu asi takto: „V této zemi panuje velký rozdíl mezi patronátem a fojtstvím. Ten například, kdo drží práva fojtství k faře či nějakému beneficiu, nemůže ještě proto prezentovat ve farnosti duchovního a nemůže ani rozhodovat, kdo bude beneficiářem. Neboť tato pravomoc přísluší patronu. Týž patron nemá ovšem žádného práva požadovat od poddaných kostelního záduší žádné poplatky nebo robotu, neboť to je opět v kompetenci držitele *ius advocatiae*.“ (Překlad J. Oesterreicher)

menší právo soudní. Tento soubor vrchnostenských pravomocí mohl ovšem být alespoň v Dolních Rakousích pro vesničany někdy dokonce tíživější než *grundtobrigkeit* i *vogtherrschaft*, které již od konce středověku mnohdy spočívaly jen na víceméně symbolické fiskální platbě. Pochopitelně zvláště tehdy, pokud *místní vrchnost* směla po vesničanech požadovat též nějaké robotní povinnosti.

Důvod byl jasný. Ve většině dolnorakouských venkovských lokalit žili totiž pospolu *poddaní* vícero různých gruntovních vrchností (*grundtobrigkeit* i *vogtobrigkeit*) a jednotící mocí, která všechny *poddané* bez rozdílu na daném konkrétním místě nějakým způsobem ovládala, byla někdy právě jen moc vycházející z práv *dorfbrigkeit* (*stadto brigkeit*, *markto brigkeit*).¹⁰⁹ Proto také není v žádném případě náhodné, že v přílohách studie rakouského historika H. Haase, která byla jako modelová vybrána a zařazena do prestižního sborníku *Adelige Macht und Religionsfreiheit* (což znamená, že mezi dolnorakouskými historiky panuje základní shoda v tom, že Haasem popisované skutečnosti jsou pro Dolní Rakousy 16. a 17. století charakteristické), je typické dolnorakouské dominium raného novověku nazíráno právě především jako prostor, ve kterém vrchnost pevně ovládá mikrokosmos svých *poddaných* z pozice *dorfbrigkeit* a *vogtobrigkeit*.¹¹⁰

To ovšem na druhé straně v žádném případě nijak nesnižuje význam *grundtobrigkeit*. Např. citovaný historik H. Feigl vidí daný problém jinak, čímž se ovšem minimálně v dolnorakouském prostředí otevírá nový prostor pro velmi zajímavý diskurs o problematice *grundtherrschaft*. Feigl upozorňuje, že „*pokud byl poddaný poddaným několika vrchností současně, mohly se objevit prakticky všechny myslitelné kombinace. Jedna vrchnost mohla tak být současně gruntovním pánem i vrchností, jíž byl odváděn*

---

¹⁰⁹ Srov. ovšem i poněkud jinou definici „purkrechtu“ u F. GRAUSE, *Dějiny* (jako pozn. č. 77), s. 127.

¹¹⁰ Hanns HAAS, *Renaissanceschloß Rosenberg – Adelige Lebensführung als Bauprogramm. Wohnen – Feste feiern – Religion ausüben*, in: G. Reingrabner (ed.), *Adelige Macht und Religionsfreiheit. 1608 – Der Horner Bund* (= Sborník, Sonderausstellung Museen der Stadt Horn), Horn 2008, s. 43 – 85, zvl. přílohy na str. 55 a 60.

desátek, druhá vrchnost mohla vznášet nárok fojtský, držet dorfbrigkeit, vykonávat pravomoci krajského rychtáře a třeba disponovat i honebním právem, třetí vrchnost mohla požadovat nárok na poddaného z titulu bergbrigkeit a k tomu třeba ještě vybírat cla. Možné byly pochopitelně i jiné kombinace. Ale rozhodující práva držela zpravidla gruntovní vrchnost. Pokud někdo v pramenech vystupuje jako poddaný panství N., znamená to, že toto panství je panstvím gruntovním. I zde existovaly ovšem výjimky a to tehdy, pokud gruntovní pán neměl k poddanému jiných pohledávek než jen urbaniální renty a pokud naopak četnými vrchnostenskými právy disponoval fojt, který zpravidla právě gruntovního pána postupně o tyto pravomoci připravil. Někdy se ovšem rozhodující vrchnostenská práva ocitla i bez přičinění fojta v rukou někoho jiného, třetího.“¹¹¹

Je mimochodem velmi zajímavé, že v Rakousku se s vrchnostenskými vazbami nazývanými *dorfbrigkeit/marktbrigkeit/stadtbrigkeit* nesetkáváme asi na celém území devíti dnešních spolkových zemí. Alespoň v šedesátých letech 20. století, kdy se jimi naposledy podrobněji zabýval mnou již mnohokrát citovaný historik Helmuth Feigl, byly tyto vazby známy jen pro území Dolních Rakous, Štýrska a částečně také pro Horní Rakousy. Uznávaný dolnorakouský historik Karl Lechner se existenci *dorfbrigkeit* jako „regionální zvláštnosti“ pokusil vysvětlit například tak, že se tento způsob vrchnostenské vazby prý vyskytuje jen v později kolonizovaných a tedy politicky nestálejších rakouských regionech, kde instituce *dorfbrigkeit* plnila zpočátku především vojenskou funkci, podobně jako paralelně koexistující *vogtbrigkeit/vogtherrschaft*. Povinnost bránit se nepříteli měly totiž dle Lechnera na nově kolonizací získaném území kromě šlechty a měst často také vsi a jednou z odpovědí na onen požadavek obrany byl pak právě vznik *dorfbrigkeit*. Respektive docházelo k tomu, že *poddané* různých vzdálených vrchností, kteří žili v jedné lokalitě,

---

¹¹¹ H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s. 254. (překlad J. Oesterreicher)

přinutila válečná nouze ke spolupráci pod vedením jiné schopné autority - *dorfbriegkeit*. Nebudeme asi také daleko od pravdy, představíme-li si, že prvními držiteli podobných pravomocí byli často místní drobní šlechtici a rychtáři, neboť asi jen oni byli s to téměř okamžitě zareagovat na nastalou situaci.¹¹²

2.4.5. *Bergbrigkeit*

Německé prostředí reflektuje dále i tzv. 5.) *bergbrigkeit*, což bychom mohli přeložit nejspíše jako *panství viničné vrchnosti*. Tento typ *panství* je typický právě pro Dolní Rakousy a další území, ve kterých se nacházely početné vinohrady. Ty se totiž postupem doby jako velmi lukrativní zboží ocitly v majetku doslova stovek především církevních institucí a měšťanů, kteří se pro zde žijící vinaře stali klasickou gruntovní vrchností. Z titulu *grundbrigkeit* vystupovaly na svých dolnorakouských vinicích svého času mimochodem běžně i české kláštery, sám jsem dohledával v rakouském prostoru bývalé vinohrady dnes již zrušených klášterů Borovany a Zlatá Koruna. Právě vzdálenost gruntovního pána a jeho charakter (pověětšinou církevní instituce či měšťané) a konečně velký počet gruntovních pánů v přepočtu na jednu lokalitu si však vynutil vznik oné *viničné vrchnosti*, která ve vymezeném prostoru, tzv. *bergrechtu*, udržuje mezi vinaři a dalšími pracovními silami žijícími na vinicích pořádek a organizuje sled jejich práce. *Viničnou vrchnost* lze chápat jako zvláštní obdobu již známé *dorfbriegkeit/marktbrigkeit/stadtbrigkeit*. Oba typy panství nelze ovšem na druhé straně zaměňovat. Jak poučuje například opět Helmuth Feigl, bydlel-li vesničan ve vsi s klasickou *dorfbriegkeit* v údolí mezi dvěma či více *viničnými obvody* (=bergbrigkeit) rozkládajícími se na okolních výše položených svazích, a držel-li současně ve *viničných obvodech* menší vinohrady formou *ius utile*, či byl-li námezdným dělníkem pracujícím na vinicích, vznášely na něj v jistých situacích nároky všechny dotčené *viničné*

---

¹¹² Parafrázi Lechnerových představ prezentoval H. FEIGL, *Die Niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s. 122-123.

vrchnosti a právě tak i jeho *dorfbrigkeit*¹¹³ (o případných nárocích *grundbrigkeit* a *vogtbrigkeit* již raději vůbec nehovořím).

Poukazuji ovšem na snadnou záměnu *bergrechtu* právě s tzv. *burgrechtem* – tohoto drobného omylu, který nijak nepokřivuje skutečnost, neboť *bergrecht* mohl být někdy v některých situacích s *burgrechtem* totožný (konkrétně v případě, že viničnou vrchností se stal magistrát města, byly oba termíny skutečně synonymní) se nejspíše dopustil právě i J. Kadlec.¹¹⁴

Herbert Knittler ve své disertační práci upozornil navíc na další zajímavou věc; že totiž *burgrecht* (*stadtobrigkeit*) a *bergrecht* bývaly zpravidla nahlíženy jako „stavovsky indiferentní.“ To znamená, že vstoupit do podobných vztahů nebylo nijakým handicapem nejen pro měšťany a církevní řády a kongregace, ale též pro samotnou nobilitu.¹¹⁵ Právě tato skutečnost vysvětluje, proč držba domů nobilitovanými osobami v městském *bergrechtu* nebyla považována za ostudnou, byť se šlechtici byli nuceni podříditi četným městským zvyklostem (museli např. respektovat uzamykání městských bran).¹¹⁶ Právě tak pomáhá rozklíčovat, proč o *bergrecht* projevovali nebyvalý zájem středoevropské kláštery i měšťané svobodných zeměpanských měst.¹¹⁷

Termín *bergrecht* lze ovšem užívat i v jiném kontextu, a sice v souvislosti s těžbou drahých kovů či soli. Avšak v tomto případě představoval onu *bergobrigkeit*, či častěji *montanobrigkeit* již od vrcholného středověku v Dolních Rakousích zeměpán, který na dobývání těchto surovin uplatňoval tzv. horní regál. Správci hornických komunit jmenovaných s jeho

---

¹¹³ Tamtéž, s. 157f.

¹¹⁴ Srov. Jaroslav KADLEC, *Dějiny kláštera Zlaté Koruny*, České Budějovice 1949, s. 20.

¹¹⁵ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako poznámka č. 23), s. 112.

¹¹⁶ Ve Weitře samotné drželi dům ve sledovaném období vitorazských rekatolizačních misí např. právě lutersky smýšlející majitelé panství Kirchberg am Walde, svobodní páni ze Sonderndoru.

¹¹⁷ Rudolf MALLI, *Der Schatz im Keller. Zur Weinwirtschaft der Waldviertler Klöster* (=Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes, Band 41), Horn – Waidhofen an der Thaya 2001, s. 60-72.

souhlasem nesli pak zpravidla označení *bergrichter*. Vystupuje-li tedy v dolnorakouských písemných pramenech kdokoli, kdo není současně zeměpánem, pod označením *bergobrigkeit*, lze jej bezpečně interpretovat jako vrchnost spravující své vinaře.

2.4.6. *Forstobrigkeit*

Jiným typem *panství* bylo tzv. 6.) *forstobrigkeit* včetně honebního práva v tomto prostoru, tedy jakési *lesní panství* se všemi imunitami k němu se vztahujícími. Podle urbáře panství Weitra z roku 1585 bylo tímto typem vrchnostenských vazeb k vitorazskému *forstobrigkeit* připoutáno minimálně 345 osob (u některých lokalit se navíc nedostává precizujících údajů), které patřily jako *grundholden* či *vogtholden* jiným vrchnostem. Tyto osoby byly vitorazskému pánu povinnovány zvláštní službou, tzv. *forstservitut* a odváděly mimo jiné povinnosti i tzv. *forstabgaben*.¹¹⁸ Poddaní *lesní vrchnosti* se navíc museli dostavit i k *zajištění řádného průběhu* lovu v lesích (*jagdrobot*; *poddaní* jako robotní pomáhali například s naháněním zvěře či s jejím transportem na zámek), neboť k právům tzv. *forstobrigkeit* patřilo pochopitelně i právo honby (*jagdrecht*, *jagdbarkeit*) na vymezeném území (*wildbanndistrikt*).

Ovšem i zde je potřeba problematiku dále precizovat. Právy tzv. *forstobrigkeit* mohly totiž sice disponovat i obce a místní řadové duchovenstvo, tyto subjekty však současně nesměly být držiteli práv honebních (*jagdrecht*). To znamená, že i les (a nikoli pouze prostor vsi, polností a luk) byl tedy často místem, kde své právní nároky uplatňovalo více subjektů. Navíc i samotné právo honby se dělilo na tzv. *hochwildjagd*, neboli na vyšší právo honby (právo lovit veškerou lesní zvěř včetně vysoké a černé) a tzv. *reisgejaid*, nižší právo honby (právo lovit lesní zvěř s výjimkou lovů

---

¹¹⁸ Tamtéž, s. 172.

jelenů a divokých prasat), přičemž bývalo spíše pravidlem nežli výjimkou, že obě práva náležela různým vrchnostem.¹¹⁹

Právě uvedené ovšem ještě neznamená, že by *poddaní* opravdu nikdy zvěř sami legálně nelovili. I když pomineme tzv. čižbu, neboli chytání drobných ptáků, o níž jsem však v raněnovověkých písemných pramenech *panství* Weitra zatím nic podrobnějšího nenalezl, zůstává tu stále ještě lov v zájmu „obecného dobrého“. Poddaní měli totiž dokonce povinnost pořádat lov na škodnou (především šelmy), které se ještě v sedmnáctém století nacházelo všude dost, a to včetně vlků a medvědů.¹²⁰ Právě tak nutný byl i lov či spíše hubení nejrůznějších hlodavců - krysy, potkanů, hrabošů, křečků, a také bobrů. Když například heidenreichsteinská vrchnost upravovala koncem sedmnáctého století robotní povinnosti svých *poddaných* ze Schwarzbachu/Tuště, Krabonoše/Zuggers a Rapšachu/Rottenschachen, neopomněla poznamenat, že jim sice polovinu robotních povinností *in natura* odpouští, avšak že mají tito i nadále povinnost platit reluovanou potažní robotu v plné výši, že se mají i v budoucnu účastnit senosečí a žní na panském, i nadále mají opravovat obecní mostky a že stále trvá i jejich povinnost lovit hlodavce (*retten*). Protože ovšem současně hovořila o tom, že ulovený hlodavec má být dopraven do vrchnostenské kanceláře,¹²¹ lze si představit, že se tak dělo asi nejspíše kvůli jeho kožešině. Tím se ovšem okruh možných hlodavců velmi zužuje a lze předpokládat, že vrchnost měla snad na mysli konkrétní lov bobrů, jejichž výskyt na Rapšašsku máme doložen koncem 17. století i z jiných písemných pramenů,¹²² nebo veverek. I

---

¹¹⁹ H. FEIGL, *Die Niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s. 167.

¹²⁰ Srov. dále poznámku č. 320.

¹²¹ „*Fuhrgeld ist hierunter kheines wegs verstanden und das Heuguet, Khornschnit, Retten schlagen und führen und die Prukhen zu machen [ist] vorbehalten worden.*“ NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein, Alte Herrschaftsaktien, Fasz. 1, Nr. 79 (*Vergleich mit denen gesamten Unterthanen das Robothgeld betreffend*, 1698), Vergleiche mit Gemeinden Rottenschachen, Schwarzbach u. Zuggers, unfol.

¹²² „*Die Und[er]thannen zu Schwarzbach haben das Fischwasser, die Lainsiz genandt, von Zueggers bis nach Schwarzbach, welches ein und ain Viertl Meil weegs lang, im Bestandt. Reichen jährlichen zu Michaeli, außer des Piberfangs davon 10 fl. Dieses der Nuczung per 5 fl angeschlagen, bringt 200*

když nelze na druhé straně vyloučit, že se pod označením *retten* mohou skrývat i drobné kunovité šelmy.

K povinnostem vrchnostenských úředníků střežících tzv. *lesní panství* (*forstobrigkeit*) patřila navíc také správa vodních ploch a zvláště řek a regulace tamějšího rybolovu (*fischwassernutzungsrecht*).¹²³ Vitorazská vrchnost ovšem i zde výrazně rozlišovala svůj přístup. Zažádal-li o možnost rybolovu člověk poddaný, neboť rybolovem se na rozdíl od lovu lesní zvěře zabývat mohl, uzavřela s ním nejprve zpravidla pacht, který se však postupem doby (i v důsledku tzv. rekogničních poplatků) často změnil na klasickou poddanskou závislost *forstobrigkeit*. Zažádal-li o tutéž možnost člověk nobilitovaný, měšťan či duchovní osoba, vstupovala s takovým jedincem opět do poměru „stavovsky indiferentního“. Tj. s případným zájemcem byla uzavřena nájemní smlouva, nebo mu bylo ono „beneficium“ uděleno v *léno*. V žádném případě však tato nově vzniklá vazba neposkytovala vitorazské vrchnosti právo považovat nájemce *beneficia* za osobu poddanou.

2.4.7. *Landgericht*

Jiný typ *panství* představoval 7.) *landgericht*, neboli česky *poprava*. *Landgericht* sice zpravidla výrazně přesahoval hranici klasického dominia a měl také jiné charakteristiky, neboť nebyl primárně prostorem patrimonijním, nýbrž „krajským“. Osobou jeho správce („*krajským soudcem*“/*poprávcem, iudex provincialis, landgerichtherr*) byl však prostor *popravy* přesto považován za jednotné území a jako takový byl také spravován - což je pro nás v tomto případě zásadní.

Onen český ekvivalent „krajský soudce“ však nestojí v uvozovkách náhodou. I zde totiž, tak jako mnohde jinde, pokulhává stávající česká

---

fl.“ NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein, HA Heidenreichstein, Schätzungs und Beschreibungs Protokoll der Hft. Heidenreichstein (1684), unfol.

¹²³ Srov. předchozí poznámka č. 115. Srov. např. také SAW, Wirtschaftsbücher der Herrschaft Weitra, 17. bis 20. Jahrhundert, Forstamts- Vieh- und Wirtschaftsraitung der Herrschaft Weitra (1666-1667), unfol.

terminologie, což opět vede zpravidla k nesprávným závěrům, srovnáváme-li situaci v Čechách a kupříkladu v Dolních Rakousích. V Čechách totiž existovalo již od konce středověku krajské zřízení (12 krajů) a i zde užívaný termín *landgericht* představuje pak zcela jednoznačně synonymní označení pro *krajského soudce*. V Dolních Rakousích bychom kraje do roku 1753 nenalezli; respektive, země se rozdělovala již od dob vlády Přemysla Otakara II. toliko na čtyři čtvrti (Viertel ober dem Manhartsberg, Viertel unter dem Manhartsberg, Viertel ober dem Wienerwald, Viertel unter dem Wienerwald), které však Rakušané za „kraje“ nepovažují. V každé čtvrti existoval zpočátku samostaný „hochgericht“, zvaný také „grafschaftsgericht“ či „obere landgericht“, a právě z těchto čtyř „hochgerichtů“ se již v průběhu 13. století pro *poddané* postupně vydělovaly nižší „popravní okrsky“, které má rakouská odborná literatura na mysli, užívá-li termínu *landgericht*.¹²⁴ V praxi to pak vypadalo tak, že nakonec téměř každá v určité oblasti země dominující vrchnost vlastnila ke svému *panství* i *landgericht*. Neboli, ilustrováno zcela konkrétně na námi sledovaném *panství* Weitra – k vitorazskému *landgerichtu* patřily ve druhé polovině století šestnáctého například i vsi Nakolice a Vyšné, byť jejich gruntovní vrchnost (*grundobrigkeit*) představovali Sonderndorfové sedící na hradě Kirchberg am Walde. Dominující postavení vitorazské vrchnosti bylo totiž v tomto prostoru naprosto neoddiskutovatelné. Mimochodem, k roku 1767 bylo pro

---

¹²⁴ Právě vláda Přemysla Otakara II. v Rakousích byla pro vznik *landgerichtů*, o kterých dále píší, dobou naprosto přelomovou. Do té doby byly totiž rakouské země členěny jiným způsobem. V podstatě lze říci, že zde existovala teritoria ovládaná zeměpánem a „jeho“ *ministerialitou* a pak teritoria ovládaná nezávislou říšskou *hochfreie*. Každý držitel teritoria vykonával pak soudní agendu nad všemi zde žijícími osobami včetně osob *nobilitovaných*. Zeměpán však, usilujíc o potlačení vlivu nezávislých *hochfreie* hledal jiné modely správy země. A vítaný model našel právě v zavádění *landgerichtů*. Landgerichte 1.) rozčlenily větší teritoria nezávislé říšské šlechty na menší správní obvody, jejichž chod skrze jmenované úředníky kontroloval; 2.) vyčlenil z povinné účasti na *landgerichtech nobilitu*, která obdržela pravomoc být sama souzena jen na zemských soudech řízených přímo zeměpánem, či jeho služebníky. Tehdy tedy vznikl duální systém *hochgericht* versus *landgericht*. Vazby *ministeriality* ke svým *lenním pánům*, které představovali nezávislí *hochfreie*, tím byly paralyzovány. Srov. např. Max WELTIN, *Die Gereichtbarkeit*, in: Die Babenberger. 1000 Jahre Babenberger in Österreich, (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseum), Wien, 1976, s. 388-390.

zemi Dolní Rakousy evidováno kupříkladu celých 242 *landgerichtů*, mezi roky 1787-1833 pak jejich počet kolísal od 210 do 260, zřejmě v závislosti na tehdy probíhajících arondacích gruntovních *panství*.¹²⁵

Podobu tzv. *landgerichtu* ovlivňovala navíc mnohem více než u jiných typů vrchnostenských vazeb sama osoba poprávce, respektive její schopnosti. V Rakousku jsou totiž doloženy jak oblasti, kde pravomoci poprávců výrazně převyšují pravomoci gruntovních i fojtských vrchností (např. když se práv *landgerichtu* zmocnil schopný jedinec, jehož předchůdci dosud nepředstavovali v oblasti dominující vrchnost; nebo ještě častěji, kde *panství*, jako například v Tyrolsku či Solnohradsku, jsou spíše malá a obvod jednoho *landgerichtu* slučuje více podobně malých *panství*), tak i oblasti, kde je tomu zcela opačně. Kde totiž pozice poprávců je naprosto minimální (tj. i když zde dominující vrchnost drží též *landgericht*, vznáší v místě své nároky především z pozice *grundobrigkeit* a *vogtobrigkeit*). A právě tato druhá varianta byla častá v Dolních Rakousích, kde se nacházela rozlohou významná dominia. Jejich držitelé tu totiž úřad poprávce již téměř automaticky dědili, zatímco ve vedlejších rakouských zemích byly dlouhodobě uplatňovány i jiné postupy pro obsazování těchto postů, v nichž hlavním slovem disponoval stále zeměpán.¹²⁶ Kupříkladu držitelé vitorazského dominia jako nejvýznamnější vrchnosti v oblasti vymezené přibližně Weitrou, Zwettlem a Gmündem drželi dědičně úřad krajského oprávněnce již od 13. století.¹²⁷ Zeměpán si však i zde věděl rady a vrchnosti její nominální pravomoci spjaté s *landgerichtem* uměl výrazně omezovat tak, že ta mohla ve svém okrsku trestat na hrdle až poté, co od něj získala *ad personam* zvláštní právo zvané *blutbann*.

---

¹²⁵ Za uvedení do problematiky odlišné percepce *popravy* v Čechách a Dolních Rakousích děkuji opět K. H. Huberovi a H. Knittlerovi. Prof. Knittlerovi děkuji i za konkrétní údaje o počtu dolnorakouských *landgerichtů* mezi roky 1767-1833.

¹²⁶ H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s.174f.

¹²⁷ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 162f.

Připomínám však také, že z ekonomického hlediska byla držba *landgerichtu* podnikem jednoznačně ztrátovým, neboť se k ní nevázaly téměř žádné příjmy. Držitel popravý byl naopak na své vlastní náklady nucen zajistit a podle spravedlnosti také soudit a odsoudit provinilce, jejichž přečin byl takového rázu, že již nespadal do kompetence místní *dorfbriegkeit/stadtbriegkeit/marktbriegkeit*. Například jen poprava rychle usvědčené ženy vražedkyně, uspořádaná ve Weitře v roce 1701,¹²⁸ přišla vitorazskou vrchnost podle Knittlerem prezentovaných propočtů na více než 70 zlatých, zatímco její majetek konfiskovaný poprávcem poprávcem nestál prý písaři ani za zaznamenání. A to se navíc v dochovaném vyúčtování neobjevují náklady uhrazené tesaři a zedníkům za vyspravení popraviště, ke kterému docházelo v případě zamýšlené exekuce téměř s železnou pravidelností. Na tyto opravy popravišť nelze ovšem pohlížet jako na jakýsi výstřelek, nýbrž jako na záležitost veskrze nutnou. Počet exekucí býval totiž povětšinou minimální, i vitorazská agenda zaznamenává například mezi lety 1616 – 1762 pouhých šest popravených osob, a tak nebudeme asi daleko od pravdy, představíme-li si popraviště jako nevábné rozpadající se místo chátrající někdy celá desetiletí, které bylo pro potřeby exekuce vždy zapotřebí více či méně vyspravit.¹²⁹ Avšak jak se dozvídáme, vražedkyně popravená roku 1701 nebyla v tomto konkrétním případě zcela výjimečně sřata na popravišti, nýbrž dekaputována u městského pranýře. V tomto ojedinělém případě tedy naopak s dalšími nákladovými položkami tesařům a zedníkům počítat nejspíše nemusíme.

Na druhou stranu, právě malý počet exekucí je snad oním důvodem, proč vrchnosti o úřad poprávce usilovaly, neboť jim držba tohoto úřadu přinesla kýženou prestiž, aniž by – byť se jednalo o podnik ztrátový – přitom současně finančně vykrvácely. Vraťme se však ještě jednou a podrobněji k onomu Knittlerem publikovanému vyúčtování nákladů exekuce ženy

---

¹²⁸ Tamtéž, s. 168.

¹²⁹ Tamtéž, s. 167.

vražedkyně, neboť jím prezentované nákladové položky jsou skutečně velmi zajímavé. Nejenže totiž vyzrazují, že exekuce v sobě asi vždy obsahovala některý z prvků tzv. popravního *theatrum*, nýbrž nám také podávají poměrně věrný obraz o činnostech spjatých s výkonem poprav, které by současného badatele nejspíše vůbec nenapadly, byť vitorazští vrchnostenští úředníci zatupující svou vrchnost držící *landgericht* je považovali s největší pravděpodobností za obvyklou rutinní záležitost. Vyjádřeno ještě jinými slovy, prezentované nákladové položky podávají informaci o tom, jakými pravomocemi disponoval ve vitorazském *landgerichte* místní poprávce a jaké měl současně povinnosti.

Celkem 4 zlaté 53 krejcarů 3 feniky z oné ceny více než 70 zlatých nákladů byly například uhrazeny do krčmy za tři žejdlíky vína a jeden bochník chleba pro každého ze 47 ozbrojených vitorazských měšťanů, kteří se v průvodu vydali pro odsouzenou do vsi Mannshalmu (stála pod *grundobrigkeit* kláštera Zwettl a pod *vogtobrigkeit* panství Gmünd. Držitel *landgerichte* míval však u klášterních majetků ve věcech trestních zpravidla přednost před držitelem *vogtobrigkeit*, proto se tedy angažovala vitorazská a nikoli gmündská vrchnost), kde byla vražedkyně zadržena a uvězněna. 18 zlatých bylo dáno také celkem šesti vídeňským právníkům, kteří byli požádáni, aby se k případu vyjádřili. Každý z nich obdržel po 3 zlatých. Kancelářský posel Johann Führer získal za svou práci odměnu 2 zlaté 35 krejcarů, do které bylo zahrnuto i odškodné za „čekání“ (*wartegeld*) na odpovědi respondentů. Samotné náklady s vězněním vražedkyně od 18. června do 13. srpna byly vyúčtovány částkou 8 zlatých 16 krejcarů. Vrchnostenským úředníkům bylo za to, že se zaobírali tímto případem, vyplaceno celkem 7 zlatých 38 krejcarů. Posel, který vyřídil mistru popravčímu přesné datum exekuce, obdržel 7 zlatých 2 feniky. Dvěma kapucínům, „z nichž jeden byl kněz a jeden fráter, dáno toliko 1 zlatý 45 krejcarů za náklady vzniklé během jejich cesty do Weitry, protože se pro ně nemuselo až do Waidhofenu an der Thaya, neboť se právě zdržovali

v *Kirchbergu am Walde*.“ Týmž kapucínům bylo pak dáno dalších 6 zlatých za čtyři dny (modliteb?), po které se zdrželi ve Weitře. „Item 63 měšťanům, kteří pro větší slávu stáli pěkně oblečení s píkami a halapartnami ve špalíru od kanceláře až k pranýři, kde odsouzená *caputiert* byla, každému z nich za služby dáno půl mázu vína a 1 bochník chleba v ceně celkem 5 zlatých 19 krejcaru.“ Kat Bernhard Zach za exekuci dostal 5 zlatých a další 3 za stravu. Truhlář Balhasar Dreyer dostal pak za dvě rakve 54 krejcaru (pro viníka i jeho oběť), kostelník a hrobník pak celkem 44 krejcaru.¹³⁰ Místní duchovní nepožadoval za povolení pohřbu na hřbitově i pro vražednici poplatek žádný, „*nebylo mu proto vyplaceno nic*.“¹³¹

Uvedený přehled lze dále ještě doplnit o zajímavý údaj z roku 1711, ze kterého sezdáváme, že v kompetenci vitorazského poprávce bylo navíc i hlídání veřejných cest v jemu svěřené *landgerichtu*, a to dokonce i v těch úsecích, o kterých by v jiných případech rozhodovala asi spíše *dorfbroigkeit*. Když totiž vyvstala potřeba převést *malefikanta* Simona Zöcha z města Gmündu do Českých Budějovic k potrestání, byl i vitorazský poprávce požádán o souhlas s touto přepravou, byť se jeho *landgerichtu* dotýkala samotná přeprava pouze okrajově.¹³² Simon Zöch měl být totiž přepraven po trase Gmünd – Böhmzeil – Krabonoš – Schwarzbach - Suchdol nad Lužnicí – České Budějovice a z těchto vsí spadala k vitorazské *popravě* pouze část vsi Böhmzeil, v níž práva tzv. *dorfbroigkeit* držel vlastník *panství* Gmünd.¹³³

---

¹³⁰ Týž Balthasar Dreyer (Dreier, Threuer) vyřezal mimochodem mezi roky 1692-1694 skvostný hlavní oltář pro nedaleký poutní chrám sv. Wolfganga v Pfaffenschlagu. Což je opět jen dalším jasným dokladem známé skutečnosti, že ještě ani na počátku 18. století neexistovalo v prostoru střední Evropy ostré dělící mezi řemeslníkem a umělcem.

¹³¹ Tamtéž, s. 168. (Překlady z němčiny J. Oesterreicher).

¹³² NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein, Alte Herrschaftsakten, Fasz. 3, Nr. 125 (*Briefschaften, betreffend den Transport des Malefikanten Simon Zäch aus Böhmisch Budweis von Gmünd durch das Landgericht Weitra und Heidenreichstein, 1711*), unfol.

¹³³ Srov. pozn. č. 163.

2.4.8. Ungeldhoheit

Herbert Knittler rozšiřuje počet vrchnostenských vazeb ještě o tzv. 8.) *ungeldhoheit*, jinými slovy považuje za jeden z typů *grundherrschaft* též prostor, ve kterém má vrchnost právo vybírat nepřímé daně z šenkovaných nápojů a tzv. posudné. Vitorazský pán vybíral tyto nepřímé daně např. až ve vzdálených lokalitách Rapottenstein, Traunstein, Arbesbach a Groß Gerungs a i tyto povinnosti zanášel do svých urbářů. I tamější obyvatelstvo je tedy dle H. Knittlera možné připočíst k Rumpfovým *poddaným*.¹³⁴

Pokud tento osmý typ *panství* ještě rozšíříme a formálně klasifikujeme jako prostor, na který vrchnost pohlíží jako na svou doménu z toho důvodu, že zde vybírá i cla, mýta a další daně, pak se nám podaří vysvětlit další dosud zdánlivě neřešitelné problémy. Pochopíme například, proč na Rapšach a Tuš (Schwarzbach), lokality nacházející se celá staletí na *panství* Heidenreichstein, vznášela k roku 1499 vrchnostenský nárok i vrchnost držící poměrně vzdálené *panství* Waidhofen an der Thaya.¹³⁵ A právě tak se již nebudeme pozastavovat nad tím, že jistý podíl z výběru cel a mýta na tušském mostě nárokovali v téže době (dokonce až do r. 1560) z popudu svého pána i měšťané z Gmündu.¹³⁶

2.4.9. Gutsherrschaft versus grundherrschaft

Výše prezentované členění dominií není v žádném případě novodobým konstruktem německých historiků 19. století, ale fenoménem s kořeny ve středověku. Například již v listině krále Friedricha III. Habsburského z roku 1444 se rozlišují tyto typy *panství*: klasické *grundtobrigkeit*, *geistliche lehenschaften* (jinými slovy *patronátní panství*), *ritterliche mannslehen* (klasické *manství/léno*), *halsgerichte* (*poprava*),

---

¹³⁴ Srov. H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 184f. Před ním definoval *ungeldhoheit* také H. Feigl, ten ovšem nijak důrazně netrval na tom, že je jej potřeba typizovat jako další z forem *grundherrschaft*. H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s. 244-246.

¹³⁵ HKA Wien, Urbar Waidhofen an der Thaya 1499, Nr. 1123, unpag.

¹³⁶ Karl DIENSTL, *Österreichische Städte. Die Städte Niederösterreichs A-G*, Wien 1988, s. 265.

mauten und zölle, reisgejaide a wildbann (klasické *forstbrigkeit*), *fischwässer* (bývá řazeno k *forstbrigkeit*), *erbvogteien* (klasické *fojtství*) a *marktrechte* (klasické *dorfbrigkeit* eventuálně *stadtobrigkeit* či *marktobrigkeit*).¹³⁷ Schneider nás však na druhé straně ve své edici světelského urbáře upozorňuje, že tato terminologie nemusela být vždy explicitně užita, ačkoli ono povědomí o různých typech *panství* bezpochyby existovalo. Zdůrazňuje totiž, že alespoň co se světelských urbářů dotýče, objevují se zde precizující termíny *grundbrigkeit*, *vogtobrigkeit* a *dorfbrigkeit* teprve v 16. století.¹³⁸

Shrneme-li tedy ještě jednou vše výše popsané, koexistovala vedle sebe zcela běžně různá *panství*, která se vzájemně překrývala. Pro tuto situaci nabízím termín „*paralelní panství*“. Rád bych ještě upozornil, že toto výše popsané rozdělení je ovšem něčím naprosto kvalitativně jiným a nekorespondujícím s dosud i v německé literatuře častými konstrukty tzv. *gutsherrschaft* a *grundherrschaft* pruského historika Karla Lütgeho, čehož si ostatně povšiml již Pavel Himl.¹³⁹

2.4.10. *Ideální panství*

Vedle mnou do literatury zaváděného „*paralelního panství*“ hovořím někdy i o „*ideálním panství*“. Co mám na mysli tímto termínem? V první řadě jím lze vystihnout skutečnou realitu: tedy to, že „*ideální panství*“ sestává ze součtu všech výše vypočtených typů „*paralelních panství*“ (*grundbrigkeit*, *vogtherrschaft/vogtobrigkeit*, *dorfbrigkeit*, etc.), ke kterým je ovšem ještě zapotřebí připočíst tzv. *dominikál*. Neměli bychom totiž zapomínat na to, že výše prezentované typy „*paralelních panství*“ jsou charakterizovány se vztahem k *poddanému* a představují tedy převážně varianty tzv. *rustikálu*.

---

¹³⁷ H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s.24f.

¹³⁸ Günther SCHNEIDER (ed.), *Das Urbar des niederösterreichischen Zisterzienserklosters Zwettl von 1457* (=Fontes rerum austriacarum, Fontes Iuris, Bd. 18), Wien 2002, s. 143.

¹³⁹ Pavel HIML, *Die „armen Leüte“ und die Macht. Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krummau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche (1680-1781)*, Stuttgart 2003, s. 26.

Prostor „ideálního panství“ lze však nahlížet i v jiném kontextu. Čtenář této práce bude totiž jistě velmi překvapen zjištěním, že i když Wolf Rumpf přikázal násilně rekatolizovat během let 1587-1589 na svém „ideálním“ vitorazském *panství* své vitorazské *poddané*, nepožadoval v žádném případě, aby rekatolizovány byly skutečně všechny jemu *poddané* osoby. Vitorazské fojtské *panství* spoluutvářeli například *poddaní* ze Spitalu bei Weitra či z Nakolic a Vyšného, přesto Rumpf nepožadoval, aby byli Špitálští, Nakoličtí či Vyšenští rekatolizováni. Právě tak netrval na rekatolizaci osob připoutaných k Weitře poutem *forstobrigkeit*. Z asi 104 v urbáři Weitry zmíněných lokalit,¹⁴⁰ ze kterých se rekrutovali Rumpfovi *poddaní*, projevil Wolf Rumpf zájem rekatolizovat pouze nejvlastnější jádro svého dominia, tedy maximálně asi jednu třetinu všech v urbáři uvedených lokalit. Viděno v tomto kontextu představuje tedy „ideální panství“ záležitost jaksí spíše subjektivní, pocitovou a velmi nestálou, určenou mnohdy spíše soudobou představou, která se mohla velmi rychle proměňovat. Nejen pro badatele zabývající se historickou geografii se tak náhle i zde otevírá zcela neprobádaný prostor.

2.4.11. Jedna velká tříšť vazeb

Byť tedy byla rekatolizována právě jen asi 1/3 lokalit vitorazského dominia, ono jakési jádro“, neznamená to, že by se zde situace příliš odlišovala od zbylých 2/3 *panství* co do homogenity držby. Neboli jinými slovy, že by alespoň onen rekatolizovaný prostor, který Rumpf vpravdě pokládal za „ideální panství“, byl „cele“ v držení vitorazské vrchnosti. Jistě, oproti oněm asi 2/3 nerekatolizovaných vitorazských lokalit, ve kterých Wolf Rumpf v souhrnu nedržel ani 10% zde žijících osob, vykazuje rekatolizovaná část dominia mnohem těsnější vazbu na vitorazskou vrchnost. Přesto však i zde nalezneme překvapivě početnou tříšť nejrůznějších vztahů a pout.

---

¹⁴⁰ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako poznámka č. 23), s. 24 – 29.

Vedle celé řady vitorazských *vogtholden*, kteří jako *grundholden* náleželi jiným vrchnostem, o nichž byla a ještě mnohokrát bude řeč; a vedle dalších paralelních patrimonijních vazeb, které se všechny váží k *poddanému* a mají tedy co do činění s tzv. *rustikálem* (a také vedle patronátu, o němž bude také ještě řeč), vykazoval dále značnou nehomogenost držby i panský *dominikál*. I ten totiž býval často tříštěn dalším propachtováním tj. postupováním požitků a práv těchto beneficí na další subjekty. Vitorazské *panství* propachtovávalo například okolním duchovním, vesnickým korpusům či dokonce sousedním šlechticům i požitky z řeky Lužnice, přilehlých potoků a ostatních vodních ploch, dále lesy a k nim se vázící honební práva, pronajímalo výběr cel, mýt a dalších poplatků a v případě potřeby dokonce také hospodářské dvory (ovčince, cihelny, sklárny). Nájemci mohli navíc pronajatá beneficia dále pronajmout třetím osobám a nebylo nejspíše výjimečné, že i tyto osoby získaná beneficia dále přeposkytovali.

2.4.12. Desátky

Onu naznačenou tříšť vztahů vykazuje mimochodem také výběr desátku, o kterém řeč dosud nebyla. Desátek (*decima rusticalis*) z obilí ve formě *decima maioris grani* i *decima minoris grani*, z pastvy a pastevního sýra, z medu, ovoce, másla, máku a dalších komodit nebyl totiž v námi sledovaném období spjat již jen s farností (kostelem), nýbrž představoval jednoduše jen další ze stavovsky indiferentních odvodů.¹⁴¹ Počátkem 17. století plynula např. naprostá většina objemu desátku z Erdweiß/Nové Vsi a k ní přidružené lokality Beinhöfen/Dvorů nad Lužnicí, rozuměj dvou míst cele ve vlastnictví vitorazské vrchnosti (zdejší osedlí stáli pod vitorazským *grundobrigkeit*, *vogtherrschaft*, *dorfherrschaft* i *landgerichtetem*), již na vitorazský zámek a jen menší část ke kostelu sv. Štěpána v Gmündu. Část

---

¹⁴¹ F. GRAUS, *Dějiny* (jako pozn. č. 77) s. 178f; B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), s. 102.

vitorazských *poddaných* však i z tohoto, zdálo by se homogenního distriktu, odváděla desátky jinam.¹⁴²

Z korespondence Georga Schwarzmanna Wolfem Rumpferem se mimochodem dozvídáme dokonce i o mechanismu výběru desátku. Schwarzmann totiž uvedl, že po urovnání jistých sporů „konečně vyplatil panu Hansi Jakobu von Greiß zu Wald zadržovaný desátek z fary Grafenschlag“.¹⁴³ Na základě této výpovědi lze vyvodit dvojí závěr. Předně ten, že desátek samotný vybírala ta vrchnost, která v dané lokalitě disponovala ve vztahu k *poddanému* větším počtem práv (tj. dominovala) a vybranou sumu následně přerozdělila dle klíče uvedeného v každém vrchnostenském urbáři. Zadruhé pak nám i tento autentický pramen potvrzuje onu výše zmíněnou skutečnost, že totiž desátek skutečně již dávno poklesl na roveň jiných odvodů a nebyl považován za nic specificky církevního.

2.5. Fenomén „paralelních“ panství v českomoravském prostředí

2.5.1. Oprava Oldřicha z Rožmberka jako exemplum

Jedním z hlavních postulátů, jež ve své práci neustále zdůrazňuji, je tedy existence různých typů *panství* i v českém a moravském prostředí. Právě na základě studia problematiky restaurace katolicismu na vitorazském dominiu (i proto jsou všechny dokumenty fasciklu 218 transkribovány v příloze této rigorózní práce), můžeme pak dle mého názoru lépe chápat a interpretovat i sdělení písemných pramenů vzniklých v tuzemsku. Pro snazší pochopení toho, o čem jsem právě hovořil, uvádím jeden příměr-axiom z českých dějin, který mnou pranýřované vysvětlí snad dostatečně plasticky.

---

¹⁴² Z celkem 29 v Erdweiß a Beinhöfen v roce 1635 žijících holden jich odvádělo do Weitry celý desátek 19, čtyři holden odváděli celý desátek gmündskému faráři. Tři holden platili část desátku oběma výše uvedeným subjektům. Stále tu však přebývají tři poddaní odvádějící z lokality, která je „celé“ v držení vitorazského pána, desátky neznámo kam. SAW, Urbar der Herrschaft Weitra (1635, mit Nachträgen bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts), Ms 5/1 (alt 185), s. 372-385.

¹⁴³ Georg Schwarzmann Melchioru Khleslovi, Weitra, 15. červenec 1589, SAW, fasz. 218, unfol. Srov. přílohu Ic) 54.

V případě, že tuzemská historiografie bude i nadále operovat jen s fenoménem *gruntovního panství*, bude například i takový Oldřich II. z Rožmberka, svými současníky nazývaný „*sloupem království tohoto a údem nejmocnějším*“, líčen českými badateli zabývajícími se například jihočeským zlatokorunským *panstvím* i nadále pouze v negativním světle, tedy jako sprostý uzurpátor tohoto *klášterství*.¹⁴⁴

Pokud si ovšem uvědomíme existenci *paralelních panství*, zde konkrétně tzv. *vogtherrschaft*, pak můžeme onu poměrně známou skutečnost „uzurpace“ vyložit překvapivě jinak a smířlivěji. Víme totiž i z českých pramenů, že Rožmberkové byli legitimními *fojty* či chceme-li *oprávcí* zlatokorunského kláštera a celého zlatokorunského klášterního velkostatku již v době předhusitské;¹⁴⁵ neboli, vyjádřeno ještě jinak, víme, že zlatokorunští *grundholden* představovali v té době současně nezpochybnitelné Oldřichovy krumlovské *vogtholden*. Pak je ovšem nanejvýš pochopitelné, že jako dobrý hospodář nenechal Oldřich II. z Rožmberka své *poddané* v kritickém období počátku husitských válek bez dozoru a ochrany, a proto bychom měli být opatrní i ve svých soudech a hodnotit Rožmberka jako bezpáteřního kořistníka. Tento příklad údajné uzurpace zlatokorunského klášterství Oldřichem z Rožmberka, které nebylo zřejmě ničím jiným než projevem dominujícího krumlovského *vogtherrschaft* na úkor zlatokorunského *grundobrigkeit*, není pochopitelně jediný.

2.5.2. „Pod knížecí ochranou“

Vždy lze pochopitelně namítnout, že všechna má dosud výše vyřčená tvrzení jsou pouze pochybnými „projekcemi“ rakouských reálií do českého prostředí a že tedy vytváří (po)chybné konstrukty. Na podobné námítky

---

¹⁴⁴ S posledním podobným hodnocením Oldřicha z Rožmberka, byť se shovívavou omluvou pro jeho „neférové“ jednání, které prý ovšem nebylo v oné době nijak výjimečné, se lze setkat například i v novém stručném průvodci vydaném u příležitosti rožmberské výstavy jubilejního roku 2011. Srov. Martin GAŽI (ed.), *Rožmberkové. Stručný průvodce výstavou*, České Budějovice 2011, s. 45.

¹⁴⁵ J. KADLEC, *Dějiny* (jako pozn. č. 114), s. 39.

lze odpovědět jen jediným způsobem. Dalším snášením dokladů o existenci koexistujících paralelních panství i v českomoravském prostoru v minulosti.

Například v Třeboni, v samém jádru jižních Čech a navíc i v českém jazykovém prostředí, nalezneme dodnes na Novohradské bráně zajímavý česko-německý nápis, který lze jednoznačně považovat právě za další z řady dokladů o existenci paralelního „fojtského panství“ (*vogtherrschaft*) a snad také i paralelního *stadtobrigkeit* v českém prostředí. Na bráně je totiž napsáno toto: „*Pod knížetsí schwarzenberskau ochranau swobodne mniesto Trzebon.*“ A snad i proto, aby nově příchozí návštěvník nebyl na pochybách, co že si to má pod oním termínem „*ochranau*“ představit, nalezne nad českým textem jeho německou mutaci ve formě: „*Fürst[lich] Schwarzenbergische befreite Schutzstadt Wittingau.*“

Neboli pokud klíčujeme oba nápisy. Město Třeboň je sice držitelem celé řady privilegií a výsad, to však nemění nic na tom, že i když jsou snad někteří zde žijící obyvatelé osobně svobodní, například zde usazená nobilita či duchovenstvo, a nevstupují tedy s držitelem města ve vztah, který je možné nazvat *grundobrigkeit*, musí i tyto svobodné osoby (a zdejší poddaní měšťané a tzv. *inleute*¹⁴⁶ jen o to více) respektovat jisté normy chování a jednání. Zcela konkrétně respektovat vrchnostenskou „ochranu“, tj. „*schutz und schirm*“, neboli „fojstství“. A pak respektovat i městské pořádky a výsady, které však samotnému městu, jelikož se jednalo o město poddanské, vrchnost opět víceméně sama v průběhu let povolila z pozice tzv. *stadtobrigkeit*. Takže podtrženo a sečteno, onen měšťany na Novohradské bráně celému světu hlásaný status „svobodného města“ byl statusem v podstatě velmi „iluzorním“. Avšak na druhé straně, on i samotný termín „svoboda“ míval poněkud jiný obsah než dnes.

---

¹⁴⁶ Pavel Matlas nazývá tyto osoby českým termínem „obytní“. Tj. jedná se v souhrnu o podruhy, výměnkáře, chalupníky, čeledíny, děvečky, obecní/městské kováře, aj., kteří všichni nebyli plnoprávními členy venkovské či městské pospolitosti. P. MATLAS, *Shovívavá vrchnost* (jako pozn. č. 11), s. 126.

2.5.3. Kauza dvořáků z Rojetína

Pro ilustraci uvádím do třetice ještě příklad jiný, tentokrát z prostředí Moravy. Opět jím chci podpořit předkládané tvrzení, že ona koexistence „paralelních panství“ doložená v německém prostoru, byla běžná právě i v souřadnicích Čech a Moravy.

Na soudě brněnském postním v roce 1599 řešil opakovaně Karel starší ze Žerotína spolu s dalšími nobilitovanými soudci tehdy pravděpodobně rutinní, z mého dnešního pohledu ovšem velmi zajímavou kauzu *dvořáků* z Rojetína, kteří si stěžovali, že je nová panská vrchnost bez respektu ke starým právům vřadila mezi ostatní *poddané*. V této kauze se zcela zřetelně objevují téměř všechny kombinace možných vztahů vrchností a *poddaných* známé již právě z vitorazského dolnorakouského prostředí. Ostatně, posuďte na základě předloženého textu sami.

[Pondělí]. „*V tom zahájen soud: začali se tím pũhonové vyhlašovati. Nejprve jsme se stoupili o ten, kterýmž dvořáci z Rojetína jmenujíce se manové svobodní, pohnali pana Pleského o postavení swědkův [..]. Bránil se Plesky těch swědkům stavěti, dokládaje, že jsouce oni poddaní jeho, a nenáležející k tomuto právu, nemohli jsou poháněti, načež oni odpověď dali, že poddaní pana Pleského nejsou, než svobodní lidé, a že dvory své v dskách mají. Nadto že jsou mu člověčenství nikdy neslibovali. [..] protož jest dán odklad až do středy a poručeno dvořákům, aby to, že poddaní pana Pleského nejsou a dvory své ve dskách mají, ukázali [..].*“¹⁴⁷

[Středa]. „*Podali těch listů [..], kteří čteny jsou. Byl jeden pana Jana z Pernštejna, jemuž bylo datum léta 1475, v němž týž pán swědčil, že dvůr svůj vlastní a dědičný pravému dědictví a dědičnému užívání prodal nějakému opatrnému [..] Mackovi, aby on i potomci jeho držeti jej mohli; avšak s tou výminkou, aby sobě žádného za pána nebrali, ani k jinému v ničem se neutíkali, kromě pánů Pernštejnských – ty aby za pány měli.*

---

¹⁴⁷ V. BRANDL (ed.), *Spisy Karla Staršího ze Žerotína. Žerotínovy zápisové o soudě panském*, Svazek I, Brno 1886, s. 197. Základní terminologické pojmy jsem v textu odlišil jiným typem písma.

Druhý byl nějakého Mikuláše z Rojetína a třetí Jana z Rojetína [...]. Po přečtení počal řvati Tandaryáš (tj. jeden z dvořáků, pozn. J.O.) [...], že jsou prve poháněli a poháněni bývali, leč výpisy z desk zemských to nedokladoval a že jsou nikdy žádnému pánů člověčenství neslibovali. [...] Plaský proti tomu dal promluvit, že ačkoli ty dvory k dědičnému užívání puštěny jsou, avšak že svobodství osobám žádného dáno není, nýbrž že páni z Pernštejna panství sobě na nich pozůstavili; a také že nyní není o to činiti, mají-li oni svobodné dvory či nemají, než o to, mohli-li jsou, neužívajíce stavu, k tomuto právu přikročiti neb ne? Oni že jsou jemu prodáni, že je v rejstřích i s povinnostmi jejich prodáný má, že jsou prve na gruntech jeho byli a odtud nikda vyhoštěni nebyli a na to dal čísti svědky, že jsouce na gruntech Bystřických osazovali a odtud potom se po smrti svých rodičů na ty dvory odebrali. [...] Item, ačkoli sami člověčenství neslibovali, avšak že to učinili rychtáři na jejich místě, kterýmiž jsou se vždycky spravovali. [...] protože nemajíce co jiného než vejš [...] psaných listův [...], uznali jsme [...], že ony dvory svobodné s osobami svými, ku panu Pernštejnskému přináležejíce, poddané Pleského nejsou, avšak nic méně, z ničehož, aby ku právu náleželi a poháněti mohli, jsme usouditi nemohli. Ale aby jim cesta dokonce k tomu uzavřítina nebyla a mezi tím ani Pleskému ani pořádkům ublížení se nestalo, promluveno [...] od pana sudího: poněvadž ti lité na ten čas, aby ku právu zemskému náleželi, neukazují, nejste povinni, pane purkrabě karlštejnský, těch svědků stavěti. Pane písaři, vymažte půhon.¹⁴⁸

Využijeme-li nyní opět stávající německé terminologie, lze v krátkosti říci asi tolik: Pernštejnové ustavili v Rojetíně v roce 1475 některé svobodné dvory (*freihofe*), tj. vymanili dosavadní grunty ze své *grundobrigkeit* i s přiznáním *práva odúmrti*. Nikoli ovšem ze své *vogtobrigkeit/vogtherrschaft* a *dorfborgkeit*. Tato skutečnost se projevila jednak tím, že držitelé svobodných dvorů nesměli nikomu *slíbovat člověčenství*, neboť jejich fojty byli přece již Pernštejnové, jednak tím, že v otázce vesnické samosprávy byli

---

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 201f.

plně podřízeni rozhodnutí rychtáře. Že se v průběhu dalších desetiletí ustálila a snad již téměř „uzákonila“ zvyklost pohlížet na držitele těchto dvorů, tj. *dvořáky*, téměř jako na *svobodníky* a bylo jim snad i dopřáno pohnat v určitých případech jiné svobodné osoby před zemský soud, to je jiná věc. Právě tak neřešme, proč oni zmínění *dvořáci* za jediné století téměř pozapomněli, že gruntovní vyvázání (tj. vyvázání z *grundobrigkeit*) neznamena ještě zbavení se závazku *člověčenství*, právě tak jako již zcela zapomněli na to, že Pernštejny poskytnuté svobody se nevztahují na *osoby*, nýbrž jen a pouze na *grunt*y.

Nový držitel *panství* Pleský viděl situaci radikálně odlišně, respektive znal na rozdíl od Rojetínských ony různé typy paralelně vedle sebe existujících *panství*. Proto také hovořil o tom, že Pernštejnové *panství* (tj. *vogtherrschaft*) sobě na oněch „zdánlivě svobodných“ gruntech pozůstavili. Avšak Pleskému šlo o něco jiného než o určení, k jakému konkrétnímu typu svého *herrschaft* *dvořáky* jako své *poddané* nakonec přece jen připoutá. Pleský totiž především hájí stávající společenský pořádek a řád, který určoval, že je proti zdravému rozumu, aby *poddaný* mohl pohnat svého pána k zemskému soudu. Byť svým odkazem na to, že má rojetínské *dvořáky* evidovány ve svých registrech, neboť mu bylo *panství* odprodáno i s nimi, si sympatie člověka 21. století, který již není zvyklý na to, že člověka lze prodat i koupit podobně jako např. věci denní spotřeby, zřejmě jen tak nezíská.

2.5.4. Srovnání českých a německých *grundherrschaften*

Pokud čeští historici zabývající se dějinami venkova připustí mnou výše naznačené radikální předefinování fenoménu *grundherrschaft* a půjdou ve šlépejích svých německy píšících kolegů, ztratí však na hodnotě velmi výrazně i Míkou navržená klasifikace českých dominií dle počtu osdlých. Avšak tu jako nadále neudržitelnou odmítá i Petr Maťa, byť z poněkud

jiného důvodu.¹⁴⁹ To proto, že Míka zohledňuje právě toliko parametr *gruntovního panství*, což je v některých případech skutečně velmi málo.

Výrazný handicap Míkovy stratifikace se projeví vždy, pokoušíme-li se o srovnávání českých *panství* s *panstvími* zahraničními, respektive, zkusíme-li i jen hrubě porovnat českou odbornou produkci vycházející právě z Míkových tezí se zahraniční odbornou literaturou. Z rozboru urbáře *panství* Weitra z let 1581-85, provedeného rakouským historikem H. Knittlerem, zjišťujeme například, že vitorazské *panství* v nejužším slova smyslu (*dorfbriegkeit*, *stadtbriegkeit* a *marktbriegkeit*) čítalo v oné době celkem 806 domů (osedlých) ve 34 lokalitách. *Paralelní* vitorazské *grundbriegkeit* bylo ovšem odlišné a menší, vytvářelo je minimálně 550 domů v celkem 31 lokalitách. U některých domů ve Weitře a na předměstí Ledertal není navíc výslovně uveden *grundherr*, a proto bychom dokonce měli kalkulovat s číslem ještě vyšším. Jiné *paralelní* vitorazské *panství*, *vogtherrschaft/vogtbriegkeit*, bylo ovšem mnohem větší a rozkládalo se nad minimálně 1144 vesnickými *vogtholden* (opět chybí některé precizující údaje) v 86 vesnických lokalitách, k nimž je ovšem nutné připočítat ještě lokalitu Weitra včetně předměstí Ledertal a zde žijící obyvatelstvo. Ještě více „*holden*“ žilo pak ve vitorazském *landegrichtu*.¹⁵⁰

Jak však s těmito Knittlerem snesenými údaji o vitorazském *panství* naložit právě při srovnávání Weitry s tuzemskými jihočeskými *panstvími* Nové Hrady a Třeboň, které s Weitrou dříve přímo hraničily, když podobně podrobné údaje na české straně k dispozici nejsou. Proti vysoce cizelovaným číslům odprezentovaných Knittlerem vypadají navíc již jen samotné údaje o rozsahu novohradského a třeboňského *panství* z pera českých badatelů v lepším případě jako orientační. Například J. Hanzal si ve své důkladné studii věnované *poddaným* novohradského *panství* ve druhé polovině 16. století všiml jiných skutečností než výše uvedený Knittler. Proto víme jen

---

¹⁴⁹ Alois MÍKA, *Majetkové rovrstvení české šlechty v předbělohorském období*, in: SH 15(1967), s. 56f; P. MAŤA, *Svět* (jako pozn. č. 55), s. 750.

¹⁵⁰ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 26-29.

tolik, že na novohradském *panství* bylo v roce 1589 1816 osedlých, 17 chalupníků, 169 podruhů a 14 svobodníků.¹⁵¹ Přitom však současně o několik stran dříve v komentáři věnovaném desátku a berním uvádí zajímavou informaci, že totiž „*kostelům a fám zůstaly kromě starého desátku i úroky z několika vesnic novohradského panství.*“¹⁵² To tedy znamená, převedu-li tuto informaci do kódu rakouské historické školy, že ne všichni *holden* shrnutí Hanzalem do termínu *poddání panství* Nové Hradky byli *grundholden* tohoto *panství*. Jejich gruntovními pány byly přece i dle Hanzala církevní instituce. Jistě však i tito *holden* zůstali pod ochranou novohradského pána a tvořili tedy novohradské *vogtholden*, podobně jako byli za novohradské *vogtholden* počítáni i Hanzalem uvádění *svobodníci*. Mezi řádky tak čteme i u českého historika Hanzala informaci o existenci novohradského *vogtbrigkeit*. Jistě bychom našli také případ novohradského *dorfbrigkeit*, ovšem to bychom sami museli do autentických písemných pramenů, neboť česká strana není dosud uvyklá tlumočit nám tyto informace. Jenže pokud není identifikována velikost novohradského *gruntovního panství* (*grundherrschaft*) a současně velikost dalších „paralelních“ novohradských *panství* (*vogtherrschaft, dorfherrschaft*), jen těžko mohu srovnat toto *panství* s bezprostředně sousedícím dolnorakouským vitorazským dominiem.

Stejný problém nalezneme i v jinak výjimečné práci Pavla Pumpra věnované patronátu na třeboňském *panství*. Zde je komplikovaná problematika poddanských vazeb vůbec shrnuta do prostého konstatování, že „*kolem roku 1600 zahrnovalo jedno z největších panství předbělohorských Čech [panství Třeboň] vedle Třeboně a dalších dvou měst tři městečka a téměř 70 vesnic s 1600 osedlými, tj. přibližně s 8 až 10 000 poddanými.*“¹⁵³ Avšak situace nebyla přece jen takto jednoduchá. Vždyť

---

¹⁵¹ Josef HANZAL, *Poddání novohradského panství v 2. polovině 16. století*, JSH 31(1962), s. 12.

¹⁵² Tamtéž, s. 8.

¹⁵³ Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století* (Disertační práce, Filosofická fakulta brněnské Masarykovy university), Brno 2010, s. 44.

přece víme, aniž bychom museli jít *ad fontes*, že se v obvodu třeboňského dominia nacházela minimálně dvě klášterství (borovanské a třeboňské). J. Kadlec navíc podotýká, že jen třeboňskému klášterství patřilo před jeho prvním zrušením v roce 1566 209 osedlých. Neboli v rakouské terminologii 209 *grundholden*. Tito však zcela jistě současně tvořili jako třeboňští *vogtholden* třeboňské *vogtherrschaft*, jak vyplývá již z Kadlecovy poznámky, že „*sedlák směl* [tj. *poddaný* rožmberského *panství*, poznámka J.Oesterreicher] *prodat svůj statek a odejít jinam jen se svolením vrchnosti. Přecházet z klášterního panství na panství rožmberské a naopak bylo však dovoleno.*“¹⁵⁴ O existenci třeboňského *vogtherrschaft* mluví konečně sám Pumpr, když ve své poznámce pod čarou č. 55 doslova uvádí, že i „*pro gruntovní poddané borovanského klášterství představovali držitelé třeboňského panství tu vrchnost, která nad nimi držela ius advocatiae et patronatus.*“¹⁵⁵

Avšak zpět k Míkovi a jeho přístupu k problematice velikosti *panství*, který je problematický právě proto, že při srovnání dolnorakouského *panství* Weitra a jihočeských *panství* Nové Hradky a Třeboň vlastně nevíme, co s čím můžeme srovnávat. Pokud totiž právě Míka rozčlenil *panství* dle velikosti do skupin a například do skupiny D náleží *panství* s 900 a více osedlými, musím se ptát. Mohu tedy do této skupiny D zařadit právě i *panství* vitorazské, když je tvořilo pouze asi 550 *osedlých/grundholden*? A pokud nikoli, pak proč, když paralelní vitorazské „fojtské *panství*“ tvořilo již minimálně 1100 *vogtholden*?

Tuším však, že pokud dojde i v českém prostoru k žádoucímu přehodnocení zažité taxonomie po rakouském (německém) vzoru, často se pak setkáme s tím, že se již i tak oproti situaci v rakouských zemích nepřírozeně velká česká dominia v mnohých případech jen ještě dále zvětší. Zcela jistě právě v případě paralelního *vogtherrschaft*.

---

¹⁵⁴ Jaroslav KADLEC, *Hospodářské poměry na panství třeboňského kláštera v 15. – 16. století*, JSH 47(1978), s. 14.

¹⁵⁵ P. PUMPR, *Beneficia* (jako pozn. č. 153), s. 44.

2.5.5. „Paralelní“ vitorazská panství in concreto

Pokud na druhé straně v českém prostoru k podobnému přehodnocení zažitě taxonomie nedojde, budou se čeští badatelé venkova střídat s problémem jiným. Konkrétně s neexistující či nedostatečnou českou terminologií, s jejíž tvorbou si právě s odůvodněním neúčinnosti takového počínu nedá na české straně nikdo tu „práci“. Neřešený terminologický handicap vytane pak na české straně nejpálčivěji vždy tehdy, bude-li badatel chtít přeložit do českého jazyka některé německy psané práce, věnované právě dějinám venkova a patrimoniálním vztahům. Vždyť jak asi přeloží například právě termíny *dorfbriegkeit*, *grundbriegkeit* či *forstbriegkeit*?

Takový problém nastane pochopitelně nejen při překladu pro české dějiny přece jen asi málo významných studií vícekrát zmiňované B. Lernet o rekatolizačním dění na *panství* Weitra. Vždyť i samotný Thomas Winkelbauer, jehož práce cílící na období raného novověku by českému badateli jistě ujit neměly, užívá při popisu vrchnostenských absolutistických praktik (*grundherrlicher Absolutismus*) stejné pojmy, tj. pojmy *grundherr*, *vogtherr*, *marktherr* (*marktbrigkeit*) či *dorfherr* (*dorfbriegkeit*).¹⁵⁶

Neboli ještě jednou: nazírá-li a vykládá-li český historik komplikovanou problematiku *poddaných* a *patrimoniální* správy právě toliko v mantinelech takzvaného *gruntovního panství* (německy *grundbriegkeit*), domnívaje se ovšem, že postihuje celý fenomén *grundherrschaft*, ocitá se při překladu a následné interpretaci skutečností spjatých s rekatolizací Weitry doslova v pasti. Neboť při použití stávajícího českého pojmosloví popíše opravdu jen velmi těžko, proč někteří vesničané žijící v okolí města Weitry, ač nepatřili k Rumpfovým *gruntovním vitorazským poddaným*, byli nakonec císařskou komisí jako vitorazští *poddaní* přece jen rekatolizováni.

Císařskou komisí byli přece rekatolizováni například vesničané ve Wielands/Velenicích, ačkoli nepatřili k vitorazskému *panství* žádní tzv.

---

¹⁵⁶ T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit* (jako pozn. č. 4), s. 261.

grundholden (*gruntovní poddaní*; neexistovalo zde tedy ani vitorazské *grundobrigkeit*) a vitorazský pán nedisponoval k této vsi ani paralelním *dorfbbrigkeit*. Hlavní příčinou rekatolizace zdejších vesničanů bylo tedy právě jen to, že Wielandští spoluutvářeli součást jiného tehdy koexistujícího vitorazského „paralelního panství“, v tomto případě tzv. *vogtherrschaft*. Avšak jak právě tento fenomén přeložit právě do češtiny, nedisponuje-li tento jazyk dosud vhodnou synonymní terminologií.

Podobně pak existující *vogtherrschaft* umožnilo vitorazskému pánu rekatolizovat i *gruntovní poddané* jiných vrchností i v dalších vsích, kde se nenacházel ani jediný vitorazský *grundholde*, například v Oberkirchen, Albern, Pfaffenschlagu, Rieggers, Wörnharts či ve Wultschau.

Z neznámého důvodu, což však jen dále zvyšuje badatelovu zvědavost, nebylo ovšem totéž kritérium vitorazského *vogtherrschaft* použito také na vesničany žijící v bezprostřední blízkosti Weitry ve vsi Spital bei Weitra, kteří jako tzv. *grundholden* náleželi johanitské komendě Meilberg. V tomto případě tedy práva vitorazského pána, konkrétně ono tzv. *vogtobrigkeit*, měla z nějakého důvodu menší váhu než práva gruntovní. I proto zůstala pak tato ves po několik dalších následujících decenií jedinou nerekatolizovanou lokalitou nacházející se v bezprostřední blízkosti Rupfova rezidenčního města Weitry.¹⁵⁷

Problematiku vitorazských rekatolizací nelze navíc zúžit ani jen na toliko fenomény *grundobrigkeit* a *vogtherrschaft*, jak by snad bylo možno vyabstrahovat z informací uvedených v předchozích odstavcích. Někdy, i když spíše zřídka, se totiž v písemné agendě střetáváme i s kritériem *patronátu* (neboli některé zprávy se zdají poukazovat na to, že vesničané žijící v okolí Weitry byli rekatolizováni nikoli pro své patrimonijní závazky vůči vrchnosti, ale proto, že se nacházeli ve farním obvodu, jehož patronem

---

¹⁵⁷ R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK, *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19), s. 648; z G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 238. Vitorazští *vogtholden* ze Spitalu bei Weitra byli vitorazskému *panství* povinnováni např. tzv. *weinpfurphennig*, *forsthennen* a robotními povinnostmi při údržbě vitorazského hradu. Tamtéž, s. 647.

byl Wolf Rumpf);¹⁵⁸ a pustit ze zřetele bychom neměli ani jiný také již několikrát zmíněný typ *paralelního panství*, ono tzv. *dorfbriegkeit*. I s nalezením vhodného synonymní termínu k *dorfbriegkeit* má však potencionální český překladatel dosud problém. Zapomenout bychom navíc pochopitelně neměli ani na další správní obvod, tzv. *gericht (landgericht)*, neboli česky *popravu*.¹⁵⁹

2.6. Poddaný

2.6.1. Poddaný versus holde

Zabývá-li se již jednotlivými typy *grundherrschaft*, měl se také pokusit o novou definici pojmu *poddaný*, neboť ani ten není dle mého názoru definován v Česku pro mou potřebu uspokojivě. Nejsm si totiž jist, zda právě pro termín *poddaný* je vhodným českým synonymním překladem německé slovo *holde* (plurál *holden*), užívané v autentické agendě fasciklu 218 vitorazského zámeckého archivu. Sice pochopitelně mohu v téže autentické dokumentaci nalézt vedle uvedeného termínu *holde* i českému termínu *poddaný* dle mého názoru mnohem bližší německé slovo *untertan*; nelze si však nepovšimnout, že oba termíny jsou užívány přece jen v odlišných souvislostech. Termínem *untertan* (plurál *untertanen*) jsou totiž vitorazskou vrchností charakterizováni vitorazští venkovští *poddaní* zpravidla tehdy, nemá-li vrchnost současně potřebu poukázat na původ a kvalitu existujících patrimonijních pout. Toto slovo se tedy v rekatolizační

---

¹⁵⁸ Srov. např.: „*Das der Herr [Schwarzmann] allen disen Underthanen meines genedigen Hern Hern W. Rumpffen zur sonndäglichen Predig erforden wolle, so zu den catholischen Pfarren gepfarrt sein.*“ Dopis diktovaný Melchiorem Khleslem světelskému písaři Simonu Gurtnerovi a adersovaný Georgu Schwarzmännovi, Zwettl, 24. listopadu 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. přílohu č. Ic)10.

¹⁵⁹ Velmi opatrně nadnáším, že právě obvod *popravu* by mohl být předchůdcem pozdějšího vrcholně středověkého a raněnovověkého klasického *panství*, jak napovídají mnohé starší středověké písemné prameny. Snad nikoli náhodou lokalizoval proto ještě v roce 1366 i Simon von Sachsengang svůj majetek ve vsi Sulzu, ze kterého jako *gruntherr* daroval vitorazskému městskému špitálu úroky (*gülden*) z 8 větších a dvou menších usedlostí (*8 Lehen und 2 Hofstätten*), jako majetek nacházející se nikoli na *panství*, tj. *herrschaft*, nýbrž „*im Weitraer Gericht*“. R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK, *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19), s. 648.

agendě uplatní především v obecných proklamacích o nutnosti rekatolizovat blíže nespecifikované vitorazské *untertanen*. Termín *holde* - a častěji ještě spíše ve složenině jako *grundholde*, *lehenholde*, *vogtholde* - je naopak vrchností použit vždy tehdy, zdůrazňuje-li tato právě onen původ a kvalitu patrimoniálních pout. Uvádí-li proto vitorazští zámeční úředníci v písemné agendě konkrétní jména venkovských *poddaných*, či zdůvodňují-li vůbec oprávněnost Rumpfova nároků na *poddané*, pak téměř vždy užívají výše zmíněných kompozit se základovým slovem *holde* (*grundholde*, *vogtholde*).

Termín *holde/holden* vypovídá tedy mnohem lépe než termín *untertan/untertanen* o kvalitě vzájemných pout mezi vrchností a *poddaným*. Vyzrazuje, že na jejich počátku stála vzájemná smluvní dohoda obou stran stvrzená demonstrativním aktem (*huldigung*, *homagium*), kdy se *poddaný* (v tom nejširším smyslu slova nově „poddal“, tj. vydal, „přikázal se“, (často) své dosavadní vrchnosti v ochranu (*schutz und schirm*) a milost (*huld*, *gracia*) a zajistil si tím nemalé výhody, jimiž dosud jako prostý „nevolník“ nedisponoval. Kvalitativně vyšší úroveň tohoto nového patrimoniálního pouta mezi vrchností a *poddaným*, jež se bezpochyby inspirovalo tzv. *lenním právem*, zajišťovaly pak především dvě skutečnosti. Předně ta, že od okamžiku tzv. *huldigung* garantovaly dodržování domluvených „pravidel hry“ obě smluvní strany (tedy nikoli jako dosud pouze vrchnost). Obě strany mohly úmluvu v odůvodněných případech také vypovědět.¹⁶⁰ Neméně důležité bylo také to, že *holden* byli neoddělitelně spjati s darovaným majetkem či s poskytnutou službou (nikoli náhodou užívá německý jazyk právě termínů *grundholden* a *vogtholden*) a pokud se tedy *holde* vyvázal

---

¹⁶⁰ Např. André HOLENSTEIN, *Die Huldigung der Untertanen. Rechtskultur und Herrschaftsordnung. 800-1800* (=Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte, Bd. 36), Stuttgart/New York 1991, s. 95; H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s. 113. Bývají-li tedy v dokumentech nazýváni vitorazští *poddaní* i jako *holden*, dozvídáme se tak mimochodem i o jejich poměrně solidním sociálním postavení. Což ovšem zase příliš nekoresponduje se staršími představami o pasivitě a podrobenosti poddanského obyvatelstva ústící ve středoevropském prostoru na východ od Labe již ve století sedmnáctém v tzv. *druhé nevolnictví*. Podobné pochybnosti vyslovila např. Sheilagh OGILVIE, *Vesnická obec a tzv. „druhé nevolnictví“ v raně novověkých Čechách*, ČČH 107(2009), s. 46 – 47.

z propůjčeného majetku (který držel právem *ius utile*) a zajistil si výhostný list, nebyl vrchností nadále počítán za *poddaného*.

Mimochodem, nový kvalitativně vyšší vztah mezi vrchností a *poddaným*, jehož jakousi veřejnou prezentaci představovalo právě ono „*huldigung*“ vykazuje mnoho společných rysů s fenoménem nazývaným též *emfyteuze*. I proto asi nikoli náhodou považuje česká medievistika tento fenomén, podobně jako fenomén *lenního vztahu*, za původně nedomácí prvek, který se v českém prostředí objevil nejdříve v období posledních Přemyslovců. Na přesné definování vzájemného vztahu obou fenoménů, či snad dokonce jen fenoménu jednoho, jehož jednou podoblastí je právě *emfyteuze*, jak se domnívám já, si však budeme asi muset na české straně ještě počkat, neboť od doby Františka Grause se fenoménem *emfyteuze* zatím nikdo vážněji nezabýval.¹⁶¹

2.6.2. Problematika člověčenství

Pro českého badatele může být tato jen velmi obecně naznačená problematika sémantických rozdílů obsahů německých slov *untertan/untertanen* a *holde/holden* na první pohled zdánlivě nevýznamná; pokud však doplníme české reálie, pak se tu setkáváme se starým známým tuzemským problémem dosud nevyřešeného vzájemného vztahu pojmů *poddaný (untertan)* a *člověk (holde)*, respektive s problémem nevyřešeného vztahu mezi *poddanstvím* a *člověčenstvím*.¹⁶²

Právě zkušenost z *panství* Weitra pomáhá však i zde letitý problém řešit. U vědomí toho, že pojmy *poddaný (untertan)* a *člověk (holde)* mohou představovat prakticky totéž a že tedy záleží spíše na pozici pozorovatele, který v daném konkrétním případě podle potřeby volí pro označení *patrimonijního závazku poddaného* ze dvou nabízených možností vhodnější termín, je pak možné říci asi toto.

---

¹⁶¹ F. GRAUS, *Dějiny* (jako pozn. č. 77), *passim*.

¹⁶² Nejpodrobněji o fenoménu člověčenství na české straně Jaroslav ČECHURA, *Člověčenství*, *Právněhistorické studie* 33 (1993), s. 33 – 52, konkr. s. 37.

Venkovský člověk se rodil do světa, ve kterém existovala četná *patrimonijní* pouta. Již okamžikem příchodu na svět se tedy z každého narozeného dítěte stával v tom nejširším slova smyslu *poddaný* (*untertan*). Vesničané z Wielands či Böhmeil byli kupříkladu *poddanými* hned několika vrchností naráz. Například špitální bratrstvo sv. Ducha se sídlem ve Weitře propůjčilo na počátku vesničanům ve Wielands grunt, proto je a jejich potomky také od této chvíle považovalo za své *přikázané gruntovní poddané*. Držitel *panství* Weitra nabídl týmž vesničanům zase ochranu (*schutz und schirm*) a přijal tedy funkci jejich tzv. ochránce (*fojta, vogtbrigkeit*); vesničané se pak přijetím ochrany, tj. *přikázáním* se, posunuli do pozice jeho speciálních *poddaných*, tzv. *vogtholden*.¹⁶³ Ve vsi Böhmeil žili v téže době zase *grundholden* hned několika *panství*, *panství* Weitra, Kirchberg i *panství* Gmünd.¹⁶⁴ Vitorazský pán považoval proto některé z Cejlských za své *grundholden*, všechny Cejlské bez rozdílu současně ovšem za své *vogtholden*.¹⁶⁵

Tyto mnou vybrané příklady napovídají, že v případě velenických a cejlských *grundholden* a *vogtholden* je obsahová náplň pojmů *poddaný* (*poddanství*) a *člověk* (*člověčenství*) shodná, což je konečně naprosto zřejmé již ze samotné existence autentických termínů *grundholden* a *vogtholden*. Taková shoda ovšem nepanuje vždy. Neboli ne každý *poddaný* (*untertan*) vrchnosti musí nutně být i jejím *člověkem* (*holde*).

---

¹⁶³ Ve vitorazském urbáři z roku 1571 (tehdy bylo vitorazské *panství* ještě *panství* komorním) jsou jednotlivá práva vrchností ke vsi Wielands komentována takto: „*Ambt Wiellands: so uns als Herrn und Landesfürsten mit der Steuer, der Herrschaft Weitra mit dem Landgericht und dem Vogtdienst, aber mit Robot und anderer Obrigkeit dem Spitale zu Weitra gehörig.*“ Herwig BIRKELBAUER – Wolfgang KATZENSCHLAGER – Herbert KNITTLER, *800 Jahre Weitra*, Horn 1986, s. 150.

¹⁶⁴ „*Behauster diennst an der Behaimber Zeill, so mit gründt dienst, steür, robot und aller jurisdiction zu der herrschafft Gmündt gehörig, und diennen jährlichen, wie hernach volgt [..]; „Vogtholden, so dem pfarrer zu Gmündt mit raichung daß gründt dienst diser herrschafft, der vogthey, steür und aller obrigkeit underworffen [..].“* AG, Herrschaftsurbar von Gmünd, Schrems und Rosenau 1595-1596, sig. H1, fol. A61r; A66v.

¹⁶⁵ *Ambt Behambzeill beý dem stättl zu Gmündt, sein uns als herrn unnd lanndffürsten mit der steür, der herrschafft Weitra dem grundt diennst, robatt unnd aller juriszdiction ausser des lanndgerichts, so disz ordts geen Gmündt gehört unnderworffen. Unnd diennen jährlichen wie hernach volgt [..].“* SAW, Urbar der Herrschaft Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182) fol. 205r.

Právě vyřčené tvrzení lze opět doložit na příkladu *poddaných* z Wielands a Böhmzeil. Obyvatele České Cejle považoval totiž za své *poddané* například i držitel *panství* Gmünd, i když nepředstavoval jejich *gruntovního pána* (*grundherr*, *grundobrigkeit*) a nevykonával ani jejich *ochranu* (*fojt*, *vogtherr*, *vogtobrigkeit*); svůj nárok totiž vznášel z pozice tzv. *dorfobrigkeit* a *poprávce*. Od těchto *poddaných* nepožadoval ovšem gmündský pán *huldigung* (přijetí *člověčenství*) a nepovažoval je proto za své *holden*. Podobně tomu bylo i ve Wielands, kde zase představení vitorazského špitálského bratrstva nenutili přijmout *člověčenství* zde osedlé *grundholden* Jonase Bschenicha zu Moidrams. Z titulu držitelů práv tzv. *dorfobrigkeit* považovali totiž špitálníci naprosto přirozeně i zdejší Bschenichovy *grundholden* za své *poddané*. Opět však zdůrazňuji, považovali je „jen“ za *poddané*, nikoli „již“ za *holden*. I proto se ostatně v němčině asi příliš nesetkáme s autentickými termíny „ortsobrigkeitsholden“, „dorfobrigkeitsholden“, či „landgerichtsholden.“ Jakoby se *poddanství* (do kterého se člověk rodil) stávalo postupem doby nepoměrně lehčím břemenem než *člověčenství* (ke kterému se *poddaný* sám zavazoval), byť právě ono *holdování* kdysi zajistilo *poddanému* sociální vzestup.

Podobný výklad problematiky *člověčenství* vycházející z vědomí tzv. „paralelních panství“ nebude asi v českém prostředí dosud znám.¹⁶⁶ V tuzemsku se totiž zpravidla na *člověčenství* nepohlíží jako na „fenomén“ (takto nazývám komplexní jevy/systémy), ale jen jako na pouhý úzce vymezený termín, který spolu s dalšími podobnými pojmy teprve vytváří „fenomén“ nazývaný *poddanství*. Přesně z této myšlenkové pozice vytýká

---

¹⁶⁶ A přesto je i v českém prostředí dostatek indicií, které umožňují dospět k podobnému závěru. Srov. např. velmi zajímavý postřeh V. Pražáka o dvou variantách textu přísah pro černínské *poddané* jindřichohradeckého *panství* z roku 1694. Zatímco měšťané z Jindřichova Hradce prý slibovali toliko „*věrnost, poslušnost a poddanost (trew, gehorsamb undt unterthänigkeit)*“, zavazovali se venkovští *poddaní* již k „*věrnosti, poslušnosti a pravému člověčenství (trew, gehorsamb undt wahre leibeigenschaft)*.“ Václav PRAŽÁK, *Převzetí panství Jindřichův Hradec hrabaty Černíny v roce 1694. Anatomie jednoho rituálu*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.) *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku (=Opera historica 12, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis)*, České Budějovice 2007, s. 164.

např. R. Šimůnek svému kolegovi J. Čechurovi zdánlivé nedostatky jím předloženého a mnou již také citovaného eseje. Šimůnek totiž doslova uvádí, že „*oproti starší literatuře sice Čechura podstatně rozšířil úhel pohledu, přesto však při výkladu člověčenství ponechal stranou zásadní otázku, již je vzájemný vztah mezi pojmy člověk (člověčenství) – kmet – man – nápravník – příkázaný. V případě pojmů poddaný a robotěž (robotěžní lidé) je z výkladu zřejmé pouze negativní zjištění, že tyto kategorie byly od člověčenství odlišné.*“¹⁶⁷ Člověčenství má tak podle dosavadních představ většiny českých badatelů včetně Šimůnka místo asi právě jen mezi *kmety, nápravníky, clientes, armigeres* a dalšími podobnými.

Přitom je již z Šimůnkova výčtu patrné, že srovnává nesrovnatelné, že *člověčenství* ony úzce vymezené termíny po všech stránkách převyšuje, že se tedy i v jeho případě jedná o „fenomén“. Vždyť proč by se např. takový svobodník nemohl vydat do ochrany mocného magnáta a stát se jeho člověkem? V Dolních Rakousích to bylo přece běžné.¹⁶⁸ Konečně i sám Šimůnek shromáždil ve své práci v pozn. č. 21 dostatek důkazů o tom, že podobné ochrany požívali i zemané. I ti se tedy stali „příkázanými služebníky“, což nejspíše bylo jen jiným označením pro *vogtholden* z řad šlechty, neboli tzv. „weltliche Vogtei“. Jinými slovy, synonymní označení pro *člověčenství* uzavřené mezi dvěma nobilitovanými.

2.6.3. Osedlý

V jiném kontextu se obsahová náplň fenoménů *poddaný (untertan)* a *člověk (grundholde, vogtholde)* dále zužuje až do významu „pouhého“ pojmu *osedlý*. Jak konečně také jinak ohodnotit a interpretovat kupříkladu autentickou zmínku o počtu *poddaných* v České Cejli z roku 1704 tohoto znění? „*Böhemzeill bey Gmündt, alda befinden sich 9 Weitraische Grundunterthanen, gehoren mit dem Landtgericht, wie auch die aldorten*

---

¹⁶⁷ R. ŠIMŮNEK, *Terminologie* (jako pozn. č. 50), s. 183.

¹⁶⁸ H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s. 20; 108-109.

*Haußäßige sowohl 23 Gmündterische, alß 5 Engelstainische hiehero; mit der Dorffobrigkeit aber zur Herrschaft Gmündt, alß 37.*¹⁶⁹ Jistě není možné pojmout tento údaj „fundamentálně“ a nadále tvrdit, že v České Cejli skutečně žilo pouze 37 *poddaných* (započítat musíme přece i jejich manželky, děti, čeledí). Již ze samotného kontextu je tedy jasné, že jde právě o tzv. *osedlé*.

Takový závěr však vyvolává opět jiné otázky a dalece již překračující hranice historické lingvistiky. Můžeme se totiž například ptát, zdali termíny *osedlý* a obecně vůbec i označení *poddaný* a *člověk* (*grundholde*, *vogtholde*) byly užívány i v souvislosti se ženami vdovami, které se ovdověním stávaly po svých manželech „hlavami“ gruntů. V dochovaných vitorazských seznamech rebelujících venkovských *poddaných* ženská jména totiž například vůbec nefigurují a přitom, jak dokládají zase zpovědní seznamy, i ony tehdy ve vsích pobývaly.¹⁷⁰ Vše tak nasvědčuje tomu, že císařskou komisí byli v období násilných rekatolizačních misií let 1587 – 1589 nakonec obesíláni pouze vitorazští venkovští *poddaní/holden/osedlí* mužského pohlaví.

2.6.4. Rekogniční (uznávací) naturální poplatky

Ojediněle se z dochované písemné agendy *panství* Weitra (a jejího srovnání s agendou třeboňského velkostatku) dozvíme ještě o jiném způsobu náhledu vrchnosti na to, kdo je a kdo není *poddaným*. Tento způsob nazírání má pak cosi do činění s tzv. rekogničními poplatky, jimiž se, pokud je mi známo, zabýval v českém prostředí podrobněji naposledy před více než padesáti lety František Graus.¹⁷¹ Problematiku přibližme na zajímavé kauze

---

¹⁶⁹ SAW, G[ebundene] R[eihe], Hs. Nr. 9, *Ausführlicher Anschlag über die Graffschafft Weitra negst an denen Gräntzen vom Königreich Böhmeimb und Land ob der Ens* (etc.), 1704, 32r.

¹⁷⁰ V tom se také velm. zajímavě odlišují seznamy venkovských *poddaných* od seznamů vitorazských měšťanů. V seznamu měšťanů, který byl opsán v listopadu roku 1587 podle předlohy z roku 1584, nalezneme vdov například hned 27. SAW, *Namen der Bürger zu Weitra. 1584*, fasz. 218 (v originále) unfol. Srov. přílohu Ic)09.

¹⁷¹ F. GRAUS, *Dějiny* (jako pozn. č. 77), s. 95, 143, 188.

poddaných z Hrdlořez u Suchdola nad Lužnicí, které vytupují v německy psaných pramenech jako Bernschachen/Pernschach či Böhmschachen.

Hrdlořezští patřili v 16. věku zcela jistě k rožmberskému třeboňskému *panství*, jak dokládá třeboňský urbář z roku 1557. Ten také uvádí, že jedenáct z dvanácti zdejších osedlých mělo tehdy vedle svých „domácích gruntů“ pronajaté louky i v nedalekých Dolních Rakousích u řeky Lužnice. Deset z oněch jedenácti obhospodařovalo panská jitra pouze na levém břehu řeky, tedy „na Vitorazským“, ze kterých platilo „pánu na Vitorazi“. Tyto panské louky se nacházely beze všech pochybností v lokalitě *Peyhöfen*, tedy ve Dvorech nad Lužnicí. Jediný Biček platil namísto do Weitry „na Kamejk panu Pochomorzi“ (tj. do Heidenreichsteinu pánu z Puchheimu), neboť obhospodařoval několik pronajatých panských jiter na pravém břehu Lužnice, již v katastru Schwarzbachu/Tuště.¹⁷² Táž skutečnost, tedy Hrdlořezským pronajatá panská jitra, se odráží i v urbářích *panství* Weitra již od konce 15. a pak i po celé 16. a 17. století (urbáře *panství* Heidenreichstein se bohužel pro 16. století nedochovaly). Kromě deseti Hrdlořezských zaznamenává navíc vitorazský urbář z roku 1585 mezi pachtýři luk v lokalitě *Peyhöfen* i *Mathese Sudků* (Soudka) a *Mathese Babru* (Vávru) ze *Sadtkodull* (Suchdola).¹⁷³ I Suchdolští začali tedy napodobovat jednání Hrdlořezských, doložené již roku 1499. Vitorazský urbář z roku 1635 uvádí sice překvapivě jen dva pachtýře z Hrdlořez a jednoho ze Suchdola, avšak nehledejme v této proměně žádný projev zdařilé homonizace vitorazského *panství*. I proto, že louky měly v tu chvíli v *Peyhöfen* pronajaty zase jiné osoby, které jistě nebyli vitorazskými *vogtholden* či *grundholden*. Konkrétně čtyři

---

¹⁷² SOA Třeboň, VS Třeboň, Urbář panství Třeboň 1557, registratura IA 6Gbeta, No. 3b. Pasáže o pronajatých loukách Hrdlořezských v Dolních Rakousích otiskl J. OESTERREICHER, *K názvu a stáří* (jako v pozn. č. 12), s. 163; Alois SASSMANN, *Kořeny 1. Putování po starých rodech, aneb co jste na jihočeské frekvenci 106,4 FM neslyšeli*, České Budějovice 2006, s. 74-75.

¹⁷³ SAW, Urbar der Herrschaft Weitra 1585, Ms2 (alt 182) fol. 150r-151v.

heidenreichsteinští *poddaní* (dva ze Schwarzbachu/Tuště, dva z Zuggers/Kraboňše a jeden gmündský měšťan).¹⁷⁴

Měnicí se počty pachtýřů obhospodařujících dominikální jitra v *Peyhöfen* nejsou však až tak důležité. O to významnější jsou ovšem komentáře ve vitorazských urbářích, které tyto *pachtýře* z Čech charakterizují. Z nich totiž poznáváme, že právě na Hrdlořezské a Suchdolské, kteří ona jitra u Lužnice drželi „celé věky“, neboli kam až paměť vitorazských úředníků sahala, začali ve Weitře nahlížet po nějaké době jako na vitorazské *poddané*. Jak by také ne, když tyto osoby odváděly na Weitru celá staletí nejen každoroční pachtovné, nýbrž právě také naturální *rekogniční poplatky* ve formě pastevního sýra, medu a másla/sádla/loje (*schmalz?*). Nelze si totiž nepovšimnout významného posunu v hodnocení Hrdlořezských (a Suchdolských) ve vrchnostenské vitorazské agendě. Zatímco v urbáři z roku 1499 se hovoří zcela jednoznačně o *pachtýřích*,¹⁷⁵ o 135 let později jsou tito „nájemci“ panských jiter v jiném urbáři definováni již jako „klasičtí“ *poddaní*. „*Hernach volgen die Underthanen so im Dorf Pernschach, und anderen Dörfern etliche Uberlendt wisen verlassen und geniessen*“.¹⁷⁶ Zdá se, že to byl v tomto případě čas, který pozměnil onu optiku pohledu; vitorazská vrchnost si zkrátka nárokovala hrdlořezského pachtýře jako *poddaného*, dle svého domnělého, tj. generacemi potvrzeného práva, onoho *uralt recht und herkommen*. Nenárokovala si ho však jako *člověka/holde*, což znamená, že Hrdlořezské (a Suchdolské) nenutila, aby se jí *přikazovali*. I proto snad ovšem, na druhé straně, nemuseli mít v Třeboni na vrchnostenské kanceláři o podobném nároku svých sousedů z Weitry ani tušení.

---

¹⁷⁴ SAW, Urbar der Herrschaft Weitra 1635 (mit Nachträgen bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts), Ms. 5/1 (alt 185), s. 385-386.

¹⁷⁵ SAW, Urbar 1499 (Abschrift 17. Jhr.), fol. 21v.

¹⁷⁶ SAW, Urbar der Hft. Weitra 1635 (jako výše), s. 385.

2.7. Problematika patronátu

2.7.1. *Ius praesentandi et nominaci versus landesherrliches patronat*

Jiným zajímavým fenoménem, který do jisté míry ovlivňoval podobu rekatolizačních misí na *panství* Weitra, byl *patronát*. I tento fenomén je však nutné pro naše potřeby nejprve specifikovat, právě tak jako ony již výše definované četné patrimonijní vazby. V případě patronátu však primárně nikoli proto, že by české prostředí tento fenomén nereflektovalo. Problematiku patronátu považuji za nutné podrobně rozebrat především proto, že se ve svém názoru na význam tohoto fenoménu v případě vitorazských rekatolizací mimořádně neshodují ani s tvrzením rakouské historičky Brigitte Lernet.

Respektive, na tom, že patron byl především ten, který disponoval pravomocemi nazývanými latinsky *ius praesentandi* a *ius instituendi*, se s B. Lernet pochopitelně shodneme. Shodně také rozlišujeme další možné variety tohoto práva, např. *ius patronatus minus plenum*, *iura honorafica*, *honor sedis*, *honor sepulturae* či *honor precum*.¹⁷⁷

Lze ovšem hovořit také o tzv. *pravém patronátu* a *patronátu zeměpána*, a právě tu začíná první nesnáz. *Patronát zeměpána* (*landesherrliches patronat*, zeměpánovo *ius reformandi*) nevychází totiž z kanonického práva a ustavil se postupně, když si zeměpán ze své vůle začal nárokovat vrchní dozor nad farnostmi a kostely na svém výsostném území. Podobně si zeměpán již předtím nárokoval také titulaturu vrchního *lenního pána* nebo vrchního *fojta/advokáta* (*obervogtei*, *praesidium*) včetně z toho plynoucích povinností protivných stran. Dosavadní jasné kontury bipolárních vztahů mezi *patronem* a příslušným církevním *beneficiem* se tím

---

¹⁷⁷ Srov. ovšem také poněkud jinak terminologicky rozpracovaný fenomén patronátu v komentáři k edici pasovských biskupských matrik. Johann WEISSENSTEINER – Friedrich SCHRAGL – Rudolf ZINNHOBLE (edd.), *Die Passauer Bistumsmatrikeln, Band IV/I, II (Das oestliche Offizialat. Die Dekanate nördlich und südlich der Donau)*, Passau 1991, s. 64 – 71.

ovšem pozměnily v jakýsi amébní trianql, na jehož vrcholu se postupně ocitl právě zeměpán.¹⁷⁸

Pokud ovšem přeceníme tuto zeměpánovu výsadní pozici, později již i legislativně ošetřenou, jak to dle mého názoru činí právě B. Lernet, ovlivníme interpretaci vzájemných vztahů způsobem, který je dle mého názoru již příliš násilný. Z protireformačního aktu plného dynamiky, silového pnutí s nejistým výsledkem, kompromisů, zákulisních jednání a nestandardních jinde se neopakujících situací, se pak totiž stává poměrně jednoznačná záležitost. Právě proti takovému přecenění významu *patronátu* zeměpána hovoří především ta skutečnost, že rané vitorazské rekatolizační misie byly v prvé řadě projektem Rumpfovým, nikoli císařským.

2.7.2. Především poddaní nebo především farníci?

Druhá nesnáz s patronátem začíná právě tam, kde končí nesnáz první, tedy právě u majitele vitorazského *panství* a iniciátora zdejších rekatolizačních misí svobodného pána Wolfa Rumpfa. Ten totiž vitorazskými *poddanými* vládl podle mého názoru především skrze svá *patrimonijní* práva a opět právě skrze tato *patrimonijní* práva došlo k rekatolizaci „ideálního“ vitorazského dominia. Proti této mé představě o primární důležitosti vrchnostenských pout staví Brigitte Lernet představu odlišnou. V uvažování rakouské historičky má totiž větší význam na výsledném faktu, zda ten který obyvatel oblasti mezi městy Weitrou a Gmündem byl nakonec skutečně rekatolizován, právě onen dle mého názoru problematický *patronát*. Lernet tak nepřistupuje k raným rekatolizacím jako k prvořadě záležitosti *patrimonijní* vrchnosti (*grundherrschaft*); podle její představy byl ještě důležitějším subjektem právě *patronát* a jeho držitel – *patron*. Tedy osoba, která teoreticky nemusela v rekatolizující se oblasti disponovat vůbec žádnými *patrimonijními* pouty, která však na druhé straně

---

¹⁷⁸ Srov. např. vyčerpávající práci: Heinrich SRBIK, *Die Beziehungen von Staat und Kirche in Österreich während des Mittelalters* (=Forschungen zur inneren Geschichte Österreichs, Band I, Heft 1), Innsbruck 1904, s. 75-95.

kontrolovala za pomoci tzv. *podacího práva* v dané oblasti centrální (mateřský) kostel a farnost. Podstatnou součástí Lernetina výkladu je dále také fenomén subordinace tzv. *dceřiných farností (filialpfarren)* ve vztahu k farnosti mateřské.¹⁷⁹

Vyjádřím-li problém poněkud jinak a použiji-li jako příměru například opět ony výše již jednou analyzované příkladové vsi, nebyli dle této Lernetiny představy například novoveští (Erdweiß), cejlští (Böhmzeil) a veleničtí (Wielands) vesničané rekatolizováni primárně z toho důvodu, že jejich *vrchností* byl katolicky smýšlející aristokrat Rumpf. Rekatolizováni byli především proto, že všechny tři lokality spadaly tehdy do obvodu gmündské farnosti, která zase byla *dceřinou farností* mateřské farnosti vitorazské,¹⁸⁰ k níž *právo podací* vlastnil protireformačně smýšlející Wolf Rumpf. Ten si v průběhu let kontrolu nad dceřinými farnostmi navíc ještě dále důkladněji pojistil, když svévolně odebral právo *patronátu* k vitorazským dceřiným farnostem dosavadnímu *patronu*, kterým byl vitorazský farář.

Jak lze vydedukovat z Lernetiných závěrů, nemusel tedy podle rakouské historičky k uskutečnění násilné rekatolizační misie na určitém území a ovšem i k jejímu legálnímu obhájení před svými konfesijně odlišně smýšlejícími stavovskými kolegy vyplývat protireformačně uvažující šlechtic ani příliš mnoho sil. Stačilo zkrátka domoci se *patronátního* práva.

Avšak, a to je ona další dimenze Lernetiných úvah o významu patronátu v procesu rekatolizace *panství* Weitra, i kdyby Rumpfa nebylo,

---

¹⁷⁹ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), např. s. 67, 70.

¹⁸⁰ Fenomén „dceřiných farností“ je v komentáři k edici pasovských biskupských matrik vysvětlen takto: „[...] nikam nevedoucí počín představuje pak snaha nalézt pro každou farnost (*parochia*) její starší farnost mateřskou. Úsilí biskupů vytvořit z dosavadních samostatných, toliko fundátoru podléhajících kostelních obvodů (*eigenkirchliche Sprengel*) nový systém – fungující pod jejich dohledem – bylo totiž korunováno úspěchem; dosavadní fundátoru podléhající kostelní obvod byl tak často v reálu často připojen k jinému kostelnímu obvodu, jemuž nově připadlo označení „*parochia*“. Co se tedy v pozdějších pramenech označuje jako „filiální“ (dceřiné), mohlo ve skutečnosti být značně starší než to, čemu prameny přisoudily označení mateřská farnost.“ J. WEISSENSTEINER – F. SCHRAGL – R. ZINNHOBLE (edd.), *Die Passauer Bistumsatrikeln* (jako pozn. č. 176), s. 71. (překlad J. Oesterreicher)

stejně by k rekatolizaci vitorazských (a vůbec všech dolnorakouských) *poddaných* dříve či později za vhodné politické konstalace došlo, neboť stále tu ještě byl katolicky smýšlející zeměpán jako držitel práva *ius reformandi* a také držitel *vrchního zemského patronátu* (*landesherrliches patronat*).¹⁸¹

K těmto Lernetiným konstruktům upřednostňujícím někdy *patronát* na úkor *patrimonijních* vazeb jsem ovšem právě v případě vitorazského *panství* skeptický. Neříkám, že by Brigitte Lernet naznačený scénář nemohl být realizován na jiných *panstvích*. Vrátím-li se však k situaci v samotné Weitre, pak ovšem musím znovu konstatovat, že dochované písemnosti té doby, uchovávané dodnes v privátním fürstenberském zámeckém archivu ve fasciklu č. 218, v žádném případě nehovoří *jednoznačně* o tom, že by kritérium *patronátu* (Rumpfovo *lehensherrlichkeit*, či dokonce *lehensherlichkeit* zeměpánovo/císařovo) sehrálo při rekatolizaci vitorazského *panství* významnější roli než vazby *patrimonijní*. Obyvatelé z Weitry a okolí tu byli totiž skutečně primárně rekatolizováni s odkazem na *patrimonijní* a nikoli *patronátní* vazby k Wolfru Rumpfovi. I proto se konečně o rekatolizovaných hovoří v první řadě jako o *poddaných* (*grundholden, vogtholden*, obecněji zkrátka *untertanen*).

Výše uvedené však na druhé straně vůbec neznamena, že by kritérium *patronátu* bylo hlavním strůjcem vitorazských rekatolizačních misíí neznámé.¹⁸² Naopak, skutečně někdy bývalo i nárokováno a uplatňováno –

---

¹⁸¹ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), s. 12f.

¹⁸² Konečně, jen pouhých několik dnů před rekatolizačními misiemi roku 1587 patronát jako pádný argument, pomocí kterého by bylo možné k rekatolizačním misiím sezvat ještě více obyvatel z okolí Weitry (tedy dalších vitorazských „poddaných“), zvažoval dokonce samotný správce vitorazského panství Georg Schwarzmann, aby jej ovšem po poradě s Melchiorem Khleslem nakonec zavrhl. Schwarzmann si doslova poznamenal, že se chce Khlesla optat, „*ob nicht alle zu reformieren, so zu den Weitraischen pfarren gehören, ob sie schon mit grundtdienst anderen herren gehören?*“ SAW, *Memorial der verrichtung mit herrn thombbrobsten [etc.]*, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. také přílohu č. Ic)11. Na existenci a význam patronátu poukazuje snad i ona absence vitorazských *vogtholden* ze Spítalu bei Weitra v rekatolizační agendě *panství* Weitra. Není nemožné, že práva *ius nominandi* i *ius instituendi*, kterými disponovala ke zdejší farnosti johanitská komenda Mailberg, skutečně mohla platit za určitých podmínek více než práva *patrimonijní*. Mimochodem, i W. Katzenschlager považuje právě patronát za významné kritérium spoluurčující konečnou podobu

avšak až v samotném závěru rekatolizačních misí a navíc vždy v kombinaci právě s patrimoniálními vazbami, povětšinou s *vogtobrigkeit*.

Neméně zajímavá je jistě také ta skutečnost, že oháněl-li se vůbec kdo v dochovaných písemných pramenech fasciklu 218 patronátními právy, byla to až na výjimky nikoli vrchnost, nýbrž právě zeměpán.¹⁸³ Právě zeměpánovo přehnané zdůraznění významu *patronátu*, pochopitelně tendenční, neboť právě *patronát* se zdál být dalším vhodným nástrojem k potlačení stavovského dualismu na úkor monarchického absolutismu, šlo ovšem na vrub dosavadních patrimoniálních vazeb a vyvolalo mezi vrchností velké ohromení a znejistění. A opět ihned doplňuji, aby se onen pomyslný kruh uzavřel, že „znejistěna“ byla vrchnost. Právě proto, že kritérium patronátu představovalo fenomén nový, dosud neuplatňovaný a stavům tedy v fenomén reálu neznámý.

---

raných rekatolizací *panství* Weitra, jak mi osobně sdělil.

¹⁸³ Srov. např. Arcivévoda Arnošt Christophu von Prag, Wien, 4. listopadu 1588. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol; srov. také přílohu č. Ic)45. I jiné zeměpánovy kroky uskutečňované v Dolních Rakousích ve sledovaném období se zdají zásadní význam patronátu potvrzovat; vzpomeňme jen na četná císařská nařízení omezující patronátní práva zdejší evangelické šlechty a jeho výslovnou podporu katolickým šlechticům spořícím se o patronát se svými konfesijně odlišně smýšlejícími stavovskými kolegy. Snaha vytěsnit evangelickou šlechtu z pozic držitelů patronátu je tu více než očividná a množství energie, kterou byl zeměpán nucen v tomto směru vyplývat, jednoznačně dosvědčuje, že patronát v žádném případě nebyl záležitostí marginální. Jiným dokladem důležitosti patronátu může pak být zase ustavení tzv. klášterní rady (*klosterrat*) v roce 1568. Jejím zřízením dal totiž zeměpán z pozice vrchního držitele zemského patronátu najevo, že ze své pozice se cítí být povinnen ochraňovat a kontrolovat již diecézní, ale nově též i téměř již rozchvácené dolnorakouské klášterní majetky. Samotní představitelé klášerů se však takovému výkladu zeměpánského patronátu stavěli nadále velmi zdrženlivě a např. celá řada původně diecézních farností, spravovaná ovšem kláštery, zůstávala členům nejrůznějších vizitačních komisí, ustavovaných ponejvíce právě z popudu zeměpána, nadále uzavřena. Srov. např. údaj z roku 1643, kdy stále ještě nebylo možné vizitovat farnosti Oberkirchen, Schweiggers, Windigsteig, Groß Schönau, Raabs a Blumau an der Wild s odůvodněním, že sice náleží děkanátu Waidhofen an d. Thaya, ale že duchovní správci těchto farností „*wollen aber nie gehorchen, weil sie klöstern inkorporiert sind, von ihnen das patronatsrecht erlangen und deswegen glauben, an allen orten exempt zu sein.*“ G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), příloha Acta visitationis parochiarum 1643.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu. 102

2.7.3. *Krátké intermezzo*

Jsem si pochopitelně vědom, že zatím výše prezentovaná problematika *patronátu* není vyčerpávající; je podána právě a jen z takového úhlu pohledu, který umožňuje nacházet rozdíly mezi právy *patronátními* a právy *patrimonijními*. V obavě, že jsem snad problematiku *patronátu* zjednodušil přece jen přespříliš, vkládám do svého textu ještě jedno delší vysvětlující intermezzo. Napsal je pro mne Dr. Wolfgang Katzenschlager, významný rakouský církevní historik, který se dlouhá desetiletí zabývá právě církevními poměry na dolnorakouském *panství* Weitra.

Katzenschlager mi podal toto vysvětlení: „Patronát [*rozumí se pravý patronát*] *se podle mého názoru projevoval ve vztahu k nějakému obročí, k prebendě (beneficiu); byl také zpravidla vztažen k farnosti.* ¹⁸⁴ *Nejvýznamnějším právem patrona, zdůrazňuji patrona jako držitele obročí, bylo tzv. prezentační právo (kollationsrecht, ius colationis, ius praesentandi). Patron prezentoval, příslušný biskup investoval, neboli potvrzoval prezentovaného v úřadu. Za Josefa II. bylo ius praesentandi omezeno do té míry, že biskup předložil patronu k výběru tři kandidáty, z nichž jeden byl pak patronem vybrán a prezentován. Dalšími právy patrona byly například přednostní místo v kostele při bohoslužbě, či při procesí. Jak již slovo patron samo naznačuje, byl i on (patron) povinován jistými povinnostmi; především pak poskytnutím pomoci v čase nouze.*

Patronát existoval dozajista i pro menší obročí (beneficia). I ve Weitře, kterou se zabýváme, bychom podobná menší obročí našli, jedno beneficium bylo zřízeno například pro oltář sv. Magdaleny (v chrámu sv. Petra a Pavla), z jiného plynuly důchody beneficiáři-duchovnímu při městském špitálu sv. Ducha (předměstí Ledertal). V obou těchto případech menších obročí disponoval patronátními právy donátor (zakladatel beneficia)

---

¹⁸⁴ Tento Katzenschlagerův názor je pro mne velmi důležitý, a to již jen z toho důvodu, že významná část česky psané odborné literatury důsledně definuje patronát jako právní nárok vztahující se ke kostelu.

a po něm zpravidla jeho rodina. V případě vymření rodiny připadl patronát na město (městskou radu). Byť jsem již v úvodu napsal, že patronát byl vždy spjat s obročím (beneficiem), tedy s reálií, neznamená to na druhé straně vždy jeho jednoznačnost. Pro doložení této skutečnosti připomínám onen známý spor o patronátní právo nad kaplí sv. Wolfganga v Pfaffenschlagu. To si tu totiž nárokovali nejen nástupci rytířů Schallerů sezením na nedalekém hradě Engelstein z titulu budovatelů kaple, ale také vitorazské Bratrstvo nanebevzetí P. Marie (Mariae Himmelfahrt), které k této kapli utvořilo vlastní beneficium. To byl ostatně hlavní důvod, proč v období reformace došlo k onomu dlouhotrvajícímu sporu mezi tehdy lutersky smýšlejícím držitelem panství Engelstein a katolickým bratrstvem.

Právě ve zmíněném čase reformačním došlo ovšem k významným proměnám společnosti a tato změna postihla i patronát. Většina malých patronátů zmizela, i proto, že se nedostávalo katolických duchovních, kteří by bývali mohli beneficium vůbec převzít. Také s beneficiem zpravidla spojené bohoslužebné povinnosti nemohly být, opět pro nedostatek duchovních, nadále dodržovány. Formy religiozity se radikálně měnily, nadace nebyly zachovávány, farnosti zanikaly. Chybou by také bylo považovat patronátní právo za něco statického. Vždyť se v průběhu staletí velmi proměnilo, i když bychom tu pochopitelně našli i některé konstantní faktory. Již samotný původ patronátu, respektive jeho odvození z tzv. ecclesia propria (zvaného také propria haereditatis), je dosud některými historiky zpochybňováno.¹⁸⁵

2.7.4. Odmítnutí konstruktů o rekatolizaci gmündských měšťanů

Jedním z hlavních argumentů, o který se Brigitte Lernet opírá v hodnocení významu *patronátu* při procesu restaruce katolicismu na vitorazském *panství*, je pak především údajná rekatolizace gmündských

---

¹⁸⁵ W. Katzenschlager J. Oesterreicherovi, Weitra 9. listopadu 2011. Archiv autora této práce, překlad a doplnění textu v závorkách týž.

měšťanů. Ti, ač byli pouhými Rumpfovými „patronholden“,¹⁸⁶ měli jím být, tedy alespoň podle představ rakouské historičky, koncem roku 1587 spolu s jinými vitorazskými *grundholden* skutečně přinuceni k účasti na rekatolizačních misiích. Proces návratu do lůna římskokatolické církve se ovšem neobešel bez zpovědi (svátosti smíření) a právě dochovaný zpovědní registr¹⁸⁷ vyhotovený mezi 21. – 25. prosincem 1587 gmündským farářem P. Adamem Pezeldem/Petzeldem byl pak B. Lernet považován za onen klíčový dokument, který měl onu celou hypotézu o rekatolizaci gmündských měšťanů jako autentický písemný pramen potvrzovat. Pokud však podrobíme onen zpovědní registr kritické analýze, dosavadní konstrukt o rekatolizaci gmündských měšťanů bere rázem za své.

Oproti dosavadní představě, že Pezeldův zpovědní seznam z 21. prosince 1587 obsahuje především jména gmündských měšťanů,¹⁸⁸ prokáže totiž důkladnější analýza naprostý opak.¹⁸⁹ Z celkem (asi) 73 v seznamu uvedených osob se mi například u 60 z nich podařilo na základě práce s urbáři *panství* Weitra a Gmünd doložit jejich původ z Böhmezil (České Cejle), Erdweiß (Nové Vsi nad Lužnicí) a Wielands (Velenic) a současně prokázat i jejich poddanskou vazbu k vitorazskému pánu Wolfu Rumpfovi. Ani jediné jméno z oněch zbývajících třinácti osob není navíc evidováno gmündským urbářem z roku 1595 pro poddanské město Gmünd, takže i pravděpodobnost, že by mezi těmito zbývajícími třinácti vyzpovídanými byl zastoupen i nějaký gmündský měšťan, je úměrně tomu velmi malá. Ostatně, výsledkem rozboru zpovědního seznamu bychom asi neměli být příliš překvapeni. Vždyť již v Pezeldově dopise Georgu Schwarzmannelovi z 16. prosince 1587, tedy v písemnosti o pět dnů starší než onen gmündský zpovědní seznam, nalezneme pasáž o tom, že Schwarzmannel má dohlédnout

---

¹⁸⁶ V autentických textech se tento termín nevyskytuje. Nepíši jej proto jako ostatní kurzívou, ale vkládám jej do uvozovek.

¹⁸⁷ SAW, Verzeichnis derer, die am 21. dezember in Gmünd gebeichtet haben, Fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. přílohu č. IB.

¹⁸⁸ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 9), s. 19.

¹⁸⁹ Srov. rozbor zpovědního seznamu v příloze č. IB.

na to, aby se do gmündského chrámu sv. Štěpána skutečně v sobotu a neděli dostavili vitorazští *poddaní*. O Greißových *poddaných* tu naopak není jediného slova.¹⁹⁰

Závěr plynoucí z mnou uskutečněného rozboru gmündského zповědního seznamu je pak tento. Měšťany Gmündu nevázála (až na skutečné výjimky)¹⁹¹ k vitorazskému *panství* žádná z četných patrimonijních vazeb (*grundobrigkeit, vogtherrschaft, marktobrigkeit*, apod.), neboť těmito všemi vazbami disponoval ve vztahu k nim držitel *panství* Gmünd. Jedinou společnou vazbou Wolfa Rumpfa a gmündských měšťanů zůstával tak skutečně toliko *patronát*. Nevyskytují-li se proto v gmündském zповědním seznamu z prosince 1587 jména gmündských měšťanů, lze mít za dostatečně prokázané, že gmündští měšťané nebyli tehdy k rekatolizaci Rumpfem vůbec nuceni. *Patronátní* vazby, bylo-li s nimi na Vitorazi ve vrchnostenské kanceláři vůbec kdy vážně kalkulováno (nelze ovšem zapomínat ani na onen Schwarzmännův *memoriál*), nedosáhly tedy v žádném případě významu vazeb patrimonijních.

Tento závěr o marginálním významu patronátu dále potvrdí i jen letmý pohled do dalších písemných materiálů vitorazské rekatolizační agendy. Dochované sumáře i podrobné seznamy vitorazských *poddaných* rekatolizovaných mezi roky 1587 – 1587 neobsahují totiž také žádné informace o rekatolizaci vesničanů z Ehrendorfu a Dietmanns, dalších dvou lokalit utvářejících spolu se samotným městem Gmünd a s vesnicemi Erdweiß (Nová Ves), Beinhöfen (Německé), Böhmzeil (Česká Cejle) a Wielands (Velenice) tehdy jeden farní obvod; a také ovšem lokalit

---

¹⁹⁰ „[...] *wolte demnach gerne, wofer es der herr verguet ansicht undt auf gemelten tag selbst personlich dabey erscheinen kan, er liesse solches die underthanen noch heutthe wissen, damit sie auf künftigen sontag nach mittag sich zur beicht, undt folgenden montag zur communication verfügeten.*“ Adam Pezeld Georgu Schwarzmännovi, Gmünd, 16. prosince 1587. SAW, Fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. přílohu č. Ic)24.

¹⁹¹ Zachycené např. vitorazským urbářem z roku 1585, či naopak gmündským urbářem z roku 1595; srov. např. poznámkový aparát již zmíněného rozboru rozbor gmündského zповědního seznamu umístěného v přílohách.

s patrimonijními vazbami ke gmündské a nikoli vitorazské vrchnosti. I opomenutí Ehrendorfských a Dietmannských tu jednoduše opět dokládá, že nikoli *patronát*, ale patrimonijní vazby hrály tehdy při rekatolizaci prim.

Ke stejnému závěru dospějeme však například i rozbořem blíže nedatovaného rekatolizačního seznamu, jehož založení předpokládám ovšem okolo 12. prosince 1587, respektive rozbořem skutečnosti, proč se v tomto seznamu objevují i jména dvou vitorazských *vogtholden* ze vsi Sulz.¹⁹² Ta by se zde totiž v případě primárního významu patronátu neměla vůbec objevit, neboť Sulz se nacházel ve farnosti Großschönau, nad níž vitorazská vrchnost *patronát* nedržela.

2.8. Nejednoznačnosti

2.8.1. Kombinanační hybridy

Na význam kritéria patronátu bychom ovšem na druhé straně zcela zapomínat neměli. Právě tak, jako existují doklady potvrzující zásadní roli patrimonijních vazeb, potvrzují totiž zase jiné doklady, že ani patronát a fenomén tzv. „dceřiných farností“ nelze jednoduše pustit ze zřetele. Na vitorazském „panství“ bychom našli kupříkladu asi 80 lokalit spoluutvářejících vitorazské „vogtobrigkeit“, avšak z nich bylo skutečně rekatolizováno jen okolo třiceti. A ani všechny lokality, kde pobývali vitorazští „grundholden“ nebyly rekatolizovány. To tedy znamená, že ani kritérium gruntovní vrchnosti, ba ani vrchnosti fojtské, nemuselo být vždy kritériem „absolutním“.

Nelze si současně nepovšimnout, že skutečně rekatolizovaní gruntovní i fojtští *poddaní* opravdu téměř vždy spadali do některé z vitorazských farností, které Wolf Rumpf kontroloval právě z pozice držitele *ius patronatus*, či *ius advocatiae*.¹⁹³ Neboli, setkáváme se tu asi s kombinačním hybridem. Kritérium patrimonijní zůstává sice stále základním východiskem

---

¹⁹² Verzeichnus deren underthonen so auf der herrn comissarien erfordern nicht erschienen seindt. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. také přílohu č. Ic)15.

¹⁹³ Srov. mapové přílohy této rig. práce.

a klíčem pro pochopení vitorazských rekatolizací. Avšak současně je zcela jasné, že „ideální“ vitorazské panství se v představách Wolfa Rumpfa výrazně kryje s prostorem, který vitorazská vrchnost kontroluje téměř „totálně“ za pomoci obou nároků – patrimonijního i patronátu.

2.8.2. Rumpf iniciátorem vitorazských rekatolizačních misí?

Z rozboru rekatolizační agendy uložené ve fasciklu č. 218 také nejednou vyplývá, že i autentické dokumenty si mohou někdy protiřečit. Jen s opravdu velkými obtížemi lze například stanovit, kdo skutečně byl iniciátorem raných vitorazských rekatolizačních misí. Ve vlastnoručně psaném dopise vitorazskému hejtmanu Georgu Schwarzmannelovi uvádí totiž například Wolf Rumpf výslovně, že císařským komisařům má být ve všem prokazována poslušnost (*schuldiger gehorsamb und respect*) a zdarma nabídnuto to nejlepší z kuchyně (*also sollen sy auch zerung frei erhalten*), protože přijeli z jeho podnětu (*weyll ich sy selbst begert*).¹⁹⁴ Jen o dva dny později obdržel však též Georg Schwarzmannel dopis od Melchiora Khlesla, kde je výslovně uvedeno, že impulz vitorazské rekatolizace pochází od tehdejšího dolnorakouského místodržícího (zeměpána) arcivévody Arnošta. „*Die fürstl. majestät erzherzog Ernst unser gnädigster herr, haben dem herrn probsten von Zwetl, herrn Sauer und mier aufgelegt, bei der stadt Weitra wie in seiner majestät anderen stätt und märchten ain geistliche reformation anzustellen.*“¹⁹⁵

2.9. Poznámka „na okraj“: k významu vesnické samosprávy

Dlouhodobé studium rakouských písemných pramenů a odborné literatury mě, avšak spíše jen jaksí mimochodem, také stále více přibližuje k představě, že i životní prostor *poddaných* nebyl v období středověku a

---

¹⁹⁴ Wolf Rumpf Georgu Khleslovi, Praha 19. listopadu 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. přílohu č. Ic)05.

¹⁹⁵ Melchior Khlesl Georgu Khleslovi, Zwettl 21. listopadu 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. přílohu č. Ic)06.

raného novověku přece jen tak pevně sešněrován a svázán, jak se dlouho domnívala česká medievistika vycházející z marxleninských schémat. Ony neustále se v rakouském prostředí opakující informace vypovídají spíše než o „tvrdomi“ vrchnosti o jejím mnohdy benevolentním a individuálním přístupu ke svým *holden* - ať již nahlížíme do urbářů (minimální často reluovaná robota, respekt vrchnosti k místním zvyklostem *poddaných* - vrchnost má např. ve vážnosti svědectví *poddaných*, respektuje volby rychtářů, svolává vesnické sněmy, uděluje práva odúmrti, atd.), právních spisů (vzpomeňme např. na právo *poddaných* zvolit si v případě selhání fojtské vrchnosti novou *vogtbrigkeit*), matrik (tolerance duchovních k farníkům navštěvujících pravidelně jiné kostely než příslušný farní), či šlechtických naučení (kdy se šlechtic staví do pozice „otcovského“ ochránce svých *poddaných*). Všechny tyto skutečnosti pak také jasně poukazují i na velký význam vesnické samosprávy obecně.

Mám jakýsi neodbytný pocit, že situace v Rakousích se od situace v Čechách a na Moravě nijak výrazněji neodlišovala. To ovšem znamená, že v českém prostředí musela být „hodnota“ týchž informací dlouhodobě marginalizována, či snad dokonce zcela přehlížena, neboť tyto pochopitelně nekorespondovaly s oním již výše zmíněným marxleninským výkladem dějin venkova a patrimoniální správy.¹⁹⁶ Bohužel, i když se v posledním období i tady blýská na lepší časy – tedy alespoň co se akademických kruhů dotýče (i když i zde stále převažuje spíše hledisko kvantifikační a výběr tematických okruhů je snad ze setrvačnosti směřován především na široké téma „protoindustrializace“ venkova)¹⁹⁷ - je v tuzemsku historický konstrukt o

---

¹⁹⁶ Za všechny uvádím dvojdielnou syntézu z pera F. GRAUSE, *Dějiny* (jako pozn. č. 77), jejíž erudice si i přes ono radikálně promarxistické vyznění vysoce cením.

¹⁹⁷ Vesnická (obecní) samospráva není v Česku příliš studována. I proto ostatně sklídila velký ohlas případová studie cizí autorky S. Ogilvie zabývající se právě fenomény obecní samosprávy, tzv. druhého nevolnictví a dále např. klasifikací termínu *poddaný a člověk* na základě studia písemných pramenů vrchnostenské povahy vzniklých na severočeském frýdlantském dominiu. Sheilagh OGILVIE, *Vesnická obec* (jako pozn. č. 159), s. 46 – 94 (překlad Josef Grulich). Čeští autoři se stále zaměřují spíše na ona široce pojímaná „protoindustriální“ (hospodářská) témata, což je patrné např. při srovnání výše uvedené práce S. Ogilvieové s prací M. Cermana a E. Maura, uveřejněnou ve stejné

tristní pozici *poddaných* ve středověku a raném novověku stále ještě konstruktem převažujícím.

I proto ovšem českého čtenáře této práce mohou v dalších kapitolách překvapit ony na „první pohled“ nepochopitelné údaje o rebelujících vitorazských *poddaných*, vyzrazující sdostatek plasticky, že tito nebyli žádnou *masou* či *třídou*, nýbrž jednotlivými individualitami, právě tak jako mohou překvapit zmínky o důležitosti *vesnických (obecních) samospráv*, vyjednávajících s vitorazskou vrchností, za jakých podmínek se budou vůbec ochotni k rekatolizačním misiím dostavit.¹⁹⁸ A přitom, rozhlédli-li by se čtenář po podobných písemných pramenech na české straně, našel by právě takové průkazné doklady o významu vesnických samospráv i v tuzemsku. Rád bych v této souvislosti uvedl jeden dechberoucí dokument ze 4. září roku 1499 z oblasti Třeboňska, o kterém jsem se sám dozvěděl teprve nedávno.¹⁹⁹

Mladošovická „obec“, připomínám, že Mladošovice byly tehdy malou vsí, již vlastnil třeboňský klášter (dílčí *grundobrigkeit*) společně s Rožmberky (dílčí *grundobrigkeit* a především *vogtobrigkeit panství Třeboň*) a nikoli městem či městečkem s řadou výsad, totiž v tento den sama uzavřela smlouvu se zednickým mistrem Tomášem, na jejímž základě měl Tomáš spolu se svými tovaryši vystavět při místním chrámu sv. Bartoloměje čtverhrannou věž 18 loket *plátenných zvýší*, s dvěma místnostmi sklenutými a maltou nahozenými („*dva sklepy má v ní uklenúti, jeden kapelní způsobou a druhý oblý, oba dva má vydynchovati*“). Za to mu mladošovičtí sousedé

---

historické revue o 9 let dříve. Autory práce nezajímají totiž jednoduše fenomény „*poddanství*“, spíše to, jaké změny v sociální struktuře vsí měly za následek rozvoj hospodářství v některých vytipovaných regionech Čech v období po třicetileté válce. Markus CERMAN – Eduard MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650 – 1750*, ČČH 98 (2000), s. 737 – 774. V podobném duchu psali a píší např. i jiní významní čeští badatelé dějin venkova. Z dosud nejmenovaných např. Václav Ledvinka, Josef Petráň, Milan Šmerda či Josef Tlapák.

¹⁹⁸ Srov. např. komentář farníků ze St. Martin v příloze č. 15).

¹⁹⁹ Dokument (listinu) editoval již František MAREŠ, *Materiálíe k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným*, in: Památky archeologické a místopisné, XVI., 1893-1895, sloupec 302. Originál uložen v SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign.: IA 3K^{alfa} 56x. Tímto bych chtěl Mgr. R. Lavičkovi znovu poděkovat za zaslání dále citovaných podkladů.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu. 110

slíbili zaplatit 31 kop grošů míšeňských a k ruce dále přistavit na každý den dva nádeníky. Právě tak slíbili ze svého *obecního* přivést na stavbu potřebné dřevo a dokonce se usmyslili spolufinancovat zedníkům po dobu stavby živobyetí včetně dodávky 30 sýrů a jedné krávy na maso.²⁰⁰ Ta sebedůvěra mladošovických venkovských *poddaných* vystupujících po právní stránce zcela samostatně, tedy bez přímého zásahu svých vrchností do textu smlouvy! Zástupci třeboňského kláštera, který byl narozdíl od zástupce rožmberské třeboňské vrchnosti alespoň přítomen (arenga textu uvádí opata Bartoše jako svědka), připadla navíc pouhá pozice staty, když zřejmě nebyl ani požádán, aby k uzavřené smlouvě připojil pečeť či ji jinak parafoval. Alespoň v textu smlouvy není podobná věc zmíněna. V neposlední řadě překvapí i ona mimořádná ekonomická soběstačnost, dovolující realizaci podobného podniku. Kdeže, ani stopy po tom, že by význam vesnických (obecních) samospráv byl na jihu Čech na přelomu středověku a novověku marginální.²⁰¹

Podobnou představu vyvolává i jiný zajímavý písemný pramen, konvolut účtů a popisů puchheimského *panství* Litschau datovaný do let 1444-1497 a uchovávaný dnes v privátním archivu hrabat Hoyos na dolnorakouském zámku Rosenberg.²⁰² Podotýkám ihned, že podobných dokladů lze uvést pochopitelně daleko více, avšak tento dosud širší veřejnosti neznámý pramen má opět zcela mimořádný význam pro poznání minulosti rakousko-českého pohraničí v oblasti vymezené přibližně městy Heidenreichstein-Litschau-Třeboň-Suchdol nad Lužnicí a právě proto jej nyní uvádím.

---

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Podobně soudí i Josef HANZAL, *Vesnická obec a samospráva v 16. a na počátku 17. století*, Právněhistorické studie 10(1964), s. 135-147.

²⁰² Archiv Schloss Rosenberg, Rechnungen, Fasz. II/2 1444-1497 (Herrschaft Litschau, Puchheimer). Za informaci o tomto zajímavém dokumentu děkuji Herbertu Knittlerovi, za přesnou klasifikaci dokumentu pak Hansi Haasovi, který působí v současné době mimo univerzitní půdu právě i jako poradce při archivu v Rosenburgu.

Při popisu panských lesů dolnorakouského ličovského *panství*, tj. *dominikálu*, se totiž panský písař neopomine zmínit ani o polesí hamerském, které se spolu se vsí Hamr a územím pozdějších vsí Klikov a Františkov stalo součástí Čech až v roce 1549. Německý text lze volně přeložit asi takto: „*Item polesí hamerské: aneb hranice ta se počíná u mezního kamene blízko lesa Schandschachen, již výše uvedeného. A pokračuje při Mošnici a k mostku a po té samé cestě dále na Stainbach a pod Liwtuschn [=Leutschachen, tj. obecním lesem, pozn. J. Oesterreicher] k Vinaw a na Ham[r]werch [=Hamr, pozn. J. Oesterreicher] a co roste na jedné straně cesty, to patří již k lesu obecnímu hamerskému. A potok Vistricz [=Dračice, pozn. J. Oesterreicher] je pak hranicí mezi našimi polnostmi a kamýckými polnostmi mého Vetter [strýce, bratrance?, pozn. Jiří Oesterreicher] a Lužnice zase často hranicí mezi námi a těmi z Rožmberka a Costeinicz [Koštěnický potok, pozn. J. Oesterreicher] ostatně také. Costeinicz dělí nadto i naše území a území těch z Hradce. A protilehlé břehy těchto zmiňovaných řek, Lužnice a Costeinicz, jsou pak současně také hranicí Čech a břehy přilehlé pak patří našemu ličovskému panství, takže obě řeky tedy oddělují i zemi českou a zemi rakouskou.*“²⁰³

Při analýze tohoto textu si opět nelze nepovšimnout, že i v Hamru, právě tak jako v nedalekých Mladošovicích měla tedy obec poměrně slušné zázemí, neboť vlastnila minimálně obecní les. A navíc, písař v textu velmi jasně sděluje, že hranici mezi *panstvími* Litschau, Třeboň a Jindřichův Hradec, netvoří hranice jím popisovaného panského polesí. Neboli jinými

---

²⁰³ „*Item. D[er] Vorst im Ham[r], od[er] wer in dem Wald und [dem] Schanschechen Vorst ist, als d[ie] selb[en] Wald und Scheechen h[er]nach mit Namen v[on] Merk stein. Und daz selbig Vorster March hebt sich an pey d[er] Moschnýcz, peý d[em] Pruckn, der selbig Veg get auff d[en] Stainbach hin und unt[er] dem Liwtuschn auch hin und trifft vo[n] d[em] Vinaw unczt auff dy Ham[r]werch auch d[en] selbig[en] Weg und waz untter dem selbigen Weg diz Waldt[s] ist, d[as] gehert de[m] Vorst in [der] Ham[r] G[e]me[inde] und schait dy Vistricz pach, dy Veeld tzwischn uns und meins Vetern g[eg]en [Heidenreich]Stain, und offtmaln dy Lainsnicz czwischn uns und diz[em] vo[n] Rosnberch und dy Costeinicz und czwischn uns und diz[em] vo[n] Newnhaus schait auch dy Costeinicz, und an di silben czwain Wasse[r] an d[er] Lainsnicz und an d[er] Costeinicz gehernt dy enthalbign Gestat g[eg]en Behem dy hin d[ie] halbign Gestat gen Liczaw und schaidet de czway Wasser Flant zu Pehem und Flant zu Estereich [...].* Jako předchozí poznámka č. 201.

slovy, píšáť precizně informuje případného čtenáře o tom - ona kostrbatost textu je totiž jen zdánlivá -, že ač je obecní les na Hamru již rustikálem, neboť stojí již mimo obvod jím velmi pečlivě charakterizovaného panského polesí, patří tento rustikál stále ještě k ličovskému *panství*. Vždyť se přece nachází na domovské straně Koštěnického potoka, který teprve tvoří onu hranici.

Současně nám tedy i tento dokument sděluje, že chceme-li správně porozumět patrimoniální problematice, nesmíme nikdy zcela zapomenout na to, že *panství* sestává z obou složek - rustikálu i dominikálu.

3. Rekatolizační misie na panství Weitra

3.1. Triumvirát Rumpf – Khlesl – Schwarzmann

3.1.1. Wolfgang Sigismund Rumpf zum Wielroß

Restaurace katolicismu obecně, a především pak ona její druhá fáze – tedy samotné násilné rekatolizační misie – je v našem případě spojena se jmény tří mužů. Klíčová role v tomto „dramatu“ připadla ovšem Wolfu Siegmundu Rumpfovi zum Wielroß.²⁰⁴ Tento ve své době nejvyšší říšský

---

²⁰⁴ O Wolfu (Wolfgangu) Rumpfovi zum Wielroß (Wuelross) více např. Friedrich EDELMAYER, „*Manus manum lavat*“. *Freiherr Wolf Rumpf zum Wielroß und Spanien*. In: Erwein H. Elzt – Arno Strohmeier (edd.) *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa* (=Katalog der Niederösterreichischen Landesausstellung 1994 im Schloß Weitra), Kornneuburg 1994, s. 235 – 252; TÝŽ, *Wolf Rumpf de Wiellross y la España de Felipe II e Felipe III*, *Revista Pedralbes* 16 (1996), s. 133 – 163; H. BIRKELBAUER – W. KATZENSCHLAGER – H. KNITTLER, *800 Jahre*, (jako pozn. č. 161), s. 167 – 181, Heinz NOFLATSCHER, *Monarchische Willkür? Zur Demission des Wolf Rumpf und Paul Sixt Trautson am Hof Kaiser Rudolfs II. (1600)*, in: Tirol – Österreich – Italien. Festschrift für Josef Riedmann zum 65. Geburtstag, Innsbruck 2005, s. 493 – 516. Okrajově dále H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 17 f; F. WEISSENSTEINER (jako pozn. č. 49), s. 49; T. WINKELBAUER, *Gundaker* (jako pozn. č. 6), s. 72-75; TÝŽ, *Ständefreiheit* (jako pozn. č. 4), s. 255f. Na slabost Wolfa Rumpfa pro alchymii okrajově upozorňuje ve své čtyřsvazkové monumentální práci HAMMER-PURGSTALL [Joseph Freiherr von] (ed.), *Khlesl's des Cardinals, Directors des geheimen Cabineten Kaiser Mathias, Leben. Mit Sammlung von Khlesl's Briefen, Staatsschreiben, Verträgen, Gutachten, Decreten, Patenten, Denkworteln und anderen Urkunden, beinahe tausend, bis auf wenige bisher ungedruckt*, Band I, Wien 1847, s. 175; srov. také encyklopedické heslo „Rumpf“ v *Allgemeine Deutsche Biographie* (= herausgegeben von der historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften) Band 29 (1889), s. 668f. Na české straně o Wolfu Rumpfovi zatím pouze okrajově např. V. BŮŽEK, *Symboly rituálu. Slavnost Řádu zlatého rouna v Praze a Landshutu roku 1585*, in: *Per Saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, I, Praha 2007, s. 297; J. ČECHURA, *České země v letech 1584-1620. První Habsburkové na českém trůně, II*, Praha 2009, s. 74-75; Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987, s. 350-354; J. PÁNEK v komentářích k edici Březanovy kroniky: Václav BŘEZAN (ed. J. Pánek), *Životy posledních Rožmberků I, II*, Praha 1985, s. 332, 334, 447, 503, 582; P. KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku* (Monographia historica Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis) Volumen 6, České Budějovice 2004, s. 187; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku* (Monographia historica Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis), Volumen 4, České Budějovice 2004, s. 57, 181, 183; Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří RAK – Vít VLNAS (edd.), *Ve stínu tvých křídel.. . Habsburkové v českých dějinách*, Praha 1995, s. 69. Dávno před nimi ovšem již J. Svátek (opět jen okrajově), který podobně jako Hammer Purgstall zdůraznil Rumpfovu zálibu v alchymii, již prý samotný císař Rudolf II. propadl až později právě pod Rumpfovým vlivem. Josef SVÁTEK, *Culturhistorische Bilder aus Böhmen*, Wien 1879, s. 65 f. Zajímavý je jistě i pohled francouzský, který do značné míry ovlivnil hodnocení Wolfa Rumpfa na české straně. Čechofil Ernst Denis charakterizoval totiž počátkem dvacátého věku Rumpfa jako intrikána s pochybným charakterem, který spolu s „*Trautsonem, Langem, Liechtensteinem a Berkou*,

komorník (1586-1587), správce úřadu říšského nejvyššího hofmistra (1587-1593) a císařský tajný rada (v devadesátých letech také ve funkci nejvyššího říšského hofmistra a prezidenta tajné rady) a co snad ještě důležitějšího – hispanofil a přesvědčený katolík – obdržel v roce 1581 od svého příznivce Rudolfa II. komorní statek Weitru (nejprve jako léno)²⁰⁵ a ihned zde

---

s touto havětí lačných dobrodruhů, [...] je předním viníkem chyb panovníkových a tak původce katastrofy.“ (Katastrofou je myšlena rekatolizace českých zemí). Ernst DENIS, *Konec samostatnosti české, II*, Praha 1932, s. 319. Neméně zajímavý je jistě také Ewansův pohled anglosaský, který je oproti svému francouzskému kolegovi skutečně spíše nezaujatým pozorovatelem z druhé strany kanálu La Manche, konečně snad právě pro onu ještě větší vzdálenost Anglie od prostoru střední Evropy. Ewans klade ve své práci hlavní důraz překvapivě nikoli na dějiny politické, ale zabývá se především charakteristikami univerzální střeoevropské dimenze rudolfínské kultury včetně jejích aspektů psychologických a kosmogonických. Rumpf je i proto v Ewansově práci charakterizován nikoli pouze jako intrikán se skutečnou mocí, který může na pražském dvoře takřka vše, nýbrž i jako mecenáš umění, kterému jsou dedikovány knihy. R. J. W. EWANS, *Rudolf II.* (jako pozn. č. 5), s. 96-97, 230.

²⁰⁵ Via facti přestala být Weitra komorním *lenním panstvím* až 15. října 1592; teprve v tento den se Wolf Rumpf ujal zcela nově správy vitorazského dominia jako skutečný alodiální vlastník, a to včetně všech imunit k *panství* patřících, ovšem s výjimkou tzv. horního regálu, zemské berně a práva udělovat lénem některé menší statky v okolí Weitry – tyto pravomoci měly nadále náležet zeměpánovi. H. BIRKELBAUER – W. KATZENSCHLAGER – H. KNITTLER, *800 Jahre* (jako pozn. č. 162), s. 168f. Opis této darovací listiny lze mimochodem nalézt také v třeboňském archivu. SOA Třeboň, Cizí statky, inv. 617, sig. II. 321-1, kart. č. 158. Je možné dále doplnit, že císař si ponechal i další pravomoci, mj. udělování některých úřadů. Císař např. nadále postupoval vitorazskému městskému rychtáři vždy na období jednoho roku právo trestat na hrdle (auf ein Jahr „*Bann und Acht*“, also „*das er daselbst zu Weittra und nicht weiter über das Pluet zu richten haben soll.*“) Srov. listiny uložené v StAW, Urkunden, Nr. A/59, Nr. A/60; Nr. A/61 (odtud citace), Nr. A/63. Postoupením *panství* Weitra císař ovšem vědomě ochudil své rakouské komorní statky o skutečný klenot, kterým Habsburkové disponovali již od roku 1296 (Weitru Habsburkové získali jako konfiskát po Kuenrinzích), i když jeho odhadovaný roční výnos činil pouhých čtyři až pět tisíc zlatých rýnských (F. EDELMAYER, *Wolf Rumpf de Wiellross y la España de Felipe II e Felipe III*, Revista Pedralbes 16 (1996), s. 148). Ve svém odůvodnění Rudolf II. uváděl, že jeho rozhodnutí bylo učiněno jako „výraz nejmilostivější vilnosti“ (H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 21). Rudolfův dar lze však nahlížet i v optice alespoň částečné splátky svého letitého prý značného dluhu vůči věřiteli Rumpfovi (jeho výši lze vyčíslit jen těžko, kromě Rumpfem zapůjčených finančních prostředků zúročených max. 5% je potřeba kalkulovat i jen s příslibenými odměnami za prokázané služby). Z ekonomického hlediska bylo ovšem, jak již výše zmíněno, rozhodnutí o převodu komorního statku poněkud neuvážené. *Panství* Weitra bývalo totiž dlouhodobě zastavováno dolnorakouské nobilitě, což dolnorakouskému zeměpánu (eventálně císaři) přinášelo nemalé prostředky. Roku 1607 se smrtí Marie Anny, vdovy po Wolfu Rumpfovi, znovuprovdané hraběnky z Fürstenberga, ocitlo vitorazské dominium v osobním alodiálním vlastnictví Fürstenbergů, v jehož držení je ostatně dnešní redukovaný velkostatek doposud. Pro českého čtenáře doplňuji snad nikoli nezajímavou poznámku, že oba sňatky Marie Anny rozené von Arco, nejprve s Wolfem Rumpfem a později s Friedrichem

s horlivostí zbožného katolíka začal podporovat všemožné protireformační aktivity. Některé z nich prosadil pak Wolf Rumpf sám z pozice nového lenního pána Vitoraze, pro zdar jiných využíval osobních vazeb k císaři Rudolfovi II. Tak postupně, krok za krokem, získala na *panství* Weitra během několika málo let katolická strana v souboji s protestantismem rozhodující silovou převahu a již roku 1587 se proto mohla pustit do samotného projektu násilných rekatolizačních misíí.

Avšak, toto Rumpfovo nabytí vitorazského *panství* a ani jeho počáteční *protorekatolizační* politika nebyly pochopitelně tak jednoznačnými záležitostmi, jak by se z výše uvedeného shrnutí napsaného s odstupem téměř 440 let mohlo jevit. Již samotný zisk vitorazského dominia lze totiž považovat za Rumpfův velký úspěch. Nejprve totiž s udělením *léna* nesouhlasil ani samotný Rudolfův mladší bratr arcivévoda Arnošt, neboť podle dohod z roku 1578, uzavřených mezi Rudolfem a jeho pěti mladšími sourozenci, měla Weitra spolu s *panstvím* St. Pölten a několika dalšími drobnými majetky připadnout jako deputát arcivévodům Albrechtovi a Václavovi, eventuálně po jejich smrti zůstat v držení zbylých Maxmiliánových synů.²⁰⁶

Za další výrazný úspěch Wolfa Rumpfa lze považovat doslova klíčové vytěsnění protestantských rodin, rytířů von Greiß a rytířů von Sonderndorf, z jejich mocenských pozic ve vitorazsko-gmündském regionu. V Rumpfův prospěch byla například Jakobu von Greiß císařem jednostranně vypovězena platná nájemní smlouva na vitorazské *panství* (Jakob von Greiß byl ovšem za zrušený pacht Rumpfem i císařem finančně odškodněn), čímž tento podnikavý šlechtic předčasně a neočekávaně přišel o imunity zajišťující mu převahu nad svými nejbližšími nobilitovanými sousedy. Držitel Weitry míval totiž již od doby Kuenringů, kteří si právě Weitru vyvolili za hlavní sídlo své vitorazské větve, výsady a imunity významně převyšující

---

z Fürstenbergu, zaznamenal ve své kronice i V. BŘEZAN (ed. J. Pánek) *Životy* (jako pozn. č. 204), s. 447; 582.

²⁰⁶ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. 23), s. 19.

pravomoci okolní šlechty. Např. i vitorazský *landgericht* překračoval ještě v námi sledovaném šestnáctém století výrazně samotné již tak rozlehlé vitorazské *vogtherrschaft* (nemluvě vůbec o *grundobrigkeit*) a vitorazský pán tak z titulu krajského poprávce (*landgerichtherr/landrichter*) kontroloval i oblasti okolo Groß Gerungs, Grafenschlagu a Sattelhofu.²⁰⁷

Ve stejné věci prohrál s Rumpfem, spíše ovšem na kolbišti prestiže, i již výše zmiňovaný Hektor von Sonderndorf sezením na Kirchbergu, který o „uprazdňované“ vitorazské *panství* na přelomu let 1580-1581 také velmi stál. S poměrně nezdvorným odůvodněním nesolventnosti byl však císařem (kanceláří) odmítnut, což nesl velmi nelibě.²⁰⁸ Ať tak či onak, právě získání podobných imunit umožnilo Wolfu Rumpfovi vystupovat v regionu severozápadního Waldviertelu v postavení hegemona, a tak legálně zasahovat i do náboženských poměrů sousedních *panství*.

3.1.2. Georg Schwarzmann

I když za vekou částí důležitých přípravných kroků realizovaných v předvečer rekatolizačních vitorazských misí, za všechny jmenujme alespoň ona přeobsazení farností Gmündu a Weitry katolickými duchovními, či opět zaangažování císaře Rudolfa II., skutečně stál především Wolf Rumpf,²⁰⁹ jsou samotné rekatolizační misie spjaty s jiným jménem, se jménem Rumpfova vitorazského hejtmana Georga Schwarzmana.

---

²⁰⁷ Tamtéž, s. 7f.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 15.

²⁰⁹ Rumpfova snaha zaangažovat v kause Weitry samotného císaře je patrná např. z jeho dopisu Melchioru Khleslovi ze dne 24. února 1587. Jak je však z textu patrné, měl Rumpf o císařské podpoře stále ještě pochybnosti. „*Mir hat bishero das Weytrachische kirchen und religionwesen nit wenig anfechtung verursacht, unnd solle es lenger in iezigem standt verbleiben, wolte und müeste ich auf mitl und weeg bedacht sein, wie ich etwa auß diser beschwer khume, (und ob es gleich mit grossen schaden beschehe) mich davon ledig machen möcht. Ich halte abermalß umb ein geraumbe erlaubnuß von hof bey irer m[ajestät] etc. an. erlange ich dieselbe, so wirdet mir one zweifel unser herr in seinem namen dienst beistehen. Wo nit, so mueß ich in andere weeg mein heill suechen, und versuechen, in einem und andern fall mich des hern verwilichen recht und beystandt getrössten.* Wolf Rumpf Melchioru Khleslovi, Praha?, 24. února 1587 (kopie). SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. také přílohu č. Ic)02.

Wolf Rumpf, jemuž bylo jako přednímu dvořanu Rudolfa II. a ovšem také milci a příležitostnému vyslanci španělského krále Filipa II. v 80. letech souzeno pobývat především v Praze, Říši i na Pyrenejském poloostrově a přednostně se proto zabývat záležitostmi jiného formátu, nemohl totiž ze zcela pochopitelných důvodů sám dohlížet na průběh misí. Tedy organizovat úřednictvo, koordinovat práci císařské komise, dozorovat zda jmenovaní rychtáři skutečně obeslali v jim přidělených okrscích vitorazské *poddané*, či na místě v případě problémů určovat alternativní postupy. Tyto úkoly a ještě mnohé další spočívaly právě na bedrech nového vitorazského hejtmana, který se svému pánu podobal i svým náboženským zanícením, pragmatičností i organizačním talentem.

Právě Georg Schwarzmanna představuje proto v našem vyprávění co do důležitosti třetího muže v pořadí. Muže, který samotným rekatolizačním misím vtiskl nezaměnitelnou organizačně byrokratickou strukturu. Schwarzmanna byl vpravdě více než pouhým vykonavatelem Rumpfových příkazů; Wolfem Rumpfem a ovšem i Melchiorem Khleslem mu totiž byla v kauze vitorazských rekatolizačních misí ponechána značná samostatnost řízení a rozhodování.²¹⁰ Avšak podobná samostatnost nebyla tehdy asi ničím

---

²¹⁰ Rytíř (erbovník?) Georg Schwarzmanna (*1547, +20. 7. 1619) zastával úřad hejtmana *panství* Weitra v letech 1584 – 1607. Předtím úředník Dolnorakouské komory, kterému za „věrné služby“ udělil císař roku 1579 právo užívat erbu, predikátu a všech z toho plynoucích požitků. O Schwarzmannových organizačních schopnostech, kreativě a především značné volnosti v rozhodování vypovídá mimo jiné osobní korespondence s biskupským oficiálem P. Melchiorem Khleslem a také se světelským proboštem Georgem Ursylvanem. Oba duchovní se totiž v dochovaných dopisech s železnou pravidelností obracejí právě na Schwarzmanna a nikoli Rumpfa, když požadují po vitorazské vrchnosti podporu katolické věci. Melchior Khlesl se dokonce počátkem ledna 1588 dožaduje jeho osobní účasti na rekatolizačních misích v Groschönau, neboť jeho přítomnost dodá rekatolizačním komisařům v očích vitorazských *vogtholden* větší autority („*eur Gnaden* [tj. Schwarzmanna] *neben den h[erren] commissari[en] zu größerer autorität hülffen*“; Jakob Schenowitz Georgu Schwarzmannovi, Großschönau, 5. ledna 1588. SAW, fasz. 218 (v originále) unfol. Srov také Ic 38); světelský probošt Georg Ursylvanus ponechává o necelé dva týdny později zase zcela na Schwarzmannovi, jestli povolá k rekatolizačním misím také *poddané* z Rieggers. Georg Ursylvanus Georgu Schwarzmannovi, Zwettl 14. ledna 1588. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. přílohu č. Ic) 39. Chování obou církevních magnátů prozrazuje tak sdostatek průkazně, že Georg Schwarzmanna byl více než Rumpfovým nástrojem. Značná samostatnost v rozhodování působila na druhé straně Schwarzmannovi někdy problémy. Když totiž učinil chybné rozhodnutí,

vyjímečným a podobně „volnou ruku“ mívali při rekatolizaci svěřených *panství* asi i jiní hejtmané a vrchnostenští úředníci.²¹¹

3.1.3. Melchior Khlesl

Muže číslo dvě a jakousi duši celého rekatolizačního podniku – ve kterém Rumpf byl jakýmsi „zadavatelem“ a hlavou a Schwarzmann „vykonavatelem“ a údy – představuje pak v našem misijním dramatu páter Melchior Khlesl,²¹² toho času ještě ve funkci zástupce (oficiála) pasovského

---

sám nesl jeho důsledky. Když například, otrěsen výhrůžkami evangelického majitele *panství* Rapottenstein, magnáta Achaze von Landau, propustil bez předchozího uvědomění Melchiora Khlesla a Wolfa Rumpfa ze zámeckého vězení evangelíka Wolfa Meussla, snesly se na jeho hlavu ostré výtky od obou. (Tamtéž, s. 14f). Rád bych zde ještě upřesnil datum Schwarzmannovi smrti. Ačkoli Herbert Knittler uvádí ve své disertační práci jako datum úmrtí 25. říjen 1618 (H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 204), správné datum je asi skutečně již 20. červenec 1619. K tomuto datu lze totiž v nejstarší tripartitní vitorazské matrice najít krátký zápis o smrti Schwarzmannově v tomto znění. „20 July defundtus est Dmus Georgeus Schwartzman, Sae. Caes. Maiest. servitor, a 31 eiuesden mensis post exequiais terra commendatur.“ Diözesanarchiv St. Pölten (=DASP), Pfarrmatriken, Pf. Weitra, Tauf-Traunungs-und Sterbebuch, sign. 01,2,3 (1609-1638), nepag.

²¹¹ Josef Hrdlička hovoří např. o dosud nedoceneném významu vrchnostenského úřednického aparátu v procesu restaurace katolicismu v habsburském soustátí v období raného novověku. Srov. J. HRDLIČKA, *Die (Re)katholisierung lokaler Amtsträger in Böhmen. Konfession oder Disziplin*, in: R. Leeb – C. Pies – T. Winkelbauer (edd.) *Staatsmacht* (jako pozn. 1), s. 357.

²¹² P. Melchior (Melichar) Khlesl (Klesl), SJ (*19. únor 1552, +18. září 1630), z protestantské měšťanské pekařské rodiny, r. 1577 pod vlivem jezuitské výchovy konverze ke katolicismu. Student vídeňské univerzity, od r. 1579 tamtéž doktor teologie, později kancléř, od roku 1591 dokonce rektor, současně od r. 1579 *domprobst* při chrámu sv. Štěpána ve Vídni a od r. 1581 zástupce pasovského biskupa pro rakouské země (pasovské biskupství se tehdy rozkládalo na převážné části území Horních a Dolních Rakous), od r. 1585 člen císařské tajné rady a dvorní kazatel, od r. 1598 biskup Vídeňského Nového Města, od 1600 biskup vídeňský, později dokonce kardinál (1616). Především však charismatický muž, který v Dolních Rakousích nejprve z titulu zástupce pasovského biskupa zahájil několika zdařilými rekatolizačními akcemi (např. rekatolizace arcivévodských měst Baden u Vídně, Krems, Stein, Waidhofen an der Thaya, Zwettl a pochopitelně také rekatolizace města a *panství* Weitra) proces restaurace katolicismu. Roku 1618 z příkazu nového císaře Ferdinanda II. ovšem načas uvězněn na zámku Ambras u Innsbrucku (potrestán za vlašné přijetí Ferdinanda II. jakožto nového císaře) a přinucen několik následujících let strávit v římském exilu. Roku 1628 opět vídeňským metropolitou, ovšem již bez větší politické moci. O Melchioru Khleslovi např. HAMMER-PURGSTALL (jako pozn. č. 204), Anton KERSCHBAUMER, *Kardinal Klesl Minister-Präsident unter Kaiser Mathias*, Band I, Wien 1865; TÝŽ, *Kardinal Klesl*, Band II, Wien 1905; G. REINGRABNER, *Besonderheiten* (jako pozn. 5), s. 387). Pro českého čtenáře nebude jistě bez zajímavosti skutečnost, že francouzský historik Ernst Denis považoval právě Khlesla za hlavního strůjce politiky krále a arcivévody Matyáše v období od počátku sedmnáctého století, když doslova uvedl, že [Matyáš] „*byl ostatně jen poslušným vykonavatelem vůle biskupa Khlesla, pro nějž zřídil místo ředitele tajné rady, a jenž pod tímto skrovným názvem vykonával všecku moc prvního ministra.*“ E. DENIS, *Konec* (jako

biskupa pro rakouské země nad i pod Enží. Především jemu jako mimořádně organizačně schopnému duchovnímu a neméně schopnému kazateli připadl totiž onen samotný úkol vytrhnout *poddané panství* Weitra ze „zavrženíhodného bludu a z (luterského) kacířství“²¹³ a uvést je zpět do lůna všeobecné církve. Ne nadarmo byl konečně tento muž nazýván „kladivem na kacíře“ (*ketzerhammer*).

3.1.4. Georg Ursylvanus a čtyři Habsburkové

Přestože jsem v názvu této kapitoly uvedl termín „triumvirát“ a tři jména již představil, měl bych pro úplnost zmínit ještě další muže, kteří se, byť již méně, spolupodepsali na konečném výsledku rekatolizačního podniku na *panství* Weitra. Prvního z oněch „mužů druhé vlny“ – dejme přednost osobě, po které zůstalo ve vitorazském archivu nejvíce písemností – představoval waidhofenský (Waidhofen an der Thaya) děkan a současně světelský probošt i farář při chrámu Nanebevzetí P. Marie ve Zwettlu Georg Ursylvanus.²¹⁴

---

pozn. č. 204), s. 354. S touto charakteristikou zajímavě rezonuje poznámka arcivévodky Matyáše na adresu Melchiora Khlesla z roku 1598, která snad dovoluje charakterizovat jejich vzájemný vztah jako „sňatek z rozumu.“ Matyáš totiž tehdy před svými nejbližšími pronesl: „*Ich wollt, dass der Khlesel gehängt wär.*“ T. WIEDEMANN, *Geschichte* (jako pozn. č. 3), Band I, s. 230.

²¹³ „[...] *verdammenswerter Irrtum und Ketzerei* [...]“ Citováno z textu reversu Georga Eigla, jejímž autorem byl právě Melchior Khlesl. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. přílohu Ic)53.

²¹⁴ Literatura běžně uvádí toto příjmení. Regionální historik Karl Huber mě nicméně znepokojil svým dotazem, zda se spíše nejedná o Dr. Sylvana, neboť příjmení Ursylvanus mu přijde velmi podivné. Na tuto jeho domněnku proto upozorňuji. Ursylvanovy dopisy jsou editovány v přílohách č. Ic)34, Ic)36, Ic)39, Ic)49 a Ic)51. Zastavme se však ještě u onoho termínu světelský probošt. V českém prostředí je opět jen velmi málo známou skutečností, že v nejbližším okolí města Zwettlu, tj. *extra muros oppidi Zwetel* neexistoval dříve toliko mohutný cisterciácký klášter, ale od roku 1483 také *Collegiata Ecclesia ad Sanctum Salvatorem Clarae vallis*, tj. probošství, ustavené při původně farním kostele sv. Jana Křtitele na Hoře. Kolegiátní kapitula nového probošství měla dle stanov sestávat z celkem 14 kněží – z probošta, jeho zástupce (děkana) a dvanácti kanovníků. Majetek na *panství* Weitra měla pak kolegiátní kapitula ve srovnání se světelským cisterciáckým klášterem okolo roku 1580 skutečně minimální (několik lén a jeden mlýn v Brühl u Weitry), takže zde střet zájmů Wolfa Rumpfa se zájmy probošta Georga Ursylvana spíše nehrozil. Srov. např. Anton ERDIGER, *Beiträge zur Geschichte der Propstei Zwettl*. in: GB 7(1903), s. 311-370; Walter PONGRATZ – Wolfgang KATZENSCHLAGER, *Die Gründung der Propstei*. In: Hans Hakala - Walter Pongratz (edd.), *Zwettl-NÖ, I. Die Kuenringerstadt, Zwettl 1980*, s. 187-189.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimonijních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu. 120

K dalším důležitým postavám vitorazských rekatolizací patřili překvapivě také hned čtyři členové vládnoucí dynastie Habsburků. Z nich asi nejvíce a přímo se ve věci restaurace katolicismu na *panství* Weitra (soudě opět dle počtu dochované korespondence) angažoval Arnošt, jeden z mladších bratrů císaře Rudolfa II., který v námi zkoumaném období násilných vitorazských rekatolizací 1587 – 1589 zastával post dolnorakouského regenta.²¹⁵ Dopisem z 12. června 1593 adresovaným z Vídně podpořil doznívající rekatolizační úsilí na *panství* Weitra i další Rudolfův mladší bratr Matyáš.²¹⁶ Jedna písemnost, konkrétně opis formuláře z roku 1602 pak dále upamatovává, že *de nomine*, teoreticky, se mohl na výsledku vitorazských rekatolizací spolupodílet také mladinký Habsburk Leopold z pozice Jeho Eminence pasovského biskupa.²¹⁷ Oním čtvrtým Habsburkem pálicím si prsty ve vitorazském konfesijním sporu byl pak zcela bezpochyby sám císař Rudolf II., byť fascikl 218 žádný z jeho dopisů neobsahuje. Avšak kde by byl býval celý onen rekatolizační podnik asi uvázl bez oné všemi výše jmenovanými aktéry neustále omílané argumentace opírající se o císařskou *auctoritas*!

---

²¹⁵ Srov. přílohy č. Ic) 44, Ic) 45, Ic) 46 a Ic) 47.

²¹⁶ Srov. přílohu č. Ic) 55.

²¹⁷ Srov. přílohu č. Ic) 56. Připomínám však, že formulář je biskupu Leopoldovi (V.) určen jen *de nomine*. Skutečným příjemcem byl totiž jeho tehdejší zástupce *in spiritualibus* pro dolnorakouské oblasti patřící pasovské diecézi Adam Latomus, mimo jiné také představený proboštví Kirnberg u Gamingu v Dolních Rakousích. Dodávám, že Latomus býval až do roku 1599 Khleslovým zástupcem, tj. viceoficiálem, když se ovšem Khlesl stal právě v onom roce biskupem rakouské diecéze Wiener-Neustadt, stal se právě on na přechodnou dobu (tj. než byl v roce 1602 pasovským biskupem vybrán pro dolnorakouské území pasovské diecéze nový oficiál) největší dolnorakouskou církevní autoritou. Mimochodem, dosavadní literatura předpokládala, že Adam Latomus vykonával svou funkci viceoficiála do roku 1601. Srov. např. Heinrich Ludwig KRICK, *Das ehemalige Domstift Passau und die ehemalige Kollegiatstifte des Bistums Passau. Chronologische Reihenfolgen ihrer Mitglieder von der Gründung der Stifte bis zu ihrer Aufhebung*, Passau 1922, s. 218. Právě formulář transkribovaný v příloze Ic) 56 je pak ovšem dokladem toho, že Latomus tuto funkci vykonával ještě v roce 1602. Za seznámení s problematikou pasovských oficiálů a viceoficiálů děkuji pak řediteli archivu pasovského biskupství Dr. Herbertu Wursterovi.

3.2. *Cuius regio, eius religio*

3.2.1. *Ustavení císařské komise*

Melchior Khlesl Rumpfovo očekávání nezklamal. Ostatně, s rekatolizačními misemi měl již několikaleté zkušenosti a ani náboženská situace na vitorazském dominiu mu nebyla cizí. Již roku 1580, tedy ještě době, kdy Greissové byli pachtýři vitorazského *panství*, provedl totiž na základě udání ve vitorazské farnosti sv. Petra a Pavla vizitaci.²¹⁸

Rekatolizační misie celého rozlehlého *panství* mohla při podcenění příprav kdykoli ztroskotat a této skutečnosti si byli Melchior Khlesl i Wolf Rumpf vědomi. I proto ony téměř šestileté odklady, které se ovšem vyplatily.²¹⁹ Do restaurace katolicismu na *panství* Wolfa Rumpfa se totiž podařilo alespoň *de iure*, formálně, zapojit i samotného císaře Rudolfa II., což představovalo bezpochyby rozhodující faktor pro zdar vitorazské rekatolizační misie.

Melchior Khlesl přibyl i proto na vitorazské *panství* v listopadových dnech roku 1587 nikoli jako „pouhý“ biskupský oficiál, nýbrž především jako předseda císařské rekatolizační komise, disponující vedle Rumpfova

---

²¹⁸ Z pověření tehdy nově ustavené „klášterní rady“ (=klosterrat), sboru při dolnorakouské vládě, vykonávajícího dozor nad finančními záležitostmi jednotlivých konventů a náboženských bratrstev. Sbor dbal především na to, aby nadále nedocházelo ke konfiskacím klášterního majetku rakouskou šlechtou a tím i k oslabování pozic zeměpána, který často vystupoval také jako klášterní vrchnost (= *vogtherr, advocatus*). H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s. 32 f. Dle onoho udání tehdejší vitorazský farář dopustil, aby byly při mši zpívány „*teutsche lieder*“, označené v textu dokonce jako „*greulich teuflische liedlein*“, což bylo tehdy obecně považováno za projev protestantismu. B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 3), s. 2. Je však na druhé straně potřeba doplnit, že vztah mezi tehdy mladým horlivým konvertitou Khleslem (v pozdním období bude naopak spíše konfesijně umírněný, za což jej Ferdinand II. potrestá dokonce vězením, pozn. J. Oesterreicher) a kompromisu nakloněnými úředníky z „klosterrat“, kteří myšlenkově patřili ke starší tolerantnější generaci pamatující náboženské boje v Říši, byl často značně vyostřený. B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), s. 38f.

²¹⁹ Již z prestižních důvodů si oba velcí intrikáni nemohli případné selhání misí dovolit. Dochované prameny dokládají písemný kontakt obou mužů již k roku 1581 a byl to tehdy především oficiál Khlesl, který nabádal Rumpfa k rekatolizaci svých *poddaných*. V květnu roku 1587 připomínal naopak Wolf Rumpf vytiženému Melchioru Khleslovi, že je „nejvyšší čas skutečně vitorazské dominium rekatolizovat.“ („*Die Weitrachische generalreformation wirdet in allweg und aus vilen considerationen mit dem ersten hochvonnöten sein [..]*“: Příloha rig. práce Ic)03.

zplnomocnění i zplnomocněním arcivévody Arnošta jakožto místodržitele Dolních Rakous, který je ovšem vystavil se souhlasem samotného císaře Rudolfa II.²²⁰ Aby však nedošlo k nežádoucímu zkreslení, zdůrazněme opět nezastupitelnou roli domácí vrchnosti (a jejího aparátu) při procesu restaurace katolicismu na vitorazském dominiu. Ta jediná totiž v oné chvíli disponovala faktickou mocí katolicismus u svých *poddaných* skutečně prosadit. Jakýkoli císařský výnos v neprospěch protestantismu vydaný přibližně do poloviny osmdesátých let 16. století nepředstavoval stále ještě o mnoho více než jen pouhé formální gesto.²²¹

3.2.2. Další členové císařské komise

Představuji si proto také, že Melchior Khlesl asi neměl v úmyslu vystupovat na vitorazském *panství* jako hlavní strůjce a organizátor rekatolizačních misí. Spíše se ve Weitře a jejím okolí snažil vzbudit zdání, že i on je pouze jakýmsi „objektem dějin“, služebníkem, kterého o provedení

---

²²⁰ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 3), s. 6.

²²¹ Lutersky smýšlející nobilita nerespektovala například císařský generální mandát z 11. února 1544, který zakazoval patronům a fojtům dosazovat jen ze své vůle jimi vybraného luterského duchovního do jimi patronovaných farností, pokud současně nedisponovali oběma právy - *ius nominandi* a *ius instituendi* - a pokud to současně neodporovalo kanonickému právu. Již v době vydání představoval však mandát toliko formální gesto. Nekatolická šlechta totiž dlouhodobě neuznávala práva biskupa v otázce konečné prezentace duchovního a mnohdy u svého kandidáta nerespektovala dokonce ani povinnost zakončeného teologického vzdělání a vysvěcení. Řídila se totiž pravidlem, které později zformulováno znělo „čí vláda, toho náboženství“, byť k podobnému chování neměla jako služebná šlechta oprávnění. Právě ji je proto nutné považovat za hlavního šířitele německé reformace, a ovšem, jako v případě Wolfa Rumpfa, stejně tak i katolické protireformace. Uvedmě alespoň jeden podobný příklad z námi sledovaného prostoru. 27. září 1573 bylo rytíři Christophu von Greiß odesláno psaní z císařské kanceláře ve Vídni, ve kterém byl adresát upozorněn, že se dopustil chybného jednání, když svévolně dosadil na gmündskou faru evangelického pastora Georga Rettlingera, který byl pouhým neřádným způsobem vysvěceným laikem „*purer Laj und ordentlich nie geweiht und zum Predigamt einberufen*“. Mimoto bylo v dopise dále poznamenáno, že podobným právem ke gmündskému kostelu adresát vůbec nedisponuje (toto právo *ius patronatus, nominandi et instituendi* tehdy patřilo faráři ve Weitře, později bylo právo patronátu/*ius patronatus* převedeno vitorazským farářem pod nátlakem na vitorazskou vrchnost). Greiß byl proto vyzván, aby zjednal nápravu a pastora Georga Rettlingera odvolal. Protože však císař nebyl schopen svůj výnos prosadit silou – stále se nacházíme v období stavovské monarchie, kdy rakouská nobilita je císaři přes všechny své slabosti ještě významným protihráčem - působil Georg Rettlinger v gmündské farnosti s podporou Christopa Greiße až do své smrti v roce 1584. Srov. např. GB 8 (1907), s. 207f.

rekatolizačních misí požádal po předchozích urgencích Wolfa Rumpfa u císaře Rudolfa II. rakouský zeměpán arcivévoda Arnošt.²²² Rekatolizace tak zpočátku asi byla – i přes skutečnost, že rekatolizační komise byla současně komisí císařskou – vydávána především za pouhou další soukromou náboženskou aktivitu předního člena dolnorakouské stavovské obce, respektive jen za další z konfesijních aktivit dolnorakouského ministeriála prováděnou dle zásady *cuius est regio, eius est religio*. Proti této aktivitě ovšem nekatolická šlechta nemohla v podstatě nic namítat, neboť podobné jednání již celá desetiletí sama svévolně praktikovala. Povětšinou ovšem v opačném gardu, tudíž ve prospěch reformačních myšlenek.

I proto kladl Khlesl velký důraz na vhodný výběr ostatních členů císařské komise, která dle jeho představ měla vzbuzovat zdání nestrannosti. Za členy komise proto Melchior Khlesl nominoval světelského probošta a současně děkana (v českých podmínkách vikáře) děkanátu (vikariátu) Waidhofen an der Thaya Georga Ursylvana, svého dlouholetého přítele ze studií na vídeňské univerzitě. Dále o členství v komisi požádal rytíře Sauerera, zastávajícího toho času prestižní úřad královského celmistra v souměstí Stein-Krems. B. Lernet identifikuje tohoto muže opakovaně jako Sauerera ze Saurerburgu, avšak z dokumentů mnou transkribovaných v příloze pod čísly Ic)17 a Ic)19 poznáváme, že se s největší pravděpodobností jednalo o Maxima Saurera ze Sauerbachu (*Maximus Saúer von Saúerbach*).

Není také zcela jasné, zda se dalším členem komise skutečně stal také další Khleslův přítel ze školních let a podobně jako on také konvertita Ulrich Hackel, toho času světelský opat. Jak víme z dochované korespondence uchovávané ve fasz. 218, měl i Hackel velký zájem post císařského komisaře.²²³ Jenže Khlesl nebyl takovému scénáři příliš nakloněn. Hackel totiž nepředstavoval osobu nestrannou – samotný klášter Zwettl byl totiž

---

²²² Nezapomeňme ostatně, že Weitra byla stále ještě komorním císařským *panství* a Rudolfova starost se konečně zdála být starostí opodstatněnou.

²²³ Srov. přílohu Ic)10.

vrchností (*grundherr/lehenherr, patron*) pro část vitorazských *holden*, konkrétně např. pro obyvatelstvo z Schönau (= Großschönau) - a hájením svých vlastních zájmů mohl nechtěně způsobit Khleslovi řadu nečekaných problémů. Ulrich Hackel byl totiž podobně jako Melchior Khlesl člověk organizačně velmi schopný a tvrdý, i proto byl konečně, byť sám nebyl cisterciákem, právě Khleslem počátkem roku 1587 dosazen na pozici světelského opata. Významný klášter, ve kterém v roce 1544 pobývalo již jen 6 řeholníků a před Hackelovým nástupem do pozice opata počátkem 80. let dokonce již pouze dva, bylo totiž zapotřebí velmi rychle postavit na nohy a Hackel byl nejlepším možným řešením.²²⁴

3.3.Neděle 29. listopadu

3.3.1. Vitorazští měšťané a „inleute“

Vědom si Machiavelliových rad dbal Melchior Khlesl ovšem ještě více o rychlost a údernost rekatolizačních misí.²²⁵ Pouhý den po příjezdu do Weitry, byli během nedělní mše svaté „*rekatolizování*“ téměř všichni obyvatelé města a za další tři dny (druhého prosince 1587) měl Georg Schwarzmann ve vrchnostenské kanceláři k dispozici dokonce již téměř všemi vitorazskými měšťany podepsaný revers, ve kterém se podepsaní měšťané zavazovali, že jako poslušní *poddaní* vitorazského pána setrvají nadále u římskokatolické konfese, kterou i on vyznává.

Nelze však na druhé straně říci, že vitorazští měšťané byli onoho 29. listopadu 1587 rekatolizováni naprosto nečekaně a vysvětlovat onen nepochybný Khleslův úspěch jen momentem překvapení. Dochované písemné prameny totiž dosvědčují, že předvolaní zástupci města byli s povoláním císařské komise na vitorazské dominium a také s jejími záměry osobně seznámeni ve vrchnostenské kanceláři nejpozději 26. listopadu

---

²²⁴ G. REINGRABNER, *Als man um die Religion* (jako pozn. č. 2), s. 29.

²²⁵ Niccollo MACHIAVELLI, *Úvahy o vládnutí a o vojenství*, Praha 1986, např. s. 44; B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 3), s. 6f.

1587.²²⁶ Georg Schwarzmann požádal mimoto nejspíše již 23. listopadu 1587 na základě jiné Khleslovy instrukce zástupce města, aby pro potřeby rekatolizace poskytli vrchnostenským úředníkům registry se jmény všech obyvatel Weitry,²²⁷ takže o nějakém velkém utajování a z toho plynoucím momentu překvapení lze víceméně pochybovat. Konečně i okolnímu katolickému duchovenstvu, které mělo císařskou komisi při rekatolizační misi podpořit, musely být žádosti o pomoc zaslány s dostatečným předstihem.

Téměř stoprocentní účast měšťanů na rekatolizační mši svaté vypovídá proto asi mnohem více o racionalitě a pudu sebezáchovy obyvatelstva Vitoraze.²²⁸ Vitorazští měšťané pocítili zkrátka již o několik desetiletí dříve než jinde v Dolních Rakousích onen dosud jen slabý závan nastupující éry rekatolizací a pragmaticky se novému trendu přizpůsobili.²²⁹ Donucovacích prostředků i proto nebylo tehdy takřka zapotřebí.

Mimochodem, nejčastějším „donucovacím prostředkem“ pro „zatvrzelé“ nekatolíky z řad měšťanů v letech 1587 – 1588 býval kupodivu peněžní trest. K žalářování měšťanů docházelo naopak jen skutečně výjimečně, podobně jako k vyhoštění z vitorazského *burgfriedu*.²³⁰ Opakem vyhoštění byl dobrovolný a často tajný odchod měšťanů a *inleute* do exilu či transexilu (termín používaný pro odchod do jiných zemí pod nadvládou

---

²²⁶ Na mysli mám především Khleslův dopis císařské komise adresovaný ctihodné radě města Weitry, odeslaný ze Zwettlu 23. listopadu 1587, který se podobně jako řada jiných dochoval ve fasciklu č. 218 v opisu. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol; srov. přílohu č. Ic)08. Se zněním tohoto dopisu seznámil vybraný zástupce města sám Georg Schwarzmann nejpozději 26. listopadu 1587.

²²⁷ *Verzeichnis aller Bürger und Inleute in der Stadt Weitra und Ledertal*. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. přílohu č. Ic)09.

²²⁸ Melchior Khlesl v dopise Adamu z Ditrichštejna z 3. prosince 1587 uvádí, že až na dvě osoby se rekatolizace města zdařila, a proto město na několik dnů opouští a odjíždí obhlédnout situaci na venkově: „[...] *Gott lob ist auch dise Statt biss an zwo Personen gezwungen, heutt heb ich mitt den Underthanen auf dem Landt an, Gott verleihe auch seine Gnadt darzue [...]*.“ F. WEISSENSTEINER, *Reformation*, (jako pozn. č. 49), s. 91.

²²⁹ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), jako pozn. č. 1), s. 7. Dodejme, že v zámeckém archivu je uložen i dopis Wolfa Rumpfa z 8. prosince 1587 adresovaný purkmistru, rychtáři a radě města Weitry, ve kterém své *poddané* chválí za poslušnost, kterou prokázali onoho 29. listopadu 1587. SAW, fasz. 218, unfol.; srov. také přílohu č. Ic)20.

²³⁰ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 3), s. 24; s. 40.

Habsburků). Ani podobných uprchlíků nebylo ovšem v časech raných rekatolizací v Dolních Rakousích mnoho. Khlesl ve své zprávě arcivévodovi Arnoštovi z období po roce 1590 uvedl přece například, že dle jeho informací odešlo z celkem 13 jím rekatolizovaných dolnorakouských měst včetně Weitry a Zwettlu do ciziny jen 9 měšťanů.²³¹

3.3.2. „Mně zajisté Kristus i v životě i smrti ziskem jest“

Jen na okraj a s jistým váháním doplňuji, že toto velmi pragmatické jednání vitorazských měšťanů mi ovšem příliš nesouzní s tím, jak sami prezentovali před světem svou konfesijní „pevnost“ ještě v období krátce před rekatolizačními misiemi. Vysoko téměř u klenby hlavní lodi špitálního chrámu v Ledertal na předměstí Weitry, v místech nad bývalou literátskou tribunou, se totiž na zdi až do dnešních dnů dochoval například červenou hlinkou napsaný text vypůjčený z listu Filipským 1,21, o jehož údernosti nelze pochybovat a jehož obliba zvláště v protestantském prostředí je bezpečně doložena. „*Christus ist mein Leben und Sterben mein Gewinn*“, stojí zde spolu s letopočtem 1563. A nyní právě ti, pro které povinnost nezradit Krista i za cenu ztráty vlastního života byla soudě podle tohoto verše zásadní a život určující, během několika málo dnů „převlékli kabáty“. Na druhé straně, proč být z podobných „převleků“ překvapený. Vždyť podobně jednali lidé již dávno předtím a podobně jednají lidé i dnes, stále asi totiž platí i jiný biblický verš: *nihil novi sub sole*.²³²

3.3.3. Pozměnění parametrů rekatolizačních misí

---

²³¹ Tamtéž, s. 38. Tento údaj lze považovat za další doklad stále ještě poměrně mělkých kořenů protestanismu v zeměpanských sídlech Waldviertelu a Weinviertelu i na zdejších komorních statcích. V poddanských městech a menších lokalitách vystavených reformační vlně o poznání silněji, zapustil ovšem protestanismus kořeny naopak velmi hluboko a přes pozdější císařské patenty zakazující poddaným odchody do exilu odešlo z Waldviertelu dle údajů shromážděných G. Reingrabnerem v období cca. 1620 – 1670 téměř 7% všech zde žijících obyvatel. Novodobým Sionem se dolnorakouským exulantům staly především Horní Franky. G. REINGRABNER, *Als man um die Religion* (jako pozn. č. 2), s. 61ff. Pro srovnání, stejné procento emigrantů předpokládáme v souhrnu i pro české země. Srov. např. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit* (jako pozn. č. 4), s. 28.

²³² Kazatel 1,9.

Ona téměř stoprocentní účast vypovídá ovšem i o vynikajících organizačních schopnostech Khleslových a Rumpfových a pochopitelně také o funkčnosti tehdejšího vitorazského vrchnostenského byrokratického aparátu. Vždyť čím jiným než perfektním plánem je onen Khleslem do detailu navržený postup rekatolizačních kroků. Khlesl například přikázal vitorazskému hejtmanu v dopise z 23. listopadu 1587 uzavřít městské brány, aby obyvatelé Weitry nemohli po dobu rekatolizační misie vycestovat z města. Navrhl také, aby za pomoci evidenčních seznamů byla zaznamenávána každá absence vitorazského měšťana i ve městě žijících podruhů, v písemných pramenech vystupujících jako tzv. *inleut*,²³³ který vitorazský hejtman Schwarzmann ještě dále pružně modifikoval a tím dovedl téměř k dokonalosti. Z téhož dopisu pak také vyplývá, že právě Khlesl významně a na posledních chvíli pozměnil parametry vitorazské rekatolizace, když navrhl, aby spolu s obyvateli Weitry byli ve stejný den v chrámu sv. Petra a Pavla rekatolizováni také vitorazští venkovští *poddaní* (*grundtholden* i *vogtholden*).²³⁴

Dochované evidenční seznamy vitorazských *poddaných* vyhotovené v období po rekatolizační misi (po 29. listopadu 1587) pak skutečně informují o tom, že Khlesl svůj návrh rekatolizovat současně s vitorazskými měšťany také *všechny* vitorazské venkovské *poddané* skutečně prosadil. Slovo *všichni* pak není kurzívou vysázeno náhodou. Pod tímto označením bychom si totiž měli, přes všechny konotace, které tento výraz asociuje, představit asi jen ty vitorazské *poddané*, kteří žili v prostoru tzv. *ideálního* vitorazského *panství*. Respektive žili v těch lokalitách poblíž vitorazského hradu, které Wolf Rumpf z nějakého (snad subjektivního) důvodu považoval za „své“ více, než

---

²³³ „[...] *das alle und yede Rathpersonen, Bürger und Innwohner sich bei haus finden lassen. Unnd keinem ainzigem aus erlaubt werde. [...] und yeder Namen in ein Register verzeichnen [...], damit man wissen möge, welche, oder wer absentiert.*“ Melchior Khlesl radě města Weitry, Zwettl 23. listopadu 1587 (kopie). SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. přílohu č. Ic)08.

²³⁴ „*Meines Erachtens soll man die Pauer, das ist allen Unterthanen, durch die Amtleute ansagen lassen, dass sy alle auf khünftigen Sonntag sich zur Predig in Weytra einstellen wollten.*“ Melchior Khlesl radě města Weitry, Zwettl 23. listopadu 1587 (kopie), SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.

lokality jiné. Například právě skutečnost, že přes ono písemně doložené obeslání nakolických a vyšenských *vogtholden* nebyla ani později jejich absence na této akci vitorazským pánem nijak sankcionována, naznačuje dost jasně, že se subjektivismem rozhodně musíme kalkulovat jako s podstatným fenoménem, neboť jen tak lze asi vyložit, proč právě tito Rumpfovi *vogtholden* k *ideálnímu* vitorazskému *panství* nepatřili, zatímco jiní Rumpfovi *vogtholden* ano.

3.3.4. Výčet venkovských rekatolizovaných lokalit

Rozhlédneme-li se po vitorazském venkovském prostoru, abychom vypátrali, které lokality tehdy skutečně byly Wolfem Rumpfem (Georgem Schwarzmannem) pokládány za součást *ideálního* vitorazského *panství*, shledáme toto. Vitorazská vrchnost obeslala bez výjimky muže, a to na prvním místě muže-farníky ze St. Martin.²³⁵ Spolu s nimi byli pak obesláni vesničané pohlaví mužského z Altweitry, Lehmpachu, Heinrichs, Wetzles, Oberkirchen, Albern, Wultschau, Lusnitz (Lainsitz), Reinprechts, Brühl, Unserfrau, Erdweiß/Nové Vsi, Böhmzeil/České Cejle, Wielands/Velenic, Pyhrabrucku, Höhenbergu, Reinpolz, Sulzu, Walterschlagu, Watzmanns²³⁶ Lauterbachu, Harbachu, Schagges, Ulrichs a Harmannschlagu,²³⁷ včetně

---

²³⁵ Zatímco všechny dále vyjmenované lokality jsou uvedeny s označením „vsi“ a již tato charakteristika opět potvrdí primární význam patrimoniálních pout při rekatolizaci *panství* Weitra, představuje charakteristika „farníci ze St. Martin“, v originále doslova „*in St. Merthen Pfarr*“, jeden z mála dokladů o faktickém využití patronátních vazeb. Nelze přitom nezpomenout Khleslova pokynu Schwarzmannovi tohoto znění. „*Das der herr [Schwarzmann] allen dis underthanen meines genedigen hern Hern W. Rumpffen zur sonndäglichen predig erforden wolle, so zu den catholischen pfarren gepfarrt sein.*“ Dopis diktovaný Melchiorem Khleslem světelskému písaři Simonu Gurtnerovi a adresovaný Georgu Schwarzmannovi, Zwettl 24. listopadu 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. přílohu Ic)10.

²³⁶ V tomto pořadí uvedeny např. v seznamu sepsaném 12. prosince 1587. SAW, *Verczaichnús deren underthonen so auf der herrn comissarien erfordern nicht erschinen seindt*. Fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. přílohu Ic)15.

²³⁷ Posledních pět lokalit se ještě navíc k již dříve zmíněným objevuje v seznamu těch rebelujících *poddaných*, kteří se ke dni 26. lednu 1588 dosud nevyzpovídali. SAW, *Verzeichnus dern so den 26. january [1588] in der herrschaft Weitra noch nicht gepäucht*, fasz. 218 (v originále) unfol. Srov. přílohu Ic)40.

dalších *inleute* (služebných osob) pracujících při šafářstvích a vrchnostenských dvorcích umístěných poblíž výše vyjmenovaných vsí a také včetně dalších vesničanů obývajících tzv. *öde* (pustiny) nebo tzv. *überländ* (pozemky nacházející se na okraji či již za ideálním obvodem vesnice; někdy byly jako *überländ* označovány též samoty/jednoty a dokonce i osady).²³⁸ Jiné písemné prameny dále doplňují, že rekatolizování snad mohli být také vitorazští *vogtholden* ze vsí Hörmanns, Eichberg, Sitzmanns²³⁹ a také z Rieggers.²⁴⁰ Nezodpovězenou otázkou nadále zůstává, zda byli obesláni také vesničané z Mühlbachu (farnost Großschönau), Nakolic a Vyšného (farnost Höhenberg).

Písemné prameny nás také zcela jednoznačně zpravují, že rekatolizace se měla dotknout všech Rumpfových *poddaných* žijících v obvodu jeho „ideálního“ vitorazského *panství* a nikoli pouze zde přebývajících vitorazských *grundtholden*, jak se pravděpodobně chybně domnívá i rakouská historička B. Lernet.²⁴¹ Z celkového kontextu pak vyplývá, že oněmi *ideálními poddanými* rozuměli vitorazští vrchnostenští úředníci i členové císařské komise především ty osoby, které Rumpf pokládal za své *lidi* (=člověčenství), ať již mu předtím skutečně *holdovali* či nikoli. Právě

---

²³⁸ Za podobnou lokalitu lze považovat např. i Beinhöfen/Peinhöfen/Německé, dnes Dvory nad Lužnicí, které ve vitorazských urbářích z let 1499, 1571, 1585 a částečně i v urbáři z roku 1635 vystupují právě jen jako *überländgründen* novoveských sedláků.

²³⁹ „*Herrschaft Gmünd unnd Pfar Gmünd Underthanen so gegen Weitra gewogt, item denen zu Hörmanß unnd Aichberg, sammt den [untertanen] so gegen Weitra nicht gevogt, aber gegen Unser Frauen gepfarrt.* SAW, Memorial dem Zachariasen. Fasz. 218 (v originále) unfol., srov. Ic) 12; nenadepsaný zpovědní seznam z 19. prosince 1587, který vytvořil Jonas Khayser (*Volgen hernach deriyngigen Namen welliche mier Jonas Kayßer gebeichtet haben den 19. Decemb.*) uvádí pak právě i lokalitu Sitzmanns. SAW, Fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. přílohu č. Ic)26.

²⁴⁰ Georg Ursylvanus Georgu Schwarzmannovi, Zwettl, 14. leden 1588. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. přílohu č. Ic)39.

²⁴¹ Lernet přitom uvádí, že v dopise diktovaném Melchiorem Khleslem Georgu Schwarzmannovi dne 24. listopadu 1587 Khlesl výslovně odmítá Schwarzmannův návrh rekatolizovat spolu s tzv. vitorazskými *grundtholden* i vitorazské *vogtholden*. B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), s. 64. Podobné vyjádření ovšem ve skutečnosti dopis neobsahuje (srov. znění dopisu v příloze č. Ic)10), v dopise se přece důsledně hovoří o všech *vitorazských poddaných*, které má Schwarzmann povolát do Weitry na kázání. „*Dise underthonen (nikoli tedy výslovně grundholden, pozn. J. Oesterreicher) meines genedigisten herrn, herrn W[olfgang] Rumpffen, [Schwarzman] zur sonndäglichen predig erfordern wölle.*“

Rumpfovi *vogtholden* se ovšem dostavili jen v nedostatečném počtu, a to byl nejspíše onen důvod, proč byla koncem roku 1588 v prostoru *ideálního panství* Weitra realizována v pořadí již druhá rekatolizační vlna. Není to tedy tak, že by již dopředu existoval nějaký scénář rozvrhující rekatolizaci Rumpfových *poddaných* do dvou etap (nejprve *grundtholden*, později *vogtholden*).

3.3.5. Přetahování o poddané

Snaha rekatolizovat spolu s vitorazskými měšťany a vitorazskými *grundtholden* i další vesnické obyvatelstvo z okolí Weitry vyvolala ovšem, přes všechny Khleslovy, Schwarzmanny i Rumpfovy pečlivé přípravy, mezi sousední protestantskou nobilitou a pochopitelně i přímo mezi dotčenými vesničany vlnu překvapení a odporu. To proto, že zdaleka ne všichni vesničané žijící v okolí Weitry, které císařská komise povolala ústy vrchnostenských úředníků do vitorazského chrámu sv. Petra a Pavla, patřila Rumpfovi cele. Mnozí vesničané uznávali vitorazského pána právě jen jako jednoho ze svých „*paralelních pánů*“, zpravidla jako svou *vogtbrigkeit* a jeho *panství* analogicky jen jako jedno z „*paralelních panství*“, ke kterým je pojily jisté závazky. Může být, že někteří *poddaní* si Rumpfův *fojtský* nárok na svou osobu uvědomili v podstatě až ve chvíli předvolání, neboť vitorazské *vogtbrigkeit* představovalo koncem 16. století instituci již v podstatě archaickou a mnohem více je již asi tížila pouta k jiným vrchnostem, zvláště k vrchnosti gruntovní (*grundtbrigkeit*) a místní (*dorfbrigkeit*) a Rumpfovým nárokem byli asi skutečně velmi zaskočeni.²⁴²

Povinnosti jednotlivých vitorazských *vogtholden* byly totiž již dlouho omezeny na pouhý symbolický uznávací (rekogniční) poplatek. Jen pro srovnání; takový vitorazský *vogtholde* z Wielands/Velenic odváděl kolem roku 1595 vitorazskému pánu pouhých 14 denárů ročně (což tehdy obnášelo

---

²⁴² Dokonce i spory vitorazských *vogtholden* řešili již jiné orgány než vitorazská *vogtbrigkeit*. Např. spor o dřevo z velenického obecního lesa a právo zdejší pastvy vedený mezi vitorazskými *vogtholden* z Velenic (Wielands) a Nové Vsi (Erdweiß) řešili v r. 1579 nikoli vitorazští vrchnostenští úředníci, ale císařem povolání komisaři znalí místních poměrů. GB 6 (1898), s. 543.

přibližně denní mzdu nekvalifikované námezdné síly), něco ovsa (*habern ein metzen landtmaß*) a do čtyř slepic.²⁴³

Lze také dokonce předpokládat, že i tento již sám o sobě toliko symbolický odvod býval spolu s dalšími vrchnostenskými nároky jiných vrchností předáván vesnickému rychtáři, který o něm nejprve informoval svou vrchnost (*dorfbrikeit*) a teprve ta pak zařídila vyrovnání všech pohledávek vitorazskému pánu.²⁴⁴ Znovu tedy opakuji - někteří vitorazští *vogtholden* nemuseli zkrátka se svou vitorazskou *vogtbrigkeit* přijít teoreticky zatím vůbec do kontaktu a jejich povolání do chrámu sv. Petra a Pavla onoho 29. listopadu 1587 mohlo skutečně být oním pomyslným bleskem z čistého nebe.

Podobně ohromeny byly ovšem jistě také okolní nekatolické vrchnosti, které pociťovaly především nechuť ke změně dosavadních zvyklostí. Z jejich pohledu byl tedy Rumpfův zásah v první řadě útokem na jejich práva, na jejich *uralt recht a herkommen*. Již dávno totiž zapoměly, že to byly právě fojtské vazby, kterými se především řídily ještě generace jejich prarodičů.²⁴⁵

3.3.6. „Uralt recht und herkommen“

Bránit se proti rekatolizační politice Wolfa Rumpfa bylo ovšem krajně obtížné. Již jen proto, že od středověku se utvářející předivo nejrůznějších navzájem se prostupujících vazeb mezi vrchnostmi a *poddanými* bylo totiž

---

²⁴³ SAW, Urbar der Herrschaft Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182) fol. 228r-232v.

²⁴⁴ Lze odkázat na Schwarzmannův dopis Khleslovi, ve kterém podobný model výběru úroků od *poddaných* skrze rychtáře popisuje. Georg Schwarzmann Melchioru Khleslovi, Weitra, 15. červenec 1589, SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. přílohu č. Ic)54.

²⁴⁵ Ještě například k roku 1493 máme latinsky psanou listinou uloženou v klášteře Zwettl doloženu reálnou existenci fojtských vazeb pro námi sledovanou oblast. Hartneid von Puchheim sezením na Gmündu byl tehdy jako *advocatus* světských klášterních statků požádán světským opatem rozhodnout spor mezi ním (tj. opatem) a tehdejším majitelem *panství* Kirchberg am Walde, který se týkal ročního úroku několika *poddaných* ze vsi Mannshalm. Jaký rozdíl oproti pozdějšímu způsobu jednání popsanému v pozn. č. 242. Stiftsarchiv Zwettl, Urkunde 1493-X-2. Za seznámení s tímto velmi zajímavým pramenem děkuji opět K. H. Huberovi a W. Katzenschlagerovi.

vždy, tedy právě i v 16. století, možné vykládat různým způsobem,²⁴⁶ přičemž zohledňován býval zpravidla výklad toho v onen moment nejsilnějšího aktéra. Ten pak své nároky samozřejmě neopomněl zdůvodnit „svým“ právem, které tu existovalo po předcích či předchůdcích doslova odedávna (*uralt recht und herkommen*).

Ba co hůře, ani raně novověcí právníci nebyli schopni jednoznačně stanovit – konečně i proto, že v obou případech docházelo k *holdování* (přijetí *člověčenství*) - zda *poddaný* náleží především svému gruntovnímu pánu (*grundtobrigkeit*), od kterého má k dispozici dům i půdu za které proto také odvádí pravidelný roční úrok a který dále spravuje například i sirotčí peníze, protihodnotou ovšem poskytuje svému *grundtholden* v období hladomoru například potřebné osivo; nebo zda naopak rozhodující vrchností *poddaného* má být fojt (*vogtherr, advocatus*), neboli ten, kdo *poddanému* poskytuje „otcovskou“ ochranu (*schutz und schirm, praesidium*) v čase nebezpečí a kdo se za něj, jak vyplývá již z latinského *advocare*, přimlouvá, tj. zastupuje jej v právních sporech.²⁴⁷ Dokonce ani termín *vogtobrigkeit/vogtherrschaft*, ba i jen samotný obecný termín *panství* (= jakékoli *herrschaft, dominium, regnum*), nebyly tehdy samy o sobě jednoznačně právnicky definovány, což jen opět stupňovalo právní nejistotu vrchností.

Pokud bývala zachována kontinuita vývoje, vrchnost a ani *poddaný* výše naznačenou diskrepanci mezi *grundtobrigkeit* a *vogtherrschaft* nemusel vůbec zaznamenat. Ostatně, zpravidla se případný spor mezi patrimonijními

---

²⁴⁶ Připomeňme např. případ z farnosti Großschönau, který se dnes jeví jako poněkud extrémní, avšak ve své době lze oprávněně zvažovat jeho značnou rozšířenost. Jména zdejších *holden*, patřících jako *grundholden* i *vogtholden* k engelsteinskému *panství*, si totiž od druhé poloviny patnáctého století vedl zapsané ve svých urbářích také klášter Zwettl. I světelští mniši považovali tedy od konce patnáctého století obyvatele žijící ve farnosti Großschönau za své *poddané*. Ovšem jen proto, že právě koncem patnáctého věku světelští připojili ke svému klášternímu majetku původně diecézní farnost Schweigers, jejíž duchovní disponoval patronátním právem ke großschönauskému kostelu sv. Leonharda. Již jen tato skutečnost, pouhý *patronát*, dostačovala dle cisterciáků k tomu, aby i oni vznášeli na engelsteinské *grundholden* a současně *vogtholden* z Großschönau vrchnostenský nárok. R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK, *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19), s. 491.

²⁴⁷ Anebo ještě někomu třetímu, zpravidla držiteli tzv. *dorfborgkeit*.

vrchnostmi vyřešil pozvolna sám většinou ve prospěch *grundbrigkeit*. To když totiž ještě v období vrcholného středověku významné *vogtherrschaft* postupně ztrácelo své opodstatnění a již v období raného novověku bylo i ve střední Evropě často vnímáno jako archaismus. Což jistě souviselo s postupným úpadkem šlechtice jako válečníka – ten nejenže již sám netvořil páteř zeměpánovy armády, ale s rozvojem dělostřelectva nebyl již často schopen uhájit ani své vlastní sídlo.²⁴⁸ Jestliže však, jako právě ve Weitre, došlo k vývoji diskontinuitnímu, kdy staré *vogtherrschaft* bylo s podporou zeměpána úmyslně resuscitováno s úmyslem užít jeho „*uralt recht und herkommen*“ (tedy práv spjatých s *vogtbrigkeit/vogtherrschaft*) jiným způsobem, neboli ve prospěch rekatolizace, nastal sousedním vrchnostem, především těm, které působily uvnitř *ideálního* Rumpfova *panství*, a to rytířům i baronům, skutečný problém.

3.4. Evidence poddaných

3.4.1. Seznamy rebelujících poddaných

Vstoupit do otevřeného konfliktu s císařským důvěrníkem hájícím navíc zájmy samotného císaře se totiž dotčené evangelické vrchnosti na přelomu listopadu a prosince 1587 zpravidla pochopitelně neodhodlaly; i proto, že předvolání vitorazských *vogtholden* a konečně vůbec celá rekatolizace vitorazského dominia představovala podnik doslova bleskový.

Neznamená to však, že by zcela rezignovaly. Části svých *poddaných*, kteří představovali současně Rumpfovy tzv. *vogtholden*, tedy svým tzv. *grundholden*, totiž nejspíše přikázaly, aby výzvu k rekatolizaci ignorovali. Tím je totiž nejlépe zdůvodnitelná ona poměrně vysoká absence pozvaných vitorazských *vogtholden*, kvůli níž byl vitorazský hejtman Georg Schwarzmann nucen zavést postupně dokonce dva seznamy, nadepsané zcela realisticky „*Verczaichnus deren underthonen so auf der herrn comissarien erfordern nicht erschienen seindt*“ (tento seznam je ovšem na zadní straně

---

²⁴⁸ H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s.33f.

nadepsán také jako „*Weittraische unnderthanen so auf der khaiserliche herrn commisari erforden nicht erschinen*“) a „*Verzaichnus grundtherrn undterthanen, ist zu der herrschafft weitra gevögt, auch in die selben pfarren gehörig, aber auf erfordern zu den khaiserlichen herrn commissarien so nicht erschienen sein*“.

První uvedený seznam není opatřen datací, zato je ovšem skutečným seznamem obsahující celá jména „rebelujících“ *poddaných* (v originále *rebellischen Leute*). Druhý, datovaný tentokrát zcela přesně ke 12. prosinci 1587, je naopak jen jakýmsi sumářem vitorazských lokalit bez konkrétních jmen.²⁴⁹ Schwarzmanna vrchnostenská kancelář snad mimoto původně disponovala také podrobným seznamem „poslušných“ měšťanů²⁵⁰ a nejspíše i podobným soupisem poslušných vesnických *poddaných*. Oba dva naposledy zmíněné seznamy se ovšem nedochovaly.

3.4.2. Zpovědní seznamy

Účastí na Khleslem koncelebrované mši onoho 29. listopadu (včetně rozboru *creda* a kázání), ba dokonce ani složením přísahy a holdu povinnosti *poddaného* ještě zdaleka nekončily. Nestačilo totiž přijmout novou víru pouze rozumem, ať již z náhlého přesvědčení, z donucení, anebo po delší racionální rozvaze. Bylo potřeba zapojit i transcendentní duši. Totiž teprve tehdy, když se dosud lutersky smýšlející vitorazský *poddaný* kál a přijal skrze

---

²⁴⁹ SAW, fasz. 218, unfol. Bližší charakteristiku *poddaných* figurujících v tomto seznamu lze nalézt opět v práci B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 3), s. 9f.

²⁵⁰ Původně jsem předpokládal, že poslušní měšťané byli od oněch rebelujících nějakým způsobem odlišeni již v onom seznamu *Verzeichnis aller Bürger und Inleute in der Stadt Weitra und Ledertal*, (příloha č. Ic)09), který mezi 23. – 29. listopadem 1587 vyhotovili na základě evidenčního seznamu z r. 1584 městští písaři, avšak v tomto seznamu nejsou u jednotlivých jmen žádné značky a vpisky. Proto se nyní domnívám, že městskými písaři poskytnutý dodnes dochovaný dokument byl ve vrchnostenské kanceláři dále upravován a teprve do jedné z upravených verzí seznamu byly prováděny zápisy o poslušnosti či naopak rebelantství vitorazských měšťanů a *innleut*. Takový postup by měl svou logiku – již jen při povrchním srovnání seznamu z r. 1584 a seznamu měšťanů podepsaných pod textem přísahy z 2. prosince 1587 nalezneme totiž řadu změn ve vlastnictví vitorazských domů. Všechny odlišnosti museli vrchnostenská úředníci tedy nejprve „odhalit“ a zaktualizovat.

katolického duchovního svátosti smíření (zpověď) a eucharistie, byla jeho duše naplněna Boží milostí - a jen takový *poddaný* mohl dojít spasení. Jinými slovy, heretik určený k zatracení (mimo katolickou církev vystavěnou na skále – Petrovi - nebylo dle dogmatického učení schváleného Tridentinem spásy) se stal z pohledu katolické církve opět „toliko“ pouhým hříšníkem, který měl dveře do nebeského království stále pootevřené.²⁵¹ Pro člověka dneška nesnadno uchopitelná představa, ovšem ve třetí čtvrtině 16. století v katolickém světě realita zcela neoddiskutovatelná.

V součinnosti vrchnosti a duchovních jednotlivých farností vznikaly proto postupně také tzv. kontrolní zpovědní seznamy *poddaných*, někde dokonce i kontrolní seznamy *poddaných*, kteří přijali eucharistii (povětšinou ovšem stále ještě *sub utraque*). Pro samotnou farnost Weitra, kde pod dohledem císařské komise byli *poddaní* zpovídáni nejdříve, zmiňuje Brigitte Lernet dva první zpovědní seznamy z prosince 1587: „*Verzeichnus deren, so zu Weitra den 12. tag decembris 1587 gebeucht*“ a „*Verzeichnus deren, so zu Weitra den 13. decembris 87. gebeucht und zu Gotß tisch gangen*“.²⁵²

---

²⁵¹ Jen na okraj doplňuji, že katoličtí teologové považují i v současnosti rozlišující kritérium (hříšník x heretik) za zcela fundamentální, byť dnes je toto prostě rozdělení v záplavě nových sofistickovanějších teologických termínů mnohem hůře identifikovatelné. Zajímavý je v této souvislosti i posun původního významu slova heretik od odpadlíka v katolické věrouce (ve smyslu např. právě Martina Luthera, který je dnes katolickými teology nahlížen spíše jako jeden z reformátorů) k odpůrci nadkonfesijního Boha pod praporem „ateistického humanismu“. Vladimír BOUBLÍK, *Teologická antropologie*, Koselní Vydří 2001, s. 94; Hans KÜNG, *Malé dějiny katolické církve*, Brno 2010, s. 84 f.

²⁵² Vše SAW, fasz. 218, unfol. Srov. také přílohy Ic) 21 a Ic) 22. Kromě těchto dvou seznamů *poddaných*, kteří vykonali svátost smíření a eucharistie, byly zavedeny též seznamy osob, jež tak dosud neučinily. Ve fürstenberském zámeckém archivu se pro vitorazskou farnost dochoval např. i seznam *poddaných* zatím „neposlušných“ (SAW, *Verzeichnus der Weitraischen untertanen, bürger und inleute, die noch nicht gebeucht haben*, fasz. 218, unfol., srov. přílohy č. Ic)27 a Ic)28. Studovány společně naznačují ony seznamy leccos i o stupni tehdejší byrokratizace. Zajímavá je samozřejmě již ta skutečnost, že vrchnost byla schopna každodenně pružně zaznamenat ony změny. Vševidoucím očím „velkého bratra“, v našem případě císařské komise a vrchnostenského aparátu, neušel tedy nikdo; vitorazský měšťan *Hans Goldnagl* mladší, jehož jméno se bezpochyby po psychickém nátlaku konečně objevilo v seznamu řádně se vyzpovídáných z 13. prosince 1587, tedy nakonec také ne. To že právě *Goldnagl* rozhodně nebyl rekatolizačnímu podniku nakloněn, prozrazují totiž další dochované seznamy. Absence jeho jména v seznamu *Verzeichnus aller bürger [etc.]* dokládá, že se nezúčastnil dokonce ani oné zahajovací rekatolizační nedělní mše konané 29. listopadu, (srov. B. LERNET, *Die Gegenreformation*, (Wv), (jako pozn. č. 3), s. 13.

Mimochodem, i tyto seznamy prý podle Lernet informují o tehdejšímu významu, který katolické elity přikládaly v potridentském období právě svátosti smíření. Mezi jmény zpovědních otců, kteří onoho 12. a 13. prosince poskytovali možnost přijmout svátost smíření, nechyběla prý totiž ani jména biskupského oficiála Melchiora Khlesla a světelského probošta a současně děkana waidhofenského děkanátu Georga Ursylvana.²⁵³

Také pro všechny dceřiné vitorazské farnosti se dochovaly zpovědní seznamy, které zde ovšem vznikaly až později v pozdním adventu a v období vánočních svátků. Ovšem protože některé z nich nejsou datovány a jiné se zase již rozpadly na jednotlivé listy založené dnes ve složce porůznu, představují právě zpovědní seznamy nejhůře datovatelné dokumenty uchovávané ve fasciklu 218. Zcela jednoznačně lze mezi nimi identifikovat a přesně datovat jen zpovědní seznamy farností Gmünd z 21. prosince 1587,²⁵⁴ Höhenberg z 27. prosince 1587²⁵⁵ a St. Martin z 19. prosince téhož roku.²⁵⁶ Mimo tyto zpovědní seznamy psané pro jednotlivé farnosti se dochoval i jeden „kompletní“ souhrnný seznam rebelujících *poddaných*, kteří se dosud nevyzpovídali, datovaný ke dni 26. ledna 1588.²⁵⁷

---

²⁵³ Tamtéž, s. 11. S nimi tehdy udíleli svátost smíření také gmündský farář Adam Pezelt/Petzeld (v pozdějších pramenech ovšem Pezelt vystupuje již jako vitorazský farář, kterým se ještě téhož roku skutečně stal) a jakýsi „*Herr Hans von Naglicz*.“ Srov. přílohu Ic) 21. (B. Lernet nepřesně hovoří o „*Hansi aus Naglitz*“, což je ovšem v tomto případě tvrzení skutečnost podstatně zkreslující, neboť zatímco předložka „*aus*“ jednoznačně určuje místo bydliště, má v originále užitá předložka „*von*“ mnohem širší význam. B. LERNET, *Die Gegenreformation*, (Wv), (jako pozn. č. 1), s. 12.).

²⁵⁴ *Verzeichnus derer, die am 21. Dezember in Gmünd gebeichtet haben*. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Tento seznam je podrobně rozebrán v příloze č. IB

²⁵⁵ *Confitentes in Parochia Höhenbergensi 87*. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. V tomto seznamu figurují „*Beichtkinder*“ z Höhenbergu, Pyhrabrucku a Reinpolz. Srov. přílohu č. Ic)35.

²⁵⁶ SAW, fasz. 218 (bez popisu), (v originále) unfol. V tomto seznamu figurují vyzpovídání ze St. Martin, Lainsitz, Reinprechts, Schenzenbergu, Brühl a Sulzu. Srov. přílohu č. Ic) 29, Ic) 30.

²⁵⁷ *Verzaichnus deren so den 26. January AD 88ten in d. Herrschaft Weitra noch nicht gepeucht*. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. také přílohu č. Ic)40. V tomto seznamu figurují vitorazské lokality v tomto pořadí: Reinpolz, Pyhrabruck, Lauterbach, Harbach, Wultschau, Reinprechts, Schaggess, Heinrichs, Höhenperg, Erdweiß, Beheimzeil, Lehmbach, Wielands, Unserfrau, Altenweitra, Ulrichs, Brühl, Weitra, Leinsitz, St. Martin a Harmannschlag.

3.4.6. Zpovědní cedule

V zámeckém fürstenberském archivu se ve fasciklu 218 donedávna nacházela dokonce i jedna tzv. zpovědní cedule, která – svého druhu jediná dochovaná – dále zpřesnila naše vědomosti o praktikách a schopnostech tehdejšího byrokratického aparátu. Nejenže tedy byla jména vyzpovídaných zapsána příslušným katolickým duchovním do zpovědních seznamů, ale každý *poddaný* od něj pro svou potřebu obdržel asi již tehdy (tedy již pro přelom roku 187-1588) i zvláštní písemné potvrzení, právě onu tzv. cetli/ceduli, kterou se asi v oněch neklidných dnech zřejmě na požádání vrchnostenských úředníků a jejich služebníků prokazoval.²⁵⁸

Avšak ani to nelze tvrdit s naprostou jistotou, proto ona stálá „asi“ a „snad“. Dochovaná cedule byla totiž vydána až o první neděli postní, *die invocavit*, 19. února 1589. Není tedy dokladem, že by podobná praxe skutečně existovala již o rok dříve. Nemusí dokonce přímo souviset ani s rekatolizačními misemi, neboť se, teoreticky, může právě tak dobře jednat již o projev třetí fáze rekatolizačních misí na *panství* Weitra. Připomeňme, že v této třetí fázi, kdy se katolická konfese vitorazských poddaných již jen prohlubovala, byla svátost smíření před Velikonocemi každoroční povinností a zpovědní cedule může tak mít souvislost právě s přípravou na tento křesťanský svátek, tak jak to bylo ostatně běžné v dalších staletích.

---

²⁵⁸ Jediná v archivu donedávna přechovávaná zpovědní cedule (zřejmě tedy z nějakého důvodu nedošlo k jejímu předání adresátovi) byla vystavena v Großschönau vikářem Jakobem Schenowitzem pro Lorenze Peckha, *poddaného* ze vsi Sulz (poblíž St. Martin bei Weitra). Úmyslně jsem při charakteristice zpovědní cedule užil několikrát slov „donedávna v archivu přechovávaná“. Zatímco totiž ještě např. B. Lernet ceduli ve fasz. č. 218 našel a popsala (B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), jako pozn. č. 3), s. 13), já jsem již tolik štěstí neměl. Považuji ji proto za ztracenou. Avšak ztráty netřeba na druhé straně příliš želet, neboť právě tuto ztracenou ceduli lze nalézt (přefocenu jako ilustrační obrázek) v práci T. WINKELBAUERA, *Ständefreiheit* (jako pozn. č. 4), s. 256, takže transkripce je i zde možná. Srov. přílohu Ic) 52.

3.4.4. Ženská jména v evidenčních soupisech a zpovědních seznamech

O vzniku ostatních dochovaných zpovědních seznamů toho pak již příliš napsat nelze. Lze snad jen obecně zmínit, že se v nich setkáme ještě i s dalšími lokalitami neuvedenými ani v onom souhrnném seznamu ze dne 26. ledna 1588;²⁵⁹ a pak ovšem také to, že ve zpovědních seznamech se na rozdíl od seznamů *poddaných* natrefíme mnohem častěji i na ženská jména.

Toto konstatování ovšem naprosto odpovídá předpokladu a nepředstavuje rozhodně žádné převratné zjištění, neboť žena jako křesťanka měla pochopitelně povinnost a také nárok opakovaně přijímat svátosti smíření a eucharistie; mužský svět tyto povinnosti i nároky žen také plně respektoval (dokonce vyžadoval). Seznamy *poddaných* s naprosto minimálním počtem ženských jmen poukazují na druhé straně na to, že sociální role ženy jako držitelky gruntu a reprezentantky rodiny i čeledi byla mužským světem naopak nahlížena maximálně jako nestandardní a přechodná. Proto se tedy žena vdova objevuje v seznamech poslušných či na druhé straně rebelujících *poddaných* ve srovnání se seznamy zpovědními jen skutečně mimořádně. A když se již přece jen objeví (dále popsané platí ostatně i pro ony seznamy zpovědní), nevystupuje zpravidla pod svým vlastním jménem, nýbrž jen jako vdova po tom a tom, nebo se dokonce ukrývá jen pod mužským jménem rozšířeným pouze o tehdy obvyklou ženskou přechylku „-in“.²⁶⁰

---

²⁵⁹ Např. s lokalitami Walterschlag, Watzmanns a Schützenberg.

²⁶⁰ Srov. např. tato jména z gmündského zpovědního seznamu: *Leonnhart Hauptmanin, Georg Haúmerin, Thaman Müllnerin, Steffan Schmites Wittwib, Matthes Glasserin, Steffan Schelmin, Simon Wiglerin, Lippen Änderlin, Hannß Fussin, Colman Hannselin, Christoff Schúechin, Colman Stefflin a Steffan Khaisserin. Verzeichnús deren Weittraischen Ünnderthanen, so den 21. Dezember 87 zu Gmündt gepeücht.* SAW, Fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. i přílohu č. IB.

3.5. Opakované návraty císařské komise do Weitra během první vlny misí

3.5.1. Pod taktovkou vrchnostenského úředníka

Na rozdíl od mateřské farnosti Weitra probíhaly v dceřiných vitorazských farnostech hromadné zpovědi *poddaných* zřejmě již převážně v režii a podle harmonogramu vitorazského hejtmana Georga Schwarzmanna.²⁶¹ Členové císařské komise se totiž po úspěšné akci v mateřské farnosti Weitra postupně navraceli do svých domovů oslavit svátky Kristova narození a ačkoli ani o Vánocích nepustili Rumpfovo dominium ze zřetele, omezili se po tuto sváteční dobu jen na písemná doporučení.

Význam vitorazského hejtmana jako koordinátora již prvních rekatolizačních počínů na vitorazském *panství* vystoupí do popředí dokonce ještě výrazněji, uvědomíme-li si na základě datem i místem odeslání pečlivě opatřené korespondence císařských komisařů, že tito se na *panství* Weitra zdržovali ještě méně, než bychom čekali. Již 6. prosince 1587 odesílají například všichni tři císařští komisaři Schwarzmannovi psaní ze Zwettlu, to znamená, že jejich působení na *panství* Weitra nebylo v žádném případě kontinuální. Měli bychom spíše uvažovat o několika pobytech císařských komisařů (minimálně čtyřech) na *panství* Weitra na přelomu let 1587 a 1588.

První byl spjat s odsloužením rekatolizační mše (na které nechybělo kázání) a s přijetím poddanských lenních přísah a ukončen byl nejpozději asi ve čtvrtek třetího prosince 1587, neboť jak víme z Khleslovy korespondence, měl biskupský oficiál ve svém itineráři volno právě jen do čtvrtka.²⁶²

---

²⁶¹ Srov. např. dopis Jakoba Schenowitz, faráře v Großschönau, adresovaný 5. ledna 1588 právě Georgu Schwarzmannovi. Schenowitz ve svém dopise vyzýval Schwarzmanna, aby nepodcenil rekatolizaci v Großschönau a osobně se dostavil. Srov. přílohu Ic) 38; srov. také B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), jako pozn. č. 9), s. 18. Také katolický kněz v Gmündu Adam Pezelt požadoval Schwarzmannovu osobní přítomnost, neboť jen tak budou „rebelové z gmündské farnosti donuceni přijít ke zpovědi.“ V originále pak „*Gmüntpfarrischen [...] Communicanten und andere Rebellischen.*“ Dopis Adama Pezelta, faráře v Gmündu Georgu Schwarzmannovi, Gmünd, 16. prosince 1587, SAW, fasz. 218, unfol. Srov. přílohy č. Ic)24.

²⁶² „*Wan wier nún mitt Gottes gnadt Zweetl u[nd] Waidthouén allezaitt in einen schafstall der catholischen khirchen gebracht und biß aúf den phingstag (da wier widerum ghen Waidthouén*

Podruhé se císařští komisaři zdržovali na vitorazském *panství* někdy mezi 12. – 15. prosincem 1587, když ve Weitře zpovídali vitorazské měšťany.²⁶³ Onoho zdánlivě překvapivého spěchu bylo ostatně velmi zapotřebí, vždyť doba vánoční byla, jak zdůrazněno, již přede dveřmi a před oběma duchovními stály jistě další nové úkoly.

3.5.2. *Dopis vikáře Jakoba Schenowitze*

O třetím pobytu císařských komisařů na vitorazském *panství* se dozvídáme z dopisu vikáře v Großschönau Jakoba Schenowitze datovaného k 5. lednu 1588 a adresovaného Georgu Schwarzmännovi.²⁶⁴ Respektive, dozvídáme se, že císařští komisaři si na osmý leden roku 1588 plánují rekatolizační misie v Großschönau. Ani Božím hodem vánočním, ba ani Třemi králi tedy misie neskončily. Pokud se však právě tento údaj pokoušíme skloubit s dalšími již známými fakty, dospějeme k zajímavému zjištění, že totiž dosavadní náhled na průběh vitorazských rekatolizačních misí kodifikovaný B. Lernet (a mnou v podstatě přejatý), nemusí být nutně bez vady.

Neboť jak dosavadním způsobem interpretovat tuto pasáž dopisu Jakoba Schenowitze? „*Was aber den herrn Rumpffen underthanen, so ghen Schönau gefardt sein, anbelangt, wil ich zuvor selbst zu eur knaden khomen, damit solche auf einen gelegenen tag möchten vergenommen*

---

sollen) [..]“ Melchior Khlesl Georgu Schwarzmännovi, Zwettl, 21. listopadu 1587, SAW, fasz. 218, unfol. Srov. také přílohu č. Ic)06. I když zde Khlesl přesně neuvedl, jaký čtvrtek (*phingstag*) má na mysli, šlo zcela jistě o čtvrtek 3. prosince 1587. 6. prosince 1587 již byl totiž opět ve Zwettlu, odkud Schwarzmännovi spolu s Ursylvanem a Saurerem von Sauerbach odeslali dopis s instrukcemi, jak dále postupovat v kauze Wolfa Meussla.

²⁶³ Jak již víme, byl Melchior Khlesl 15. prosince 1587 opět ve Zwettlu. Také světelský probošt Georg Ursylvanus odejel zřejmě ihned po hromadných zpovědích ve Weitře. V německy psaném dopise Schwarzmännovi s datací k 23. prosinci 1587 totiž uvedl, že „onen blíže neurčený písař podezřelý z hereze, se k němu může kdykoli dostavit na probošství a zde přistoupit ke svátosti smíření.“ Georg Ursylvanus Georgu Schawarzmännovi, Zwettl, 23. prosince 1587.“ SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. přílohu č. Ic)07. Srov. také B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), jako pozn. č. 3), s. 73.

²⁶⁴ Jako v pozn. č. 261.

*werden. Füeg aber hirmit eur knaden zu vernemen, das etliche derselbigen schon bey mir gewesen sein, unnd vermeinen sich khainerlay weg zu der rechten pfarkirchen ghen Schönau, sondern zu der filial khirchen ghen S. Johannes am Perg, dahin sie sunsten gefardt sein, zu stellen, unnd daselbst das hochwirdig sacrament empfangen.*²⁶⁵ Neboli v překladu. „Co se však *poddaných* pana Rumpfa dotýče, kteří jsou současně farníky farnosti Großschönau, chci osobně přijít k Vaší Milosti, [Georgu Schwarzmannel], abychom společně domluvili termín jejich zpovědí. Rád bych však Vaší Milosti podotkl, že mnozí z nich už u mne byli a zase jiní že vůbec nechtějí do chrámu v Großschönau proto přijít, že za svůj kmenový kostel považují kapli svatého Jana Křtitele am Perg a zde také chtějí přijmout svátost oltářní.“

Zarážející je již jen ona v podstatě zbytečná Schenowitzova snaha osobně se ve Weitře setkat s Georgem Schwarzmannel a projednat s ním další postup proti vitorazským *poddaným* žijícím v obvodu jeho farnosti. Vždyť Schenowitz přece kalkuloval s tím, že se k němu Schwarzmannel nejpozději do tří dnů dostaví a nepříjemnou více než desetikilometrovou zimní cestu si tedy mohl ušetřit. Nota bene, Schenowitz onu schůzku teprve navrhoval a ještě tedy netušil, jaký termín (a zda vůbec) Schwarzmannel pro onu schůzku zvolí. Již s ohledem na dataci dopisu (5. leden) je však velmi pravděpodobné, že i Schenowitz počítal s onou schůzkou až v době po 8. lednu a tedy v období po rekatolizačních misiích v Großschönau. K čemu byla ovšem taková schůzka vůbec dobrá, když - alespoň hypoteticky - bylo počítáno dále také s tím, že po 8. lednu 1588 budou již všichni farníci großschönauské farnosti (z nichž, podotýkám, jen část patřila jako tzv. *vogtholden* vitorazskému *panství*) opět řádnými římskými katolíky?

A konečně, proč se tato část rekatolizačních misií musela vůbec odehrát za účasti samotných císařských komisařů? Vždyť Khleslovo kázání si všichni vitorazští *poddaní* počítaní k „ideálnímu“ vitorazskému *panství* měli

---

²⁶⁵ Tamtéž.

dojít poslechnout již onoho 29. listopadu 1587 do chrámu sv. Petra a Pavla ve Weitře a u zpovědí již přece císařští komisaři působit nemuseli.²⁶⁶ Přítomni být sice mohli – ve vitorazském chrámu působili dokonce Melchior Khlesl i Georg Ursylvanus jako horliví zpovědníci – ale nebylo to asi podmínkou. Například v Gmündu stačil na tuto druhou část rekatolizací (tj. na udělení svátostí smíření a eucharistie) toliko místní farář Adam Petzeld a několik jeho spolukolegů, které o to osobně požádal.²⁶⁷

3.5.3. Rekatolizační úsilí Ulricha Hackela

Protože Schenowitz dále vyzrazuje, že císařští komisaři se právě zdržují ve Zwettlu v klášteře, lze se zamýšlet i nad tím, zda se do této fáze rekatolizačních misí nezapojil tak či onak přece jen i světelský opat Ulrich Hackel. Respektive zda Hackel nevyužil toho, že část farníků z Großschönau byla již rekatolizována z důvodů svých patrimonijních vazeb na Weitru a zda tedy „nezalobboval“ na patřičných místech tak důrazně, že se císařští komisaři rozhodli rekatolizovat v Großschönau i onen zbytek dosud nerekatolizovaných Schenowitzových farníků žijících v lokalitách Großschönau, Mühlbach, St. Wolfgang a Sulz. Tentokrát ovšem s odkazem na jejich *poddanskou* vazbu právě k Ulrichu Hackelovi jako opatu světelského klášterství.²⁶⁸

---

²⁶⁶ Např. Maximus Saurer von Saurburg/Sauerbach nebyl knězem a jeho účast nebyla tedy jistě nezbytná.

²⁶⁷ Adam Petzeld Georgu Schwarzmannovi, Gmünd, 16. prosince 1588. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. také přílohu č. Ic)24.

²⁶⁸ Pro samotné obyvatele z Großschönau ovšem toliko z pozice patronátní vrchnosti nad farností Großschönau, neboť gruntovním pánem byl v oné době držitel *panství* Rastenfeld s centrem na stejnojmenném hradě (cca. 42 km jihovýchodně od Weitry, okr. Krems) a právem *vogtobrigkeit* disponoval vitorazský pán Rumpf. Také pro vesničany z Mühlbachu, Pfaffenschlagu (St. Wolfgang) a Sulzu, kteří všichni spoluutvářeli farní obvod Großschönau, představoval světelský opat toliko patronátního pána.

3.5.4. Vogtholden z Rieggers

Světelský opat Ulrich Hackel se ovšem snažil rekatolizovat i své „*poddané*“ v Rieggers, vsi, která – byť také patřila vitorazskému *panství*²⁶⁹ – nebyla v dosavadní agendě fasciklu 218 zatím vůbec zmiňována. Vitorazská vrchnost ji tedy – z nějakého mi neznámého důvodu – původně asi nepovažovala za „ideální“ součást svého *panství* (podobně jako lokality Nakolice a Vyšné). O to více však udiví, že zdejší obyvatelstvo považoval za své *poddané* právě Hackel, který mohl svůj vrchnostenský nárok odůvodňovat v podstatě jen odkazem na podřízenost fary v Großschönau světelskému klášteru. Zda tedy světelský opat musel při vznášení argumentů proč Rieggerské rekatolizovat před císařskou komisí umně „žonglovat“ s pojmy, či zda naopak k žádnému podobnému „artistickému“ výstupu, během kterého by docházelo z Hackelovy strany k záměňování pojmů „patronátní“ a „patrimonijní“ vrchnost, nedošlo, to se dnes asi již nedozvíme. Jisté je jedno – během čtvrtého pobytu rekatolizačních komisařů na vitorazském *panství* v polovině ledna roku 1588 byli rekatolizováni i vesničané z Rieggers.²⁷⁰

Čtvrté působení rekatolizačních komisařů se však odehrálo již bez přítomnosti Melchiora Khlesla pod vedením světelského probošta Ursylvana,

---

²⁶⁹ Lokalita cca. 17 km jihovýchodně od Weitry, cca. 9 km severozápadně od Zwettlu. Podle vitorazského urbáře z roku 1585 držela vitorazská vrchnost k této vsi práva tzv. *dorfbrigkeit/ortsbrigkeit* a současně byla pro 21 zdejších osedlých i tzv. *vogtbrigkeit*. Srov. H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 30.

²⁷⁰ O záměru rekatolizovat vesničany v Rieggers se poprvé dozvíme z dopisu světelského probošta Georga Ursylvana ze 14. ledna 1588. Na proboštovu zmínku o tom, že ponechává Schwarzmannovi na libovůli, zda se rozhodne povolat na rekatolizační misie organizované právě Ursylvanem i vesničany z Rieggers, bychom ovšem měli nejspíše pohlízet jako osobní projev proboštovy dobré vůle. Vesničané z Rieggers spadali totiž k farnosti Großschönau, která tehdy nebyla farností diecézní, nýbrž farností podřízenou světelskému klášteru. Ursylvanus tedy jednal v mnohém nad „rámeček svých služebních povinností“, když se v nejchladnějším měsíci (lednu) uvolil podstoupit téměř třicetikilometrovou jízdu na koni pro spásu jemu nesvěřených oveček. Georg Ursylvanus Georgu Schwarzmannovi, Zwettl, 14. leden 1588. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. i přílohu Ic)39.

který ostatně na vitorazské dominium zavítal počátkem roku 1588 ještě několikrát. Důvodem jeho příjezdů byly ovšem již jiné kauzy.²⁷¹

3.6. Druhá vlna násilných rekatolizačních misí

3.6.1. Vitorazští vogtholden jako objekty druhé vlny

S koncem svátků vánočních na počátku února roku 1588 byla u konce i první vlna rekatolizace „ideálního“ vitorazského dominia. Wolf Rumpf mohl být spokojen. Město Weitra, centrum jeho domény, bylo rekatolizováno zcela a vitorazští měšťané mu navíc přísahali věrnost.²⁷² K Římu přistoupila také naprostá většina vitorazských venkovských *gruntovních poddaných* a již i někteří vitorazští *vogtholden*.

Vítězství katolického tábora nebylo však na druhé straně na „ideálním“ vitorazském *panství*, neboli v prostoru, který Rumpf překrytím tzv. *paralelních panství* vyzískal, stále ještě zdrcující. Nadále zde totiž asi žily desítky lutersky smýšlejících vitorazských *poddaných*, konkrétněji

---

²⁷¹ Např. instalace nového duchovního v Unserfrau. Srov. např. Georg Ursylvanus Georgu Schwarzmännovi, Zwettl, 23, prosinec 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. také přílohu č. Ic)34.

²⁷² Tím byl také na delší dobu rozhodnut spor mezi měšťany a Wolfem Rumpfem, který se táhl již od roku 1581. Vitorazští měšťané pohlíželi totiž ještě hluboko v 16. století na své město jako na město svobodné, nepoddanské, podřízené toliko zeměpánovi. Rekatolizační (vrchnostenské) přísahy však měšťany s konečnou platností postavily do pozice *poddaných*. Po smrti Rumpfově se za prvních generací Fürstenbergů touha vitorazských měšťanů po zeměpanském statutu města sice ještě vícekrát projevila (ve vitorazském městském archivu je ostatně dochována početná korespondence zástupců města s dolnorakouskou vládou řešící právě subordinaci města ve vztahu k *panství* Weitra), město však již zůstalo v poddanském poměru k vitorazské vrchnosti a jeho význam stále klesal. Srov. H. KNITTLER (ed.), *Die Rechtsquellen der Stadt Weitra* (Fontes rerum Austriacarum, dritte Abt., Fontes Iuris 4), Wien-Köln-Graz 1975, s. 32-55, 208-218 a především s. 47-53. TÝŽ, *Eine Weitraer Stadtordnung* (jako pozn. č. 94), s. 64. Není ovšem bez zajímavosti, že poslední velký spor vrchnosti a města byl ukončen až roku 1722, kdy s konečnou platností byly „zdejší tvrdošijným měšťanům ulámány jejich růžky a tito veřejně vyznali svou dědičnou poddanost knížeti Frobeniovi z Fürstenbergu a jemu také složili přísahu.“ (V originále na obrazu umístěném dnes ve výstavních prostorách zámku latinsky takto: „*ObstInatIs CIVIbVs IstIVS UrbIs CornVa FraCta et haereDItarII sVbDIItI pVbLICatI prInClpI sVo FrobenIo a FVerstenberg VoVebant*“).

především vitorazských *vogtholden*. Právě ti proto měli být rekatolizováni novou v pořadí druhou rekatolizační vlnou.²⁷³

Tedy alespoň takto bývá situace na *panství* Weitra běžně interpretována, naposledy právě např. u Brigitte Lernet. Ostatně i já sám se podobné interpretace (když už existuje) přidržuji, neboť rozfázování onoho téměř jedenapůlročního rekatolizačního snažení považuji za vhodné. Neříkám tím ovšem, že tato periodizace je bez vady; vždyť autentické písemné prameny o dvou striktně oddělených rekatolizačních vlnách nikde přímo nehovoří. Již pro období přelomu jara a léta 1588, kdy dle B. Lernet doznívala ona právě popsaná první vlna (sestavující v podstatě z několika víceméně jednorázových akcí císařských komisařů v různých farnostech odstartovaných po onom 29. listopadu 1587), máme přece ve vitorazském archivu ve fasciklu 218 doloženy další písemnosti vztahující se k vlně druhé. Spíše než o dvou vlnách bychom tedy mohli hovořit o jednom nepřerušném procesu; avšak jak jsem již uvedl, přidržuji se stávající periodizace.²⁷⁴

3.6.2. Především v zájmu vitorazské vrchnosti

Samotná druhá vlna rekatolizačních misí, nezapočítáváme-li tedy období její přípravy, (srov. problematiku periodizace uvedenou v odstavci výše) začala ovšem až téměř s ročním odstupem, tedy opět až v adventu roku 1588 a již ani její samotné zahájení se neobešlo bez problémů. Původně byl totiž termín úvodní mše svaté stanoven na den sv. Mikuláše, dodatečně jej však předvídavý Georg Schwarzmann přesunul po dohodě se světelským

---

²⁷³ Zajímavou informaci, která by snad mohla být jedním z „klíčů“ pro pochopení toho, jak bylo Rumpfer a jeho spolupracovníky nahlíženo ono „ideální“ vitorazské *panství*, uvádí H. Knittler. Zmiňuje totiž, že i od některých vitorazských *vogtholden* byl k roku 1584 vybírán úrok z nemovitosti, tzv. *hausgulden*. Nelze vyloučit, že právě tito *hausgulden* platící vitorazští *vogtholden* byli citováni před císařskou komisí. H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 32.

²⁷⁴ Ani z prací B. Lernet ovšem nevyplývá, že by autorka považovala toto rozdělení za fundamentální, tj. i ona pohlíží na rekatolizační misie ve Weitře jako na jediný kontinuální proces a ono rozdělení vnímá i ona toliko jako pomocné. Srov. např. toto tvrzení B. Lernet: „*Ende des Jahres 1588 hatte sich in der Herrschaft Weitra die Erkenntnis durchgesetzt, dass eine zweite Bekehrungsaktion durchgeführt werden müsse [..]*“. B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 3), s. 24.

děkanem Georgem Ursylvanem za tichého souhlasu Melchiora Khlesla na období po tomto svátku, neboť se obával případných pouličních výtržností. Právě v den sv. Mikuláše se totiž ve Weitře konal druhý jarmark, tradičně hojně navštěvovaný jak vitorazskými *poddanými*, tak také ostatními venkovany z okolních evangelických *panství*, a právě tento „nespolehlivý“ a jak Schwarzmanna doslova uvádí „*fremdes gesindel*“, neměl být znovu zahájanými protireformačními aktivitami vyprovokován k násilnostem.²⁷⁵

Již skutečnost, že o termínu druhé rekatolizační vlny rozhodl nakonec vitorazský hejtman a nikoli církevní hodnostáři - i když z dochovaných písemností je patrné, že Schwarzmanna byl připraven jím stanovený termín pozměnit, tj. přizpůsobit Khleslovým či Ursylvanovým potřebám, projeví-li by oba pánové jen trochu zájmu účastnit se druhé rekatolizační vlny na vitorazském dominiu²⁷⁶ - vypovídá ovšem více než cokoli jiného o její

---

²⁷⁵ Georg Schwarzmanna proboštu Ursylvanovi, Weitra, 29. listopadu 1588. SAW, fasz. 218. unfol.; srov. např. přílohu Ic) 48. Na tutéž skutečnost upozornila též B. LERNET, *Die Gegenreformation*, (Wv), (jako pozn. č. 9), s. 24. Připomeňme, že méně opatrná politika rakouských vrchností a konečně i samotného Schwarzmanna ve vztahu k *poddaným* vyústila o necelých deset let později ve velké selské povstání, během kterého se proti svým vrchnostem bez ohledu na jejich konfesi vzbouřili takřka všichni *poddaní* rakouské části Novohradských hor (avšak nikoli pouze Novohradských hor a Mühlviertelu, nepokoje probíhaly také v dalších částech Horních a Dolních Rakous, např. v oblasti Wienerwaldu, Poenži, Mostviertelu a také v obou čtvrtích Ober i Unter dem Manhartsberg). V oblasti rakouských Novohradských hor se však nenávist povstalců obrátila právě především proti hejtmanu vitorazského *panství* Schwarzmannovi, což bývá historiky odůvodňováno právě jeho významnou angažovaností při rekatolizaci Weitry. Nejnověji např. Otto KAINZ, *Das Kriegsgerichtsprotokoll im niederösterreichischen Bauernaufstand aus dem Jahre 1597* (= Disertační práce, Kulturwissenschaftliche Fakultät, Institut für Geschichte), Wien 2008, s. 52.

²⁷⁶ „Unnd bin eure exzellenz auf nechsten sambstag oder sunntag hieherr erwartt unndt ist es nun alles also recht angestellt woll unnd gúet. Wen aber nicht unnd das der herr vermaint aúch die reformation auf nechsten pñncztag forczunemen, so bitt ich mich dessen bei disem meinem potten unbeschart zu verstándigen, damit ich noch morgen abents an alle orth schickh unnd auferleg, das si gewiú alle khummen.“ Volně přeloženo asi takto: „A očekávám příjezd Vaší Excelence příští sobotu nebo neděli. Kdyby měl však pán jinou představu a chystal se zahájit druhou vlnu již příští čtvrtek, pak jej prosím, aby tuto skutečnost sdělil bez meškání ústně již po tomto mém poslu, abych totiž mohl ještě zítra večer rozeslat na všechna místa (vitorazského *panství*) patřičné příkazy (vitorazským *vogtholden*), aby totiž všichni skutečně přišli. (Překlad J. Oesterreicher), Georg Schwarzmanna Georgu Ursylvanovi, Weitra, 6. prosince 1588, SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. přílohu č. Ic)50. Problém nastává se zhodnocením tohoto dopisu, respektive se správnou identifikací osoby, kterou Schwarzmanna tituluje Vaší Excelencí. Dlouho jsem se domníval, že Schwarzmanna takto nazývá Khlesla - a že tedy Schwarzmannovo psaní, byť je určeno v první řadě Ursylvanovi, mělo být

podobě. Ačkoli byly druhé misie shledány potřebnými oběma stranami, tzn. světskou vrchností i reprezentanty církve, byla to nyní jednoznačně vitorazská vrchnost a její úředníci, kdo prosazoval brzkou rekatolizaci oněch několika desítek zbývajících lutersky smýšlejících *poddaných*.²⁷⁷

Melchior Khlesl ovšem na Schwarzmannovy výzvy - o kterých, jak můžeme předpokládat, jistě věděl – nejspíše ani písemně nezareagoval. Z jeho pohledu bylo tedy o vítězství katolické konfese ve Weitře již rozhodnuto. I jen úvahu, že by se tedy právě Khlesl osobně angažoval ve Weitře v období druhé vlny násilných rekatolizačních misí, je tedy možné odmítnout jako neodůvodnitelnou,²⁷⁸ byť nikoli stoprocentně.

Odlišně hodnotil situaci další člen císařské komise světelský probošt a představitel waidhofenského děkanátu²⁷⁹ Georg Ursylvanus, i když ani on již o úspěšné restauraci katolicismu na vitorazském *panství* zřejmě nepochyboval. Přesto na rozdíl od Khlesla do Weitry opět přijel. Předtím ovšem s vitorazským hejtmanem dlouze korespondoval, aby si vymohl

---

v konečné fázi přece jen dodáno Khleslovi. Usuzoval jsem totiž především s ohledem na formu oslovení, tj. Excellence, která je od 17. století již zcela jednoznačně spjata s církevními knížaty, a částečně také podle několikrát se u Schwarzmannových psaní Ursylvanovi vyskytnuvší poznámky *mittito*, tj. ať přepošle. Protože však rozbor i dalších písemností vitorazského hejtmana dokládají Schwarzmannův obyčej titulovat Excelencí světelského probošta Ursylvana, nezbyvá než můj původní závěr přehodnotit.

²⁷⁷ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 9), s. 24.

²⁷⁸ V Khleslově dopise poslaném v roce 1600 do města Weitry připomíná navíc tehdy již biskup Vídeňského Nového Města vitorazským předákům jejich slib poslušnosti katolické církvi daný mu během vitorazských misí a opakovaně se při této příležitosti zmiňuje o tom, že ve městě působil v prosinci 1587. Prosinec roku 1588 neuvádí naopak ani jednou, zřejmě tu tehdy opravdu nebyl. Melchior Khlesl radě města Weitry, Wiener Neustadt, 27. února 1600. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. přílohu č. Ic) 57.

²⁷⁹ Děkanát (v českém prostředí vikariát) vystupující v písemných pramenech pod označením Waidhofen an der Thaya býval minimálně od 16. století až do změny správního členění v polovině 17. století identický s děkanáty Zwettl, Weitra či děkanátem „*vor und am Böhmerwald*“. V této době bylo totiž běžné, že děkanát nesl jméno podle lokality, kde momentálně sídlil duchovní povoláný na děkanský stolec. Později v 17. století byl z tohoto děkanátu vyčleněn děkanát „*am langen Wald*“ s centrem právě ve Weitře. Dceřiná gmündská farnost zůstala však až do roku 1785 součástí starého děkanátu „*vor und am Böhmerwald*“. K narovnání této nesrovnalosti došlo až v roce 1785, kdy se gmündská farnost spolu s farnostmi Krabonoš a Rapšach opět dostala pod správu vitorazského faráře (děkana). H. BIRKELBAUER – W. KATZENSCHLAGER – H. KNITTLER, *800 Jahre* (jako pozn. č. 162), s. 113.

opakovaných Schwarzmannových ujištění, že práce komise tentokrát skutečně nebude ani dlouhá ani vyčerpávající a že rekatolizace postihne právě jen oněch několik tuctů dosud neobrácených vitorazských *vogtholden*.²⁸⁰ Současně ovšem musel Schwarzmann Ursylvanovi slíbit, že sám zajistí, aby se všechny osoby vyhovující kritériu „*vitorazský vogtholde*“ na misie skutečně dostavili a že tedy proboštova zimní cesta do Weitry nebude marná.²⁸¹ Ve světle písemných pramenů z konce roku 1588 vystupuje tedy právě světelský probošt (nikoli Khlesl, kterého ovšem i tak cítíme kdesi v pozadí)²⁸² jako hlavní církevní autorita druhé vlny vitorazské rekatolizace a nadto jako člověk vědomý si svých povinností i své ceny.

3.6.3. Výsledky druhé misijní vlny

Lze konečně předpokládat, že i průběh rekatolizační misie Rumpfových *vogtholden* z přelomu let 1588/89 byl s oním z konce roku 1587 ve své podstatě identický – a stejně tak úspěšný. Po oficiálním sdělení termínu druhé vlny rekatolizace zástupcům měst, následovala zcela jistě rekatolizační mše pro předem pozvané *vogtholden* (a nejspíše i některé loňskou přísahu porušivší *grundtholden*) s výkladem *creda*, kázáním a následnými novými přísahami věrnosti. Až poté přišly na řadu svátosti smíření a eucharistie. Písemnými prameny však bohužel máme tentokrát doloženu jen onu fázi příprav,²⁸³ žádné zpovědní seznamy a rejstříky se totiž z přelomu let 1588-1589 ve vitorazském archivu nedochovaly. Pouze z

---

²⁸⁰V některých případech dokonce sám pomáhal Schwarzmannovi navrhnout „správné parametry“ oněch *vogtholden*. V dopise z 29. listopadu 1588 adresovaném Schwarzmannovi např. ubezpečil, že i na sulzské vesničany, které představují *grundholden panství* Kirchberg lze nahlížet jako na vitorazské *vogtholden* a jako takoví mají být i oni „*zur Weitraer reformation einbestellt werden*.“ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), s. 81.

²⁸¹ Probošt Georg Ursylvanus Gerogu Schwarzmannovi, Zwettl, 7. prosince 1588. SAW, fasz. 218, unfol. Srov. také přílohu č. Ic)51.

²⁸² Srov. např. transkribované znění dopisu Georga Schwarzmanna Georgu Ursylvanovi ze dne 29. listopadu 1588 v příloze č. Ic)49 z nějž lze vytušit tehdy zřejmě běžnou praxi – že totiž i toto psaní adresované světelskému proboštu bylo nejspíše dále postoupeno právě Khleslovi jako hlavě rekatolizační císařské komise.

²⁸³ Srov. přílohy č. Ic)48- Ic)51.

osobní korespondence Georga Schwarzmanna lze nepřímo vyčíst, že Rumpfovi *vogtholden* byli již skutečně s úspěchem rekatolizováni. Na přelomu jara a léta roku 1589 jindy spíše zdrženlivý Schwarzmann totiž doslova jásal: „*Naprostá většina poddaných svobodného pána Wolfa Rumpfa se objevila o velikonocích a letnicích tohoto roku u zpovědi a přijala u oltáře nejsvětější sakrament.*“²⁸⁴

O konečné výhře katolicismu na vitorazském *panství* nemohlo být tedy již ani nejmenších pochyb. Celkový dojem znovunabyté konfesijní jednoty byl ovšem stále ještě poněkud rušen neústupností několika jednotlivců mužského pohlaví, a pak také neústupností – ve srovnání s muži dokonce většího počtu – vitorazských měštěk (v pramenech označených Schwarzmannem doslova jako „*störrische Weiber*“) setrvávajících přes vyhrůžky vrchnosti i po polovině roku 1589 stále ještě v luterství.²⁸⁵

Schwarzmannova poznámka o ženách, které pevně setrvávají při starém náboženství, není mimochodem zdaleka jediným dokladem tehdy zřejmě obvyklé skutečnosti, že to byly skutečně častěji právě ženy, které déle odolávaly rekatolizačním tlakům. Za připomenutí v této souvislosti jistě stojí shodný názor Melchiora Khlesla, že jsou to právě ženy, které vzdorují rekatolizačnímu úsilí zpravidla déle než muži („*die Weiber allenthalben die maist Mühe in diser Reformation machen.*“).²⁸⁶ Pro ilustraci uveďme ještě výpověď jednoho vyslýchaného vitorazského měšťana z 28. prosince 1590. Tohoto dne byl totiž se všemi vitorazskými měšťany, kteří nevykonali povinnou roční zpověď, sepsán na faře výslech, během kterého onen měšťan uvedl, že „on tedy ač nerad do zpovědnice přijde, ovšem svojí ženu že ke

---

²⁸⁴ Text přeložen z citace B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 9), s. 25. „*Die allermeisten Untertanen des Freiherrn Wolf Rumpf haben sich zu Ostern und Pfingsten dieses Jahres 1589 zur Beichte und zum Empfang des heiligen Sakraments des Altares eingefunden.*“

²⁸⁵ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 9), s. 25. Je pochopitelně možné, že v luterství zůstávajících vitorazských *poddaných* mohlo však být i více; vždyť ostatně nevíme, zda do druhé rekatolizační vlny nebyli na rozdíl od té první zahrnuti i vitorazští *vogtholden* ze Spitalu u Weitry a dále vesničané (také vitorazští *vogtholden*?) z Nakolic a z Vyšného.

²⁸⁶ F. WEISSENSTEINER, *Reformation*, (jako pozn. 49), s. 100; T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit* (jako pozn. č. 4), s. 256f.

zpovědi nejspíše nedonutí, ta že nejspíše zase odejde na ten čas z města“, „*er könne sein Weib nicht darzue bringen, Sie erklär Sich wann Er allhie beicht unnd zum Gotßhauß gee, so wöll Sy Zum Thor auß gee.*“²⁸⁷ Konečně ještě relace o vykonaných zpovědích v kostele sv. Petra a Pavla ve Weitře z období Velikonoc roku 1677 jmenuje výslovně jakousi *Fräulein Susannu von Landegg*, která místo přijetí svátosti smíření raději *den lutherischen Exerzitien nachläuft und unkatolische Bücher vorleset.*²⁸⁸

3.7. Tři příběhy a jeden pohled do zákulisí

3.7.1. Příběh Wolfa Meussla a Achaze von Landau a jejich toliko „zdánlivé“ rebelie

Když jsem v předchozích kapitolách uvedl, že dotčené evangelické vrchnosti se neodvážily otevřeně hájit své *poddané* před tlaky rekatolizační komise a vitorazských vrchnostenských úředníků, neznamená to ještě, že by byly všechny do jedné zastrašeny. Měli bychom si totiž uvědomit, že nikoli *všechny* dotčené okolní vrchnosti byly v průběhu vitorazských rekatolizačních misí pokráčeny ve svých *patrimonijních* právech. Rekatolizace Rumpfových *poddaných* se například vůbec nedotkla *patrimonijních* práv sousední šlechtické rodiny Puchheimů rezidující na Heidenreichsteinu, rodiny patřící již stovky let ke skutečné dolnorakouské aristokratické špičce, ani stejných práv rodiny svobodných pánů von Landau usazené na nedalekém Rappottensteinu a navázané četnými pokrevními svazky na svobodnou nekatolickou říšskou šlechtu. Nenarušila konečně, jak je patrné z rozboru gmündského zpovědního seznamu datovaného k 21. prosinci 1587, ani zásadní práva dalších významných magnátů ze sousedství, rytířů Greißů zum Wald, jejichž rod právě někdy tehdy odstartoval překotný vzestup do nejvyšších pater stavovské hierarchie. Již v další generaci budou

---

²⁸⁷ Tamtéž, s. 99f.

²⁸⁸ T. WIEDEMANN, *Geschichte*, Bd. 5, s. 154.

právě Greißové povýšení do stavu svobodných pánů (1607) a dosáhnou až na úřad zemského podmaršálka (1608).²⁸⁹

Tyto tři výše vyjmenované šlechtické rodiny se jednoduše evidentně necítily být Rumpfem zas až tak přímo ohroženy ve svých *patrimonijních* právech, žily dále svými vlastními starostmi, a proto také spíše pasivně přihlížely jeho počínání. V žádném případě se ovšem nerozpakovaly bránit svá práva, pokud přece jen došlo ve vztahu k jejich *poddaným* k určitým přehmatům císařské komise a Rumpfových úředníků. Nebylo vlastně důvodu, proč by se bránit neměly, vždyť právě ony přece patřily mezi dolnorakouskou stavovskou elitu a jistě se nehodlaly již dopředu vzdát se svých pravomocí ve prospěch cizozemce, zbohatlíka a povýšence, kterým Wolfgang Sigismund Rumpf v jejích očích jistě byl. Ochetny ustoupit či alespoň částečně se stáhnout ze svých viditelných pozic byly pouze v otázkách působení svých *zámeckých patronů* na území vitorazského *panství* a vitorazského patronátu, neboť i ony uznávaly pravidlo *cuius est regio, eius est religio* a současně preferovaly patrimonijní práva před patronátem.

Podobnou obranu svých *patrimonijních* práv předvedl podle mne jmenovitě např. Achaz von Landau v případě svého služebníka Wolffa Meussla, jednoho z mála mužských obyvatel Weitry odmítнувšího rekatolizaci. Pojdme se na jeho kauzu, anebo když již tedy píšeme historii, mluvmе spíše o příběhu, podívat trochu blíže.

Brigitte Lernet jej sice popisuje ve své diplomové práci velmi pečlivě, avšak vyvozuje z něj podle mého názoru nesprávný závěr. Dle jejího vyprávění, vystavěného na základě informací vysbíraných z písemných pramenů fasciklu 218, patřil Meussl k těm několika málo obyvatelům města Weitry, kteří se na přelomu listopadu a prosince 1587 odmítli nechat rekatolizovat; byl proto Schwarzmannelm uvržen do vězení, avšak Achaz von

---

²⁸⁹ G. REINGRABNER, *Der Horner Bund und die Capitulationsresolution*, in: Týž (ed.) *Adelige Macht und Religionsfreiheit* (jako pozn. 1), s. 193.

Landau jej lstivě prohlásil za svého služebníka (*diener*) a nevybíravě žádal Georga Schwarzmanna o jeho propuštění. Schwarzmann se hrozeb svobodného pána von Landau zalekl, Meussla propustil s výhradou, že neopustí Weitru, propuštěný však svůj slib porušil a uprchl přímo k Achazi von Landau na Rappottenstein. Tam pobýval minimálně až do listopadu 1588, jak víme z kopie kárného dopisu arcivévody Arnošta adresovaného Achazi von Landau, kterou lze dodnes nalézt v mnou studovaném fasciklu č. 218.²⁹⁰

Neznáme bohužel vyvrcholení onoho příběhu, nevíme, zda se Achaz von Landau Arnoštových hrozeb nakonec zalekl a Wolffa Meussla opravdu opět propustil Rumpfovi do Weitry. Po roce 1589 nenacházíme totiž již žádný dokument zabývající se Meusslovou kauzou. Avšak této skutečnosti nemusíme nijak podstatně žet, neboť pro naše bádání není znalost Meusslova příběhu zásadním nedostatkem. Za mnohem důležitější považuji spíše Lernetino závěrečné hodnocení celé kauzy, které nás naopak přivádí opět k jádru našeho problému, tedy k problematice patrimoniální správy a patronátu. Rakouská historička totiž označuje jednání Wolffa Meussla a Achaze von Landau jako jednání „rebelantské“, úmyslně podkopávající Rumpfův záměr restaurovat katolicismus na *panství* Weitra z pozice vitorazské vrchnosti. S takovou charakteristikou se ovšem při vědomí tehdy existující stavovské „solidarity“ a také u vědomí významu, který i dolnorakouští nobilitovaní přikládali tehdy dodržování zásady *cuius est regio, eius est religio*, nemohu ztotožnit. Vždyť pokud by měla Brigitte Lernet pravdu, pak by ona ničím nepodložená rebelantství *poddaného* i člena stavovské obce zcela jistě rozrušovaly stávající právní řád země.

Zcela jinak vyznívá ovšem celá kauza právě tehdy, pokud se snažíme rozkrýt *patrimoniální* vazby, kterými byl Wolff Meussl přivázan ke svým vrchnostem; to se pak Brigitte Lernet zdůrazněné rebelantství postupně vytrácí a před námi tu v podstatě vyvstává „běžný“ spor mezi vrchnostmi o

---

²⁹⁰ B. LERNET, *Die Gegenreformation*, (DP), (jako pozn. č. 3) s. 74-78.

to, která z nich má na svého *poddaného* větší právo. Výjimečnost pak vzniklému sporu dodává jen ta skutečnost, že se odehrál v nevhodnou dobu a na nevhodném místě. *Panství* Weitra, k němuž bylo již na počátku Rumpfovy vlády inkorporováno i město Weitra (a vůbec i celý onen propletenec katolicky smýšlejících spojenců počínaje císařskými komisaři a arcivévodou Arnoštem konče) zdůvodňovalo své nároky na Wolffa Meussla především tvrzením, že se jedná o obyvatele Weitry, který „arci není měšťanem, se do Weitry před čtyřmi lety přiženil.“ V originále pak například takto: „*Ain Inwohner zu Weitra Wolff Meissl genannt, so ain aigen Hauß in der Statt erheiratet unnd [...] alda gewohnet haben solle;*“ nebo zase „*den Meüssel, ainen der Statt Weýttra nun in das vierde Jahr Inwohner.*“²⁹¹ Je mimochodem velmi zajímavé, že až na jednu jedinou zmínku se v žádné písemnosti uložené ve fasciklu 218 se o Wolffu Meusslovi přímo nehovoří ani jako o vitorazském *poddaném* (*untertan*) a již vůbec ne jako o *člověku* (*holde*), důsledně se užívá označení, kterým Meussla charakterizuje protistrana, tedy Achaz von Landau.²⁹²

Především absence označení *holde* je pak zarážející. Bývalo totiž zvykem, že nově příchozí *inwohner* požádal, a to spíše dříve než později, jakoukoli novou fojtskou vrchnost (*vogtobrigkeit, vogtherrschaft*) o ochranu a stal se tak po dobu svého pobytu jejím *vogtholden* (= přikázal se). Zmíněné

---

²⁹¹ První citace pochází z dopisu arcivévody Arnošta Achazi von Landau, Vídeň, 29. října 1588. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. také přílohu č. Ic)44. Druhá pak z dopisu císařských komisařů Georgu Schwarzmännovi ze 6. prosince 1587. Melchior Khlesl a Georg Ursylvanus Georgu Schwarzmännovi, Zwettl 6. prosince 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol; příl. č. Ic)19. Právě z druhého citovaného úryvku se dozvídáme také to, že Meussl nebyl měšťanem (*bürger*), ale „*podruhem*“ (*inwohner*). Meussl v grafické podobě *Meúsel* i *Meissl* či *Meüssel* se ovšem na druhé straně objevuje také mezi měšťany v registru z roku 1584; avšak protože se zde objevují i jména nobilitovaných osob, např. svobodné paní von Sonderndorf, které patřil jeden dům ve středu města, lze předpokládat, že tento registr je spíše jen pomocným soupisem bez nároku na přesné popsání právních a majetkových vztahů. Srov. *Register über das gannzes städtl. Namen der bürger zur Weitra 1584*. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. také přílohu č. Ic)09.

²⁹² Jediná zmínka v celé agendě fasz. 218, ve které je Wolf Meussl označen za *poddaného* (*untertan*) a to ještě nikoli konkrétně jako jednotlivce, nýbrž in corpore spolu s jinými, se nachází v listu arcivévody Arnošta adresovaném Achazi von Landau datovaném ke dni 29. října 1588. Srov. přílohu č. Ic)45.

pravidlo platilo i pro obyčejné čeledíny, děvečky, tovaryše, kteří všichni se mohou ukrývat za německým termínem *inleute/inwohner* a kteří představovali v podstatě migrující pracovní síly; pro držitele domu, kterým Wolf Meussl byl, muselo pak toto pravidlo platit dvojnásob.²⁹³ Pokud však nepřísahal a alespoň ve svých vlastních očích se tedy *vogtholden* nestal, a pokud současně přijmeme, že jako *inwohner* nemusel složit ani *lenni* přísahu vitorazské *grundobrigkeit*, pak již začínáme tušit, proč právě on se odmítl nechat rekatolizovat. Vždyť co jej poutalo k vitorazskému pánu? Bylo tu sice ještě i kritérium tzv. *stadto brigkeit*, ale cožpak obyvatel města nepodléhal v první řadě městu samému? Rychtář a rada byli přece vždy onou první instancí.²⁹⁴ A kromě toho, městský vzduch – *nota bene* ve městě donedávna zeměpanském – přece odjakživa osvobozoval, právě především od jinak na venkově dosti tuhých vrchnostenských vazeb.

Achaz von Landau pak od samého počátku sporu nazýval Wolfa Meussla důsledně svým služebníkem (*diener*), neměl jej tedy za „pouhého“ *poddaného* (*untertan*). Ve svém dopise Georgu Schwarzmannovi z 5. prosince 1587 jej dokonce nazýval „služebníkem přikázaným, leč neposlušným“, „*Wolff Maißl, mein verlübder und bis dato noch unverreiter Diener*.“²⁹⁵ Robert Šimůnek pak ve své práci věnované služebním vztahům naznačuje, jak s podobným termínem zacházet, byť se dle něj jedná o termín vskutku vágní.²⁹⁶ Vyjdeme-li z toho, že služebník stojí ve služebním poměru ke své vrchnosti a že právním základem tohoto vztahu byla smlouva o službě, či případně přísaha,²⁹⁷ kterou máme doloženu oním adjektivem *verlübder*, pak si lze představit, že právě na základě podobné přísahy se mezi Meusslem a pánem von Landau vytvořilo právní pouto ochrany. Jinými

---

²⁹³ H. FEIGL, *Die niederösterreichische Grundherrschaft* (jako pozn. č. 13), s. 104f.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 149.

²⁹⁵ Achaz von Landau Georgu Schwarzmannovi, Rappottenstein, 5. prosince 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. také přílohu č. Ic)18.

²⁹⁶ R. ŠIMŮNEK, *Terminologie* (jako pozn. č. 50), s. 180f.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 175.

slovy, Meussl se nějakým způsobem přikázal. Možná právě proto se ale zatím nemohl (či nechtěl) přikázat pánu na Vitorazi.

Konečně, nedělejme si příliš iluze o možném soucitu, kterým byl snad jat Achaz von Landau poté, co se dozvěděl o Meusslově uvěznění vitorazským hejtmanem. Schwarzmanna zmínka o tom, že uprchlý Meussl je na Rappottensteinu vězněn, nemusí být pouze dezinformací, jak soudí Brigitte Lernet.²⁹⁸ Neznáme pozadí, nevíme, co předcházelo usazení Wolffa Meussla ve Weitře v letech 1583-1584, nevíme, s jakou se kdysi předtím rozešel se svým dosavadním pánem Achazem von Landau. Možná, že Achaz von Landau jen využil poskytnuté příležitosti a vyřídil si z pozice patrimonijní vrchnosti se svým neposlušným služebníkem (*unverreiter diener*) staré účty. Neměli bychom asi jednoduše, i když tak opakovaně učinil sám vitorazský hejtman Schwarzmann, zaměňovat významy slov *verlübdtter* (přikázaný) a *verliebter* (milý)²⁹⁹ a na základě této záměny konstruovat ničím jiným nepotvrzenou hypotézu o dobromyslném pánu von Landau, který se statečně ujímá svého pronásledovaného služebníka a souvěrce.

Tím spíše, víme-li alespoň něco málo o Landauerově umíněnosti a současně i tvrdosti k *poddaným*. Byl to totiž například právě tento držitel mohutné hradní pevnosti Rappottenstein, který se rozhodl vtisknout jí, navzdory její naprosto nevýhodné poloze vysoko na členitém žulovém skalním bloku, renesanční podobu, včetně rozlehlé a úpravné zahrady poblíž centrálního hradního paláce ve značné výši nad okolním terénem. Pro potřeby zahrady byl proto původní skalní blok obestaven novou vysokou plášťovou zdí zakončenou cimbuřím s renesančními vlašťovčími ocasy, která však byla především ze statických důvodů masivní valenou klenbou a

---

²⁹⁸ Georg Schwarzmann proboštu Georgu Ursylvanovi, Weitra, 18. prosince 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol; viz také příloha Ic) 25. Srov. také B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), s. 74.

²⁹⁹ Srov. např. dopis Georga Schwarzmanna Achazi von Landau, Weitra, 28. prosince 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. také přílohu Ic)37.

soustavou opěrných pilířů opět pevně spjata se skalním masivem. Zatímco na klenbu i původní žulový masiv byla v dostatečném množství navršena zemina, nově vzniklé několikapodlažní podzemní prostory pod zahradou, rozšířené ještě o další kobky vytesané v původním žulovém podloží, byly od samého počátku používány jako rozlehlé vězení pro Landauerovy protivníky a *poddané*. Skončil-li tedy „neposlušný služebník“ Wolf Meussl skutečně nakonec právě zde, v mnohém si asi – při srovnání s tím, s jakou péčí s ním bylo zacházeno ve Weitře - pohoršil.

3.7.2. Příběh o zmoudření měšťana Georga Eigla

Druhým obyvatelem města Weitry, který se pro své rebelantství ocitl v hledáčku císařských komisařů i vrchnostenských úředníků (čímž ovšem naštěstí zůstal jeho příběh písemně zachycen i pro následné generace včetně naší) byl vitorazský měšťan Georg Eigl (či snad Eipl). Brigitte Lernet tentokrát správně interpretuje Eiglův příběh těmito slovy: „Když po konfesijní neposlušnosti následovalo veřejné pokání, byl Khlesl připraven projevit shovívavost. Ztráta majetku hrozila i vitorazskému měšťanu Georgu Eiglovi, který asi právě z důvodu vitorazských konfesionalizací opustil rekatolizovanou Weitru. Eigl sice společně s ostatními obyvateli Weitry složil slib poslušnosti katolické konfesi, avšak neměl v úmyslu jej dodržet. Po měsících prožitých v cizím prostředí v emigraci si ovšem přál jen jediné, vrátit se do Weitry (a zde nadále žít ve svém domě). Melchior Khlesl sám navrhl pro Eigla skutečně velmi shovívavé znění reversu. Eigl prý neopustil město a neprodal svůj dům proto, že by jej k tomu vedlo náboženské přesvědčení, vždyť se přece v prosinci roku 1587 spolu s ostatními měšťany vyzpovídal a navždy se zřekl kacířské augšpurské konfese. Po podepsání Khleslem sestaveného reversu získal pak Georg Eigl svůj dům ve Weitře zpět.“³⁰⁰

---

³⁰⁰ B. LERNET, *Die Gegenreformation* (Wv), (jako pozn. č. 9), s. 25. Srov. také přílohu č. Ic) 53.

Škoda jen, že se rakouská historička nepouští byť jen do trochu hlubšího rozboru událostí kolem Georga Eigla. Jistě, jiných písemných informací dovolujících jeho příběh více vykreslit je jen poskrovnu, přesto, anebo právě proto, je každá další získaná indicie cenná. Brigitte Lernet se například nezabývá přesnou dobou vzniku Eiglova rebelantství. Z dochovaných písemných podkladů lze přitom vyvodit, že k jeho úprku z Weitry nemohlo dojít jindy než mezi večerem 13. a dopolednem 18. prosince roku 1587. Onoho dne třináctého prosince přijal totiž Eigl spolu s mnohými dalšími měšťany a *innleut* ještě svátostí smíření a eucharistie (jak o tom mluví konečně i B. Lernet citovaný Eiglův revers sestylizovaný Melchiorem Khleslem); jeho jméno totiž opravdu nalezneme pod literou E v seznamu *Verzeichnus deren bürger und inleüt so den 13. dezember 1587 alhie in Weitra gebeücht unnd zu gotstisch gangen sein*.³⁰¹ V dopise z 18. prosince, který vitorazský hejtman psal do Zwettlu proboštu Ursylvanovi o kauze Wolffa Meussla, si pak zase nelze nepovšimnout, že Schwarzmann několikrát zaměnil jméno tohoto rebelanta právě za jméno Georga Eigla. Eiglova kauza musela být tedy v onu chvíli skutečně nová, a i proto se k ní myšlenky vitorazského hejtmána opakovaně zatoulávaly. 18. prosinec je tedy bezpochyby oním termínem *ante quem*.³⁰²

Podle mého názoru je zajímavé, ba zarážející také to, že celá kauza se táhla až do počátku června 1589, tedy prakticky po celé období násilných rekatolizačních vitorazských misí. Nebyla to tedy záležitost trvající dny, týdny, ba ani měsíce. Kdepak asi Georg Eigl a jeho rodina v prvních dnech a týdnech po odchodu z Weitry například vůbec přebývali?³⁰³ A pročpak

---

³⁰¹ SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. také přílohy Ic) 21 a Ic) 22.

³⁰² Srov. např. pasáž tohoto znění, v originále opakovaně přeškrtnou. „[...] von wegen Georgen Eigls Meüsls als bald zu verschickhen [...]“ Georg Schwarzmann proboštu Georgu Ursylvanovi, Weitra 18. prosince 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol. Srov. také přílohu č. Ic)25.

³⁰³ Z reversu Georga Eigla je zřejmé, že se v období jeho vzniku zdržoval ve svém domě v Arbesbachu, lokalitě vzdálené cca. 30 km jižně od Weitry. Z téže písemnosti se ovšem dozvídáme, že Eigl se tohoto domu musel nejpve „opět ujmout“, neboť Hans Winßpeckh, kterému svůj dům předtím prodal, nesplácel stanovené roční podíly. Jistě zde tedy nebyl již v prvních dnech po svém odchodu z Weitry. „*Umb das ich mein gehabt hau zu Arbaißbach, welches ich dem Hannsen Winßpeckhen*

vůbec – a to považuji za ještě důležitější – trvalo podepsání reversu tak dlouhou dobu? Vždyť Khlesl měl pro Georga Eigla text reversu hotov minimálně již počátkem června roku 1588, jak sám zdůrazňuje ve svém dopise ze dne 10. června adresovaném Georgu Schwarzmannovi.³⁰⁴ Co tedy celý proces repatriace zdrželo?

3.7.3. Pohled do zákulisí

Právě zmíněný Khleslův dopis Schwarzmannovi ze dne 10. června 1588 nám odkrývá, a to bez jakéhokoli přehánění, skutečně mimořádný pohled do zákulisí vitorazských rekatolizací. Melchior Khlesl totiž ve svém psaní nakrátko odložil „svůj úřad“ a Schwarzmannovi se vyjevil jako rozhněvaný člověk, kterému se příliš nechce řešit chybu jiného, byť se jí dopustil samotný císařův komorník Wolf Rumpf. Khlesl si dokonce na adresu majitele vitorazského *panství* neodpustil uštěpačnou připomínku, že by si asi „měl pořídit sekretáře, když již tolik zapomíná,“ v originále pak „*das er [rozuměj Rumpf] gar alles vergißt, der zu seiner sachen einen eigenen secretarium bedürfftig wär.*“³⁰⁵ A proč vlastně tolik nepěkných emocí a nehezkých slov? Inu, kvůli nám již dobře známému Georgu Eiglovi.

Melchior Khlesl se totiž nejspíše dohodl s Wolfem Rumpfem, jak naložit s Georgem Eiglem a právě na základě tohoto ujednání sepsal vlastnoručně pro Eigla onen revers. Schwarzmann se posléze v jednom ze svých dopisů otázel Rumpfa i na to, jaké kroky má ve věci Eigla podniknout, jenže vytížený císařský komorník si na podrobnosti již nevzpomněl a odkázal jej na Khlesla. Ten se ovšem právem cítil poněkud dotčen; vždyť přece nebyl Rumpfovým úředníkem ani sekretářem. Pro lepší představu přetiskuji celou onu nestandardní Khleslovu reakci ještě jednou: „*Lieber herr pfleger*

---

verkhaufft habe, umb das er mier mit beczalung der khauf summa nicht bestehen khunnen, widerumb annemen unnd umb maineß frumens willen, widerumb bewhonen mueß. Revers Georga Eigla, Arbesbach, 1. červenec 1589. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. také přílohu č. Ic) 53.

³⁰⁴ Melchior Khlesl Georgu Schwarzmannovi, Wien 10. července 1588. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. přílohy č. Ic) 42 a Ic) 43.

³⁰⁵ Tamtéž.

[Schwarzmann], *weill der herr des Eigls halben von mir so einen gemeßenen unnd richtigen bschaid hatt, das er so gar alles vergißt, der zu seiner sachen einen eigenen secretarium bedürfftig wär. Ich thue es wais Gott gern, wem man im aber ein mall ain solchen resoluiert, so soll er es fein merkhen. Schick hiemit dem herrn einen revers, den Eigl über sich geben soll.*³⁰⁶ Jak je patrné, byl Khleslův způsob vyjadřování skutečně úsporný a trefný.

3.7.4. O sebevědomém Georgu Schwarzmannovi a jeho „velké hře“

Je velmi překvapující, že výše popsané a skutečně velmi úspěšné rekatolizační mechanismy, které beze všech pochybností dopomohly římskokatolické konfesi k rychlému návratu na vitorazské *panství*, ať již máme například na mysli onen důraz na rychlost misí, či opět důraz na prvořadost patrimonijních vazeb, byly v první řadě dílem kompromisu uzavřeného doslova v hodině dvanácté. A to především kompromisu mezi Melchiorem Khleslem a vitorazským hejtmanem. Tímto tvrzením nehodlám vůbec vyvracet bezpochyby správný názor, že přípravy rekatolizací na vitorazském dominiu začaly již převzetím tohoto *panství* Wolfem Rumpfem v roce 1581. Chci na Schwarzmannově příkladu spíše upozornit na to, že je něco jiného „velkou hru“ připravovat a hovořit o ní, něco jiného je ovšem tuto „velkou hru“ také osobně realizovat. I sebelepší teoretik bývá totiž někdy velkou hrou doslova pohlcen, ztrácí hlavu, opouští realitu a začíná chybovat – a právě to se asi stalo i Georgu Schwarzmannovi, který chtěl již jednoduše příliš. Melchior Khlesl, „hráč“ s většími zkušenostmi, musel proto Schwarzmannu někdy zavčas korigovat, avšak jako skutečný profesionál dovedl současně zhodnotit jeho „dobré karty“ a těchto „trumfů“ využít.

O tom, jak „velkou hru“ byl vitorazský hejtman ochoten hrát v Rumpfových službách, nás zpravuje jeden ze Schwarzmannových osobně sepsaných (a nedatovaných) tzv. *memoriálů*; souborů námětů pro zamýšlené jednání s Melchiorem Khleslem, kterými chtěl Schwarzmann jako znalec

---

³⁰⁶ Jako pozn. č. 304.

místních poměrů a také jako hlava vitorazského byrokratického úřednického aparátu zcela nepochybně přispěl k rychlému zdaru restaurace katolicismu (nejen) na vitorazském dominiu.

Většina návrhů a postřehů se sice nezdá být nijak radikální, nezúčastněný pozorovatel by je jistě spíše vyhodnotil jako velmi pragmatičtější a praktické rady, zvláště co se týče hodnocení katolických duchovních působících na *panství* Weitra³⁰⁷ a také co se přístupu k vitorazským měšťanům dotýče. Podotýkám však, že Schwarzmanna hrál „velkou hru“ již zde, neboť dále vyjmenované návrhy předložil Khleslovi k posouzení v době, kdy stále ještě dozníval souboj městského korpusu s vitorazskou vrchností o budoucí podobu městské autonomie, který teprve o několik desetiletí později vyústil v *poddanství* původně zeměpanského města.

Schwarzmanna se například vůbec nerozpákoval navrhnout, aby v domácnostech ještě donedávana svobodných vitorazských měšťanů probíhaly kontroly knih. Nalezené závadné knihy, *libri prohibiti*, měly být bez milosti a bez náhrady odebírány. V jiném svém návrhu zvažoval zase uzavření vitorazského evangelického hřbitova pod záminkou infekce, čímž by se pohřeb na katolickém hřbitově stal ve Weitře opět jedinou alternativou. Z obav před dalším šířením nakatolických myšlenek chtěl mít Schwarzmanna také jasnou představu o tom, kde studují děti vitorazských měšťanů. K uvážení proto předložil návrh, aby tato mládež nadále nesměla studovat v tehdy stále ještě evangelickém Linci. Vitorazský hejtman také navrhoval, aby se nadále mohl vitorazským měšťanem stát pouze katolík a dokonce se vyjádřil proti dosavadní zvyklosti vydávat výhostné listy těm

---

³⁰⁷ „[...] Die pfarr Unnser Frauen zu ersetzen. Item die pfarr zu Harmanschlag; der pfarrer alhie in Weitra soll wo nicht zween, doch gewiß einen caplan halten; der pfarrer zu S. Merthen ist vill schuldig; item der Pfarrer zu Höhenberg. Unnd ist zimlich nachlässig. Pfarrer zu S. Merthen helt gar unordenlich goteßdienst; pfarrer zu Gmündt fragt stäts weekh.“ *Memorial von verrichtung mit herrn thuembbrobsten zu Wien von geistlichen sachen in Weitra* (nedatováno). SAW, fasz., 218, (v originále) unfol.; srov. také přílohu č. Ic)11.

vitorazským měšťanům a dalším *poddaným*, kteří se za svým životním partnerem rozhodli přestěhovat na *panství* nekatolické vrchnosti.³⁰⁸

Velkolepě pojaté byly i další dva Schwarzmannovy návrhy, které by, byly-li by bývaly skutečně realizovány, změnily skutečně zásadním způsobem parametry vitorazských konfesionalizací a z již tak velkého podniku by byly učinily podnik vsutku grandiózní.³⁰⁹ Tím prvním byl návrh, aby držitel vitorazského *panství* z pozice *seniora* nepropůjčoval nekatolicky smýšlejícím *leníkům* nadále již žádná *léna* (beneficia).³¹⁰ Jen pro srovnání, podobné jednání si v Říši nemohl (po augsburském míru již vůbec ne) dovolit ani samotný císař. Není divu, že tento bod Melchior Khlesl, který si byl jistě okamžitě vědom nejen údernosti podobného návrhu, ale také možných důsledků, odmítl jako předčasný. Schwarzmann (tedy nejspíše právě on!) jej proto během jednání přeškrtl ve svém memoriálu jako neprůchodný.³¹¹

---

³⁰⁸ „[...] *Etliche bürger haben luterische pücher. Ob zu visidiren(?); sectische ob auf freithoff begraben(?); ob gotesäckher propter infection zumachen(?); bürg lassen etliche ire khind geen Linz in die landschafft schuell; ob man aus der herrschafft an lutterische ortt die waisen verheürathen müg(?); ob khain bürg aufkommen, er glob dann ain catholisch zu sein(?)*.“ Jako pozn. č. 307.

³⁰⁹ Respektive, ve Schwarzmannově hlavě se mohl zrodit i třetí grandiozní návrh, návrh rekatolizovat s vitorazskými měšťany i vitorazské venkovské *holden/poddané*. I této možnosti se věnuje ve svém memoriálu, srov.: „[...] *Erstlich reformieren die bürg und unnderthanen in der herrschafft Weittra (?); item ob nicht auch ire weiber u[nd] d[eren] khind auch gesind (?); ob nicht alle zu reformiren so zu den Weittraischen pfarren gehören, ob si schon mit grunddiennst anndrn herren gehören(?)*.“ Tamtéž. Jenže citovaný Schwarzmannův memoriál je bohužel nedatovaný, a proto nelze říci, zda podobná věc napadla Schwarzmannu dříve než Melchiora Khlesla, který se možností rekatolizovat spolu s vitorazskými měšťany také vitorazské venkovské *holden/poddané* vyrukoval poprvé již ve svém komentáři z 23. listopadu 1587. Srov. přílohu č. Ic)07. A konečně, protože víme, že Khlesl si žádal Schwarzmannovu přítomnost ve Zwettlu již dopisem ze 14. listopadu 1587, srov. přílohu č. Ic) 04, je možné, že o této možnosti hovořili společně již dříve a že podobná věc mohla napadnout oba intrikány současně.

³¹⁰ „[...] *haben dem lutterischen lehenträger geweigert zu verleihen?*“ Jako pozn. č. 307.

³¹¹ Ostatně, i pro samotného Wolfa Rumpfa a dokonce i pro jeho bigotně věřící katolickou manželku, která se po Rumpfově smrti sama načas ujala vitorazského *panství*, byl podobný scénář stále ještě něčím nepředstavitelným. I proto například oba manželé až do své smrti obnovovali radikálnímu luteránu Christophu von Prag, svobodnému pánu zu Windhaag, jeho lenní držbu na majetku patřícímu vitorazskému *panství*. Srov. např. regist listiny z 30. dubna 1606 tohoto znění. „*Maria Rumpfin, geborene Gräfin von Arch, Frau auf Weitra, Witwe, behelnt den Christoph von Prag, Freiherrn zu Winthag und Herrn auf Engelstein mit verschiedenen Gülten, Lehen der Hft. Weitra, welche dieser von den Brüdern der Schusterzeche zu Weitra gekauft hatte, so wie er diese Gülten*

Druhý návrh byl ve své podstatě dokonce ještě radikálnější, neboť byli by uveden do praxe, byl by se asi skutečně pro nekatolickou dolnorakouskou nobilitu stal pohromou. Bystrý Schwarzmanna si totiž povšiml, že od Weitry nepříliš vzdálená farnost Litschau bývala dříve císařským *lénem* a ve svém *memoriálu* proto úmyslně navrhl, ovšem opět ne více než jednou větou a jen jaksi mimochodem, aby stávající držitel ličovského *panství* a *patronátu* k ličovské farnosti dokázal před vitorazskou císařskou komisí, že jím nárokované *patronátní* právo skutečně od císaře koupil.³¹² V případě předvolání držitele *panství* Litschau svobodného pána Wenzela Moratschkyho³¹³ před císařskou komisí by tu ovšem bylo „zaděláno“ na skutečně pro katolickou stranu velmi slibný precedens. Kdyby totiž po vzoru ličovské kauzy mohli být bez složitého projednávání u zemských úřadů i další dolnorakouští luteránští šlechtici obžalováni podobnými císařskými komisemi z protiprávní držby *patronátních* práv a vůbec z protiprávní držby za reformace rozchvácených církevních statků (*bona occupata*), které ovšem často integrovali v dobré víře jako držitelé *vogtobrigkeit* nad tamějšími poddanými, jejich pozice *apoštolů rakouských*,³¹⁴ tedy osob, s jejichž bytím a nebytím tehdy ještě stále stálo a padalo povědomí o zemi Dolní Rakousy (neboť země byla stále ještě představována především stavy), by byla v základech otřesena.

Melchior Khlesl si ovšem i v tomto případě zachoval na rozdíl od Schwarzmanna dostatečně chladnou hlavu a do podobného podniku se

---

bereits von ihren verstorbenen Gemahl, Freiherrn Wolff Rumpff zu Lehen gehabt habe.“ F. WINTERMAYR, Schloß Weitra Archiv Verzeichnis, Weitra 1948, s. 40.

³¹² „[...] *Pfarr Litschau soll ain khaiserlich lehen gewest sein. Soll herr Marasschi fürgeben, daß er es gekhaufft?*“ Jako pozn. č. 307.

³¹³ Wenzel Moratschky von Noskau, který se do dolnorakouských dějin zapsal především krvavým potlačením dolnorakouského selského povstání v polovině 90. let 16. století, získal panství Litschau s konečnou platností od dědiců po Wolfu Krajířovi roku 1587. Již v první polovině 16. století držel ovšem ličovské panství jeden z jeho předků, pocházející původně – jak napovídá již predikát – z českého prostředí (=Mrakeš z Noskova).

³¹⁴ Johann Nepomuk SCHWERDLING, *Geschichte des uralten und seit Jahrhunderten um Landesfürst und Vaterland höchst verdienten, theils fürstlich, theils gräflichen Hauses Starhemberg*, Linz 1830, s. 23.

vmanévrovat nenechal (i proto i tento svůj návrh Schwarzmanna opět škrtnl). Khlesl byl jednoduše realista. Správně tušil, že na generální protireformaci, tedy protireformaci vedenou na všech frontách a v celém prostoru Dolních Rakous, čas jednoduše ještě nenazrál. Jistě však na druhé straně v duchu uznával Schwarzmannovy kvality. Vždyť tento hejtman svým přehledem i horlivostí pro katolickou věc o tolik převyšoval provinční myšlení většiny svých kolegů!

3.8. Jak byly seznamy psány

3.8.1. Aneb „Petter Plindt ist nit angesagt word“

Jaký příběh se pojí k Petru Blindovi (slepém) bohužel říci nemohu, neboť jej neznám. Přesto nám i on, respektive komentář, který je k jeho křestnímu jménu připsán v seznamu rebelujících vitorazských *poddaných*³¹⁵ anonymním vitorazským úředníkem, odkrývá lecos o tehdejšímu úzu myšlení byrokratického aparátu, o schématech úředního postupu a dokonce – v kombinaci s jinými komentáři objevujícími se v témže dokumentu – také o životní úrovni vitorazských *poddaných* a marginálně snad i o klimatologických podmínkách a o „bezpečnosti“ na vitorazském dominiu.

Přijměme však nejprve za pravděpodobný ten výklad, že „*plindt*“ není ještě klasickým příjmením, ale pouze adjektivním příjímím, kterým je charakterizován zdravotní stav. Blíže neznámý Petr, o kterém víme jen tolik, že pobýval v obvodu farnosti St. Martin a jeho domovem tak mohl být samotný St. Martin,³¹⁶ právě tak ovšem mohl pocházet i z Harbachu, Hirschenwies nebo Lauterbachu, nemohl být ovšem slepcem příliš dlouho, neboť to by v roce 1585, kdy vznikl nový vitorazský urbář, nebyl nejspíše uveden jako hospodář. Podobná úvaha ovšem vychází ze základní premisy, že totiž právě tento vitorazský urbář byl podkladem pro evidenční seznamy vitorazských venkovských *poddaných*. A bylo-li tomu tak opravdu, pak k Petrovu „úrazu“ muselo dojít teprve v období po sepsání urbáře, tedy

---

³¹⁵ *Verczaichnus deren underthonen [etc.]*, srov. opět přílohu č. Ic) 15.

³¹⁶ Tamtéž.

někdy v rozmezí let 1585-1587. Petr ostatně v oné době nebyl jediným vitorazským *poddaným*, kterého sužovaly zdravotní problémy s očima.³¹⁷

Petrovo jméno bylo pak asi jednoduše spolu s ostatními rutinně opsáno z urbáře do mnou předpokládaného (dnes nedochovaného) evidenčního seznamu, a teprve když se jeho nositel nedostavil, ocitlo se, již bez původního příjmení, zato s charakteristikou „plindt“, v dodnes dochovaném seznamu *Verczaichnus deren underthonen [etc.]*. Právě v tomto seznamu byly totiž u jednotlivých „rebelujících“ *holden* uváděny i důvody jejich absencí a u Petra byla tedy zanesena „slepota“.

Jen jaksi na okraj dodávám, že jen některé v onom výše uvedeném seznamu *Verczaichnus deren underthonen [etc.]* prezentované důvody jsou asi skutečnými autentickými „omluvami“ vitorazských *poddaných*, a to pro svou až překvapující naivitu.³¹⁸ Racionálně myslící úředník by takové důvody absence nejspíše sám nevymyslel. U jiných prezentovaných důvodů lze právě pro onu strohost a racionalitu předpokládat naopak jejich byrokratický původ. Především časté komentáře „*pragerisch*“ a „*bschenisch*“ jsou vrchnostenského původu; úředníci jimi dovozovali, že vitorazský *vogtholde* se nedostavil jednoduše proto, že mu to jeho gruntovní vrchnosti – Christoph von Prag, či opět Jonas Bschenisch – nedovolily.

I zdůvodnění proč chybí Petr – „*plindt, ist nit angesagt word*“ (slepý, nebyl obeslán) – poukazuje zcela bezpečně na původ omluvy ve vitorazské vrchnostenské kanceláři. Až *ex post* si tedy vrchnostenští úředníci (nebo snad dokonce sami členové rekatolizační komise) uvědomili, že slepý Petr, který u nich stále ještě figuruje v písemné agendě jako osedlý, již jednoduše

---

³¹⁷ Týž seznam uvádí pro lokalitu Lehmbach podobně slepého osedlého *Sigmunda Hietlera*, tj. pastuchu (*Sigmúnt Hietler blindt*) a pro Novou Ves nad Lužnicí *Wolfa Hörligla*, který svou nepřítomnost zdůvodňoval bolestmi očí (*Wolff Hörligl hat ain Schmetzen in ainem Aug*).

³¹⁸ Vitorazští *holden* pokládali za dostatečnou omluvu uvedení nejrůznějších zdravotních problémů, mezi něž patřila ochrnutí (*mangl deß gesichts, khrúmpf*) a bolesti (*krankch an einem Fueß, Schmetzen in ainem Aug*). Ponejvíce (celkem 6x) však druh svého onemocnění nijak blíže nespécifikovali a prohlásili se jednoduše nemocnými (*krankh*). Kromě zdravotních *neduhů* se *poddaní* celkem třikrát vymluvili i na nedostatečnou zimní garderobu, konkrétně na chybějící boty (*hat kain schueh*).

z důvodu svého handicapu hospodářem nějaký čas není a být ani nemůže a že i proto nebyl vrchností pověřeným rychtářem nejspíše vůbec navštíven a obeslán. Po tomto zdůvodnění ztratili o Petra všichni rázem zájem. Ba dokonce se tento náhle nedůležitý „nešťastník“ neobjevil již ani ve zpovědních seznamech.³¹⁹

3.8.2. *Klimatologická vsuvka*

Není bez zajímavosti, že všechny omluvy *poddaných* byly vrchností víceméně akceptovány. Na nemocné a chudé nebylo již totiž nadále nahlíženo jako na *rebely*, nýbrž jen jako na zatím „omluvené“ osoby, jejichž rekatolizace proběhne v budoucnu v první možné chvíli. Otázkou však zůstává, proč byli všichni *poddaní* takto prozatímně omluveni.

Stačilo-li ovšem *poddanému* odvolat se na nedostatečnou zimní garderobu, tušíme, že ona benevolence vrchnostenského aparátu má nejspíše souvislost s klimatologickými charakteristikami daného období. A je-li správný jiný předpoklad, že totiž tehdejší lidé byli zcela jistě houževnatější než dnes my, musely se výše uvedené klimatologické charakteristiky od dnešního stavu odlišovat velmi výrazně.

Dostupná odborná literatura předpoklad o radikálně jiném klimatologickém rámci dostatečně potvrzuje. Okolo roku 1600 bylo v protoru střední Evropy v průměru asi o 3-5 stupňů Celsia chladněji než dnes.³²⁰ Dovedu si proto velmi dobře představit situaci, kdy nedostatečné obutí skutečně brání *poddanému* předstoupit před rekatolizační komisaře a kdy je na tento handicap úřednickým aparátem brán jistý zřetel. Také ve

---

³¹⁹ Zpovědní seznamy farnosti St. Martin z 20. - 23. prosince 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. přílohy Ic)29, Ic)30; *Verzeichnuss deren so den 26. January a[nno] [15]88ten in d. Herrschaft Weitra noch nicht gepeucht*, SAW, fasz. 218, (v originále) unfol.; srov. také přílohu č. Ic)40. Podobně jako Petr byl původně obeslán i *Hannß Hämbl* z Wielands, u jehož jména je v soupisu rebelujících *poddaných* dále poznamenáno „*ist gestorben.*“ *Verzeichnus deren underthonen [etc.]*, srov. také přílohu Ic)15. I jeho jméno proto pochopitelně v žádném následném (zpovědním) seznamu nefiguruje.

³²⁰ Brian FAGAN, *Malá doba ledová. Jak klima formovalo dějiny v letech 1300 – 1850*, Praha 2007, s. 78.

Schwarzmannově dopisu z 18. prosince 1587 nalezneme zajímavou klimatologickou informaci týkající se tehdy panujících holomrazů. Schwarzmann totiž slibuje Ursylvanovi, že jakmile napadne sníh a nebude tedy již taková zima, uspořádá hon a část ulovené zvěřiny mu pošle. „*Ich hab eur exzellenz warlich von wildpräd nichts zu schickhen, dan ich, weil es nicht schnee hat, khain gewiß geyaid anstellen khan, sobald aber schnee feldt, will ich nicht friern, und da es etwas gibt, eur exzellenz in gedenk sein.*“³²¹

Za zajímavé považuji také to, že žádný z obeslaných vitorazských *holden* nezdůvodnil svou absenci obavou z napadení v zimě dozajista vyhladovělých divokých šelem, které se tehdy na *panství* Weitra ještě poměrně hojně vyskytovaly, včetně medvědů, rysů a vlků.³²² Mimochodem, žádný z vitorazských *holden* se nevymluvil ani na vzdálenost své lokality od vitorazského centra, což ovšem jen dále vzbuzuje otázky spjaté, řekněme, s „logistikou“. Putovat v zimním období, kdy se již velmi časně stmívá, někdy i více než 20 kilometrů jedním směrem, to přece vyžaduje jistou organizační přípravu včetně zajištění noclehu. Lze totiž předpokládat, že alespoň část vitorazských *holden* využila rekatolizačních misí i k vyřízení svých osobních záležitostí a svůj pobyt ve Weitře či v jejím nejbližším okolí prodloužila až do druhého dne.

3.9. Katolíci „pro forma“?

3.9.1. Úvahy nad opravdovostí konverzí

Na základě Schwarzmannova dopisu referujícího o zdařilých rekatolizačních misích na jaře 1589 lze pochopitelně formulovat domněnku,

---

³²¹ Georg Schwarzmann Georgu Schwarzmannovi, Weitra, 18. prosinec 1587. SAW, fasz. 218, (v originále) unfol; srov. přílohu č. Ic)25.

³²² Srov. H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 174. Tytéž údaje o hojném výskytu šelem v námi sledovaném regionu zjišťujeme kupříkladu také z písemné dokumentace uchovávané v SOA Třeboň. Srov. např. údaj o četných zaklínacích formulích pastýřů třeboňského panství užívaných tehdy zcela samozřejmě proti vlkům. Theodor ANTL, *Čarodějní pastýři na Třeboňsku roku 1663*, in: *Časopis český lid. Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku*, IX., Praha 1909, 293-299.

že „noví katolíci“ tvořili údy římskokatolické církve pouze *pro forma* a toto tvrzení obhajovat vhodnými prameny.

Podobná tvrzení lze opřít například o dopis Melchiora Khlesla ze 17. listopadu roku 1590. Khlesl tehdy upozornil Schwarzmanna, že z relace vitorazského faráře (*relation communicantium*) zná jména vitorazských *poddaných*, kteří se toho roku stále ještě nedostavili ke svátosti smíření a požádal proto vitorazského hejtmana, aby společně s vitorazským duchovním zjednal do konce roku nápravu, „[...] *also, dass ir sy ins glüb nembt das sy zum lengsten im Advent oder doch Weihnachten beuchten*“. Pokud by se ovšem měšťané nedostavili ke zpovědi ani v čase vánoc, mají Schwarzmann a vitorazský farář použít takové prostředky, které by ony rebelanty přivedly opět k rozumu, tj. „*die Mitl fürnnehmen so auf solliche Rebellische Leut gehörig werden*.“ Před velikonoce roku 1599 pocítil podobnou potřebu upamatovat obyvatele Weitry na správné katolické jednání i sám Wolf Rumpf. *Poddaným* i samotnému Schwarzmannovi tehdy mimo jiné připomenul několik standardních zásad, jako např. povinnost půstu o pátcích a sobotách, nebo povinnost velikonoční zpovědi. Připomněl však i věc zcela elementární, že totiž otázka náboženství je otázkou politickou „*Relligion alls polytischen Sachen*.“³²³

Jiné soudobé písemnosti ovšem před podobnou zjednodušenou interpretací varují. Minulost bývala konečně vždy vícerozměrná a v mnohém dokonce rozporuplná; příliš se ostatně nelišila od dnešní doby, která, jak víme je také plná nejrůznějších pravd. Jistěže se na zdárné rekatolizaci Weitry spolupodílel i strach z nové katolické vrchnosti. Nedělejme si však iluze, že by týmž strachem, tentokrát v opačném gardu, netrpěli například zase *poddaní* fanaticky smýšlejícího, a jak prameny vypovídají také svárlivého rytíře Hektora von Sondendorf, který z titulu držitele *panství* Kirchberg am Walde a statku Reinpolz, kontroloval minimálně jako *grundherr poddané* v Lehmbachu, Reinpolz, Nakolicích a

---

³²³ PfaW, korespondence r. 1590, nesignováno; GB 6 (1898), s. 462.

Vyšném.³²⁴ Právě Nakoličtí jsou navíc písemnými prameny již počátkem 17. století uváděni jako řádní katolíci, což však tedy také znamená, že si onoho strachu užili ještě více než jiní, neboť jejich pevné setrvávání v katolické konfesi přivolovalo asi o to větší hněv gruntovního pána von Sonderndorf.³²⁵

Měrou podobně vrchovatou se na rekatolizačním úspěchu podepsala také ta skutečnost, že tehdejší člověk – ať již šlechtic, měšťan či venkovan – byl zpravidla toliko „hrubě“ věřící křesťan naučený jistým stereotypům, které mínil po celý život dodržovat. Na svém „luterství“ většina vitorazských *poddaných* dokonce ani nijak výrazněji nelpěla, v podstatě lze říci, že „luterství“ do farnosti přicházelo a ovšem z ní opět mizelo úměrně pohybu reformaci nakloněných či ji naopak odmítajících duchovních.³²⁶ Ostatně, i jen právě užití označení „reformaci nakloněných duchovních“ bylo v námi sledovaném období jen velmi vágní. Vždyť celá řada duchovních se například sama stále považovala za katolíky, ačkoli žila v konkubinátu, nekázala, často zpívala německé kostelní písně, nedodržovala staré liturgické postupy, vlastnila luterské knihy a někdy dokonce celé roky nepřijala svátost smíření.³²⁷ Oč méně identifikovatelný musel pak tedy být tehdy stále ještě

---

³²⁴ Zde všude vystupoval ovšem Wolf Rumpf pravděpodobně jako *vogtherr* poskytující *poddaným* ochrany. Srov. ostatně např. komentář: „*Verzeichnus dern grundtherrn undterthanen, ist zu der herrschafft Weitra gevögt, auch in die selben pfarren gehörig, aber auf erfordern zu den khaiserlichen herrn commissarien so nicht erschienen sein. [...] 2) Mer herrn Hectorn von Sunderntorff zur Khirch Perg am Waldt so aigentumblichen underthanen im torff Naggaliz und Weissenpach zu der pfarre Höhemberg gepfart sein [...]*“ (Ic)16.

³²⁵ Právě katolíci z Nakolic jsou ostatně hlavními aktéry známého tzv. hoheneichského zázraku z roku 1621. Friedrich TSCHUDEN, „*Hab ein gar kostbar Gut erfläht. Die Entstehung und Geschichte von bedeutenden Wallfahrtsorten des Waldviertels*“ (disertační práce, Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät Universität Wien), Wien 2008, s. 49; 105-130. Na české straně upozornil na význam poutního místa Hoheneich pro dějiny religiozity jižních Čech v poslední době Jiří ČERNÝ, *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradska*, České Budějovice 2004, s. 171; TÝŽ, *Poutní místa jižních Čech. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, České Budějovice 2006, s. 264.

³²⁶ Nejrychleji a nejsnáze probíhala ostatně rekatolizace právě tam, kde byla k rekatolizaci hromadně přinucena v jednom okamžiku celá pospolitost.

³²⁷ Velmi poučně nás v této souvislosti informují právě vizitační protokoly z let 1580, 1590, 1611 a 1643 zpracované do přehledů Gerhardem SCHOLZEM, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), přílohy 1 – 4; srov. také citace autentických písemných pramenů dokládající bedňný stav duchovenstva jak lutersky tak i katolicky smýšlejícího, vybrané a publikované F. Weissensteinerem v jeho již vícekrát citované disertační práci. F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), např. 55-73.

jen „drobný“ rozdíl mezi jednotlivými v německém prostoru existujícími a teprve se v podstatě definujícími protestantskými směry (kromě luterství a jeho melanchthonské variace - *confessio Augustana* a *confessio Augustana variata* také například zwingliánství).³²⁸

3.9.2. Změny nevítané, změny vítané

3.9.2.1. Němčina na ústupu

Bez problémů ovšem onen přechod ke katolicismu pochopitelně neproběhl. Přestup k Římu nebyl totiž spojen toliko s onou pro *poddaného* jen obtížně reflektovatelnou změnou v dogmatice (luterským učením přijatá *konsubstanciace* je postupně vytlačována římskokatolickým názorem o přepodstatnění, *transsubstanciaci*); patrné byly především vnější pozorovatelné změny a ty asi zpočátku hodnotili vitorazští *poddaní* ve své většině negativně. Nevoli mezi čerstvě rekatolizovanými *poddanými* jistě ještě dlouho vyvolávala i jen vzpomínka na ono hluboké pokoření, které se jim od rakatolizujících komisařů a vrchnostenských úředníků dostalo. Kromě toho měli za naprosto nesmyslné i ono opětné vykázání německého jazyka z římskokatolické mešní liturgie a právě tak i přechodný zákaz zpěvu německých náboženských písní, které mimochodem zaznívaly na bohoslužbách již dávno před tím, než se Martin Luther byt jen narodil.³²⁹

Velmi silně pobuřovaly rekatolizované *poddané* také podobně přechodné zákazy četby do němčiny přeložených a tedy potenciálně „nebezpečných“ biblí, vyhlašované opakovaně na dobu přechodnou pro laiky. Tyto zákazy nebyly v žádném případě pouze „kosmetického“ charakteru a pro luteránsky smýšlející korpus znamenaly ránu skutečně hlubokou, ne-li smrtelnou. Upřednostnění Písma před ostatní církevní

---

³²⁸ Například vizitační protokol pro gmündskou farnost ještě z roku 1643 vystihl stav věci skutečně velmi výstižně. „*Pfarrkinder 800, Cath. 600, die andern als die vornemblich die Burger der Statt wissen selbsten nicht, uelcher secten sie anhengig seien.*“ GB 3 (1888), s. 207.

³²⁹ Srov. např. Joachim F. ANGERER, *Die Melker Reform. Eine Reform vor der Reformation (1418-1472)*. In: Kremser Humanistische Blätter 14(2010), Krems 2011, především s. 20f.

tradicí představovalo totiž hlavní znak protestantismu a samotná četba bible tvořila navíc jádro evangelické bohoslužby. Jinými slovy, bez německé bible nebylo konkurenčních evangelických bohoslužeb. Pobuřovala ovšem také již i jen ona latentní obecná nedůvěra otců koncilu v „pravověrnost“ laiků jako takových. Ta se mimochodem projektovala i do samotného pojetí tridentské mešní liturgie, ve které byla laické veřejnosti přisouzena opět toliko pasivní role pozorovatelů.³³⁰

3.9.2.2. *Nadace a fundace*

S rozpaky bylo čerstvě rekatolizovanými *poddanými* přivítáno i zakládání nových kostelních záduší (nadací, stipendií, fundací; obecně *beneficií*) neboť dle luteránských teologů nebylo zádušních mší vůbec zapotřebí. Sám Martin Luther totiž zastával názor, že lidská duše odchází okamžitě po smrti buď do ráje, nebo do pekla; pro očistec, ve kterém trýzněné duše prosí živé křesťany o modlitbu a zádušní bohoslužby, nezbylo v jeho pojetí žádné místo. Podobně rozpačitý postoj měli „noví“ římsští katolíci také ke snaze katolických patronů znovu přesměrovat některé za reformace již jednou přesměrované nadační platby původním adresátům – římskokatolickým duchovním a farnostem.

Zde musím ovšem doplnit, že v Rakousích ani v období reformace zdaleka nedocházelo k plošnému odstraňování fundačních, nadačních a církevních plateb plateb; povinnosti *poddaných* k duchovnímu či farnosti jako ke své *grundobrigkeit*, desátek, štólový poplatek či poplatky za kopulaci byly nadále a beze změn vybírány. Zcela zrušeny nebyly v evangelickém prostředí skutečně ani všechny výše naznačené výběry plateb tvořících kdysi podstatu zádušních *beneficií*. Někdy tekly tyto prostředky naprosto nerušeně

---

³³⁰ Pobuřoval ovšem např. i tehdy nově zaváděný gregoriánský kalendář, který se v námi popisované lokalitě prosazoval jen velmi pomalu právě proto, že evangelická vrchnost nutila často své poddané (a Rumpfovy *vogtholden*) počítat čas dle starého kalendáře juliánského. Například Jakob Schenowitz, farář z Großschönau, žaloval ve svém dopise z pátého ledna 1588 Schwarzmännovi, že „*poddaní* ze vsi Sulzu oslavili svátky vánoční potají postaru luterským způsobem a *nota bene* později.“ B. LERNET, *Die Gegenreformation*, (Wv), (jako pozn. č. 9) s. 19. Srov. také přílohu Ic) 38.

původním majitelům, neboť často nebylo vhodné podkopávat stávající společenský řád, ono „uralt recht und herkommen“. Jindy byly platby „přesměrovány“ jiným adresátům, zpravidla evangelickým vrchnostem, kteří právě jimi vydržovali dosazené evangelické pastory či financovali nově zakládané charitativní podniky.

Kombinaci obou přístupů uplatnili například držitelé *panství* Gmünd, rytíři a později svobodní páni Greiß zu Wald. Ti například z pozice vitorazské vrchnosti nadále pečovali až do roku 1581, kdy se novým majitelem stal Rumpf, o nadační jmění vitorazského bratrstva Unser lieben Frauen.³³¹ Titíž Greißové však na druhé straně ochudili stávající gmündskou mešní fundaci o peněžní prostředky ze dvou beneficí, kterých se zmocnili. Nadace tedy Greißům zřejmě nevadily, fundace ano.³³²

Fundace vadily konečně i lutersky smýšlejícím Puchheimům z Heidenreichsteinu. Ti proto již před rokem 1539 zrušili například fundaci ke kostelu sv. Zikmunda v Rapšachu. Obsah fundace však nerozpustili v jiných podnicích, nýbrž jej 18. prosince 1539 prodali svému příbuznému Christophu von Eitzing za 9 kop feniků. Respektive, z kupní smlouvy se dozvídáme, že za tuto cenu získává svobodný pán von Eitzing právo výběru *gült*, tj. úroku z nemovitosti, v Drosendorfu, Unterloiben, Oberloiben a Pulkau u těch nemovitostí, ze kterých dříve plynuly peněžní prostředky rapšašskému kostelu.³³³

---

³³¹ PFAW, Urkunden, Nr. B/86; Nr. B/89; Nr. B/91; Nr. B/93; Nr. B/94; Nr. B/96; Nr. B/98. Dostupné též skrze portál <http://monasterium.net> po vložení hesla Pfarrarchiv Weitra, ověřeno 20. června 2011.

³³² B. LERNET, Die Gegenreformation (DP), (jako pozn. č. 3), s. 103.

³³³ „Zur Puchheim'schen Stiftung zu Sand Sigmund zum Rotenschachen, deren rechter Vogt-, Lehens- und Grundherr er war.“ GB 9 (1911), s. 253f; GB 13(1951), s. 121. Mimochodem, tato pro historii Rapšachu velmi důležitá listina, dnes ovšem již nezvěstná, se dle diplomatáře rodiny Eitzingerů sestaveného J. Chmelem. Josef CHMEL, *Zur Geschichte des österreichischen Freiherren-Geschlechtes der Eitzinger von Eitzing, etc.*, I. II. (=Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften), 1(1848), Heft 2, pp.[1]-63; Heft 5, pp.[19]-165. nacházela původně v archivu *panství* Asparn an der Zaya, odkud byla posléze přemístěna do Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA) na Minoritské náměstí do Vídně, kde jí bylo lze naposledy dohledat ve zde uloženém grafeneggském panském archivu (Nachlässe, Familien- u. Herrschaftsarchive, Schlossarchiv Grafenegg /Depot/ 1290- 1940) pod označením Sonstige Familien, 138: Familie Eitzing,

3.9.2.3. Pozitiva katolických mystérií na pozadí třicetileté války

„Protikatolické“ výtky ovšem postupem času ustávaly. Nejenom proto, že vitorazští *poddaní* si postupně na podobná pravidla zvykli, k čemuž pochopitelně přispěla i přirozená generační obměna; ale i katolicismus jako takový s sebou přinášel celou řadu příjemných novot. Důraz na kontemplaci, mystiku a konečně také intimitu individuální svátosti smíření stanovený tridentským koncilem znenáhla upokojil citlivou duši střeoevropského člověka, sužovanou navíc bédami třicetileté války, asi přece jen více než v některých ohledech velmi „strohý“ a stále se ještě „hledající“ protestantismus.³³⁴

Tíha třicetileté války dopadla mimochodem na obyvatelstvo zkoumaného regionu vymezeného přibližně Weitrou, Novými Hrady, Suchdolem nad Lužnicí, Třeboní, Litschau, Heidenreichsteinem a Zwettlem skutečně velmi tíživě. K prvnímu běsnění soldatesek obou zneprátelených stran, především ovšem soldatesky císařské, došlo již roku 1619. Třeboňský hejtman hodnotil ve své relaci z 1. července 1619 například takto. „*Šel-li kdo po vypálených vesnicích [třeboňského panství, poznámka J. Oesterreicher], zřídka se mu stalo, že by spatřil nějakého člověka. Španělský Turek [tj. Buquoy, pozn. J. Oesterreicher] dovolil své vojenské chase pých nejhorší,*

Urkunde 1539, XII. 18. Při ověřování, zda rapšašská listina ještě existuje, našel můj kolega K. H. Huber v témže grafeneggském archivu zcela náhodně také několik písemností se vztahem k rodu Puchheimů na Heidenreichsteinu (Sonstige Familien, 142: Familie Puchheim). Tuto informaci uvádím pak úmyslně jen proto, abych jen dále zdůraznil, že možnost nalezení četných písemností se vztahem k *panství* Heidenreichstein před rokem cca. 1600 je stále velmi vysoká.

³³⁴ Klasik českého dějepisce Josef Pekař vykreslil ve své *Knize o Kosti* protireformační období v habsburských zemích například těmito poetickými slovy. „*I Kostecko prodělalo v letech padesátých útisk náboženský i ono mnoho trpělo desercí poddaných, kteří volili raději bídu a nouzi v cizině než pěkný grunt ve vlasti, kde činili hrubé násilí jejich svědomí. Ale roku 1682 jsou všechny grunty zas plně osazeny, pohromy války třicetileté a zuření protireformačního skoro cele zahlazeny. Z Kostecka jako z jiných panství v Čechách čím dál tím více přibývá těch, kteří vydávají se k P. Marii Staroboleslavské, aby se jí vyzpovídali z bolesti své duše a vyprosili si podpory, nebo těch, kteří jdou v procesích k P. Marii na hradě Bezdězkém. [...] A mijejí léta, na vrcholu Vyskře zasvítil do kraje kaplička sv. Anny, v tajemném okolí hradních trosek waldsteinských zdvihne se stavba kostela Jana Nepomuckého – a potomci těch, které triumf Mariánský nad nepříteli císařovými byl učinil tak nešťastnými, uzavírají dokonalý smír se svátostmi vítězů a počínají jim oddané sloužiti.* Josef PEKAŘ, *Knihy o Kosti. Kus české historie*. Díl I, Praha (Melantrich) 1942, s. 129f.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimonijních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu. 173

*koho pod šavli nebo halapartnu dostali – ať mladého či starého – životem nevyvázl. Uši kleštěmi trhali, hlavy provazy a knitly zatahovali a se ženami ohavně nakládali. Loupili kostely, kradli zvony a všechnu loupež posílali do Budějovic. Místy prý i mrtvoly z hrobů vykopávali a oloupené po hlavě do země zase strkali.*³³⁵

Tytéž negativní informace o chování císařských vojsk v námi sledovaném rakousko-českém prostoru podává na rakouské straně stížná relace evangelických stavů Waldviertelu samotnému císaři Ferdinandu II. ze dne 3. července 1619, kterou ve své práci o rakouské reformaci v roce 1784 poprvé uveřejnil Georg Ernst Waldau. Protože se opět jedná o písemný pramen velmi zajímavý, leč českému badateli povětšinou neznámý, přetiskuji delší pasáž i s českým překladem.

„[...] lose Hungarischen und anderes Kriegsvolk einen solchen Jammer und übles hausen, daß es einen Stein, geschweige den Gott im Himmel erbarmen möchte. Dis lose Volk hat ihrem Vorgeben nach Befehl, der Herren Landleute Häusser zu plündern und zu stürmen [...].

Schloß Engelstein mit bewehrter Hand eingenommen, viele Leut, sodarein geflohen, niedergehauet, und ihr Haab und Gut, so sie hinein geflehet, geraubt, darauf das Dorf in Brand gesteckt. Nach demselben haben sie von dem Herrn von Landau zu Rappottenstein 3000 Gulden Brandschatzung begehrt; als er aber mit ihm tractieren wollen, seyn sie alsbald auf Germs und den Markt samt der Kirchen in Grund abgebrannt. Von da dem Herrn Bernhard von Puchheim alle seine Güter geplündert, dem Herrn Hector von Sonderndorf 2 Dörfer, Weissenbach und Nagliz, erstlich ganz und gar an Vieh und allen ausgeplündert, und ganz abgebrannt. Dem Herrn Adam von Puchheim 7 Dörfer geplündert und abgebrannt, wie auch Herrn Kolonitsch den Mark Kirchberg das Dorf Ulrichs, Vierbach, Nonndorf und andere geplündert und abgebrannt. Dem Herrn von

---

³³⁵ Alois SASSMANN, *Kniha předků Aloise Sassmanna z Malšic 308*, dostupné na <http://sassmann.webnode.cz>.

Schrofenberg haben sie sein Schloß mit Leitern überstiegen, und alles, was sie gefunden, auf Graiz (Gratzen/Nové Hrad, pozn. J. Oesterreicher) geführt, und das Dorf abgebrannt.

Viel, so sich in die Wälder versteckt, haben sie niedergehauen, aufgehängt und weggeführt. Kommt man nicht bald zu Hülff, so ist es um dieß Viertel geschehen und es stehen die armen Bauern zusammen, schlagen sich zu den Böhmen und widersetzen sich diesen losen Leuten, wie sie denn allbereit 18 Dampierische Freybeuter erschlagen haben [...].

Verzeichniß abgebrannter und vorher geplündeter Flecken, Schlößer, Dörfer im viertel Ob Mannhartsberg in Unter Oesterreich. Die Herrschaft Weitra, Wasen; Weissenbach, Naglitz, so Herrn von Sonderndorf gehörig; Wielands, Nondorf, Gmünd, Schrems, Engelstein, Möderiz, Zwettl Abtey und Probstey dasselbst, Poppen, Altensteig, Reinsbach, Hirschbach, Schwarzenau, Mäyrs, Grienu, Litschau, Reingers, Reichenschlag, Heidenreichstein, Thaya, Illmau, Dobersberg, Schellings, Sigharts, Dietmanns und andere Oerter mehr. Diese machen 43 Flecken, Schlößer und Dörfer.³³⁶

---

³³⁶ G. E. WALDAU, *Geschichte der Protestanten* (jako pozn. č. 38), s. 254 – 258. V českém překladu asi takto: „[...] nespoutaní Uhři a další vojáci způsobili tolik béd a utrpení, že by se i kámen smiloval, nemluvě již vůbec o Pánubohu na nebesích. Tato plenící vojenská chátra ničila ovšem podle rozkazu a škodila hlavně pánům šlechticům na jejich majetcích, [...] zámek Engelstein násilně obsadila, mnoho lidí, v něm hledající útočiště, posekala, jejich majetky sem svezené pobrala a pak vše spálila. Potom táhla na Rappottenstein patřící svobodnému pánu von Landau a požadovala od něj výpalné 3000 zlatých; když se tento ovšem traktovat chtěl, odtáhla dále na Germs (=Groß Gerungs, poznámka J. Oesterreicher) a tu osadu trhovou spolu s kostelem vypálila. Odtud pak táhla na statky Bernharda von Puchheim které zplundrovala, poté na statky pana Hectora von Sonderndorf. Jemu vypálila dvě vsi, Vyšné a Nakolice, v první i všechn dobytek pobrala. Panu Adamovi z Puchheimu poničila a spálila 7 vsí, panu Kolonitschovi pak zase osadu Kirchberg a vsi Ulrichs, Pürbach, Nonndorf a ještě jiné. Panu von Schrofenberg zámek po žebřích zlezli a co našli, to pobrali a na Nové Hrad převezli a ves spálili. Lidu mnoho, který se po lesích poschovával, posekali a pověsili, jiné zas odvedli. Jestli nikdo nepomůže pak je s touto krajinou veta, a již tu stojí ubozí sedláci a přidávají se k Čechům a brání se s nimi této chátře, již 18 dampierových kořistníků zabili [...]. Seznam pohořelých a zplundrovaných míst, zámků, vsí v Dolních Rakousích ve čtvrti Nad Mannhartsberkem: Panství Weitra, Wasen; pánu von Sonderndorf Vyšné a Nakolice; Wielands; Nondorf; Gmünd; Schrems; Engelstein; Moidrams; Zwettl opatství a probošství; Poppen; Allenstein; Reinsbach; Hirschbach; Schwarzenu; Mäyrs; Grinau; Litschau; Reingers; Reichenschlag; Heidenreichstein; Thaya; Illmau; Dobersberg; Schellings; Groß Siegharts; Dietmanns a další mnohé. Celkem 43 míst, zámků a vsí. (Překlad J. Oesterreicher)

Nezapomeňme také, že ve stejném období, kdy zuřila válka, docházelo shodou okolností ke střídání dvou kulturněhistorických epoch a alespoň ve střední Evropě byla právě tehdy poměrně krystalicky nekomplikovaná éra *renesančního jeviště* postupně nahrazována o poznání rafinovanějším barokem, čerpajícím svůj potenciál (oproti předchozí protoracionálně uvažující době) opět v nejhlubších labyrintech lidského nitra, sužovaného současně exaltovanými tužbami i iracionálními běsy.³³⁷ Vroucímu příklonu ke katolicismu se právě v těchto kontextech nelze tedy příliš podívat, vždyť právě nově zformovaná potridentská církev pracovala více než kdy dříve (a také více než konkurence) při své každodenní pastorační činnosti s přirozenými lidskými slabostmi, sklony a potřebami.³³⁸

Pozitivní hodnocení *poddaných* konečně vzbuzoval i důraz římskokatolické církve na řád a kázeň svého duchovenstva,³³⁹ projevující se navenek i bezúhonným mravním životem tridentskými myšlenkami

---

³³⁷ Srov. např. Zdeněk KALISTA, *Tvář baroka*, Praha 1990, s. 53ff.

³³⁸ Jmenujme např. slabost a obavu člověka o své tělo, slabost a obavu z katolického hlediska veskrze pozitivní, neboť jinak by byl nevysvětlitelný kult Těla Páně vrcholící již v 13. století svátkem Božího Těla a nevysvětlitelný by pak byl i onen vášnivý a krvavý boj proti kacířům, popírajícím opravdovou *transsubstanciaci* posvátného chleba. (Srov. Z. KALISTA, *Tvář* (jako pozn. č. 337), s. 53). Nezanedbatelnými se v tomto kontextu jeví dále mariánský kult a kult Svaté rodiny opírající se v neposlední řadě o všeobecně tehdy přijímané hodnoty mateřství a rodičovství, a také kult andělů a světců vycházející zase z tehdy platné představy o potřebnosti zástupných přímluvců a patronů. Důležitým prvkem byly bezpochyby svátosti, respektive možnost jejich opakovaného udílení (platí jen u některých), což neustále posilovalo naději věřících v Boží spasení. Akceptace přímluvců, patronů a konečně i osob pověřených udílením svátostí (povětšinou duchovního) odpovídala zase všeobecně sdílenému přesvědčení o smysluplnosti a užitečnosti zástupných modliteb, přímluv, poutí a dokonce i zástupného obětování; všechny tyto myšlenkové konstrukty vycházely pak ze základní představy, že totiž člověk mnohdy nese na svých bedrech i vinu a utrpení jiných, či že tuto vinu může i spolunést, že tedy v podstatě trpí nebo může spolutrpět za cizí hříchy, které pak svým vlatním utrpením podobně jako Kristus odčiňuje. Z tohoto myšlenkového úzu vycházejí pak některé projevy katolické religiozity, např. důraz na zádušní bohoslužby, bezmezná důvěra v moc modliteb určených P. Marii, andělům a světcům, v setrvání u představ očištění jako přechodného časoprostoru nutného pro napravení hříšníka, o jehož „parametrech“ spolurozhodují modlitby věřících, aj. Srov. např. Aron GUREVIČ, *Nebe, peklo, svět*, Praha 1996, např. s. 478ff; Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14. – 18. století*, I., Praha 1997, s. 99ff.

³³⁹ S radostí přijímali vitorazští *poddaní* ovšem také opětné zavádění církevních svátků. Např. v roce 1593 byl v děkanátu Waidhofen an der Thaya, kam tehdy patřily i farnosti rozkládající se na vitorazském *panství*, znovu zaveden svátek dolnorakouského zemského patrona sv. Leopolda (15. listopad). G. SCHOLZ, *Beiträge*, (jako pozn. č. 7), s. 14.

naplněných a na vitorazské *panství* nově přišedších římskokatolických duchovních - kteří tak již zpravidla nepobuřovali své farníky milostnými avantýrami a podivínstvím nejrůznějšího druhu.³⁴⁰ I když připustíme, že právě se zachováváním celibátu „svých“ kněží měli Wolf Rumpf i jeho nástupci z domu Fürstenbergů problém ještě po několik následujících desetiletí.³⁴¹

3.10. Vyspravování vitorazské farní sítě

3.10.1. Provizorní správní obvody a personální unie

Avšak nedostatky bylo potřeba odstraňovat i jinak než jen umravňováním těla. Již od počátku reformace v Dolních Rakousích se zdejší katolická církevní správa potýkala s nedostatkem duchovních, který řešila vytvářením tzv. personálních unií. Jediný duchovní tak zpravidla jako administrátor *ex currendo* spravoval několik farních obvodů (tento model je ostatně v Česku i Rakousku uplatňován i dnes). Část farností stojících pod patronátem evangelické šlechty byla pak katolickým duchovním dlouhodobě *de facto* nepřístupna a luteráni sami tyto obvody přeobsadili evangelickými pastory. Leč i luterských duchovních bylo poskrovnu (jak nás informují již dochované vizitační protokoly z roku 1544), vykazovali poměrně významnou fluktuaci,³⁴² a i proto nezbyvalo těm v daném okamžiku v dané

---

³⁴⁰ Výjimkami byli jistě gmündští katoličtí duchovní - kněz Hanns Rokitta, který byl pro své jednání v roce 1598 vizitátorem P. Joannesem Agnesiem dokonce načas exkomunikován; a jeho kaplan Martin, na kterého se dochovala řada stížností z pozdějšího období jeho života, kdy působil jako farář ve farnosti Raabs. GB 8(1907), s. 43.

³⁴¹ Opět odkazují na srovnávací přílohy Scholzovy práce, kde je s odkazem na vizitační zprávu děkanátu Zwettl z roku 1590 (tedy v období po rekatolizaci *panství*) uvedeno, že ve farnostech obsazených katolickými duchovními Weitra, Unserfrau, St. Martin a Schönau (Großschönau) nepobývají na faře konkubíny, zatímco katoličtí duchovní v Gmündu, Spitalu u Weitry, Höhenbergu a Harmannschlagu konkubinát praktikovali. Vizitační zpráva z roku 1611 hovořila o konkubinátu v Höhenbergu, Unserfrau, St. Martin, Harmannschlagu i Großschönau a v podezření byl také duchovní ve Spitalu u Weitry.

³⁴² Fluktuací byla postižena i samotná centrální farnost Weitra. Z březnové relace roku 1562 sepsané tehdejším pasovským oficiálem Hillingerem se lze o poměrech ve vitorazské farnosti dozvědět například toto: „Farnost je momentálně uprázdněná, před nedávným časem se sice do farnosti vloudil zběhlý prolhaný prelát spolu s dalšími osobami, všichni však postupně opět utekli.“ „[.] *die Pfarr [Weitra] werde durch lauffende Priester in Geistlichem und Zeitlichem gar desertiert,“ bleibe lange*

lokalitě působícím nic jiného, než podobně jako katolíci vytvářet provizorní personální unie.³⁴³

Tristní situaci ve farní správě v Dolních Rakousích vylíčil o dalších téměř třicet let později (po roce 1570) v dopise bavorskému vévodovi Albrechtovi například císařský dvorní rada Georg Eder. *„Aber auff dem Landt, da ist unter den Geistlichen ain sollicher Jamer, das es zu erbarmen. Da ist alles dermassen verwirrt, das weder Gesang oder Betbuecher, weder Messgewandt noch Ornat, weder Kelch noch Altar, weder Licht noch Leuchter, weder Agent noch Directoria, ja schier nicht ain Kalender mer vorhanden, sondern fast durchaus alles verderbt und verwüst oder sonst entkommen. Da ist schier kain gewechter Priester mer, allain was von oben herab verjagt, da ist ainer nicht wie der ander. Jeder hat sein sonderen modum, also das es gants und gar zue ainer wuesten worden. Davon in hochster Warhait merern tails die Ordinarii und sonderlich Passau schuldig, weliche inen die arme Religion so gar nicht lassen angelegen sein. Da wirt kaine Visitation gehalten, da werden die besten Pfarren durch den oficalen wissentlichen Ketzern verliehen, wer nur mehr gibt, also das der von Passau, so in diesem Landt in die 1200 Pfarren zue versehen, beschwerlich zwelff katholischer Priester wurde fürstellen kunden, die dennoch nit allain beweibt, sonder auch sonst umbhangen [..].“*³⁴⁴

---

unverliehen und erst unlängst wären hier „ein verloffener abtrünniger Preladt unnd annder unntauglich Personen unddergeschlaiff. Ainer nach dem andern ist wiederumb entloffen [..].“ F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 72f. (volný překlad J. Oesterreicher).

³⁴³ Písemné prameny hovoří konečně již například pro rok 1544 o zběhlém mnichu Jeronýmovi (=Hieronymus), který přebývá v Zuggers/Krabonoši pořádal jedenkrát do měsíce luterskou bohoslužbu v poutní kapli v Hoheneich. GB 9 (1911), s. 292; GB, 12 (1939), s. 392; GB 14 (1954), s. 100.

³⁴⁴ „[...] Ale na venkově je to mezi duchovními taková bída, že duše až pláče. Vše je tu v naprostém nepořádku, i písně i modlitební knihy, i roucha i ornáty, i kalich i oltář, [nehoří] věčné světlo ani svíčky, [chybí] luturgické knihy k obřadům i liturgické kalendáře, ba dokonce tu není ani jednotný kalendář, takže vše je pokaženo, zpusoženo, zničeno. Není tu téměř žádný bezchybně vysvěcený kněz, každý [věří] jiným způsobem, každý má svůj vlastní modus. Na tom jsou v pravdě z velké části vinni ordináři pasovského biskupství, kteří se v otázce religion v zemi neangažují. Nejsou drženy vizitace, nejlepší fary jsou obsazovány veřejně známými kacíři, jen když zaplatí víc. Tu v zemi, kde Pasov drží téměř 1200 far, je pouhý tucet katolických kněží, kteří nejsou ženatí a nežijí

I po dalších více než deseti letech, v roce 1587, vypadala situace ve farní správě v zemi Dolní Rakousy podobně. Tedy až na několik opětovně rekatolizovaných míst, ke kterým ovšem tehdy patřilo již také vitorazské dominium. Téměř sedmileté působení horlivého katolíka Wolfganga Sigismunda Rumpfa a jeho spolupráce s Melchiorem Khleslem přinesly dozajista první viditelné plody. Luterští pastoři byli ze všech vitorazských farností po roce 1584 vyhnáni³⁴⁵ a mateřský chrám sv. Petra a Pavla v centru dominia byl sám již téměř tři roky opět pevným pilířem katolicismu. Pod katolickým dohledem stály i všechny čtyři filiální vitorazské chrámy – sv. Štěpán v Gmündu, sv. Jakub starší v Höhenbergu, St. Martin i Unserfrau.

Píši-li však „pod katolickým dohledem“, nemusí to ovšem ještě znamenat, že všechny filiální farnosti byly již skutečně obsazeny katolickými duchovními. A navíc, některé z nich, například farnost St. Martin, byly v podstatě jen „nouzovými uskupeními“, jakýmiisi slepenci, vzniklými původně nejspíše jako personální unie v období počínajícího nedostatku katolických kněží. Svatomartinský farní obvod tak spoluutvářely dvě původně samostatné dceřiné vitorazské farnosti Harmannschlag a St. Martin. O tom, že tyto slepence byly pak v podstatě útvary velmi nahodilými a že také mohlo docházet k jejich přeskupování, svědčí i skutečnost, že v roce 1544 byl tehdy již tři roky neobsazený kostel sv. Václava v Harmannschlagu

---

v konkubinátu [...].“ F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 72f. (volný překlad J. Oesterreicher), dopis datován k 29. prosinci 1577.

³⁴⁵ Druhá v příloze této práce pod označením Ic) 01 editovaná písemnost z přelomu let 1583-84 vyzrazuje, že Melchior Khlesl i Wolf Rumpf byli co se vyhánění luterských pastorů z farností *panství* Weitra skutečně velmi radikální. Srov. především tuto pasáž. „Co se [luterských] duchovních dotýče, tak musí odejít. A milostivý pane, musíme dávat dobrý pozor, protože [nejenže] svádí naše lidi [tj. *poddané*], ale s odbytným, které jim [chceme dát], budou svádět i další, za což nás jednou bude soudit Bůh. Když se však obrátí [tj. stanou se katolíky], mohou zůstat v pasovské diecézi a nebude s nimi naloženo tak, jak oznámeno.“ (překlad a doplnění textu v závorkách J. Oesterreicher), v originálu takto: „*Was die pfarrn belanngt, so abziehen sollen, gnediger herr, muessen wier guete achtung geben, weill sy unnser leüth verführt, damit sy mit unnserer abfertigung nicht auch andere verfühern, für welche wier hernach Gott müesten schwere rechnung geben. Das aber gschiecht, wan sy der Passaurischen diecöß verwisen werden unnd sy reversieren, khünnen sy dem nicht nach, wie sy verhaissen..*“ SAW, fasz. 218, unfol.; srov. také přílohu č. Ic)01.

uváděn zase jako *capell excurrendo* pastorovaná ze St. Wolfgang.³⁴⁶ Konečně ještě i Weitra samotná byla zatím místem s velmi provizorní, byť katolickou církevní správou. Místo minimálně tří kněží působících zde standardně před vypuknutím reformace působil duchovní jediný.³⁴⁷

Právem proto píše k roku 1587 toliko „prvních plodech“ a nikoli ještě o konečné renesanci katolické farní sítě na vitorazském *panství*. Vždyť od jara roku 1587 nebyla po smrti faráře Stephana Peurlina stále ještě obsazena farnost Unserfrau,³⁴⁸ dosud nedošlo k opětovnému rozdělení komplikovaného farního obvodu v St. Martin a obsazení farnosti Harmanschlag,³⁴⁹ gmündskému knězi od sv. Štěpána byl tehdejšími nekatolickými držiteli gmündského *panství* mimo jiné stále ještě odpírán i jen vstup do postranních prostor gmündského chrámu a farář Michael v Höhenbergu byl zase neustále nespokojen s nepatrnými příjmy plynoucími z předtím lutersky smýšlejícími Breinery „vytunelovaného“ (v originále *spoliere*) záduší³⁵⁰ a tedy stále jednou nohou na odchodu do lukrativnějších farností Weinviertelu.

O pouhé tři roky později, tedy v roce 1590, vypadala farní síť na *panství* Weitra opět lépe. Katolický duchovní totiž pobýval již i v Unserfrau. Vitorazský farář si však podle všeho stále ještě musel na svého prvního kaplana počkat. Kaplan Bernhard Tineckhen je ve Weitře doložen například teprve okolo roku 1600.³⁵¹

---

³⁴⁶ R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK, *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19), s. 588.

³⁴⁷ F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 47. Vzpomeňme také na tuto pasáž ze Schwarzmannaova memoriálu: „*Der pfarrer alhie in Weitra soll wo nicht zween, doch gewiß einen caplan halten.*“ *Memorial von verrichtung mit herrn thuembbrobsten zu Wien von geistlichen sachen in Weitra*. SAW, fasz., 218, (v originále) unfol. Srov. také přílohu Ic)11.

³⁴⁸ G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 122. Provizorně zde *ex currendo* působil katolický kněz Ambach z Höhenbergu. Srov. také přílohy Ic)32 a Ic)33.

³⁴⁹ Vzpomeňme opět na Schwarzmannaův memoriál, kde mimo jiné stojí: „[...] *Die Pfarr Unnser Frauen zu ersetzen. Item die pfarr zu Harmanschlag.*“ *Memorial von verrichtung mit herrn thuembbrobsten zu Wien von geistlichen Sachen in Weitra*. SAW, fasz., 218, (v originále) unfol.; srov. také přílohu Ic)11.

³⁵⁰ F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 68.

³⁵¹ W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 169; G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 284.

Slibný proces rekatolizace vitorazského dominia však záhy (a dodejme, že velmi radikálně) zbrzdila právě třicetiletá válka. Její výsledky sice v konečném důsledku velmi výrazně posílily v rakouských zemích pozice katolicismu, avšak období samotného konfliktu představovalo i pro římské katolíky pouze dobu rozvratu a zmaru. Ve zmatcích první fáze konfliktu, takzvané české války, byl mimo jiné vypálen kostel v Unserfrau, poškozeny kostely v Höhenbergu a v St. Martin a poničeny hospodářské základny gmündských a vitorazských kostelních beneficií. Opět muselo být z nedostatku duchovních přikročeno také ke slučování farností a tvorbě personálních unií. V roce 1620 byla například jako součást farnosti St. Martin vedena i dosavadní johanitská farnost Spital bei Weitra. Situace se vyhrotila dokonce takovým způsobem, že duchovní po nějakou dobu chyběli i ve významnějších centrech. Mezi roky 1628–1631 byl například katolický duchovní z Höhenbergu okolnostmi přinucen spravovat *excurrento* spolu s pustou farností Unserfrau i samotnou městskou farnost Gmünd.³⁵²

3.10.3. *Poslušnost versus svědomí*

Ukázněné římskokatolické duhovenstvo a spolu s ním také katolické vrchnosti vyžadovaly ovšem podobný řád, podobnou kázeň a v neposlední řadě i podobně bezúhonný mravní život, kterým se přijetím kněžského svěcení dobrovolně „upsali“, i od svých farníků a *poddaných*. Vyžadovaly jinými slovy *poslušnost* – a to poslušnost *ihned*. Konečně, proč by tomu mělo být jinak. Příklady správného smýšlení a jednání byly přece dávno popsány biblí, dávno vyloženy učiteli církve a pravidelně hlášány z kazatelen kostelů. Nebylo proto potřeba začínat od nuly redefinováním takových pojmů jako právě *poslušnost* a jeho vztah k pojmu *svědomí*, nebo opět „ztrácet“ čas otevíráním diskursu, zda církve, ono mystické tělo Ježíšovo, má navenek vystupovat jako pevně byrokraticky uspořádaná a hierarchizovaná

---

³⁵² R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK, *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19), s. 461, 584, 588, 623; G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 238; F. WEISSENSTEINER, *c.d.*, s. 109f.

episkopální organizace, podporovaná navíc i světskou mocí, anebo působit spíše jen jako volnější shromáždění v Ježíšova slova uvěřivších lidí uskupených ve své touze po Pravdě kolem charismatického Kristova zástupce (*presbyteriální* organizace).

I proto se také žádná ve vitorazském archivu uchovávaná písemnost pocházející z pera katolíka zcela logicky otázkou *svědomí*, ať již *rekatolizovaných* a tedy svou konfesi „zradivších“, anebo opět těch násilně *rekatolizujících*, vůbec nezabývá. Z katolické perspektivy spásy stála totiž na žebříčku hodnot právě *povinnost* vrchnosti zachránit duši hříšníka (což bylo možné jen *poslušností k episkopální* církvi, neboť slova sv. Cypriana *extra ecclesiam salus non est* byla až příliš jasná) mnohem výše než *svědomí poddaného*; respektive, *poddaný*, jehož *svědomí* mohlo přece být hříchem „zastřené“, směl a dokonce musel být svou vrchností i proti své vůli „zachráněn“ pro život věčný. Vždyť konečně již sv. Pavel o vrchnosti tvrdil, že „*je Božím služebníkem k tvému dobru [..] [a že] je nutno podřizovat se [jí], a to nejen z bázně před trestem, nýbrž i pro svědomí.*“³⁵³ Vilém Slavata, jehož novobystřické *panství* s námi sledovaným územím přímo sousedio, Pavlova slova o téměř šestnáct století později parafrázoval (z pozice vrchnosti) takto: „*Jedna každá vrchnost před Bohem a podle dobrého svědomí poddané své k tomu, co k spasení duší jich prospěšného a tělu nejužitečnějšího jest, vésti a přidržeti povinna jest, a tudy Pánu bohu z vladařství svého počet dáti musí. Pročež ony, pro ujití těžkého odpovídání před trůnem božím byly povinny, poddané své ke všemu tomu, což ke vzdělání a rozšíření katolické víry sloužilo, podle nejvyšší možnosti vésti a přidržeti.*“³⁵⁴

Také nekatolické vrchnosti považovaly svou roli v dozoru nad spásou jim podléhajících osob za zásadní. Například dolnorakouský magnát Hans IX. von Puchheim sezením na Hornu (+1545), svého času nejvyšší dědičný

---

³⁵³ Řím. 13.4.

³⁵⁴ Josef JIREČEK (ed.), *Paměti Viléma Slavaty z let 1608 – 1619*, Díl II, Praha 1868, s. 138; srov. také E. DENIS, *Konec* (jako pozn. č. 204), s. 371.

číšník rakouský (*obrister Erbschenk zu Österreich*), neopomněl při přestavbě svého sídla v reprezentativní renesanční zámek upozornit své *poddané* (vhodně umístěným tesaným nápisem na vnitřní straně brány vedoucí do hlavního zámeckého nádvoří), aby byli „*poslušni své vrchnosti, neboť ta jistě nadarmo mečem nevládne; vždyť jím slouží samotnému Bohu.*“³⁵⁵ Ona *poslušnost* nebyla však v protestantském prostředí absolutní. Protestanté byli totiž schopni mnohem lépe než jejich katoličtí konkurenti rozlišovat mezi Písmem a tradicí, která mohla být nově podrobena kritice a konfrontována se *svědomím* jedince.³⁵⁶

A právě na hodnotu *svědomí* ve víře pak v odpovědi na předchozí dopis Georga Schwarzmanna odkazuje lutersky smýšlející držitel gmündského *panství* Sebastian Greiß. Uvádí totiž, že z pozice držitele *panství* Gmünd se nebude ve věci rekatolizace *panství* Weitra nijak angažovat a nehodlá tedy ani kontrolovat, zda se k jeho predikantu na gmündský zámek náhodou neuchylují i vitorazští *poddaní*, neboť podobné jednání by bylo *proti jeho svědomí*. O tom, že by návštěvy na zámku zakázal dokonce i těm svým vlastním *grundholden* a *vogtholden*, na jejichž rekatolizaci si Georg Schwarzmann činil snad již tehdy nárok odůvodňovaný Rumpfovým *patronátem*, nechtěl pak Greiß pochopitelně již ani slyšet.³⁵⁷

---

³⁵⁵ „*Sei Untertan der Obrigkeit, denn sie trägt das Schwert nicht umsonst; sie dient Gott damit.*“ Tento nápis publikoval již G. REINGRABNER, *Eine Stadt und ihre Herren. Gedanken zu einer kleinen Ausstellung in Horn*, Wv (40)1991, s. 223.

³⁵⁶ Jistěže ovšem spíše v prvních deceniích reformačního hnutí, neboť i reformační „hledání“ vyústilo nakonec v kanonizování jistého způsobu myšlení.

³⁵⁷ Srov. B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), s. 102. Originální Greißova odpověď Schwarzmannovi se nedochovala, zmíněný poukaz na svědomí lze nalézt ve Schwarzmannově referujícím dopisu Khleslovi. Schwarzmann charakterizuje situaci doslova takto. „*Bei dem des ordentlichen pfarrers alda [in Gmünd] pfarrkinder soviel dem gemelten herrn von Greissen mit grundobrigkeit underworfen. Nicht allein die predigen so andern auch die vermainten sacramenta besuchen. Dessen sich gleichvöll die pfarrer in meinen beiden far zum herrn von Greißen beschwören. Aber den bschaid von im herrn bekhommen, daß er khainem schaff unnd erhör zu solichem seinem predicanten ins schloß zugeen. Dann er khainen wider sein gewissen pringen will.*“ Srov. také přílohu č. Ic)54.

3.10.4. Presbyterský způsob pastorační a jeho limity

Ve srovnání s nově přichozí potridentskou generací v poslušnosti vyciňovaných katolických duchovních vykazovali kromě onoho důrazu na svědomí jednotlivce evangeličtí pastoři působící na námi sledovaném území přes mnohé své nepopíratelné kvality navíc i menší organizovanost a ukázněnost. I to však mělo svou příčinu.

Menší organizovanost vycházela v první řadě z absence pevné organizační struktury evangelické církve v Rakousích. Katolicky smýšlející zeměpán jednoduše nikdy nepřipustil, na rozdíl od saského vévody či rýnského falckraběte, přetvoření stávající sítě římskokatolických far, děkanátů a diecézí v evangelickou rakouskou zemskou církev s jednotným vedením a jasně stanovenými pravidly. Nikdy také nepřipustil, aby vídeňská universita, podobně jako například pražská, vychovávala pro potřeby reformace tuzemský kněžský dorost; což znamenalo, že po období rané reformace vyplněném hromadnými přestupy domácího kněžstva k luterství byly rakouské země zcela vydány na „milost a nemilost“ teologům vychovávajícím kněžský dorost na luteránských universitách ve Wittenbergu, Frankfurtu nad Odrou, Marburgu, Königsbergu a Jeně. Vliv Heidlebergu či Ženevy byl v Dolních Rakousích minimální.

Hlavní pozici garanta reformace musela v důsledku zeměpánova odmítavého postoje chtě nechtě přijmout zemská ministerialita. Od té ovšem, jako od vnitřně nejednotné skupiny, nebylo možné očekávat rychlé stanovení jednotných pravidel (jen pro srovnání, první šlechtou organizovaná vizitace evangelických farností se uskutečnila až v roce 1580). Evangeličtí šlechtici ovlivňovali chování a jednání „svých“ pastorů (a ovšem i všech svých poddaných) zpočátku pouze v malém, tj. v prostoru svého dominia a k tomu využívali především vrchnostenských výnosů a nařízení. Těmi upravovali, resp. zakazovali a postihovali např. slavení některých svátků svatých, bujaré veselí v některých obdobích liturgického roku, neúčast na bohoslužbách, mimomanželskou sexualitu, apod. Tento způsob

regulace velmi záhy kopírovala i katolická šlechta, byť tím suplovala církevní instituce.³⁵⁸

Problém menší ukázněnosti vyplýval zase ze způsobu pastorače. Evangeličtí pastoři si totiž více než jejich katoličtí konkurenti hleděli chodu vesnického korpusu a někdy se s ním i pokrevně spojovali sňatky.³⁵⁹ Vystupovali i jako kantoři, písaři, svými radami suplovali tu a tam dokonce činnost lékaře a ranhojiče. Evidentně upřednostňovali onen již výše naznačený presbyterský (reformační) způsob myšlení před způsobem episkopálním (katolickým).³⁶⁰

Ovšem právě toto „sblížení se“ s prostými venkovany vedlo na druhé straně zcela nutně k častějším hádkám a sporům. O úspěchu reformačních myšlenek na tom kterém konkrétním místě rozhodovaly proto velmi silně také charakterové vlastnosti evangelického duchovního. Například takový v konkubinátu žijící pastor Bartolomeus Swiff luterské věci v oberkirchenské farnosti rozhodně nepomohl, byť zpočátku jeho úsilí podporovala samotná nekatolická vrchnost. Celý zdejší farní a vesnický korpus jej totiž odsuzoval a svorně nenáviděl za to, že v části jím obývané farní budovy nechal zřídit funkční farní vězení, kam zavíral podle libosti své farníky. Ty dokonce nutil přijmout *člověčenství* (*hanndtglüb*, recte: *handgelübde*, tj. *homagium*), ačkoli mu jako duchovnímu a nikoli jako *patrimonijní* vrchnosti podobné jednání nepříslušelo.³⁶¹

---

³⁵⁸ Oproti evangelíkům požadovali katolíci navíc pravidelné roční zpovědi.

³⁵⁹ F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 70; W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 52.

³⁶⁰ V roce 1574 odpovéděl například tehdy ve Weitře u sv. Petra a Pavla působící evangelický pastor vizitačnímu komisaři v reakci na prostou otázku, ke které konfesi náleží, že náleží té, „*welcher die lieben Apostel und alle Martyrer bekannt haben*.“ F. WEISSENSTEINER, *c.d.*, s. 69.

³⁶¹ „[Swiff] *hat ain uble neue Gefängkhnuß in Pfarrhoff, so vormalen nit gewest erpaut, [...] damit er seins gefallens die armen Leuth [...] straffen kann, [...] die armen Leuth mit unfueglich Gewalt zwungen, das sie ime als Irem vermaintten Grundherrn die Hanndtglüb haben thuen müssen*.“ F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 70f. Farnost Oberkirchen se nacházela asi 14 km jižně od Weitry a zdejší obyvatelstvo uznávalo za svou vrchnost (*grundherr, ortsobrigkeit/dorfobrigkeit*) hornorakouský benediktinský klášter Lambach. Vitorazský pán však působil i tady jako *vogtherr*. Připomeňme ještě, že stavba vězení byla realizována okolo roku 1569,

Přes právě výše uvedený příklad to však stále byla stále především vrchnost (rozuměj především šlechta), která více než kdokoli jiný rozhodovala o konfesijní příslušnosti svých *poddaných*. Ostatně, dokud byla i v Dolních Rakousích tolerována známá zásada *cuius est regio eius est religio*, nemohlo tomu být ani jinak.³⁶² I proto, vrátíme-li se k onomu výše zmíněnému případu nemravného jednání pastora Swiffa v Oberkirchen, zaujímali zdejší farníci, přes svou averzi k osobě pastora, stále více nekatolické postoje. Ani nenávisť k duchovnímu určité konfese nemusela tedy ještě znamenat handicap pro vrchností favorizované náboženství.³⁶³

Protože v námi sledovaném prostoru držela před rokem 1581 větší statky a dominia toliko evangelická šlechta, můžeme předpokládat, že alespoň *de iure* bylo téměř veškeré zde žijící *poddanské* obyvatelstvo svým

---

kdy nájemcem vitorazského *panství* byl ještě lutersky smýšlející Jakub Greiß, který také nakonec v osobě svého hejtmána proti evangelickému pastoru *Swiffovi* zasáhl. To, že lutersky smýšlející vrchnost byla nucena vyměnit konfesijně stejně smýšlejícího souvěrce, nevypovídá než o tom, že *Swiff* svým chováním jednoduše již onu pomyslnou tolerovatelnou mez překročil.

³⁶² Alespoň takto je dnes dosud oficiálně interpretováno rozšíření reformace v rakouských zemích; t.j. právě jako produkt činnosti rakouské nobility. Budoucí výzkumy rakouských historiků však mohou tento v současnosti tradovaný názor i poměrně výrazněji pozměnit, především ve prospěch měst a venkovských *poddaných*, tedy ve prospěch teorie rozšiřování luterství současně „také“ *zdola*. Inspirativní „analogii“ pro toto tvrzení – sice z jiného prostředí i časového rámce – nalézám přitom i v českém prostředí, kde právě v současnosti pod tíhou nových především archeologických důkazů přehodnocuje česká medievistika poměrně radikálně svou dosavadní interpretaci o počátku křesťanství v českých zemích; tj. názor, že rozšíření křesťanství v prostoru střední Evropy v raném středověku bylo záležitostí elit a že celý proces postupoval řízeně shora. K tomuto tématu srov. např. vynikající práci Antonína NOVÁKA, *Vědomí středověku. Z kulturních dějin prvního tisíciletí*, Praha 2007, zde konkr. s. 265f. O perspektivě výzkumu vedeného „zdola“, právě proto, že tento výzkum je metodologicky velmi slibný a současně dosud opomíjný, hovoří opět v jiné souvislosti např. i P. Matlas. P. MATLAS, *Shovívavá vrchnost* (jako pozn. č. 11) s. 33. O reformaci *zdola* hovoří však obšírně především T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit* (jako pozn. č. 4), s. 91-103.

³⁶³ V žádném případě nemám v úmyslu takto formulovaným tvrzením upřít duchovním jejich významný podíl na luteranizaci nebo naopak rekatolizaci vesnického korpusu. Považuji ovšem za nutné znovu zdůraznit, že minimálně stejným podílem se na jeho konfesijní stratifikaci spolupodepsala také patrimoniální vrchnost. Třetí důležitý faktor ovlivňující podobu konfese, zatím jen velmi málo zhodnocený, je pak potřeba hledat v rovině sociokulturní. Zde mám na mysli ona pouta pokrevnosti, kmotrovství, podružství a pouta korporativní a cechovní, u nichž všech v zásadě platí, že *poddaný* zapojený do života vesnického či cechovního společenství se obyčejně přiklonil k té konfesi, kterou v daném propletení vztahů vyznávala výše postavená osoba nebo obecně majorita. Metodologicky lze tento třetí faktor klíčovat jako problematiku mechanismů sociální kontroly (social policy). Srov. např. P. MATLAS, *Shovívavá vrchnost* (jako pozn. č. 11), s. 13.

smýšlením víceméně luterské.³⁶⁴ Kalvinismus je v oblasti Waldviertelu doložen minimálně, a když, tak u nobility mající vazby na oblast Horních Rakous.

3.10.5. Pod rekatolizačním tlakem

Je-li tento předpoklad správný, pak již příchod Wolfa Rumpfa na vitorazské dominium představoval zásadní zlom. Ještě v období před násilnými rekatolizačními misemi let 1587 - 1588 dokázal totiž Wolf Rumpf vykázat luterské pastory ze všech farností rozprostírající se zcela neoddiskutovatelně v prostoru jeho „ideálního“ vitorazského *panství* a tyto farnosti opětně, byť se v prvním období jednalo skutečně o velmi provizorní výkon správy (z valné části formou *ex currendo*) přeobsadit katolickými duchovními.

Ani tento významný úspěch ovšem katolickou stranu neuspokojil, neboť vítězství to stále bylo pouze poloviční. O duše části jeho *poddaných*, zvláště pak jeho tzv. *vogtholden*,³⁶⁵ totiž ještě i v době násilných rekatolizačních misí (1587-1589) nadále sváděli tuhý boj minimálně tři zámečtí pastoři ze sousedství, jak víme například z dokumentu „*Verzaichnus der sectischen bredicanten die weittraischen undterthanen von iren rechten pfarren abfuern, und sich einbringen, innen vermainte sacramenta zu raichen.*“³⁶⁶

---

³⁶⁴ I mezi stoupenci Martina Luthera existovaly ovšem značné rozdíly, například co se teologického výkladu dědičného hříchu dotýče. V horním Waldviertelu se mezi evangelickými duchovními setkáváme například s významným počtem stoupců luterského teologa Matthiase Flaciuse, tzv. flaciány (Flacianer), jen na s Weitrou sousedícím *panství* Rappottenstein se k roku 1584 nacházeli například hned čtyři. G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 43. Flacius (*3. 3.1520, † 11. 3.1575) se ovšem s oficiální Lutherovou naukou rozešel v otázce dědičného hříchu, tvrdil totiž, že sklon člověka hřešit je součástí jeho přirozenosti (*substance*) a není tedy jednáním proti přirozenosti (řádu).

³⁶⁵ Právě vitorazští *vogtholden* přebývali spíše v hraničních oblastech dominia, kam zasahoval vliv sousedních luterských pastorů.

³⁶⁶ Srov. přílohu Ic)16. Jiné písemné prameny nás ovšem informují i o dalších pastorech tehdy působících v gmündsko-weiterském regionu. Z dokumentace vzešlé při vizitacích v Hornu roku 1580 se např. dozvídáme, že jakýsi pastor jménem Andreas Haug, rodák z Nových Hradů, působil i v tehdy v podstatě bezvýznamné tvrzi Ehrendorf poblíž Gmündu. B. RAUPACH, *Erläutertes Evangelisches Oesterreich* (jako pozn. č. 37) s. 210. Avšak pouze oni tři dále uvedení pastoři z Gmündu, Pfaffenschlagu a Zuggers představovali zřejmě pro katolické duchovní problematickou konkurenci,

Těmito pastory byli: pastor, či snad dokonce dva pastoři ve funkci engelsteinských zámeckých kaplanů, kteří na Rumpfovy *poddané* působili při poutní kapli sv. Wolfganga v Pfaffenschlagu,³⁶⁷ dále v písemných pramenech fasciklu 218 nikde blíže neuvedený zámecký kaplan rodiny Greißů ovlivňující konfesi Rumpfových *poddaných* přímo z kaple gmündského zámku, třetím pastorem byl pak kamýcký (Heidenreichstein) zámecký kaplan Anny z Puchheimu Anton Faber (Schmidt), usazený tehdy dlouhodobě v Zuggers (Krabonoši), v lokalitě, kterou od vsi Erdweiß patřící cele Rumpfovi, odděloval jen úzký tok Lužnice.³⁶⁸

3.10.6. Eliminace luterských pastorů

3.10.6.1. Rekatolizační strategie

Aby katolická věc zvítězila na území „ideálního“ vitorazského *panství* cele, bylo ovšem bezpodmínečně nutné vliv právě těchto tří luterských pastorů eliminovat. Způsoby podobné eliminace se pak nabízely v podstatě dva a oba byly katolickou stranou v průběhu let využity. První způsob, či chceme-li první strategie, vycházel z argumentace patrimonijního závazku a byl tedy nepřímý. Katolická strana (především v osobě Wolfa Rumpfa) neútočila přímo na postavení luterského duchovního, ale apelovala na

---

proti které bylo nutno postupovat.

³⁶⁷ Pro rok 1585 jsou při kapli sv. Wolfganga doloženi pastor Hans Hauser a jakýsi pastor Petr s rodinou. G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 148. Také Katzenschlager uvádí, že při kapli v Pfaffenschlagu působili dle nadání dva duchovní, nedokládá je ovšem pro 80. léta 16. století. Píše, že mezi lety 1545-1555 se počet duchovních v Pfaffenschlagu zredukoval na jediného, kterému ovšem nově připadly příjmy jak z nadace založené již budovateli kaple Schallery (*kaplanstiftung*), tak také z *beneficia* utvořeného vitorazským bratrstvem (= *meßstiftung*). W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 61.

³⁶⁸ Rád bych v krátkosti upozornil na jistě velmi zajímavou problematiku vzájemného vztahu farností (*parochií*) a zámeckých kaplí (*schloßkapellen*). Některé zámecké kaple jsou totiž ještě ve středověkých písemných pramenech označovány právě jako „parochie“; lze tak důvodně předpokládat, že i ony byly původně zapojeny do systému diecézní správy. J. WEISSENSTEINER – F. SCHRAGL – R. ZINNHOBLE (edd.), *Die Passauer Bistumsmatrikeln* (jako pozn. č. 176), s. 71. Asi až teprve za období protireformace se zámecká kaple stala útočištěm luterského pastora, který právě odtud, poté co byl protireformačními silami vyhnán z farního chrámu, nadále šířil reformační myšlenky pod ochranou svého lutersky smýšlejícího šlechtického chlebedárce.

primární důležitost patrimonijního poslušství. Mimo jiné již proto, že evangelický pastor nebyl řádně ustanoveným farářem farnosti. Tento způsob vykazoval velmi rychlé výsledky, vzpomeňme jen na úspěšnou rekatolizaci sulzských *vogtholden* pastorovaných evangelickým pastorem (pastory) z Pfaffenschlagu, rekatolizaci samotných Pfaffenschlagských, nebo na rekatolizaci wielandských a cejlských (Böhmzeil) *vogtholden*.

Druhá strategie trvala naopak o poznání déle, cílila ovšem již přímo na pozici luterských duchovních působících v prostoru „ideálního“ vitorazského *panství*. Záměrem této strategie bylo pak přinutit evangelické pastory k odchodu. Formy onoho katolického ataku, na kterém se společně podílely instituce vrchnostenské (z titulu patrimonijního), církevní (biskup, diecézní orgány) a zemské (klosterrat z pověření zeměpána)³⁶⁹ byly ovšem různé. Někdy měla ona forma podobu teologického odsudku, ve kterém se pravilo, že daný pastor se ve svých názorech a projevech odchyluje od císařem povolené (v Dolních Rakousích lépe řečeno toliko tolerované) augšpurské konfese a jako takový nemůže svou činnost nadále vykonávat.³⁷⁰ Ve většině případů se však katolické subjekty snažily domoci se na evangelické vrchnosti patronátního práva, *ius nominandi/praesentandi* i *ius instituendi* k farnosti (nebo pokud se jako v případě Pfaffenschlagu nejednalo o farnost, tak k církevnímu objektu) kde luterský pastor působil.

Obzvláště vitorazská vrchnost sledovala tuto politiku celá desetiletí obdivuhodně důsledně, a i proto byl téměř po padesáti letech od raných rekatolizačních misí *panství* Weitra vitorazský pán (tehdy z rodu

---

³⁶⁹ Někdy je však „klosterrat“ řazena mezi úřady dvorské, což jistě odráží především tu skutečnost, že to byl právě zeměpán, komu tento orgán především sloužil. Jindy je definována zase jako orgán stojící na pomezí dvora a země, jehož členové obklopují sice spolu s ostatním dvořany panovníka, aniž by však byly k onomu hofstaatu počítány. Srov. např. schéma „der Landesverwaltung“ otištěné v muzejním katalogu věnovaném reformaci a protireformaci, kdy klášterní radě připadá zvláštní místo. G. REINGRABNER, *Als man um die Religion* (jako pozn. č. 2), s. 47.

³⁷⁰ Evangeličtí vizitátoři doporučili například roku 1580 krabonošskému pastoru Antonu Faberovi, aby si zakoupil a přečetl kánon augšpurské konfese, neboť některé Faberem odlišně pojaté fenomény by mohly zavdat Khleslovi příčinu požadovat jeho přeložení. T. WIEDEMANN, *Geschichte* (jako pozn. č. 3), s. 638.

Fürstenbergů) již konečně také držitelem *ius nominandi/praesentandi* i *ius instituendi nad* farností Zuggers (Krabonoš), která se do té doby nacházela vždy mimo jeho přímou kontrolu.³⁷¹ Nebezpečí případného „nakažení“ vitorazských *poddaných* žijících v blízké Erdweiß (Nové Vsi) novými sektářskými bludy kázanými z krabonošské chrámové kazatelny bylo tímto krokem zcela eliminováno, i kdyby se konfesijní situace v Dolních Rakousích hypoteticky opět vychýlila ve prospěch luterské konfese.

3.10.6.2. Eliminace engelsteinského zámeckého pastora v Pfaffenschlagu

Konečně i ona hladká rekatolizace engelsteinských *grundholden* v Pfaffenschlagu a Sulzu (na které vitorazská vrchnost nahlížela jako na své *vogtholden*) byla v roce 1587 možná právě jen proto, že pozice zde jinak působících luterských pastorů se již od roku 1584 chvěla v základech, které zde ostatně nikdy nebyly nikterak pevné.³⁷²

K oslabení pozic engelsteinských pastorů v Pfaffenschlagu došlo ovšem minimálně již o rok dříve v roce 1583; poté co zde engelsteinský pán Christoph von Prag prezentoval ze své pozice hegemonu zdejší oblasti (o svém nezadatelném *ius praesentandi* ke kapli Sv. Wolfganga byl Christoph von Prag přesvědčen) Hanse Hausera, dalšího z evangelických pastorů. Právě Hauserova prezentace totiž jen dále vyostřila již více než deset let vedený spor mezi engelsteinským pánem von Prag a vitorazským městským mariánským bratrstvem Unser lieben Frauen o právo kontroly peněžních prostředků plynoucích kapli z výnosů benefícia, kdysi při ní ustaveného právě vitorazským městským bratrstvem.

---

³⁷¹ „Pfarr Züggers, Pfarrer alda idem qui in Haidenreichstain, Lehen- und vogtherr Herr Graff v. Fürstenberg, Obrighait Frau Grävin Khainin und Herr Graff von Fürstenberg [...]“. Georg KUHR - Gerhard BAUER – Gustav REINGRABNER (edd.), *Verzeichnis der Neubekehrten im Waldviertel 1652 – 1654. Codex Vindobonensis 7757 der Nationalbibliothek Wien* (=Quellen und Forschungen zur fränkischen Familiengeschichte, Band III), Nürnberg 1992, s. 411.

³⁷² Po luterském duchovním Christophu Khurtlebovi doloženému k roku 1570 působil minimálně ještě roku 1573 při kapli sv. Wolfganga v Pfaffenschlagu opět (ovšem *excurrento*) katolický duchovní Hans Gugenbichler, farář při kostele sv. Jana Křtitele ve Spital bei Weitra. G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 148; W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 61f.

V roce 1584 se z rozhodnutí „klášterní rady“ stalo vítězem sporu právě vitorazské městské bratrstvo, ale protože nebylo schopno zjednat v Pfaffenschlagu potřebnou nápravu (jak víme, nevlastnilo patronát a při kapli proto samo nemohlo ustavit katolického duchovního, který by opět řádně vykonával patřičné bohoslužby za zemřelé členy bratrstva a také za rod Habsburků), jednostranně (ovšem legálně dle existujících stanov) převedlo dosavadní svatowolfgangské beneficium³⁷³ na vitorazský městský špitál. Mimochodem, luterský pastor od sv. Wolfganga se tím ocitl v nezáviděníhodné pozici, neboť jediným příjmem mu byla apanáž poskytovaná engelsteinskou vrchností.³⁷⁴

---

³⁷³ Výtěžek z benefícia nebyl přitom nijak závratný, jak je patrné např. z gruntovních knih vitorazského městského bratrstva z let 1555 a 1570. Roční peněžní úrok vybíraný ze tří vsí (Altweitra, Oberlembach, Schagges) dosahoval v součtu 7 liber 2 šilinků 22,5 feniků. K tomu je ovšem dále potřeba připočítat roční úrok vyjádřený v naturáliích (přesně víme o výběru celkem 2 $\frac{3}{4}$ měřicí máku, o celkem 4 slepicích a 80 vejcích, přesný počet kusů pastevního sýra naopak neznáme – víme jen, že jej o Velikonocích odváděl ze vsi Schagges osedlý patřící k beneficiu z každé krávy) a dále je ještě nutné připočítat i výnosy z nemovitostí, které byly celé do benefícia zahrnuty. Sem patřily jedna louka v Unserfrau a jedna v Lembachu, a dále $\frac{3}{4}$ vinohradu u Pulkau a $\frac{2}{4}$ vinohradu v Leodaggeru. Svatowolfgangské beneficium spoluutvářely dále také desátky - naturální i reluované. Ze dvou osedlých v Lembachu plynulo ročně 8 měřic žita, 8 měřic ječmene, 2 „schätt“ (otepi?) lnu, 2 části tzv. „krautzehent“ (desátek z plodin mimo len a obilí, lat. *decima minoris grani*) a také tzv. „hochzeitspfennig“; z Altweitry ze dvou osedlých plynulo dohromady 8 měřic žita a 8 měřic ovsu a dále ještě v penězích vyplácených 5 celých a 2 poloviční desátky. Ze Schagges plynulo k beneficiu od zdejších osedlých dalších 5 polovičních desátků, z Reinpolz zase 9 třetinových desátků a každý z těchto devíti osedlých platil navíc i desátek ze lnu. Všichni osedlí dávající desátek měli navíc ještě odevzdat za každou chovanou krávu pastevní sýr. W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 42. Jen velmi obtížně lze ovšem ony naturální hodnoty přepočítat na peněžní jednotky, neboť ceny potravin se v průběhu let velmi měnily. Může být, že v jisté době byl také příjem v naturáliích výnosnější součástí benefícia než fixní peněžní platy, které při neustálé inflaci ztrácely na významu. Přesto jen pro srovnání. Suma 7 liber 2 šilinků 22,5 feniků představovala např. okolo roku 1450 průměrnou čtvrtletní mzdu kvalifikovaného řemeslníka při denním výdělku cca. 20 feniků. Srov. H. KNITTLER, *Bauen in der Kleinstadt. Die Baurechnungen der Stadt Weitra von 1431, 1501-09 und 1526*. Krems 2005, s. 32.

³⁷⁴ G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 148, 282; W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), především s. 42f, 61f. Bez prostředků byl luterský duchovní i proto, že musel nadále respektovat starou vazbu svatowolfgangské kaple k farnosti Großschönau, v jejímž farním obvodu se Pfaffenschlag nacházel. Bez souhlasu grossschönauského faráře nebylo například možné vykonat v kapli ani oddávky, ba ani odsloužit zádušní mši – i taxy z těchto podniků byly tedy luterskému duchovnímu povětšinou odepřeny. Tamtéž, s. 61.

Engelsteinský pán však nekapituloval a na přesměrování benefícia a konečně i na hrozbu znovuobsazení kaple katolickým duchovním odpověděl uzamknutím kaple veřejnosti a převezněním kostelního inventáře, mešních rouch i mešních kalichů do své blízké rezidence na hrad Engelstein. Takový stav věcí se mu následně dařilo udržovat až do roku 1617. Toto dlouhé vzdorování katolickému protitlaku je pak jistě překvapivé, bereme-li navíc v úvahu, že samo *panství* Engelstein, s jehož držbou bylo patronátní právo ke svatowolfgangské kapli *de iure* spojeno, bylo Christophu von Prag odebráno již roku 1611.³⁷⁵

Vzdor svobodného pána Christopha von Prag byl ovšem již jen pouhou labutí písni dolnorakouské reformace, neboť již dávno minuly časy, kdy byl v Dolních Rakousích protestantismus na vzestupu. Kontrolu nad kaplí v Pfaffenschlagu ztratil pán von Prag sice teprve v uvedeném roce 1617, když se klíčů od kostelních vrat zmocnil za pomoci císařských vojáků světelský opat, avšak tehdy již v Dolních Rakousích vládly nějakou dobu jiné právní poměry. Pro nás je pak důležitá především ta skutečnost, že při právních sporech dotýkajících se patronátu býval již zcela běžně upřednostňován katolicky smýšlející subjekt před subjektem jiné konfese.³⁷⁶ Právě proto byl v onom roce 1617 považován za právoplatného držitele *ius nominandi/praesentandi* i *ius instituendi* ke kapli sv. Wolfganga již opat kláštera Zwettl, který své *uralt recht und herkommen* dovozoval z dávné poslušnosti svatowolfgangských kaplanů faráři v Großschönau (neboť ten byl

---

³⁷⁵ Na vině nebyly však tentokrát konfesijní rozpory, ale zcela prozaicky velké dluhy, které svobodný pán von Prag nadělal především neuváženými představami svého engelsteinského sídla. R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK (edd.) *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19) s. 495.

³⁷⁶ G. KUHR – G. BAUER – G. REINGRABNER (edd.) *Verzeichnis* (jako pozn. č. 371), s. 6. Otázkou ovšem zůstává, zda tomu bylo pouze z důvodů náboženských, nebo také z důvodů ryze praktických, kupříkladu ekonomických. Víme totiž například, že již od sedmdesátých let 16. století neplatil tehdejší evangelický pastor v St. Wolfgang Christoph Khurtleb z udělených beneficií tzv. *landsteuer*, kterou proto muselo platit právě vitorazské mariánské bratrstvo. Katolický subjekt se zde ukázal být spolehlivějším plátcem než jeho nekatoický konkurent. I tyto skutečnosti bychom tedy neměli opomíjet. Srov. W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 62.

zase minimálně od roku 1319 ve věci patronátu poslušen právě světelských opatů).³⁷⁷

Ostatně, rozhodnout onen vleklý spor bylo v roce 1617 možné snad právě proto, že spolu se ztrátou svého dosavadního *panství* ztratil konečně svobodný pán Christoph von Prag reálně i ona patronátní práva ke kapli v Pfaffenschlagu. Světelský opat pak, viděno optikou zastávce právního pořádku v zemi Dolní Rakousy, v podstatě udělal velmi dobrou věc, uvedl totiž opět v soulad věci patrimonijní a patronátní.

3.10.6.3. Vitorazské městské bratrstvo Unser lieben Frauen

Spor o patronátní právo mezi světelským opatem a engelsteinskou vrchností mi přijde pochopitelný, vždyť podobné spory mezi fundátory kostelní stavby a horizontálně i vertikálně vystavěnými církevními strukturami jakožto uživateli téže kostelní stavby byly poměrně časté. Překvapující je však podle mého názoru naopak ona snaha domoci se téhož *ius nominandi/praesentandi* i *ius instituendi* včetně *ius colationis* nad kapli sv. Wolfganga i vitorazským městským bratrstvem Unser lieben Frauen (*geistliche Bruderschaft unserer Lieben Frauen Himmelfahrt*);³⁷⁸ vždyť přece

---

³⁷⁷ T. Wiedemann uvádí, že ves Pfaffenschlag tvořila v 16. století součást gruntovního *panství* Weitra a že patronem zdejší kaple sv. Wolfganga bývalo v období druhé poloviny 16. století blíže neuvedené bratrstvo z Weitry (oním bratrstvem je bezpochyby míněno vitorazské městské bratrstvo Unser lieben Frauen se sídlem ve Weitře), zatímco fojtstvím ke kapli že v oné době disponoval zase cisterciácký klášter. T. WIEDEMANN, *Geschichte* (jako pozn. č. 3), s. 652. Wiedemann se však pravděpodobně mýlí, neboť nebývalo obvyklé, aby fojtstvím disponoval církevní subjekt. Wiedemannem uvedený světelský opat si proto mohl nárokovat asi opět maximálně *ius nominandi et instituendi*, o který však proti sobě vedli spor již držitelé *panství* Engelstein a vitorazské bratrstvo Unser Lieben Frauen. Engelsteinskému pánu potvrzovala jeho *ius nominandi et instituendi* ke kapli sv. Wolfganga listina Ladislava Pohrobka, která přiznávala držiteli Engelsteinu kontrolu nejen nad „*mannschaft zu pfaffenschlag*“ (=St. Wolfgang), ale i nad místním „*kirchlehen*“. Světelský opat dovozoval naproti tomu svůj patronátní nárok ze starodávného poslušnosti svatowolfgangského kaplana großschönauskému faráři, který sám byl, doložitelně od roku 1319, poslušný právě světelského opata. Tamtéž, s. 491. Vitorazské mariánské bratrstvo si pak tentýž patronát nárokovalo z titulu poskytovatele *beneficia*. R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK (edd.) *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19) s. 646.

³⁷⁸ Celý název uveden např. H. BIRKELBAUER – W. KATZENSCHLAGER – H. KNITTLER, *800 Jahre* (jako v pozn. č. 162), s. 222.

bratrstvo nikdy nepředstavovalo ani jejího fundátora a nebylo ani patronem zde působícímu duchovnímu. Při kapli plnilo totiž spíše role klienta a stavovsky indiferentního mecenáše. Argumentační možnosti bratrstva byly tedy jednoznačně omezené. Přesto ve zmiňovaném roce 1584 „klášterní rada“ upřednostnila nároky bratrstva před patronátním právem engelsteinské vrchnosti!

Studujeme-li však problematiku vztahů engelsteinského *panství* a městského bratrstva ještě pozorněji, povšimneme si velmi brzy, že byly ve skutečnosti ještě propletenější a krkolomnější, než jak jsem je zatím charakterizoval výše. V samotném Pfaffenschlagu si totiž například již v roce 1447 zakoupilo bratrstvo i dům, který si nechalo vyvázat z poddanské povinnosti a ze kterého učinilo ubytovnu pro poutníky (*pilgerhaus*); stalo se zde tedy v námi sledované lokalitě i přímou gruntovní vrchností (*grundobrigkeit*). Právem *vogtobrigkeit* nad ubytovnou pro poutníky disponoval ovšem odedávna engelsteinský pán.³⁷⁹ Jak si asi obě tyto vrchnosti přerозdělovaly v období vzájemného sporu o *ius colationis* nad kaplí sv. Wolfganga například každoroční výtěžek plynoucí od nájemců onoho *pilgerhausu*? Promítl či se naopak nepromítl jejich tehdejší spor i do jiných záležitostí?

3.10.6.4. Gmündské specifikum

I když se na rozdíl od rakouské historičky B. Lernet nedomnívám, že by mezi roky 1587 – 1589 byli rekatolizováni i gmündští měšťané, vůbec to neznamena, že vliv katolické strany považuji v Gmündu v oné době za marginální. To by se totiž Rumpfovi a Khleslovi nesměla zdařit restaurace římskokatolického duchovního ve zdejší farnosti sv. Štěpána již v roce 1584.³⁸⁰ A jak vypovídají mnohé indicie, stála si katolická věc gmündské

---

³⁷⁹ W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 42.

³⁸⁰ Patronát ke gmündskému chrámu sv. Štěpána získal vitorazský pán od vitorazského faráře oficiálně až roku 1589, operoval jím však již dříve v období rekatolizačních misí. Mezi vitorazským farářem Hansem Rokittou a vitorazskou vrchností v roce 1627 vyvolaný soudní spor o patronát nad vitorazskými dceřinými farnostmi ovšem poukazuje také na to, že vitorazský duchovní se onoho roku

farnosti, a to i přes odpor vlastníků města, rytířů Greiβů zum Wald, stále lépe.

Zatímco ve zpovědním seznamu z 21. prosince 1587 nefiguroval například na místě příjemce svátosti smíření s největší pravděpodobností ani jediný *poddaný* rytířů Greiβů zum Wald (jak víme, přinuceni ke zpovědi a následnému přijetí Těla Kristova byli jen Rumpfovi *poddaní* žijící v gmündském farním obvodu), poznamenal již o pouhé dva roky později gmündský farář Hanns Rokitta v dopise Georgu Schwarzmannovi, že i *Greiβische Pfarrkinder* jeho svatoštěpánský chrám navštěvují. Rokitta dále uvedl, že docházka Greiβových *poddaných* do chrámu sv. Štěpána je dokonce častější než docházka Rumpfových *lehenholden a vogtholden* z Erdweiß, Böhmzeil a Wielands. Jen s jejich vztahem ke svátostem se to mělo stále velmi zle, neboť přes onu zmíněnou poměrně vysokou účast na katolických bohoslužbách chodilo Greiβových *poddaných* ke svátostem smíření a eucharistie stále velmi málo.³⁸¹ Vizitační protokol z téhož roku 1590 pak přináší i první přesnější číselné údaje, podle kterých měl Rokitta ve farnosti již 120 komunikantů.³⁸² Protože katolické straně byla ovšem zatím odepřena patrimonijní práva nad gmündskými *holden* (tedy i gmündskými měšťany), ustrnula v Gmündu, na rozdíl od města Weitry, rekatolizace přece jen na dalších několik desetiletí na půli cesty.

Rád bych ovšem v této souvislosti upozornil na další velmi zajímavou skutečnost – že totiž Greiβové, kteří představovali na *panství* Gmünd vrchnost (*grundobrigkeit, vogtobrigkeit*) a ve stejnojmenném městě navíc i tzv. *stadto brigkeit*, neupírali Wolfu Rumpfovi, již z principu stavovské solidarity a snad i z obavy před budoucí anarchií zasetou právě jejich možným odporem, jeho zdejší *patronátní* právo, když už si ho na nich

---

1589 nevzdával asi svého patronátního práva zcela dobrovolně. Srov. např. G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 125.

³⁸¹ GB 8(1907), s. 49.

³⁸² F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 95.

---

vleklým soudním sporem vydobyl.³⁸³ Konečně právě proto mohl Hanns Rokkita vůbec hovořit o účasti *Greißischen Pfarrkinder* na svých bohoslužbách. Týž respekt, tentokrát k *patrimonijním* právům svých stavovsky podobně postavených kolegů, ukázal v Gmündu ovšem i Wolf Rumpf.

Neochotu vzájemně si „zlehčovat“ *patrimonijní* i *patronátní* práva svého stavovského konkurenta (zdůrazňuji opět, pokud jich již soudní cestou nabyli), byť by se tím konfesijní situace v Gmündu vyřešila, potvrzují pak i další písemnosti uchovávané ve Weitře i v Gmündu. Počátkem jara roku 1588 se například nechal slyšet Sebastian Greiß, že situaci katolickým

---

³⁸³ Co vše bylo ovšem s tímto patrimonijním právem spojeno, je již ale otázka jiná. I zde totiž opět platilo, že držitel bude mít takový rozsah kompetencí, které si svými ostrými lokty vyzíská.“ Podobné smýšlení dokládá například stížný dopis katolického duchovního Adama Petzelta ze 14. února 1586 adresovaný Schwarzmannovi. V Gmündu u sv. Štěpána tehdy již dva roky působící Petzelt si v něm stěžoval, že liturgické předměty patřící kostelu sv. Štěpána mu z rozkazu Greißů nebyly vydány ani po dvou letech jeho působení v Gmündu a že nadále bez užitku leží uzamčené v sakristii kostela, kam Petzelt nemá dosud přístup. GB8(1907), s. 46. Přibližně 40 let předtím se zase dosavadní gmündský farář Paul Burger stal farářem ve Weitře a jako nový držitel patronátního práva (tehdy ještě držel vitorazský farář patronát ke gmündské farnosti) rozhodl, že své původní místo nenechá napospas luteránům a již při stěhování z Gmündu do Weitry kostel i faru uzamkl a klíče si odvezl s sebou. Několik let se však bohužel asi neobjevil žádný katolický duchovní, kterého by mohl Burger v Gmündu instalovat, a proto, neboť farář klíče odvezl s sebou, „*pfarrer [...] die schlüßl zu dem Sacrament [...] weggeführt*“, aby lidé nadále nebyli pochováni jako ten dobytek, „*allt und jung Leut an Sacrament unnd Tauf verschieden und [nicht] wie das Vieh begraben worden*“, rozhodli se Greißové uzamčené budovy násilím otevřít a poskytnout svému luterskému duchovnímu. F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 47. Nezajímavá není konečně ani informace o událostech ve Weitře roku 1556 po skonu právě výše zmiňovaného kněze Paula Burgera. Ta totiž dává badateli nahlédnout, že některé zášti nekončí smrtí nenáviděné osoby, ale jdou dokonce až „za hrob“ a vybíjejí i na zcela nevinných lidech. Lutersky smýšlející obyvatelé Weitry obvinili totiž ihned po Burgerově smrti jeho katolicky smýšlející farskou kuchařku z čarodějnictví a jali se jí se souhlasem vrchnosti vyslýchat. W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 46), s. 61f. Mimochodem, nakolik bylo toto obvinění z malefice tehdy ve třetí čtvrtině 16. století ve Weitře a jejím okolí časté, to se vůbec neodvažují odhadnout. Ve studovaných pramenech fasz. 218 se však např. s obviněním z čarodějnictví vůbec nesetkáme. V městském archivu pro stejnou dobu jen ojediněle. Srov. např. zde uložený dokument vystavený rožmberskou kancelářím vitorazskému měšťanu Mertu Pötzlovi (cca. 1580), který na Vilémově hoře (Kraví hora) na novohradském *panství* vystavěl lázně (Heil- und Wildbad mit dazugehörigen Gründen), jímž jej Vilém z Rožmberka zprošťuje všech poddanských poplatků z těchto lázní a určuje, že s výjimkou možných případů *malefice* nepřísluší lázně ani novohradské popravě (*landgerichtu*). StAW, Akten, nesig. I ve vrchnostenské agendě panství Heidenreichstein se pro pozdější období 17. a 18. století setkáme jen se dvěma případy *malefice*. NÖLA, *Weltliche Herrschaften und adelige Familien*, HA Heidenreichstein, *Alte Herrschaftsakten*, Fasz. 3, Nr. 115 a 125.

duchovním obsazené gmündské fary nehodlá nijak řešit, „*die ersetzung der pfarr [mich] wenig bekhümmert*,“³⁸⁴ zatímco Wolf Rumpf a jeho nástupci nepodnikli recipročně opět nic proti gmündskému zámeckému pastorovi, byť je o podobný zákrok gmündští faráři jako své *patrony* opakovaně úpěnlivě prosili. Farní archiv Gmünd uchovává například dvě kopie podobných prosebných dopisů pocházející od faráře Heinricha Ulmera z let 1599 a 1605.³⁸⁵

Přes výše naznačenou slibně se rozvíjející restauraci katolicismu v Gmündu byla tato podnikem dlouhodobým v neposlední řadě i proto, že hospodářská situace gmündské farnosti zůstávala skutečně dlouhodobě neuspokojivou. Hospodářská základna farnosti byla totiž za reformace takřka rozchvácena – a bez finančních prostředků se každý nový podnik, mezi které bezpochyby patří i ten rekatolizační, rodí jen velmi nesnadno a pomalu. Ekonomická situace katolické farnosti se v průběhu let dokonce dále zhoršovala a vrcholu dosáhla asi ve druhém a třetím desetiletí, což je i v horním Waldviertelu jev málo vídaný. V tomto období působili katoličtí duchovní v Gmündu toliko střídavě; zvláště krizové období představovala léta 1615 – 1622, kdy dlouhodobá sedisvakance nutila okolní duchovní z Höhenbergu a Unserfrau působit v Gmündu *excurrento*.

Farář Lorenz Metz, doložený v Gmündu roku 1623, vystihl onu celkovou bídu, vystupňovanou tehdy ještě následky třicetileté války, v jednom ze svých německy psaných dopisů zasílaných samotnému císaři Ferdinandu II. takto. „Farní budova v Gmündu se rozpadá, neboť všechny kostelní i farní příjmy, pokud vůbec nějaké zbyly, plynou namísto faráři purkmistru města Gmünd, městskému rychtáři, konšelům a dokonce i majiteli gmündského *panství*.“³⁸⁶ O dva roky později si tentýž gmündský farář, bez jakékoli naděje na zlepšení hospodářských poměrů v Gmündu, pokusil zajistit nové lepší živobytí v Niederleis u Mistelbachu. Ve svém

---

³⁸⁴ F. WEISSENSTEINER (jako pozn. č. 49), s. 83.

³⁸⁵ Tamtéž, s. 113.

³⁸⁶ GB 8(1907), s. 54.

zdůvodnění, proč chce opustit Gmünd, uvedl mimo jiné: „protože pán z Puchheimu (tehdejší gmündská vrchnost, pozn. J. Oesterreicher) mi odebrává jeden desátek za druhým a já nejsem schopen prosadit nápravu [..].“³⁸⁷

Ani za další dva roky nedošlo evidentně k žádoucí nápravě hospodářské základny gmündské farnosti; příjmy z *bona fabricae* i *bona beneficii* byly gmündskému duchovnímu nadále upírány. Proto také v Gmündu došlo k poslední sedisvakanci, která definitivně skončila po třech letech roku 1631.³⁸⁸

Zvláštní shodou okolností opustil teprve v téže době katolické sedisvakance město Gmünd také poslední evangelický zámecký pastor, kterého byli konečně přinuceni tehdejší držitelé *panství* Gmünd Puchheimové v roce 1629 propustit. Po téměř dvouletém vzdoru a ignorování nového císařského dekretu zakazujícího působit pastorům při zámeckých kaplích.³⁸⁹

3.10.6.5. „*Sectischer Predikant*“ v Krabonoši

Na rozdíl od rekatolizačních kroků podnikaných v 80. letech 16. století v Pfaffenschlagu a Gmündu neuskutečnila katolická strana proti pozici pastora v Zuggers/Krabonoši v té samé době nejspíše nic a přesto, snad souhrou souběhů různých okolností, to byl právě krabonošský pastor, který opustil pomyslné kolbiště nejdříve.

Respektive, abych uvedl právě uvedené tvrzení na pravou míru, písemnými prameny nemáme doloženo, že by v období vitorazských rekatolizací podnikali proti krabonošskému pastoru nějaké přímé kroky jinak aktivní rekatolizátoři Rumpf a Hackel (z pozic patrimoniálních vrchností vitorazského *panství* a světelského *klášterství*), ani Khlesl, Ursylvanus a

---

³⁸⁷ T. WIEDEMANN, *Geschichte* (jako pozn. č. 3), Band I, s. 637.

³⁸⁸ G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 238; srov. také pozn. č. 11.

³⁸⁹ GB 8(1907), s. 58.

arcivévoda Arnošt (z pozic správců jim svěřených církevních distriktů, eventuálně držitelů patronátu).

Lze pochopitelně spekulovat, proč právě krabonošský pastor byl těchto rekatolizačních tlaků zatím ušetřen. Dle mého mínění to však nebylo jen proto, že by vitorazské *panství* ani světelské *klášterství* na Krabonoš nejspíše přímo nezasahovalo,³⁹⁰ a vůbec již ne proto, že by snad církevní hodnostáři nejevili o rekatolizaci kamýckého³⁹¹ *panství* zájem. Skutečnou příčinu zdrženlivosti bychom měli hledat spíše v prestižním postavení držitelky Krabonoše (*lehenherrin, vogtherrin, dorfobrigkeit, patronin, landgerichtsherrin*), tehdy již ovdovělé svobodné paní Anny z Puchheimu (*Frau Anna von Puachhaim zum Heidenraichstain wittib*)³⁹² v dolnorakouské stavovské obci, které jednoduše nemohl ignorovat ani tehdy nejvyšší říšský komorník.³⁹³ Anna z Puchheimu i Wolf Rumpf náleželi konečně k nejužší a

---

³⁹⁰ Pro žádného z obyvatel Krabonoše nepředstavoval zřejmě Rumpf patrimoniální vrchnost (*lehenherr, vogtherr, dorfobrigkeit*). Ani to však není jisté. Nelze totiž vyloučit, že Krabonošští měli na *panství* Weitra již za Rumpfa v držení některé majetky (především louky a pole), alespoň později to bylo poměrně běžné. Např. v roce 1664 prodal Michael Suchý z Nové Vsi/Erdweiß jednu svou zdejší louku dědicům po Michalu Bednáři z Krabonoše (*diese wise ist am 21. April 1664 vom Michael Sauchy den Michel Binder v. Zuggers Erbhen verkauft*). SAW, Urbar der Herrschaft Weitra 1635 (mit Nachträgen bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts), Ms. 5/1 (alt 185), s. 374.

³⁹¹ V česky psaných pramenech se již minimálně od 17. století objevuje *panství* Heidenreichstein pod jménem *Kamýk*. Zajímavé variety oikonyma Kamýk se pak objevují v souvislosti s popisem kamýckých *poddaných*. Ti jsou někdy v česky psaných pramenech označováni jako „*podací kameníků*“, srov. např. SOA Třeboň, SOA Třeboň, Sbírka matrik Jihočeského kraje, FÚ Suchdol nad Lužnicí, kniha č. 2 (1715-1733), fol. 394 v, r; 395v, r; 396v,r; 397v, r., a jindy zase jako „*poddaní z Kameníka*“. Např. SOA Třeboň, Sbírka matrik Jihočeského kraje, FÚ Suchdol nad Lužnicí, kniha č. 2 (1715-1733), fol. 336v.

³⁹² *Verzeichnús der sectischen Bredicanten (etc.)*. SAW, Fasz. 218, nesig.

³⁹³ Nejsem zatím bohužel schopn vдовu Annu von Puchheim zu Heidenreichstein přesně identifikovat, dosavadní odborná literatura se totiž v popisu rodu Puchheimů velmi rozchází. Oněch několik málo autorů, kteří se tímto rodem podrobněji zabývali, se totiž neshoduje ani v základním zařazení jednotlivých členů rodu do hlavních rodových větví. Na vině je v neposlední řadě obdivuhodná potence, kdy nechybí rodiny s deseti a více dětmi, sňatky mezi jednotlivými rodovými větvemi a zvyk odkazovat si a vůbec směňovat mezi sebou jednotlivé statky. Domnívám se proto pouze, že se v případě Anny může jednat nejspíše o manželku Andrease von Puchheim auf Heidenreichstein (+1571) a dceru Ruperta von Herberstein, předního reprezentanta štýrské šlechty. Srov. např. Rudolf WAGNER, *Geschichtliches über das Dorf Zuggers 2*, Die Brücke 2 (2003), s. 7; Franz Karl WIßGRILL, *Schauplatz des niederösterreichischen landsässigen Adels vom Herren- und Ritter-Stande vom IX. bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts. Puchheim* (Fortsetzung), Jahrbuch der

nadto ještě hojnými pokrevními i ekonomickými vztahy provázané dolnorakouské aristokratické elitě a bylo proto pochopitelně v jejich společném zájmu, aby spolu vycházeli po dobrém. Každý konfesijní spor uvnitř této aristokratické špičky, ke které – což můžeme předpokládat i když neznáme její přesný původ – patřila Anna z Puchheimu na rozdíl Wolfa Rumpfa³⁹⁴ již od svého narození,³⁹⁵ byl totiž s to radikalizovat a zároveň ve prospěch zeměpána destabilizovat stavovskou obec jako celek. Scénář, který

---

k.k. heraldischen Gesellschaft Adler, 16/17(1890), s. 189. Novější genealogickou literaturu, která předpokládá, že tato Anna porodila svému muži Andreasovi ještě roku 1607 dceru Annu Marii, ovšem nezohledňují. Srov. např. údaje z linku <http://www.ourfamilyhistories.org> dostupné po vložení hesla Anna von Puchheim do zdejšího vyhledávacího, ověřeno 20. února 2012. Odlišných údajů o členech rodu Puchheimů si lze povšimnout dále např. József ALBRECHT, *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*, 10, Ahnentafel 31, Die Puchheim, Wien 1829, s. 19-53; Albrecht KRAFT, *Adam Freiherr von Puchheim*, in: Österreichische Geschichts- und Staatskunde 1, 1835, s. 353; Christoph TEPPERBERG, *Die Herren von Puchheim im Mittelalter. Beiträge zur Geschichte des landsässigen Adels von Niederösterreichs* (Disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1978, 172 s.; Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste [etc.]*, Band 29, s. 588-596.

³⁹⁴ Ten za svůj vzestup vděčí teprve úspěšné dvorské kariéře. Více o kariérním postupu Wolfa Rumpfa např. H. BIRKELBAUER – W. KATZENSCHLAGER – H. KNITTLER, *800 Jahre* (jako pozn. č. 162), s. 172; A. STROHMEYER, *Metropole* (jako pozn. č. 6), s. 32; F. EDELMAYER, *Wolf Rumpf de Wiellross* (jako pozn. č. 204), s. 133 – 163.

³⁹⁵ Připomeňme také, že Puchheimové patřili již kolem roku 1450 k tehdy patnácti nejurozelenějším starožitným panským rodům v Horních a Dolních Rakousích. Spolu s pány z Pollheimu, Salmy, pány z Losensteinu, pány ze Stubenbergu, ze Streinu, z Scherfenbergu, z Zinsendorfu, z Rappachu, pány z Lichtenštejna, Zelkingu, ze Starhembergu, Collalty, Fürstenbergy a pány z Wild- a Rheingrafenu. J. N. SCHWERDLING, *Geschichte* (jako pozn. č. 314), s. 21. Rozdělení do několika větví/rodin (ovšem různě hospodářsko-politicky vlivných), např. větve krumbašské, raabské, gellersdorfské či hornské, vlastnili Puchheimové ohromné majetky (alodiální neboli zpupné i lenní) nejen ve Waldviertelu (např. *panství* Heidenreichstein, Horn, Dobersberg, Göllersdorf, Gmünd, Litschau, Raabs, Wildberg, Krummau), ale také v Horních Rakousích (odkud se pravděpodobně do dalších zemí rakouských rozšířili), Štýrsku a dokonce v Uhrách. Existuje i odhad, dle kterého v 15. a 16. století náležela celá jedna desetina všech dolnorakouských *poddaných* ve Waldviertelu - některé z větví rodu Puchheimů. Puchheimové drželi dědičné také čestný úřad nejvyššího *truksase* (*mundschenk*, také *senescalus*, *dapifer*, čeština tento termín překládá mimochodem nejednotně jako *číšník* i *stolník*) rakouských zemí (zatím ovšem nebyl popsán mechanismus, jak se početní členové rodu porovnávali s tou skutečností, že v daný okamžik mohl jako *truksas* před zeměpánem i stavy vystupovat vždy pouze jeden z nich). Puchheimové zastávali ovšem i další zemské úřady, např. dolnorakouského zemského maršálka, zemského hejtmana ve Štýrsku a Krajině či *landvogta zu Thurgau a Ergau*. Původně byli snad i Puchheimové nezávislou říšskou šlechtou (*hochfreie*), která se rozhodla podílet na kolonizaci rakouských zemí; právě tento její zájem ji však, jako mnohé další, vernal již koncem 12. století mezi nobilitu služebnou. G. REINGRABNER, *Die Herren von Puchheim auf Horn und Wildberg. Beiträge zu ihrer Genealogie*, Wv 14 (1965), s. 4.

jistě nevítal ani samotný Rumpf, byť sám zcela jistě jako jeden z nejdůležitějších dvorských úředníků stál u zrodu novověkého absolutistického státu. K přehmatu ve věci krabonošského pastora, rozuměj k předčasné rekatolizaci v Zuggers/Krabonoši, jednoduše nesmělo dojít. Asi nikoli náhodou si proto vitorazští vrchnostenští úředníci zaznamenali, že „*der pfarrer zum Zueggers, ist durch die frauen Anna Frauen von Puachhaim zue Haidenraichstain wittiben dahin gesetzt worden, wie auch das torff Zúegers ir zuegehört.*“³⁹⁶

Krabonošským duchovním byl v námi sledovaném období Antonius Faber (také Schmidt), osoba již jen kvůli svému věku, znalosti hudby a v neposlední řadě i svým jazykovým schopnostem zdejšími farníky pravděpodobně ctěná.³⁹⁷ Sporné však již je, zda byl skutečně tak nábožensky aktivní, jak líčí dva dochované listy ve fasz. č. 218 sepsané v arcivévodově kanceláři ve Vídni, podle kterých se Faber nebál navazovat i v období probíhající násilné rekatolizace vitorazského dominia styky s tajnými evangelíky v samotné Weitře, za nimiž se prý doslova „plížil.“³⁹⁸ Sám Georg Schwarzmann okomentoval totiž posléze oba arcivévodovy listy velmi

---

³⁹⁶ Srov. přílohu č. Ic) 16.

³⁹⁷ Anton Faber byl jako tzv. *Schloßpastor* uveden Puchheimy do Krabonoše jako zralý šedesátník v roce 1580. Před svým nástupem působil 30 let jako *cantus* – učitel zpěvu – v lokalitě Puch u Waidhofenu an der Thaya. Pravděpodobně byl schopen domluvit se německy i česky, což bylo ve zdejších z valné části bilingvním vitorazském prostředí vítané. Starší rakouská historická literatura proto uvádí, že pocházel z Čech. Nemusí tomu tak být, novější literatura, avšak již také R. Raupach, shodně informují, že Anton Faber se narodil v Glaucha v Sasku, kde v oné době bylo asi stále ještě možné dorozumět se lužickosrbsky. Srov. např. GB 9 (1911), s. 292; GB, 12 (1939), s. 392; R. WAGNER, *Geschichtliches* (jako pozn. č. 391), s. 7; B. RAUPACH, *Erläutertes evangelisches Oesterreich* (jako pozn. č. 37), s. 183f.

³⁹⁸ Srov. např.: „[...] *dass du bei deinem predicanten zue Zueggers, mit allem ernst daran siehst und solliche abstellungen thuest, dass erstlich dergleichen unterlässlichen verdächigen zubereitung und konversation bei der stadt Weittra und derselben ihnwohnern als chatolischen underthanen gänzlicher masse [...] weiter nicht betreten lassen.*“ Arcivévoda Arnošt Anně z Puchheimu, Wien, 4. listopadu 1588. SAW, fasz. 218, (originál) unfol.; srov. přílohu Ic)47. Srov. také: „*Getraue liebe, [...], noch nach gehaltener religions reformation bey euch zu Weittra nicht umbliegendte, sonderlich des von Prag freyherrn und der von Buchaimb zu Haidenreichstain unnd Zuggers wittib predicanten sich understehen sollen, undtere schein anderer ihrer geschäft hin unnd wider daselbst in die häuser zu schleichen [...].*“ Arcivévoda Arnošt magistrátu města Weitry, Wien, 4. listopadu 1588. SAW, fasz. 218, (originál) unfol.; srov. přílohu č. Ic)46.

rozpačitě v tom smyslu, že o tajných výletech krabonošského pastora a také dalších sousedních pastorů do Weitry dosud nic neslyšel a nemůže je proto z podobného jednání obvinít.³⁹⁹ Osobně se domnívám, že se ze strany arcivévody Arnošta jednalo o neférovou fabulaci mající za cíl dále zastrašit potrefenou nekatolickou šlechtu.

Odmítnu-li tedy představu o vlivu krabonošského duchovního ve Weitre jako nereálnou, zviditelním tím jen více skutečnost jinou. Že totiž vliv Antona Fabera (představoval-li tedy pro vitorazskou vrchnost takový problém) se musel o to více uplatnit jinde na vitorazském *panství*. Z výše uvedené úvahy vyplývá pak zcela jednoznačný závěr, že oním místem, kde Faber zcela dominoval, musela být zcela nepochybně lokalita Erdweiß (Nová Ves nad Lužnicí), kterou od Krabonoše oddělovalo jen úzké koryto řeky Lužnice. Zdejší obyvatelé navštěvovali Faberovy bohoslužby v krabonošském chrámu sv. Jana Křtitele prokazatelně již v první polovině osmdesátých let 16. století a s jejich návštěvami nepřestali dokonce ani po období násilných rekatolizačních misí let 1587-89. Dodejme však také, že Faber také zcela jistě nebyl první krabonošský duchovní, který šířil luterství v přilehlých oblastech vitorazského dominia, zvláště pak na území pozdějších katastrů obcí Dvory nad Lužnicí, Trpnouze a Nová Ves nad Lužnicí, i když „*Unterthanen zu Erdweiß*“ máme na bohoslužbě v krabonošském chrámu doloženy teprve k roku 1579.⁴⁰⁰ První (proto)evangelický pastor působil totiž v krabonošské farnosti sv. Jana Křtitele již v roce 1544.⁴⁰¹

---

³⁹⁹ „[...] *auch eben diß mit seinem prediger zu S. Wolfgang verhabt soll worden sein, wie der frauen von Búchaimb etc., dan er auf dato oft ermalen herrein in die statt khumbt zum wein unnd sonst seinen geschäftten nach, ob er aber nicht auch haimblich das vermaint sacrament raich, auch etliche mit seiner mainung abfüre, will ich nicht gar vernainen, wiewoll ich in auch diesfals sovil mir für khumen nicht beschuldigen khan* [...]“ Georg Schwarzmann Georgu Ursylvanovi, Weitra, 29. listopadu 1588. SAW, fasz. 218, (originál) unfol. Srov. také přílohu č. Ic)48.

⁴⁰⁰ GB 7 (1903), s. 543. Navíc je velmi pravděpodobné, že někteří Novoveští - především ti z původní novoveské místní části „*Peyhöf*“, „*Peyhofen*“, „*Beinhöfen*“, či česky „*z Niemeczkýho*“, která se později osamostatnila a dnes ji nalezneme pod označením Dvory nad Lužnicí – navštěvovali již tehdy evangelické bohoslužby také v suchdolském kostele sv. Mikuláše. Písemně jsou však jejich návštěvy doloženy až v 17. a 18. století, kdy již ovšem i suchdolské bohoslužby byly opět vedeny podle římskokatolického ritu. Srov. J. OESTERREICHER, *Tannenbruck – Trpnouze* (jako pozn. č. 12), s.

Ačkoli měl krabonošský pastor díky postavení své živitelky Anny z Puchheimu v zemské stavovské obci oproti svým soukmenovcům v Gmündu a Pfaffenschlagu (Engelsteinu) významnou výhodu, byl to nakonec zřejmě právě krabonošský vesnický korpus, kdo již pouhých deset let po vitorazských rekatolizačních misiích pastora postrádal. Katolický vizitátor Joachim Körber neuvedl ve své relaci ze 4. ledna 1599 jistě pouhou náhodou, že Rapšach a Krabonoš jsou pouhými filiálními kostely římskokatolické farnosti Heidenreichstein.⁴⁰² Tomuto tvrzení můžeme rozumět právě asi jen tak, že obě jmenované farnosti byly v roce 1599 bez luterských duchovních a že je proto mohl kamýcký farář s ohledem na své *uralt recht und herkommen* i bez dalšího vysvětlování charakterizovat vizitátoru Körbrovi jako kaplanie kamýckého farního obvodu.⁴⁰³

133f. Na podkladě podobných analogií lze také předpokládat, že novoveští navštěvovali spolu s krabonošskými příležitostně i další na heidenreichsteinském *panství* luterskými pastory spravovaný chrám v Rapšachu. Zde okolo roku 1580 působil blíže neznámý Jakob Fabri, který dle tvrzení „*Pragae operam dedit literis, audivit Terentii comedias, Ciceronis epistolas, Theologicos lectiones nullas*“. GB 8(1907), s. 223. Ona podoba příjmení Antonius Faber – Jacobus Fabri a také další shody z biografie obou osob (znalost češtiny, stejně znějící výtky během evangelické vizitace v Hornu v r. 1580 za to, že málo znají katechismus a zpovídají hromadně (*ihm ward gefordert, das er den Catechismus fleißig zu treiben u. insonderheit einen jeden in der Beichte zu hören*. B. RAUPACH, *Erläutertes evangelisches Oesterreich* (jako pozn. č. 37), s. 183f.) mě ostatně vede k zamyšlení, zda se náhodou nemůže jednat o jedinou osobu. Avšak nejspíše se skutečně jedná o dvě osoby s podobnou charakteristikou, neboť nelze pominout jednoznačné údaje o tom, že Anton Faber byl ordinován r. 1550 ve Vídni biskupem Friedrichem Neuseem, zatímco Jacobus Fabri neznámo kdy Dr. Andreasem Musculem ve Frankfurtu nad Odrou. Tamtéž.

⁴⁰¹ Podle vizitační zprávy z r. 1544 pobýval v onu dobu na Krabonoši mnich Hieronymus, který se současně staral i o farnost Hoheneich. GB 9 (1911), s. 292, 135; GB, 12 (1939), s. 392; GB 14 (1954), s. 100-101; R. WAGNER, *Geschichtliches* (jako pozn. č. 393), s. 7. V některých interpretacích se objevuje tvrzení, že šlo o mnicha zběhlého. GB 8(1907), s. 223. Nebyla to tedy osoba s platným kněžským svěcením. Prvním opravdovým luterským pastorem působícím v Krabonoši byl asi teprve Peter Proyer, který zde působil někdy v rozmezí let 1566-1580. GB 14 (1954), s. 101. Obrázek o jeho pastorační činnosti nám podává dopis Johanna Dintla, faráře ve Waidhofen a.d. Thaya, oficiálu pasovského biskupa. Dintl v něm uvádí, že Andreas von Puchheim má v úmyslu investovat na faru Thaya dosavadního duchovního z Krabonoše (Petra Proyera), který „se nestará o spásu duší a neslouží ani mše“, „*weder Seelsorge noch Messe halte*.“ GB 10(1928), s. 320.

⁴⁰² G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 221.

⁴⁰³ Je zajímavé, že v centru kamýckého *panství*, městečku Heidenreichstein, zůstala farnost sv. Markéty i v období reformace pod katolickou kontrolou. Patronátem ke zdejšímu chrámu sv. Markéty totiž disponoval zeměpán. G. REINGRABNER, *Als man um die Religion* (jako pozn. č. 2), s. 170. Srov. také: „*pharrhof* [in Heidenreichstein, pozn. J. Oesterreicher] *hat auch ausser ir Mt. als*

Podobná úvaha vyvolává ovšem nutně další otázky. Především tu, zda se na eliminaci krabonošského pastora v devadesátých letech 16. století v období po smrti (v roce 1592?) Anny z Puchheimu nepodíleli již také samotní Puchheimové z pozice Anniných nástupců v pozici heidenreichsteinské vrchnosti a patronů krabonošské farnosti. I tento rod zaznamenal totiž řadu konverzí a návratů do lůna katolické církve.⁴⁰⁴ Jenže podobně jako již v případě bližší identifikace Anny z Puchheimu, neshoduje se odborná literatura zatím ani v popisu, kdo v posledních dvou deceniích 16. století a v prvních letech sedmnáctého věku vlastnil *panství* Heidenreichstein. Takže i jen blíže určit, který z Puchheimů by případně stál za onou zvažovanou eliminací krabonošského pastora, je zatím nad mé síly, neboť dosavadní závěry je nutné znovu ověřovat v dochovaných písemných pramenech.⁴⁰⁵

Lanndtfürsten [...] kaine weltliche Obrighkhit.“ NÖLA, Außendepot Bad Pirawarth, BG Heidenreichstein, Pfarre und Kirche Heidenreichstein, Urbar der Pfarre (1575), fol. 4r; Tamtéž, Inventare der Pfarre (1636), fol. 15v.

⁴⁰⁴ Srov. např. události z let 1584, kdy po smrti lutersky smýšlejícího (Weitha) Albrechta z Puchheimu, který je ve virtuální databázi dolnorakouské knihovny charakterizován jako majitel Hornu a držitel lenních statků Heidenreichstein, Dobersberg, Göllersdorf a Raabs, byli některými Albrechtovými nástupci téhož rodu vyháněni pastoři sympatizující s myšlenkami Matthiuse Flacia. Na linku dolnorakouské knihovny <http://geschichte.landesmuseum.net/> po vložení hesla Albrecht Puchheim do zdejšího vyhledávače.

⁴⁰⁵ K 24. dubnu 1597 je autentickými písemnými prameny jako vlastník *panství* Heidenreichstein doložen luterán Wolf Adam z Puchheimu. Srov. Otto KAINZ, *Das Kriegsgerichtsprotokoll* (jako pozn. č. 275), s. 381. Tento Wolf Adam z Puchheimu (*1546 – †?), který podle některé odborné literatury přestoupil na sklonku života ke katolictví a dokonce k Františkánům (nespecifikují, zda se stal přímo jejich spolubratrem, srov. např. Manfred MARINGER – Josef SCHIENDL, *Burg Heidenreichstein*, s. 7.) pocházel s největší pravděpodobností z krumbašské větve rodu a v písemných pramenech se objevuje buď jako syn Andream von Puchheim a Anny von Puchheim, rozené von Herberstein, nebo Praxedie rozené von Eberstein. Nejisté zůstává datum jeho úmrtí. Wolf Adam nemohl totiž zemřít, jak bývá někdy uváděno, již r. 1608, protože se ještě roku 1611 zúčastnil se svým bratrem Bernardem pohřbu Petra Voka z Rožmberka. (V. BŘEZAN (ed. J. Pánek) *Životy* (jako pozn. č. 204), s. 638) a ještě 31. července 1614 požádal jakéhosi stavebníka „Vávru“ o odhad nákladů na výstavbu nového jezu u Heidenreichsteinu. NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein, Alte Herrschaftsakten, Fasz. 1, Nr. 57 (Spezifikation der Unkosten des Aufbaues der Martkwehr), unfol. Týž Březan pak zmínil, že na pohřeb Petra Voka se Wolf Adam dostavil i s bratrem Bernardem, kterého označuje jako „Bernarta z Puchamu na Gmundu a Švartzpachu.“ V. BŘEZAN (ed. J. Pánek), *cd.*, s. 611. Rozumí-li se *Švartzpachem* dnešní Tuš u Suchdola nad Lužnicí, patřící dříve právě dolnorakouskému *panství* Heidenreichstein, pak tu máme další zajímavou

Odvolání pastorů z Krabonoše (a Rapšachu) mohl mít ovšem pochopitelně na svědomí i lutersky smýšlející Puchheim, který krabonošského pastora mohl jednoduše potřebovat jinde; třeba přímo v Kamýku. Císařské nařízení z roku 1596 omezilo ostatně velmi významně akční rádius evangelických pastorů, kteří byli přinuceni stát se opět toliko „pastory zámeckými“, tj. byli přinuceni omezit své působení opět jen na rezidence svých nobilitovaných chlebedárců. Právě proto je podobný „destruktivní“ postup ze strany evangelické vrchnosti vůči pastorům v Krabonoši a Rapšachu myslitelný.⁴⁰⁶

Tento druhý výklad je v mnohém pravděpodobnější již i proto, že se dochovaly písemné prameny například k roku 1599, které potvrzují onu nechuť lutersky smýšlejících Puchheimů přenechat krabonošskou a rapšašskou farnost katolickým duchovním.⁴⁰⁷ Podobně jako již v Pfaffenschlagu spatřujeme tedy snad i v Krabonoši a Rapšachu tentýž vzorec smýšlení nekatolického šlechtice disponujícího *ius patronatus*, který, když již nemohl uvést favorizovaného pastora do své farnosti (v případě

---

informaci o tom, že kamýcké *panství* bylo snad v oné době spravováno společně hned několika vlatníky. Spoludržitelů *panství* mohlo navíc být ještě více. Do úvahy totiž připadají i dědici Albrechta z Puchheimu, právě tak jako dědici po Andreasových bratrech, kteří se evidentně ve správě *panství* také nějak angažovali. Srov. např. žádost Anny z Puchheimu z 22. září 1577, kterou vybízí dolnorakouského zemského maršálka, aby přinutil její švagry Niclase a Dietricha vydat jí listiny a další písemnosti patřící jejímu zemřelému manželu. K. WIPGRILL, *Schauplatz* (jako pozn. č. 391), s. 189-191, anebo zase jinou žádost dolnorakouské zemské vládě ze 17. února 1590, kterou společně podávají synové po Andreasovi von Puchheim a Pilgrim, syn Otty Heinricha a ve které žádají, aby byli společně zaneseni do rakouských dolnorakouských „desk zemských“ (*gültbücher*) jako držitelé *panství* Heidenreichstein. Tamtéž, s. 189. Ostatně je vůbec podivné, proč ještě v r. 1590 spravovala kamýcké *panství* stále ještě Anna (GB 1 (1878), s. 191) a nikoli již její děti, které v oné době musely být již dávno dospělé. Druhorozený Bernard se kupříkladu již v roce 1593 honosil mimo jiné úřadem nejvyššího štolby arcivévodý Matyáše a *erbtruchsasa* a měl za sebou již první kariérní úspěchy na poli vojenství. Tamtéž, s. 190.

⁴⁰⁶ Proto jistě nepřekvapí, že katolický vizitátor Bernhard Tinneken/Tineckhen (v letech 1600-1607 vitorazský farář) neuvádí k r. 1611 pro Krabonoš a Rapšach žádného pastora, zatímco o působení *schlosspastora* v Heidenreichsteinu informace podává. V jeho německy psané relaci např. čteme, že kamýcký farář Wilto „má časté přenice s pánem heidenreichsteinského dominia Wolfem Adamem z Puchheimu, který v Kamýku přímo sídlí a při sobě má na zámku predikanta.“ G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 153; GB 1(1878), s. 197.

⁴⁰⁷ „1599, 4 Jänner wurde in Heidenreichstein ein Pfarrer installiert und dabei geklagt, dass die Puchheim die Filialen Zuggers und Rottenschachen zurückhalten.“ GB 13(1951), s. 122.

Pfaffenschlagu své kaple), uzavřel alespoň farní chrám a ponechal farnost (kapli) neobsazenu.⁴⁰⁸

Umím si docela dobře představit situaci, kdy duchovní správu v Krabonoši vykonávali po roce 1596 *excurrendo* a velmi nepravidelně jak luterští zámečtí pastoři, tak již opět také katoličtí duchovní právě z Kamýku, kterým přitom vypomáhal i katolický duchovní z Gmündu, byl-li tam právě nějaký. Umím si také představit, že duchovní obou konfesí to v období po roce 1596 neměli vůbec jednoduché. Zatímco zámečtí pastoři zde bohoslužby vykonávali potají a snad doufali, že bude zase lépe (jen co krabonošská kaple opět získá statut kaple zámecké, čímž se jejich zdejší konání opět legitimuje), domáhali se katoličtí duchovní zase po dlouhá léta otevření krabonošského chrámu, které stále nepřicházelo.⁴⁰⁹

V období po prohraném českém stavovském povstání, které zásadně změnilo i poměry v zemích rakouských, došlo zřejmě postupně k další diferenciaci, nyní již opět plně v režii římských katolíků. Rapšach zůstal asi nadále Kamýku, avšak v Krabonoši působili *excurrendo* takřka výhradně kněží z Gmündu.⁴¹⁰ Přes tyto organizační změny vynucené zcela pragmatickými důvody⁴¹¹ zůstávalo do roku 1629 patronátní právo nad

---

⁴⁰⁸ Nelze ovšem vyloučit ani možnost třetí, že totiž pastoři z obou dnes vitorazských farností vůbec odvolání nebyli a že ony sedisvakance zapříčinila jednoduše smrt obou duchovních. Srov. údaje o věku Antona Fabera v pozn. č. 400. Jakob Fabri se pak měl dle jiného zdroje narodit r. 1536. GB 8(1907), s. 223.

⁴⁰⁹ S nekatolickými pastory usazenými přímo v Krabonoši a Rapšachu po r. 1596 příliš nekalkuluji, byť Dwirka zmiňuje nakatolického duchovního v Krabonoši ještě k r. 1602, Scholz dokonce ještě k r. 1620. B. DWIRKA, *Beiträge* (jako pozn. č. 43), G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 25f. Předpokládám totiž, že ojedinělé zmínky o pastorech v těchto lokalitách lze interpretovat spíše občasnými návštěvami zámeckých pastorů z Gmündu a Kamýku.

⁴¹⁰ Suchdolské matriky dokládají ovšem také častou výpomoc suchdolských kněží v dolnorakouských farnostech Gmünd, Heidenreichstein, Rapšach a Beinhöfen/Německé (dnes Dvory nad Lužnicí). Doloženy jsou nejen křty a sňatky dolnorakouského obyvatelstva suchdolskými duchovními, tedy tzv. právo bílé štóly, ale dokonce i pohřby. O podobné výpomoci psal již F. DWIRKA, *c.d.*, s. 181.

⁴¹¹ Pragmatickým důvodem byla především blízkost chrámů sv. Štěpána v Gmündu a sv. Jana Křtitele v Krabonoši. Nikoli náhodou je krabonošský chrám v r. 1643 hodnocen gmündským farářem Pregeliem jako „stranou města ležící farnůstka“, „*absaiderliches Pfarrl Zuggers, nahe bei der Stadt gelegen*.“ SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 127. V originále, který Scholz parafrázoval, se dozvídáme ještě více. „[...] *ferners ist nicht ein absonderliches Pfarrl bei St. Johann Baptistam*

oběma bývalými farnostmi v držení kamýckého pána. Vizitační zpráva děkana Johanna Pregelia z 12. července 1643 upozorňuje však již na jistý posun v otázce patronátu nad krabonošskou farností (plebánií). Pregelius totiž informuje, že patronátní právo nad krabonošskou farností si nárokují jak vrchnost kamýcká, tak nově i vitorazská.⁴¹²

Odtud již skutečně nebylo daleko k tomu, aby bylo právě na vitorazskou vrchnost (dosavadní patronátní vrchnost gmündské farnosti) nově nahlíženo také jako na patronátní vrchnost v Krabonoši; byť se podobné charakteristika dosavadnímu patronátnímu „pánu“ z Kamýka jistě příliš nezamlouvala.⁴¹³ Roku 1654 byla ona proměna i *de iure* definitivně dokončena. V soupisu nově rekatolizovaných z let 1652-1654, tzv. *Codexu vindobonensis 7757*, figuroval totiž vitorazský pán již jako jediný patron krabonošské farnosti a současně i jako její fojt (ochránce).⁴¹⁴

Namenss Zuegers Zue nechst bei der Stadt vorhanden, so Zue gewiesen Zeiten des Jahrs Versehen wirdt, noch ganz lutherisch, nachher Haidenreichstain gehörig, vnd ertregt annuatim in allerlei getraidt 3 Mutt. Ingleichen sein die temporalia bei der Pfarr zwischen der Stadt, Haidenreichstain vnd Weytra Strittig, vnd wollte ieglicher, wo möglich sich dabei seines aigenen Nuczenss erholen, wiewoln Keines orths Zum Kirchengebaw vnd wo die Nothwendigkeit ist, das Gehör vorhanden [...].“ GB 1(1878), s. 207.

⁴¹² GB 1(1878), s. 207.

⁴¹³ Tehdejší vrchnost v Heidenreichsteinu, Eva Regina rozená z Zinsendorfu a provdaná Khuen von Belassi, se však ve věci obhajovy krabonošského patronátu asi nijak silněji neangažovala. Její síly totiž zcela vyčerpala snaha oddlužit své *panství*, na které byla po smrti posledního mužského potomka heidenreichsteinské linie rodu uvalena nucená správa. Ostatně již samotné prosazení nároku na kamýcké *panství*, o které se Eva Regina ucházela s odůvodněním, že její matka Theresia byla rozená baronka z Puchheimu na Heidenreichsteinu, stálo nemalé úsilí. Ve hře byli totiž i další uchazeči, např. vdova Sofia von Schwendi rozená z Puchheimu, sestra Wolfa Adama a Bernarda z Puchheimu. F. WINTERMAYR, *Schlossarchiv Heidenreichstein* (inventář), 1955, úvod), Archiv-Bericht II; F. K. WIßGRILL, *Schauplatz* (jako pozn. č. 391), s. 189. Smířila se proto asi poměrně snadno s konečným rozhodnutím z 30. října 1655, podle kterého připadlo patronátní právo nad farností Krabonoš definitivně *panství* Weitra. GB 8(1907), s. 228.

⁴¹⁴ G. KUHR – G. BAUER – G. REINGRABNER (edd.) *Verzeichnis* (jako pozn. č. 371), s. 214. Tomuto závěru ovšem protiřečí dále citovaná charakteristika z šacuňku *panství* Heidenreichstein z r. 1684. „*Ius patronatus: Die Herrschafft Haidenreichstein hat das ius patronatus auf die dahin gehörige Dörffer, als Zueggers, Rottenschachen, und Pfaffenschlag, einen Pfarrer aufzunehmen und abzusetzen. Welche auch mit allen jure Vogtheien und Lehenschafften zur Herrschafft gehörig.*“ NÖLA, *Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein, Schätzungs und Beschreibungs Protokoll der Hft. Heidenreichstein (1684)*, unfol. Jak vidno, obě *panství*, vitorazské i kamýcké interpretovalo *ius advocatiae* nad farností Krabonoš odlišně.

3.11. Novoveští ve světle rekatolizačních seznamů

3.11.1. „Rebellische Leut“ z Nové Vsi

K zajímavým dílčím výsledkům, které dále prohlubují povědomí o novoveských vesničanech v období druhé poloviny osmdesátých let 16. století, lze dospět také na základě porovnání seznamů rebelujících *poddaných*⁴¹⁵ a vitorazských urbářů z let 1571 a 1581/85.⁴¹⁶ Víme již totiž, že Wolf Rumpf pohlížel na své dominium především jako na prostor, kde mohl plně uplatnit svá vrchnostenská práva spjatá s *ortsobrigkeit/dorfobrigkeit* (eventuálně *stadtbirgkeit/marktbirgkeit*), s *grundobrigkeit* a s fojtstvím; proto není v žádném případě náhodné, že z celkem 104 v urbářích uvedených lokalit proběhla rekatolizace pouze asi v jedné třetině.⁴¹⁷ V oněch dvou třetinách zbývajících sídlišť si Rumpf nárokoval v podstatě jen práva spjatá s *forstobrigkeit* včetně práva honitby, eventuálně zde požadoval od některých zde přebývajících obyvatel další peněžní poplatky jako desátky, cla, mýta a nepřímé daně z šenkovaných nápojů (= tzv. *ungeld* a *tatz/pivní ták*).⁴¹⁸ Údaje o Novoveských, pro které byl Wolf Rumpf naopak vrchností

---

⁴¹⁵ Např. seznamů transkribovaných v přílohách Ic) 15 a Ic) 40.

⁴¹⁶ Urbar der Hft. Weitra 1571, Ms1 (alt 181), Urbar der Hft. Weitra 1585, Ms2 (alt 182), vše SAW. Srov. také disertační práci H. KNITTLERA, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 26-29.

⁴¹⁷ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 26-29. Na toto byt konkrétní číslo je nadále potřeba pohlížet jen jako na pokřivené a maximálně orientační, a to minimálně ze dvou závažných důvodů: 1. některá sídliště byla dle tradičního členění i v šestnáctém století ještě stále uváděna v rámci větších celků (rychet, v originále *amt*) a v urbářích a dokonce ani v rekatolizační agendě se proto jejich oikonymum vůbec neobjevuje (vitorazské *panství* se tedy zcela jistě rozkládalo nad více než 104 lokalitami); na druhé straně jsou v urbářích samostatně evidovány i v 16. století ještě nepřilíš četné panské dvory, byt tvořily součást již jednou uvedené vsi, takže jediná lokalita je někdy počítána dvakrát. Mezi podobně „zamlčené“ lokality patřilo mimo jiné Peyhöfen/Německé (dnes Dvory nad Lužnicí), považované v 16. století stále za součást Nové Vsi/Erdweiß. Jiné „zamlčené“ lokality představovaly i vsi Harbach a Großpertholz, jejichž obyvatelstvo se objevilo ve většině rekatolizačních seznamů pouze pod souhrnným označením „farníci ze St. Martin“, a dále např. vsi Abschlag a Aigen, vedené tehdy v rámci rychty Oberkirchen. SAW, *Verzeichnus deren Underthonen [etc.]*, jako v příloze Ic)15.

⁴¹⁸ Práva vitorazského pána vzešlá z činnosti poprávce ponechávám nyní zcela stranou, neboť ten příslušností k vitorazskému *landgerichtu* nutnost rekatolizace v letech 1587-1588 zřejmě nijak neargumentoval. Již v roce 1593, když se Wolf Rumpf snažil provést rekatolizaci statku Grafenschlag u Zwettlu, který nedlouho předtím připojil k vitorazskému *panství*, bylo ovšem kritéria *landgerichtu* (popravy) užito. Samotný arcivévoda Matyáš informoval totiž lutersky smýšlející bratry Sebastiana a

totální (představoval současně *grundtobrigkeit*, *vogtobrigkeit* i *dorfborigkeit* a spravoval dokonce vitorazský *landgericht* - *popravu*) by tak měly tuto nezpochybnitelnou Rumpfovou (nad)vládu zajisté potvrzovat. Tak tomu ovšem velmi překvapivě není!

Podle podrobného seznamu rebelujících *poddaných*, onoho seznamu transkribovaného v příloze Ic) 15, se totiž na rekatolizační mši svatou v adventu roku 1587 nedostavili hned tři z celkem tehdy 24 novoveských osedlých.⁴¹⁹ Konkrétně lze v seznamu mezi odpírači, někdy i s odůvodněním absence, nalézt jména *Matheus Höger*, *Wolff Hölrigl* a *Urban Beha(i)m*.⁴²⁰ Seznam k 26. lednu 1588 stále se ještě nevyzpovídáných⁴²¹ a o kterém můžeme předpokládat, že vznikl o několik týdnů později, uvádí dokonce jména čtyři – mimo již známého Urbana Behaima (*Urbani auf der Wiß*)⁴²² také *Heinricha Behaima*, *Anndre Erdtwingera* a *Thomana Hoffmana*.

I když na první pohled tato čísla nevypadají hrozivě a výmluvy Novoveských snad zpočátku svou provázaností s každodenností badatele

---

Wolfdietricha z Greiße, kteří byli tehdy držiteli patronátu nad grafenschlagskou farností, že nemají ani zde rekatolizačním tlakům vzdorovat, neboť Wolfu Rumpfovi patří v Grafenschlagu fojstství nad zdejšími grunty a *poddanými* i farníky a náleží mu také *poprava*. „*Gehaimber rath unnd obrister cammerer Wolf Rumpf freyherr* [in Grafenschlag] *wissentlicher vogtherr ist, denem grundtboden, landtgericht unnd alle underthanen unnd pfarkhinder zuegeherig sein.*“ Arcivévoda Matyáš bratrům z Greiße zum Wald, Vídeň, 12. červen 1593. SAW, (v originále) unfol.; srov. také přílohu č. Ic) 55.

⁴¹⁹ Znovu upozorňuji, že termín *osedlý* není synonymní s termínem *poddaný*. Do Weitry obeslaný *holde* zastupoval celou svou rodinu včetně případných výminkářů a čeledi, což bylo tehdy zcela běžné. O 25 *osedlých* podává zprávu vitorazský urbář z roku 1585, urbář z roku 1571 uváděl ovšem ještě 26 *osedlých*.

⁴²⁰ „*Matheus Höger krankch an ainem fueß. Wolff Hölrigl hat ain schmerzen in ain aug. Urban Beham.*“ SAW, *Verzeichnus deren underthonen [etc.]*, Ic) 15. Jiný seznam, podle všeho koncept pro čistopis seznamu rebelujících *poddaných*, uváděl tytéž informace, jen poněkud jinými slovy. „*Ertweißer. Matheus Höher hat ein grossen Schmerzen. Wölfl Hölriegl Blattern im Aug. Urbani Beheimen ist im nit angesagt. Weit Beheimen ist im nit angesagt.*“ SAW, bez nadpisu, unfol. Srov. také přílohu č. Ic)14.

⁴²¹ Srov. přílohu č. Ic) 40.

⁴²² Na základě porovnání s urbářem *panství* Weitra z r. 1635 lze usuzovat, že přídomkem „*auf der Wiß/Wisen*“ (na louce) byli označováni právě novoveští *holden* pobývající přímo v lokalitě *Peyhöfen*. J. OESTERREICHER, *Zur Entstehung* (jako pozn. č. 12), s. 52; TÝŽ, *Tannenbruck-Trpnouze* (jako pozn. č. 12), s. 39.

spíše pobaví,⁴²³ máme tu tedy k 26. lednu 1588 stále ještě čtyři Rumpfovy *poddané* z jediné vsi, kteří zcela otevřeně „zlehčují“ vitorazské *regnum*.⁴²⁴ Po vitorazských lokalitách Lauterbach, kde k 26. lednu 1588 nevykonalo z celkem 23 *holden* zpověď stále ještě 18 (asi $\frac{3}{4}$ všech *holden*),⁴²⁵ Lainsitz (24 *holden* z celkem asi 46; asi $\frac{1}{2}$ všech *holden*),⁴²⁶ Harbachu (8 *holden* z celkem asi 17; asi $\frac{1}{2}$ všech *holden*)⁴²⁷ a St. Martin (19 *holden* z celkem asi 73; asi $\frac{1}{4}$ všech *holden*)⁴²⁸ vykazuje tak Nová Ves s 1/5 rebelujících poddaných nejhorší výsledek na vitorazském dominiu vůbec. Co na tom, že v období do Velikonoc roku 1588 došlo nakonec s největší pravděpodobností k jejich polepšení⁴²⁹ – negativní dojem z novoveských vesničanů zůstává.

---

⁴²³ Zároveň však celkový obraz minulosti plasticky lépe vykreslí. Nepřímo totiž např. opět potvrdí i z jiných dochovaných písemných pramenů známou skutečnost, že *Peinhöfen*, kde se někteří Novoveští povětšinou zdržovali, byly v oné době pouze nevýznamnou místní částí Nové Vsi na samé hranici s českým královstvím, kam se vrchností pověřený emisar (rychtář) asi ani neobtěžoval přijít. Srov. např. onu glosu „*ist im nit angesagt*“, ocitovanou v pozn. č. 420.

⁴²⁴ Srov. Ic) 40.

⁴²⁵ V Lauterbachu žilo dle vitorazského urbáře z r. 1585 22 vitorazských *holden*, z nichž bylo 21 *grundholden* (tito *grundholden* představovali pochopitelně současně vitorazskými *vogtholden*, avšak drželi-li pronajatý majetek své gruntovní vrchnosti, nazývala je tato vrchnost důsledně *grundholden* a označení *vogtholden* používala důsledně pouze pro jiné své *holden*, jimž zajišťovala jen ochranu.), 1 *holde* (pochopitelně byl vitorazskými úředníky také nazírán jako *vogtholde*) držel svobodný dvůr (*freihof*). H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 27. Jako v případě ostatních svobodných dvorů, je i zde těžké přesně určit, zda byl tento dvůr v onen čas okolo let cca. 1585-1590 obydlen svobodníkem či dvořákem (tito byli stále oprávněně nazíráni vitorazskou vrchností jako *vogtholden*), anebo zda jej v dané době držel šlechtic jako tzv. *beutellehen* (v případě tzv. *beutellehen* se šlechtic velmi bránil tomu, aby jeho *grundholde* žijící na svobodném statku byl cizí *vogtbrigkeit* nově zahrnut mezi *vogtholden*), pokud on sám do podobného vztahu předtím nevstoupil.

⁴²⁶ V Lainsitz žilo k r. 1585 celkem 46 vitorazských *holden*. Z nich bylo 37 vitorazských *grundholden* (tito *grundholden* byli pochopitelně současně vitorazskými *vogtholden*), 9 dalších mělo status toliko vitorazských *vogtholden*. Tři z těchto devíti *vogtholden* drželi v Lainsitz svobodné dvory (*freihöfe*), šest dalších bylo *grundholden* jiných vrchností (3 patřili Bschenigkovi, 2 vitorazskému městskému bratrstvu, 1 patřil přímo k vitorazskému záduší). Tamtéž.

⁴²⁷ V Harbachu žilo k r. 1585 celkem 17 vitorazských *holden*, 16 *grundholden* a jeden držitel svobodného dvora (*freihofu*). Tamtéž, s. 26.

⁴²⁸ V St. Martin žilo k r. 1585 67 vitorazských *grundholden* a 1 držitel svobodného dvora (*holden* byli pochopitelně současně vitorazskými *vogtholden*). Dále zde žilo 5 dalších vitorazských *vogtholden*, neboli *grundholden* jiných vrchností (jeden *grundholde* patřil k záduší farnosti Weitra, dva *grundholden* patřili k majetku vitorazského městského bratrstva, tři další jsou označeni jako majetek statku Thumeritz, který bývá někdy uváděn jako součást dolnorakouského *panství* Drosendorf. Tamtéž, s. 28.

⁴²⁹ Jde o pouhý předpoklad, ve fasciklu 218 uloženém ve vitorazském zámeckém archivu nenajdeme

Špatný dojem z Novoveských navíc vzrůstá, uvědomíme-li si opět, že veškeré v Nové Vsi žijící obyvatelstvo skutečně cele patřilo vitorazské vrchnosti. Že tedy, opět to zdůrazněme, se nade všemi zdejšími obyvateli bez výjimky rozkládalo vitorazské *grundobrigkeit*, *dorfbbrigkeit*, *vogtobrigkeit*, *forstobrigkeit* atd. a že všichni Novoveští patřili také k vitorazskému *landgerichtu* a současně uznávali Wolfa Rumpfa i jako *patronátního* pána. Stejně totálně patřili Rumpfovi z výše uvedeného seznamu pěti nejvíce rebelujících lokalit již jen *holden* z *Lauterbachu* a *Harbachu*. Odečteme-li tedy Svatomartinské a Lainsitzské, u kterých tomu tak nebylo, posunují se Novoveští na třetí nejhorší příčku pomyslného seznamu rebelů.

Jistě, ve jmenovaném seznamu dosud se nevyzpovídáných *holden* z 26. ledna 1588 lze i u dalších lokalit (celkem jich tu figuruje 21) nalézt poměrně významná čísla rebelujících *poddaných*. Srovnáme-li pak ovšem tato čísla ještě s čísly vyzískanými ze soupisu rebelujících vitorazských *poddaných*⁴³⁰ a především uvědomíme-li si opět, že všechny lokality vykazující větší počet rebelujících, nepatřily až na ony tři výše uvedené výjimky a dále také s výjimkou lokality „*Weitra Burg*“⁴³¹ Rumpfovi totálně, překvapí nás o to více postoj novoveských vesničanů.

Kupříkladu z lokality Altweitra včetně přidružené vsi Hörmanns se na rekatolizační mši onoho 29. listopadu 1587 nedostavilo sice hned devět vitorazských *vogtholden* a do 26. ledna 1588 se jich stále ještě nevyzpovídalo

---

dokument, který by popisoval další postup proti rebelujícím vitorazským *grundholden*, kteří do 26. ledna 1588 nepřišli ke svátostem smíření a eucharistie. Předpoklad, že i oni byli nakonec rekatolizováni, vychází pak ze dvou dokumentů. Ze samotného soupisu k 26. lednu 1588 se stále ještě nevyzpovídáných *poddaných* (ve kterém byla jména později se vyzpovídáných dodatečně přeškrtaována) a pak i z dopisu probošta Ursylvana hejtmanu Schwarzmannovi z období příprav na druhou vlnu rekatolizačních misí (ve kterém se praví, že rekatolizováni budou tentokrát především vitorazští *vogtholden*). Vitorazští *grundholden* byli tedy zřejmě v období těchto příprav již přece jen s úspěchem rekatolizováni.

⁴³⁰ Na mysli mám opět onen vícekrát zmiňovaný seznam *Verzeichnus deren Underthonen* [etc.], (jako příloha Ic) 15).

⁴³¹ Lze to snad komentovat jen prupovídkou, že pod svícem je největší tma. Podle zpovědního seznamu s datem 26. ledna 1588 se stále ještě nevyzpovídalo celkem 19 *holden* pobývajících na vitorazském hradě. Srov. např. přílohu č. Ic)40.

celých 15,⁴³² avšak z celkem 30 zde žijících osedlých jich jen osm představovalo vitorazské *grundholden*. Čtyři byli gruntovními poddanými *panství* Moidrams, pět jich patřilo k záduší vitorazské farnosti, sedm jich jako svého gruntovního pána uznávalo vitorazské městské bratrstvo, jeden patřil vitorazskému špitálu, tři náleželi *panství* Gmünd a pro jednoho představoval *grundbrigkeit* gmündský farář. Jeden vitorazský *vogtholde* v Altweitře držel pak svobodný dvůr (*freihof*).⁴³³

Z lokality Unserfrau se k rekatolizační mši svaté a později i ke svátostem smíření nedostavilo shodně šest vitorazských *vogtholden*.⁴³⁴ Víme-li ovšem současně, že šest zde žijících osedlých náleželo ke gruntovnímu *panství* Kirchberg amWalde a dva další osedlí patřili k moidramskému gruntovnímu *panství* Jonase Bschenicha, je konečný počet rebelujících vlastně nad očekávání nízký. Celkem se tu přece nacházelo hned osm gruntovních *poddaných* patřících evangelickým vrchnostem, avšak jen šest z nich rebelovalo. Čísla z Unserfrau poukazují tedy na něco jiného než na neposlušnost a rebelantství zdejších vitorazských *holden*.⁴³⁵

Podobně velkou poslušnost prokázali Rumpfovi vitorazští *holden* také ve Velenicích (Wielands) a v České Cejli (Böhmzeil). Z Velenických se do Weitry na rekatolizační mši svatou a následně i do Gmündu do chrámu sv. Štěpána ke svátostem smíření nedostavili kupříkladu pouze dva osedlí, byť Rumpf zde vůbec žádnými *grundholden* nedisponoval. Z Böhmzeil se pak do 26. ledna 1588 nedostavil do Gmündu ke svátosti smíření jen jediný vitorazský *holde*.⁴³⁶ A to zde žilo celkem 36 osedlých, z nichž jen devět pokládalo vitorazskou vrchnost za svou vrchnost gruntovní a vitorazský pán v Cejli nedisponoval ani *landgerichtshoheit* a dokonce ani *dorfbriegkeit*. Poslušnost Cejlských byla tak skutečně příkladná. Podobně poslušnými bylo

---

⁴³² Srov. přílohy č. Ic)15 a Ic)40.

⁴³³ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 26.

⁴³⁴ Ic) 15.

⁴³⁵ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 28.

⁴³⁶ Ic) 40.

ovšem prokazatelně i obyvatelstvo dalších vsí „ideálního“ vitorazského *panství*, například vsí Ulrichs, Brühl, Reinpolz, Höhenberg, Walterschlag, Heinrichs či Sulz.⁴³⁷

Jinak tomu bylo zcela pochopitelně tam, kde vitorazská vrchnost nevlastnila vůbec žádné gruntovní *poddané*. Ze vsí Wetzles a Siebenberg nepřišel na nedělní rekatolizační mši svatou do Weitry osedlý například ani jediný.⁴³⁸ Avšak tady již srovnáváme skutečně nesrovnatelné. Rumpfovo „totální“ *panství* nad Novou Vsí nelze přece srovnávat s těmito lokalitami, které za ní svým významem i počtem Rumpfových patrimoniálních pravomocí zůstávaly hluboko vzadu.⁴³⁹ Právě tito vitorazští *vogtholden* z Wetzles a Siebenbergu figurovali ostatně jako objekty druhé rekatolizační vlny.

3.11.2. Zvláštní tolerance Novoveských a její důsledky

Novoveští *grundholden* představují vůbec velmi zajímavou skupinu vitorazských *poddaných*, kterou se skutečně vyplatí vzít pod drobnohled; již jen proto, že skutečně nestandardní přístup vitorazské vrchnosti k nim vypovídá velmi mnoho i o „běžné“ normě a jejím „překračování“. Jak totiž asi jinak interpretovat tu skutečnost, že ačkoli byl Wolf Rumpf ve své podstatě velmi rozhodný zastánce rekatolizace všech svých *holden* žijících v prostoru „ideálního“ vitorazského *panství* - což ovšem nevycházelo pouze z jeho pragmatismu, nýbrž také z myšlenkového úzu oné doby⁴⁴⁰ - nijak svým novoveským *poddaným* asi nebránil ani po roce 1587 v návštěvách

---

⁴³⁷ Tamtéž.

⁴³⁸ Ic) 15.

⁴³⁹ V Siebenbergu, který tehdy správně spadal pod Oberkirchen, se k r. 1585 nacházelo všeho všudy 5 vitorazských *vogtholden*. Vitorazská vrchnost zde nedisponovala ani *dorfbriegkeit*. *Grundbrigkeit* i *dorfbriegkeit* zde totiž držel hornorakouský klášter Lambach. H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 27. Ve Wetzles žilo k r. 1585 12 osedlých. Pro 7 z nich byl gruntovní vrchností Christof von Prag jako držitel *panství* Engelstein, 1 *grundholde* patřil *panství* Moidrams, 2 osedlí patřili rodině Khornparnů a 2 vitorazskému městskému špitálu. Tamtéž, s. 28.

⁴⁴⁰ Vrchnosti si v oné době byly vědomy např. právě zodpovědnosti za dozor nad „pravou vírou“ svých *poddaných*, o které ostatně opakovaně hovořil Starý i Nový zákon, např. Žalm 2, 10-12, Mt, 24-30.

luterských bohoslužeb v blízkém Krabonoši, i když to pochopitelně bylo v příkrém rozporu s jejich přísahami.⁴⁴¹

Můžeme předpokládat, že tento nestandardní přístup vitorazské vrchnosti k Novoveským byl zapříčiněn především zvláštními geografickými poměry, kdy zdejší obyvatelstvo bylo nuceno při bytí jen rutinním zajišťování svých základních potřeb neustále a opakovaně opouštět prostor vitorazského dominia. Například jen při cestě na mši svatou do blízkého gmündského kmenového chrámu sv. Štěpána vstupovali Novoveští hned za vsí chtě nechtě do cizích *landgerichtů*. Putovali-li pak do Gmündu po levém břehu řeky Lužnice, po nepříliš udržované spojnici, vstupovali na „pouze“ jeden cizí (gmündský) *landgericht*. Putovali-li ovšem po pravém břehu řeky po lepší cestě, překročili v úseku oněch asi 6 kilometrů cizí *landgerichte* hned tři (kamýcký, schremský a gmündský). Právě kvůli Novoveským, i těm z místní části Peyhöfen/Niemeczký (Beinhöfen/Německé, dnes Dvory nad Lužnicí) nesla ostatně ona méně udržovaná spojnice vedoucí z Nové Vsi do Gmündu okolo přes osadu Fischpach/Rybná jméno *totenweg*, neboť právě po ní převáželi většinou Novoveští (Peyhöfenští) do svého kmenového chrámu k poslednímu rozloučení své zemřelé.⁴⁴²

Geografická poloha Nové Vsi na periferii ovlivnila ovšem mikrokosmos zdejších obyvatel i jinak. Již v nejstarším dochovaném urbáři *panství* Weitra z roku 1499 figurují Novoveští kupříkladu jako vitorazští

---

⁴⁴¹ Gmündský farář Hanns Rokitta uvedl ve svém referátu z r. 1590, že vitorazští *poddaní* z Nové Vsi, Velenic a České Cejle navštěvují kmenový kostel sv. Štěpána řidčeji než *poddaní* Sebastiana Greiße z Gmündu a okolí. Jako pozn. č. 381. Stále tedy s největší pravděpodobností docházeli na bohoslužby do blízkého Krabonoše.

⁴⁴² GB 8 (1907), s. 181. Srov. např. také originální mapu *panství* Weitra z let cca. 1710-1714 s vyznačenými cestami (tj. i onou *totenweg*), mýtnými stanovišti a mosty uloženou dnes v NÖLB, Signatur BIII 136 a nejnověji přetištěnou a okomentovanou K. H. Huberem. Karl Heinrich HUBER, *Der „A la vue-Plan über die Landesgränze zwischen Österreich und Böhmen. Eine etwa 300 Jahre alte Karte der Grenzen des nordwestlichen Waldviertels. Transkription und Erläuterungen*, Wv 62(2013), s. 31-61. Obě cesty z Nové Vsi (Krabonoše) do Gmündu byly mimochodem značného stáří. Krabonoš je poprvé zmiňován dokonce již k r. 1179, tedy v době, kdy Gmünd samotný ještě nestál. Nová Ves je písemně doložena k r. 1341, Fischbach k r. 1355. Za ověření těchto letopočtů děkuji K. H. Huberovi a H. Knittlerovi.

holden bez robotní povinnosti ruční a potažní, jen s dovětkem, že v případě honu se mají dostavit se sítí a mimořádně od nich vitorazská vrchnost může dále požadovat pomoc při opravách hradní fortifikace.⁴⁴³ Nevíme ovšem opět, kudy Novoveští do Weitry s oněmi sítěmi putovali. Zda totiž chodívali po již zmiňované cestě zvané *totenweg* nejdříve do Gmündu a odtud pak dále přes Ehrendorf, Dietmanns a Altweitru, nebo zda dávali přednost putování přes Vyšné (Weißenbach), Höhenberg a Unserfrau. Mohli konečně využít i tzv. starou *solnou stezku*⁴⁴⁴ vedoucí z Weitry přes Pyhrabruck, jakýsi blíže nelokalizovaný *Puchek*, který se nejspíše nacházel někde v katastru pozdějších Trpnouz (Tannenbrucku) a Hrdlořezy do Suchdola. Zvláště u obyvatel *Peýhofen-Německýho* bydlících jen několik desítek metrů od české hranice lze právě tuto třetí možnost předpokládat. Tato varianta pro ně totiž představovala ergonomicky nejvýhodnější řešení.

Oproti ostatním *poddaným* žijícím na *panství* Weitra bylo při české zemské hranici žijící novoveské obyvatelstvo zřejmě také z větší části a po celá dlouhá staletí bilingvní a mělo velmi úzké správní, hospodářské i pokrevní vazby na česky hovořící vesničany z Byňova (*panství* Nové Hrady), Boru, Hrdlořez, Suchdola (*panství* Třeboň), Klikova (*panství* Nová Bystřice, později Chlum u Třeboně), Brandu, Finsternau, Rapšachu a Tuště (*panství*

---

⁴⁴³ „*Robat. In dem Ambte Ortweiss sind sy von alter nit mer Robat schuldig dann der Herrschafft. Zum Geieidt mit Netz fuehren unnd der gleichn. Unnd was zum Pau unnd in nottwigste zu Behuettung des Schloss not ist.* ÖA HKA, Urbar von Weitra (sine dato, vermutlich 1499), fol. 39v. Publikoval J. OESTERREICHER, *K názvu a stáří* (jako v pozn. č. 12), s. 161.

⁴⁴⁴ V písemných pramenech *Salzweg*, *Salzstrasse*, lávky mezi blaty byly dokonce nazývány *Salzbrücken*. Srov. např. údaje v kartografickém materiálu panství Třeboň: SOA Třeboň, IANro. 9, inv. č. 12, č. mapy 13 [1750], či SOA Třeboň, IANro. 31, inv. 4. 43, č. mapy 45 [1722-1723]. O existenci a významu této spojnice, která představovala se vši pravděpodobností toliko vedlejší odbočku ze staré obchodní stezky spojující centrální Čechy s Podunajím přes Zwettl, Weitru, Nové Hrady a Trhové Sviny, se zatím příliš neví. A přitom je existence této spojnice doložena již k roku 1339. K roku 1431 zase dokládají komorní účty města Weitry obchodování se solí, kterého se tehdy zúčastnil také jakýsi *Hamerl z Orweis*, neboli Nové Vsi nad Lužnicí, figurující současně také jako strážce pořádku na jemu svěřeném úseku obchodní stezky. Nebudeme daleko od pravdy, představíme-li si, že onen *Hamerl* spravoval nejspíše právě ten úsek stezky, který byl Nové Vsi nejbližší, neboli úsek mezi Pyhrabruckem a Hrdlořezy. J. OESTERREICHER, *Tannenbruck* (jako pozn. č. 12), *passim*.

Heidenreichstein).⁴⁴⁵ Prostor Novoveska byl ovšem na druhé straně v námi sledované době podobně „prostupný“ i pro obyvatelstvo z Čech, takže na vazby Novoveských do Čech nelze nahlížet jen jako na toliko jednostranné. Vždyť podobně jako Novoveští (z nich pak v první řadě ti, kteří žili v lokalitě *Peyhöfen*) navštěvovali po staletí téměř denně český Suchdol, kde nejen nakupovali, ale též křtili děti, nechali se oddávat a v ojedinělých případech zde na starém hřbitově u chrámu sv. Mikuláše i pohřbívali své mrtvé, přicházeli na Novovesko zase zcela běžně sousedé z Hrdlořez a Suchdola. Třeba jen do blízké krčmy stojící „na Niemeczkým“ popít dolnorakouské víno nebo vitorazské pivo.⁴⁴⁶

Hrdlořezští (i Suchdolští) vstupovali naprosto běžně do novoveského prostoru (ba tento dokonce dále překračovali) také tehdy, když si v ergonomické, tj. v ekonomicky rentabilní vzdálenosti na dohled svých domů, potřebovali pro svou potřebu nasušit u řeky Lužnice seno a otavu. Po obou stranách řeky, která současně tvořila hranici mezi vitorazským a kamýckým *landgerichtem*, měly totiž pronajaté louky. A je toho ještě mnohem více, písemně doloženy jsou třeba i směny gruntů mezi Hrdlořezskými a Novoveskými (z Beinhöfen), právě tak jako případy, kdy

---

⁴⁴⁵ Na bilingvnost dolnorakouského obyvatelstva tzv. českého Vitorazska, která umožnila i velmi kuriózní duchovní správu (tj. suchdolští duchovní zajišťovali dlouhá staletí právem tzv. bílé štolý křty a sňatky vitorazských Dolnorakušanů ze Dvorů, Tuště a Rapšachu) jsem upozornil již vícekrát. Srov. např. J. OESTERREICHER, *Společná minulost* (jako v pozn. č. 12), s. 15-16; 32-33.

⁴⁴⁶ Dle všeho se tato r. 1704 poprvé písemně doložená krčma nacházela v pozdějším č.p. 1 („U Mužů“), ve vzdálenosti jen několik málo stovek metrů od suchdolského kostela sv. Mikuláše. Srov. např. výpověď Kateřiny Divoké z Hrdlořez, která uvedla, že se s otcem svého nemanželského dítěte původem ze Suchdola seznámila před masopustem v krčmě u Mužů. „[...] *im Wirtshaus bey der Musu seyen wir bekannt worden* [...]“ Examen der Catharina, e[helicher] T[ochter] Thomas Diwokey von Dorf Hrdlorzez recto fornicationis (25. srpna 1757). SOA Třeboň, Vs Třeboň, smilstvo IB5BP. O tom, že se v dolnorakouských krčmách nacházejících se v nejbližší blízkosti Suchdola šenkovalo kromě piva i ono výše zmíněné víno, nás zpravuje zase údaj z tzv. seznamu mlýnů a mýt panství Heidenreichstein z roku 1672. V švarcbašské/tuštské panské krčmě, jejíž pachtýř vedl i zdejší masné krámy, čepovali kromě povinného kamýckého piva i dolnorakouské víno, které, jak bylo v seznamu výslovně uvedeno, mohl pachtýř naopak nakoupit kdekoli. NÖLA, *Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein, Bestand- und Zinsbuch über die von der Hft. Heidenreichstein im Bestand verlassenen Mühlen, Häuser, Felder, Wiesen, Weiden (1671-1726)*, sign. 1/39, fol. 8r.

poddaní třeboňské a vitorazské vrchnosti dožívali u svých potomků a dalších příbuzných na sousedním *panství*, aniž by je k tomu opravňoval výhostný list.⁴⁴⁷

Jiné velmi zajímavé dokumenty, které vůbec zpochybňují ony mylné, leč axiomatically stále ještě tradované představy nacionálního dějepisectví o zemské a jazykové hranici jako o významném dělítku (avšak v podstatě bývá tento pohled uplatňován téměř na *jakoukoli* hranici mezi dvěma *panstvími* různých vrchností), představují, tentokrát ovšem pro období mladší, i česky psaný testament Jakuba Plcha z Lipnice z roku 1797 a německy psaná kamýcká vrchnostenská akta zabývající se pytláctvím z let 1724-1731.

Mezi závazky, které měl Jakubův syn Martin Plch vyrovnat, patřila totiž mimo jiné i splátka sedmi zlatých „*na Niemeczký Pawlissowy*“, neboli do Beinhöfen, které tehdy, v roce 1797, bylo již více než 100 let samostatnou lokalitou. Již z toho, co jsem uvedl výše v předchozích odstavcích o marginalitě zemské hranice v prostoru mezi Suchdolem a Gmündem, by proto asi čtenáře nemělo vyvést z míry, že také v tomto testamentu není Pavliš z Německého nijak speciálně označen jako obyvatel Dolních Rakous, tedy jako cizinec. V testamentu figuruje jeho jméno bez jakékoli další poznámky jednoduše mezi mezi Špačkem z Těšínova a Šimonem Czedíkem z Doňova. Ani z pohledu již vzdálenějších Lipnických nepředstavoval tedy dolnorakouský prostor Novoveska mezi českou hranicí a Gmündem stále ještě žádnou cizinu. Dolnorakušané z *Niemeczkýho* a Nové Vsi (a právě tak i z Tuště, Rapšachu, nebo opět Nakolic) byli i pro Lipnické zkrátka stále našinci.

Právě tak by nás proto pro ono starší období nemělo překvapit, když okolo roku 1730 Jakub Hajný z Cepu u sebe schová zvěřinu upytlačenou jeho švagrem Šimonem Císařem z Tuště/Schwarzbachu v dolnorakouských lesích,

---

⁴⁴⁷ Roku 1641 si spolu směnili grunty např. *Tomáš Kuchař* z Hrdlořez a Vavřina z „*Německý jednoty*“ (Niemeczkýho/Beinhöfen). Roku 1716 odešel na výminek *Jiřík Sasma*, původně z Beinhöfen a přenechal svůj hrdlořezský dvůr synovi. Poté přebýval po jistou dobu opět u svých dětí v Beinhöfen na *panství* Weitra. A. SASSMANN, *Kořeny 1* (jako výše pozn. č. 171), s. 74, 76.

což vyvolá odezvu na vrchnostenských kancelářích v Třeboni, Chlumu, Kamýku i Weitře, nebo když si také v této době, konkrétně v roce 1725, Georg Marschal z tehdy kamýckého Witschkobergu/Halámek (dochovaný soudní spis je mimochodem současně vůbec nejstarším písemným pramenem dokládajícím osídlení této lokality, neboť starší prameny o Witschkobergu hovoří toliko jako o „mýtině“) spolu s nějakým „cizím hajným z Čech“ upytlačí v polesí mezi Beinhöfen/Dvory nad Lužnicí a Erdweiß/Novou Vsí nad Lužnicí na *panství* Weitra srnu, kterou pro vylepšení své finanční situace prodávají faráři do Gmündu.⁴⁴⁸

Vraťme se však ještě jednou a naposledy zpět k výše uvedené tezi o „nestandardním“ veskrze tolerantním přístupu vitorazské vrchnosti k Novoveským. Měli bychom totiž zdůraznit dosud opomíjené, tedy to, že na onen přístup bychom měli pohlížet - právě s oním vědomím Rumpfový spirituality – jen na jakousi „z nouze ctnost“. Byly-li by k tomu totiž asi na Novovesku příhodnější podmínky, byl by jistě i zde proběhl proces tzv. *sozialdisziplinierung* důsledněji.⁴⁴⁹ Avšak právě tato „z nouze ctnost“ přinesla

---

⁴⁴⁸ SOA Třeboň, Vs Třeboň, Testamenty, sign. I D 5AE 19 d; NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein, Alte Herrschaftsakten, Fasz. 1, Nr. 68 (Examen des Georg Marschall von Witschkoberg wegen eines von einem fremden Jäger erschossenen Wildbretes sowie verschiedene darauf Bezug habende Schriften, 1726-1727); Fasz. 3, Nr. 122 (Examen des Simon Kaiser und Jakob Hagny wegen Wilddiebstahls, 1731); NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein, Grundbuch der Hft. Heidenreichstein 1674-1714, unfol. Srov. např. také zmínku o tom, že Jakub pastýř, původem ze Soběslavi, mohl bez jakýchkoli komplikací působit nejprve jako učitel v rapšašské vesnické škole, tj. v Dolních Rakousích, aby po nějaké době přijal podobně jednoduchým způsobem právě místo suchdolského obecního pastýře. T. ANTL, *Čarodějní pastýři* (jako pozn. č. 322), s. 296f.

⁴⁴⁹ Wolf Rumpf (+1605) a dokonce ani zástupci prvních dvou generací dědiců panství z rodu Fürstenbergů - v první generaci Friedrich/Bedřich z Fürstenbergu (+1617), který spolu s *panstvím* a vdovou podědil nejen Rumpfův titul nejvyššího říšského (dvorského) hofmistra, ale například i mecenát a „členství“ v mariánském bratrstvu Unser lieben Frauen v Unserfrau; v druhé generaci pak Friedrichovi synové Wilhelm (+1618), Jakob Ludwig (+1627) a Egon (+1635) - se i přes velkou snahu prosadit výše zmíněnou strategii konfesijní homonizace severních oblastí svého *panství* ještě nedožili. Svou pozornost byli totiž nečekaně nuceni dlouhodobě obracet k vyřešení nových krizových situací ohrožujících nejen stabilitu vitorazského dominia, ale samotné jejich posavení v dolnorakouské a říšské stavovské hierarchii. Katolicismus i proto zvítězil v Nové Vsi (Beinhöfen), právě tak jako v Krabonoši či Gmündu s konečnou platností až po téměř sedmdesáti letech od doby násilných Rumpfových rekatolizací. K oněm zmíněným významným krizovým situacím, které byly s to dlouhodobě paralyzovat plánované strategie vitorazské vrchnosti, patřily především: 1596-1609 –

již v blízké budoucnosti nečekané ovoce. Pouze respektováním specifického novoveského mikrokosmu lze totiž například uspokojivě vysvětlit onu absenci Novoveských mezi vzbouřenci v období velkého dolnorakouského selského povstání (1596-1597).⁴⁵⁰

3.12. Několik slov ke konfesijní situaci na jiných blízkých panstvích

3.12.1. Shrnutí konfesijní situace ve Weitře a jejím okolí

Na ideálním *panství* Weitra, snad jen s onou výjimkou Novoveska, byla tedy konfesijní situace již po roce cca. 1590 poměrně jednoznačná – zvítězila zde protireformace. K jejímu vítězství, jak již víme, nepřispěly ovšem jen Rumpfovy rekatolizační misie, velmi pomohl i relativně pozdní příklon vitorazských měšťanů a *poddaných* k myšlenkám reformace. K souznění městského korpusu s luterstvím docházelo navíc až po přímých zásazích nekatolických pachtýřů do konfesijní situace na vitorazském komorním *panství*, jimž dolnorakouský zeměpán z důvodu latentního nedostatku hotovosti toto *panství* dlouhodobě zastavoval, neboť tito pachtýři sídlili přímo na vitorazském hradě v centru města a drželi při sobě luterské pastory.⁴⁵¹ Luteranismus ve Weitře expandoval především za Breunerů (1552 – 1571) a rytířů z Greißu (1571 – 1581). I proto konečně uváděla vizitační zpráva z roku 1544 pro Weitru stále ještě katolického duchovního Burgera, i když zároveň podávala již také informace o nepočtených evangelicky smýšlejících vitorazských měšťanech, jichž však právě po Burgerově smrti od

---

období latentních nepokojů (dolnorakouské selské povstání, turecké války); po roce 1600 – dočasná ztráta Rumpfových pozic na císařském dvoře; 1605 – úmrtí Wolfa Rumpfa; 1607 – smrt Marie Anny rozené Arco; 1607-1611 – spor Fürstenbergů a rodiny Arco o vitorazské dědictví po Marii Anně rozené von Arco; po roce 1607 – vrchnostenský konflikt Fürstenbergů a města Weitry; po roce 1607 – radikální zhoršení ekonomické situace panství po odchodu stárnoucího hejtmana Schwarzmana a po nehospodárných výdajích Friedricha V. z Fürstenbergu na sebereprezentaci; 1617 – úmrtí Friedricha z Fürstenbergu, 1618 – úmrtí Wilhelma, prvorozeného syna Friedricha z Fürstenbergu, 1618-1648 – doba českého stavovského povstání a třicetileté války.

⁴⁵⁰ H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 32.

⁴⁵¹ Herbert KNITTLER (ed.), *Die Rechtsquellen* (jako pozn. č. 272), s. 32-55.

počátku padesátých let století šestnáctého výrazně přibývalo.⁴⁵² S příchodem Wolfa Rumpfa se ovšem poměry minimálně ve vitorazské farnosti (rozuměj v centrální části vitorazského *panství*) opět rychle změnily a tento trend se již nezměnil. Vizitační protokol z roku 1630 uváděl proto například již pouhé dva nekatolíky žijící v obvodu vitorazské farnosti a podobně marginální počet nekatolíků vykazují i pozdější vizitace, kupříkladu ta z roku 1677.⁴⁵³

V ostatních částech vitorazského *panství*, především v části patřící k obvodu farnosti Gmünd však došlo ke konečné rekatolizaci až později. I když i tuto farnost kontrolovala fakticky vitorazská vrchnost asi již od roku 1584 z pozice farního patrona (*ius patronatus, nominandi et instituendi*), hlavní slovo zde přesto měla gmündská vrchnost. Podobně jako Rumpf ve Weitře disponovala totiž zase gmündská vrchnost na svém *panství* právy gruntovními, fojtskými, *ortsobrigkeit/stadtobrigkeit/marktobrigkeit* a také, což bylo právě v tomto případě velmi důležité, fojtským právem k samotné gmündské farnosti (*ius advocatiae*).⁴⁵⁴ Tato disproporce moci rekatolizaci gmündských farníků dlouhodobě paralyzovala. Rozuměj ovšem jen těch farníků, kteří současně nepředstavovali *gruntholdy* a *vogtholdy* vitorazské vrchnosti. Vizitace z roku 1630 to jednoznačně dokládá, v gmündské farnosti žilo tehdy stále jen 57 katolíků oproti 377 nekatolíkům.

Rozdíl mezi rekatolizovanými a stále ještě evangelickými *farnostmi* vitorazského *panství* je mimochodem patrný také z písemné agendy. V rekatolizovaných farnostech se totiž záhy objevují katolické matriky, v luterských nikoli. Pro farnost Weitra byla nejstarší tripartitní „*Matricula ecclesiae Vitracensis etc.*“ zavedena nejpozději v roce 1609, poněkud později následují dceřiné vitorazské farnosti Höhenberg (1635) a Unserfrau (1656). V plebánii Dietmanns, přestože také stála pod patronátem vitorazského pána, byly matriční knihy zavedeny pochopitelně později – teprve tehdy, když

---

⁴⁵² B. LERNET, *Die Gegenreformation* (DP), (jako pozn. č. 3), s. 46.

⁴⁵³ T. WIEDEMANN, *Geschichte* (jako pozn. č. 3), Bd. 5, s. 154.

⁴⁵⁴ R. HAUER, *Beiträge zur Geschichte der Pfarre Unser Frau* (jako pozn. č. 44), s. 411.

byla povýšena na samostatnou farnost. Až s odstupem téměř tří generací (1673) se naproti tomu nejstarší tripartitní matrica objevuje v další dceřiné vitorazské farnosti, v dlouho evangelickém sousedním Gmündu.

3.12.2. *Konfesijní situace na panství Gmünd*

Na *panství* Gmünd, konkrétně ve gmündské farnosti sv. Štěpána se však ještě krátce zastavím. S reformačními myšlenkami se v Gmündu setkáme dříve než ve Weitře, již k roku 1544 je zde doložen evangelický pastor Johannes Luz a jeho postavení je tehdy katolickým vizitátorem charakterizováno takto: „*Johannes Luz ist nicht rechter Pfarrer sondern durch die von Greiß mit der Toleranz eingesetzt.*“⁴⁵⁵

I když se později asi podařilo v Gmündu uskutečnit katolické misie ve stejném období jako ve Weitře, trvalo dalších osmdesát let, než se podařilo farnost Gmünd cele rekatolizovat. Důvod je dotatečně známý; rekatolizační úsilí katolických majitelů Weitry (Wolfa Rumpfa a později Fürstenbergů) jakožto patronů kostela sv. Štěpána v Gmündu zde totiž naráželo na tuhý odpor nekatolických majitelů *panství* Gmünd. Nejprve svobodných pánů von Greiß zu Wald (1518 – 1611), později svobodných pánů z Puchheimu (1611 – 1628), pánů von Zinsendorf (1628 – 1644) a hrabat von Khuen (1644 – 1661). Ještě v letech 1652 – 1654 vytvořený „*Verzeichnis der Neubekehrten im Waldviertel*“, sepsaný v době, kdy již i v Dolních Rakousích vládly po třicetileté válce zcela jiné poměry a kdy již ani nobilitovaní neměli až na výjimky povoleno vyznávat, byť jen v kruhu rodinném, jiné než oficiální katolické náboženství (konec tzv. *devotio domestica*), udává pro Gmünd obrovské číslo 461 nových katolíků (rozuměj až dosud evangelíků).

---

⁴⁵⁵ T. WIEDEMANN, *Geschichte* (jako pozn. č. 3), Bd. I, s. 630-638; F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 44.

3.12.3. Konfesijní situace na panství Kirchberg am Walde

Také v Kirchbergu am Walde se protestantismus etabloval poměrně brzy, nejspíše díky zdejšímu luterskému majiteli *panství* Christophu von Hohenfeld. Vizitační zpráva z roku 1544 přesto stále ještě uváděla jako správce farnosti katolického duchovního a farnost hodnotila jako katolickou. Konfesijní situace v kirchberské farnosti se ovšem radikálně změnila po příchodu nových nekompromisně smýšlejících protestantských rodin Sonderndorfů (1561 – 1607) a Kollonitschů, takže v následujících padesáti letech bylo těžké setkat se zde s praktikujícím katolíkem. Teprve přestup Ernsta von Kollonitsche zpět ke katolicismu v roce 1621, v důsledku tzv. hoheneichského zázraku, odstartoval i na kirchberském *panství* rekatolizační proces, ve srovnání s jinými farnostmi proces překvapivě rychlý. Již v roce 1643 zde bylo napočítáno 800 katolíků a jen šest nekatolíků, v roce 1654 pak 1171 katolíků a 29 nekatolíků.⁴⁵⁶

3.12.4. Konfesijní situace na panství Heidenreichstein

Vizitační protokoly z roku 1630 se dochovaly i pro tehdejší farnosti Rapšach a Krabonoš. Zde byla situace opět poněkud odlišná. Heidenreichsteinské *panství* sice, podobně jako Weitra, bylo *de nomine* komorním *lenním panstvím*, již od 14. století ovšem nepřetržitě propachtovaným magnátské rodině Puchheimů, která se záhy po uveřejnění Lutherových tezí stala cele luteránskou. Nelze se tedy divit, že v obou farnostech žili snad již v první polovině 16. století především evangelíci. Rapšaští, resp. kamýčtí farníci, Rapšach tehdy tvořil součást heidenreichsteinského farního obvodu, zdůvodňovali konečně ještě roku 1630 své setrvávání v luterství tím, že lutersky smýšlející je i jejich kamýcká (heidenreichsteinská) vrchnost.⁴⁵⁷

---

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 45f.

⁴⁵⁷ G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. 7), s. 155.

Mimochodem, podobné smýšlení prokázali ve stejném roce 1630 i rapšaští sousedé ze vsi Klikova na chlumeckém *panství*. I ti totiž před rekatolizačními komisaři prohlašovali, že se nechají rekatolizovat až poté, co tak učiní „někdo jiný“. Pro klikovský vesnický korpus tvořený tehdy ovšem asi ještě z podstatné části havíři povolányi sem z nekatolických částí Říše to ovšem nebyla slavatovská vrchnost, nýbrž jejich kolegové havíři ze vsi Hůrky.⁴⁵⁸ Minimálně periferní oblasti chlumeckého, kamýckého (tj. heidenreichsteinského) a ličovského *panství*, mezi nimiž hranice tvořily mnohdy jen říčky Dračice a Koštěnický potok, se ve světle tohoto srovnání jeví jako velmi zajímavý „homogenní“, hluboko do 17. století katolicky velmi vlašný region. Ostatně ještě v roce 1654 bychom ve spojených farnostech Heidenreichstein a Rapšach našli 180 nekatolíků (a 1081 katolíků). V krabonošské farnosti bychom se k témuž roku 1654 setkali zase s 52 nekatolíky (a 120 katolíky).⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁸ Josef POSPÍŠIL, *Klikov na panství chlumeckém*, [rok neuveden], s. 108.

⁴⁵⁹ G. SCHOLZ, *Beiträge* (jako pozn. č. 7), s. 31f; G. KUHR – G. BAUER – G. REINGRABNER (edd.) *Verzeichnis* (jako pozn. č. 371), s. 45f.

4. *Finita la commedia*

4.1. *Rekatolizace jako demonstrace moci*

K výše prezentovanému závěru o „nestandardním“ jednání Novoveských může ovšem badatel dospět právě jen tehdy, ponoří-li se do problematiky vitorazské rekatolizace dostatečně hluboko. A to do té míry, že je i přes onu závratnou propast mnoha staletí nakonec schopen vysledovat některé konkrétní reakce rekatolizovaných *poddaných* a také jim porozumět. Jinými slovy tehdy, když úspěšně realizuje mikrohistorickou špionáž. Stačilo by však jen poněkud pozměnit metodologii, v praktikované metodě sondy upřednostnit při bádání spíše než jednotlivé odchylky od předpokládaného standardu zásadní společné shody – a například ona představa o „nestandardním“ chování Novoveských by nikdy nespátřila světlo světa. Vždy je totiž důležitá *výchozí pozice*, jejíž optikou je určitá skutečnost nahlížena a hodnocena.

Hodnoceno optikou tzv. obecných dějin, tedy viděno tak řečeno *shora*, stála zdařilá rekatolizační akce vitorazského dominia jednoduše na samém počátku mohutného a v podstatě nezvratného procesu restaurace katolicismu v Dolních Rakousích, který byl za daného poměru sil takřka eschatologicky nevyhnutelný. Hodnoceno *zevnitř* a *zdola* získává však onen nevyhnutelný jednotný proces povážlivé trhliny, neboť z této pozice se zdá být čímkoli jiným než dramatem s dopředu jasným finále. Spíše udiví, že rekatolizačnímu úsilí Habsburků v průběhu dlouhých desetiletí nedošel dech, že jejich ambiciózní projekt jednoduše neztroskotal. Obtížných překážek, zdánlivě nepřekonatelných situací, prohraných střetů i energických protiakcí protivníků bylo skutečně nepočítaně.

Stačilo konečně jen málo - například několikeré drtivé vítězství Turků na rychle se měnící uhersko-turecké hranici, které by opět načas navrátilo dolnorakouským evangelickým stavům jejich nepostradatelnou pozici obránců země a pojistilo jim tak minimálně na několik dalších desetiletí *status quo* v otázce konfese; postačovalo, aby bavorští vévodové a pasovský

biskup zastávali ve věci restaurace katolicismu v habsburských zemích střední Evropy dlouhodobě spíše zdrženlivé stanovisko; bývalo by snad dokonce dostačovalo, kdyby výsledek bělohorské bitvy nebyl tak jednoznačný, nebo i jen kdyby ona pasáž o budoucích náboženských poměrech v dědičných zemích Rakouských byla v osnabrücké mírové dohodě mezi císařskými a Švédy formulována přece jen pro nekatolíky poněkud „nadějněji“⁴⁶⁰ - a celý projekt restaurace katolicismu ve střední Evropě by se byl zhroutil jako onen pověstný domeček z karet. Ba podobu rekatolizace by jistě zcela přirozeně býval pozměnil i sám Ferdinand II., být jen jeho *naturel* o trochu „komplikovanější“.⁴⁶¹ Ale dokončeme onu výše rozvedenou myšlenku; stačilo skutečně málo a historici by místo o opětne výhře katolicismu nad protestantismem v rakouských zemích při Dunaji

---

⁴⁶⁰ Srov. např. doslovné znění textu míru podepsaného v Osnabrücku částečně převzaté Gustavem Reingrabnerem z práce Jacoba Schmauße (*Corpus Iuris Publici S. R. Imperii*, Frankfurth-Leipzig 1735) a otištěné v G. KUHR – G. BAUER – G. REINGRABNER (edd.) *Verzeichniss* (jako pozn. č. 371), s. 12f. V § 39 a § 41 se praví toto: „(§ 39) Co se ale hrabat, pánů a rytířského stavu v Dolních Rakousích dotýče, přestože Jeho římské císařské Veličenstvo má při reformování svého církevního *exercitium* táž práva jako jiní králové a knížata, dovolilo [...] po přímluvách Jeho Veličenstva krále Švédska a stavů blízkých augšpurské konfesi, aby ona dotčená dolnorakouská hrabata, dolnorakouští páni a rytíři [...] i přes své vyznání se k augšpurské konfesi nemuseli opustit své majetky, ba dokonce je těmto dovoleno pro potřebu své víry vycestovat do míst mimo zemi, s tou výhradou ovšem, že dotčení se budou chovat mírumilovně, tiše a budou poslušni Císařského Veličenstva jako své nejvyšší vrchnosti. Pokud by dotčení ze své vůle ze země odešli, nechtěli ovšem své statky prodat či se jich jinak zbýt, má jim být umožněno svobodně ony statky vyzítovat a s nimi nakládat.“ „(§ 41) A protože bylo v poslední době z podnětu četných traktátů mnoho diskutováno o svobodném výběru konfese a svobodném jejím *praktikum* ve výše již zmíněných královstvích a zemích Jeho římského a císařského Veličenstva domu rakouského, přičemž ovšem není možné z té příčiny, že zplnomocněnci Jeho císařského Veličenstva podobné rozpravy zcela odmítají, nalézt shodu, ponechávají si Jeho Veličenstvo švédský král jakož i stavy blízké augšpurské konfesi privilegium zařadit toto téma na program jednání na nejbližším říšském sněmu nebo se i budoucně při jiných příležitostech u Jeho císařského Veličenstva za konfesijní svobodu v zemích domu rakouského poníženo přimlouvati. Avšak vždy umírněně, s vyloučením jakéhokoli násilí a nepřátelství, tak, aby nebyl narušen sjednaný mír.“ (Překlad J. Oesterreicher)

⁴⁶¹ „*Ferdinand II. [...] byl malý, zavalitý, s dlouhým nosem, mdlýma očima [...] s výrazem tváře, jenž svědčil o hodném člověku nevelkého ducha. Měl všechny vlastnosti výborného faráře venkovského, byl veselý, dobré mysli, obmezeného vědění, bázlivý a úskostlivý. Tento panovník, jehož vláda je jednou z nejkrvavějších v dějinách, neměl ani kapku žluči [...] neměl ctižádosti [...] a neměl ani důmyslu ani záliby pro vysokou politiku.*“ Ernst DENIS, *Konec* (jako pozn. č. 202), s. 364f.

psali dnes dlouhá pojednání o tom, proč zde projekt protireformace nakonec neuspěl.

Skutečností však zůstává, že se přes onen velmi dlouho nejistý výsledek rekatolizace v Dolních Rakousích, nabádající všechny zainteresované subjekty právě proto k dlouhodobé neutuchající aktivitě, utvořil ve zdejším prokatolicky smýšlejícím šlechtickém *milieu*, a podobný scénář lze mimochodem vysledovat i na jiných říšských územích, již na samém počátku protireformace v 80. letech 16. století jediný model jednání a myšlení, který se zřejmě lokálně lišil jen v drobnostech. Tento model byl v podstatě konstruován na původně ještě hluboce středověkém způsobu myšlení (přetaveném jen nepatrně v pozdějším období stavovské monarchie), na představě o *poddaném* jako o jedinci závislém v první řadě na své vrchnosti. Proto také nahlížel katolický aristokrat právě na sebe sama jako na hlavního činitele rekatolizačního procesu.⁴⁶²

Teprve asi po roce 1620 byl uvedený model pod vlivem nových absolutistických idejí postupně opouštěn a nahrazován modelem jiným, ve kterém připadlo hlavní místo garanta rekatolizace zeměpánovi;⁴⁶³ což v reálu neznamenovalo nic menšího, než že i katolický aristokrat a jeho vrchnostenský aparát byli postupně vytlačováni z pozice *defenzorů*⁴⁶⁴ pravého náboženství, přičemž toto místo nově přejímalo centrální císařské (dvorské a posléze po generační obměně již i zemské katolicky smýšlející) úřednictvo.⁴⁶⁵

---

⁴⁶² I samotný zeměpán uvažoval tehdy ještě v podobných kategoriích, a tak i rekatolizace komorních statků byla zdůvodňována právě s poukazem na vrchnostenská práva, kterými zeměpán v případě komorních statků disponoval. Arcivévoda Matyáš tak např. psal ještě před svou smrtí, že na „*s vých statcích chce mít právě tolik moci, kolik jí mají na svých panstvích obyčejní páni.*“ Tamtéž, s. 368.

⁴⁶³ Nešlo ovšem o žádný zlomový předěl v myšlení tehdejší společnosti; i monarchický absolutismus ideově vycházel z původně středověkých představ o superpozici zeměpána vůči šlechtě (zeměpán byl např. považován za vrchního lenního pána, za vrchního ochránce (fojta) země - odtud např. titulatura zeměpána jako *vrchního fojta nad kláštery* v zemi.

⁴⁶⁴ Mimochodem, další z dosud mnou nepoužitých termínů označující primárně opět *ochránce, fojta, vogtobrigkeit*.

⁴⁶⁵ Toto druhé období dolnorakouských rekatolizací započalo opakovaným vydáváním císařských mandátů narušujících v první řadě *via facti* Maxmiliánovu tzv. *religionsassekuration* tím, že nařizovaly odchod všech evangelických pastorů ze země. Takřka současně s nimi se objevily císařovy výzvy (ústý

4.2. Ekonomický přínos rekatolizačních misí

Propapežsky smýšlející *aristokracie* – jejímž reprezentanem Wolf Rumpf beze vší pochybnosti byl – nepodporovala pochopitelně rekatolizaci svých *poddaných* pouze z osobních náboženských pohnutek či z vilnosti k císaři. Naopak, podobný krok byl v oné první éře rekatolizace důrazně podporován Římu věrnými dolnorakouskými magnáty také proto, že představoval nový legální způsob jak vyzískat další kapitál, s kterým bylo lze vyvýšit se nad své urozené konkurenty a tím si také vylepšit pozici v přísně horizontálně i vertikálně strukturované dolnorakouské stavovské společnosti, ve své majoritě ještě společnosti smýšlející nekatolicky.

Wolfgang Sigismund Rumpf ovšem zcela jistě nepodnikl na svém vitorazském *panství* rekatolizační misie primárně právě z důvodu akumulace dalšího kapitálu. Vždyť již před nimi byl beze všech pochyb jedním z nejmočnějších mužů Rudolfova pražského dvora a osobou váženou na královských a vévodských dvorech v Madridu, Lisabonu, Drážďanech, Vídni a Grazu, právě tak jako v milánských a augšpurských bankovních domech.⁴⁶⁶ Spíše naopak, k rekatolizaci Weitry jej motivovala asi již jen jakási potřeba teatrální demonstrace nabytého *politického kapitálu*, na jehož kumulaci pracoval tento muž již více než jedno desetiletí.

Podobným způsobem demonstroval ostatně Wolf Rumpf svůj politický kapitál i později; když byl roku 1589 za své služby španělské

---

dolnorakouské vlády) ke znovuoobnovení do té doby nefunkční vikariátní (děkanské) správy. Právě děkanát se totiž velmi správně jakožto mezistupeň mezi diecézí (makrokosmos) a farností (mikrokosmos) jevil být maximálně vhodnou jednotkou, v rámci které lze s úspěchem a dostatečnou kontrolou provádět rekatolizační a vizitátorskou činnost. Až po zpevnění organizačně správních církevních struktur mohla konečně počátkem 50. let 17. století začít Habsburky toužebně očekávaná závěrečná fáze rekatolizací, spjatá v námi sledovaném regionu především se jmény dvou významných osobností té doby – opatem benediktýnského kláštera Altenburg u Hornu Benediktem Leißem a Joachimem, svobodným pánem von Windhaag. Srov. např. G. KUHR – G. BAUER – G. REINGRABNER (edd.), *Verzeichnis* (jako pozn. č. 371), s. 1-45; F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 133- 150; T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit* (jako pozn. č. 4), Teil 2, 247f.

⁴⁶⁶ Srov. F. EDELMAYER, *Wolf Rumpf de* (jako pozn. č. 204), s. 149f; TÝŽ, *Söldner und Pensionäre. Das Netzwerk Phillips II. im Heiligen Römischen Reich* (= Studien zur Geschichte und Kultur der Iberischen und iberoamerikanischen Länder), München - Oldenburg 2002, s. 93.

koruně oceněn titulem velmistra rytířského řádu sv. Jakuba se sídlem v Santiagu de Compostella a obdarován statkem (bývalou velkokomendou) Paracuellos, nechal si erbovními znameními typickými pro tento řád – lvími hlavami, mušlemi a stilizovanými meči – dekorovat svůj právě tehdy vznikající monumentální rezidenční zámek ve Weitře, jehož podobu opět jistě nikoli náhodou navrhl císařský stavitel Pietro Ferrabosco.⁴⁶⁷ Podobnou demonstrací Rumpfova kapitálu představovala konečně i jeho velkorysá závěť, byť plnění působilo pozůstalé vdově Marii Anně značné finanční těžkosti.⁴⁶⁸

Ať již ovšem rekatolizoval Wolf Rumpf své dominium primárně z důvodu demonstrace jím již drženého kapitálu, či naopak veden snahou vitorazské rekatolizace k další akumulaci téhož politického kapitálu využít (obé je konečně možné), s výsledkem rekatolizačního podniku mohl být každopádně spokojen. Nejenže totiž jako *pastor bonus* učinil vše myslitelné proto, aby duše zboudilých vitorazských *poddaných* došly spásy, neboť ta se mimo katolickou církev tehdy nenabízela.⁴⁶⁹ Z úspěšné rekatolizační mise plynul Rumpfovi také další již výše zmíněný politický kapitál, který tomuto velmoži pomohl posílit pozici i v nejvyšších kruzích dolnorakouské zemské aristokracie, do kterých se narozdíl od poměrů císařského dvora integroval, již jen s ohledem na jejich převážně luterské smýšlení, zpočátku asi jen pozvolna a obtížně. Konečně bylo by naivní očekávat jiný scénář. Wolfgang Sigismund Rumpf přece skutečně beze vší pochyby představoval pro většinu

---

⁴⁶⁷ Mezi roky 1590 – 1606 se náklady na přestavbu starého vitorazského hradu v reprezentativní zámek vyšplhaly až do výše 150 000 zlatých rýnských. H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 88. Knittler ovšem toto tvrzení dále upřesnil v tom smyslu, že oněch 150 000 zlatých je toliko odhadem nákladů, který nepochází z doby stavby zámku, ale je téměř o jedno století mladší. I za sdělení této informace prof. Knittlerovi velmi děkuji.

⁴⁶⁸ F. EDELMAYER, *Wolf Rumpf de* (jako pozn. č. 204), s. 155f.

⁴⁶⁹ Dle názoru *extra ecclesiam salus non est*, který vyjádřil již ve 3. století po Kristu sv. Cyprián. (Cyprian, ep. 73, 21). Teprve ve dvacátém století došlo v souvislosti s tzv. *aggiornamentem*, tedy otevřením se světu, k významnému předefinování této představy. Na základě koncilních dokumentů 2. vatikánském koncilu (*Lumen gentium* (1964), *Nostra aetate* (1965) a *Gaudium et spes* (1965)) a ovlivněna vlnou ekumenismu zastává tak dnes římskokatolická církev spíše názor, který lze explicitně vyjádřit jako „*extra Christum salus non est*“.

zástupců dolnorakouského panského stavu povýšence, zbohatlíka, kariéristu, papežence a cizince, tedy osobu již *apriori* krajně podezřelou.⁴⁷⁰ Stále bychom totiž měli mít na paměti, že dolnorakouská zemská šlechta se řídila osobitým a do značné míry konzervativně pojatým hierarchickým pořádkem,⁴⁷¹ který se právě oním důrazem na starobylé hodnoty výrazně odlišoval od pořádků kosmopolitního a kariéristům Rumpfova stříhu se v podstatě dynamicky přizpůsobujícího císařského dvora.⁴⁷²

Zapomenout bychom neměli ani na nesporný ekonomický přínos rekatolizačního podniku pro Wolfa Rumpfa a celé vitorazské dominium. Rumpf se totiž rekatolizačními misemi na rozdíl od jiných finančně nevyčerpal⁴⁷³ (pobyt rekatolizačních komisařů byl krátkodobý a chování katolické strany nadto nezavdalo příčinu k násilnému odporu *poddaných*, který by býval mohl dlouhodobě ochromit hospodářskou stabilitu

---

⁴⁷⁰ O vztahu české nobility a společnosti obecně k cizincům a k příslušníkům cizí nobility v období raného novověku srov. např. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk* (jako pozn. č. 85), s. 66f. O nazírání zvláště Němců Čechy a Moravy v téže době pak především J. Macek ve studii „Národnostní otázka“ přiřazené ke 4. dílu jeho Jagellonského věku (J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 1471 - 1526*. 3-4, Praha 2002, s. 539 – 585). Domnívám se ovšem, že vnímání ciziny a cizinců obecně bylo v Dolních Rakousích poněkud odlišné, respektive tolerantnější (analogii nalézám snad jen ve vztahu Čechů a Moravanů). Sama velká část dolnorakouské nobility (což platí i pro panovnické rody Babenbergů a Habsburků) se totiž hlásila ke svým „nerakouským“ kořenům a i proto nahlížela na blízkou a podobnými německými nářečemi hovořící cizinu – především na Bavorsko, Falc, Švábsko, Horní Rakousy, Korutany, Tyroly a Štýrsko - jako svou širší domovinu a neměla tedy nejspíše ani později v období raného novověku větší problémy s integrací odtud příšle nobility jedinců do dolnorakouské společnosti. Wolf Rumpf se tak jen na vitorazském *panství* v námi sledovaném období vitorazských rekatolizací střetával např. s rytířskými rody hrdě se hlásícími ke svému korutanskému (Bschönigové), štýrskému (Kernparnové) a švábskému původu (Wasserburgerové) a stejně tak s panskými rody neméně zdůrazňující svůj původ hornorakouský (Puchheimové), bavorsko-durynský (Greiřové) nebo opět švábsko-würtenberský (von Landau). Z oblasti Westfálska konečně původně pocházeli i Fürstenbergové.

⁴⁷¹ Tj. každému šlechtici bylo na základě tradice, starobylosti, urozenosti, příbuzenských vztahů, faktické moci a osobnostních kvalit určeno ve stavovské obci přesné místo.

⁴⁷² R. NOVOTNÝ, *Dvorská a zemská hierarchie* (jako pozn. č. 63), s. 157.

⁴⁷³ Na druhou stranu nelze zapomenout na poznámku Wolfa Rumpfa adresovanou Melchioru Khleslovi v dopise ze dne 24. února 1587. Téměř třičtvrtě roku před samotnými násilnými rekatolizačními misemi *panství* Weitra Rumpf sděluje, že vitorazské věci mu způsobují mnohé těžkosti, „*mir hat bishero das Weýtraische kirchen únd religion wesen nit wenig anfechtung verursacht.*“ Wolf Rumpf Melchioru Khleslovi, Praha, 24. února 1587. SAW, fasz. 218 (v originále) unfol. Srov. přílohu Ic)02.

dominia).⁴⁷⁴ Naopak, hospodářsky dále posílil. Vždyť snad i proto, že se při rekatolizaci osvědčil, obdržel po několika letech toto dosavadní císařské léno s odhadovaným ročním hrubým výnosem cca. 4000 až 5000 zlatých od Rudolfa II. darem do osobního vlastnictví. Důsledným vymáháním naturálních či fiskálních „pohledávek“ od „svých“ staronových *poddaných*, především od tzv. *vogtholden*, přinucených opět uznat toto víceméně již archaické a symbolické pouto, prezentovaný výnos *panství* ještě dále narostl.⁴⁷⁵

S redefinicí vitorazského dominia, tzn. s novým ambiciózním pokusem šířeji vymezit Rumpfova *poddaného* jako jedince pobývajícího v Rumpfem ovládaném prostoru (*grundobrigkeit*, *vogtobrigkeit*, *dorfborgkeit*, *landgericht*) úzce souvisí také proces další arondace

---

⁴⁷⁴ Povstání *poddaných* na *panství* Weitra v letech 1596-1597 nelze považovat za ryze nábožensky (konfesijně protikatolicky) motivované. Již proto ne, že vzbouření vesničané (ale také městský „proletariát“) napadali v námi sledovaném regionu i majetky evangelické šlechty. Zvláště v počátku povstání, v prosinci 1596, napadli vzbouření *poddaní* dokonce i významná regionální sídla; mezi 18.-20. prosincem 1596 byla povstalcem vypleněna osada pod hradem Rappottenstein, která tehdy patřila luteránu Hartmannu von Landau, na Boží hod vánoční titíž vzbouřenci ohrožovali katolickou Weitru, o několik dnů později (30. prosince) zase luterský Gmünd. O. KAINZ, *Das Kriegsgerichtsprotokoll* (jako pozn. č. 275), s. 35-40; 48-53. Dle R. Hauera povstali v mezi lety 1596 – 1598 *poddaní* dále uvedených významnějších vrchností pozdějšího gmündského okresu: *poddaní* světelského probošta (katolík), Wolfa Dietricha von Greiß zu Gmünd und Schrems (evangelík), Parise von Sonderndorfa sezením na Kirchbergu am Walde (evangelík), Wolfa Streuna ze Schwarzenau (evangelík), Wolfa Rumpfa (katolík), probošta z Eisgarn (katolík), Wenzela Morakschy, držitele *panství* Litschau (evangelík) a Christophu von Prag z Engelsteinu (evangelík). O povstalcích z *panství* Heidenreichstein se dochovalo jen nemnoho písemných pramenů. R. HAUER – W. PONGRATZ – P. TOMASCHEK, *Heimatkunde* (jako pozn. č. 19), s. 75f.

⁴⁷⁵ F. EDELMAYER, Wolf Rumpf (jako pozn. č. 204), s. 148. V přepočtu max. 2500 kop gr. č. Výnos tedy překvapivě malý, zdánlivě dosvědčující, že ekonomika *panství* byla založena především na příjmech z renty, nikoli z podnikání (režijní velkostatek). Ve srovnání se sousedními českými *panstvími* podobného rozsahu - Novými Hrady (hrubý výnos okolo r. 1600 asi 10 000 kop gr. č.) a Třeboní (hrubý výnos v témže období okolo 17 250 kop gr. č.) – které přece jen přes výše uvedenou problematičnost podobného srovnání odpovídají asi vitorazskému *panství* co do rozlohy i počtu osedlých – výnos tedy překvapivě malý. Avšak malé výnosy nemusí ještě nutně potvrzovat absenci režijního velkostatku. Na *panství* Weitra bychom i přes jejich evidentní minimální výnosy našli již na přelomu 16. a 17. století několik menších panských dvorů, ovčiny, cihelny, papírnu, hamr a několik skláren. H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23) s. 91-106. Velké panské pivovary, které se v jižních Čechách podílely na hrubých výnosech *panství* někdy i téměř ze dvou třetin, na vitorazském dominiu ovšem v téže době ještě chyběly. Výstav piva byl totiž dosud pevně v rukou některých vitorazských měšťanů.

vitorazského *panství*, bez kterého by opět byla nemyslitelná zdejší pozdní kolonizace i postupná intenzifikace výroby realizovaná později za Fürstenbergů především na panském dominikálu. Dosavadní vitorazské dominium bylo za panování Wolfa Rumpfa rozšířeno (arondováno) například o dosud svobodné statky Wasen (nedaleko Lembachu) a Grafenschlag (poblíž dolnorakouského Zwettlu).⁴⁷⁶ Největší zisk však bezesporu představovalo samotné do té doby zeměpanské město Weitra, které Wolf Rumpf z titulu *mundherrschaft*⁴⁷⁷ přiřadil k vitorazskému *panství* (komornímu) již počátkem osmdesátých let šestnáctého století.

4.3. Fürstenbergové, dědici Rumpfova odkazu

Však se také Fürstenbergové (alespoň ti z heiligenberské linie), kteří v osobě Friedricha/Bedřicha V. z Fürstenbergu *vyženili* roku 1607 sňatkem s vdovou po Wolfu Rumpfovi Marií Annou vitorazské dominium,⁴⁷⁸ dle

---

⁴⁷⁶ Doplňme, že právě zisk drobného statku Grafenschlag v roce 1597 představoval pro Rumpfa další vítězství v dlouhodobě vedeném lokálním sporu s rytíři a později svobodnými pány z Greiβu. Právě Greiβové, s nimiž Rumpf vítězně změřil své síly již v případě rekatolizace gmündské farnosti, drželi v Grafenschlagu *patronát* nad zdejším kostelem Martina. Z tohoto titulu si pak Greiβové na faře při kostele vydržovali také luterského pastora (ovšem protiprávně, neboť onen tzv. *schloßpastor* mohl dle *assekuration* z r. 1571 pobývat pouze tam, kde bylo sídlo jeho ochránce, v případě Greiβů tedy v Gmündu či Waldu u St. Pölten). Wolf Rumpf však na počátku roku 1593 část jejich patronátního práva, tzv. *ius presentandi/ius collationis*, opakovaně zpochybnil a o svém postoji informoval nového dolnorakouského místodržícího arcivévodu Matyáše. Ke 12. červnu 1593 je pak datováno Matyášovo ostré psaní Greiβům, ve kterém arcivévodou rozkazuje, aby grafenschlagského pastora přiměli do čtyř týdnů k odchodu z farnosti a ve farnosti ustavili řádného katolického duchovního, jinak že jim bude patronát odebrán a předán Wolfu Rumpfovi, který ostatně je i *gruntovní* a *fojtskou* vrchností zdejších obyvatel a také držitelem *popravy*. Srov. přílohu č. Ic) 55. Zda Greiβové uposlechli, to nevíme, předpokládáme však, že s největší pravděpodobností ano. To by totiž vysvětlovalo, proč grafenschlagský statek, jehož držba již evangelickému majiteli nezaručovala kontrolu grafenschlagského chrámu, byl o necelá čtyři léta Greiβem Rumpfovi odprodán.

⁴⁷⁷ Jiný název pro *stadtobrigkeit/marktobrigkeit* doložený také ve vitorazském prostoru.

⁴⁷⁸ Vitorazské *panství* darovala Marie Anna rozené von Arco svému novému manželu Friedrichu V. ještě za svého života 28. srpna 1607. V darovacím dekeretu se hovoří o tom, že Marie Anna předává svému manželu dominium z „*etlicher Liebe und ganz freiem Willen*“ a že tak činí především proto, aby i v případě její smrti měli vitorazští *holden* nadále katolickou vrchnost. H. BIRKELBAUER – W. KATZENSCHLAGER – H. KNITTLER, *800 Jahre* (jako pozn. č. 162), s. 182; H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 37. Fürstenbergové, kteří v Říši i v době reformace pevně setrvali v pozici obránců katolické víry – mimo jiné i významným počtem svých potomků, kteří byli určeni pro duchovní dráhu – se asi Marii Anně zdáli být dostatečně vhodnými nástupci Rumpfovými. Předání

odhadů největší waldviertelské, ne-li dokonce dolnorakouské *panství* té doby,⁴⁷⁹ mnohokrát v průběhu staletí k jeho odkazu vědomě přihlásili. Důvod tohoto opakovaného *přihlašování se* nespočíval ovšem jen v pragmatismu Friedricha/Bedřicha V. a jeho potomků; to jest Rumpfovo konání nebylo rodinou vitorazských Fürstenbergů-Heiligenberg kladně hodnoceno pouze pro Rumpfovy schopnosti naakumulovat obrovský politický kapitál, s jehož pomocí se jejich dosud méně významná pobočná heiligenberská rodová linie ocitla takřka přes noc až na téměř samém vrcholu celorodového žebříčku. S pragmatismem se u Fürstenbergů-Heiligenberg (a především pozdějších Fürstenbergů-Stühlingen) snoubil nepochybně také pocit *vděčnosti* k Wolfu Rumpfovi, který je dnes pevnou součástí tradice a symboliky tohoto rodu.

Význam vitorazského dominia pro Fürstenbergy lze dovodit již z toho, že až do roku 1756, kdy získali sňatkem české panství Křivoklát, byla právě Weitra jedinou větší baštou tohoto rodu v zemích kontrolovaných Habsburky východně od Bavorska. Byť její důležitost v mnohém poklesla, neboť bohatství dominia vzalo zasvé již během třicetileté války (nikoli náhodou procházela totiž císařská i stavovská vojska právě skrze Weitru) a dokonce již krátce před ní, což způsobilo především špatné hospodaření Friedricha V., respektive jeho obrovské výdaje na sebeprezentaci.⁴⁸⁰ Co pokazil otec, to se ovšem pokusil napravit jeho syn Egon, když do roku 1635 převedl ze svých švábských statků na sanaci vitorazského dominia více než 70 000 zlatých rýnských, což ovšem opět ilustruje zájem rodiny o toto *panství*.

Úpadek dominia nebyl naopak, jako u mnohých jiných v Dolních Rakousích, zaviněn emigrací dolnorakouského evangelického poddanského

---

vitorazského dominia Fürstenbergům nemůžeme ovšem na druhé straně interpretovat jako rozhodnutí, které bylo učiněno v předtuše brzké smrti. Sama Anna totiž v téže listině kalkulovala poměrně reálně s možností, že svého nového manžela přežije, nebo že s ním zplodí potomka. H. KNITTLER, *Beiträge* (jako pozn. č. 23), s. 38.

⁴⁷⁹ Tamtéž, s. 203.

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 42.

obyvatelstva do protestantských částí Říše, především do Frank a Saska po roce cca. 1650, kdy v Dolních Rakousích došlo k poslední velké vlně rekatolizací; poddanské obyvatelstvo vitorazského dominia bylo totiž právě díky Rumpfově iniciativě rekatolizováno dostatečně včas.⁴⁸¹

Přibližně do poloviny 18. století byl však přesto zájem Fürstenbergů o Weitru stále ještě jaksi hospodářsky nekoncepční; byť si Fürstenbergové Weitry cenili, představovalo toto dominium v případě, že si rodina nezvolila vitorazský zámek za svou rezidenci a zůstávala v Říši, doménu od ostatních fürstenberských majetků velmi vzdálenou a tím právě v takových případech i obtížně dosažitelnou a spravovatelnou. Teprve poté, co po polovině 18. století bylo vitorazské *panství* zahrnuto do fürstenberského fideicomisu, lze hovořit o hospodárně koncepčních přístupech Fürstenbergů k tomuto dominiu.

Zastavme se ještě u výše uvedeného tvrzení, že dominium mělo význam pro celý rod. Pochopitelně si jsem vědom, že je jistě potřeba vždy rozlišovat mezi rodem a jednotlivou rodinou daného rodu, neboť mezi rodinami hlásícími se k jednomu předku a užívajícími stejného predikátu mohly panovat propastné rozdíly a to co do výše kulturního, sociálního, ekonomického a konečně i symbolického kapitálu. Zobecnění významu Weitry jako významného dominia pro celý rod a nikoli pro jednu z rodin tento rod utvářejících se proto může jevit jako nepatřičné. Na druhé straně se právě Fürstenbergové vyznačují pozoruhodnou rodovou politikou, jejíž jeden z nosných pilířů „přikazuje“ neztrácet rodový majetek, tj. v případě vyhasínání jednotlivých rodin rodu zajistit, aby se jejich majetky ocitly v držení jiných rodin stejného predikátu. I proto se v držení Weitry po linii Fürstenberg-Heiligenberg (do r. 1716) postupně vystřídali příbuzní z linie Fürstenberg-Meißkirchen (do r. 1741) a Fürstenberg-Stühlingen (od r. 1741). Rodina Fürstenbergů-Stühlingenů se později rozdělila na linii vévodskou/knížecí (českou), ještě později nazvanou linií Fürstenberg-

---

⁴⁸¹ F. WEISSENSTEINER, *Reformation* (jako pozn. č. 49), s. 140-150.

Donaueschingen a linii hraběcí (rakouskou, vitorazskou). Od r. 1932 vlastní veškerý fürstenberský majetek právě rodová linie Fürstenberg-Donaueschingen.⁴⁸² Tvzení o významu vitorazského dominia pro Fürstenbergu obecně je tedy více než opodstatněné. Z prezentovaného přehledu také zcela jasně vyplývá, proč Weitra často nebývala hlavní rezidencí Fürstenbergů; když totiž vymřeli Fürstenbergové-Heiligenberg, přešli jejich dědictví příbuzní mající rezidence v jihozápadním Německu.

Fürstenbergové-Heiligenberg navázali na Wolfganga Sigismunda Rumpfa i jinak. Již tím, že představovali především říšské *hochfreie*, tedy nejvyšší říšskou aristokracii, přesahoval jejich politický, ekonomický i kulturní horizont, právě tak jako u Rumpfa, velmi vysoko myšlenkový rámec okolní waldviertelské ba obecně dolnorakouské nobility. Ostatně představitelé prvních generací rodiny Fürstenbergů-Heiligenberg ve velkoryse koncipovaném vitorazském zámku ani příliš nepobývali, našli bychom je spíše na císařských a vévodských dvorech ve Vídni, Drážďanech či Mnichově, tehdejších ohniscích střeoevropského dění. Zde tato hrabata a později knížata „udělala“ podobně závratné kariéry jako kdysi Wolfgang Sigismund Rumpf v Madridu a Praze.⁴⁸³

Rumpfovo velkoryse nabídnuté vitorazské dědictví, zmnožené podstatně během jím prováděné protireformace, nebylo tedy v rukou Fürstenbergů-Heiligenberg v tomto směru vyplýtváno bezúčelně, naopak, posloužilo ke zrealizování nových ambiciózních plánů (buť za cenu dlouhodobého hospodářského ochromení vitorazského dominia a změny

---

⁴⁸² Tamtéž, s. 186f.

⁴⁸³ Friedrich V. z Fürstenbergu-Heiligenberg zastával po Wolfu Rumpfovi na pražském císařském dvoře dlouhá léta úřad císařského hofmistra. Jeho syn Egon VIII. (1588 – 1635) byl ženat s Anou Marií hraběnkou von Hohenzollern-Hechingen a jako jeden z předních vojevůdců katolické ligy ve službách bavorského vévody zasahoval v Říši ve prospěch císaře. Egonův syn Hermann Egon (1627 – 1674) také pobýval především na mnichovském kurfiřtském dvoře a v roce 1664 dosáhl povýšení své dosud hraběcí rodové linie do říšského stavu svobodných knížat. Nejstarší ze čtyř synů Hermanna Egona Anton Egon (1656 – 1717) působil v mládí na císařském dvoře ve Vídni a střídavě i na panovnických dvorech v Paříži a Mnichově. Jeho kariéra je však spjata především se saským dvorem, kde s menšími přestávkami mezi lety 1697-1711 působil jako zdejší místodržící Augusta Silného, toho času polského krále.

jeho statutu; bohaté sídelní *panství* zchudlo a přeměnilo se na dlouhá desetiletí v periferní velkostatek knížecí rodiny). I tyto skutečnosti bychom si měli uvědomovat, pokud chceme komplexněji hodnotit důsledky restaurace katolicismu na dolnorakouském *panství* Weitra.

5. Prameny a literatura

Archivní prameny a archivní pomůcky (inventáře):

Schloßarchiv Weitra (= SAW, nebo také SA Weitra)

Archivverzeichnis (verfasst von Arno Strohmeyer), elektronická verze.

SAW, Fasz. 218 (alt); nově po r. 2007 pod označením HA 7/5 (přesignováno A. Srohmeyerem)

SAW, Fasz. 238 (alt), Religionskonzession Kaiser Maximilians II. an den Herren- und Ritterstand des Erzherzogtums Österreich unter der Enns (1571).

SAW, Fasz. 132, 239, 240 (alt); nově od označením HA 5/1, Verkauf der Feste Wasen durch Joachim Stockharner zu Starein und Zacharias Woitich von Iwowitz an Rumpf (1598)

SAW, Urbar der Herrschaft Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182).

SAW, Urbar der Herrschaft Weitra (1635, mit Nachträgen bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts), Ms 5/1 (alt 185).

SAW, *Ausführlicher Anschlag uber die Graffschafft Weitra negst an denen Grätzen vom Königreich Behaimb und Land ob der Ens, im Viertel ob Mannhartsberg gelegen, Österreich unter der Enß, 1704*, GR (=Gebundene Reihe), Hs, Nr. 9.

SAW, Wirtschaftsbücher der Herrschaft Weitra, 17. bis 20. Jahrhundert, Forstams- Vieh- und Wirtschaftsraitung der Herrschaft Weitra (1666-1667).

Finanz und Hofkammerarchiv (= ÖA HKA, nebo jen HKA) Wien

ÖA HKA, Alte Hofkanzlei (=AHK), Vizedomamt (=VDA), Urbar 1131, Urbar von Weitra (sine dato, vermutlich 1499).

ÖA HKA, AHK, VDA, Urbar 1123B, Urbar der Herschafft Waidhofen auf der Taya (1499).

ÖA HKA, AHK, Niederösterreichische Herrschaftsakten (=NÖHA), G27a (Gmünd NÖ), Lehenschaft über die Pfarr Gmünd (rok 1567).

ÖA HKA, AHK, NÖHA, H30 (1455-1717) (Heidenreichstein).

ÖA HKA, AHK, NÖHA, L41/A/1-2, L41/B/1-2 (1294-1699) (Litschau).

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (=HHStA)

HHStA, Sonderbestände: Nachlässe, Familien- u. Herrschaftsarchive (1180-2005) (=SB), Sonstige Familien, 138: Familie Eitzing.

HHStA, SB, Sonstige Familien, 142: Familie Puchheim.

Niederösterreichisches Archiv (=NÖLA) St. Pölten, eventálně depot NÖLA v Bad Pirawarth

NÖLA, Verzeichnis der Bestände vom Schönborn-Buchheim Domänearchiv, Wien 1, Renngasse 4.

NÖLA, Verzeichnis der Urkunden des Hoyos Sprinzensteinischen Zentralarchivs Horn (1295 – 1889).

NÖLA, Verzeichnis der Archivalien des Bezirksgerichtes Weitra. (Dostupné na linku http://www.no.e.gv.at/bilder/d39/BG_Weitra.pdf?15745)

NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Seefeld, Urkundenfond Hardeg, Urkunde Nr. 667.

NÖLA, Außendepot Bad Pirawarth, BG Weitra, Herrschaft Weitra, 1/1a, Urbar der Herrschaft Weitra 1785-1835 mit Register für Jahre 1585-1895.

NÖLA, Außendepot Bad Pirawarth, BG Weitra, Gut Reinpolz, Grundbuch 1736-1850(1885).

NÖLA, Außendepot Bad Pirawarth, BG Weitra, Bürgerspital Weitra, Wielands – Kauf-, Weyrungs- und Strafprotokoll (1578-1702). (Dostupné na linku <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-24918-59186-17?cc=1929847&wc=M9SC-2FS:704215338>)

NÖLA, Außendepot Bad Pirawarth, BG Heidenreichstein, Pfarre und Kirche Heidenreichstein, Urbar der Pfarre (1575). (Dostupné na linku <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-24918-59213-45?cc=1929847&wc=M9SC-2FS:704215338#uri=https%3A%2F%2Ffamilysearch.org%2Frecords%2Fwaypoint%2FM9SC-X8Q%3An1918184215%3Fcc%3D1929847>)

NÖLA, Außendepot Bad Pirawarth, BG Heidenreichstein, Pfarre und Kirche Heidenreichstein, Inventare der Pfarre (1636). (Dostupné na linku <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-24918-59213-45?cc=1929847&wc=M9SC-2FS:704215338#uri=https%3A%2F%2Ffamilysearch.org%2Frecords%2Fwaypoint%2FM9SC-X8Q%3An1918184215%3Fcc%3D1929847>)

NÖLA, Gültbuch und Landtafel, Theresianische Steuerfassion (1751): Beinhöfen, Böhmeil, Erdweis 1254 (Hst. Weitra).

NÖLA, Gültbuch und Landtafel, Theresianische Steuerfassion (1751): Naglitz, Weißenbach 656 (Hst. Reinpolz).

NÖLA, Gültbuch und Landtafel, Theresianische Steuerfassion (1751): Rottenschachen, Schwarzbach 870 (Hst. Heidenreichstein)

NÖLA, Gültbuch und Landtafel, Theresianische Steuerfassion (1751): Bohmeil, Wielands 634 (Hst. Engelstein).

NÖLA, Gültbuch und Landtafel, Theresianische Steuerfassion (1751): Böhmeil 1220 (Hst. Gmünd).

NÖLA, Gültbuch und Landtafel, Theresianische Steuerfassion (1751): Wielands 1254 (Heiligen-Geist-Beneficium).

NÖLA, Gültbuch und Landtafel, Josephinischer Steuerkataster (1785-1787):
Beinhöfen, Erdweis OM 115.

NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein,
Bestand- und Zinsbuch über die von der Hft. Heidenreichstein im Bestand
verlassenen Mühlen, Häuser, Felder, Wiesen, Weiden (1671-1726), sign.
1/39.

NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein,
Grundbuch der Hft. Heidenreichstein 1674-1714.

NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein,
Schätzungs und Beschreibungs Protokoll der Hft. Heidenreichstein (1684).

NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein,
Alte Herrschaftsakten, Fasz. 3, Nr. 122 (*Examen des Simon Kaiser und Jakob
Hagny wegen Wilddiebstahls*, 1731).

NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein,
Alte Herrschaftsakten, Fasz. 1, Nr. 68 (*Examen des Georg Marschall von
Witschkoberg wegen eines von einem fremden Jäger erschossenen
Wildbretes sowie verschiedene darauf Bezug habende Schriften*, 1726-1727).

NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein,
Alte Herrschaftsakten, Fasz. 1, Nr. 57 (Spezifikation der Unkosten des
Aufbaues der Marktwehr, 1614).

NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein,
Alte Herrschaftsakten, Fasz. 3, Nr. 115 (*Akten betreffend der wegen homagia
und Zauberei hingerichteten Anna Bernhardin*, 1678).

NÖLA, Weltliche Herrschaften und adelige Familien, HA Heidenreichstein,
Alte Herrschaftsakten, Fasz. 3, Nr. 125 (*Briefschaften, betreffend den
Transport des Malefikanten Simon Zäch aus Böhmisches Budweis von Gmünd
durch das Landgericht Weitra und Heidenreichstein*, 1708).

NÖLA, Gültbuch und Landtafel, Alte Gülteinlagen (=AE) Heidenreichstein
OM 43.

NÖLA, Gültbuch und Landtafel, AE Litschau OM 38.

NÖLA, Ständisches Archiv, Ständische Akten B-III-2 (*K.k. Resolution wegen
dern zúr böhmisch Herrschaft Chlumetz gehörigen dorf Klikauer
Unterthanen contra die zur N.Ö. Herrschaft Heidenreichstein unterthänige
Schwarzbacher und Rotschacher strittigen Wisflecken*) (1776).

Diözesanarchiv St. Pölten (=DASP)

DASP, Pfarrmatriken, Pf. Weitra, Tauf-Trauungs-und Sterbebuch, sign.
01,2,3 (1609-1638). (Dostupné na linku <http://matricula-online.eu/> po vložení hesel AT-DSP
(=Diözese St. Pölten) a Weitra)

DASP, Pfarrmatriken, Pf. Gmünd NÖ St. Stephan, Tauf-Trauungs-und

Sterbebuch, sign. 01,2,3 (1673-1698). (Dostupné na linku <http://matricula-online.eu/> po vložení hesel AT-DSP (=Diözese St. Pölten) a Gmünd St. Stephan)

Státní oblastní archiv Třeboň (=SOA Třeboň)

Inventář „Cizí statky Třeboň (1207-1869)“

Inventář „Cizí rody Třeboň (1262/1286-1861)“

SOA Třeboň, VS Třeboň, Urbář panství Třeboň 1557, registratura IA 6Gbeta, No. 3b. SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. IA 3K^{alfa}, 56x.

(Mladošovice, 1499)

SOA Třeboň, Vs Třeboň, Testamenty, sign. I D 5AE 19 d. (Lipnice, Jakub Plch, 1797)

SOA Třeboň, Vs Třeboň, Smilstvo IB5BP. (Hrdlořezy, Examen 25. srpen 1757)

SOA Třeboň, Cizí statky, inv. 617, sig. II. 321-1, kart. č. 158. (panství Weitra)

SOA Třeboň, Sbírka matrik Jihočeského kraje, FÚ Suchdol nad Lužnicí, kniha č. 2 (1715-1733). (Dostupné na linku

<http://digi.ceskearchivy.cz/DA?lang=cs&menu=0&doctree=1nrsm&id=7678>)

SOA Třeboň, VS Třeboň, Mapy a plány - Staré oddělení, IA – Nejstarší mapy a geodetické plány, inv. č. 1-104. (Dostupné na linku

<http://digi.ceskearchivy.cz/DA?menu=3&id=540012&page=1&lang=cs>)

Stadtarchiv Weitra (=StAW, nebo také StaAWei)

Inventar, Stadtarchiv Weitra, neu verfasst von W. Katzenschlager 2010 (Dostupné na linku

http://www.weitra.at/fileadmin/Ankuendigungen/Ankuendigungen_2012/Inventar_Stadtarchiv.pdf)

StAW, Urkunden, Nr. A/59, Nr. A/60; Nr. A/61, Nr. A/6, Nr. B/137

(Dostupné na linku <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/AT-StaAWei/Urkunden/fond?block=7>)

StAW, Diverse Akten. (listina Viléma z Rožmberka, cca. 1580)

Pfarrarchiv Weitra (PfAW)

PfAW, Korrespondenz (17. 11 1590)

PfAW, Urkunden, Nr. B/86; Nr. B/89; Nr. B/91; Nr. B/93; Nr. B/94; Nr. B/96;

Nr. B/98. Dostupné na linku <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/AT-PfAWei/Urkunden/fond>)

PfAW, Register des St. Wolfgang Benefizium (1555).

Stiftsarchiv Zwettl (=StiAZ)

StiAZ, Urkunden. (10.2.1493)

Schlossarchiv Rosenberg

Rechnungen, Fasz. II/2 1444-1497 (Herrschaft Litschau, Puchheimer).

Archiv für Heimat- u. Lokalgeschichte Gmünd (=AG)

AG, Verzeichnis der Archivalien des Bezirksgerichts Gmünd von Erich Forstreiter (1937).

AG, Inventar Schlossarchiv Kirchberg am Walde (von Felix Wintermayr, 1958).

AG, Inventar Schlossarchiv Heidenreichstein (von Felix Wintermayr, 1955).

AG, Herrschaftsurbar von Gmünd, Schrems und Rosenau 1595, sign. H1.

Použité zkratky:

Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica (=AUC, PhilHist)

Časopis Matice Moravské (=ČMM)

Český časopis historický (=ČČH)

ČL (=Český lid)

Das Waldviertel (=Wv)

Folia Historica Bohemica (=FHB)

Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich (=FLdkdNdÖ)

Geschichtliche Beilagen zum St. Pöltner Diözesen-Blatt (=GB)

Historická demografie (=HD)

Historická geografie (=HG)

Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich (=JbGPrÖ)

Jihočeský sborník historický (=JSH)

Kremser humanistische Blätter (= KHB)

Mediaevalia Historica Bohemica (=MHB)

Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft (=MÖGG)

Mitteilungen des Instituts für niederösterreichische Geschichtsforschung (=MIÖG)

Opera Historica (=OH)

Österreich in Geschichte und Literatur (=ÖGL)

Sborník historický (=SH)

Slovanské historické studie (=SHS)

Zeitschrift für historische Forschung (=ZfHistF)

Vydané prameny + slovníky:

ANTL, Theodor: *Čarodějní pastýři na Třeboňsku r. 1663*, in: Čeněk Zíbrt (ed.), *Český lid. Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku*, IX., Praha 1909, 293-299. (Dostupné na linku <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid09/texty/0160-0320.htm>)

Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské [etc.], I-XXXVIII (1840-2010). (Dostupné na linku <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=10>)

BAER, Julius (ed.): *Des heiligen Kirchenvaters Caecilius Cyprianus Briefe. Aus dem Lateinischen übersetzt von Dr. Julius Baer, Oberstudienrat am Wittelsbacher Gymnasium in München*. (=Bibliothek der Kirchenväter, 1. Reihe, Band 60), München 1928. (Dostupné na linku <http://www.unifr.ch/bkv/kapitel2013-20.htm>)

BRANDL, Vincenc (ed.): *Kniha Tovačovská aneb pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v markrabství moravském*, Brno 1868, 136 s. (Dostupné na linku <http://books.google.cz/books?id=ZKA-AAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=kniha+tova%C4%8Dovsk%C3%A1&hl=cs&sa=X&ei=XjXSUIj4FsjWtAbTgYHIBw&ved=0CD8Q6AEwAA>)

BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla Staršího ze Žerotína. Žerotínovy zápisové o soudě panském*, Svazek I, Brno 1886, 280 s. (Dostupné na linku http://books.google.cz/books?id=eXXRAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false)

DOBROVSKÝ, Josef: *Deutsch-böhmisches Wörterbuch II*, Praha 1821, s. (Dostupné na linku <http://vokabular.ujc.cas.cz/nezapojene.aspx?idz=DDBW>)

DOUDA, Ernst – SCHRAGL, Friedrich – WEISSENSTEINER, Johann – ZINNHOBLER, Rudolf (edd.): *Die Passauer Bistumsmatrikeln*, Band IV/1, 2 (*Das oestliche Offizialat. Die Dekanate nördlich und südlich der Donau*), Passau 1991, 582s.

FRAST Johann [von] (ed.): *Das „Stiftungen-Buch“ des Cistercienser-Kloster Zwettl*, in: *Fontes rerum Austriacarum – Österreichische Geschichts-Quellen*. Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Zweite Abtheilung. Diplomata et acta. III. Band, Wien 1851, 740 s. (Dostupné na linku <http://archive.org/details/fontesrerumaustr03stuoft>)

Gaudium et spes (1965), (Dostupné na linku http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html)

HAMMER-PURGSTALL, [Joseph Freiherr von]: *Khlesl's, des Cardinals, Directors des geheimen Cabinetes Kaiser Mathias, Leben: mit der Sammlung von Khlesl's Briefen, Staatsschreiben, Vorträgen, Gutachten, Decreten, Patenten, Denkkzetteln und anderen Urkunden, beinahe tausend, bis auf wenige bisher ungedruckt. Beschrieben von Hammer-Purgstall. In vier Bänden [1847-1851]*.

Erster Band: *Mit Khlesl's Portrait* (1847)- Gedruckt bei Carl Uberreuter. [Verlag] Kaulfuß Witwe, Prandel & Comp. Wien. XXX, 235, 428pp.

Zweiter Band: *Mit einem Facsimile Khlesl's* (1847)- Gedruckt bei Carl Uberreuter. [Verlag] Kaulfuß Witwe, Prandel & Comp. Wien. 331, 405pp.

Dritter Band: (1851)- Druck von Carl Gerold & Sohn. Verlag von Carl Gerold. Wien. 308, 672pp.

Vierter Band: (1851)- Druck von Carl Gerold & Sohn. Verlag von Carl Gerold. Wien. 272, 405pp.

K dispozici např. v Universitätsbibliothek Wien, FB f. Kathol. Theologie, Schenkenstraße 8-10, 1010-Wien. (signatura: KG-514/1.2.3.4.)

HAMMERL, Benedict (ed.): *Die Urkunden des Schloßarchives zu Weitra bis zum Jahre 1606*, in: JbflkvNÖ, Neue folge 2/1903, s. 325-410.

JIREČEK, Josef (ed.): *Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a z Košumberka, vladaře domu hradeckého, pána na Hradci Jindřichově, Stráži, Telči, Žirovnici a Mělníce, nejvyššího dědičného šenka království českého, císařův Ferdinanda II. a III. skutečného tejného raddy a komorníka, rytíře zlatého rouna. Od L. 1608 do 1619* (= Monumenta historiae Bohemia edita auxilio illustrium amicorum patriae historiae ab Antonio Gindely), II. díl, 1868, 352 s.

(Dostupné na linku

http://books.google.cz/books/about/Pam%C4%9Bti_nejvy%C5%A1%C5%A1%C3%ADho_kancl%C3%A9%C5%99e_kr%C3%A1lov.html?id=yKojAAAAIAAJ&redir_esc=y)

KAINZ, Otto: *Das Kriegsgerichtsprotokoll im niederösterreichischen Bauernaufstand aus dem Jahre 1597* (= disertační práce, Kulturwissenschaftliche Fakultät, Institut für Geschichte), Wien 2008, 471s.

(Dostupné na linku http://othes.univie.ac.at/446/1/03-05-2008_6100007.pdf)

KERSCHBAUMER, Anton: *Kardinal Klesl*, Band I, Wien 1865, 402 s.

KNITTLER, Herbert (ed.): *Die Rechtsquellen der Stadt Weitra* (=Fontes Rerum Austriacarum, Fontes Iuris, 4), Wien 1975, 270 s.

KNITTLER, Herbert – **SCHNEIDER, Günther** (edd.): *Urbarialaufzeichnungen der Weitraer Pfarrkirche aus dem 14. und frühen 15. Jahrhundert* (=Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes), Horn-Waidhofen an der Thaya 2008, 73 s.

KRESSE, Eric: *Adelsorganisation und ständische Korporationen bis 1806. Stellte der Reichsständische Adel eine homogene Gemeinschaft dar?* München 2010, 15 s.

KUHR, Georg – **BAUER, Gerhard** – **REINGRABNER, Gustav** (edd.): *Verzeichnis der Neubekehrten im Waldviertel 1652 – 1654. Codex Vindobonensis 7757 der Nationalbibliothek Wien* (=Quellen und Forschungen zur fränkischen Familiengeschichte, Band III), Nürnberg 1992, 654 s.

LINCK, Johannes Bernardus: *Annales Austrio-Clara-Vallenses, seu fundatio-*

nis monasterii Clarae-Vallis Austriae, Vulgo Zwetl, Ordinis Cisterciensis initium et progressus. Ubi Compendioso Schemate per modum Historiae Universalis fideliter refertur. Quidquid ab Anno MLXXXIII. usque ad Annum MDCXLV. ex Archivio, & Chronicis MSS. Zwetlensibus, aliorumque Scriptorum Autoritate erui poterat, Non solum Quod praefatum Foundationem, sed & Fundatorum Progeniem, multorumque Nobilium Genealogiam, nec non de anno in annum notabiliores, praesertim in Austria, res gestas concernit. Opus in duos tomos distinctum. Olim Ab A. R. P. Bernardo Linck, Professo Zwetlensi, post ibidem D. Abbate Vigilantissimo, singulari labore compilatum, nunc Ad plurium instantiam publicae luci expositum. Tomus primus. Ab Anno MLXXXIII. usque ad annum MCCCC, (1723), 830 s. Tomus secundus. Ab Anno MCCCC. usque ad annum MDCXLV. 647 s.

K dispozici např. v ÖNB Wien, Otto-Wagner-Platz 3, 1011-Wien (signatura: UB(HB)III.199.919.1).

Lumen gentium (1964), (Dostupné na linku

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_cs.html)

MACHIAVELLI, Nicollo: *Úvahy o vládnutí a o vojenství*, Praha 1986, 368 s. (přeložil Josef Hajný)

MAREŠ, František: *Materiálíe k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným*, in: Památky archeologické a místopisné, XVI., 1893-1895.

Nostra aetate (1965), (Dostupné na linku

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html)

Ottův slovník naučný. *Devátý díl*, Praha 1893. (Dostupné na linku

<http://archive.org/details/ottvslovnknauni08ottogoog>)

PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Životy posledních Rožmberků Václava Březana I, II*, Praha 1985, 905 s.

Písmo svaté Starého a Nového zákona (=Český ekumenický překlad), 1961-1979.

RAUPACH, Bernhard: *Erläutertes Evangelisches Oesterreich, oder: Zweyte Fortsetzung der Historischen Nachricht von den vornehmsten Schicksalen der Evangelisch-Lutherischen Kirchen in dem Ertz-Hertzogthum Oesterreich, in welcher Die Anno 1580 auf Verordnung der Evangelischen Stände in Oesterreich unter der Enns angestellte Visitation ihrer Kirchen, aus D. Backmeisters sel. als hiezu von Rostock nach Oesterreich beruffenen Theologi, geschriebenen Acten umständlich erzehlet wird. In historische Ordnung gebracht, und ans Licht gestellet von Bernhard Raupach, Pred. zu S. Nicolai in Hamburg, Hamburg 1738, XX, 376pp. + Nützliche Beylagen zum Zweyten Theil des Erläuterten Evangelischen Oesterreichs: 182pp. [+1]p.*

K dispozici např. v DASP Wien, Wollzeile 2, 1010-Wien. (signatura: KG 293/3+4).

SCHNEIDER, Günther (ed.): *Das Urbar des niederösterreichischen Zisterzienserklosters Zwettl von 1457* (=Fontes rerum austriacarum, Fontes Iuris, Bd. 18), Wien 2002, 609 s.

ŠIMEK, František: (ed.), *Tomáš ze Štítného, Knížky o hře šachové a jiné*, Praha 1956, 532 s.

WALDAU, Georg Ernst: *Geschichte der Protestanten in Oestreich, Steiermark, Kärnthen und Krain von Jahr 1520 biß auf die neueste Zeit. In zween Bänden. Von Georg Ernst Waldau, ält. Hosp. Prediger zu Nürnberg. In des Commerciën-Commissair Benedict Friedrich Haueisens privilegierten Hof-Buchhandlung Anspach, 1784, 580 s.* K dispozici např. v ÖNB, Josefsplatz 1, 1015-Wien (signatura 42.Z.5/1.2).

WIEDEMANN, Theodor: *Geschichte der Reformation und Gegenreformation im Land unter der Enns*, 5 Bde., Prag, 1879-1886. K dispozici např. v NÖLB, Landhausplatz 1, 3109-St.Pölten (signatura: 92707).

Zweiter Band: *Die Reformation und Gegenreformation im Lande unter der Enns* (1880). Verlag vom E. Tempsky in Prag, 685s. (Dostupné na linku <http://www.archive.org/stream/geschichtederre01wiedgoog#page/n699/mode/2up>)

Dritter Band: *Die reformatorische Bewegung im Bisthume Passau* (1882). – Gedruckt von k.k. Hofdruckerei A. Haase in Prag, 695 s. (Dostupné na linku http://openlibrary.org/books/OL20508898M/Geschichte_der_Reformation_und_Gegenreformation_im_Lande_unter_der_Enns)

Vierter Band: *Die reformatorische Bewegung im Bisthume Passau, im Bisthume Neustadt, im Niederösterreichischen Diöcesanatheil von Salzburg und von Raab* (1884).- Gedruckt von Heinrich Merey in Prag, 605 s. (Dostupné na linku <http://archive.org/stream/geschichtederre03wiedgoog#page/n5/mode/2up>)

Fünfter Band: *Die Gegenreformation von dem Westphälischen Friedensschlusse bis zu dem Josephinischen Toleranzedict* (1886).- Gedruckt von Heinrich Merey in Prag, 608 s. (Dostupné na linku <http://archive.org/stream/geschichtederre05wiedgoog#page/n620/mode/2up>)

ZEDLER, Johann Heinrich: *Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaftten und Künste, welche bishero durch menschlichen Verstand und Wiß erfunden und verbessert worden [etc.], Neun und zwanzigster Band Pr – Pz*, Leipzig und Halle 1741.

(Dostupné na linku <http://www.zedler-lexikon.de/blattem/zedlerband.html?action=blaettern>)

ZIEMANN, Adolf: *Mittelhochdeutsches Wörterbuch zum Handgebrauch*, Quedlinburg-Leipzig 1837. (Dostupné na linku <http://archive.org/details/mittelhochdeuts01ziemgoog>)

Literatura:

- Allgemeine Deutsche Biographie* (= herausgegeben von der historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften) Band 29 (1889). (Dostupné na linku <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/bsb00008387/images/index.html>)
- AIGNER, Thomas:** *Aspekte zur inneren Entwicklung des Katholizismus in Niederösterreich zwischen 1600 – 1660*, JbGPrÖ 119(2003), s. 93 – 134.
- ALBRECHT, József:** Taschenbuch für die vaterländische Geschichte, 10, Ahnentafel 31, Die Puchheim, Wien 1829, s. 19-53.
- ANGERER, Joachim:** *Die Melker Reform. Eine Reform vor der Reformation (1418-1472)*, in: KHB 14(2010), Krems 2011, 13-28.
- BENEŠ, Josef,** *Německá příjmení u Čechů I, II*, (Acta Universitatis Purkynianae 34, Slavogermanica IX), Ústí nad Labem 1998, 1. sv., 359 s.
- BICHLER, Johann – ETTMÜLLER, Reinhard – MOLZER, Otto,** *Schrems. 60 Jahre Stadt*, Schrems 1996, 180 s.
- BIRKELBAUER, Herwig – KATZENSCHLAGER, Wolfgang – KNITTLER, Herbert,** *800 Jahre Weitra*, Horn 1986, 533 s. [+ rejstříky].
- BORST, Arno:** *Lebensformen im Mittelalter*, München 2002, 800s.
- BOUBLÍK, Vladimír:** *Teologická antropologie*, Koselní Vydří 2001, 188 s.
- BRÜCKLER, Theodor:** *Zum Problem der Katholischen Reform in Niederösterreich in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, ÖGL 21(1977), s. 151-163.
- BŮŽEK, Václav:** *Symboly rituálu. Slavnost Řádu zlatého rouna v Praze a Landshutu roku 1585*, in: Per Saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, I, Praha 2007, s. 296-302.
- V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL,** *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002, 416 s.
- CERMAN, Markus – MAUR, Eduard:** *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650 – 1750*, ČČH 98(2000), s. 737 – 774.
- ČAPEK, František Josef:** *Svobodníci na panství Nové Hradky*, JSH 31(1962), s. 112-123.
- ČECHURA, Jaroslav:** *České země v letech 1584-1620. První Habsburkové na českém trůně II*, Praha 2009, 496 s.
- ČECHURA, Jaroslav:** *Člověčenství*, Právněhistorické studie 33(1993), s. 33 – 52.
- ČECHURA, Jaroslav:** *Norma, knížecí reskripty kontra každodenní praxe a praktiky: mýtus a realita tzv. schwarzenberského zákazu sňatků*, ČČH 81(2012), s. 159-187.
- ČERNÝ, Jiří:** *Poutní místa Českobudějovicka a Novohradska, České*

Budějovice 2004, 200s.

ČERNÝ, Jiří: *Poutní místa jižních Čech. Milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, České Budějovice 2006, 320 s.

ČORNEJOVÁ, Ivana – RAK, Jiří – VLNAS Vít (edd.): *Ve stínu tvých křídel... Habsburkové v českých dějinách*, Praha 1995, 289 s.

DELUMEAU, Jean: *Strach na Západě ve 14. – 18. století I*, Praha 1997, 288 s.

DENIS, Ernst: *Konec samostatnosti české*, Díl II, kniha I.-III. *Ferdinand I. – Počátky reakce katolické. Povstání*, [čtvrté přehlédnuté vydání], Praha 1932, 438 s. (přeložil Jindřich Vančura)

DIENSTL, Karl: *Österreichische Städte. Die Städte Niederösterreichs A-G*, Wien 1988.

DURDÍK, TOMÁŠ: *Encyklopedie českých hradů*, Praha 1996, 365 s.

DWIRKA, Friedrich: *Beiträge zur Geschichte der Stadtpfarre Gmünd V.O.M.B.*, in: GB 8(1907), s. 169-272.

EDELMAIER, Friedrich: *Die Herkunft Dietrichsteins und seine Tätigkeit als kaiserlicher Gesandter in Spanien*, in: F. Edelmaier – A. Kohler – J. C. R. Ferndandez (edd.), *Die Korrespondenz der Kaiser mit ihren Gesandten in Spanien*, Band 1 (1563 – 1565), s. 33-48.

EDELMAYER, Friedrich: „*Manus manum lavat*“. *Freiherr Wolf Rumpf zum Wielroß und Spanien*, in: Erwein H. Elzt – Arno Strohmeyer (edd.) *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa (=Katalog der Niederösterreichischen Landesausstellung 1994 im Schloß Weitra)*, Kornneuburg 1994, s. 235 – 252.

EDELMAYER, Friedrich: *Wolf Rumpf de Wiellross y la España de Felipe II e Felipe III*, *Revista Pedralbes* 16 (1996), s. 133 – 163.

EDELMAYER, Friedrich: *Söldner und Pensionäre. Das Netzwerk Phillips II. im Heiligen Römischen Reich (= Studien zur Geschichte und Kultur der Iberischen und iberoamerikanischen Länder)*, München/ Oldenburg 2002, 318 s.

ERDIGER, Anton: *Beiträge zur Geschichte der Propstei Zwettl*. GB 7(1903), s. 311-370.

EWANS, Robert [John Weston]: *Rudolf II. a jeho svět*, Praha 1997, 384 s. + 16 stran obrazové přílohy.

FAGAN, Brian: *Malá doba ledová. Jak klima formovalo dějiny v letech 1300 – 1850*, Praha 2007, s. 290 s.

FEIGL, Helmuth: *Die niederösterreichische Grundherrschaft vom ausgehenden Mittelalter bis zu den theresianisch-josephinischen Reformen (= Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich, Band XVI)*, Wien 1964, 379 s.

FEIGL, Helmuth: *Entwicklung und Auswirkungen des Patronatsrechtes in Niederösterreich*, *JbLkNÖ*, Neue Folge 43(1977), s. 81-114.

GAŽI, Martin (ed.): *Rožmberkové. Stručný průvodce výstavou*, České Budějovice 2011, 204 s.

Georgica Curiosa aucta, das ist: Amständlicher Bericht und klarer Unterricht von dem adelichen Land- und Feldleben. Auf alle in Teutschland übliche Land- und Haus-Wirthschafften gerichtet, hin und wieder mit vielen untermengten raren Erfindungen und Experimenten versehen, einer mercklichen Anzahl schöner Kupffer gezieret, und in zweyen absonderlichen Theilen, deren jeder in sechs Büchern bestehet, vorgestellt [etc.], Theil I, Nürnberg, In verlegung Martin Endters im Jahr Christi 1695. [erstes Buch, Cap. LXI, Von den Vogteyen; Cap. LXII, Von den Zehenden, s. 61-62]

GOTTHARD, Axel: *Das Alte Reich. 1495-1806*, Darmstadt 2003, 180s.

GRAUS, František: *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II. Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. století do roku 1419*, Praha 1957, 635 s.

GRILLPANZER, Franz: *Ein Bruderzwist in Habsburg*, Wien 1848. (Dostupné na linku www.gutenberg.org po zadání hesla Grillpanzer.)

GUTKAS, Karl – Koch, Walter: *Adel und Ministeriale*, in: Die Babenberger. 1000 Jahre Babenberger in Österreich, (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseum), Wien, 1976, s. 390-395.

GUREVIČ, Aron: *Nebe, peklo, svět*, Praha 1996, 524 s.

HAAS, Hanns: *Renaissanceschloß Rosenberg – Adelige Lebensführung als Bauprogramm. Wohnen – Feste feiern – Religion ausüben*, in: G. Reingrabner (ed.), *Adelige Macht und Religionsfreiheit. 1608 – Der Horner Bund (= Sborník, Sonderausstellung Museen der Stadt Horn)*, Horn 2008, s. 43 – 85.

HANZAL, Josef: *Poddaní novohradského panství v 2. polovině 16. století*, JSH 31(1962), s.1-15.

HANZAL, Josef: *Vesnická obec a samospráva v 16. a na počátku 17. století*, Právněhistorické studie 10(1964), s. 135-147.

HAUER, Rupert: *Beiträge zur Geschichte der Pfarre Dietmanns*, in: GB 14(1954), s. 321-359.

HAUER, Rupert: *Beiträge zur Geschichte der Pfarre Höhenberg*, in: GB 14(1954), s. 359-399.

HAUER, Rupert: *Beiträge zur Geschichte der Pfarre Unser Frau*, in: GB 14(1954), s. 400-460.

HAUER, Rupert – PONGRATZ Walter – TOMASCHEK, Paula (edd.): *Heimatkunde des Bezirks Gmünd*, Gmünd 1986, 679 s.

HEILINGSETZER, Georg: *Landesfürst und Stände in den habsburgischen Ländern*, in: Franze Dolinar (ed.), *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564-1628, Klagenfurt-Ljubljana-Wien*

1994, s. 419-429.

HIML, Pavel: *Die „armen Leute“ und die Macht. Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krummau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche (1680-1781)*, Stuttgart 2003, 373 s.

HOLLENSTEIN, André: *Die Huldigung der Untertanen. Rechtskultur und Herrschaftsordnung (800-1800)* (=Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte, Bd. 36), Stuttgart/New York 1991, 545 s.

HRDLIČKA, Josef: *Konfesijní politika šlechtických vrchností a šlechtická konfesionalizace v Čechách a na Moravě v 16. a 17. století*, ČČH 108(2010), s. 406-442.

HRDLIČKA, Josef: *Die (Re)katholisierung lokaler Amtsträger in Böhmen. Konfession oder Disziplin*, in: R. Leeb – C. Pies – T. Winkelbauer (edd.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, (=Veröffentlichungen des Instituts für Österreichischen Geschichtsforschung, Band 47), Oldenbourg 2007, s. 357-366.

HUBER, Karl Heinrich: *Der „A la vue-Plan über die Landesgränze zwischen Österreich und Böhmen (NÖLB, Signatur B III 136). Eine etwa 300 Jahre alte Karte der Grenzen des nordwestlichen Waldviertels. Transkription und Erläuterungen*, Wv 62(2013), (v tisku).

CHMEL, Josef: *Zur Geschichte des österreichischen Freiherren-Geschlechtes der Eitzinger von Eitzing, [etc.]*, I. II. - Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen (=Kaiserliche Akademie der Wissenschaften). 1(1848), Heft 2, pp.[1]-63; Heft 5, pp.[19]-165).

JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987, s. 568 s.

JUROK, Jiří: *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku*, Nový Jičín 2000, 612 s.

KADLEC, Jaroslav: *Hospodářské poměry na panství třeboňského kláštera v 15. – 16. století*, JSH 47(1978), s. 13-22.

KADLEC, Jaroslav: *Dějiny kláštera Zlaté Koruny*, České Budějovice 1949, 362 s.

KALISTA, Zdeněk: *Tvář baroka*, Praha 1990, 172 s.

KATZENSCHLAGER, Wolfgang: *Die Pfarre Weitra von ihren Anfängen bis zu den josefinischen Reformen* (= disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1968, 182 s. + přílohy [12 číslovaných + 2 (stavební plány) nečíslované]. Kniha uložena: Universitätsbibliothek Wien, Universitätsring 1, 1010-Wien.

KAVKA, František: *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, ČČH 99(2001), s. 225 – 251.

- KEJŘ, Jiří:** *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, 347 s.
- KNITTLER, Herbert:** *Beiträge zur Geschichte der Herrschaft Weitra von 1581 bis 1755* (disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1965, 213 s. Kniha uložena např. v těchto institucích: Universitätsbibliothek Wien, Universitätsring 1, 1010-Wien; Archiv für Heimat- u. Lokalgeschichte Gmünd, Schremserstrasse 6, 3950-Gmünd.
- KNITTLER, Herbert:** *Bauen in der Kleinstadt. Die Baurechnungen der Stadt Weitra von 1431, 1501-09 und 1526*. Krems 2005, 173 s.
- KNITTLER, Herbert:** *Die (Kloster-) Grundherrschaft. Selbstversorgungs-, Rentenbezugs-, Wirtschafts- oder Gutsherrschaft?*, in: Rudolf Malli (ed.) *Der Schatz im Keller. Zur Weinwirtschaft der Waldviertler Klöster* (= Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes 41), Horn-Waidhofen an der Thaya 2001, 304 s.
- KNITTLER, Herbert:** *Eine Weitraer Stadtordnung aus dem Jahre 1523*, Wv 62(2013), s. 63-79.
- KNITTLER, Herbert:** *Machten die Teiche reich? Überlegungen zur Teichwirtschaft in Niederösterreich und ihrer Stellung im feudalen Herrschaftsgefüge*, in: Týž (ed.): *Nutzen, Renten, Erträge. Strukturen und Entwicklung frühneuzeitlicher Feudaleinkommen in Niederösterreich*, Oldenbourg 1989, s. 146-181.
- KOSTLÁN, Antonín:** *K rozsahu poddanských povinností od 15. do druhé poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby*, in: FHB 10(1986), s. 205-248.
- KRAFT, Albrecht:** *Adam Freiherr von Puchheim*, in: *Österreichische Geschichts- und Staatskunde* 1, 1835, s. 353.
- KRÁL, Pavel:** *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku* (=Monographia historica Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis) Volumen 6, České Budějovice 2004, 320 s.
- KRICK, Heinrich Ludwig:** *Das ehemalige Domstift Passau und die ehemalige Kollegiatstifte des Bistums Passau. Chronologische Reihenfolgen ihrer Mitglieder von der Gründung der Stifte bis zu ihrer Aufhebung*, Passau 1922, 280 s.
- KUBEŠ, Jiří:** *Vyšší šlechta z českých zemí v letech 1650-1750. Úvod do tématu*, in: Jiří Kubeš (ed.) *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650 – 1750)*. Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů. Pardubice 2007, s. 9-33.
- KÜNG, Hans:** *Malé dějiny katolické církve*, Brno 2010, 152 s.
- LANDAUF, Andrea:** *Landstände und Landesfürst in der Steiermark unter Maximilian I.* (=DP, Institut für Geschichte der Karl-Franzens-Universität Graz), Graz 2009, 91 s.
- LEDVINKA, Václav:** *Rozmach feudálního velkosatku, jeho strukturální*

proměny a role v ekonomice českých zemí v předbělohorském období, FHB 11(1987), s. 103-127.

LECHNER, Karl: *Besiedlungs- und Herrschaftsgeschichte des Waldviertels. Mit besonderer Berücksichtigung des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, in: Das Waldviertel, Bd. 7 (Geschichte), Horn 1937, s. 1-276.

LERNET, Brigitte: *Die Gegenreformation in der Herrschaft Weitra. 1581-1600* (= diplomová práce, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien), Wien 1997, 123s.

(K dispozici např. v těchto institucích: Universitätsbibliothek Wien, Universitätsring 1, 1010-Wien; Schlossarchiv Weitra, součást inventárních pomůcek).

LERNET, Brigitte: *Die Gegenreformation in der Herrschaft Weitra. 1581-1600*, Wv 51(2002), s. 1-31.

MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526) 1-2*, Praha 2001, 562s.

MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 1471 – 1526 3-4*, Praha 2002, 600s.

MacHARDY, Karin J.: *Staatsbildung in der habsburgischen Ländern in der frühen Neuzeit. Konzepte zur Überwindung des Absolutismusparadigmas*, in: Petr Maťa, Thomas Winkelbauer (edd.) *Die Habsburgermonarchie 1620 – 1640*, Stuttgart 2006, s. 73-99.

MALLI, Rudolf: *Der Schatz im Keller. Zur Weinwirtschaft der Waldviertler Klöster* (=Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes, Band 41), Horn – Waidhofen an der Thaya 2001, 304 s.

MALÝ, Radomír: *Heslo do slovníku*, in: Eva Kantůrková (ed.), *Pekařovské studie*, Praha 1995, s. 12

MARINGER, Manfred – SCHIENDL, Josef: *Burg Heidenreichstein* (= průvodce hradem), 32 s.

MATLAS, Pavel: *Shovívavá vrchnost a neukázněný poddaní. Hranice trestní disciplinace poddanského obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17. - 18. století*, Praha 2011, 330s.

MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004, 1061 s.

MAUR, Eduard: *Geneze a specifické rysy českého pozdněfeudálního velkostatku*, in: *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu* (=AUC, PhilHist 1(1976), s. 229-258.

MAUR, Eduard: *Poddanská problematika v předbělohorských Čechách*, in: FHB 11(1987), s. 133-155.

MAUR, Eduard: *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, HD 7(1981), s. 203-226.

MÍKA, Alois: *Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.-XVII. století)*, in: SH 1(1953), s. 122-213.

MÍKA, Alois: *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském*

- období, in: SH 15(1967), s. 45-75.
- MIKULEC, Jiří:** *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je země, toho je i náboženství*, Praha 2005, 193 s.
- NOFLATSCHER, Heinz:** *Monarchische Willkür? Zur Demission des Wolf Rumpf und Paul Sixt Trautson am Hof Kaiser Rudolfs II. (1600)*, in: Tirol – Österreich – Italien. Festschrift für Josef Riedmann zum 65. Geburtstag, Innsbruck 2005, s. 493 - 516.
- NOVÁK, Antonín:** *Vědomí středověku. Z kulturních dějin prvního tisíciletí*, Praha 2007, 328 s.
- NOVOTNÝ, Robert:** *Dvorská a zemská hierarchie v pozdně středověkých Čechách*. in: *Dvory a rezidence ve středověku*, Dana Dvořáčková-Malá (ed.), (=MHB, Supplementum 1), Praha 2006, s. 145-161. (Dostupné na linku <http://www.dvory-a-rezidence.cz/soubory/DRI/Novotny.pdf>)
- OESTERREICHER, Jiří:** *Bemerkungen zur Lokalisierung des sagenhaften Segor in Kaiser Friedrichs I. Grenzfestlegung von 1179*, Wv 62(2013), s. 80-94.
- OESTERREICHER, Jiří:** *K názvu a stáří vsí Hrdlořezy a Dvory nad Lužnicí na Suchdolsku. Příspěvek k dějinám Suchdolska a „Vitorazska“*, HG 33(2005), s. 157-174.
- OESTERREICHER, Jiří:** *K názvu vsi Rapšachu/Rapischachu/Rottenschachen na Suchdolsku. Příspěvek k dějinám Suchdolska a tzv. českého Vitorazska*, JSH 75(2006), s. 192 - 203.
- OESTERREICHER, Jiří:** *Problematisches „Vitorazsko“. Ein Beitrag zum Verständnis der tschechischen Interpretation der Vergangenheit einer Grenzregion*, Wv 54(2005), s. 21-36.
- OESTERREICHER, Jiří (ed):** *Společná minulost. Gmünd a České Velenice. (Nejen) průvodce vycházkovým okruhem*, České Velenice 2005, 76 s.
- OESTERREICHER, Jiří:** *Tannenbruck – Trpnouze, geneze nazírání okrajové lokality. Příspěvek k dějinám „Vitorazska“ a Novohradska*, in: *Regiony – časoprostorové průsečíky* (= HG, Supplementum II), Praha 2008, s. 127 -149.
- OESTERREICHER, Jiří:** *Tannenbruck-Trpnouze. Zur Genese der Perzeption einer Randlokalität*, Wv 60(2011), s. 30-47.
- OESTERREICHER, Jiří:** *Vitorazský mýtus; Historie římsko-katolické církevní správy v oblasti tzv. českého Vitorazska. Dva příspěvky k historii pohraničního regionu* (= diplomová práce, Historický Ústav Jihočeské univerzity), České Budějovice 2003, 150 s. + přílohy [21 číslovaných]
- OESTERREICHER, Jiří:** *Zur Entstehung der Benennung Rapischach/Rottenschachen im Gebiet des sogenannten „Tschechischen Vitorazsko“ oder der sogenannten „Dreizehn abgetretenen Gemeinden“*, Wv 57(2008), s. 46-56.
- OGILVIE, Sheilagh:** *Vesnická obec a tzv. „druhé nevolnictví“ v raně*

novověkých Čechách, ČČH 107(2009), s. 46 – 94.

OPPEKER, Walpurga: *Joachim von Windhag, Versuch eines Lebensbildes*, in: Fritz Weber (ed.), 300 Jahre Windhag'sche Stipendienstiftung für Niederösterreich, Wien-Ottenstein 1970, s. 7-21.

PATZNIK, Franz: *Die Geschichte der Stadt Gmünd*, Horn 1873, s. 34.

PEKAŘ, Josef: *Kniha o Kostí. Kus české historie. I, II*, Praha 1942, 440 s.

PLAČEK, Miroslav: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, 439s.

PLESSER Alois, *Beiträge zur Geschichte der Pfarre Brand im Heidenreichsteiner Walde*, GB 13(1951), s. 359-372.

PLESSER Alois, *Beiträge zur Geschichte der Pfarre und Stadt Weitra*, GB 6(1898), s. 377-634.

PLESSER Alois, *Beiträge zur Geschichte der Probstei und Pfarre Eisgarn*, in: GB 8(1907), s. 1-74.

PLESSER Alois: *Beiträge zur Geschichte der Pfarre Mistelbach*, in: GB 8(1907), s. 529-553.

PLESSER Alois: *Das Necrologium der Unserer lieben Frauen-Bruderschaft in Weitra, 1395-1740*, in: GB 8(1907), s. 416-426.

PLESSER Alois: *Zur Kirchengeschichte des Waldviertels in der Zeit von 1544 und überhaupt vor dem Ueberhandnehmen des Luthertums*, in: GB 9(1911), s. 59-300.

PLESSER Alois: *Zur Geschichte des Waldviertels vor 1560*, in: GB 11(1932), s. 121-664.

PLESSER Alois: *Zur Kirchengeschichte des Waldviertels vor 1627*, in: GB 12(1939), 14(1954), 756/643 s.

PONGRATZ, Walter: *Das Engelsteiner Verkaufsurbar von 1544*, in: JbLkNÖ, Neue Folge 37(1965-1967), s. 13-197.

PONGRATZ, Walter: *Die ältesten Waldviertler Familiennamen* (=Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes 26, Krems an der Donau 1986, 207 s. (Dostupné na linku

http://familia-austria.at/daten/die_aeltesten_waldviertler_familiennamen_walter_pongratz.pdf)

PONGRATZ, Walter: *Der bäuerliche Wehradel und die Turmhöfe im oberen Waldviertel*, in: Die Kuenringer. Das Werden des Landes Niederösterreich (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums), Wien 1981, s. 550-553.

PONGRATZ, Walter: *Zur Frage der partiellen Ortswüstungen im oberen Waldviertel*, in: JbLkNÖ, Neue Folge 32(1955-1956), Wien 1958, s. 126-133.

PONGRATZ, Walter – KATZENSCHLAGER, Wolfgang: *Die Gründung der Propstei*, in: Hans Hakala - Walter Pongratz (edd.), Zwettl-NÖ, I. Die Kuenringerstadt, Zwettl 1980, s. 187-189.

POSPÍŠIL, Josef: *Klikov na panství chlumeckém*, [rok neuveden ?], 108 s.

PRAŽÁK, Václav: *Převzetí panství Jindřichův Hradec hrabaty Černíny v roce 1694. Anatomie jednoho rituálu*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.) *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku (=Opera historicka 12, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis)*, České Budějovice 2007, s. 159-168.

PUMPR, Pavel: *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století* (disertační práce, Filosofická fakulta brněnské Masarykovy university), Brno 2010, 290 s. (Dostupné na linku http://is.muni.cz/th/12225/ff_d/)

REICHERT, Folker: *Polansteig und Böhmensteig. Zur ältesten Besitzgeschichte der Zisterze Zwettl*, in: JbLkNÖ, Neue Folge 43(1977), s. 64-80.

REINGRABNER, Gustav: *Adel und Reformation*, in: FLdkdNdÖ 21(1976), 158 s. +4 přílohy.

REINGRABNER, Gustav: *Als man um die Religion stritt..., Reformation und Katholische Erneuerung im Waldviertel 1500 - 1660* (=Katalog k stálé expozici nainstalované v prostoru Höbertmuseum der Stadt Horn), Horn 2000, 224 s.

REINGRABNER, Gustav: *Der Horner Bund und die Capitulationsresolution*, in: Týž (ed.) *Adelige Macht und Religionsfreiheit. 1608 Der Horner Bund* (=Sonderausstellung, Museen der Stadt Horn 2008/2009), Horn 2008, s. 183-206.

REINGRABNER, Gustav: *Besonderheiten von Reformation und katholischer Konfessionalisierung im Land unter der Enns*, in: R. Leeb – C. Pies – T. Winkelbauer (edd.) *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, Oldenbourg 2007, s. 357 – 366.

REINGRABNER, Gustav: *Die Herren von Puchheim auf Horn und Wildberg. Beiträge zu ihrer Genealogie*, Wv 14 (1965), s. 4 - 10.

REINGRABNER, Gustav: *Eine Stadt und ihre Herren. Gedanken zu einer kleinen Ausstellung in Horn*, Wv (40)1991, s. 221 – 231.

REINGRABNER, Gustav: *Einige Bemerkungen zur Gegenreformation im Waldviertel um die Mitte des 17. Jahrhundert*, Frühneuzeit-Info 4(1993), Heft 2, s. 132-161.

REINGRABNER, Gustav: *Landesfürstliche Patente zur Reformationsgeschichte, vorzugsweise des Landes unter der Enns*, JbGPrÖ 95(1979), s. 3-19.

SASSMANN, Alois: *Kniha předků Aloise Sassmanna z Malšic 308*. (Dostupné na linku <http://sassmann.webnode.cz>)

SASSMANN, Alois: *Kořeny 1. Putování po starých rodech, aneb co jste na jihočeské frekvenci 106,4 FM neslyšeli*, České Budějovice 2006, 164 s.

SCHEUTZ, Martin: *Kammergut und/oder eigener Stand? Landesfürstliche Städte und der „Zugriff“ der Gegenreformation*, in: R. Leeb – S. C. Pils – T. Winkelbauer (edd.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, Oldenbourg 2007, s. 311-339.

SCHOLZ, Gerhard: *Beiträge zur Geschichte der katholischen Restauration im oberen Waldviertel. 1590-1650* (disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1968, 335 s. + 5 příloh. Kniha uložena: Universitätsbibliothek Wien, Universitätsring 1, 1010-Wien; Regionalbibliothek Gmünd).

SCHUBERT, Markus: *Die Ständegesellschaft in Mähren*, München 2004, 26 s.

SCHWERDLING, Johann Nepomuk: *Geschichte des uralten und seit Jahrhunderten um Landesfürst und Vaterland höchst verdienten, theils fürstlich, theils gräflichen Hauses Starhemberg*, Linz 1830, 465 s. (Dostupné na linku http://books.google.cz/books?id=kcwEAAAIAAJ&hl=cs&source=gbs_similarbooks)

SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života*, Praha 2004, 348 s.

SRBIK, Heinrich: *Die Beziehungen von Staat und Kirche in Österreich während des Mittelalters* (=Forschungen zur inneren Geschichte Österreichs, Band I, Heft I), Innsbruck 1904, s. 75-95.

STEINHAUSER, Walter: *Burg und Herrschaft Raabs a.d.Thaya*, in: JbLkNÖ, Neue Folge 38(1968-70), s. 375-409.

STEJSKAL, Aleš: *Ordál v Mikolech v roce 1554. K problémům interpretace trestně právních pramenů z počátku raného novověku pro studium sociálního myšlení a chování venkovanů*, ČČH 81(2012), s. 90-123.

STEJSKALOVÁ, Helena – STEJSKAL, Aleš: *Od počátku 13. století do poloviny 14. století*, in: *Novohradské hory a novohradské podhůří. Příroda, historie, život*, Praha 2006, 848 s.

STÖGMANN, Arthur: *Die Gegenreformation in Wien. Formen und Folgen für die städtische Gesellschaft (1580-1660)*, in: R. Leeb – S. C. Pils – T. Winkelbauer (edd.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, Oldenbourg 2007, s. 273-288.

STROHMEYER, Arno: *Metropole und moderne Staatsbildung. Konfessionalisierung in Wien und Graz in Vergleich (1564 – 1637)*, in: Marina Dmitrieva – Karen Lambrecht (edd.), *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, Stuttgart 2000, s. 27-44.

SVÁTEK, Josef: *Culturhistorische Bilder aus Böhmen*, Wien 1879, 311 s.

ŠIMŮNEK, Robert: *„Comes“ aneb (Dis)kontinuita v pojetí pozdního středověku*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 404-422.

ŠIMŮNEK, Robert: *Terminologie služebných vztahů v pozdně středověkých*

Čechách, MHB 7(2000), s. 175 – 189.

ŠMERDA, Milan: *Postavení poddaných ve střední Evropě v období pozdního feudalismu se zřetelem k jejich právním vztahům k půdě, zvláště ve Slezsku*, in: SHS 4 (1961), s. 263-321.

TEICHL, Anton: *Geschichte der Herrschaft Gratzen mit Zugrundelegung des Urbars vom Jahre 1553* (Nové Hradky), Gratzen 1899, 350 s. + ostatní [vložené opravy]

TEPPERBERG, Christoph: *Die Herren von Puchheim im Mittelalter. Beiträge zur Geschichte des landsässigen Adels von Niederösterreichs* (=disertační práce, Philosophische Fakultät (?) der Universität Wien), Wien 1978, 172 s.

TLAPÁK, Josef: *K některým otázkám poddanské nezákupní držby v Čechách v 16.-18. století*, in: Právněhistorické studie 19(1975), s. 175-209.

TSCHUDEN, Friedrich: *„Hab ein gar kostbar Gut erfläht. Die Entstehung und Geschichte von bedeutenden Wallfahrtsorten des Waldviertels* (disertační práce, Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät Universität Wien), Wien 2008, 340 s.

VANĚČEK, Václav: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Praha 1976, 534 s.

VÁLKA, Josef: *K současnému stavu otázky „druhého nevolnictví“ ve střeoevropských zemích. Názory o vývoji feudálního pozemkového vlastnictví v 15.-17. století*, ČMM 73(1954), s. 179-220.

WAGNER, Rudolf: *Geschichtliches über das Dorf Zuggers 2*, Die Brücke 2 (2003), s. 7-10.

WEISENSTEINER, Friedrich: *Reformation und Gegenreformation im Gebiete von Gmünd* (disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien) Wien 1949, 164 s.

WELTIN, Max: *Die Gereichtbarkeit*, in: Die Babenberger. 1000 Jahre Babenberger in Österreich, (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseum), Wien, 1976, s. 388-390.

WINKELBAUER, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, in Herwig Wolfram (ed.), Österreichische Geschichte. 1522-1599, Teil 1, 2, Wien 2003, 621 s., 567 s.

WINKELBAUER, Thomas: *Gundaker von Liechtenstein als Grundherr in Niederösterreich und Mähren. Normative Quellen zur Verwaltung und Bewirtschaftung eines Herrschaftskomplexes und zur Reglementierung des Lebens der Untertanen durch einen adeligen Grundherrn sowie zur Organisation des Hofstaats und der Kanzlei eines „Neufürsten“ in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts* (=Fontes rerum austriacarum, Fontes iuris, Bd. 19), Wien-Köln-Weimar 2008, s. 70-72, 559s.

WINKELBAUER, Thomas: *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, MIÖG 34(1999), 656 s.

WINKELBAUER, Thomas: *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, ČČH 98(2000), s. 476-540.

WINKELBAUER, Thomas: *Überkonfessionelles Christentum in der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts in Mähren und seinen Nachbarländern*, in: Libor Jan a kol. (edd.), *Dějiny Moravy a Matice moravská. Problémy a perspektivy*, Brno 2000, s. 131-146.

WINKELBAUER, Thomas: *Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung durch Grundherren in den österreichischen und böhmischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*, ZfHistF 19(1992), s. 317-339.

WINKELBAUER, Thomas: *Krise der Aristokratie? Zum Strukturwandel des Adels in den böhmischen und niederösterreichischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*, MIÖG 100(1992), s. 328-353.

WINKELBAUER, Thomas: *Bauer, Grundherr, Landesfürst. Theorie und Praxis der Herrschaft über Land und Leute in den niederösterreichischen und böhmischen Ländern um 1600*, in: Václav Bůžek (ed.), *Ein Bruderzwisch im Hause Habsburg (1608-1611)*, in: OH 14(2010), s. 73-90.

WINKELBAUER, Thomas: *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Joachim Bahlke – Arno Strohmeyer (edd.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa*, Stuttgart 1999, s. 307-339, zvl. 322-325.

WINKELBAUER, Thomas: *Reformation und Gegenreformation, Konfessionsbildung und Konfessionalisierung in den habsburgischen Ländern und im Erzstift Salzburg (=Vorlesung, Österreichische Geschichte 1526-1918, achte Vorlesungseinheit am Institut für Geschichte der Universität Wien im Sommersemester 2011, notiert von Karl Heinrich Huber am 18. Mai 2011)*, Format A4, 44 s. Soukromý archiv K. H. Hubera.

WINTER, Jan: *Dualismus moci krále a stavů v českém stavovském státě podle pojednání Pavla Stránského O státě českém* (dostupné na linku: <http://tf.webz.cz/jw/stransky.html>)

WIßGRILL, Franz Karl: *Schauplatz des niederösterreichischen landsässigen Adels vom Herren- und Ritter-Stande vom IX. bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts. Puchheim (Fortsetzung)*, Jahrbuch der k.k. heraldischen Gesellschaft Adler, 16/17(1890), s. 189-211.

WOCELKA, Karl: *Kirchengeschichte*, in: Peter Czendes – Ferdinand Opll (edd.), *Wien. Geschichte einer Stadt. Die frühneuzeitliche Residenz (16. - 18. Jahrhundert)*, Wien-Köln-Weimar 2003, s. 311-364.

WOLFRAM, Herwig: *Die Ministerialen und das werdende Land*, in: Die Kuenringer. Das Werden des Landes Niederösterreich (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums), Wien 1981, s. 8-19.

VYBÍRAL, Zdeněk: *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku* (=Monographia historica Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis), Volumen 4, České Budějovice 2004, 390 s.

ZÖLLNER, Erich: *Geschichte Österreichs*, München, Oldenbourg 1990, 727s.

ŽEMLIČKA, Josef: *Kasteláni, vilikové a beneficia v netransformované transformaci*, ČČH 106(2008), s. 109-136.

6. Rejstřík

Rejstřík přikládám primárně proto, aby čtenář mohl rychle dohledat některá závažná základní hesla a fenomény (respektive někdy i jejich definice včetně delších rozborů), na které ve své práci poukazují. Sekundárně pak odkazují i na biografické přehledy hlavních aktérů vitorazských rekatolizačních misí a zmiňují některé další výrazné osoby či šlechtické rodiny/rody. Podotýkám však, že do rejstříku jsem nezařadil zdaleka všechny ve své práci uváděné osoby; figurovaly by zde totiž jinak desítky jmen poměrně nevýznamných vitorazských *poddaných*. Právě tak v rejstříku neuvádím ve své práci až na výjimky zmiňované lokality (výjimkami jsou především lokality spadající do prostoru tzv. českého Vitorazska).

Vitorazské *poddané* lze do jednoho dohledat v dále předložené komentované transkripci písemností fasz. 218. Lokality vytvářející kdysi tzv. „ideální vitorazské panství“ jsou zase zakresleny v dále přiložených mapových přílohách.

V případě, že odkazované heslo, fenomén či postava je v textu uvedena pouze v poznámce pod čarou, uvádím u čísla strany malé písmeno p.

A

absence kalvinismu v Dolních Rakousích: 184, 187p

agenda panství Heidenreichstein (vhled do problematiky): 25p-25p, 173p

agenda statku Reinpolz (vhled do problematiky, rybníkářství): 27-28

Agnesius, Johannes (kat. vizitátor): 177p

alchymie: 114p

Arco, Marie Anna (manželka Wolfa Rumpfa): 115p, 219p, 231p

aristokracie (definice pojmu): 47-49

armiger vel rusticus, tj. svobodník (definice pojmu): 57p, 94,

Arnošt, arcivévoda: 30, 63, 108, 116, 121, 123, 124, 153, 154, 199, 202,

arondace panství Weitra: 231

asekurace a koncese: 14, 17p, 226p

August Silný (polský král): 234p

B

bergrecht, bergobrigkeit, viničná vrchnost (definice pojmu): 64-66

bona occupata: 163

Borovanské klášterství: 64, 86

Breuner, von (šlechtický rod): 220

Bschenich zu Moidrams, Jonas (držitel statku Moidrams): 30, 93, 165, 212, 229p

Buquoyové (česká zemská šlechta): 27p, 173

Burger (první luterský duchovní ve Weitře): 196p, 219

burgrecht (definice pojmu): 56, 65

byrokratizace: 136p

C

Cyprián sv. (učitel církve): 228p

církevní platby a jejich údajné rušení během reformace: 171-172

církevní svátky, jejich znovuzavádění v rekatolizovaném prostředí: 176p

Collalto (šlechtický rod): 200

cuius est regio eius est religio: 16, 17, 43, 122, 124, 152, 153, 186

Č

Česká Cejle, Böhmzeil (Vitorazsko): 26, 73, 74, 92, 93, 100, 105, 106, 129, 189, 195, 213, 214p

člověčenství (nalézání definice fenoménu): 91-94, 130, 133, 185

D

dceřiná farnost: 39, 100, 137, 140, 148p, 179-180, 194p-195p, 220-221

děkanát, tj. vikariát: 124

desátek (mechanismus výběru): 77-78, 171

devotio domestica: 221

Dintl, Johann (farář ve Waidhofen an der Thaya): 203p

Ditrichštejn, Adam: (rekatolizátor na jižní Moravě, příbuzný Rumpfův): 17p, 126p

divoké šelmy na panství Weitra: 167

dolnorakouské selské povstání 1596/7: 147p, 163p, 219, 230p

dominium utile (ius utile): 50, 64, 91

dorfbrigkeit, viz ortsbrigkeit

Dračice: 112, 223

Dvory nad Lužnicí, Beinhöfen, Německé (tj. Vitorazsko): 24-25, 77, 106, 130p, 203, 206p, 209p, 215, 216-219

E

ecclesia propria (haereditatis): 104

Eitzingerové (rakouský šlechtický rod): 172p

emfyteuze: 91

emigrace nekatolických poddaných: 127p, 157, 232-233

Engelstein, panství: 18, 30, 56-57, 104, 175, 187-189, 190-193, 203

episkopální versus presbyteriální církevní organizace: 181-183, 184

excellence (problematika titulatury): 148p

F

Faber, Anton (pastor v Krabonoši): 188, 202-203, 206p

Fabri, Jacob (pastor v Rapšachu): 203p, 206p

Ferabosco, Pietro (císařský architekt), 228

Ferdinand II. (císař): 119p, 122p, 174, 198, 225

Flacius/Flaccius, Mathias (luterský teolog); flaciáni: 187p, 204p

fluktuace luterských duchovních: 177

fojt/vogtherr, fojtství/vogtei, fojtské panství/vogtherrschaft/vogtbrigkeit (pokus o definici pojmu): především 53-58

fojt/vogtherr, fojtství/vogtei, fojtské panství/vogtherrschaft/vogtbrigkeit (ostatní): 28, 36, 39, 40, 59, 60, 61, 63, 75, 76, 79, 80, 83, 86, 92, 93, 98, 109, 131, 132, 133, 154, 208, 220

fojt versus venkovský rychtář (nalézání definice pojmu): 53

forstobrigkeit (definice pojmu): 66-68

forstobrigkeit (ostatní): 75, 76, 87, 208

Františkov: 29

Fürstenbergové (německo-rakouský šlechtický rod): 26p, 48p, 115p, 116p, 145p, 177, 190, 200p, 218p, 221, 228p, 231-235

G

Geyerspergové (šlechtická rodina): 27p

Gmünd (farnost i panství): 18, 23, 26p, 30, 31, 39, 55p, 60, 70, 73, 74, 77, 92, 93, 95, 96, 99,100, 105, 106, 116, 117, 123, 130, 132, 137, 139p, 140p, 143, 151, 161p, 170p, 172, 175, 177p, 179, 180, 181, 183p, 186p, 194-198, 200p, 203, 205, 206, 211, 212p, 214p, 215, 218p, 221, 230p, 231p

Grafenschlag (viz arondace panství): 209

Greiřové zu Wald (šlechtický rod): 30, 60, 61, 78, 106, 116, 123p, 151, 152, 172, 183, 184, 186p, 188, 195, 196, 197, 209p, 214p, 220, 221, 222, 229p, 230p, 231p

grundherrschaft/panství (pokus o definici pojmu): především 58-76

grundherrschaft versus grundobrigkeit (definice pojmů): 58-59

Gugenbichler, Hans (pastor v Pfaffenschlagu): 190p

gült: 89p, 162p, 172

Gurtner, Simon (písař): 89p, 129p

H

Habsburkové (panovnický rod): 13, 15, 16, 29, 45p, 74, 114p, 120-121, 126, 190, 223, 227p, 232

Hackel, Ulrich (opat kláštera Zwettl): 124, 125, 143, 144, 198

Halámky, Witschkoberg (Vitorazsko): 218

Hamr, hamerské polesí: 29, 111-112

Hans von Naglitz (duchovní): 137p

Hardegg von (Grafen): 27, 28

Haug, Andreas (pastor v Ehrendorfu, rodák z Nových Hradů): 187p

Hauser, Hans (pastor v Pfaffenschlagu): 188p, 190

Heidenreichstein (česky také Kamýk), (panství): 23, 25, 25p-26p, 29, 30, 67, 68p, 73p, 74, 97, 111, 151, 172, 173p, 174, 175, 176p, 188, 197p, 199, 200, 201, 202p, 203p, 204, 205p, 206p, 207p, 208p, 216, 217p, 218, 223

Heißbergové (šlechtická rodina): 27p

Herbersteinové (šlechtická rodina): 27p

hierarchické pořádky zemský a dvorský a jejich rozpory: 229

Hieronymus (zběhlý mnich): 178p

Hillinger (pasovský oficiál): 178p

Hoheneich (hoheneichský zázrak 1621): především 222, 169p, dále 178p, 203p

hochadel (viz hochfreie)

hochfreie v Dolních Rakousích (definice pojmu): 41-49, dále 69p, 201p

holde (hledání definice): 49-50, 89-94

homagium: 90, 91, 186

Hoyos-Sprinzenstein (šlechtický rod): 25p, 111

hraběcí titulatura v dolnorakouském prostředí: 42p

hrůzy třicetileté války: 173-175, 181, 198, 222, 232

huldigung: 90, 91, 93

CH

Chlum u Třeboně, Chlumeč, panství: 29, 209, 211, 216

I

ideální vitorazské panství (pokusy o definování fenoménu): 75-76

inwohner, plurál inleute: 80, 125, 126, 128, 130, 154, 155

ius burgense, viz burgrecht: 14, 56, 65

ius patronatus versus ius advocatie (definice pojmů): především 60-62,

J

juliánský kalendář versus gregoriánský kalendář: 171p

kapitál (politický, ekonomický, rodový, reprezentační): 37-38, 47, 227-228, 232-233

Kernparnové (dolnorakouská šlechta): 229p

Khanibal, Christoph (držitel drobných statků u Weitry): 30
Khlesl, Melchior, rekatolizátor, biskup; (pouze životopisné údaje): 119p-120p
Khuen, von (šlechtický rod): 222, 207p
Khurtleb, Christoph (pastor v Pfaffenschlagu): 191p, 193p
Kirchberg am Walde (panství): 18, 23, 27, 30, 65p, 70, 73, 92, 117, 133p, 149p, 169, 175, 176p, 212, 222, 223
Klikov: 29, 223
klosterrat (definice pojmu): 14, 102p, 122p, 189
Kollonitsch, Ernst von (držitel panství Kirchberg): 222
konfesijní nevyhraněnost duchovních ve 2. pol. 16. stol.: 169-170
konfesionalizace (konfessionalisierung): 16p, 37-38
konfessionsbildung (definice pojmu): 16p, 20
konkubinát duchovních (na panství Weitra): 177
konsubstanciace versus transsubstanciace: 170
Körper, Joachim (katolický vizitátor): 203
Koštěnický potok (hraniční česko-dolnorakouský tok): 223
Krabonoš, Zuggers (tj. Vitorazsko): 25, 31p, 67, 73, 97, 148p, 178p, 188, 190, 198-207, 214, 218p, 222
Kuenringové (dolnorakouská šlechta): 42, 45p, 55
L
lán, odvozeno od lehen (původně tedy nikoli míra, ale vyjádření kvality držby): 50
Landau, Achaz von (držitel panství Rappottenstein): 20, 151-157, 175p
Landauerové (dolnorakouská šlechta): 174, 175p, 228p-229p
landgericht: 68-73
latentní překračování hranic panství (v oblasti tzv. českého Vitorazska): 213-219
Latomus Adam (zástupce pasovského oficiála): 31p, 121
lázeňství na Novohradsku (jeho počátek): 196p
Leiß, Benedikt (altenburgský opat, rekatolizátor): 226p

leník (pokus o definici pojmu): 49-53
lenní vztah (pokus o definici fenoménu): 46, 49-53, 57, 162
Leopold, arcivévoda a biskup pasovský: 121
Lichtenštejnové (moravsko-rakouská šlechta): 200p
Litschau, panství: 23, 29, 111, 112, 113, 163, 174, 175p
Losensteinové (rakouská šlechta): 200p
Luz, Johannes (první luterský pastor v Gmündu): 221p

M

Mailberg, johanitská komenda: 88
Maissau, von (dolnorakouský šlechtický rod): 40
majestát císaře Rudolfa II.: 17p
malefice: 196p
Mannshalm (příklad k definici fojtských vazeb): 132p
matriky (zavádění v období rekatolizace): 220-221
Matyáš, arcivévoda: 119p-120p, 121, 205p, 208p, 226p, 231p
Maxmilián II. a jeho podpora rekatolizaci: 14, 116, 226p
Metz, Lorenz (farář v Gmündu): 197
Míková klasifikace českých dominií podle počtu osedlých: 37, 83, 84, 86
milostné avantýry duchovních, konkubinát: 176
ministerialita, landadel v Dolních Rakousích: 16, 37, 41-49, 50-53, 56, 69p, 124, 184
místní vrchnost, viz ortsobrigkeit/dorfobrigkeit
Mladošovice (výstavba věže chrámu financovaná obecní samosprávou): 109-111
Morakschy von (Mrakešové z Noskova) (dolnorakouská šlechta českého původu): 163p
Muscul, Andreas (biskup frankfurtský): 203p

N

Nakolice, Naglitz (tj. Vitorazsko): 26-29, 76, 129, 130, 168, 175, 217
Nakoličtí a zázrak v Hoheneich: 169p

nazírání ciziny: 228-229

nedostatek duchovních, personální unie, pastorage ex currendo: 177-181

Neusee, Friedrich (biskup vídeňský): 203p

nevolnictví: 90p, 109p

Nová Bystřice (panství): 29, 182, 215

Nová Ves nad Lužnicí, Erdweiß (tj. Vitorazsko): 24-25, 77, 78p, 100, 105, 106, 115, 129, 131p, 138p, 188, 190, 195, 199p, 202, 203, 208, 211, 215, 216, 218

Nové Hrady, panství (srovnání s panstvím Weitra): 84-85

Nové Hrady, panství (ostatní zmínky) 52, 174, 175p, 214p, 215

O

obročí (bona beneficii): 55p-56p, 198

ohlas rekatolizace Weitry v písemnostech rožmberských úředníků: 30p

ortsobrigkeit/dorfobrigkeit (pokus o definici pojmu): 61-65

osedlý (definice pojmu): 94-95

P

paralelní panství (pokus o definici pojmu): 22, 36, 75-76, 86-89, 131, 145,

patrimonijní versus patronátní vazby, kritéria patronátu (úvod do problematiky): 98-107

patronholde: 105p

Pernštejnové (česko-moravská zemská šlechta): 81-83

Pezelt/Petzeld, Adam (gmündský farář): 105, 137p, 143, 196p

poddaný/untertan (úvod do problematiky, hledání definice): 89-95

poprava, viz landgericht

Pollheimové (rakouská šlechta): 200p

Prag, Christoph von (držitel panství Engelstein): 30, 162p, 165, 190-193, 229p

pravá reformace (hledání definice): 16p

Pregelius, Johann (katolický vizitátor): 207

Proyer, Petr (pastor v Krabonoši): 203p

propůjčování lén (katolickým seniorem luterským vazalům): 162-163
především poddaní, či především farníci? (úvod do problematiky): 99-102
přejmenovávání farních chrámů na zámecké kaple: 188p, 205
příkázání se, viz fojtství
Puchheim, Anna von (držitelka panství Heidenreichstein): 30, 175, 188, 200, 202p, 205p
Puchheimové, von Puchheim/Buchamb: 25p, 26p, 42, 45p, 96, 111, 132p, 151, 172, 173p, 175p, 182-183, 198, 201, 202, 203p, 205-207, 222, 223
pytláctví: 217
R
Raabs (panství spjaté s držbou hraběcího titulu): 42p
Rappachové (rakouská šlechta): 200p
Rappottenstein, panství: 18, 153, 156, 175p, 187p, 230p
Rapšach, Rottenschachen (tj. Vitorazsko): 29, 32p, 67, 148p, 172p, 203p, 205, 206, 215, 217, 222
Rapšach (rušení beneficií rapšašské farnosti v období reformace): 172
rapšaško-klikovské sousedství a jeho specifita: 223
Rastensfeld (panství): 143p
reformace a její šíření zdola (teze): 184-185
reformační důraz na svědomí jedince: 182-183
rekatolizace v Rakousích před roky cca. 1587-1590 (vhled do problematiky): 13-17
rekatolizační strategie: 188-189
rekogniční poplatky (hledání definice): 95-97, 132
rentovně-režijní velkostatek Weitra: 230
Rettlinger, Georg (luterský pastor ve Weitře): 123p
Rojetín (ves na Moravě): 81-83
Rokitta, Hanns (duchovní v Gmündu): 177p, 195p
Rosenau, panství: 18, 30
z Rožmberka, Oldřich II. (fojt, tj. oprávc zlatokorunského klášterství): 78-79

z Rožmberka, Vilém: 196p
z Rožmberka, Petr Vok: 204p
Rožmberkové (jihočeská šlechta): 30p, 42, 46, 47p, 52, 79, 110, 112
Rumpf zum Wielroß, Wolf (životopisné údaje): 114p-115p
Rußpach, Georg von: 27p
S/Š
Sachsengang, Simon: 89p
Salmové (rakouská šlechta): 200p
Salzweg (spojnice mezi Pyhrabruckem a Suchdolem): 215p
Sauerer von Saurerbach, Maximus (rekatolizátor): 124, 141p, 143p
Schallerové (dolnorakouská nižší šlechta): 104, 188p
Scherfenbergové (rakouská šlechta): 200p
schloßpastor (definování pojmu): 36, 231p
Schönborn-Buchheim (šlechtická rodina): 25p
Schrems, panství: 18p, 176p, 230p
Streinové von Schwarzenau von (dolnorakouská šlechta): 200p
Schwarzmann, Georg von (vitorazský hejtman; životopisné údaje): 117-119
Slavata, Vilém z Chlumu a Košumberka: 182
Sonderndorf, Hektor von (držitel panství Kirchberg): 30, 116, 117, 169, 175, 175p
Sonderndorfové (dolnorakouská šlechta): 27p, 70, 154p, 175p, 230p
sozialdisziplinierung: 19, 218
stadtbrogkeit, viz burgrecht
Starhenbergové (rakouská šlechta): 200p
stavovské nazírání reality versus zeměpanské (zeměpán jako první mezi rovnými?): 41-49
Streinové von Schwarzenau (rakouská šlechta): 200p
Stubenbergové (rakouská šlechta): 42, 200p
Suchdolští a Hrdlořezští, poddaní vitorazského panství? (problematika rekogničních poplatků): 96-98

svobodníci (hledání definice): 57p, 94

Swift, Bartolomeus (luterský pastor v Oberkirchen): 185-186

šlechta jako nositel rekatolizace v Dolních Rakousích před r. cca. 1620: 226

šlechtický rod versus šlechtická rodina: 233

šíření reformace zdola (teoretické úvahy): 186p

T

Thumeritz (dolnorakouské panství): 210p

Tineckhen, Bernhard (vitorazský kaplan, později vizitátor): 180, 205p

Totenweg (spojnice z Beinhöfen do Gmündu): 214p

Tovačovský z Cimburka, Ctibor: 51

transsubstanciace: 170, 176p

tresty pro rebelující poddané: 126-127

Tridentinum: 136, 176-177, 184

Trpnouze, Tannenbruck (Vitorazsko): 202, 215

Třeboň, panství (srovnání s panstvím Weitra): 84-86

Třeboň, klášterství: 86

Tušť, Schwarzbach (tj. Vitorazsko): 29, 67, 74, 96, 97, 204p, 215, 216p, 217

U/Ü

überländ (definice): 130

Ulmer, Heinrich (farář): 197

univerzalita středoevropského prostoru (teze): 40

ungeldhoheit (definice): 74

uralt recht und herkommen (definice): 132-133

Ursylvanus, Georg (světelský probošt, základní údaje): 120-121

uštěpačné poznámky Melchiora Khlesla na Rumpfovu adresu: 159-160

V

Velenice (České), Unterwielands, Oberwielands: 21, 26, 88, 92p, 93, 100, 105, 106, 129, 131, 132, 137p, 166p, 175p, 212, 213

Vogtei, weltliche Vogtei (definice): 53-57

vesnická samospráva (teze): 108-113

Vitorazsko (vymezení pojmu; geografické vymezení prostoru): 23-24

vrchní zeměpánovo vogtherrschaft: 98-99

Vyšné, Weißenbach/Weißpach (Vitorazsko): 26-28, 70, 76, 130, 144, 150p, 169, 175p, 215

W

Wald, panství: 231p

Wasserburgerové (dolnorakouská šlechta): 229p

von Wild- und Rheingrafen (rakouská šlechta): 200p

Windhaag, Joachim Enzmilner von: 17p, 227p

Z

záduší (bona fabricae): 55p, 198

zdravotní problémy jako důvody absencí: 165p

Zelkingové (rakouská šlechta): 200p

zeměpánova podpora subjektu ekonomicky spolehlivějšího: 192p

zemská dolnorakouská církev (důvody jejího nevytvoření): 184

zimní období (chlad a dravé šelmy) jako překážka rekatolizačních misí: 166-167

Zinsendorf, von (dolnorakouská šlechta): 200p, 207p

Zlatokorunské klášterství: 78-80

ztracená zповědní cetle: 138

Zwettl, probošství versus opatství: 120

Ž

žena v roli držitelky gruntu: 139

ženská příjmení ve vitorazské rekatolizační agendě: 139

ženy setrvávající v luterství: 150-151

ze Žerotína, Karel starší: 81

II. (PŘÍLOHY)

I) TRANSKRIPCE PÍSEMNOSTÍ FASCIKLU 218

Ia) Komentář k transkripci

Užitý způsob citace:

Transkribované písemnosti se nacházejí v zámeckém fürstenberském archivu ve Weitře, konkrétně ve fasciklu č. 218. Německy píšící badatelé užívají při jejich citaci zpravidla tohoto způsobu: *Schloßarchiv Weitra (SAW, či SA Weitra), Fasz. 218*. Tento způsob citování jsem po jejich vzoru užil ve své práci také.

Poznámka:

Od vydání diplomové práce B. Lernet došlo pod vedením německého historika a fürstenberského zámeckého archiváře Dr. Arno Strohmeyera k přesignování velké části archivního fondu zámeckého vitorazského archivu, proto lze studovanou agendu v současnosti nalézt pod signaturou *SAW, HA 7/5*. Osobně však dávám přednost starému způsobu signování i proto, že právě takto citovali všichni mí předchůdci z řad historiků pracující s tímto fasciklem.

Většinu transkribovaných písemností představuje korespondence, menší část pak evidenční seznamy a registry, ojediněle navíc další útvary (traktát, revers, zповědní cedule, vyplněný formulář). Korespondence (především kratší dopisy nepřesahující dvě strany tehdy nejspíše „standardnějšího“ formátu cca. 21X31 cm). Ani obsáhlejší evidenční seznamy a rejstříky nejsou až na výjimky paginovány/stránkovány. Proto bývá německými historiky dále běžně citováno: *..Fasz. 218, unfol*. Tento způsob citace pro svou potřebu dále rozšiřuji takto: *..Fasz. 218 (v originále) unfol*. Předkládané transkribované písemnosti jsem totiž pro lepší orientaci v textu dodatečně paginoval (srov. níže).

Dodatečná paginace:

V předkládaných přílohách užívám u jednolistových dokumentů prostého označení *přední strana listu 1, tj. fol. 1v (=vordere Seite) a zadní*

strana listu 1, tj. fol. 1r (=Rückseite). U vícelistových dokumentů postupují stejně (např. přední strana listu 2, tj. fol. 2v). Připouštím, že se v některých případech jedná o velké zjednodušení problematiky; některé listy formátu cca. 21X31 cm jsou totiž podélně dále přehnuty, čímž vznikají jakési dva pseudolisty formátu cca. 10,5X31, někdy popsané ze všech (tj. čtyř) stran.

Chronologie:

Předkládané transkribované texty jsou v příloze rigorózní práce srovnány pokud možno chronologicky. Chronologické kritérium představuje pak u dokumentů vzniklých na Weitře datum jejich vzniku. U dokumentů přijatých rozhoduje zpravidla i zde datum vystavení dokumentu, v ojedinělých případech přihlížím ovšem i k datu přijetí dokumentu vitorazskou vrchnostenskou kancelář. Jistý problém představují pochopitelně nedatované dokumenty, avšak i zde lze dobu jejich vzniku stanovit až na výjimky poměrně přesně.

Poznámka:

Gmündský zповědní seznam uvádím jako fundamentální písemný pramen dokladující přednost patrimonijních vazeb před vazbami patronátními i s jeho kritickým rozbořem na prvním místě před všemi ostatními v příloze Ib). Ostatní dokumenty jsou evidovány v přílohách označených Ic) a chronologicky číslovány 01 – 57.

Komentáře k transkripci:

a) Fyzická podoba složky (fasciklu) 218:

Zámecký archiv je dnes uložen v jednom z méně významných prostorů severního traktu zámku ve druhém patře, napravo od konstrukce hlavní věže, v jakémsi předpokoji s jediným vstupem z chodby (táž chodba odděluje pak prostor archivu s mnohem dominantnějšími a navzájem spolu enfiládou dále propojenými sály, ve kterých je uchovávána fürstenberská knihovna). Zde, v moderním kovovém regálu vyplňujícím cele od shora dolů jedinou východní stranu místnosti, se mezi ostatními archivními materiály

uloženými v papírových krabicích z tvrdého papíru, nachází také složka, tj. fasz. 218, která dnes obsahuje celkem 57 různých písemností.¹ Všechny zde shromážděné písemnosti byly napsány původně na bílém papírovém podkladě, který v průběhu let oxidoval, špinil se a do jisté míry také podléhal poškození. Některá místa textů jsou proto dnes nečitelná, a to zvláště v místech, kde byl papír přehnutý, následkem vybledlého inkoustu a do jisté míry i vinou v minulosti ne vždy šetrného archivování (na řadě písemností je patrné poškození textu i samotného podkladu vodou a vůbec vlhkem).

Každá písemnost (až na výjimky) je opatřena zpravidla jedním evidenčním razítkem (modrým oválným razítkem s textem „* Schloss-Archiv * Weitra *“. I vícefoliové písemnosti bývají jen zcela výjimečně opatřeny vícero evidenčními razítky na různých foliích dokumentu.

Z celkového počtu 57(58) dochovaných písemností tvoří více než 50% (přesně 31 písemností) dopisy a mandáty. Zvláštní část transkribované agendy představují kopie dopisů/mandátů (copia, abschrift). Zatímco originály vzniklé zpravidla v místodržitelství vídeňské kanceláři byly adresovány nekatolickým stavům žijícím v okolí vitorazského panství, směřovaly jejich kopie sepsané tamtéž skrze Melchiora Khlesla a Geoga Ursylvana do rukou vitorazského hejtmana. Ten pak včasné získané informací dále vhodně užíval při tvorbě rekatolizačních strategií na panství Weitra.

19 z celkového počtu 57(58) písemností představuje různé evidenční

---

¹ Fyzicky se ve fasciklu nachází nyní (rok 2014) 55 písemností. Dvě písemnosti byly totiž z fasciklu 218 dlouhodobě vyčleněny pro potřeby zámecké výstavní expozice pojednávající o minulosti zámku a panství Weitra. Z odkazů v pracích B. Lernet i T. Winkelbauera lze však dovodit, že ještě před několika málo lety složka obsahovala minimálně dokument více. Avšak ona oběma badateli zmiňovaná zповědní cedule, datovaná k 19. únoru 1589, je již minimálně od roku 2005 (tehdy jsem totiž fascikl poprvé prohlížel spolu s W. Katzenschlagerem) neznámá. Šťastnou souhrou náhod publikoval ovšem právě Winkelbauer ztracenou ceduli v jedné ze svých knih jako součást obrazových příloh. Takže i zde je konečně transkripce možná. Srov. také pozn. č. 258 (s. 138) této rig. práce.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

seznamy, přehledy a abecedně poskládané sumáře vitorazských poddaných. I tyto písemnosti jsou ovšem vícevrstevné a velmi různorodé. Jejich součástí jsou totiž někdy i velmi zajímavé texty poddanských přísah, neméně zajímavá odůvodnění absencí rebelujících poddaných, archy s chybně sečtenými počty poddaných a dokonce i jakési přípravné kalkulace (prognózy) s výčtem možných rizik, které lze očekávat od nepřátelských luterských pastorů.

Ostatních typů písemností je již méně, jsou ovšem na druhé straně skutečně různorodého zaměření. Jmenovitě zde nalezneme dva memoriály (koncepty sestavené jako opora pro ústní jednání mezi Melchiorem Khlesem a Georgem Schwarzmannem), jeden revers (zběhlý vitorazský měšťan vyznává, že je řádným katolíkem), jeden „předtištěný“ a vyplněný formulář (Wolf Rumpf formálně žádá pasovského biskupa o svolení jím navrženého kandidáta na post vitorazského faráře) a dále dvanáctistránkový traktát o významu přijímání sub una, jehož původcem je sám Melchior Khlesl.

b) K problematice transkribování písemných pramenů:

Úvod:

Mag. Karl Heinrich Huber mi po svých zkušenostech s transkripcí gmündského urbáře z r. 1595 doporučil transkribovat písemnosti uložené ve vitorazském archivu podle těchto vzorů: FEIGL & STOCKINGER (Urbare Meissau, Sonnberg v edici FRA, Font. iur.), WINKELBAUER, Thomas (Gundacker v. Liechtenstein v téže edici FRA, Font. iur.) a SCHNEIDER, Günter (Urbar des Zisterzienserklosters Zwettl von 1457, opět též edice FRA, Font. iur.). Zvláště pak hovořil o problematice zaznamenání ß (ostrého s), které doporučil vždy nahrazovat ss (dvěma s) a o problematice ú, které doporučil přepisovat na prosté u. Jak bude patrné z dalšího přehledu, základními zásadami doporučené transkripce jsem se většinou řídil, právě v

případě ß a ú jsem však doporučení svého kolegy částečně nerespektoval. Své důvody bych mohl označit v první řadě za pocitové a estetické, neznamena to však, že by postrádaly jisté *ratio*. V první řadě mi bylo líto “znásilňovat” ony staré texty z konce 16. století byť jen tak, že bych měnil i jen podobu grafémů některých slov. Proč bych totiž – a to je ovšem zamyšlení již veskrze filozofické – měl ještě dnes unifikovat grafickou podobu německého jazyka z konce 16. století, když sami germanisté již několik generací dobře vědí, že právě pro němčinu tohoto období byla typická různost jejích grafických forem, multiplikovaná navíc tím, že v onom obrovském německy hovořícím prostoru stále ještě neexistoval jednotný německý jazyk s jasnými gramatickými pravidly, nýbrž že se zde stále ještě i v písemném projevu vycházelo z tzv. *lingua vernacula*.

Takto netypicky za pomoci v podstatě podružné problematiky edičního přepisu grafémů ß a ú jsem se ovšem nyní přiblížil k samotnému jádru problému, který *expressis verbis* vyjádřen zní: kde je ona vhodná hranice, kterou by editor neměl překročit, aby transkribovaný text byl nejenom srozumitelný (= upřednostnění obsahu a částečná unifikace), nýbrž aby vypovídal spíše cosi i o samotné době vzniku (= formální hledisko, estetické hledisko, apod.).

Problematika způsobu transkripce se navíc ozývá o to palčivěji tam, kde již bylo v minulosti transkribováno. Jak například vyřešit převzetí některých transkribovaných pasáží z děl řekněme Fr. Patznika, G. Scholze, B. Lernet, či G. E. Waldauase do hlavního textu mé práce, když se jejich transkripční úzus liší nejenom od onoho mnou propagovaného, nýbrž liší se i mezi zmíněnými autory navzájem? Jeden důsledně dodržuje pravidlo psaní velkých písmen u substantiv, jiný nikoli. Jiný alespoň u antroponym dodržuje přesnou podobu užitých grafémů včetně akutů a další opět nikoli.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Jak tedy ony záležitosti uspokojivě řešit? Vše opět přetranskribovat podle úzu, který sám propaguji? Či mám snad onu nejednotu transkripce dále zachovávat?

Zvolil jsem následující postup: transkripce autorů přejaté do hlavního textu nepozměňuji, byť tedy např. citovaná pasáž z díla B. Lernet obsahující transkribovaný text fasciklu 218 může být odlišná od transkripce dále uváděné v přílohách Ib a Ic) 1-57. V případě samotné transkripce dokumentů z fasciklu 218 postupuji takto:

c) ediční pravidla:

1. Dělení slov či naopak jejich psaní dohromady. Oproti doporučení dělit či naopak slučovat slova, s výjimkou: a) geografických jmen; b) názvů jevů, jsem se rozhodl z estetických důvodů tyto změny neprovádět. Ve výsledku je pak mnou předkládaný text více autentický a případný badatel nemusí *ad fontes* ověřovat, zda nějaká nejednoznačná pasáž byla či nebyla editorem upravena. Např. *Ober Zeill* neslučuji proto na *Oberzeill*; *Leder Thall* neslučuji na *Ledertall* a neupravuji toto oikonymum pochopitelně ani na dnes užívané *Ledertal*. *Unser Fraúen* neupravuji zase na *Unserfrauen* či dnešní *Unserfrau*.

Podobně neupravené ponechávám i další jevy, např. *religion weesen* (namísto *Religionwesen*), *general reformation* (namísto *Generalreformation*), případně *vogt herr* (namísto *Vogtherr*).

Jiná spojení však po vzoru současného německého pravopisu naopak upravuji; např. vedle sebe stojící kompozita se shodným základovým slovem odděluji pomlčkou (tj. *ernante vogt unnd unnderthanen* upravuji na *ernante vogt- unnd unnderthanen*).

2. Grafémy ß a ss jsem oproti pravidlům ponechal v té formě, v jaké jsou i v originálu. Musím ovšem současně poznamenat, že v některých místech originálu je poměrně nesnadné oba grafémy rozlišit. Nedržím se tedy onoho pravidla, které určuje, že dvojité ss bývá přepisováno jednoduchým s.
3. Texty přepisuji kurzívou, latinská slova, která byla v originálních textech odlišena jiným typem písma, zvýrazňuji tím, že je v kurzivě neuvádím. I v některých dalších případech, zvláště tehdy, když na tyto zvláštnosti záměrně poukazuji speciální poznámkou pod čarou, používám jiného typu písma než kurzívy.
4. Zpravidla také nedodržuji původního členění odstavců, neboť ty nebývají v originálních textech téměř užívány. Odstavce transkribovaných textů jsou tedy téměř vždy nepůvodní.
5. Problematiku psaní velkých písmen pojednámve zvláštní podkapitole.
6. Texty záměrně neunifikuji. Proto i v jedné větě je možno setkat se např. s těmito varietami: *Christus/Cristus*, *kirche/khirche*, *rathaus/radthaus*.
7. Skupiny konsonant zůstaly i v přepisu zachovány, např. *unnderthanen* (namísto *untertanen*), *thumbbrobst* (namísto *thumbrobst*, tj. *Domprobst*), *abschriefften* (namísto *abschriften*), *widerrummb* (namísto *wiederum*), *freundt* (namísto *freund*), atd.
8. Dodržuji pravidlo zaměňovat i za j a u (ú) za v a opačně podle výslovnosti transkribovaného slova. Proto např. tvar *beúellch* transkribuji jako *bevellch* (recte *Befehl*).
9. Psaní velkých a malých písmen:
  - a) Substantiva nepíší až na výjimky charakterizované v bodech 9 b), c), d), e) velkým počátečním písmenem, pokud nejsou v originálu uvedena velkým počátečním písmenem.

- b) Geografická jména (např. Weitra, Böhmzeil) a antroponyma (např. Georg Schwarzman) píší naopak vždy s velkým počátečním písmenem.
  - c) Velkým písmenem píší také adjektiva, o kterých se domnívám, že jsou apelativními příjmy, např. *Peter Plindt* (tj. Petr Slepce), apod.
  - d) Velkým písmenem píší též adjektiva odvozená od substantiv-oikonym, např. *Weitraer vogtholden* (vitorazští poddaní).
  - e) Velkými písmeny píší vždy slova Gott a Christus/Cristus.
10. Ligatury či zkratky rozepisují v plném tvaru do těchto [].

Poznámky pod čarou:

1. V první řadě je jich užito k podrobnější lokalizaci daného oikonyma. Při lokalizaci uvádím zpravidla jeho vzdálenost od Weitry. Např. „*Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.*“
2. Dále jsou v poznámkách pod čarou uvedeny medailonky hlavních aktérů vitorazských rekatolizací. Např. „*Jonas Bs Schönig, mezi lety cca. 1570 – 1604 držitel statku Moidrams se sídlem v zámečku Moidrams (dnes katastr města Zwettl.*“
3. Pokud je v textu zmíněno *panství*, či *statek*, jsou také krátce charakterizovány, např. takto: „*K malému panství Wasen patřilo celkem 32 domů v pěti vsích. Sídlem byla pak stejnojmenná vodní tvrž, zbořená během prvního roku českého stavovského povstání v r. 1619, jejíž nepatrné zbytky se nachází nad lokalitou Unterlembach, místní části obce Grossdietmanns, cca. 6 km severoseverozápadně do Weitry.*“

4. V poznámkách pod čarou jsou dále komentována nečitelná místa textů, např. hodnocením „*nečitelné*“. Některé dnes neznámé výrazy jsou v poznámkách dále vysvětleny, např. „*glüb; recte: gelübde*“.
5. Ostatní vysvětlivky včetně mých prezentovaných hypotéz (povaha některých dokumentů umožňuje zvláště poukázat na některé skutečnosti, které jsou právě v poznámkách pod čarou podrobněji vyloženy).
6. Aby v edici nedošlo k přílišnému nahromadění poznámek pod čarou, neuvádím v některých přílohách v hlavním textu vždy jen čistopis, ale někde i případné přeškrtnuté pasáže bez dalšího komentáře. Podobný postup je však užit pouze marginálně.

Ke struktuře příloh:

Každá příloha je mimo počáteční signaturu a dataci opatřena v úvodu českým regestem, ve kterém je shrnuto, o čem se v německém (německo-latinském) textu píše.

Ib)

Kritický rozbor gmündského zpovědního seznamu z 21. prosince 1587.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v;² modré oválné razítko s textem: * Schloss-Archiv * Weitra *³]

[připis jinou rukou]

***Verzeichnus deren Weittraischen unnderthanen,
so den 21. dezember 87 zu Gmündt gepeücht.***

[táž přední strana listu 1, tj. fol. 1v; rukou písaře seznamu, nejspíše gmündského faráře Adama Pezelda/Petzelta:]

beichtkünder.

(-) Frantz Fleischackher.³

Christoff Patzer.⁴

Wolff Seidl.⁵

Georg Schober.⁶

(-) Anndre Binder.⁷

---

² Dokument je nepaginovaný. Pro lepší orientaci v dokumentu však dodatečně (paginuji). Protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky jen antroponyma a oikonyma, ponechávám je bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

³ Vitorazský urbář z r. 1585 jej jako svého poddaného ve sledovaných vsích Böhmeil, Erdweiß a Wielands neuvádí. Poddaný tohoto jména není evidován ani v urbáři panství Gmünd, Schrems a Rosenau z roku 1595 u lokalit Böhmeil, Gmünd (město i předměstí) a Dietmanns (tyto lokality spoluutvářely spolu se vsí Ehrendorf gmündský farní obvod). SAW, Urbar der Hft. Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182); Archiv für Heimat- u. Lokalgeschichte Gmünd (=AG), Herrschaftsurbar von Gmünd, Schrems und Rosenau 1595, sign. H1.

⁴ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 je uveden jako poddaný (grundholde) z Böhmeil, který je spolu s několika dalšími povinován „*der herrschafft Weittra dem grundtdienst, robatt, unnd aller jurisdiction ausser des lanndtgerichts*“ (citováno z nadpisu kapitoly Böhmeil). SAW, Urbar der Hft. Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182), fol. 206v. *Christoff Pazer* – takto se jeho příjmení objevuje zapsané na citovaném místě v urbáři – odváděl mimo jiné „na Vitoraz“ i pololetní úrok tři denáry za jedno jitro louky (tedy za dominikál) v Erdweiß. „*mer [hat er] ain tagwerch wiesmadt zu Ordtweiß, Georgy drey phenning, Michaely drey phenning.*“

⁵ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 u vsi Böhmeil neregistrován. V urbáři panství Gmünd z roku 1595 u této vsi naopak registrován v kapitole nadepsané „*Behauster diennst an der Behaimber Zeill, so mit gründtdienst, steür, robat und aller jurisdiction zu der herrschafft Gmündt gehörig, und diennen jährlichen, wie hernach volgt.*“ AG, Hft.U. von Gmünd, Schrems [etc.], (jako pozn. 2), fol. A65r.

⁶ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 je opakovaně uveden jako vitorazský poddaný (grundholde) ze vsi Böhmeil. SAW, Urbar der Hft. Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182), fol. 206r,v.

⁷ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 je jako poddaný (grundholde) opakovaně uveden ve formě *Anndre Pündter* pro Erdweiß. SAW, Urbar der Hft. Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182), fol. 145v a 149r.

Paúll Stärtzenschodt.⁸

Thaman Herr.⁹

Philip Müllner.¹⁰

(-) Hainrich Böchamb.¹¹

Wölffel Hinckhl.¹²

Michael Langkh.¹³

Colman Lang.¹⁴

Georg Herr.¹⁵

---

⁸ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 je jako poddaný (vogtholde) opakovaně uveden pro Wielands. SAW, Urbar der Herrschaft Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182), fol. 229r, 232r. V rekatolizační agendě panství Weitra se pak jeho jméno objevuje zapsáno jako *Andree Stärzenshopf*. SAW, *Verzeichnus aller bürger unnd inleüt in der stat Weitra unnd Lederthall im dezember des 87ten jares*, fol. 7r.

⁹ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 je jako poddaný (grundholde) opakovaně uveden pod jménem *Thoman Heher* pro Erdweiß. SAW, Urbar der Hft. Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182), fol. 62r, 145v, 148v. Příjmení Herr, Her, Heher, Hecher apod. není naopak urbářem panství Gmünd pro město Gmünd k roku 1595 vůbec doloženo.

¹⁰ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 je jako poddaný (grundholde) opakovaně uveden pro Erdweiß. SAW, Urbar der Hft Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182), fol. 62r, 144v.

¹¹ Vitorazský poddaný (grundholde) z Erdweiß, doložený v rekatolizačních seznamech tohoto panství z let 1587-1588. Konkrétně jej ve formě *Heinrich Béheim* nalezneme u Erdweiß např. v seznamu těch vitorazských poddaných, kteří se k 26. lednu 1588 stále ještě nevyzpovali. SAW, *Verzeichnus deren so den 26. january anno [15]88 in der herrschafft Weitra noch nicht gepeücht*, fol.2v. Ve vitorazských urbářích jeho jméno naopak zachyceno není. V urbáři z roku 1571 nalezneme totiž jen *Hanibala Beheimba* a *Urbana Beheimba*. SAW, Urbar der Hft. Weitra 1571, Ms. 1 (alt 181), fol. 89v. V urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) je tomu právě tak, jen jejich identifikace je obtížnější. Na fol. 62v nalezneme totiž namísto jména *Hanibal* pojmenování *Hebl*. Na fol. 146r pak sice nalezneme *Urbana Beheimba* v nám známé podobě, na fol. 149v vystupuje tento poddaný ovšem již pod označením „*Urban auf der wiesen*.“ Pod označením „*auf der wiesen*“ byla v obou vitorazských urbářích založených v 16. století míněna lokalita Beinhöfen/Německé, dnes samostatná obec Dvory nad Lužnicí. Důkaz o tom, že *Urban Beheimb* je identický s „*Urbanem auf der wiesen*“ poskytuje pak vitorazský urbář z roku 1635. Ve zvláštním oddíle kapitoly věnované vsi Erdweiß, nadepsaném „*Underthanen zu den Peinhöfen*“, se ihned v prvním odstavci nachází klíč k řešení této malé záhady: „*Jörg Lang Häbele hat ein haus, so Urban Behaimb gehabt*.“ SAW, Urbar der Hft. Weitra 1635 (mit Nachträgen bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts), Ms. 5/1 (alt 185) s. 382. Problematický je též etymologický rozbor tohoto příjmení. Je odvozeno od „*behaimb*“, tj. Čechy, anebo od „*puchheim*“, tj. poddaný pánů z Puchheimu?

¹² Pro Erdweiß v témže urbáři uveden jako poddaný (grundholde) *Wolfgang Hinckher*. SAW, Urbar der Hft. Weitra 1585, Ms. 2 (alt 182), fol. 145v.

¹³ Příjmení Lang není v Gmündu (městě i předměstí) včetně jeho nejrůznějších variet gmündským urbářem (jako pozn. č. 2) pro rok 1595 vůbec doloženo. Podobně se v témže urbáři nevyskytuje ani mezi poddanými z Böhmzeil a z Dietmanns. Vitorazský urbář dokládá naopak toto příjmení pro ves Erdweiß, srov. následující pozn. 13.

¹⁴ Pro Erdweiß v témže vitorazském urbáři (jako pozn. č. 2) uveden na fol. 146r, 149r a 62v jako poddaný (grundholde) *Collman Lannckh*.

¹⁵ Domnívám se, že je identický s *Georgem Heherem* z Erdweiß, doloženým vitorazským urbářem z roku 1585 (jako pozn. č. 2) na fol. 144v a 149r. Ani toto příjmení včetně jeho nejrůznějších variet

---

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Georg Bergfeldner.¹⁶

Anndre Harböckh.¹⁷

Wolff Schúester.¹⁸

Steffan Schelm.¹⁹

Wolff Stöeffel.²⁰

Hannß Fúeß.²¹

Mathes Glasser.²²

Hannß Mülner.²³

Steffan Wúrmb.²⁴

Steffan Khaiesser.²⁵

---

není v Gmündu (městě i předměstí) pro rok 1595 gmündským urbářem (jako pozn. č. 2) vůbec doloženo.

¹⁶ Platí pro něj totéž, co je uvedeno v pozn. č. 2 pro Frantze Fleischackera.

¹⁷ Vitorazský poddaný (vogtholde) z Wielands. Ve vitorazském urbáři z r. 1585 (jako pozn. č. 2) uveden na fol. 228v jako *Anndre Harbeckh*. V rekatolizační agendě panství Weitra se jeho jméno objevuje zaznamenáno v podobě *Andree Harpeekh*. SAW, *Verzeichnús aller Bürger* [etc.] (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

¹⁸ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) je uveden na fol. 144r a 147v jako vitorazský poddaný (grundholde) z Erdweiß. Urbář panství Gmünd z r. 1595 (srov. pozn. č. 2) žádného Wolfa Schústera (ševce) pro Gmünd na druhé straně neuvádí.

¹⁹ Vitorazský poddaný, nejspíše vogtholde, z Wielands. Ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) jeho jméno sice nefiguruje, nalezneme jej však vícekrát v rekatolizační agendě panství Weitra, např. v seznamu těch vitorazských poddaných (bez udání bližší specifikace – grundholde, vogtholde) pro Wielands, kteří se k 26. lednu 1588 ještě nevyzpovídali (SAW, *Verzaichnus deren so den 26. january anno [15]88 in der herrschafft Weitra noch nicht gepeücht*, fol.2v.). Ve formě *Steffan Schelbm* lze tohoto poddaného najít zase v nám již známém seznamu všech měšťanů a podruhů města Weitry a okolí [etc.], ve kterém jsou ovšem na dalších foliích zanesena i jména vitorazských poddaných z Wielands a Wultschau. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

²⁰ Pro Erdweiß ve vitorazském urbáři r. 1585 (jako pozn. č. 2) uveden na fol. 146r, 149r a 62v jako poddaný (grundholde) *Wolff Stéúffl*.

²¹ V témže vitorazském urbáři (jako pozn. č. 2) jako vitorazský poddaný (vogtholde) opakovaně uveden pro Wielands na fol. 231r a 232v. Jako poddaný z Wielands uveden ovšem i on v rekatolizační agendě panství Weitra. SAW, *Verzeichnús aller Bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

²² V témže vitorazském urbáři (jako pozn. č. 2) jako vitorazský poddaný (vogtholde) uveden pro Wielands na fol. 229r. Jako poddaný z Wielands uveden i on v rekatolizační agendě panství Weitra a to ve formě *Matheús Glaser*. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

²³ U tohoto příjmení a současně apelativa se nepokouším určit lokalitu původu. Jisté je tolik, že celé jméno *Hanns Müllner* není vitorazským urbářem z r. 1585 doloženo ani pro Erdweiß, Wielands a „vitorazskou“ část vsi Böhmzeil, ani gmündským urbářem z r. 1595 pro Gmünd, Dietmanns a k panství Gmünd příslušící část vsi Böhmzeil.

²⁴ V témže vitorazském urbáři (jako pozn. č. 2) uveden jako vitorazský poddaný (vogtholde) z Wielands na fol. 230r. V rekatolizační agendě panství Weitra se s ním setkáme jako se *Steffanem Wurrmbem*. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

²⁵ V témže urbáři vitorazském urbáři (jako pozn. č. 2) jako vitorazský vogtholde *Steffann Kaiser* uveden pro Wielands opakovaně na fol. 230r a 232r. V rekatolizační agendě panství Weitra se s ním setkáme jako se *Stefflem Khayserem*. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Georg Küenast.²⁶

Mathes Herr.²⁷

Rueprecht Ränas.²⁸

Lorentz Brantner.²⁹

.... 27 ... [mezisoučet]

[zadní strana listu 1, tj. fol.1r:]

Steffan Camerer.³⁰

Thaman Füernkhrantz.³¹

Wolff Gaugler.³²

Colman Steffel.³³

Georg Hauwer.³⁴

Colman Hänsel.³⁵

---

²⁶ Příjmení typické pro Erdweiß. Vitorazským urbářem z r. 1585 (jako pozn. č. 2) je doložen pro Erdweiß *Florian Khüennast* (fol. 62r), který se v témže urbáři objevuje i jako *Florian Khiennast* (148v) i *Florian Schüenast* (145r). Totéž příjmení je v námi sledovaném období doloženo z bližšího okolí ještě v Kattinghörmanns u Schremsu, tato lokalita však již stála mimo oblast, kterou nazíral Wolf Rumpf jako své „ideální panství“. AG, Hft.U. von Gmünd, Schrems [etc.], (jako pozn. 2), fol. B44v.

²⁷ Pro Erdweiß v témže urbáři (jako pozn. č. 2) opakovaně uveden na fol. 145r, 148vr a 62v jako poddaný (grundholde) ve formách *Mathes Heher* i *Höher*. *Mathes Herr* z Erdweiß se objevuje i v jiných seznamech rekatolizačního fasciklu 218, například v seznamu vitorazských poddaných, kteří se odmítli zúčastnit úvodní rekatolizační mše svaté ve Weitře. SAW, *Verzeichnus deren unterthonen, so auf des herrn comisarien erfordern nicht erschienen seindt* [bez datace], fol. 2r.

²⁸ Pro Erdweiß v témže urbáři (jako pozn. č. 2) uveden na fol. 144v poddaný (grundholde) ve formě *Rúeprecht Raines*. Vitorazský urbář z roku 1635 uvádí pak formu *Rúeprecht Rames*. SAW, *Urbar der Hft. Weitra 1635* (jako pozn. č. 10), s. 376.

²⁹ Zachycen v podobě *Lorentz Prandtner* jako poddaný (grundholde, vogtholde?) z Wielands v rekatolizační agendě panství Weitra. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

³⁰ Zachycen jako poddaný (grundholde, vogtholde?) z Wielands v rekatolizační agendě panství Weitra. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

³¹ Platí pro něj totéž, co je uvedeno v pozn. č. 2 pro Frantze Fleischackera.

³² Zachycen v podobě *Wolff Gaúekhler* jako poddaný z Wielands v rekatolizační agendě panství Weitra. SAW, *Verzeichnus aller Bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r. Současně zaznamenán i ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) jako grundholde tohoto panství na fol. 228v ve formě *Wolffgannng Gaúekhler*.

³³ Zachycen jako poddaný z Wielands v rekatolizační agendě panství Weitra. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r. Současně zaznamenán ve formě *Steffan Collman* ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) opakovaně jako grundholde tohoto panství na fol. 229v a 232r.

³⁴ Zachycen v podobě *Georg Kaúbmer* jako vitorazský poddaný z Wielands v rekatolizační agendě panství Weitra. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r. Současně zaznamenán i ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) jako grundholde tohoto panství na fol. 232r ve formě *Georg Haúbner*.

³⁵ Zachycen v rekatolizační agendě panství Weitra jako poddaný z Wielands. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r. Současně opakovaně zaznamenán i ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) jako vogtholde tohoto panství na fol. 228r a 229v jako *Hannß Colman*.

Paul Schúry.³⁶
Bartl Steger.³⁷
(-) Amprosy Gallaúff.³⁸
(-) Toman Müllner.³⁹
Steffan Brúner.⁴⁰
Hannß Pöschl.⁴¹
Hannß Bawer.⁴²
Wolff Helrigel.⁴³
Julius Startzenhoff.⁴⁴
Hannß Hinecher.⁴⁵
Colman Hännsel.⁴⁶
Hannß Döckher.⁴⁷
(-) Steffan Flegel.⁴⁸
Haffner zum Ertweis.⁴⁹

Zachycen v podobě *Paul Schúrierol* v rekatolizační agendě panství Weitra jako poddaný z Wielands. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r. Současně zaznamenán i ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) jako grundholde tohoto panství na fol. 228r ve formě *Paull Schuriboll*.

³⁷ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) uveden opakovaně jako vitorazský poddaný (grundholde) z Erdweiß na fol. 144r a 147v.

³⁸ Platí pro něj totéž, co je uvedeno v pozn. č. 2.

³⁹ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) uveden jako vitorazský poddaný (grundholde) z Erdweiß na fol. 145r, 147r a 148v.

⁴⁰ Platí pro něj totéž, co je uvedeno v pozn. č. 2 pro Frantze Fleischackera.

⁴¹ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) opakovaně uveden na fol. 69v, 205v a 206v jako vitorazský poddaný (grundholde) ze vsi Böhmzeil v podobě *Pöschl* i *Päschl*.

⁴² Zachycen v rekatolizační agendě panství Weitra jako poddaný z Wielands. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r. Současně zaznamenán i ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) jako grundholde tohoto panství na fol. 229r.

⁴³ Jako poddaný z Erdweiß je ve formě *Wolff Hölrigl* (a se zajímavou poznámkou „*hat ain schmerzen in einem aug*“) doložen v seznamu rebelujících poddaných, kteří se nedostavili na rekatolizační misi. SAW, *Verzeichnus deren unterthonen* [etc.], (jako pozn. č. 26), fol. 2r.

⁴⁴ Zachycen v rekatolizační agendě panství Weitra jako (grundholde, vogtholde?) z Wielands ve formě *Joillis Starzenschopf*. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

⁴⁵ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) opakovaně uveden na fol. 145v a 149r jako vitorazský poddaný (grundholde) z Erdweiß v podobě *Hannß Hinchher*.

⁴⁶ V mezisoučtu na fol. 1v zaznamenán dvakrát. Platí pro něj napsané v pozn. č. 34.

⁴⁷ Zachycen v rekatolizační agendě panství Weitra jako poddaný z Wielands ve formě *Hannß Deckher*. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r. V téže pravopisné formě se objevuje jako vitorazský vogtholde také v urbáři panství Weitra z roku 1585 (jako pozn. č. 2) na fol. 228v.

⁴⁸ Zachycen v rekatolizační agendě panství Weitra jako poddaný (grundholde, vogtholde?) z Wielands ve formě *Steffan Pflüegl*. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

⁴⁹ Poddaný (grundholde) z Erdweiß, ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) se na fol. 149r objevuje i jeho křestní jméno *Niclas*.

Georg Müllner des richter

Erchwinnger.⁵⁰

Steffan Stoufffel.⁵¹

Simon Fogler.⁵²

Georg Wagner.⁵³

Hannß Lang.⁵⁴

Hannß Lechner.⁵⁵

(-) Niclas Rameß.⁵⁶

Paúl Schober.⁵⁷

Christoff Schúech.⁵⁸

---

⁵⁰ Poddaný (grundholde) z Erdweiß, ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) se na fol. 144v objevuje i se svým křestním jménem *Wolff*. Nevylučuji také, že dva zápisy „*Georg Müller des richter*“ a „*Erchwinger*“ umístěny v textu pod sebou, by měly být přečteny jednotně jako „*Georg Müller des richter Erchwinnger*.“ Pak bychom tu ovšem měli zprávu o tom, že se vyzpovídal nějaký „služebník“ rychtáře Georga Müllera jménem Erchwinger. Tato poznámka je poměrně logická, pokud víme, že jiný Erchwinger (Andree Erchwinger) z Erdweiß u zpovědi naopak nebyl ještě 26. ledna 1588. SAW, *Verzeichnus deren so den 26. january anno [15]88 in der herrschafft Weitra noch nicht gepeücht*, fol.2v. K. H. Huber doporučuje číst Erchwingera jako „Lechringer“.

⁵¹ Ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) uveden opakovaně jako vitorazský poddaný (grundholde) z Erdweiß na fol. 144r a 147v ve formě *Steffann Steüffl*.

⁵² Zachycen v rekatolizační agendě panství Weitra jako poddaný z Wielands ve formě *Simon Vogler*. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r. V téže pravopisné formě se objevuje jako vitorazský vogtholde také ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) na fol. 230v.

⁵³ Poddaný (grundholde) z Erdweiß, ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) se na fol. 145v.

⁵⁴ Poddaný (grundholde) z Erdweiß, ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) zachycený na fol. 62r, 144r a 148r.

⁵⁵ V rekatolizační agendě panství Weitra zachycen jako poddaný z Wielands ve formě *Hannß Lehener*. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r. Ve varietě *Hannß Lechner* potom ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) opakovaně na fol. 229v a 231v.

⁵⁶ V rekatolizační agendě panství Weitra zachycen jako poddaný z Wielands ve varietách *Hannes Nicl* (SAW, *Verzeichnus deren so den 26. january anno [15]88 in der Herrschafft Weitra noch nicht gepeücht*, fol.3r.) i *Hannes Nickchel* (SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r. Ve varietě *Niclaß Rannech* potom ve vitorazském urbáři z roku 1585 (jako pozn. č. 2) opakovaně na fol. 229v a 231v.

⁵⁷ V rekatolizační agendě panství Weitra jsem tohoto poddaného již více nenalezl. Ani vitorazský urbář z r. 1585 jej jako svého poddaného ve sledovaných vsích Böhmzeil, Erdweiß a Wielands neuvádí. Poddaný tohoto jména se nevyskytuje ani v urbáři panství Gmünd, Schrems a Rosenau z roku 1595 u lokalit Böhmzeil, Gmünd (město i předměstí) a Dietmanns (tyto lokality spoluutvářely spolu se vsí Ehrendorf gmündský farní obvod). SAW, *Urbar der Hft. Weitra 1585* (jako pozn. č. 2); (=AG), *Hft. v. Gmünd, Schrems* [etc.], (jako pozn. č. 2). Výše uvedené ovšem neznamená, že by se v okolí města Gmündu příjmení Schober neexistovalo. Již mnohokrát citovaný vitorazský urbář z roku 1585 (jako pozn. č. 2) opakovaně uvádí pro Böhmzeil *Georga Schobra* (fol. 206r, 206v). Taktéž citovaný urbář panství Gmünd z roku 1595 uvádí pro lokalitu Albrechts zase *Veita Schobra* (fol. A74r).

⁵⁸ Jako poddaný (vogthold) z Wielands zachycen ve vitorazském urbáři (jako pozn. č. 2) na fol. 232v.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

richter von Erdweis.⁵⁹
....27... [mezisoučet].⁶⁰

[přední strana listu 2, tj. fol.2v:]

Leonnhart Hauptman.⁶¹

Anndre Startzenshoff.⁶²

Mathes Vogler.⁶³

Michael Haúbner.⁶⁴

Godel (?) Colman.⁶⁵

...5 ... [mezisoučet].

uxores.⁶⁶

Leonnhart Hauptmanin.⁶⁷

Georg Haúmerin.⁶⁸

Současně se objevuje také v dalším seznamu rekatolizačního fasciklu 218, srov. např. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

⁵⁹ Pokud přijmeme domněnku formulovanou v pozn. č. 49, pak by oním rychtářem z Erdweiß byl logicky *Georg Müllner*.

⁶⁰ Sečteme-li všechna jména na foliu 1v, je jich celkem 30. Mezisoučet tedy nesedí. I proto je konečně možné předložit ony v pozn. č. 49 výše předložené kombinační domněnky. Pokud totiž ztotožníme rychtáře z Erdweiß s Georgem Müllnerem, budeme dále předpokládat, že Erchwinger je definován rozvitým přívlastkem jako „Georg Müller des richter Erchwinnger“ a uvědomíme si, že Colman Hännsel je evidován dvakrát, s pak s redukováným počtem 28 jmen se k mezisoučtu velmi přiblížíme.

⁶¹ Zachycen v další rekatolizační agendě panství Weitra jako poddaný (grundholde, vogtholde?) z Wielands. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

⁶² Jako poddaný (vogtholde) z Wielands zachycen ve vitorazském urbáři (jako pozn. č. 2) na fol. 229v ve formě *Anndre Starzenshoff*. Současně v téže formě v další rekatolizační agendě panství Weitra, srov. např. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.], (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

⁶³ Poddaný (vogtholde?) z Wielands. Ve formě *Matheús Vogler* jej lze nalézt i v další rekatolizační agendě ve fasciklu 218, např. v seznamu všech měšťanů a podruhů města Weitry a okolí [etc.], ve kterém jsou ovšem zanesena i jména poddaných z Wielands a Wultschau. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.]. (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

⁶⁴ Poddaný (vogtholde?) z Wielands. Ve formě *Michel Haubner* doložen např. v seznamu všech měšťanů a podruhů města Weitry a okolí [etc.]. SAW, *Verzeichnus aller bürger* [etc.] (jako pozn. č. 7), fol. 7r.

⁶⁵ *Godel* je snad nářeční varianta jména Gottbald, Gottbert, Gottfried, apod., též snad dokonce varianta jména Jakob. Srov. Josef BENEŠ, Německá příjmení u Čechů, I. (= Acta Universitatis Purkynianae, 34, Slavogermanica IX), Ústí nad Labem 1998, s. 185. Takového poddaného ovšem vitorazský urbář z roku 1585 (jako pozn. č. 2) u Erdweiß, Böhmzeil ani Wielands neeviduje. Gabriel Colman není však evidován ani gmündským urbářem z roku 1595 (jako pozn. č. 2).

⁶⁶ Poukazují na velmi zajímavou skutečnost, že všechny dále uvedené manželky jsou evidovány jménem a příjmením svého manžela s příslušnou přechyilkou –in a nevystupují tedy ještě ani pod svým skutečným křestním jménem.

⁶⁷ Z Wielands, srov. pozn. č. 60.

⁶⁸ Z Wielands, srov. pozn. č. 33.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

*Thaman Müllnerin.*⁶⁹
*Steffan Schmites wittwib.*⁷⁰
*Matthes Glasserin.*⁷¹
*Steffan Schelmin.*⁷²
*Simon Wiglerin.*⁷³
*Lippen Änderlin.*⁷⁴
*Hannß Fussin.*⁷⁵
*Colman Hannselin.*⁷⁶
*Christoff Schúechin.*⁷⁷
*Colman Stefflin.*⁷⁸
*Steffan Khaiaesserin.*⁷⁹
....13 ... [mezisoučet].

*summa mann unndt weib ....72 ... [celkový součet].*⁸⁰

---

⁶⁹ Z Erdweiß, srov. pozn. č. 38.

⁷⁰ Steffana Schmita, tedy kováře, jsem ve vitorazském urbáři z r. 1585 (jako pozn. č. 2) nenalezl. Podobně jsem však jeho jméno nenalezl ani v urbáři panství Gmünd z roku 1595 (také jako pozn. č. 2). Jméno v seznamu lze však číst také jako „*Steffan Schimtes wittwib*“. Při tomto způsobu čtení by se mohlo jednat o zkomoleninu (zkrácení) příjmení *Schiemparth/Schirnpart*. Steffana Schiempartha zaznamenává pak urbář panství Gmünd z roku 1595 (jako pozn. č. 2) na fol. A36r jako zvláštního poddaného vitorazského faráře (tzn. poddaného, který náleží k Rumpfově vogtobrigkeit), který je ovšem ve všem ostatním povinován vlastníkům panství Gmünd. Poddaný Steffan Schiemparth je v originále uveden nadpisem tohoto znění: „*Öde güter; vogtholden, so dem pfarrer zu Weittra mit dem grundtdienst, aber der herrschafft Gmündt mit der steyr (=Steuer), robath unnd aller jurisdiction underworffen.*“ Ačkoli to není v urbáři přímo uvedeno, lze předpokládat, že *Steffan Schiemparth* obýval jako držitel neplnohodnotné nemovitosti spíše odlehlejší předměstí Gmündu.

⁷¹ Z Wielands, srov. pozn. č. 21

⁷² Z Wielands, srov. pozn. č. 18.

⁷³ Zcela jistě je míněna manželka Simona Foglera, vitorazského poddaného z Wielands, srov. pozn. č. 51. Došlo zde tedy k záměně samohlásky - o - na - i, dále pak k záměně neznělého - f - za znělé - v - (které bývá v němčině zapisováno jako w). Z Foglera se tak stal Wigler, respektive Wieglerin.

⁷⁴ Vitorazský urbář z roku 1585 (jako pozn. č. 2) žádného Lippa (=Filipa) Änderlina (=Andrease) pro vsi Böhmzeil, Erdweiß a Wielands neeviduje. Právě tak však takového poddaného nezná ani urbář panství Gmünd z roku 1595 (jako pozn. č. 2).

⁷⁵ Z Wielands, srov. pozn. č. 20.

⁷⁶ Z Wielands, srov. pozn. č. 45.

⁷⁷ Z Wielands, srov. pozn. č. 57.

⁷⁸ Z Wielands, srov. pozn. č. 32.

⁷⁹ Z Wielands, srov. pozn. č. 24.

⁸⁰ Výsledný součet jmen (72) je mylný. Pokud přijmeme mé kombinační domněnky, bylo v evidenčním zpovědním seznamu registrováno celkem 73 poddaných. Pokud tyto domněnky odmítneme a jména zaevidovaná v seznamu přepočteme, dojdeme dokonce k číslu 75 registrovaných poddaných. Celkem u sedmi jmen je však také po straně tužkou znaménko (-), které upozorňuje, že byt v seznamu evidován, svátost smíření ten konkrétní poddaný nakonec nepřijal. 21. prosince 1587 bylo tak v gmündském chrámu sv. Štěpána zdejším farářem P. Adamem Pezeltem vyzpovídáno

---

nejméně 66 a maximálně 68 osob. Nejdůležitějším výsledkem předkládané analýzy místa původu vyzpovídaných osob je však beze všech pochybností zjištění, že mezi 60 osobami (z celkem asi 73), u nichž byly bezpečně doloženy jak místo původu, tak i poddanské vazby, pocházely (až na dvě výjimky - Wolffa Seidela a Steffana Schimta), všechny evidované osoby prokazatelně z lokalit Böhmzeil, Erdweiß a Wielands a současně náležely vitorazskému panství. Dosavadní domněnka (byť explicitně nevyřčená) o tom, že ve zpovědním seznamu figurují především gmündští měšťané a jejich čeleď, neboť to jsou právě oni, kterých je v gmündském farním obvodu početně nejvíce, bere tedy tímto zjištěním definitivně za své. I Brigitte Lernet, ačkoli to skutečně *expressis verbis* takto nezdůrazňuje, kalkuluje pro rok 1587 s rekatolizačními misii i mezi gmündskými měšťany, neboť doslova píše. „*Am besten sah es mit der Beicht- und Kommuniondisziplin bei den Weitraer Stadtbürgern und Inwohnern aus, [aber] [...] auch für die Filialpfarre Gmünd, deren Lehensherr Rumpf zu diesem Zeitpunkt de facto schon war, sollte nun die Bekehrung erfolgen. Der Verwalter Georg Schwarzmann musste auch hier alles organisieren, damit Beichte und Kommunion reibungslos verliefen. Es findet sich ein Antwortschreiben des Gmünder Pfarrers Adam Pezelt an den Verwalter, woraus man Schwarzmann Regieführung ermessen kann. Pfarrer Pezelt erklärte sich bereit, für den von Schwarzmann vorgeschlagenen Beicht- und Kommunionstermin in Gmünd zur Verfügung zu stehen und sich außerdem die von Schwarzmann geforderten Priester dafür zusätzlich aufzunehmen. Und tatsächlich scheint eine stattliche Anzahl von Beichtern in Gmünd in des Pfarrers eigenhändig geschriebener Liste vom 25. Dezember 1587 auf. Hier in Gmünd waren vor Rumpfs Herrschaft von den Herren zu Greiß nur evangelische Prädikanten eingesetzt worden. Die Bevölkerung musste demnach noch stark evangelisch beeinflusst sein, trotzdem kamen viele von ihnen zur katholischen Beichte und Kommunion.*“ B. LERNET, *Die Gegenreformation in der Herrschaft Weitra (1581 – 1600)*, (DP), Wien 1997, s. 69-70.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimonijních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

c) 01

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Dva výpisky vrchnostenských úředníků (Georga Schwarzmanna?) ze starší korespondence Melchiora Khlesla adresované Wolfu Rumpfovi. V prvním výpisku, datovaném ke dni sv. Lucie (13. prosince 1583), žádá Khlesl Wolfa Rumpfa o shovívavost ve věci obsazení dceřiných vitorazských farností katolickými duchovními, neboť zatím vhodnými katolickými kandidáty na tato obročí nedisponuje. Druhé excerptum z dopisu datovaného k 15. prosinci 1583 obsahuje Khleslovo velmi tvrdé stanovisko, že totiž luterští kněží pobývající v obvodu vitorazského dominia mají být z tohoto dominia vyhnáni, a to dokonce až za obvod samotné pasovské diecéze.

[regist písemnosti ze zadní strany listu 2 (tj. fol. 2r)]

Articel aus herrn thumbbrobst zu Wienn schreiben von wegen d[er] pfarr zu Weitra.

[přední strana listu 1 (tj. fol. 1v); v levém rohu pod modrým oválným razítkem s textem: * Schloss-Archiv * Weitra *^{en1} níže transkribovaný text]

Articel aus des herrn thuembrobst schreiben von Lucia [15]83^{en1}:

die filialia² betreffendt will ich die selben meinem vermüegen nach zum besten ersezen, jedoch muessen e[ur] g[naden]³ erwegen die gelegenhait, so wier mit den priestern jeczundt haben, das semina bleibt. Ich khan darmit nicht in die hoch khumen.

Es ist ein man alhie, der druckhet mich nuer nider, das ich ja eur gnaden⁴ noch andern meiner gnedigen herren, der selben billichen begern, meinen wunsch unnd schuldiger pflicht nach, wie gern ich auch wolt, khain gnüegen thuen khan, ja, ich laß vill pfarrn ött⁵ steen unnd sihe das volckh jämmerlich verderben unnd geistlich sterben, khan niemandts zu hilf khumen, dan ainmall sein nicht leüth verhannden, unnd niemandts will alhie auch was ich. Täglich morbum⁶ [und]⁷ dessen warnemen.

Wie im aber sey, so ist bösser catolisch dan sectische zu halten, den jhene haben rechtes priesterthumb, recht sacramenta unnd das wort Gottes rain. Ich will mich aber befleissen, damit das wesen der müglichkhaidt nach volg bestellt werden.

---

¹ Z neznámého důvodu přepsáno na 84.

² Tj. dceřiné farnosti.

^{3,4} Wolf Rumpf.

⁵Recte: öde.

⁶ Nemoc.

⁷ Vloženo dle kontextu.

Aus ainem schreiben von 15. Decemb. 83ten:

Was die pfarrn belangt, so abziehen sollen; gnediger herr, muessen wier guete achtung geben, weill sy unnsere leüth verführt, damit sy mit unnserer abfertigung nicht auch andere verfühern, für welche wier hernach Gott müesten schwere rechnung geben. Das aber gschiecht, wan sy der Passaurischen diecöß verwisen werden unnd sy reversieren, khünnen sy dem..

[zadní strana listu 1 (tj. fol. 1r)]

..nicht nach, wie sy verhaissein, so haben wier pro satisfactione concienctiae nostrae⁸ doch das unnserig gethan.

*Es mügen wier⁹ eur gnaden glauben, das ich alle zeit gern den mildern weg gehe, aber wo sich mein gwissen stossen will, mueß ich zu zeiten das thuen, was Gott von mier haben will. Es mueß in denen dingen gnadt unnd straff mitlauffen, die gnadt, das man sy züchen lasset, die straff, das man sy bey der geistlichen obrigkheüt zichtiget, damit sy dan duen, ~~die~~ *genandt*¹⁰ was sy zu thuen schuldig sein.*

Unnd bleibt bey meinem an eur gnaden begern wöllen, die ersezung betreffendt, hab ich auch e[ur] g[naden] schon geantwort - dabey ich es meinesthails nochmaln berich[t]en laß. Will, gnediger herr, wan ich ein wenig besser mag, der sachen rechtn thuen.

[přední strana listu 2 (tj. fol. 2v) prázdná]

---

⁸ „Pro satisfactione concienctiae nostrae“, tj. pro zadostiučinění našemu svědomí.

⁹ Recte: mir.

¹⁰ Přeskrtnuto sousloví “die genandt”.

Ic) 02

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Wolf Rumpf děkuje Melchioru Khleslovi za pomoc při prosazení dosavadního vitorazského faráře Liditia na místo faráře ve městě Tulln a slibuje tuto Khleslovu pomoc v budoucnu stejným dílem oplácet (*will mich mit freundschaft in allen occasionen zu bezallen*). Současně vyjadřuje přesvědčení, že Liditius bude ve své nové pozici nadále podporovat katolickou věc na panství Weitra, i za cenu upozadnění svých osobních zájmů (*ein taill seines aigen interesse vergesse*), které nyní zastupuje jeho bratr Jakob Liditius, farář v Gmündu. Rumpf informuje i o těžkostech v Gmündu, kvůli kterým již pověřil své služebníky k jednání s gmündskou vrchností (ze souvislosti lze usuzovat, že řešena byla nejednoznačná držba práva *ius patronatus* a *ius advocatiae* nad kostelem v Gmündu). V závěru se Wolf Rumpf velmi osobně svěřuje s tím, že rekatolizace na panství Weitra jej dosud stála nemalé úsilí a nepomůže-li brzy císař, nejspíše svůj dosavadní rekatolizační kurz brzy opustí a spásu své duše spojí s jinými bohulibými skutky.

[regist písemnosti ze zadní strany listu 2 (tj. 2r)]

Copey herrn Rumpfen schreibens an h[er]rn. thumbprobst zu Wien vom 24. february a[nno] [15]87ten.

herrschaft Weitra religion weesen

[přední strana listu 1 (tj. 1v); v levém rohu modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

Soviel nun erstlich die befürderung meines gewestn pfarherrs und doctors zu Weytra¹ und des herrn² vertrauliche anmeldung belangt, das dieselbe nit wenig meinethalben beschehen, darumben bin ich dem herrn,³ sowohl auch auß anderen ursachen, nit allain vil schuldig, sondern will mich nach allen meinen vermugen befleißn, dem herrn⁴ mit getrewen dankh und vertreillicher freundschaft in allen zuestehenden occasionen⁵ wider zu bezallen.

Gott wölle im inspiriern, das er⁶ dise und vorige des herrn⁷ promotionen⁸ mit vleiß und eyfer in unnsers herrn⁹ dienste verdiene und ain taill seines aigen interesse vergesse, wie er¹⁰ die Weytrachische und die

---

¹ Michael Liditius působil od r. 1584 až do přelomu let 1586/7 jako vitorazský farář. Přes velkou podporu Wolfa Rumpfa nebyl v r. 1586 ustaven novým světelským proboštem. Snad jako kompenzaci za tento nezdařený podnik získal počátkem r. 1587 novou pozici městského faráře v Tullnu u Vídně. Zde však zemřel již před 17. květnem 1588. Srov. např. Wolfgang KATZENSCHLAGER, Die Pfarre Weitra von ihren Anfängen bis zu den josefinischen Reformen (= disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien) Wien 1968, 168.

^{2,3,4} Melchior Khlesl.

⁵ Tj. příležitostech.

andern untergebenen pfarren zu seinem aus der possit beschehenen abzug hinter sein verlassen. Worauf auch sein khunftiges votum seines¹¹ bruedern und des pfarhers zu Gmundt halben beschafen, das wirdet der herr¹² auß beyligenden seinen schreiben und gegenwertiger meiner diener mundtlichen relation mit mehrer außfuerung vertreillich vernemben.

Vertreillich und aufs höchst bittend, der herr¹³ welle noch hinfuro, wie bißhero beschehen, meine Weitrachische geistliche und religionssachen in christlicher und vertreulicher commendation erhalten, in genere und iezo auch in specie mit versehung beider pfarren Weytra und Gmindt mit rath und that verholffen unnd neben dem auch auf das bedacht sein, damit auch die ubrigen filial versehen, der nottturff und muglichkheit nach bestellt werden.

Wie aber diser zeit alle gelegenheiten ditsorts beschaffen, davon wirdet der herr¹⁴ von disen ..

[zadní strana listu 1 (tj. 1r)]

.. meinen Dienern mehreren Bericht emphahen, die haben auch bevelich, sich in allen nach deß Herrn Verordnung zu verhalten. An zimblicher unterhaltung catolischer priester will ichs meines teilst nicht erwinden lassen. Mit der pfarr zu Gmundt völliger einantwortung und vergleichung khan ich meines bedunckhens nit wol lenger aufhalten, derwegen ich dann gegenwertigen meinen dienern bevolhen, sich bey dem herrn raths zu erholen, darauf sich zu herrn von Greyß¹⁵ zu verfuegen, und umb schließliche resolution der gleichen und pillichen pfarreinantwortung zu meiner nachrichtung anzuhalten. Geschicht solliches begertermaßen wol und guét, wo nit, so mueß ich derselben difficultet ain andern außgang suechen.

Mir hat bishero das Weytrachische kirchen und religionwesen nit wenig anfechtung verursacht, unnd solle es lenger in iezigem standt verbleiben, wolte und müeste ich auf mitl und weeg bedacht sein, wie ich etwa auß diser beschwer khume, (und ob es gleich mit grossen schaden beschehe) mich davon ledig machen möcht. Ich halte abermalß umb ein geraumbe erlaubnuß von hof bey irer m[ajestä]t etc. an. erlange ich dieselbe, so wirdet mir one zweifel unser herr⁴ in seinem namen dienst beistehen. Wo nit, so mueß ich in andere weeg mein heill suechen, und versuechen, in

---

^{6, 10, 11} Michael Liditius.

^{7, 12, 13, 14} Melchior Khlesl.

⁸ Tj. vyznamenání.

⁹ Tj. v Khleslových službách.

¹⁵ Tehdejší vlastníci panství Gmünd a držitelé patronátního práva ke kostelu sv. Štěpána v Gmündu.

^{16, 17} Melchior Khlesl? Či je snad míněn sám Pán nejvyšší, tj. Hospodin?

*einem und andern fall mich des hern⁵ verwilichen recht und beystandt
getrössten.*

Ic) 03

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Opis psaní Wolfa Rumpfa Melchioru Khleslovi ze dne 4. května 1587. Rumpf nejprve děkuje za oba Khleslova předchozí listy z 25. a 28. dubna 1587 a sděluje, že mu pán von Hoyos důvěrně referoval o nedostacích nejmenovaného duchovního z Neukirchen, který se uchází o místo duchovního ve Weitře. Neukirchenský duchovní je prý otcem několika dětí, které s ním v případě získání nového obročí zcela jistě odejdou do Weitry a má prý také značné nedostatky v teologických znalostech. Rumpf doslova uvádí, že by si prý měl zopakovat teologické učivo (*lectiones eben repetieren sollt*). Rumpf ovšem také zdůrazňuje, že zpráva od von Hoyose nemusí být zcela pravdivá a že by onen duchovní z Neukirchen mohl být třeba i velmi dobrým kazatelem. Což je ovšem potřeba, jak dodává vzápětí, u takového člověka, tj. luterána, hodnotit negativně, neboť právě taková individua se řídí vlastním svědomím a lze je jen velmi nesnadno umlčet (*were er auch nit zu verstumben, weil dergleiche subiecta nunmehr wil frei sein wollen*).

Teprve po tomto raportu následuje Rumpfova prosba o pomoc ve věci výběru vhodného kandidáta na pozici druhého vitorazského duchovního.¹ Své rozhodnutí má Khlesl zaslat Rumpfovým služebníkům (komorníku nebo vitorazského hejtmanu). Rumpf by se ovšem přimlouval, aby Khlesl svůj výběr uskutečnil po řádném konkurzu, kterého by se zúčastnil také duchovní z Höhenbergu. Rumpf upamatovává dále Khlesla i na problematiku dosud nevyjasněných patronátních a fojtských práv k farnosti Gmünd, o kterých míní referovat dokonce samotnému dolnorakouskému arcivévodovi Arnoštovi.

V závěru pak vitorazský pán Wolf Rumpf hodnotí zamýšlenou rekatolizační misií panství Weitry velmi prozíravě jako významný politický počín. Pro zdar tohoto podniku se ovšem chystá jeho případné odpůrce i zastrašovat. V případě, že se odpůrci rekatolizačního podniku naleznou mezi jeho vitorazskými poddanými, užije proti nim demonstračních trestů, především však trestů peněžních. Všechny vybrané pokuty chce pak věnovat ku potřebám zdejší katolické církve.

[v levém horním rohu modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv *
Weittra **“]

[regist písemnosti ze zadní strany listu 2 (tj. 2r)]

***Copey herrn Rumphen schreibens an herrn thumprobst von 4. mai [15]87
Weittraisch religion weesen.***

---

¹ Teprve zmínka o dvou vitorazských duchovních nám smysl dopisu lépe osvětlí. Wolf Rumpf tedy spolu s Melchiorem Khleslem nevybírali asi vitorazského faráře, ale druhého duchovního, tj. kaplana. S tímto výkladem není v rozporu ani navazující text, ve kterém Rumpf dále zmiňuje, že ať již Khleslův výběr dopadne ve prospěch dosavadního faráře v Neukirchen, či naopak faráře v Höhenbergu, nevidí důvod, proč by s ním neměl souhlasit bratr bývalého vitorazského faráře Michaela Liditia, tj. Jakob Liditius. Z této poznámky lze zase vydedukovat, že právě s Jakobem Liditiem, o němž se ještě v únorovém dopisu Wolfa Rumpfa (srov. přílohu Ic) 02) hovořilo jako o gmündském faráři, bylo již počítáno jako s novým vitorazským farářem, jemuž měl být právě vybírání kaplan plně k ruce. I proto se tedy o gmündské farnosti (a také o farnosti Höhenberg) hovoří dále v textu jako o farnostech vbrzku uprázdňených, které bude z Weitry nutno pastarovat *excurrendo*.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitry v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

[přední strana listu 1 (tj. 1v)]

Und hab des herrn bef[i]de vertraulliche schreiben vom 25. und 28. verschines monats wol emphanen, und derselben inhalt verstandten. Sovil nun erstlich des jezigen pfarhers zu Neukirchen pretension² nach Weytra belangt, hat mir herr von Hoyös ungeferlich die ursach seinesweges trachtens entdeckht, [die³] (da er bey seiner lang erhaltenen gesellschaft vil khinder haben und dieselben mit sich fueren, dergleiche lectiones eben repetieren sollt) were es wol ainestailß und nit unbillich zu bedenckhen.

Solle er aber entgegen auch gelert und ain guetter prediger sein, were er auch nit zu verstumben, weil dergleiche subiecta nunmehr wil frei sein wollen. Will derhalben dise resolution zu des herrn ratlichen guetbedunckhen gestellt, daneben ganz freundt und vertreulich gebetten haben, des herrn intention meinem pfleger zu Weytra oder hofmeister zu communiciern, sich darnach haben zu richten.

Mir gefiele der furgeschlagene weg zur prob nit übel, damit würde man balt sehen, welcher den andern furziehen⁴ und hintragen würde. Solle denn Gmundt oder Hehenperg⁵ in khurz auch ledig werden, möchten dardurch wol ir zween in anfang versehen werden. Wann der alte Neukircherische pfarherr auf der prob bestehen und dem herrn gefallen, entgegen der pfarherr zu Hehenperg abgeschafft werden solle, waiß ich nit, warumben herrn doctors brueder⁶ zum anfang nit solle mit dergleichen condition und zum lernen zufrieden sein.

Von wegen der Gmuntischen differrenz will mit der für[stlichen] d[urchlauch], meinem g[nädig]isten herrn⁷ etc., ich alles gehorsamisten vleises reden und in dem übrig[en] mich auf des herrn fernern bericht

---

² Nárok.

³ Vloženo dodatečně podle kontextu.

⁴ Recte: vorziehen.

⁵ Recte: Gmünd a Höhenberg. V Gmündu byl tehdy duchovním Jakob Liditius, v Höhenbergu Michael Ambach. Srov. např. přílohy Ic) 33 a Ic) 34.

⁶ „Herr Doctors Bruder“, tj. Jakub Liditius, bratr Michaela Liditia. Michael Liditius působil ve vitorazské farnosti od 7. července 1583 minimálně do 24. února 1587, kdy byl jmenován farářem v Tullnu. Zde také 17. května 1588 zemřel. Jeho bratr se po něm, ovšem nejspíše jen na velmi krátký čas, stal také vitorazským farářem. Srov. G. SCHOLZ, *Beiträge zur Geschichte der katholischen Restauration im oberen Waldviertel. 1590-1650* (disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1967, s. 283. Katzenschlager jej však na druhé straně ve svém výčtu vitorazských duchovních vůbec nezmiňuje. Srov. W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre Weitra von ihren Anfängen bis zu den josefinischen Reformen* (= disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1968, 167f.

⁷ Tj. arcivévoda Arnošt.

referirn.⁸

Die Weitrachische generalreformation wirdet in allweg und aus vilen considerationen⁹ mit dem ersten hochvonnöten sein, wie ich mich dann daruber mit dem herrn zu schierister¹⁰ unser zusambenkhunfft schließlich und allerding wilß Gott vergleichen will. Mittlerzeit hette ich aber auch nit für unerachsamb¹¹ gehalten, das gegen etlichen ungehorsamben ..

[zadní strana listu 1 (tj. 1r)]

.. underthanen, denen das auslaufen, und andere dergleichen übertretungen in spetie und ernstlich verboten worden, auch ad preparationem interim in apecie¹² ain billiche demonstration mit straff beschehe, damit die andern zum wenigsten mit der unstraff nit geergert und zugleich ungehorsamb und dissoluzion¹³ gezogen wurden, da sie gleich mit gelt gestraft, das sie mehr als die gefenkhnuß emphünden, hab ich doch alles ernsts bevohlen, das dasselbe nit anderß als zum kirchendienst und restauration dessen, so darzue vonnöten, angelegt werde.

[přední strana listu 2 (tj. 2v) prázdná]

---

⁸ Ačkoli zde není problematika „gmündského sporu“ (*Gmúntische Differrenz*) explicitně vysvětlena, jedná se s největší pravděpodobností o spor mezi vitorazským pánem Wolfem Rumpfem a držiteli panství Gmünd pány z Greiße o to, která z vrchností drží ke gmündské farnosti *ius nominandi et praesentandi* spolu s *ius advocatae*. Spor byl zakončen zvláštní písemnou dohodou mezi gmündskou a vitorazskou vrchností stvrzenou oběma stranami 8. února 1589 a není bez zajímavosti, že autorem textu dohody byl právě Khlesl.

⁹ Tj. zřetel.

¹⁰ Tj. co nejdříve.

¹¹ Tj. nezávažnost.

¹² Tj. na zkoušku na dobu určitou.

¹³ Nedostatečnost, nelad.

Ic) 04

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Melchior Khlesl sděluje velmi stroze ve svém prvním osobním dopise Georgu Schwarzmannovi, že byl Wolfem Rumpfem požádán provést na panství Weitra rekatolizační misii. Jako vitorazského hejtmana si jej z toho důvodu žádá k neodkladným rozhovorům do Zwettlu, a to již na následující den [15. listopadu] dopoledne.¹

[přední strana listu 1 (tj. fol.1v), adresát dopisu]

Dem edlen vesten herrn G[eorgen] Schwarzmann, pflegern der herrschafft Weitra, meinem besten vertrauten lieben und gueten frond.

[přední strana listu 1 (tj. fol.1v), komentář jinou rukou]

D[es herrn] thumbbrobsten prieff, den 14. novembris [15]87.

[přední strana listu 1 (tj. fol.1v), text]

Lieber herr pfleger,

weill ich in religionssachen alhier u[nd] mitt dem h[err]n² zu handten die³ in dern sachen, so mier d[er] h[err] Rumpf bevohlen, so welet ir euch so lieb nichts sein lassen und alsbaldt noch morgen vor d[er] predig zu mier her verfüegen. Das geraicht euch selbst zum bösten. U[nd] bin der eurige. Datum Zwetl, den 14. novembris, a[nno] [15]87.

M[elchior] Khlesl

propst, m[anu] p[ropria]

[pod textem modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

---

¹ Otázkou zůstává, zda se Schwarzmann dostavil skutečně již 15. listopadu (tj. zda i posel stačil psaní doručit ještě týž den), či teprve 16. listopadu.

² Georg Ursylvanus? Na něj by se nejspíše hodila ona charakteristika, že je Khleslovi k ruce v těch věcech, v kterých Khlesla úkoloval pan Rumpf, tj. „*mit dem Herrn zu Handten in dern Sachen, so mir der Herr Rumpf bevohlen.*“ V neposlední řadě proto, že právě Ursylvanus byl jedním z císařských komisařů a Khlesl se navíc nacházel právě v jeho domě, tj. ve světelském probošství.

³ Přeškrtnuto *die*.

Ic) 05

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Rumpf informuje Schwarzmanna, že 19. listopadu 1587 obdržel jeho psaní ze 16. listopadu téhož roku a že jeho žádostem (jež toto psaní pravděpodobně obsahovalo) vyhověl a zašle mu požadované dokumenty. Současně jej žádá, aby císařské komisaře přijal s náležitou úctou a respektem, neboť jsou zástupci samotného císaře a Jeho knížecí jasnosti arcivévody Arnošta. Zdůrazňuje také, že je pozval do Weitry on, a proto jim jako jeho hostům náleží to nejlepší ubytování i jídlo. V doušce pod hlavním textem Rumpf Schwarzmannovi dále nařizuje, aby s Khleslem znovu pečlivě projednal personálie v dceřiných vitorazských farnostech, především v Gmündu a v St. Wolfgang.

[adresát ze zadní strany listu, tj. fol.1r]

Eur gnaden, dem edlen vesten Georgen Schwarzman, röm[isch] khay[serlicher] may[estät] diener und meinem verwalter zu Weitra.

[poznámka na téže straně, tj. fol. 1r]

[acce]piert den 23. novembr[is] [15]87

[přední strana listu, tj. fol.1v]

Sunder lieber Schwarzman,

eur schreiben vom 16. dises monats hab ich bei disem eurem possten¹ heutigs morgens woll emphanen unnd inhalts verstanden unnd will mich versehen, ier werdet vor disem die plankhische² schrifften zu euren handen bekhumen und daraus genuegsambe nachrichtung vernumen haben, sovill die angestölte khayserliche commission unnd mein darbei tragende intenzion betrifft, darbei laße ich sie nochmals pillich beruen unnd alles übrigs eurer distrizion unnd beschaidenhait bevelhen.

Den herrn comissaryen (weyll ich sy selbs begert³ und sy einmall ier khay[serliche] und ffürstll[iche] d[ur]ch[lauch]t representieren) wierdet pillich aller schuldiger respect und gehorsamb erzaigt. Also sollen sy auch zerung frey erhalten, unnd wie ier zum pössten und gelegensten vermaint, underpracht unnd costiert werden. Damit Gott dem h[err]n bevolhen. Datum Prag, den 19. 9^{bris} [15]87.

W[olf] Rumpf, m[anu] p[ropria]

Von wögen der pharr zu Gmunt, capellen S. Wolfgang unnd andern dergleichen abgeng und irrungen wöllet mit herrn thumbprobsten alles vleis conferieren. W[olf] Rumpf, m[anu] p[ropria]

---

¹ Tj. posel, páže.

² Nejasné.

³ Wolf Rumpf zde výslovně uvádí, že rekatolizační komisaři se dostavili na jeho žádost: „weil ich sy selbst begert.“

Ic) 06

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Melchior Khlesl oznamuje Schwarzmanni dopisem z 21. listopadu 1587, že z příkazu arcivévody Arnošta byli dalšími členy císařské komise jmenováni světský probošt Georg Ursylvanus a Maxim Saurer. Dále Schwarzmana informuje, že s rekatolizací zeměpanských měst Zwetlu i Waidhofenu an der Thaya je již hotov¹ a protože nemá až do čtvrtka 3. prosince žádné jiné povinnosti, přicestuje co nejdříve do Weitry provést i zde rekatolizační misie.

[adresát ze zadní strany listu 1, tj. fol. 1r]

Dem edlen vesten herrn Georgen Schwarzmann, pfligern der herrschafft Weitra, meinem besonders lieben hern und freunt

[poznámka na boku téže zadní strany listu 1, tj. fol. 1r]

*H[err]n thumbbrobst zu Wienn,
[acce]piert den 24. novembris [15]87, Weitra
cito cito cito²*

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v]

*Edler, vester, sonders lieber h[err] Schwarzman,
die fürst[liche] d[urch]laucht], erzherzog Ernst, unnser g[nedig]ster
herr, haben dem h[err]n probsten von Zwetl, h[err]n Saurer, und mier³
auferlegt, bey der statt Weytra wie in ier m[ajestät] anderen stätt und
märckhten⁴ auch gristliche reformation⁵ anzustellen. Wan wier nun mitt
Gottes gnadt Zwetl⁶ u[nd] Waidthouen⁷ allberait in einen schafstall d[er]
catholishen khirchen gebracht u[nd] bis auf den phingstag⁸ (da wier*

---

¹ Khlesl vzhledně hovoří o tom, že zdejší obyvatelstvo již přivedl do řádného katolického ovčince. „in schafstall der catholischen khirchen gebracht.“

² Spěšně, spěšně, spěšně!

³ Maxim Saurer. Dle B. Lernet s predikátem von Sauerburg, hlavní mýtný (wassermautner) ve městě Stein. B. Lernet, *Die Gegenreformation in der Herrschaft Weitra*, Wv 51[2002], s. 4. V dokumentu transkribovaném v příloze Ic) 19 je ovšem označen s predikátem von Sauerbach.

⁴ Recte: Städten und Märkten, tedy městech a trhových osadách.

⁵ Rekatolizační misie jsou výslovně definovány jako „gristliche reformation“, tj. křesťanská reformace.

⁶ Tj. dolnorakouské zeměpanské město Zwettl, cca. 25 km jihovýchodně od Weitry.

⁷ Tj. dolnorakouské zeměpanské město Waidhofen an der Thaya, cca. 40 km severovýchodně od Weitry. Jméno lokality ponecháno v původním tvaru, neboť podle zásady transkripce neopravuji u vlastních jmen grafémy podle výslovnosti (tj. u/ú na v) a ponechávám i případné akuty.

⁸ Phingstag je jiným označením pro čtvrtek. Z dalších poznámek lze usuzovat, že Khlesl měl na mysli čtvrtek 3. prosince 1587.

widerum ghen Waidthouen sollen) nichts zu thun haben, also wären wier gedacht undter dessen d[er] Weytraischen reformation den anfang zu machen. Dan wier die zeitt nicht ghern umbsonst verzehren wolttten, weill auch ain yedlich[er] aus unns iezunt bey hauß zu thun haben, erwartt hierüber eurn bschaidt.

Uns alle göttlichen segen bevuehle. Datum Zwettl, den 21. novembris, a[nno] [15]87.

M[elchior] Khlesl, m[anu] p[ropria]

[v levém spodním rohu modré oválné razítko s textem: „*Schloss-Archiv *
Weitra**“]

Ic) 07

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Melchior Khlesl informuje Georga Schwarzmanna listem z 23. listopadu 1587, že od vlastníka vitorazského panství Wolfa Rumpfa obdržel požadované plné moci (*alle gewalt*) a že zde tedy rekatolizační misie mohou začít. Sděluje dále, že o této skutečnosti již také informoval další členy císařské komise. Vitorazskému hejtmanu proto ukládá, ať s obzvláštní péčí dohlédne na to, aby žádný z obyvatel Weitry (*rathspersonen, bürger, inwohner*) neopouštěl po dobu zamýšlených rekatolizačních misí toto město. Vitorazský hejtman má současně dozorovat, aby všichni na rekatolizaci příchozí „poddaní“ byli řádně úředně zaevidováni, neboť právě jen takový způsob umožní okamžitě odhalit případné sabotéry rekatolizačních misí. Khlesl potvrzuje, že v neděli pronese kázání právě on a žádá proto Schwarzmanna, aby mu na tomto kázání zajistil hojnou účast vitorazských „poddaných“. Khlesl dále sděluje, že co se ubytování (*herberg*) císařských komisařů dotýče, nemá pro Schwarzmanna žádné instrukce a plně spoléhá na jeho organizační schopnosti. V přípisu registovaného dopisu Khlesl dále zdůrazňuje, že dle jeho mínění by se nedělní rekatolizační misie měly dotýkat nejen poddaných z města Weitry, ale též vitorazských venkovských poddaných (*pauer*), a proto na ně mají být i oni pod hrozbou trestu obesláni skrze vesnické rychtáře vitorazskými úředníky.

[adresát ze zadní strany listu 2, tj. fol.2r; přední strana listu 2, tj. fol. 2v, prázdná]

Dem edlen vesten herrn Georgen Schwarzmann, pflegern der herschafft Weitra, meinem besonders vertrauten lieben freundt

[poznámka na boku téže zadní strany, tj. fol.2r]

D[er] thumbbrobst, den 23. nov[ember] [15]87

[přední strana listu 1, tj. 1v, v levém horním rohu v místě širokého okraje modré oválné razítka s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol.1v, text]

Edler, vester, besonders fil vertrautter lieber herr pfleger. Euch sein yederzeit mein ganz f[reundlicher] genaigt willig dienst zuvor. Und khan euch unerindert nit lassen, das ich eur, furnemblich aber meines genedigen h[err]n, h[err]n Wolff Rumpffen schreiben, darhin ihr gnaden,¹⁰ mir vorhabender Weitraischen religionsreformation halben, gleichsfals allen gewalt und nachrichtung geben, mit freuden empfangen.

Abend darauf die von Weitra, sambt meinen mittcomissarien, des tags

---

⁹ Nejisté.

¹⁰ Tj. Wolf Rumpf.

schriftlich erindert hab, wie der herr¹¹ aus beigelegter abschrift zu sehen. Ist demnach mein ganz f[reundliches] begern, ihr wöllet gedachten von Weitra sölch unser schreiben (so in originali auch hiebey zu finden) nitt allein alsbaldt wöllet übertantworten, sondern auch von wol ermelts eures herrn weegen, bey inen allen, mit sonderm vleiß darob und an sein,¹² das alle und yede rathspersonen, bürger und innwoner sich bey haus finden lassen und kainem ainigem auß erlaubt werde. Darzue dann vonnöthen und guet sein wurdt, das mann alsbaldt aller und yeder nämmen ein register verzeichne und alsdann vor anfangen der handlung vorlese, damit mann wissen möge, welche oder wer sich ungehorsamblich absentiert.

Ich bin auch vermittlst gött..

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r]

.. licher hilff vorhabens, am sonntag, den 29^{en} november, die predig zu verrichten, darumben dann der herr¹³ bedacht sein würdt, bey denen von Weitra mit ernst darob zu sein, das sie sich vleissig darbey, wie auf dem gottsdienst finden wöllen lassen.

Unserer der commissarien herberg und andern derselben anhangigen sachen halben geb ich euch khain ordnung, werdet ime wol zu thuen wissen. Damit uns alle göttlichen gnaden bevehlendt. Datum Zwettl im closter, den 23^{en} november 1587.

Eur dienstwilliger etc. M[elchior] Khlesl, m[anu] p[ropria]

[přípis pod hl. textem na zadní straně fol.1r]

Meines erachtens soll man die paurn, das ist allen underthanen, durch die ämpter¹⁴ anzaigen lassen, das sy sich bey leib- u[nd] guettstraff bey haus findten lassen wolttten,¹⁵ weil die khay[serliche] m[ajes]t[ät] durch ire commissarien i[h]nnen iez[?]¹⁶ werden bevehlen u[nd] dieselben erforden, also auch, das[s] sy alle auf khunfftigen sonntag¹⁷ sich zur predig ghen Weytra ainstellen wolttten. Der religion darff man khain meldung thun annderst, alls wie gehört.

---

¹¹ Tj. Georg Schwarzmänn.

¹² V této pasáži zjišťujeme, že Schwarzmänn je pověřen předat zástupcům města Weitra list, ze kterého se dozví o tom, že jejich město má být rekatolizováno. Tento list je transkribován v následující příloze Ic) 08.

¹³ Georg Schwarzmänn.

¹⁴ Recte: Amtmänner, tj. rychtáře.

¹⁵ Právě z tohoto přípisu poznáváme, že k rozhodnutí rekatolizovat s měšťany také venkovské poddané.

¹⁶ Nejisté.

¹⁷ Tj. neděle 29. listopadu 1587.

Ic) 08

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Melchior Khlesl píše jménem předsedy císařské komise radním města Weitry, že z rozkazu arcivévody Arnošta (a ve jménu Jeho císařské Milosti) budou ve Weitře uskutečněny rekatolizační misie, které městu všestranně prospějí (*Wolfart gereichen*). Khlesl dále uvádí, že příjezd císařských komisařů je naplánován na sobotu večer [28. listopadu 1587] a již v neděli budou zamýšlené misie započaty. Rada města má proto zajistit, aby se v požadovaný den zdržovali všichni obyvatelé Weitry (*burgschafft unnd innwohnern*) ve svých přibytcích a pokud by někteří z nich tento císařský a arcivévodský příkaz nerespektovali, mají být zajištěni a vyslechnuti.

[v levém horním rohu v místě širokého okraje modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, regest]

Abschrift der khayserlichen commissarien schreibens an ainem ehrsamben rath d[er] stadt Weitra von 23ten novemb[er] a[nno] [15]87

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]¹

Ernuest, ersamb, weiß, euch sein unnsere freindlich willig dienst zuvoran. Besonder lieb herren unnd freindt, wir können euch unerindert nit lassen, das wir auf bevelch der für[stlichen] dur[chlauch]t] erzherzog Ernstens zue Östereich, im namen der kay[serlichen] may[estät], unser allergnedigisten unnd gnödigisten herrn, bey euch, gemeiner burgerschafft unnd innwohnern, sachen anzuebring[en] unnd zue erfragen, die euch unnd gemeiner statt zue euerm fernern aufnemen unnd wolfart gereichen werden.

Dieweil wir dan auff nechst khönfftigem sambstag, den 28. diß lauffenden monats, zue abents, vermittelst göttlicher verleichung, bey euch anzuekhomben, unnd deß andern, nemblich sontags hernach, die uns anbevolchen handlung fürzuenemen.

So ist im namen ihrer kay[serlichen] may[estät] unnd für[stlich]en dur[chlauch]t] unser bevelch, für unns selbst aber freuntlich begern, ihr, der ratt, wöllet euch sambt unnd sonderlich, nit allein für euch selbst, auf bestimbte zeit dahaimbs finden lassen, sondern daßselb auch bey eurer ganzen undergebnen burgerschafft unnd innwohnern, ainem yeden absonderlich, mit allem ernst, unnd bey vermeidung ihrer kay[serlichen] may[estät] unnd für[stlichen] dur[chlauch]t] ungnadt unnd straff, entlich

---

¹ Z předchozího transkribovaného Khleslova listu Schwarzmannovi víme, že Khleslův dopis radě města Weitry byl k tomuto listu přiložen jako opis.

verfiegen, khainem von hauß erlauben, sond[ern] daßiennige verhörn unnd in daß werckh richten,..

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

..so wie im bevelch. Daran befürdert ihr, wie gemelt, eur aigne wolfart unnd thuet daran d[er] kay[serlichen] may[estät] unnd ihrer für[stlichen] dur[chlaucht] entlichen willen.

Datum Zwetl im closter, den 23. novembris, a[nno] [15]87^{7sten}

Ic) 09

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Opis seznamu vitorazských „měšťanů“¹ vyhotovený nejspíše na základě Khleslovy žádosti ze dne 23. listopadu 1587 podle seznamu obyvatel města Weitry z roku 1584.

[fol. 4r, regist]²

Register über das ganncz städtt

[fol. 1v]

Namen der bürger zu Weitra. 1584.

*Ober Zeill.*³

Albrecht Werner

öd daneben

Wolff Pranndtner

Hannß Goldtnagl der alt

Jörg Ulman

Ederin, Wittib

*Christoff Khreúczér*⁴

Hannß Kúrchenbaúr

Christoff Sedlmaier

Mathes Schúech

Ulrich Maúererin, wittib

Wolf Aichperger

Hannß Rösel

---

¹ Úmyslně je označení měšťané v uvozovkách. V textu se sice skutečně praví „Bürger“, tj. měšťané, spíše se však jedná o seznam „držitelů“ domů ve městě. A to je velký rozdíl. Ne každý držitel domu byl pochopitelně měšťanem. Městkou jistě nebyla ani svobodná paní von Sonderndorf, sezením na Kirchbergu amWalde, která je uvedena jako držitelka jednoho domu v „Mittelzeil.“ Mimochodem, sousedy paní ze Sonderndorfu byli v téže části Weitry i Georg Eigl, Wolf Meussl a také v seznamu nejmenovaná porodní bába. Jinými slovy, v období rekatolizačních misí na panství Weitra ti největší rebelanté. Tato část města, na dohled radnici, představovala tedy na rozdíl od ostatních čtvrtí Weitry skutečně „ohnisko“ luterského odporu.

² Tento dokument je i v originále foliován.

³ Část města (odvozeno nejspíše od „obere Zeile“, tj. horní ulice) nacházející se mezi hradním/zámeckým areálem a hlavním náměstím. V této části města vlastnil dům i samotný Georg Schwarzmänn.

⁴ Protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky opět jen antroponyma a oikonyma, ponechávám je bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

Georg Hörman
Kchillian Wibmer
Paúl Gúbein wittib
Hannß Lieblin, wittib
Hannß Moser
Bärtl Verwalter
Pärtl Pachner
Anndre Rottenseckhl
Merth Dräxler
Wollff Haberle

[na stránce dole pod textem modré oválné razítko s textem: * Schloss-Archiv
* Weitra *[“]]

[fol. 1r]
Jörg Süßnvoll
Túechmacherin, wittib
Húetterin, wittib
Rúdelßstorffer
Bärtl Reiffin, wittib
Khellnerin, wittib
Thoman Müllaúer
Hannß Dietmair
Christoff Wagner
Hannß Schober
Wollf Diebell
Thoman Landinger

Hinder Zeilß

Leonhart Laús
ödt
ödt
Hannß Wibmer
Wollff Wibmer
ödt
Jacob Strobl

---

⁵ Spodní část města mezi dnešní ulicí „Lange Gasse“ a chrámem sv. Petra a Pavla. Odvozeno od „hintere Zeile“, tj. zadní ulice. Oba názvy, *Oberzeil* i *Hinder Zeil* pak poukazují, že domy vznikaly ve Weitře postupně směrem od hlavních ulic dále k městským hradbám.

Christoff Grienwalt
Urban Prünner
Hannß Ernst
Rúe[prech]t Fúchs
Paul Sinndtl
Paúll Súeß
Hannß Eckerpöckh
Wollff Antäsch

[fol. 2v]

Hannß Gúrhofer
Jörg Prünner
Ödt Caspar Stieger
Rúßwúrmbin, wittib
Michael Schúesterin, wittib
Caspar Hillmair
Anndre Weber
Thoman Khelhamer
Balthasar Schachner
Jörg Khrancz
Thoman Zimerman
Merth Preúer
Phillip Fleisch wittib
Hannß Goltnagl
Welchartin, wittib
Görg Vischer
Michel Keller
Hannß Chadthofer
Wollf Wendl
Hannß Rämblaúer
Mietlerin, Wittib
Weit Erhardt
Hannß Núnhofer
ödt Wallischen
Hannß Resch Richter
Märth Päckzl, Statschreiber

[fol. 2r]

Jacob Prümmer
Pongratz Erbl
ödt daneben

Anndre Pierkhweber
Thoman Erlinger
Sieberin, Wittib
Anndre Fúchs
Sailler
Ribeinnin, wittib
Christoff Khiel, glaser
Gily Khramer
Khrännczlin, wittib
Thoma Khnapp
Hainrich Heß
Haffnerin, Wittib
Wolff Kranncz
Görg Casstner
Petter Maúrer
ödt
Sebastian Praún
Hannß Weinpolter
Steffan Strobel
Wolckhenaúrer
Schlittin, wittib
Hannß Khleiner
Wolff Grienpeckh
Ulrich Sybenpeckh
Fridrich Widman

[fol. 3v]

Mitter Zeil⁶

Fraú von Sonderndorf
Simon Helrigl
Lorencz Planckh
Mathes Sontag
ödt daneben
Bärtl Jänndl
Mathes Flach
Jacob Khunz
Leopolt Resch

---

⁶ Střední část města mezi hlavním náměstím a ulicí dnes nazývanou „Lange Gasse“. Tato část vznikla později zastavěním části plochy bývalého hlavního náměstí.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Görg Leobel
Wolff Silberpaúer
Leonhart Schlitt
Görg Widerhofen
Lienhart Khnapp
Lucas wittib
Christoff Eipeltaúer
Hannß Stöern
Jacob Nieder
Öd, gehert dem Schlitten
Görg Eigl
Görg Poppen
Pinterin, wittib
Meüsel
Schenaúerin, wittib
Hebam Haus, ödt

[dole pod textem modré oválné razítko s textem: * Schloss-Archiv * Weitra]⁷
[fol. 3r]

Bärtl Widenpaúer
Jacob Raúcher Widenp[auer]

Lederthalf

Hannß Khneissel
Thoman Weber
Gregor Schmit
Bärtl Paúßwein
Michel Grúeber
Hannß Dietrich haffner
Wolff Edlinger
Christoff Harpeckh
Hannß Reindl
Sebastian Eiller
Gerberin, wittib
ödt gemainer stat müll
Mallerin, wittib
Steffan Grienwalt

---

⁷ Výjimečně – tak jako právě zde – je jediný dokument orazítkován na více místech.

⁸ Předměstí Weitry situované již pod vrcholem kopce při řece Lužnici.

Leopolt Halbenstain
Hannß Bader
Thoman Harpeckh
Thoman Hämerl
Joachim Stainmecz
Plannckh Gerber
Sueffin, wittib
Rumpff Müllner

[fol. 4v]

Paúll Pichler
Thoma Maúrerin, wittib
Lorencz Doben
ödt
Görg Khrabach
Andre Weissenstainer
Jacob Pröckh
ödt Schúesterin müll

die bau[ten] am rat[haus]⁹

Hannß Dietman
Steffan Ströber
Bartholome Hoher
Jacob Bichler
Simon Hollrigl
Casspar Wilander

---

⁹ Tato zástavba vznikla podobně jako zástavba tzv. Mitter Zeil teprve později. Dnes se v části původní arey nachází novorenesanční radnice z let 1892-1895.

Ic) 10

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Písař Simon Gurtner píše z příkazu Melchiora Khlesla list Georgu Schwarzmannovi. Vitorazský hejtman je nejprve zpraven o důvodu, který Khlesla vedl k nadiktování dopisu právě Gurtnerovi (dozvídáme se, že Khlesl byl již na koni na odjezdu ze světelského kláštera, kde byl spolu s Ursylvanem Haeckelovým hostem, když jej zde zastihl posel se Schwarzmannovým listem; Khlesl proto neváhal a ihned vitorazskému hejtmanu na jeho psaní odpověděl diktátem písaři Gurtnerovi ze hřbetu koně). Khlesl především nařizuje Schwarzmannovi, aby osobně dohlédl na hojnou účast vitorazských vesnických poddaných ze všech vitorazských farností na nedělní rekatolizační mši svaté, a potvrzuje vitorazskému hejtmanu příjezd císařské komise v domluveném čase. Souhlasí také s nabízeným ubytováním na vitorazském zámku. Nezná ovšem dosud přesný počet svého doprovodu, neboť je možné, že se k rekatolizačním misím dostaví do Weitry i světelský opat Ulrich Hackel, který se obává, že by mu jeho případnou absenci mohl Wolf Rumpf „zazlívát“. Přesto Khlesl nepočítá s více než s 8-9 osobami a právě tolika koňmi.

[adresát ze zadní strany listu 1, tj. fol. 1r]

Dem edlen vesten herrn Georgen Schwarzmann, pflieger der herschafft Weitra, meinem besonders guetigen lieben h[err]n und freundt

[poznámka na boku zadní strany téhož listu 1, tj. fol. 1r]

S[imon] Gúrttner, [acce]piert den 25. november

[přední strana listu 1, tj. fol.1v]

Edler, vester, insonders gúntiger, lieber herr Schwarzman, dem herrn¹ sein yederzeit mein f[reundlicher] genaigt williger di[e]nst zuvor.

Den herrn² soll ich unerinerdt nit lassen, das der herr thumbprobst, bei zaigen disem sein schreiben, gleich als er auf das roß sitzen und nach der statt Zwetl reiten wöllen, empfangen und mir bevolhen, weil er selbst nit schreiben können, vom herrn³ auf sein schreiben disen zu verstendigen, das der herr⁴ allein dise underthonen meines genedigisten herrn, herrn W[olffgang] Rumpffen, zur sonndäglichen predig erforden wölle, so zu den catholischen pfarrn gefarrt sein, der andern halben, weil man von ihr gnaden⁵ kain bevelh, mag man dieselb erfordernung biß auf weitem beschaidt

---

1, 2, 3, 4, 8, 9 Mínen je Georg Schwarzmann.

5, 7 Wolf Rumpf.

6 Přeškrtnuto: von Weitra.

10 Ulrich Hackel, světelský opat.

11 Nejisté.

einstöllen.

Wie dann der herr thumbprobst von Weitra⁶ ihrer gnaden⁷ deßwegen selbst schreiben und beschaidt begern wurd, die herrn commissarien sein mit der herberg im schloß, oder wo sie hingelegt, gar wol zufriden. Der herr⁸ solls machen, wie er⁹ wöll, sie wöllen gar gern vor guet nemen. Es hette zwaar der herr thumbprobst gern die sachen eng einzogen und vor allen mit dem herrn probsten und herrn Saurer kommen, weil aber der herr abbt¹⁰ sich vernemen lassen vor wolvermeltem mein genedigem herrn, der herr Rumpff möchte es ime zu ungnaden aufnehmen, wan er nit darbey, so hats herr thumbprobst gleich muessen geschehen lassen. Sie haben sich aber verglichen, das ain yeder nur ain diener mitnemen solt, und also nit mehr als 8 oder 9 personen und sovil roß sein werden. Wolt ich dem herrn in weil mitertheilen. Uns alle göttlichen gnaden bevelhendt.

Datum Zwetl im closter, den 24. november 1587, des herrn ganz [Willen]¹

Simon Gurtner, röm[isch] kay[serlicher] diener m[anu] p[ropria]

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Ic) 11

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Schwarzmannův memoriál obsahující více než třicet bodů, které si vitorazský hejtman připravil k projednání s císařskými komisaři Melchiorem Khleslem, Georgem Ursylvanem a Ulrichem Hackelem.¹

S Melchiorem Khleslem hodlal Schwarzmann řešit, zda: se rekatolizační mše svaté mají účastnit i rodinní příslušníci vitorazských poddaných; mají být rekatolizováni i vitorazští vogtholden, kteří současně nejsou vitorazskými grundholden a dokonce nepatří ani k farnostem, k nimž drží vitorazská vrchnost patronát (např. Grafenschlag, Gross Gerungs); mají být mezi rekatolizované zahrnuti také grundholden opata z Lambachu; nemají být vitorazští měšťané rekatolizováni v jiném termínu než venkovští vitorazští poddaní; není pro katolickou věc rušivé, že děti některých vitorazských měšťanů navštěvují nekatolické školy v Linci; by neměly být prohledány domácnosti měšťanů a konfiskovány zde nalezené libri prohibiti; nekatolíci vůbec smí být pohřbeni na vitorazském katolickém hřbitově v případě, že jiný hřbitov se ve farnosti nenachází; zda by na druhé straně neměl pod záminkou možného rozšíření infekce uzavřít nekatolický hřbitov ve Weitře; by se měl pokusit reformovat i vitorazské mariánské bratrstvo; zda by vrchnost neměla ustoupit od dosavadní zvyklosti propůjčovat vitorazská léna i nekatolickým leníkům (tento bod přeškrtnut, nebyl tedy zřejmě Khleslem přijat); zda a případně jak ukončit sedisvakanci ve farnostech Unserfrau a Harmannschlag; zda a jak se rozhodnout v kauze nehospodárního duchovního v St. Martin a jeho liturgických pochybení; zda a jak napravit nedbalé jednání faráře z Höhenberg; zda a jak přimět k větší samostatnosti v rozhodování faráře z Gmündu; zda a jak dále postupovat v případě odcizených beneficí gmündské farnosti; jak dále postupovat v otázce farnosti Oberkirchen; zda vydávat výhostné listy těm, které by sňatek přivedl do míst ovládaných luterány; zda by držitel panství Litschau nemělo být přikázáno, aby doložil svůj právní nárok na patronát nad ličovskou farou (i tento bod vyškrtnut); zda někteří z dosud obmyšlených poddaných nebyli z rekatolizačních misí Khleslem v mezidobí vyřazeni; zda vitorazské měšťany sankcionovat za návštěvy nekatolických bohoslužeb ve Spitalu bei Weitra: a konečně zda nadále tolerovat odpor venkovanů k novému gregoriánskému kalendáři. S Hackelem chtěl Schwarzmann řešit výstavbu mostku v Siebenlinden a výše některých vrchnostenských poplatků. S proboštem Ursylvanem pak zase hodlal projednat jeho spory s držitelem gmündského panství Sebastianem Greißem, z nichž jedna se týkala nactiutrhaní (pomluvy).

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, regest]

Memorial p[ropter] verrichtung mit herrn thuembbrobsten zu Wien von geistlichen sachen in Weittra

---

¹ Ačkoli je memoriál nedatovaný, lze předpokládat, že sepsán byl v období mezi úterým 24. listopadu a sobotou 28. listopadu 1587. To proto, že součástí memoriálu je také několik dotazů určených právě světelskému opatu Hackelovi, o jehož možné účasti na rekatolizačních misích byl ovšem Schwarzmann informován teprve dopisem z 24. listopadu (příloha Ic)10). Termín *post quem* je pak určen obdobně logicky. Světelský opat se totiž onoho 28. listopadu s ostatními císařskými komisaři nedostavil, pozdější datace memoriálu je tedy nonsensem.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpis]

Memorial der verrichtung bei der khaiserlichen herrn commissarien

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, v místě širokého levého okraje zhruba uprostřed listu modré oválné razítko s textem: * Schloss-Archiv * Weitra **]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

- *erstlich reformiern die bürger und unnderthonen in der herrschafft Weitra.*
- *item ob nicht auch ire weiber und khinder auch gefinden.*
- *ob nicht alle zu reformiern, so zu den Weitraishen pfarren gehören, ob sy schon mit grunddiennst annd[ere]n herren gehören?*
- *item ob nicht auch des abbts zu Lambach² grundt unnd der herrschafft Weitra vogtholden im ambt Obernkirchen³ auch zu reformieren?*
- *die bürger vor den paurn zu reformiern?*
- *bürger lassen etliche ire khinder geen Lincz in diie landschafft-schuell.*
- *wie herrschafft underthonen so an lutherische orth gepfardt, als Grauensschlag,⁴ Germbs,⁵ Hainrichs bey Germbs,⁶ Hörweis⁷ ?*

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

- *etliche bürger haben luterische püecher, ob zu visidiern?*
- *sectische ob auf freithoff begraben?*
- *ob gotesäckher p[ropter] infection zumachen?*
- *Weitraische bruderschaft⁸ zu reformieren die einkhummen zu den benefizien zu ordnen, haben aine ordnung?*

---

² Myšlen je benediktýnský klášter Lambach poblíž hornorakouského města Wels, který na území ideálního panství Weitra vlastnil grundholden např. v lokalitách Abschlag, Aigen, Albern, Harruck, Münzbach, Nondorf, Oberkirchen a Siebenberg. V lokalitě Oberkirchen držel i tzv. ortsobrigkeit/dorfobrigkeit.

³ Oberkirchen, lokalita vzdálená cca. 12 km jihojihovýchodně od Weitry.

⁴ Grafenschlag, lokalita vzdálená cca. 12 km jižně od Zwettlu, 37 km jihojihovýchodně od Weitry.

⁵ Germs, recte: Gross Gerungs, lokalita vzdálená cca. 20 km jihojihovýchodně od Weitry.

⁶ Heinrichs bei Gross Gerungs, dnes součást obce Gross Gerungs.

⁷ Hörweix, lokalita vzdálená cca. 10 km východně od Gross Gerungs.

⁸ Zřejmě vitorazské městské bratrstvo Unser lieben Frauen se sídlem ve Weitře.

- *item die gotßdiennst dafür der stiftung nach zuhalten, also soll auch zu Unnser Frauen die bruedschafft⁹ reformiert werden? Sagen haben khaine ordnung.*
- ~~*haben dem lütterischen lehentträger geweigert zuverleichen?*~~¹⁰
- *die pfarr Unnser Frauen¹¹ zu ersetzen, item die pfarr zu Harmanschlag.¹²*
- *der pfarrer alhie in Weittra soll - wo nicht zween - doch gewiß einen caplan halten.¹³*
- *der pfarrer zu S. Merthin¹⁴ ist vill schuldig.*
- *item der pfarrer zu Höhen Perg,¹⁵ unnd ist zimlich nachlässig.*
- *pfarrer zu S. Merthen¹⁶ helt gar unordenlich goteßdiennst.*

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text]

- *pfarrer zu Gmündt¹⁷ fragt stäts weekh.*
- *mit h[err]n officialen p[ropter] pfarr Gmündt und beneficio im schloß. Auch p[ropter] annd[re]n zwaien beneficien so entczogen zu reden.*
- *item von and[r]en h[err]en und[er]thonen gehorsam zu den pfarren.*
- *ob man aus der herrschafft an lütterische ortt die waisen verheüra-then müg?*
- ~~*pfarr Litschau¹⁸ soll ain khaiserlich lehen gewest sein. Soll herr Marasschi¹⁹ fürgeben, das ers gekhaufft?*~~

⁹ Mariánské (kněžské) bratrstvo Unser lieben Frauen se sídlem v Unserfrau. Jeho vazba na vitorazské (laické) městské bratrstvo je zřejmá, zatím ovšem nijak blíže nepopsaná.

¹⁰ Velmi důležitá Schwarzmannova myšlenka, jejímuž vyškrtnutí se při stávajících dolnorakouských poměrech nesmíme příliš divit. „Haben dem Lütterischen Lehenträger geweigert zú verleihen?“

¹¹ Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.

¹² Harmanschlag, lokalita vzdálená cca. 10 km jihozápadně od Weitry.

¹³ Velmi rozporuplné tvrzení. Znamená to snad, že ve Weitře již jeden kaplan byl?

¹⁴ St. Martin, lokalita vzdálená cca. 6 km jihozápadně od Weitry.

¹⁵ Höhenberg, lokalita vzdálená cca. 10 km severně od Weitry.

¹⁶ Jako pozn. č. 14.

¹⁷ Gmünd, v současnosti okresní město vzdálené 10 km od Weitry.

¹⁸ Litschau, starobylé městečko, dnes v politickém okrese Gmünd, vzdálené cca. 35 km severně od Weitry.

¹⁹ Svobodný pán Wenzl Morakschy. Jak napovídá již jeho jméno, byl tento šlechtic potomkem původně českého rodu rytířů Mrakešů z Noskova.

- *ob khain bürg[er] aufkommen, er glo[u]b dann an catholisch zu sein?*
- *von Spittal²⁰ und Wuldschau²¹ ist in dem pfarrhoff gediennt worden, wagn sich die bürger ietzt?*
- *etliche herrschafftvogetunderthonen wellen nicht feiern.*
- *den pfarrer zu Oberkirchen²² zu erfordern.*

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, text]

mit h[err]n abbt²³

- *p[ropter] geschlagenen prokhenn zu Sibenlinden.*
- *item p[ropter] löß[geld]²⁴ von den hochzeiten.²⁵*
- *item von lößgeld von ain[em] underthan zu Harnstain,²⁶ ist am hoffstatt.*
- *vischwasserzinß von 83, 84, 85, 86, und 87 jahr von pfarrer zu Schönau²⁷ ausständig.*

h[errn] Brobst²⁸

- *p[ropter] Khreúß,²⁹ das er den and[er]n im ambthhauß lieger hais-sen [will].³⁰*
- *item das er des schmidts weib wegen gescholten.*
- *item das im die zerung nicht bezallen will.*
- *Grienperkhin nicht erforden, ir man zuvor sagen.*

---

²⁰ Spital bei Weitra, lokalita vzdálená cca. 2 km jižně od Weitry.

²¹ Wuldschau, lokalita vzdálená cca. 3 km západně od Weitry.

²² Jako pozn. č. 3.

²³ Ulrich Hackel, opat cisterciáckého kláštera Zwettl (Světlá).

²⁴ Nejisté. Dle mínění K. H. Hubera je nutno číst tänz; Huber tedy míní, že Schwarzmänn má v úmyslu regulovat nevázané taneční zábavy.

²⁵ V kontextu se svatbami však spíše předpokládám, že je míněn poplatek, který snoubenci platili vrchnosti za povolení k sňatku, respektive za propuštění (výhost) na panství jiné vrchnosti.

²⁶ Harmanstein, lokalita cca. 3 km od Grossschönau, cca. 11 km jižně od Weitry.

²⁷ Grossschönau, lokalita vzdálená cca. 8 km jižně od Weitry.

²⁸ Georg Ursylvanus.

²⁹ Sebastian Greiß, držitel panství Gmünd.

³⁰ Dozvídáme se, že Sebastian Greiß měl „den anderen“, tj. toho druhého, tj. snad probošta Ursylvana označit za lháře. Podle kontextu jsem doplnil určité sloveso will.

Ic) 12

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Georg Schwarzmann úkoluje šafáře Zachariáše, aby tento zítra³¹ objel ještě další vsi (*er soll morgen noch volguende törrfer reutten*)³² a sdělil vitorazským vogtholden a grundtholden, že se spolu se svými rychtáři (richter unnd ambtleut) mají dostavit v počtu dvou až tří z každé vsi příští čtvrtek na zámek do Weitry. Vitorazský hejtman jim chce sdělit prý „něco ohledně jejich farností a farářů.“ Zachariáš má v případě viditelného odporu ze strany vesničanů připomenout jejich fojtské poslušnosti vitorazskému pánu i jejich povinnosti patronátní.

Následuje seznam 12 výslovně uvedených vsí.

[poznámka ze zadní strany listu, tj. fol. 1r]

Memorial an schaffer

[přední strana listu, tj. fol. 1v, nahoře vlevo v místě širokého okraje modré oválné razítka s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“, přední strana listu, tj. fol. 1v, text]

Memorial, dem Zacharias[e]n

Er soll morgen in noch volgunde törrfer reutten, unnd den vogtholden, so andern herrn mit grundt gehörig, anzaigen, das die richter oder ambleüt mit zweien oder dreüen nachbarn sich auf nechsten pfingstag zu mir hieher ins schloß stellen, denn ich habe inen von wegen irers pfarrers unnd pfarr etwas anzuzaignen, im bevelh unnd das sy gewiß nicht auß bleiben, bei der gehorsam der vogtey, mit deren si geen Weittra gehörig:

- *als zu Unser Frauen³³ des heren Bchenichs³⁴ underthanen, item des von Prag³⁵ underthanen, so gheen Weittra gevogt.*
- *item zu Altnnweittra³⁶ des herren Bchenichs.³⁷*

---

³¹ Memoriál je bez přesné datace, předpokládám ovšem, že byl Schwarzmannem pro Zachariáše sepsán poté, co vitorazský hejtman obdržel Khleslovo psaní datované k 23. listopadu 1587 (srov. příloha Ic) 07) a že je současně pozdější než předchozí memoriál, ve kterém se Schwarzmann stále ještě ujišťuje, zda má spolu s měšťany vůbec rekatolizovat i venkovské poddané.

³² Z takto formulovaného příkazu lze usoudit, že šafář Zachariáš již dříve objel jiné vitorazské vsi.

³³ Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.

³⁴ Jonas Bschönig, mezi lety cca. 1570 – 1604 držitel statku Moidrams se sídlem v zámečku Moidrams (dnes katastr města Zwettl).

³⁵ Christoph von Prag, mezi lety 1579 – 1611 držitel panství Engelstein se sídlem na hradě Engelstein u Grossschönau.

³⁶ Altweittra, lokalita vzdálená cca. 1 km severně od Weitry.

³⁷ Jako pozn. č. 4.

- *herrschaft Gmündt unnd pfar Gmündt underthannen so gheen Weittra gevogt. Item denen zum Hörmanß³⁸ unnd Aichberg³⁹ sambt den füerrern so gheen Weittra nicht gevogt, aber ghen Unser Frauen⁴⁰ gepfart.*
- *Ulrichs,⁴¹ denen so am Wasen⁴² dem Caniballischen erben⁴³ unnd dem von Prag⁴⁴ gehörig.*
- *Lembach.⁴⁵ herrn Müelwangers,⁴⁶ herrn Hectorrn von Sunderntorf.⁴⁷ Canniballischer erben,⁴⁸ Bschenichs.⁴⁹ pfarrers zu Waidthoven.⁵⁰*

[zadní strana téhož listu, tj. fol. 1r, text]

- *Reinpoldts,⁵¹ dem so auff in hof ist.*
- *Hainrichß,⁵² des von Prag underthan⁵³*
- *Schagges⁵⁴ des von Prag underthan⁵⁵*

---

³⁸ Hörmanns bei Weittra, lokalita vzdálená cca. 5 km severovýchodně od Weitry.

³⁹ Eichberg, lokalita vzdálená cca. 5 km severně od Weitry.

⁴⁰ Jako pozn. č. 3.

⁴¹ Ulrichs, lokalita vzdálená cca. 2,5 km východně od Weitry.

⁴² K malému panství Wasen patřilo celkem 32 domů v pěti vsích. Sídlem byla pak stejnojmenná vodní tvrz, zbořená během prvního roku českého stavovského povstání v r. 1619, jejíž nepatrné zbytky se nachází nad lokalitou Unterlembach, místní části obce Grossdietmanns, cca. 6 km severoseverozápadně do Weitry.

⁴³ Děti Antona Ganiballa a Anny, vdovy po Stockhornerovi, jehož předci drželi Wasen od roku 1533. Tyto děti nebyli zřejmě ještě ani v roce 1598 dospělé, neboť k tomuto roku odprodali jejich poručníci Joachim Stockhorne zu Starein auf Reingers a Zacharias Woytich von Iwowitz panství Wasen císaři Rudolfo II. Ten poté dosavadní léno prohlásil za zpupný statek a týž rok Wasen odprodal za 9000 zlatých Wolfu Rumpfovi. R. HAUER -W. PONGRATZ-P. TOMASCHEK, *Heimatkunde des Bezirkes Gmünd, Gmünd 1986, s. 466.*

⁴⁴ Jako pozn. č. 5.

⁴⁵ Lembach, později rozdělený na Oberlembach, Unterlembach a Mitterlembach. Od roku 1971 je Oberlembach součástí obce Unserfrau-Altweittra, Unterlembach a Mitterlembach součástí obce Grossdietmanns.

⁴⁶ Georg Christian von Kronsegg, od roku 1581 držitel drobného statku Unterwieland (10 domů) a dalších několika grundholden; celkem i se statkem Unterwieland disponoval 17 grundholden ve čtyřech lokalitách včetně Lembachu.

⁴⁷ Hektor von Sonderndorf, mezi roky cca. 1578/80 – 1608/10 držitel panství Kirchberg am Walde.

⁴⁸ Jako pozn. č. 13.

⁴⁹ Jako pozn. č. 4.

⁵⁰ Weidhofen an der Thaya.

⁵¹ Reinpolz, lokalita vzdálená cca. 10 km severoseverozápadně od Weitry.

⁵² Heinrichs, lokalita vzdálená cca. 8 km severoseverozápadně od Weitry.

⁵³ Jako pozn. č. 5.

⁵⁴ Schagges, lokalita vzdálená cca. 5 km severozápadně od Weitry.

⁵⁵ Jako pozn. č. 5.

- *Lainsicz.⁵⁶ denen so herrn Bschenich⁵⁷ mit grundtdienst, seint drey*
- *St. Marten⁵⁸ so dem Redtschacher⁵⁹ unnd der fraüen Stokhornerin⁶⁰ gehörig.*
- *unsere richer an iedem ortt damit khumen lassen.*

---

⁵⁶ Oberlainsitz, lokalita vzdálená cca. 10 km jihozápadně od Weitry.

⁵⁷ Jako pozn. č. 4.

⁵⁸ St. Martin, lokalita vzdálená cca. 6 km jihozápadně od Weitry. Podle vitorazského urbáře z r. 1585 se zde nacházeli tři vitorazští vogtholden, respektive grundholden panství (Unter) Thumeritz (Unterthumeritz se nachází mezi lokalitami Raabs an d. Thaya a Geras.). Schwarzmann největší pravděpodobností právě tyto tři holden označuje jako „*dem Redtschacher unnd der Fraüen Stokhornerin gehörig.*“ I když se mi nepodařilo tyto osoby identifikovat, lze ze souvislostí usuzovat, že jak Redtschacher, tak i Frau Stokhornerin byli nějakým způsobem pokrevně spřízněni a jako takoví asi oba drželi společně podíly na panství Unterthumeritz. Mimochodem, Ralf Wittig tutěž spřízněnost i podíly na držbě prokázal mezi Stokhornery, Kernparny, Bschönigy a Pachmayry pro stejné období i pro statek Moidrams. Ralf WITTIG, *Das Schloss auf dem Berg. Die Geschichte der Herrschaft Moidrams*, Zwettl 2007, s. 37.

⁵⁹ Neznámá osoba.

⁶⁰ Neznámá osoba. K roku 1598 je ovšem zmiňován Joachim Stockhrner zu Starein jako spoludržitel tvrze Wasen. SAW 5/1.

Ic) 13

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Nedatovaný¹ oboustranně popsaný ve fasciklu 218 volně založený list se jmény vitorazských poddaných z Walterschlag a Watzmans. Z kontextu lze usuzovat, že se nejspíše jedná o soupis vitorazských vogtholden, sepsaný krátce po rekatolizační mši svaté onoho 29. listopadu 1587. Z lokality Walterschlag bylo přítomno 8 vogtholden, z lokality Watzmans 14. Neznámý vitorazský úředník si poté poznamenal, že dva vogtholden odůvodňují svou neúčast silným kašlem.

[přední strana listu, tj. fol. 1v, text]

Waldterschlag:²

Thoman Grineiß, richter

*Sebastian Paúr*³

Blasiús Hackhl

Steffan Sairl

Wolff Hoffer

Hannß Glaser

Ursula Vößlin, wittib

Catharina Hiendlin, wittib

[zadní strana listu, tj. fol. 1r, text]

Watzmans:⁴

---

¹ Následující čtyři přílohy (Ic)13-16) jsou nedatované. Protože však všechny dokumenty v těchto přílohách registrují pouze absentéry, kteří se nedostavili na rekatolizační misie, a protože se ještě nezabývají tím, zda registrované osoby již přijaly svátosti smíření a eucharistie, lze je poměrně dobře datovat do období před 12. - 13. prosincem 1587. Tehdy teprve bylo totiž v centrální mateřské farnosti Weitra zahájeno ono první „kolo“ udílení svátostí smíření a eucharistie a tato problematika se dostala na „pořad dne“. Předpokládám dokonce, že přílohy Ic 13-16 vznikly již těsně po 29. listopadu 1587, neboť co se jejich formy dotýče, vypadají jako ostatní „primární“ dokumenty, ze kterých teprve byly sestavovány pozdější souhrnné čistopisné seznamy. (Takovým čistopisným seznamem byl pak např. i onen registr datovaný ke dni 2. prosinci 1587, editovaný v příloze Ic) 17).

² Walterschlag, lokalita vzdálená cca. 10 km jižně od Weitry. Protože podle údajů uvedených v soupisu rebelujících poddaných (*Verczaichnus deren underthonen so auf der herrn comissarien erfordern nicht erscheinen seindt*, SAW, Fasz. 218, unfol.) nesabotoval návštěvu Weitry ani jediný vogtholde z Walterschlagu, je možné předpokládat, že celkem osm vyjmenovaných vitorazských vogtholden představuje skutečně všechny zde žijící vitorazské poddané. Toto zjištění ovšem nekoresponduje s údaji vitorazského urbáře z r. 1585, který uváděl pro Walterschlag celkem 10 vitorazských vogtholden. H. KNITTLER, *Beiträge zur Geschichte der Herrschaft Weitra von 1581 – 1755 etc.*, s. 30.

³ Protože v seznamu jsou až na výjimky zachycena jen antroponyma a oikonyma, ponechávám je bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

⁴ Watzmanns, lokalita vzdálená cca. 13 km jižně od Weitry. 16 jmen koresponduje s údajem

Hannß Weißinger, richter
Aúgústin Grienperger
Leopoldt Weissinger
Mathes Polagckh
Jörg Weber
Simon Hanßl
Jörg Großaúrer
Philipp Paúr
Wolff Princz
Heinß Weiß
Bärtl Weiß
Jörg aus orth
Mathes Princz
Anna Weittin, ain wittib

*NB. Hannß Prenner und Hannß Polagckh sein chrankh gewesen, aber sie haben bey irem richter mir entbotten, als balt ein wenig bösser wirt und die huesten aufhört, sich in allen gehorsamb zu stellen. Ich wil vleiß haben, damit sie auf das ehüst versehen solten sein.*⁵

---

vitorazského urbáře z r. 1585, který pro tuto lokalitu uváděl celkem 16 vitorazských vogtholden. H. KNITTLER, Beiträge (jako pozn. č. 2), s. 30.

⁵ Právě tato poslední věta vnáší ovšem jisté pochybnosti, zda opravdu jde skutečně o seznam poslušných vitorazských vogtholden z obou lokalit sepsaný vitorazskými panskými úředníky, či zda se přece jen nejedná již o nějaký dílčí zpovědní seznam. Ono zde uvedené „chci mít snahu odbavit (versehen) je co nejdříve“ poukazuje totiž spíše na duchovního než na kohokoli jiného.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Ic) 14

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Unikátně dochovaný nedatovaný koncept pro pozdější čistopis „Verczaichnus deren underthonen so auf der herrn comissarien erfordern nicht erschinen seindt“, srov. následující příloha Ic)15. Přestože je list silně poškozený vodou a z velké části nečitelný, lze právě s jeho pomocí nahlédnout „pod ruku“ vrchnostenského písaře, který si vše psal (a počítal) nejprve na nečisto. Nechybí zde ani součet vitorazských poddaných, ani poznámka, že zkratkami P, B, S jsou označeni poddaní Christoph a von Prag, Jonase Bschenicha a Hektora Sonderndorfa. Nečitelných údajů netřeba litovat, ta samá jména lze nalézt v čistopisech seznamů.

[přední strana listu, tj. fol. 1v, údaje neuspořádané po celém listu papíru]

[přední strana listu, tj. fol. 1v. Nejprve číselný součet, pod ním několik textových poznámek, poté zřejmě následoval seznam rebelujících poddaných, který je z větší části poškozen vodou]

183¹

229

117

529

624

1153

das die andern s[ind] nit da.

[..] man hatt fordert.

[..] ist nit khumen.

[..].

Haßlauer ist nit da, man hat im dort angezeigt.

Hans Flach ist aúch nit da.

*Thomann Polackh ist [..], will aber nit zuwider [..] sein.*²

Mert Púechinger³ ist krankh.

---

¹ Předpokládám, že jde o součty poddaných, respektive vitorazských grundholden a vogtholden. Podobný součet je ve fasciklu 218 jediný.

² Koresponduje s údajem o Hannßi Polagckhovi z Watzmanns, který se sice do Weitry onoho 29. listopadu 1587 nedostavil, který ovšem vzkázal po rychtáři, že až se uzdraví, tak přijde. Srov. předchozí přílohu Ic)13.

³ Protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky opět jen antroponyma a oikonyma, ponechávám je

*Caspar Knax ist nit da.
Wolff Stürcl ist nit da.
Hans Stürzl.
Mathes-Mathes Jäger.
Hanns Nittmaier will im nichts zuwider sein lassen [..].
[..] S. Martin.
Christopph Prankh ist khrankh.
Hans Ledermüller.
Philip Pois, ist ein holz auf in gfallen.⁴
Hanß Ulridl.
[..] Knoll.
Maheús Paúr khan nit sehen.
[..] ist ghar khranckh.
Zwierner ist ghar [..].
[..].
[..].
[..] hatt [..].
[..] ist [..].
[..]Miller, was [..].
[..] ist kranckh [..].
[..].
[..].
Mathes Peutl haist Hofer.
Wäst Hoffpaúr ist ausgfarn.*

*Harpach.⁵
Püchlern [..] mag niemandts h[..].
Haslauer ist nit da, man hats im dort [..].
Hans Ploch ist auch nit da.
was man [..]
das wult er
was die [..] sey
will er nich chu[..]*

[zadní strana listu, tj. fol. 1r; po celém listu roztroušeno několik sloupců
s texty]

14. sonntag, khain singen, zum S. Merten.⁶

---

bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

⁴ Zajímavý záznam o pracovním úrazu: „spadlo na něj dřevo.“

⁵ Harbach, lokalita vzdálená cca. 8 km západně od Weitry.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

*2khindtauf 3 kh, 8 in der pfarr.
3 pfarrhoff ghen nider; ist nie daheimbt.*

Harmbshlag⁷ ist ein betendene pfarr.

Ertweiße.⁸

Matheus Höher hatt ein grossen schmerzen.

Wolff Hölrúgl blattern im aug.

Urban Beheimen } ist im nit angesagt.

Veitt } }

Beheim Zaill.⁹

Francz Khirchanher od[er] Kähennauer will ghar nicht kh[umen].¹⁰

Christoph Pazer, dem ist ein weib gstorben.

Wielänz.¹¹

Hans Hämbel, ist im nit angesagt [..] gestorben.

[Altwenweitra].¹²

Hannß Flach hat am Wilanz 16 [..].

Thoman Willaúer.

Th. Georg Sailer.

Colman Thom[an].

Georg Graav d[er]. and[ere].

Hannß Höhenperg.

Seiller.

Wentzl Änderler.

Anndre Wagner.

Lembach.¹³

---

⁶ St. Martin, lokalita vzdálená cca. 6 km jihozápadně od Weitry.

⁷ Harmanschlag, lokalita vzdálená cca. 11 km jihozápadně od Weitry.

⁸ Erdweiß, dnes Nová Ves nad Lužnicí. Původně dolnorakouská lokalita připojená v roce 1920 k Československu. Lokalita ležící cca. 17 km severně od Weitry.

⁹ Böhmzeil, lokalita vzdálená cca. 12 km severoseverovýchodně od Weitry. Část lokality byla jako tzv. Česká Cejle odstoupena v roce 1920 Československu.

¹⁰ Hezký doklad „špatné paměti“ nebo „špatného sluchu“. Písař otevřeně přiznává, že si jméno rebelujícího přesně nezapamatoval.

¹¹ Wielands, lokalita vzdálená cca. 8 km severoseverovýchodně od Weitry. Část lokality byla jako tzv. Velenice odstoupena v roce 1920 Československu.

¹² Altweitra, lokalita vzdálená cca. 1 km od Weitry.

¹³ Lembach, později rozdělený na Oberlembach, Unterlembach a Mitterlembach. Od roku 1971 je

Hannß Wieser [..].
Matheus[..].
Simon [..].
Wolff Hoffpauer.
Paúl Seydl.
Hans Poiger [..] seine underthanen.
[..].
Schackhes¹⁴

Bschönig.¹⁵
Pragerisch.¹⁶
Sonnendorff.¹⁷

Die Undthanen Vogthei und die gleichwoll gefart sein[..].

Oberlembach součástí obce Unserfrau-Altweitra, Unterlembach a Mitterlembach součástí obce Grossdietmanns. Vzdálenost od Weitry cca. 6 – 10 km severním směrem.

¹⁴ Schagges, lokalita vzdálená cca. 5 km severozápadně od Weitry.

¹⁵ Jonas Bschönig, mezi roky cca. 1570 – 1604 držitel statku Moidrams se sídlem v zámečku Moidrams (dnes katastr města Zwettl).

¹⁶ Christoph von Prag, mezi roky 1579 – 1611 držitel panství Engelstein se sídlem na hradě Engelstein u Grossschönau.

¹⁷ Hektor von Sonderndorf, mezi roky cca. 1578/80 – 1608/10 držitel panství Kirchberg am Walde.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimonijních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Ic) 15

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Nedatovaný čistopis seznamu poddaných vitorazského panství, kteří se ke dni 29. listopadu 1587 nedostavili na rekatolizační misie do Weitry. Celkem v soupisu figuruje minimálně 23 lokalit.¹ V seznamu nalezneme u farnosti St. Martin velmi zajímavý údaj o dlouhém (avšak nakonec přece jen úspěšném) vyjednávání vitorazských vrchnostenských úředníků se zdejšími vitorazskými poddanými, kteří účast na rekatolizačních misích rezolutně odmítali i za cenu, že je v ústřední Weitře budou považovat „za odpadlé křesťany.

[zadní strana listu 4, tj. fol. 4r, regest]

Weittraische unnderthanen so auf der khaiserliche herrn commisarii erforden nicht erschienen

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpis]

Verczaichnus deren underthonen so auf der herrn comissarien erfordern nicht erschienen seindt

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

In S. Merthen pfarr gehörige underthonen ² sein zum ersten erfordert worden, ist ihnen die handlung fürgehalten, unnd warumb [von] ihr[er] may[estät] etc. solliche reformation für die hanndt nehmen³ angezaigt worden. Darauf sie gantwortet, man haiß sie darnach abgefallene christen, fürs ander, so sie khünfftig einen andern herrn haben solten, der einer andern religion wär, sonnst sie widerumb umbfallen. Haben aber lestlich all angelübt unnd zu peuchten unnd comunieren zuegesagt.

Abwesende.

Thoman Pollackh.

Christoff Púechinger.⁴

Merth Púechinger.

---

¹ Osamoceně stojící panské dvory nepovažuji za samostatnou lokalitu, tj. ves, a proto je nezapočítávám. I tak lze ovšem oprávněně předpokládat, že na misie bylo obesláno obyvatelstvo z podstatně více více vitorazských lokalit, neboť již jen ona první lokalita - farnost St. Martin – sestávala z několika vsí a samot.

² Jeden z mála dokladů, kdy je vedle patrimonijních závazků vitorazských poddaných (grundherrschaft) zdůrazněn i jejich závazek patronátní. St. Martin, lokalita vzdálená cca. 6 km jihozápadně od Weitry.

³ Doklad rituálu. „hand nehmen“, tj. stisk ruky. Farníci se St. Martin chtěli nejspíše vysvětlit, proč mají složit slib rukoudáním, který by je zavazoval k účasti na rekatolizačních misích.

⁴ Protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky opět jen antroponyma a oikonyma, ponechávám je bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

Caspar Khnax.
Wolff Brätzl.
Matheús Jäger.
Hannß Grúeber.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

Christoff Pranckh.
Hannß Ledermülner.
Gillig Poiß.
Hannß Maindl.
Matheús Paúer mangl deß gesicht.
Gabriel Pinder khranckh.
Simon Zerwener.
Petter Plindt ist nit angesagt wordn.⁵
*Wolff Khlaúß }
Paúl Gúna } seindt ungehorsam, aussen blizen.
Jörg Schalel }*
Jörg Schwarczmülner hat kein schul.
Paúl Glaser ist wid haimb.
Hannß Purczer.
Wolff Mager.
Mathaús Trösstl.
Wasstl Hofpaúer.
N.⁶ Púekchl kranckh.
Thoman Fux.
Hannß Flach.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, dole pod textem modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra*“]

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text]

Unser Frawen.⁷
Leopoldt Hölrigl, Bschenich.⁸
Wolff Schober.
Leopoldt Painlinger.

---

⁵ Slepý Petr, srov. kap. 3.8.1. rigorózní práce.

⁶ Zřejmě ve smyslu NB, recte: *nota bene*.

⁷ Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.

⁸ Označení gruntovního poddaného (grundobrigkeit) Jonase Bschenicha, držitele statku Moidrams se sídlem v zámečku Moidrams (dnes v katastru dolnorak. města Zwettl) mezi lety 1570 – 1604.

Thoman Prenner.
Georg Grúeber.
Andrer Maúrrer, Bschenich.

*Erdtweiser.*⁹
Matheús Höger krankch an ainem fueß.
Wolff Hölrigl hat ain schmertzen in ainem aug.
Urban Beham.
Weit Schneider ist die wittib auf dem hauß.

*Behaimbzeil.*¹⁰
Franntz Kirचनाúer.
Christoff Pactzer.

*Wiellandts.*¹¹
Hannß Hämbel ist gestorben.

*Pirchenprúckher.*¹²
Andren Krichl.
Hannß Stiglicz kranch.

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, text]
Merth Lipp ist khrump.
Caspar Stiglicz ist krump.
Michel Hofpaúer.

*Höhenperger*¹³ *o.*

*Reinbolts.*¹⁴
Thoman Proier.
Steffan Preúer.

---

⁹ Erdweißer, neboli Novoveští. Erdweiß, dnes Nová Ves nad Lužnicí. Původně dolnorakouská lokalita připojená v roce 1920 k Československu. Lokalita ležící cca. 17 km severně od Weitry.

¹⁰ Böhmzeil, lokalita vzdálená cca. 12 km severoseverovýchodně od Weitry. Část lokality byla jako tzv. Česká Cejle odstoupena v roce 1920 Československu.

¹¹ Wielands, lokalita vzdálená cca. 8 km severoseverovýchodně od Weitry. Část lokality byla jako tzv. Velenice odstoupena v roce 1920 Československu. V r. 1922 došlo ke sloučení Velenic a České Cejle v lokalitu nazvanou České Velenice.

¹² Pyhrabruck, lokalita cca. 11 km severoseverozápadně od Weitry.

¹³ Höhenberg, lokalita vzdálená cca. 9 km severně od Weitry.

¹⁴ Reinpolz, lokalita vzdálená cca. 12 km severně od Weitry.

Hannß Perchtolt.

*Sulcz.*¹⁵

Gabriel Paúmgartner.

Hannß Peckh.

*Walterschlag*¹⁶ *O.*

*Watzmanns.*¹⁷

Hannß Prenner.

Hannß Pollag ist kranckh.

Georg am Ort.

[přední strana listu 3, tj. fol. 3v, text]

*Altenweitra.*¹⁸

Hannß Flach.

Georg Thoman Willaúer.

Thoman Georg Sailer.

Colman Thoman.

Georg Graaff.

Hannß Höhenperg.

*Wentzl Änderler, Hormanß.*¹⁹

Anndree Wagner.

*Lempach.*²⁰

Hannß Winter.

Steffan Gilber.

Steffan Peckherl.

*Sigmúndt Hietler blindt.*²¹

Wolff Hofpaúer.

Paúl Sandl.

---

¹⁵ Sulz, lokalita vzdálená cca. 7 km jižně od Weitry.

¹⁶ Walterschlag, lokalita vzdálená cca. 7 km jižně od Weitry.

¹⁷ Watzmanns, lokalita vzdálená cca. 10 km jižně od Weitry.

¹⁸ Altweitra, lokalita vzdálená cca. 1 km severně od Weitry.

¹⁹ Hörmanns, lokalita vzdálená cca. 7 km východně od Weitry.

²⁰ Leimbach, lokalita vzdálená cca. 7 km severně od Weitry, dnes rozdělená na Unterlembach a Oberlembach.

²¹ Druhý doklad o slepci v tomto seznamu.

12.²²

Anndree Baúr.

freyhöf³ 0.

Hainrichs.²⁴

Marx Mill ist kranckh.

Ulrichs.²⁵

Wolfgang Schagel.

Weczleeß.²⁶

sein die maisten Pragerisch²⁷ unnd Pschenich.²⁸

[zadní strana listu 3, tj. fol. 3r, text]

Obernkirchen.²⁹

Hannß Mittlperger hat kain schuech.

Hannß Schmidt hat aúch kain schuech.

Veit Pfeffermülner.

Georg Tröstl.

Jacob Kiczler.

Sýbenperg³⁰ unnd Obernkircher sein nit herfandt.

Albern³¹

Matheús Schellig.

Colman Hausl, auf ainer hochzeit.³²

---

²² Mezi lokalitami figuruje i lokalita [?] označená číslicí 12. Tuto lokalitu se mi nepodařilo určit. Anebo snad pisař mýnil „12 anndree Baúr“, tedy „dalších 12 osedlých“? To by však bylo zcela v rozporu se smyslem celého registru, který si přece klade za cíl být co nejpřesnější.

²³ *Freihof*. I zde jsem s jeho lokalizací na vážkách, neboť „svobodnické dvory“ byly téměř v každé vsi.

²⁴ Heinrichs, lokalita vzdálená cca. 8 km severoseverozápadně od Weitry.

²⁵ Ulrichs, lokalita vzdálená cca. 3 km severovýchodně od Weitry.

²⁶ Wetzles, lokalita vzdálená cca. 4 km východně od Weitry.

²⁷ Označení gruntovního poddaného (grundobrigkeit) Christopha von Prag, držitele panství Engelstein se sídlem na stejnojmenném hradě u Grossschönau mezi lety 1579- 1611.

²⁸ Jako pozn. č. 8.

²⁹ Obernkirchen, lokalita vzdálená cca. 17 km jižně od Weitry.

³⁰ Siebenberg, lokalita vzdálená cca. 18 km jižně od Weitry.

³¹ Albern, lokalita vzdálená cca. 15 km jižně od Weitry.

³² Doklad skutečně originální výmluvy určené vitorazské vrchnosti a císařské komisi. Zatímco ostatní se vymlouvali na svůj špatný zdravotní stav či nedostatečnou garderobu, Colman Hausl z Albern byl

Wultschau.³³
Erasin Paúmgartner ist krank.
Wolff [?].³⁴

Lainsitz.³⁵
*Paúl Ördl Bschenischer*³⁶ *unnderthan.*
Georg Seidl eodem.

Reinprechts.³⁷
Georg Löb ungehorsamb.
Thoman Anderler Bschenich.³⁸
Briel.³⁹
Sigmúnndt Prantner.

[zadní strana listu 3, tj. fol. 3r; uprostřed listu v místě pravého okraje modré oválné razítka s textem: „*Schloss-Archiv * Weitra *“, [přední strana listu 4, tj. fol. 4v, prázdná]

---

jednoduše v onu dobu na svatbě (auf der Hochzeit).

³³ Wultschau, lokalita vzdálená cca. 5,5 km západně od Weitry.

³⁴ Skvrna, nečitelné.

³⁵ Oberlainsitz, lokalita vzdálená cca. 10 km jihozápadně od Weitry.

³⁶ Jako pozn. č. 8.

³⁷ Reinprechts, lokalita vzdálená cca. 4 km západně od Weitry.

³⁸ Jako pozn. č. 8.

³⁹ Brühl, lokalita vzdálená cca. 1,5 km severně od Weitry.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Ic) 16

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Nedatovaný list papíru obsahuje dva seznamy: první eviduje nebezpečné luterské pastory působící na panství Weitra (St. Wolfgang/Pfaffenschlag, Krabonoš). Druhý je sumářem lokalit, ze kterých se na rekatolizační misie nedostavili vitorazští *poddaní* (především vitorazští *vogtholden*).¹

[regist ze zadní strany listu 2, tj. folia 2r]

Verzeichnus dern unndsässen, so in die Weittraischen pfarren gepfardt, aber auf der khaiserlichen herrn commissarien erfordern nicht erschinen sein.

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, poznámky pod registem]

Den 12. decembris a[nno] d[omini] [15]87sten den wolgemelten herrn commissarien abschriftt zuegesteldt

Den 26. decembris [15]87sten des [..]² abschriftt überschickht.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, v levém horním rohu modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Verzeichnus der sectischen bredicanten, so die weittraischen undterthanen von iren rechten pfarrern abfuern, und sich einbringen, innen vermainte sacramenta zu raichen:

der Predicant zur S. Wolfgang,³ so von herrn Christoffen von Prag,⁴ freyherren zur Windthag⁵ unnd herrn zur Engelstain⁶ dahin gesezt worden; der pfarrer zum Zueggers,⁷ so durch die frauen Anna frauen von Puachhaim⁸ zum Haidenreichstain⁹ wittiben dahin gesezt worden, wie auch

¹ Ačkoli bývá dokument citován jako dokument z 12. prosince 1587, vznikl nepochybně dříve, neboť onoho dne byl pouze poprvé opsán pro potřeby císařských komisařů.

² Herrn?

³ St. Wolfgang, lokalita cca. 3 km jižně od Weitry. Dříve Pfaffenschlag.

⁴ Christoph von Prag, mezi lety 1579 – 1611 držitel panství Engelstein se sídlem na hradě Engelstein u Grossschönau.

⁵ Windhaag bei Perg, Horní Rakousy, cca. 16 km od nechvalně známého konc. tábora Mauthausen. Jedno ze sídel magnáta Laszla (Ladislava) von Prag (+1514), dědičného maršálka Korutan, který však přesunul těžiště svého působení především do Horních Rakous. Již v Dolních Rakousích, ovšem stále relativně nedaleko za hornorakouskou zemskou hranicí, získal Ladislav panství Weitra a Engelstein, z kterýchžto dvou zůstal ovšem v držení rodiny téměř další jedno století pouze Engelstein.

⁶ Engelstein, lokalita cca. 10 km jižně od Weitry, centrum stejnojmenného panství Engelstein.

⁷ Zuggers, česky Krabonoš. Dnes součást obce Nová Ves nad Lužnicí.

⁸ Anna von Puchheim, s největší pravděpodobností rozená von Herberstein, manželka Andrease von

das torff Zueggers ir zuegehört.

Verzaichnus dern grundherrn undterthonen, so zu der herrschafft Weitra gevogt, auch in die selben pfarrn gehörig, aber auf erfördern zu den khaiserlichen herrn Ccmmissarien etc nicht erschienen sein:

erstlichen die vogtunndterthanen in den törffern Schagges,¹⁰ Hainirichs am Behaimischen,¹¹ Unser Frauen,¹² Altenweytra¹³ und Weczles,¹⁴ so herrn Christoffen von Prag freyherrn¹⁵ etc. mit grunddienst gehörig, auch zu der pfarr Unser Frauen¹⁶ gepfardt sein;

mer herrn Hectorn von Sunderntorff¹⁷ zur Khirchperg am Waldt¹⁸ etc. aigentumblichen underthonen im torff Naggalicz¹⁹ und Weissenpach²⁰ zu der ..

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

.. pfarr Höhenperg²¹ gepfart. Mer dessen grundtundersässen im Lempach²², so gen Weitra gevogt, unnd zu vorgemelter pfarr Unser Frauen²³ gepfart sein;

Item herrn Sebastian unnd Wolfftietrichen von Greissen²⁴ unndterthanen im torff Auchperg²⁵ unnd Obern Hörmans,²⁶ so auch zue der

---

Puchheimu.

⁹ Heidenreichstein, lokalita cca. 30 km severoseverovýchodně od Weitry, centrum stejnojmenného panství.

¹⁰ Schagges, lokalita vzdálená cca. 5 km severozápadně od Weitry.

¹¹ Heinirichs, lokalita vzdálená cca. 8 km severoseverozápadně od Weitry.

¹² Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.

¹³ Altweitra, lokalita vzdálená cca. severně 1 km od Weitry.

¹⁴ Wetzles, lokalita vzdálená cca. 3 km východně od Weitry.

¹⁵ Jako pozn. č. 4.

¹⁶ Jako pozn. č. 12.

¹⁷ Hektor von Sonderndorf, mezi r. cca. 1578/80 – 1608/10 držitel panství Kirchberg am Walde.

¹⁸ Kirchberg am Walde, lokalita vzdálená cca. 18 km východně od Weitry, centrum stejnojmenného panství.

¹⁹ Naglitz, česky Nakolice. Další z tzv. vitorazských vsí, tj. původně dolnorakouských vsí připojených v roce 1920 k Československu. dnes místní část města Nové Hrady.

²⁰ Weisenbach, Weispach, česky Vyšné. Pro tuto lokalitu platí to samé, co jsem uvedl v pozn. č. 19.

²¹ Höhenberg, lokalita vzdálená cca. 10 km severně od Weitry a cca. 2 km od Vyšné.

²² Lembach, později rozdělený na Oberlembach, Unterlembach a Mitterlembach. Od r. 1971 je Oberlembach součástí obce Unserfrau-Altweitra, Unterlembach a Mitterlembach součástí obce Grossdietmanns, cca. 7 km severně od Weitry.

²³ Jako pozn. č. 12.

²⁴ Bratři Wolf Dietrich (Wolfdietrich), Sebastian a nezmiňovaný Hans Jakob von Greiß zu Wald, držitelé panství Gmünd.

²⁵ Eichberg, lokalita vzdálená cca. 6 km severně od Weitry.

²⁶ Hörmanns, lokalita vzdálená cca. 7 km severovýchodně od Weitry.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

pfarr Unser Frauen²⁷ gepfart;

ferner weilandt Christoffen Khanibals²⁸ am Wasn²⁹ gelasener wittib mit namen Justina unnd erben grundtunnndtersässen, unnd Weittraische vogtholden zu Wultschau,³⁰ Ulrichs³¹ unnd Lempach,³² so in die pfarr Weittra unnd Unser Frauen³³ gepfart;

mer ~~Hann~~ Jonasen Bschenigs³⁴ mit grunddienst unnd gen Weittra mit vogtei geherige undterthanen zum Weczles,³⁵ Altenweittra,³⁶ Unnser Frauen,³⁷ Lempach,³⁸ Lainsicz;³⁹

unnd noch etliche im torff Lempach⁴⁰ so herrn Christoffen Mülbanger zu Kranczegg⁴¹ mit grunddienst unnd zu der herrschafft Weyttra gevogt, und zu vilgedachter pfarr Unnser Frauen⁴² gepfart sein.

---

²⁷ Jako pozn. č. 12.

²⁸ Rozporuplný údaj. Zatímco regionální historici uvádějí jako majitele tvrze a statku Wasen Antona Ganiballa a jeho manželku Annu, vdovu po Stockhornerovi, se kterou Anton Ganiball tvrz Wasen vyženil (R. HAUER -W. PONGRATZ-P. TOMASCHEK, *Heimatkunde des Bezirkes Gmünd*, Gmünd 1986, s. 466.), uvádí tento písemný pramen Kryštofa a Justinu.

²⁹ K malému panství Wasen patřilo celkem 32 domů v pěti vsích. Sídlem byla pak stejnojmenná vodní tvrz, zbořená během českého stavovského povstání v r. 1619, jejíž nepatrné zbytky se nachází nad lokalitou Unterlembach, místní části obce Grossdietmanns, cca. 6 km severoseverozápadně do Weitry.

³⁰ Wultschau, lokalita vzdálená cca. 3 km západně od Weitry.

³¹ Ulrichs, lokalita vzdálená cca. 2,5 km východně od Weitry.

³² Jako pozn. č. 22.

³³ Jako pozn. č. 12.

³⁴ Jonas Bs Schönig, mezi lety cca. 1570 – 1604 držitel statku Moidrams se sídlem v zámečku Moidrams (dnes katastr města Zwettl).

³⁵ Jako pozn. č. 14.

³⁶ Jako pozn. č. 13.

³⁷ Jako pozn. č. 12.

³⁸ Jako pozn. č. 22.

³⁹ Oberlainsitz, lokalita vzdálená cca. 10 km jihozápadně od Weitry.

⁴⁰ Jako pozn. č. 22.

⁴¹ Georg Christian von Kronsegg, od r. 1581 držitel drobného statku Unterwiellands (10 domů) a dalších několika grundholden; celkem i se statkem Unterwiellands disponoval 17 grundholden ve čtyřech lokalitách včetně Lembachu.

⁴² Jako pozn. č. 12.

Ic) 17

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Sedm sešitých listů obsahujících nejprve text přísahy, kterou museli měšťané Weitry (a také inleute, tj. zpravidla ve městě žijící podruzi) složit vitorazské vrchnosti. Přísaha sestávala z prologu, sedmi výslovně vyjmenovaných článků víry, jichž se vitorazský korpus chystá přidržet: 1) toliko římskokatolická církev je nositelka pravdy a mimo ní není věčného života a spočinutí v Kristu; 2) všechny články katolického katechismu a také všechny liturgické úkony mají svá odůvodnění a nikdo o nich nesmí pochybovat; 3) všechny věroučné články do jednoho, byť je neznáme či jim nerozumíme, jsou „svaté“, neboť církev katolická je vedena Duchem svatým; 4, 5) svátost oltářní zůstává svátostí, pokud je hostie konsekrována řádně vysvěceným katolickým knězem. A Kristus je ve svátosti „pod jednou“ přítomen plně a nerozdlílně. K dosažení života věčného stačí pak přijímat pod jednou, pokud se ke svátosti přistupuje po řádné zpovědi a zpytování svědomí; 6) svátost oltářní byla ustanovena Kristem samým a smí být konsekrována toliko knězem, laiky smí být jen přijata; 7) všechny církve, všechna náboženství a všichni kněží se vším co reprezentují, kromě církve katolické, jsou bludné a nevycházejí z evangelia. Je třeba mít se před nimi na pozoru.

Následuje soupis celkem 115 vitorazských měšťanů (včetně jedné ženy), 84 inleute (zhruba polovinu z nich tvoří manželky podruhů uvedené toliko jako „sein weib“) a navíc překvapivě i soupis celkem 29 výslovně uvedených jmen vitorazských grundholden ze vsi Wielands (včetně dvou vdov) a 20 výslovně uvedených jmen vitorazských grundholden ze vsi Wultschau.¹

[fol.1v, text]

Vermerckht, wessen wir unß N. bürgermaister, richter unnd rath die benanten, auch ain ganzee buergerschafft der statt Weytra, auf der röm[isch] khay[serlichen] may[estät] etc. unsers aller genedigten herrn, bevelhch, gleichsfalls auf sondere verordnung der fürst[ic]h[en] durchh[laucht] Ernten ertzherczogen zu Osterreich unsers genedigsten herrn, sowol auch auf des wolgeborenen herrn, herrn Wolfffen Rumpffen zum Wielroß freyherrn auf Weytra, röm[isch] khay[serlichen] may[estät] etc. gehaimben raths unnd obristen camerer, unnsers genedigen herrn anstellung, gegen[über] dem ehrewierdigen in Gott geistlichen unnd hochgelerten herrn Melchiorn Khlesl röm[isch] khay[serlicher] may[estät] etc. rath unnd tchumbprobsten zu Wienn u[nd] herrn Georgen, brobsten zu Zwetl im Liechtenthal, unnd dem edlen unnd vestrengen herrn Maximo Saurer von Sauerburg, ² etc. höchstgedachten khay[serlichen] maut- u[nd]

---

¹ Správné vysvětlení, proč se v soupisu obyvatelstva města Weitry objevují i údaje o Wielands a Wultschau, souvisí zcela jistě s tím, že obě vsi spoluutvářely gruntovní panství (grundobrigkeit) vitorazského městského špitálu v Ledertal.

² Jediný z dokumentů ve vitorazském archivu, ve kterém je uvedeno křestní jméno Saurera von Sauerburg/Sauerbach.

wassermautner zu Stein alß dar zur deputierte[n] commissarien den ersten dezembris diß sybenundachzigsten jar unnderthennig ist unnd gehorsamb ist erklärt, darbei wir auch zu leeben unnd zu sterben begern, wie vollgt.

Erstlich bekennen wier, das allain die hailig catholisch unnd römisch khirchen, die recht unnd ein pfeiller der warhait sey, ausser diser kain sacrament kain Christus, [kein] priester, noch ewiges leeben zu finden.

Zum andern, das alle artickhl, wie die namen haben mögen, wie auch alle obberüerten heiligen kirchen ceremonien recht unnd an kainem kan gezweifelt werden.

[fol.1r, text]

Zum dritten, das wann schon etliche artickheln verhanden, die wir der zeit nicht verstehen khönnen, halten unnd glauben wir doch dieselbigen alle, unnd ainem jeden insonderhait, unnd das darumben, das solliches die hailig catholisch khirchen, so vom heiligen geist regiert wierdt, hält, glaubt unnd zuhalten beflicht.

Zum vierden, so glauben wir, das das heillig sacrament des altars nach den worthen des geweichten catholischen priesters sei unnd bleibe ein sacrament. Unnd Christus unnder ainer jeglicher gestalt gegenwertig, auch ganntz volkhomentlich unnd unzerthailt verhanden sey. Werde auch zum ewigen leben so wol unnder ainerlay gestalt allain alß baidery (doch mit vorgehunder beicht unnd rechter pueß) empfangen.

Zum fünfften halten wir auch gleichsals, das nit von nötten zum ewigen leeben baide gestalten zugebrauchen notwendig, aber Christus unnder jeglicher gestalt gancz vorhanden zu empfaen sey.

Zum sechsten glauben wir auch festiglich, das das amt der heiligen meß eine einsetzung Christi sei, unnd das hochwürdig sacrament darunder soll unnd müsse vom prister consecriert unnd ainem jeden beichtenden unnd reuenden christenmenschen empffangen werden.

Zum sibenden, das alle kirchen, glauben, prediger sambt ihrem gantzen wesen (ausser der allein seligmachenden catholischen kirchen) falsch verfürisch ..

[fol.2v, text]

.. neu unnd unevangelisch, derhalben bey verlierung der saillighait zu flihen und zu meiden sein.

Darauf wir alle hernach benannte, das hailig sacrament nemen unnd empfangen auch under unnser büergerschafft unnd inwohnern, khainen an unnd aufnehmen wöllen, er bekhenne unnd glaub dann mit unns alles unnd jedes, so vor unnd jetzt gemelt villenwenniger zum büergerlichen aydt jetzundt, noch zue khünfftig zu erlassen wöllen.

Des zu besserer gezeügkhnuß unnd des die khay[serliche] ma[jestä]th etc., noch ihrer fürstlh[lichen] durchl[auch]t, alß unnsere[n] alles gnedigist unnd gnedigisten herrn, sowol auch wolernannnder unnsere[n] gnediger herr kain mißtrauen unnd zweifel in unnsere[n] seczen dörrfen, haben wir disn unsere[n] revers mit wolbedachtem rath unnd guetter vorbetrachtung zu ent der schrifftn mit unsern statt insigil bestettigen unnd verferttig[en] lassen.

Datum Weytra, den 2. dezemb[ris] deß 1587 jars.

Namen der Büergerschaft:

<i>Urban Werner.</i>	<i>Georg Ulman.</i>
<i>Wolff Prantner.</i>	<i>Valtin Koch.</i>
<i>Hannß Goldnagl.</i>	<i>Leonhart Kherner.</i>

[fol.2r, text]

<i>Hannß Pleitner.</i>	<i>Linchart Laúß.³</i>
<i>Christoff Sedlmair.</i>	<i>Merth Fürenkranncz.</i>
<i>Steffan Polenter.</i>	<i>Hannß Wibner.</i>
<i>Andree Krantz.</i>	<i>Thoman Kaindl.</i>
<i>Wolff Ponstnigl.</i>	<i>Jacob Strobl.</i>
<i>Christoff Hilleprännndt.</i>	<i>Christoff Grienwald.</i>
<i>Georg Hörman.</i>	<i>Urban Prenner.</i>
<i>Larencz Wibner.</i>	<i>Michel Majr.</i>
<i>Wolff Häberl.</i>	<i>Ruepprecht Fúchs.</i>
<i>Bartholome verwalter.</i>	<i>Paul Seüdl.</i>
<i>Georg Schäppas.</i>	<i>Wolff Antasch.</i>
<i>Merth Drachler.</i>	<i>Hannß Gúrhher.</i>
<i>Andree Rottenseckhl.</i>	<i>Georg Prúnner.</i>
<i>Georg Súsenvol.</i>	<i>Caspar Stieger.</i>
<i>Túechmacherin.</i>	<i>Caspar Hülmaier.</i>
<i>Georg Frobichgrüner.</i>	<i>Andree Weber.</i>
<i>Matheuß Blaselt.</i>	<i>Thoman Khelhamer.</i>
<i>Benedict Ramatch.</i>	<i>Hannß Búerger.</i>
<i>Michel Rosenberger.</i>	<i>Georg Kranntz.</i>
<i>Thoman Mülaier.</i>	<i>Thoman Junman X^a</i>
<i>Hannß Dietmair.</i>	<i>Georg Neúmülner.</i>
<i>Hannß Schober.</i>	<i>Hannß Goldnagl.</i>

³ Protože jsou v seznamu zachycena až na výjimky opět jen antroponyma (vlastní jména) a oikonyma (názvy lokalit), ponechávám tato bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y). Ostatní text ovšem upravuji podle standardních norem přepisu, tj. u namísto ú a y namísto ý.

⁴ Nečitelné, slovo přeškrtnuto. Zprava u příjmení velké X.

Wolff Dibel .
Thoman Landinger.

Petter Wachnpelcz.

[fol.3v, text]

<i>Georg Vischer.</i>	<i>Petter Maúrrer.</i>
<i>Michel Kheller.</i>	<i>Michel Grúeber.</i>
<i>Matheus Stúrm.</i>	<i>Sebastian Praún.</i>
<i>Wolff Wendl.</i>	<i>Hannß Weinpolter.</i>
<i>Hannß Ramblauer.</i>	<i>Steffan Strobel.</i>
<i>Leopoldt Roch.</i>	<i>Christoff Schürcz.</i>
<i>Hannß Núnehover.</i>	<i>Albrecht Rolandt.</i>
<i>Weit Erkhart.</i>	<i>Hannß Khleiner.</i>
<i>Balthasar Ehrbeckh.</i>	<i>Wolff Grienbeckh.</i>
<i>Hannß Rech.</i>	<i>Fridrich Widmann.</i>
<i>Merth Pöczl</i> .	<i>Simon Hölrigl.</i>
<i>Jacob Prúnner.</i>	<i>Larencz Planckh.</i>
<i>Pangratz Erbl.</i>	<i>Matheús Sontag.</i>
<i>Andree Pirckh.</i>	<i>Ullrich Eisenberkh.</i>
<i>Thoman Erlinger.</i>	<i>Bärtl Jandl.</i>
<i>Andree Fúchs.</i>	<i>Matheús Flach.</i>
<i>Wolff Rosenerkhnecht.</i> ⁵	<i>Jacob Khúncz.</i> ⁶
<i>Georg Schúech.</i>	<i>Georg Leobel.</i>
<i>Christoff Khiel.</i>	<i>Lienhart Schlitt.</i>
<i>Egidi Gecz.</i>	<i>Vinencz Praitenweg.</i>
<i>Hannß Flach.</i>	<i>Lienhart Khnapp.</i>
<i>Thoman Khnapp.</i>	<i>Christoff Eippeltauer.</i>
<i>Hainrich Heß.</i>	<i>Jacob Raúsher.</i>
<i>Wolff Franncz.</i>	<i>Hannß Storer.</i>
<i>Georg Khasstner.</i>	<i>Christoff Rabister.</i>

[fol.3r, text]

<i>Jacob Nieder.</i>	<i>Georg Troisig.</i>
<i>Sebastian Perger.</i>	<i>Hannß Fúchs.</i>
<i>Georg Poppen.</i>	<i>Bartlme Flach.</i>
<i>Lederthal.</i>	
<i>Hannß Khnaissl.</i>	<i>Hannß Reindl.</i> ⁷

---

⁵ K. H. Huber čte „*Hofuerkhnecht*“.

⁶ Týž doporučuje číst „*Khann*“.

<i>Gall Schmid.</i>	<i>Sebastian Filler.</i>
<i>Gregor Schmid.</i>	<i>Merth Húbrickh.</i>
<i>Bartlmeo Paúswein</i>	<i>Leopolt Halbenstain.</i>
<i>Michel Grúeber.</i>	<i>Caspar Seyfridt.</i>
<i>Hannß Dittreich.</i>	<i>Hannß Rottenbuerger.</i>
<i>Wolff Edlinger.</i>	<i>Thoman Harpeckh.</i>
<i>Hannß Púckh.</i>	<i>Paúl Ichler.</i>
<i>Hannß Harperkh.</i>	<i>Michel Seifridt.</i>
<i>Thoman Hännczel.</i>	<i>Georg Güglhör.</i>
<i>Joachim Stainmecz.</i>	<i>Georg Bräbätsch.</i>
<i>Hannß Zenkher.</i>	<i>Andree Weissenstainer.</i>
<i>Simon Ribmer.</i>	<i>Jacob Prakh.</i>

Verczaichnus der ynleuth in der statt Weitra und Lederthal so den 26. novembris deß 1587 jars beschriben worden.

*bey Hannsen Weinpolter:
Christoff Zimmer knecht unnd sein weib.*

[fol.4v, text]

*bei Christoff Hilleprannt:
Holczhackher unnd sein weib.*

*in des Wolff Häbere hauß:
Thoman Goldnagl unnd sein weib.
Thoman Füermann und sein weib.*

*in des Gúbekhaús:
Andree Preuer unnd sein weib.
item sein schwiger.
Túechscherer unnd sein weib.*

*bei Merth Drachsler:
die alt Colmanin.*

*bei Benedict Ramatschen:
die alt Mauerin.*

---

⁷ Siendl?

⁸ Hämerl?

---

*bei Michel Rosenberger:
die alt Kelnerin unnd ihr tochter.
bei Hannsen Dietmair:
Petter Schúestrin unnd ihr tochter.*

*In des Griesbeckhen haus:
Rückhenpaúer unnd sein weib.
Wagner unnd die alt G[r]ättl.⁹*

*beim Jandl Preuer:
der Rúchter¹⁰ unnd sein weib zu Millbach.¹¹*

*im bruederhaus:
der Haúbtflaisch hofpfister unnd sein weib.*

[fol.4r, text]

*bei Wolff Eibel:
die alt Wibmerin.*

*im buergerheusl:
Schackchinger unnd sein weib.*

*bei Merthen Füernkrancz:
die alt Görgin.*

*bei Jacob Strobl:
Sanndgraber unnd sein weib.*

*bei Micheln Mair:
Andree Zimmerman.*

*im flohen haus:
Valtin Eidler unnd sein weib.*

*in des Caspar Stiegers haus:
Jägerin Groß[andl] und Khlain preúerin.*

---

⁹ Nejisté.

¹⁰ Richter?

¹¹ Recte: Mühlbach, lokalita vzdálená cca. 12 km jižně od Weitry. Či snad je míněn Mistelbach?

*bei Andree Weber:
die alt Grieswein in (?).*

*bei Thoman Khlehamer:
die Khúndl alt Stúndtwiesserin unnd ihr tochter.*

*bei Georg Pinter:
Paul Süessin tochter.*

*beim Fanikhen:
sein tochter unnd sein weib.*

*bey Leopoldt Reschen:
die Zinngiesserin unnd ihr tochter.*

[fol.5v, text]

*bei der Widnpeuerin:
Matheúß Strobl unnd sein weib.*

*in des Gallnhaus:
beede Hannß unnd Georg die wahren sambt ihren weibern.
item Hannß Wallisch unnd sein weib.*

*bei Thoman Erlinger:
die Khúthoferin.*

*bei dem Hoffnerman:
die alt Pettrin.*

*bei Christoff Khieln:
sein schwiger.*

*beim g[e]richtsdiener:
die alt Paúl Fleischhackherin.*

*bei Egidy Beyczn:
Petter Pichler.¹²*

---

¹² Filler?

*bei Thoman Kchnappen:
Hanß Holczkhnecht.¹³*

*bei Hainrich Hessen:
Ulrich Kreützer unnd sein weib.*

*bei Sewastian Praun:
die allt Khollerin.*

*bei der Sieberpeúerin:
Schlosser unnd sein weib.
die Peútleerin.*

[fol.5r, text]

*in des Eisenpeckhen haus:
der Hofpreúer unnd sein weib.*

*beim Wáste Perger:
Brottbeschauinn unnd ihr tochter.*

*Lederthal:
bei der Steffl Haffnerin:
d[er] junge Seifridt unnd sein weib.
item des Hafner khnechts weib.*

*bei Thoman Hamerl:
Pfeiffer unnd sein weib.*

*bei der Süeffin:
Schúesster unnd sein weib:
item die alt Benhaltin.*

*bei Joachim Steinmeczen:
Schreckhenstain unnd.*

*bei Paúl Pichler:
Fidler unnd sein weib unnd die Bärtlerin.*

beim Michel Seifridt:

---

¹³ Salczkhnecht?

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronálních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

*Leopoldt Ladenscheidt unnd sein weib.
unnd die Grassawerin.*

[fol.6v, text]

Namen der von Wiellandts:

<i>Gillig Stärchenchopf.</i>	<i>Christoff Schüech.</i>
<i>Steffan Schelbm.</i>	<i>Simon Vogler.</i>
<i>Colman Hánsl.</i>	<i>Ranesin wittib.</i>
<i>Paúl Schúriwol.</i>	<i>Schuechin wittib.</i>
<i>Hanns Deckher.</i>	<i>Hannes Nickhel.</i>
<i>Wolff Gaúckhler.</i>	<i>Hannß Fúeß.</i>
<i>Andree Harpeckh.</i>	
<i>Michel Haúbner.</i>	
<i>Hannß Paúer.</i>	
<i>Lorentz Prantner.</i>	
<i>Leonhart Haúbtman.</i>	
<i>Matheús Glaser.</i>	
<i>Matheús Vogler.</i>	
<i>Paúl Stärchenchopf.</i>	
<i>Hannß Lehener.</i>	
<i>Steffan Camerer.</i>	
<i>Andree Stärzenschopf.</i>	
<i>Colman Hännsl.</i>	
<i>Colman Steffl.</i>	
<i>Steffan Wúermb.</i>	
<i>Steffan Pflúegl.</i>	
<i>Steffl Khayser.</i>	
<i>Georg Haúbner.</i>	

[fol.6r, text]

*Im dorff Wúltschau.
Mert Altman.
Merth Plannckh.
Hannß Schnabel.
Thoman Drächsler.
Paúl Súmmeraúer.
Paúl Paúmgartner.
Christoff Haidúogl.
Casspar Leobel.
Urban Wegenstain.*

Paúl Paúmgartner.
Hannß Leingraber.
Phillip Mager.
Georg Pflüegl.
Bartl Pflüegl.
Hannß Schnabl.
Wolff Pfeiffer.
Georg Mager.
Thoman Mandler.
Michel Schnabel.
Steffan Hertzog.

[fol.7v, prázdna strana]

[fol.7r, regist dokumentu]

Verzeichnus aller bürger unnd inleut in der stat Weitra unnd Lederthall in december des 87ten Jars.

Ic) 18

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Achatz von Landau posílá rozhořčený dopis Georgu Schwarzmannovi, ve kterém vyjadřuje své velké rozladění z toho, že během násilných vitorazských misí byl uvězněn „i jeho služebník“ Wolf Meussl bydlící shodou okolností ve Weitře. A to jen proto, že se odmítl nechat rekatolizovat (*nit revociern wöllen*). Protože pán von Landau předpokládá, že se jedná o Schwarzmannovu svévoli, ke které jistě nemá zplnomocnění svého pána Wolfa Rumpfa, žádá vitorazského hejtmana, aby dal v rámci dobrých sousedských vztahů věci do pořádku a Meussla mu propustil na Rappottenstein. Pokud tak Schwarzmann neučiní, je připraven užít všech prostředků, aby s pomocí Boží dosáhl Meusslova propuštění.

[adresát ze zadní strany 1, tj. fol. 1r]

Dem edlen vesten Georgen Schwarczmann, verwaltern der herrschafft Weyttra, meinem guetten freundt.

[poznámka na boku zadní strany 1, tj. fol.1r]

Herr[n] Achazi von Lanaur,¹⁴ [acce]piert den 5. dezemb[er] [15]87.

[přední strana 1, tj. fol.1v, nahoře vlevo v místě širokého okraje modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weittra *“; pod razítkem následuje text]

Mein diennst inn guettem willen zuvor, edler, besonders lieber freundt Schwarzman. Ich kham inn glaubwürdige erfahrung, wie das ir Wolffen Maißl, so mein verlübdter¹⁵ unnd biß dato noch unverraiter¹⁶ diener ist, verschinen¹⁷ 4^{en} ditz monats allain darumben, das er seines glaubens halben nit revociern wöllen, gfenklichen eingezogen, unnd inn derselben noch herttiglichen enthalten thuet. Damit mir ain grober gewalt, den ich also nit zu gedulden willens, durch euch zuegefuegt unnd bewisen worden, dessen hett ich mich, furnemblichen darumben, weil ich eracht, das ir vom herrn Rumpfen zweifelzone derley gwalt unnd unnachperschafft¹⁸

---

¹⁴ Achaz von Landau.

¹⁵ Tj. *angelobter*, přikázaný.

¹⁶ Tj. služebník, který svým povinností dosud nedostal. Toto Meusslovo rebelantství zdůrazňuje v poměrně krátkém listě hned dvakrát.

¹⁷ Recte: *vergangenen*.

¹⁸ Achaz von Landau hovoří o špatném „sousedství“.

zu gebrauchen, chein[en] bevelch [habt],¹⁹ beger demnach unnd versich mich,²⁰ beruerten, mein unverraiten, auch noch verlübdten diener solcher gefennckhnus alßbaldt zu bemuessigen, damit er zu fürung seiner raittung sich alheer stellen möge.²¹

Dan do es nit beschäch,²² unnd ich hiedurch zu schaden chomen würde, will ich euch nit fragen, denselben bei euch zu ersuechen, unnd würdt mir hierdurch zu anndern getruegnen mittln ursach geben. Gewart also zu verrer²³ meiner nachrichtung schriftlicher anntwort. Gott bevolchen.

Rappottenstain, den 5ten december a[nn]o etc., 1587.

Achatz von Landau, f[rei]h[err]

---

¹⁹ Tuto část věty jsem dodatečně upravil vložení slovesa „habt“ a vypuštěním části věty „bei euch nit versechen“. Obé znamená totéž, v originále ovšem obě vedle sebe stojící tautologické výpovědi představují anakolut.

²⁰ Recte: sich vorziehen.

²¹ „damit er zu fürung seiner raittung sich alheer stellen möge,“ tj. aby se mohl dostavit ke splnění svým povinnostem.

²² Tj. geschehe.

²³ Recte: voriger.

Ic) 19

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Císařská komise sděluje ústy Melchiora Khlesla Georgu Schwarzmanni, že dopis svobodného pána Achaze z Landau urgujícího propuštění svého údajného služebníka Wolfa Meissla byl přeposlán jako odstrašující příklad neposlušnosti Jeho knížecí Milosti arcivévodovi Arnoštovi. Až dosud se totiž nekatolictví páni a rytíři (*zwen Ständl*) nechávali slyšet, že nikterak nezasahují do konfesijních záležitostí v zeměpanských městech a trhových osadách a v žádném případě zde neupřednostňují své zájmy před zájmy arcivévodovými. Landauerovo jednání je ovšem jasným dokladem neupřímnosti nekatolických stavů a dokladem jejich ofenzivy. Z tohoto důvodu je proto uvěznění Wolfa Meussla, který již čtvrtým rokem přebývá ve Weitře jako podruh (*inman*), jistě správné a Schwarzmann proto zatím nemá tohoto rebela pouštět z vězení. O Meusslově osvobození může totiž rozhodnout toliko císař, arcivévoda, anebo ta skutečnost, že se Meussl nechá rekatolizovat jako ostatní obyvatelstvo Weitry. Pokud se chce svobodný pán von Landau nějakým násilným aktem domoci Meusslova propuštění, dopouští se prý jednání proti vůli samotného císaře a dolnorakouského zeměpána. Schwarzmann se pak nemá zdráhat sdělit tento poslední argument písemně ve své odpovědi na Rappottenstein.

[poznámka na boku zadní strany listu 2, tj. fol. 2r]

Copy,

khaiserliches herr[schaftliches] commissionschreiben an Georgen Schwarczman w[egen] Wolfen Meußl.

Das original h[err]n von Landa[u], den 28. december, a[nno] d[omini] [15]87ten überschickht.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nahoře vlevo v místě širokého okraje modré oválné razítka s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana 1, tj. fol. 1v, text]

Edler, vesster, sonnders lieber herr verwalter, euch sein unser fre[undlich] willig dienst zuvor, unnd haben eur schreiben sambt dem einschluß deß wolgebornnen herrn, herrn Achazen von Landaw, freyherrn etc. schreiben, darinen er herr, sich wegen einziehung deß Meüsels beschwert unnd dieselb¹ unnd dieselb für ainen g[e]walt, weil er Meüsl, [des] herrn von Landaw sein dienner sein sol, anzeücht² etc., wol empfangen.

Khünnen euch darauf nicht verhalten, das wir wol ermelts herrn von Landaw schreiben der fürst[lichen] durch[laucht] erzherzog Ernten, unserm gnedigisten herrn, derhalben zuegeschickht (weil sich bisheer die

---

¹ Z textu vypuštěno slovní spojení: unnd dieselb, aby bylo vzápětí znovu nezměněné použito.

² Recte: einzieht.

zween stendt ³ augspuergerischer confession verwohnt alle zeit entschuldiget, als geben sie ihrer may[estät] etc. in ihren stett unnd märkchten,⁴ unnd wie sie dieselben reformiren solten, wed[er] directe noch indirecte khain ordnung [und]⁵ vil wenniger ursach, das sie in tali casu mit dergleichen beiständen ein ganze bürgerschaft unnd inwohner wider ihr may[estät] etc. bevehlich khünfftig auf laien unnd allerlay patronos ihre vermainte sachen zu favorisiern suechen möchten) damit ihre fürst[liche] durch[laucht] anjezo das widerspil sehen und zu erhaltung ihrer khay[serlichen] may[estät] etc. gewissens und autoritet ernstliche abstel- unnd einsehung thuen können, dern solliche der landleütheingriff bey ihrer may[es]t[ä]t[en] underthonnen nit zu leiden.

[zadní strana listu 1, tj. fol.1r, text]

Demnach wir euch in derselben namen alles ernsts auferlegen, das ihr den Meüssel alls ainen d[er] statt Weytra, nun schon in das vierde jahr inwohner, des aressts nit erlasset, es wär dan sach, ihr durch[laucht] wuerden von ihr may[estät] etc. wegen was annderst bevehlen, oder er, Meussl, sich des gehorsams wie andere bürger unnd innwohner verhalten.

Will nun herr von Landaw ihr may[estät] unnd die fürst[liche] durch[laucht], in deren namen dise verordnung fürgenomen worden ist, umb den g[e]walt bekhlagen, stehet bei seinem gefallen. Unnd haben euch dises zu widerantwort nit verhalten sollen, euch darnach zu richten.

Datum Zwetl, den 6. decembris, a[nn]o etc. [15]87ten

Melchior Khlesl, thumbprost zu Wienn

Georgius Ursyluanus, probst zu Zwetl im Liechtenthal

Saurrer von Sauerbach

---

³ Recte: zwei Stände, tj. dva stavy. Rozumí se stav pánů a stav rytířstva.

⁴ Z kontextu argumentace jednoznačně vyplývá, že Khlesl považuje Weitru a vitorazské panství za majetek komorní a nikoli Rumpfův. To je jistě správné hledisko, neboť až do roku 1591 držel Rumpf vitorazské panství pouze jako leník.

⁵ Vloženo podle kontextu.

Ic) 20

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Wolf Rumpf adresuje purkmistrovi, rychtáři a radním města Weitry dopis, ve kterém je otcovským tónem chválí za to, že se 29. listopadu 1587 spolu s celým vitorazským korpusem řádně dostavili na Khleslovo kázání a následnou mši svatou do chrámu sv. Petra a Pavla a že pak také složili přísahy věrnosti katolické církvi a vrchnosti. Rumpf dále očekává, že měšťané již následující neděli 13. prosince přijmou také svátosti smíření a eucharistie. Za toto jejich bohuľibé konání, které jim v budoucnu bude jistě ku prospěchu a které vyjadřuje i úctu k Rumpfovi jako vitorazské vrchnosti, jim pak vitorazský pán slibuje svou milostivou podporu a ochranu.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, prázdná]

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, glosa při pravém okraji papíru]

Copy d[es] schreibens an burgenmeist[er], richter u[nd] rhat der stadt Weitra vom 8. Deczem[ber] [15]87

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v; nahoře vlevo v místě širokého okraje modré oválné razítka s textem: „*Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text]

Ersame, liebe, getreuen, als ich an ietzt vonn den khayßerlichen herrn commissarien etc. unnd meinem verwalter zu Weitra durch aigen abesantten potten glaubwürdig berichtet worden, was massen vor wenig tagenn auff wolbemelter herrn commissarien beschehenes fürhalten¹ unnd vermhanen, ir euch in religionssachen mit hannd unnd mund² catholicisch zu leben unnd zu sterben gegen innen³ erkleret, und auf schier kunfftigen⁴ sonntag den 13. dicz monats soliche ewer hailsamber erklärung mit ainhelliger christlicher unnd catholischer beucht unnd communication zue bestatten versprochen, das alles hab ich mit sundern eifer unnd freuden vom euch verstannden.

Wünsche euch hierauff zue volnfürung⁵ dises vorhabenden

---

¹ Recte: verhalten.

² „Mit hannd unnd mund“, neboli v překladu asi rukoudáním i slovním ujištěním. Příklad přísahy měšťanů a inleute byla tedy (podobně jako již obesílání měšťanů a vesničanů na tuto akci) jedním velkým teatrálním divadlem.

³ I toto zdůraznění „gegen innen“, neboli „v jejich přítomnosti“, tj. v bezprostřední přítomnosti císařských komisařů je zajímavé. Opět se tu setkáváme s potvrzením oné skutečnosti, že přísahy mívaly i v období konce 16. století stále ještě personální charakter, kdy obě strany byly „přísahám“ osobně přítomny.

⁴ Tj. bezprostředně následující.

⁵ Recte: Vollführung.

seeligmachenden werckhes, so ihr Gott unnd seiner kirchen zue laißten zuegesagt, von Gott dem allmechtigen vil glueks unnd seinen segen, sambt allem dem, so zu sehl⁶ unnd leib ersprießlich sein khan, nit weniger aber des hirin anbevolhenen gelaisten schuldigen unnd pillichen gehorsamb (so fürnemlich zu Gottes ehr unnd glori unnd eurer selbs hail unnd sehligkait angesehen unnd verstannden worden) mich bedankhen. Unnd dieweill wie numehr in dem fürnembsten haubtpunct unnsrer aller sehl betreffent, durch des allmechtiges Gottes vaterliche unnd gnedige inspiration unnd begnadung, ainig unnd gleich worden sein, so trag ich kainen zweifl, es werde auch in allem übrigen, desto mehre lieb unnd vertrawen hernach volgen. Wie ihr euch dan ieczo unnd khunftig..

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, text]

.. nichts annders alls aller vatterlicher unnd getreuer tractatzion auf die beschehene ewer christliche erklärung unnd ertzeigung schuldiges gehorsamb, zu mir versehenn sollt. Will auch gern auff alle mugliche mittl unnd wög,⁷ so zu ewrer mehrer wolfarth unnd aufnhemen imer ersprieslich sein muge, bedacht unnd verholffen, unnd schlieslich euch in allen ewern zuestenden beystendig unnd voll gnaigt sein.

Unns alle dem allmechtigen Godt zu seinen gnaden bevhelendt.

Dat[um] Prag, den 8. decemb[ris] a[nn]o 1587.

---

⁶ Recte: Seele.

⁷ Recte: Wege.

Ic) 21

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Jiný typ seznamu měšťanů a „*inleute*“ (tj. podruhů a další čeledě) z Weitry a jejího předměstí Ledertal ze dne 12. prosince 1587. Zaznamenány jsou nyní ty osoby, které se onoho dne ke svátostem smíření a eucharistie dostavily.¹

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpis]

Verzeichnus deren, so zu Weitra den 12. decembirs a[nno] [15]87^{isten} unnd den andern gebeucht unnd zu gotts tisch gangen.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, vpravo uprostřed v místě širokého okraje modré oválné razítko s textem „*Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpis]

Verzeichnus deren so den 12. Tag decembris [15]87 zu Weitra gebeuchtet.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

*Hern Jacoben v[on] Schenaú.*²

b³ –⁴ Wolff Francz.

b – Georg Schmidt.

b – Mert Húebrich.

b – Galli Schmidt.

b – Bartl Flach – .

b Lorencz Rat - .

b Hannß Widmer.

b – Georg Schúech.

b Wolf Postinger.

b Andre Khrancz.

b Jacob Raúsch.

b Lorencz Widmair.

b Jacob Khúnc.

Judit.

b Hannß Bürger.

---

¹ K tomuto soupisu byl připojen (sešit nití) soupis transkribovaný v příloze č. Ic) 21. Protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky jen antroponyma a oikonyma, ponechávám je bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

² Jacob Schenowitz, tho času vikář z Großschönau/Grossschönau.

³ Z kontextu je patrné, že se jedná o potvrzení, že se dotyčný zúčastnil zpovědi, tj. „beichtete“. Nejde tedy o označení poddaných Jonase Bschenicha jako např. v dokumentu transkribovaném v příloze Ic) 14.

⁴ Před či za některými jmény je odrážka. Má však zřejmě pouze pomocnou funkci.

b Mathes Böekh –.
b Hannß Zenckher.
b – Hanß Flach.
b Waltin Khoch.
b Davidt Frieß.
b Georg Khranz.
b Urban Widmer –.
b – Mathes Strobl – .
b – Leopolt Halmstain.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

b – Reúchert Schmidt.
b Wolf Grienpeekh.
– Martin Schwarcz sub una.⁵
b – Paúl Gichlher.⁶

Herrn Adamen.⁷

b – Hannß Ratnbúrger.
b – Thomas Hamerle.
b Sebastian Ledrer.
b Georg Prúnner.
b Urban Prúnner.
b – Linchart Schlitt.
Georg Neúmülnerin.
b Michl Keller.
b Andre Pirckh.
b Leonhart Laúß.
b Bartl Verwalter.
b – Wolf Häberl.
b Veit Erchhart.
b Hannß Khlímer.
b Rúeprecht Fúchs.
b – Christoff Hildprandt.
b Wolff Widnner.
b – Hanß Schober.
die Widnebergerin.

---

⁵ Přijetí svátosti sub una nebylo tehdy vůbec běžnou záležitostí. Že by písaře tento Schwarczův krok překvapil natolik, že právě u něj zapomněl poznamenat b(eichtete)?

⁶ Gügelher/Gügelher, nejspíše ovšem Pichler.

⁷ Adam Pezelt/Petzeld, farář v Gmündu.

Gregor Ledrerin.
Thoma Ridlingerin.

- b Georg Troisig.*
- b - Thoman Erlinger.*
- b Benedikt Rabster.*
- b - Georg Schapaß.*
- b Georg Walner.*
- b Sebastian Perger.*
- b Hannß Walner.*
- b – Jacob Strobl.*

*Herrn brobsten zu Zwetl.*⁸

- b Andre Kutnsechl.*
- b Jacob Nieder walisch.*
- b Michael Kosinger.*
- b Steffan Polender.*
- b Georg Ulman.*
- b - Thoman Harpeekh.*
- b Thoman Khnap.*
- b Hanß Prockh.*
- b Andre Weissnstainer.*
- b Georg Khastner.*
- b Mathes Glaßhuet.*
- b - Steffan Strobl.*
- b Wolff Eibell.*
- b Georg Rúeßwoldt.*
- b Wolff Edlinger.*
- b Mathes Prener.*
- b Anndre Tischler.*

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text]

- b - Georg [K]räbisch.*
- b – Hannß Harpeekh.*
- b Georg Dreissig.*
- b Peter Maúrer.*
- b Georg Leobl.*
- b Hannß Neúhofer –.*
- b – Christoff Schúrz sub una.*

---

⁸ Georg Ursylvanus.

*Herr Hannßen von Naktlicz.*⁹

b – Hannß Störer.

b Christoff rabister.

b Wolfgang Antasch.

b Georg Neúmülner sub una.

b Christoff Leebhner sub una –.

*– Herr Schwarczman sub una.*¹⁰

b – Caspar Seifridt.

b Hannß Stambglaser.

b Mert Draxler.

*b Georg Kurhofer.*¹¹

b Michl Paur –.

b Thoman Reindl.

b – Mert Fiernkhrancz.

Bastl ain inman alhie.

Walentin Geier ain inman.

b Michl Grúeber.

b Peter Waschnpolcz sub una.

*b Georg Khüchler.*¹²

b – Hainrich Heß.

Hannß Preúer ain inman.

b Georg Eigl.

b Ulrich Eisndperkh.

b – Christoff Preúer – .

b Andreas Weber.

*Herr Jacoben Pfarrern.*¹³

b – Wolff Pranntner.

b – Wincenz Praitenberg sub una.

b – Caspar Hilmayr sub una.

b Hanß Goltnagl.

b – Georg Pichler sub una.

b Wolf Crödel.

b Leonhart Khörner.

b Bärtl Jandl.

---

⁹ Recte: Nakolicz/Nakolitz. Identita *Hannße von Naktlicz* zůstává nadále neznáma.

¹⁰ Jako pozn. č. 5.

¹¹ *Gúrhofer, Khúuthofer?*

¹² *Gúglher?*

¹³ Jacob Liditius, bratr Michaela Liditia, toho času vitorazský farář?

Hannß Weinpolter zu Reinprechts.

b - Georg Horman alhie.

b - Steffan Han[?].¹⁴

- Wolf Hamerschmidt aus der Lainsicz.¹⁵

b - Joachim Stainmecz.

b Hannß Neuhofer.

b Michl Grabner – .

b - Wolff Häny[?].¹⁶

b Hileprandt Prentner.

b Thoman Millaúer.

b Martin Pözl.

b Leopolt Resch.

b Michl Grúber.

b Simon Stibner.

b Jacob Prúnner.

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, text]

Herrn officialn.¹⁷

b Balthasar Herpeekh.

b der alt Trachlser.

b Hannß Resch.

b Georg [?].¹⁸

b Lorencz Planckh.

b Hannß Reindl.

b Simon Holrigl.

b Fridrich Widman.

b - Gregorn Schmidt.

b Bärtl Weschman.

b Egidi Geier.

b Hannß Weinpolter.

b - Mathes Strobl.

b Thoman Landinger.

b Thoman Khelhammer.

b Sebastian Pranntt.

b Pangräcz Ertl.

---

¹⁴ Nejisté.

¹⁵ Doklad o tom, že vyzpovídání nebyli pouze měšťané, ale též někteří vesničané. Současně další doklad o tom, že zdaleka ne všechna místní jména byla dříve středního rodu, jako je tomu dnes.

¹⁶ Nejisté.

¹⁷ Melchior Khlesl.

¹⁸ Nejisté.

Ic) 22

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Seznam měšťanů a „inleute“ (tj. podruhů a další čeledě) z Weitry a jejího předměstí Ledertal ze dne 13. prosince 1587. Zaznamenány jsou ty osoby, které se onoho dne nedostavily ke svátostem smíření a eucharistie.¹

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpis]

Verzeichnus deren Weittraischen unndersessen,² so noch nicht gepeucht unnd zu gotts tisch gangen.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, vpravo uprostřed v místě širokého okraje modré oválné razítka s textem „*Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

in der statt.³

Bürger:

Leonhart Knapp.

Túechmacherin.

Hannß Dietmaier.

Hannß Goltnagl d[er] jünger.

Christoff Grienwalt.

Paúll Sindt.⁴

Caspar Stieger.

Christoff Kchüell.⁵

Mathes Stüermb.

Wolfgang Räder.⁶

Albrecht Rolandt.

Hannß Seberer.

---

¹ K tomuto soupisu byl připojen (přípošit nití) následující soupis transkribovaný v příloze č. Ic) 22. Protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky opět jen antroponyma a oikonyma, ponechávám je bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

² Opět velmi zajímavý termín. Obyvatelé Weitry nejsou tedy nazýváni poddanými (untertanen) či příkázanými lidmi ve smyslu člověčenství (holden) a nejsou dokonce označeni ani jako farníci, čímž by byl primárně zdůrazněn jejich patronátní závazek; nýbrž jsou souhrnně označeni jako ti, kteří bydlí ve Weitře, neboli česky asi osedlí.

³ Weitra.

⁴ V příloze Ic) 17 jako Sündl.

⁵ V příloze Ic) 17 jako Khiel.

⁶ V příloze Ic) 17, tedy v soupisu všech měšťanů, se toto jméno nevyskytuje.

Hannß Fúchs.

*Ledertall.*⁷

Hannß Khneisl.

Bärtline Paußweinlin.

Hannß Dieterich.

Georg Khrabätsch ist gewest.

Jacob Prackh.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

Innman:

nit gewest Christoff Fűrkhnecht unnd sein weib bey Weinpolter.

nit gewest Holczhaekcher und sein weib bey Christoffen Hilliprandt.

*nit gewest Thoman Goltnagl unnd sein Weib }
Thoman Fűrkhnecht unnd sein weib }*

baide [?]⁸ in des Häberls hauß.

nit gewest Anndre Preúer, sein weib unnd schwiger in des Guba hauß.

item Tuechscherer unnd sein weib ist gewest.⁹

nit gewest alte Kolmanin in des Merth Drachslers hauß.

nit gewest alte Mauererin bey Benedikten Ramatschen.

unnd die andern innleut ausser des jungen Seilers alle.

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text]

*{ beim Rosenberg.¹⁰
Pehmanin und ir tochter.*

*{ beim Hans Dietmaier.
Peter Schústerin und ir tochter.*

*al nit gewest { Griespeckn hauß.
Hans Peckenpaur[?]¹¹ und sein weib.
Richter und sein weib.
Toman Pfister und sein weib.
alt Wibmerin.
alt Götzin bey Mert Fürnkrantz.
Andre Zimmerman.*

⁷ Ledertal, předměstí Weitry.

⁸ Nejisté.

⁹ Dodatečně připsáno „ist gewest“.

¹⁰ Tj. na jihočeském panství Viléma z Rožmberka?

¹¹ Nejisté.

- { *in des Stiegers hauß.
Jägrin, Großbindl und Mert Preuerin.*
- { *Toman Weber hauß.
die alt Gießnerin.*
- { *bei Toman Kelhammer.
die Khündl alt Stúndtwiesserin unnd ihr tochter.
al nit gewest*{ *Caspar Sedlmair.
Paul Seuffin.*
- { *beim Wolff Wendl.
zimerknecht und sein mutter.*
- { *beim Mathes Sturm b.
auch ein inwaib.*
- { *in des Raublauer hauß.
Beutler und sein weib nit. Will aber gehen, ist gewest.¹²
Zingiesserin und ir tochter.*

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, text]

- { *in des Gallus hauß
Hans Welch und sein weib*
- { *[bei der] Hochaferin,
die alt Petrin, [?].¹³
gerichtsdienner, sein weib und schwig.*
- { *bei Egidi Beizn.
al nit gewest* *Petter Fidler,¹⁴ Ulrich Zimerman und sein weib.
Valckenauer und Kalherin.*
- { *Silberpeurerin.
jung Schlosser, weib und Brütlerin.*

Leder Tall. ¹⁵

¹² Dodatečně připsáno „will aber gehen“ a později jinou rukou „ist gewest“.

¹³ Nejisté.

¹⁴ V příloze Ic) 17 *Petter Pichler*.

*jung Seifried und sein weib.
ir knecht und weib.*
{ *beim Hamerl.
Pfeiffer und sein weib.
Schrenttenstain und weib.*

{ *bei d[er] Súffin.
Schuster und sein weib und die alt Benhaltin.*
{ *beim Pichler.
Fidler, weib und Gartlerin.*

verzaichus deren so noch nicht gepeucht.

{ *beim Michel Seifrid.
Rúmpfmüllner, sein weib und Grassauérrin.*
{ *búrg müllner¹⁶ will nicht gehen.*

---

¹⁵ Ledertal, jako pozn. č. 7.

¹⁶ *Burgmüllner*? Městský (Bürger) nebo panský (Burg) mlynář? Předpokládáme-li ovšem, že *Rumpfmüllner* je ještě příjmi označující panského mlynáře, pak označení *Burgmüllner* je příhodné spíše pro městského mlynáře.

Ic) 23

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Abecední seznam vitorazských měšťanů a *inleute*, kteří se 13. prosince vyzpovídali a přijali svátost oltářní.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text regestu]

Verzeichnus dern bürger unnd inleut alhie in Weitra so den 13. december 87sten bei ihrer pfarr alhie gepeücht unnd das hochwiedige sacrament des altars empfangen haben.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, prázdná]

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, nadpis]

Verzeichnus dern Bürger unnd inleüt so den 13. december a[nno] [15]87 alhie in Weitra gebeücht unnd zu gotßtisch gangen sein.

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text; mezi sloupečky nadepsanými A a B modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

*A*¹

Thoman Aúbner.

B

Hannß Búerger.

~~*Matheús Beckh.*~~²

*Matheús Blashaútsold.*³

Mathes Beckh.

C

---

¹ Před všemi jmény seznamu tužkou uvedeno mínus (-). Jen před jmény ze seznamu vyškrtlými, na aktuální str. např. před *Matheúsem Beckhem* znaménko (-) chybí. Z toho lze usuzovat, že v tomto seznamu neutilizoval písař toto znaménko pro označení rebelujícího, ale že znaménko mělo pouze funkci evidenční. V praxi to nejspíše vypadalo tak, že písaři měli k dispozici několik seznamů, ze kterých vyhledávali jména, která znovu přepisovali do nových seznamů, které můžeme označit jako čistopisy. Docházelo však k přehmatům a některá jména byla i z „čistopisů“ opět vyškrtávána. Protože se zde jedná jednoznačně o příjmení a nikoli o mnohdy sporná apelativní jména, ponechávám je v nezměněné podobě i s oním v dokumentech běžným ú namísto dnešního u a ý namísto dnešního y.

² Přeškrtnutá jména v pozn. pod čarou v této příloze pro jejich snadnou čitelnost znovu neuvádím.

³ Příjmení *Blashaút* opraveno na *Blassold*.

D

Georg Dressig.

Merth Drexler.

E

Georg Eýgl. ⁴

Ulrich Eýsenperkh.

Veit Eckhart.

Wolff Edlinger.

Balthasar Ehrberkh.

Pangracz Ertl.

Sebastian Eiller.

Thoman Erling.

F

Wolff Francz.

Bartl Flach.

Hannß Flach.

Daniel Frieß.

Georg Frölich.

Merth Fiernkrancz.

Georg Fischer.

~~*Thoman Fielinger.*~~

Rúepprecht Fúchs.

~~*Thoman Fillinger.*~~

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, text]

Valtin Geýer ain innman. ⁵

Michel Grúeber.

Georg Gúglhör.

Hannß Goldnagl d[er] elter[e].

Michel Grabner.

Michel Grúeber.

Wolff Gritnperkh.

Egidý Geýer.

---

⁴ Důležitá postava vitorazských rekatolizačních misíí. Již o několik dnů později Georg Eigl zběhne z panství Weitra a jeho případ bude obsáhle řešen v několika Khleslových a Schwarzmannových dopisech uchovávaných ve fasziklu 218.

⁵ Před tímto jménem chybí mínus (-). Toto „opomenutí“ snad souvisí se statusem *Val(en)tina Geýera*, který nebyl měšťanem ale pouhým podruhem.

H

Mert Húebrich.

Lepoldt Halbenstain.

Hannß Harpeckh.

Hainrich Heß.

~~*Christoff Preuer.*~~

~~*Wolff Winczencz Haidlvogl súb una.*~~⁶

Caspar Hülmaier súb una.

Georg Hörman.

*Steffan Haan.*⁷

*Wolff Hammerschmidt aús d[em] Lainsitz.*⁸

*Wolff Haan.*⁹

Thomas Hämerle.

Wolff Häberle.

Christoff Hilleprannt.

Thoman Harpeckh.

Simon Hörligl.

I

*Júdish.*¹⁰

Bärtl Jändl.

Paúl Ichler.

K

Andree Krancz.

Jacob Khain.

Hannß Waltin Koch.

Georg Kharhofer.

Lienhart Khörner.

Hannß Klimer.

Thomman Kchnap.

Georg Kostner.

Thoman Kehlhamer.

---

⁶ Proč bylo přeškrtnuto toto jméno i s důležitou poznámkou *súb una*, to opravdu nevím. Snad bylo přeškrtnuto proto, že dotyčný přijal obě svátosti již dříve.

^{7, 8, 9} I u těchto tří osob chybí uvozující (-).

¹⁰ Další zajímavý doklad percepce ženského světa. Judith není uvedena s příjmením, pro mužský svět nebylo totiž její příjmení, tj. původ, vůbec podstatné.

¹¹ Bez uvozujícího (-).

¹² Přehyb papíru způsobil poškození části textu. Proto není možné určit, zda i před tímto jménem chybělo uvozující (-).

Georg Khrancz.

L

Georg Leobel.

*Christoff Laekhner súb una.*¹¹

~~*Sepastian Lederrer.*~~

Lienhart Laúß.

*Gregor Lederer.*¹²

Thoman Landing.

M

Petter Maúrer.

Thoman Milaúer.

P

Larencz Planckh.

Hanns Pleitner.

Sewastian Preúer.

[přední strana listu 3, tj. fol. 3v, text]

N

Hannß Neúhofer.

Georg Neúmülner súb una.

~~*Hannß Neuhofer.*~~

*Georg Neúmülnerin.*¹³

Michel Neller.

Jacob Nied Wällscher.

O

P

Wolffi Ponstniger.

Michl Paúer.

*Hannß Preúer ain inman.*¹⁴

Christoff Preúer.

---

¹³ Srovnejme s pozn. č. 10. Judith je uvedena alespoň se svým křestním jménem, tato žena je uvedena jen jako manželka Georga Neumüllera.

¹⁴ Uveden bez uvozujícího (-).

Wolff Prantner.
Hiliprand Prändl inman.
Merth Pölzl.
Jacob Preúner.
Georg Preúner.
Urban Preúner.
Andree Panekh.
Georg Poppr .
Sewastian Perger.
Steffan Pilender.
Hannß Prockh.
Matheús Preuer.

Q

R

Lorencz Rott.
Jacob Raúsch.
Georg Ranez.
Christoff Rabiser.
Hannß Ramblhofer.
Thoman Reindl.
Leopoldt Resch.
Simon [Ribmelz?].
Hannß Rottenbúrg.
Thoman Riedlingerin.¹⁵
Benedict Rabiser.
Andree Rüttenseckhl.
Michel Rosinger.
Georg Rúeswoldt.
Hannß Resch.
Hannß Reindl.

S

Georg Schmidl.¹⁶
Gali Schmidt.
Georg Schúech.
Matheús Strobl.

---

¹⁵ Bez uvozujícího počátečního (-).

¹⁶ Platí totéž co v pozn. č. 15.

Christoff Schücz.
*Hannß Större^r.*¹⁷
*H[er]r Schwartzman súb una.*¹⁸
Caspar Seyfridt.
Joachim Stainmecz.
Lienhart ~~Schmidt~~ Schlid.
*Merth Schwarcz súb una.*¹⁹
Leonhart Schlit.
*Hannß Schober.*²⁰
Georg Schappas.
Jacob Strobl.
Steffan Strobl.
Gregori Schmidt.
Matheús Strobl.
Georg Súeswold.
Mathes Sontag.
Leonhart Schmid.

[zadní strana listu 3, tj. fol. 3r, text]

T

Wolff Tibl.
Andree Tischler.
d[er] alt Traxler.

U

Wolfgang Untäsch.
Bartl Verwalter.
*Georg Ulman.*²¹
*Georg Unßrig[?].*²²

W

Hannß Widmair.
Larenctz Widmair.
*Urban Widmer.*²³

---

¹⁷ Jako pozn. č. 15 a 16.

¹⁸ Zde je uvedeno i jméno samotného Georga Schwarzmana, neboť i on vlastnil ve městě několik nemovitostí. Nemýlím-li se ovšem, měšťanem (tj. právoplatným členem městského korpusu) v pravém slova smyslu tehdy nebyl.

^{19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26} Jako pozn. č. 15.

*Wästl ain inmahn alhie.*²⁴
Petter Waschenpelcz súb una.
Andreas Weber.
Wolff Wödl.
*Hannß Weinpolter zú Reinprechts.*²⁵
Wolff Widman.
*die Widebergerin.*²⁶
Georg Walner.
Hannß Wachner.
Andree Weisenstainer.
Friderich Wideman.
Bärtl Vishman.
Hannß Weinpoltter.

X

Y

Z

*Hannß Zeneleher[?].*²¹

[přední strana listu 4, tj. fol. 4v, prázdná]

[zadní strana listu 4, tj. fol. 4r, prázdná]

Ic) 24

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Gmündský farář Adam Pezelt (Adamus Peceldus) sděluje vitorazskému hejtmanu Schwarzmannovi dopisem z 16. prosince 1587, že příprava (materie) rekatolizační misie v Gmündu je z jeho strany hotova a že již jen zvažuje nejvhodnější termín, kdy by se měli gmündští farníci dostavit ke svátosti oltářní.¹ Jako ideální pro „komunikanty a pro ostatní rebelující“² navrhuje den sv. Tomáše (21. prosinec).³ Pokud s tímto datem bude vitorazský hejtman souhlasit, žádá jej Pezeld, aby ještě týž den, kdy obdrží dopis, informoval o tomto termínu „poddané“ (undterthanen).⁴ V neděli odpoledne 21. prosince se poddaní mají dostavit ke zpovědi, následující pondělí přijmou svátost oltářní. Pezeld také žádá Schwarzmanna, aby byl v onen čas osobně přítomen v Gmündu, za což recipročně nabízí, že sám pro zamýšlenou misii zajistí dostatečný počet katolických duchovních.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, adresát]

Dem edlen, erenvesten Georgen Schwartzman, verwaltern der herrschafft Weytra, meinem günstigen, vilgeliebten herren.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1v, poznámka]

Pfarrer zu Gmündt, [acce]pirt den 16. decembris 87ten.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

*Edler, erenvester, sonders lieber herr verwalter,
dem herren seint meine willige dienste jeder zeitt bereit. Undt
erindere den herren so vil, das ich mich mit nachdencken, zue welcher zeitt
die Gmüntterischen eingepfarten am bequemlichisten, da ich auch mit einer
hiezue tauglichen materi versehen, communiciren solten, nit wenig
bemühet.*

---

¹ Tento můj krátký regist je až do tohoto místa shrnutím prvního odstavce originálního textu. Rumpfovi vitorazští poddaní jsou zde tedy nejprve nahlíženi jako farníci – kritérium patronátu má tedy v tomto úvodním odstavci přednost před kritériem patrimonijním.

² Opět doslovně překládám Pezeldův text z druhého odstavce. Označení „komunikanté a ostatní rebelující“ tu představuje jakýsi skutečně velmi zajímavý hybridní přechod mezi smýšlením odehrávajícím se ještě v kritériích patronátu do světa vnímaného již především z pozice patrimonijních závazků.

³ Do r. 1970 byl v tento den v římském kalendáři slaven svátek sv. Tomáše. Poté byl svátek přeložen na 3. červenec.

⁴ Text ve třetím odstavci poukazuje již zcela zřetelně na to, že nikoli všichni gmündští farníci, nýbrž toliko ti, kteří jsou současně Rumpfovými „poddanými“, jsou pozváni na rekatolizační misii. Kritérium patronátu zcela jednoznačně ustoupilo do pozadí ve prospěch kritéria patrimonijního. Teprve nyní bezpečně víme, že misie byla zamýšlena právě jen pro Rumpfovy poddané a současně gmündské farníky z Erdweiß (Nové Vsi nad Lužnicí včetně její tehdy místní části *Peynhöf*), Böhnzeil (České Cejle) a Wielands (Velenic).

Befinde aber, das ich auf S. Thomae tag am allerbesten beide, fur die communicanten undt die anderen rebellischen, mich kan praeparirn.

Wolte demenach gerne, wofer es der herr verguet ansicht undt auf gemelten tag selbst personlich dabey erscheinen kan, er liesse solches die underthanen noch heute wissen, damit sie auf künfftigen sonntag nach mittag sich zur beicht, undt folgenden montag zur communication verfügeten, so wolte ich schawen, das ich auch mit priestern versehen.

Hiemit gottlichem segen uns befelhent

Gmunt den 16. decembris anni 87ten.

Euer dienstwilliger Adamus Peceldus manu propria

Ic) 25

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Georg Schwarzmann informuje světelského probošta Georga Ursylvana, že svobodnému pánu Achazi von Landau stále nepřeposlal instrukce císařské komise ohledně dalšího osudu Wolfa Meussla, že tak ovšem učiní do tří dnů. Své opomenutí zdůvodňuje nejen obavou z nepředloženého jednání pána von Landau, nýbrž i tím, že list není momentálně komu předat, neboť Landauer se prý v současnosti na Rappottensteinu nezdržuje. Vitorazský hejtman také lituje, že instrukci císařské komise sám neobdržel dříve, neboť pod Landauerovým tlakem a nevěda co počít, Meussla sám v mezičase přikázal na kauci propustit z vězení.⁵

Schwarzmann Khlesla dále informuje, že ti z obyvatel Weitry a také ti vesničané z okolí města, kteří spadají k farnímu obvodu sv. Petra a Pavla ve Weitře (nehovoří tedy o poddaných ale o farnících!), pokud nepřijali svátosti smíření a eucharistie minulou sobotu a neděli, budou k jejich udělení nově pozváni následující sobotu a neděli (19. - 20. prosince 1587). Sděluje také, že na panství Weitra teprve před nedávnem přišlý kněz *Jonas*, se kterým Khlesl počítá na místo faráře v Harmanschlag, nemá o tuto faru zájem a mnohem raději by spravoval faru v Unserfrau. Pokud mu nebude vyhověno, předpokládá Schwarzmann jeho brzký odchod. Z tohoto důvodu referuje vitorazský hejtman o dalším možném kandidátu na faru v Harmanschlagu, jakémisi Blažejovi, který tuto farnost již dokonce dříve spravoval. Hodnotí ho však velmi nelichotivě jako tajného luterána, který je navíc ženatý, má děti a jeho znalosti latiny jsou minimální.

Závěrem se Schwarzmann ještě Ursylvanovi omlouvá za to, že mu dosud neposlal onu slíbenou zvěřinu. Avšak, jak zdůrazňuje vitorazský hejtman, je to skutečně proto, že dosud nenasněžilo. Jakmile bude ležet sníh a mrazy poleví, chystá se uspořádat hon a část nalovené zvěřiny Ursylvanovi odeslat.

[regist ze zadní strany listu 2, tj. fol. 2r]

Copi d[er] schrift an h[errn] brobst[e]n zu Zwetl v[on] Wolfen Meußl

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, u levého horního okraje modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Hochehrwirdiger, edler unnd geistlicher g[nediger] herr brobst.⁶ Eur

---

⁵ Protože informaci o propuštění Meussla dále nerozvádí, lze předpokládat, že Khlesl již o Meusslově útěku na Rappottenstein věděl. B. Lernet osvětluje, že Meussl byl propuštěn do domácího vězení na kauci poté, co se za něj u Schwarzmanna zaručilo několik vitorazských měšťanů. B. LERNET, *Die Gegenreformation*, (DP), (jako pozn. č. 1) s. 74-78.

⁶ Tj. Georg Ursylvanus. Ursylvanus je ovšem v dalším textu několikrát titulován jako Vaše Excellence, což je titulatura vhodná spíše pro biskupského zástupce Melchiora Khlesla než pro probošta Ursylvana. Otázkou zůstává, zda se pisatel Schwarzmann takto „zmýlil“ úmyslně, když Ursylvana nazýval způsobem vyhrazeným duchovním knížatům, či zda se snad stále ještě pohybujeme v období, kdy užívaná titulatura nebyla stále ještě pevně zafixována právě s biskupským úřadem.

ex[zellenz]⁷ sein mein jederzeit gevliessen willig diennst zuvor. Demnach mir eur ex[zellenz],⁸ herr thumbbrobst⁹ unnd herr Saurer¹⁰ auferlegt, [in]¹¹ dem schreiben an mich ~~von wegen Georg Eiglen, den herrn von Landauer Meußls~~ von wegen Wolfen Meußls [dieses]¹³ herrn Achazen von Landaw¹⁴ freyherrn ~~von wegen Georgen Georgen Eigels Meußls~~¹⁵ alßbald zu überschickhen, woldt ich demselben wie billich alßbald nachkhumen sein.

Dieweil mir aber eur g[naden]¹⁶ unnd ~~darinen auferlegt wirdt~~¹⁷ in der röm[isch] khay[serlichen] may[estät] etc. namen alles ernsts auferlegen, daß ich dem Meußl des arressts nicht erlassen soll, bis ir dur[chlaucht] etc. von seinetwegen etwas anderes bevelchen, oder er sich des gehorsams verhalte. Unnd nun er, Meußl, ~~aber~~¹⁸ nachdem er hievor von mir d[es] gefänckhnus erlassen, sich alßbald geen Rapoltenstain¹⁹ begeben, unnd er daselbst, wie ich verstee, noch auf dato im arresst ist.

Hab ich darumben bißheer bedenckhen gehabt²⁰ wolgedachtem herrn von Landau etc.²¹ eur g[naden]²² schreiben, und g[ne]diglich an mich gethon schreiben ~~bißheer~~²³ z[u] überschickhen, das er, wann er solchs schreiben vernäm, ime Meußl, des arressts umb sovil weniger erlassen möcht, sonnder i[h]n hab[e] bisheer stäts gewardt, wann er zu hauß khäm ~~woldt;~~²⁴ und ich i[h]n in meinen arressts widerumben hette. Alßdann woldt ich ~~in~~ ime h[errn],²⁵ solch schreiben zuekhumen lassen. Habs derhalben eur

---

³ Z kontextu vyplývá, že takto je skutečně oslovován Ursylvanus.

⁸ Tj. Georg Ursylvanus.

⁹ Melchior Khlesl.

¹⁰ Míňe je Maxim Saurer von sauerburg, či asi spíše von Sauerbach.

¹¹ Vloženo podle kontextu.

¹² Následuje několikrát stylisticky upravovaný přeškrtnutý text, který zajímavě doplňuje obraz situace v období okolo 18. prosince 1587. Zajímavá je především ta skutečnost, že Schwarzmann několikrát zaměnil Wollfa Meüssla za Georga Eigla.

¹³ Vloženo podle kontextu.

¹⁴ Svobodný pán Achatz von Landau, mezi lety 1578 – 1598 držitel panství Rapottenstein se sídlem tamtéž.

¹⁵ Další část vícekrát upravovaného přeškrtnutého textu: „von wegen Georgen Georgen Eigels Meußls.“

¹⁶ Tentokrát je Ursylvanus titulován toliko jako Vaše Milost.

¹⁷ Další část upravovaného (přeškrtnutého) textu: „darinen auferlegt wirdt“.

¹⁸ Přeškrtnutá spojka „aber“.

¹⁹ Recte: Rappottenstein, sídlo stejnojmenného panství, lokalita vzdálená cca. 32 km jihovýchodně od Weitry.

²⁰ Přeškrtnuto příčestí minulé gehabt.

²¹ Jako pozn. č. 10.

²² Jako pozn. č. 12.

²³ Přeškrtnuto bisheer.

²⁴ Přeškrtnuto woldt.

²⁵ Achatz von Landau.

*ex[zellenz]*²⁶ *hiemit erindern sollen, mit verdienstlicher bitte, mich zu verständigen, ob ich mit meinem vorhaben recht daran bin, oder ob ich mich anderst verhalten solle.*

*Seine drey porgen*²⁷ *gegen mir haben mir angezaigt, ..*

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

.. das er inen auf ir schreiben und starckh zu fiern ~~sy Eigels person~~²⁸ alheer, so sy bey aignem potten gethon, widerumb ~~beim potten mindlich~~²⁹ antwort entbotten hab, das er sich, weil h[err] von Landau d[er]zeit nicht bei hauß, alheer nicht stellen khün, sobald er, h[err], aber zu hauß khumb, das innerhalb zwaien tagen³⁰ od[er] dreien tagen geschehen soll, well er alheer erscheinen. Darüber ich inen noch drei tag frisst gelassen. Wie ich verstee, so ist er schier sovil alhie schuldig, als seine güetter allhie sein. Besorg d[er]halben, er werdt die porgen stekhen lassen, doch möcht er villeicht rödlicher sein.

Welche bürger unnd inwohner alhie in d[er] stat sich verschinen sambstag und suntag nicht zu beicht unnd empfangung des höchwirdigen sacraments gesteldt, haben sich erbotten, auf nechsten sunabent und [son]tag auch heilligen weihnachtent und [son]tag zu stellen, ~~seuil~~ sowoll auch die paurn, in die alhieig pfarr gehörig.³¹ Also machen auch die anndern pfarrer ain austhailung herrn thumbbrobst verordnung nach.

Der jung alheerkhumen[e] briesster mit namen Jonas,³² so sich umb die pfarr zu Unnserfrauen³³ angemelt, dem aber von h[errn] thuembrobst das pfärrl zu Harmanschlag³⁴ zuegesagt worden, hat göstern solches pfärrl gesehen. Ist im gar zu gering im einkhumen, will sich woll alda ain zeitlang gebrauchen lassen, doch mit d[er] condition, da im ein bösser ..

---

²⁶ Jako pozn. č. 2.

²⁷ Recte: bürgen, tj. burgdiener.

²⁸ Další část upravovaného textu. Původní později přeškrtnuté znění textu bylo „*sy Eigels person*.“

²⁹ Další část upravovaného textu. Původní později přeškrtnuté znění textu bylo „*beim Potenn mindlich*“.

³⁰ Přeškrtnuto „*tagen*“.

³¹ Venkovští poddaní jsou v tomto Schwarzmannově vyjádření především farníky; tj., patronátní závazky jsou zde zdůrazněny před závazky patrimoniálními, což je v agendě fasz. 218 jedna z několika málo výjimek.

³² Jde zřejmě o duchovního Jonase Kaysera, podepsaného např. na zpovědním seznamu ze St. Martin ze dne 19. prosince 1587.

³³ Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.

³⁴ Lokalita vzdálená cca. 10 km jihozápadně od Weitry.

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text]

.. condition bevorstee, wöll er zu Harmanschlag unverbunden sein. Es ist zuvor ainer, herr Blasi³⁵ genant, auf solcher pfarr gewest, der hernach des pfarrers zum Schweickhers³⁶ caplan worden, unnd iunngstlich zu in verweesung der pfarr zu Waldenstain³⁷ gewest ist, welche vor dreien jarn darumben von ~~Waldenstain~~ ~~weekeh~~³⁸ Harmanschlag gethon worden, umb das ers, wiewoll er wenig verterbt, die sach etwas auf lutterisch gemacht unnd nicht lateinisch mesß gelesen hat, unnd das er auch weib unnd khind hat. Der hat sich gegen den paurn zu Harmanschlag vernemen lassen, er woldt widerumb ir pfarrer werden, ~~so hetten sy~~ wie sy dan, als ich merkh,³⁹ auch noch khain ungefallen an ime ~~haben~~.⁴⁰ Allain hab ich noch sorg[en], er sey zimblich gering gelert. Habs ~~dœh~~ doch eur ex[zellenz] umb dero bedenckhen auch anmelden sollen, khain fürnemer khumbt dahin nicht,⁴¹ wan ainer nur catholisch und ain rechter briesster ist.

Ich hab eur ex[zellenz]⁴² ~~nœh~~⁴³ warlich von wildpräd nichts zu schickhen, dan ich, weil es nicht schnee hat, khain gewiß geoid⁴⁴ anstellen khan, sobald aber schnee feldt, will ich nicht friern, und da es etwas gibt, eur ex[zellenz] in gedenk sein, deren mich under dienstlich bevelhendt.

Datum Weitra, den 18. tag dezemb[ris] a[nno] etc. [15]87sten.

*an h[errn] brobst zu Zwetl
G[eorg] Schwarzman.*

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, prázdná]

---

³⁵ Dotyčného se mi nepodařilo identifikovat.

³⁶ Schweiggers, lokalita vzdálená cca. 14 km východně od Weitry.

³⁷ Waldenstein, lokalita vzdálená vzdušnou čarou cca. 10 km severovýchodně od Weitry.

³⁸ Další část upravovaného textu. Původní později přeškrtnuté znění textu bylo „Waldenstain weekh.“

³⁹ Další část upravovaného textu. Původní přeškrtnuté znění textu bylo „So hetten wie sy dan als ich.“

⁴⁰ Vyškrtnuto slovo „haben“.

⁴¹ Vyškrtnuta zápornka „nicht“.

⁴² Jako pozn. č. 2.

⁴³ Vyškrtnuto „noch“.

⁴⁴ „geyaid“ představuje synonymní termín k „jagd“.

Ic) 26

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Zpovědní seznam sepsaný Jonasem Kayserem 19. prosince 1587. Ačkoli to není explicitně uvedeno, lze předpokládat, že místem vzniku byla mateřská farnost Weitra.¹

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpis]

Volgen hernach diejenigen namen, welliche mier Jonas Kayßer gebeichtet haben.

den 19. December.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

von Lainsitz.²

Leonhardús Berger.

Wölflein Blaßel.

Lorencz Fischer.

von Reinbrechts.³

Christoforús Kren.

Thomas Schober.

Paúlús Weývolter.

Andreas Hoffbaúr.

Schrenckh Petter.

Hýeronimús Schneider.

Paúlús Raab.

von Schiczenberg.⁴

Christina Wagnerin.

Paulús Stiffter.

- Jörg Weber.

aus dem Brüell.⁵

---

¹ Z dopisu vitorazského hejtmana Schwarzmanna ze dne 18. prosince (příloha Ic 25) i z listu probošta Ursylvana ze dne 23. prosince 1587 Ic)34 se dozvídáme, že jakýsi duchovní Jonas/Jonáš právě pobývá ve Weitre (na vitorazském panství), kde se uchází o farnost Unserfrau, spravovanou v inkrimnovaném období *excurrando* duchovním z Höhenbergu. Podotýkám také, v seznamu jsou zachycena až na výjimky opět jen antroponyma a oikonyma, a proto je ponechávám bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

² Oberlainsitz, lokalita vzdálená cca. 10 km jihozápadně od Weitry.

³ Reinprechts, lokalita vzdálená cca. 4 km severozápadně od Weitry.

⁴ Schützenberg, cca. 2 km západně od centra Weitry, dnes součást kat. obvodu města Weitry.

Thomas Raúcher.
Andreas Glaßer.
*Weýth Scheichennacz[?].*⁶
Marthinús Braümiler.

*Súltzen.*⁷
Casparús Laúbel der Richt[er].
Urbanús Königstein.
Paúlús Súmerawer.
Hanns Schnabel.
Hanns Schnabel.
Bartholomeús Pflögher.
Hans Kringerberger.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

*Siczmars.*⁸
Lúcia allhie zu gehauß.
Magdalena Dúrnwúefflin[?]⁹ ein Wittib.
Magdalena filia.
*Magdalena Gúndwúefflin[?].*¹⁰
Hanß Sackhebaúr zu gehauß.
Margaretha ein[es] Brothúeters, sein Anna filia.
*Gretrúda des Beczling ancilla.*¹¹

[Zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, pod textem modré oválné razítko s textem: „*
Schloss-Archiv * Weitra **“]

---

⁵ Brühl, lokalita cca. 2 km severně od Weitry.

⁶ Nejisté.

⁷ Sulz, lokalita cca. 7 km jižně od Weitry.

⁸ Sitzmanns, lokalita cca. 12 km jižně od Weitry.

⁹ Nejisté.

¹⁰ Nejisté.

¹¹ Celkem se ve zповědním seznamu objevují 32 osoby z 6 lokalit. I to nahrává předpokladu, že místem, kde seznam vznikl, byla opravdu Weitra.

Ic) 27, 28

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Dva nedatované zповědní seznamy vitorazských měšťanů a inleute z přelomu roku 1587 a 1588 (nejpravděpodobněji ovšem z 19. - 20. prosince 1587).¹

27

[přední list č. 1, tj. fol. 1v, nadpis]

Verzeichnus dern Weitraischen unndersessen,² so noch nicht gepeucht unnd zum gotftisch ganngen.

[přední strana listu č. 1, tj. fol. 1v, text]

in der stat.

bürger:

Christof Sedlmair.³

Túechmacherin.⁴

Benedict Ramesch.⁵

Hanns Lietmair.

Hanns Goldnagl d[er] Jünger.⁶

Christof Grienwald.⁷

---

¹ Zповědní seznam pod č. Ic)27 a zповědní seznam včetně rebelujících komunikantů č. Ic)28 patří jistě k sobě. Stanovit, který z nich vznikl dříve, lze ovšem jen velmi obtížně. Pouhé dva detaily, podle kterých by byla identifikace možná, si totiž navzájem odporují. Zatímco v seznamu č. Ic)27 nepřeškrtnuté příjmení *Tuechscherer*, které je v seznamu č. Ic)28 naopak již přeškrtnuté, poukazuje na dřívější existenci právě seznamu č. Ic)27, je tomu u jména *Christoffa Khiella* přesně naopak. V seznamu č. Ic)27 nalezneme celkem 25 jmen, která se neobjevují v seznamu č. Ic)28, v seznamu č. Ic)28 se pak vyskytuje 11 jmen neuvedených v seznamu č. Ic)27. Mimoto však v obou seznamech nalezneme celkem 24 jmen objevujících se spolu se shodnými charakteristikami (rebelující, poslušný) v obou seznamech; protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky opět jen antroponyma a oikonyma, ponechávám je bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y). Toponyma navíc důsledně uvádím s velkým počátečním písmenem. Zde ovšem vyvstává nový problém, tj. správně určit, kdy je jméno již příjmením, a kdy tolik apelvativem.

² Velmi zajímavý termín pro vitorazské měšťany a *inleute*, v tom nejširším slova smyslu pochopitelně také vitorazské poddané. Volně bychom jej mohli přeložit jako „osedlí“.

³ Jméno se objevuje v obou seznamech jako přeškrtnuté. Zřejmě tedy nakonec ke svátostem smíření a oltářní přistoupl.

⁴ Jméno se objevuje v obou seznamech nepřeškrtnuté. *Tuchmacherin* neboli soukenice zůstala tedy nadále osobou rebelující.

⁵ V obou seznamech přeškrtnutý. Platí pro něj stejné jako v pozn. č. 3.

⁶ V obou seznamech je toto jméno nepřeškrtnuté. Platí pro něj tedy to samé, co jsem již uvedl pro soukenici v pozn. č. 3.

*Michel Mair.*⁸
*Paúl Sandl.*⁹
Hans Kúrchner.
*Caspar Stieger.*¹⁰
*Christoff Khiell.*¹¹
Mathes Stúrb.
*Teobald Rash.*¹²
*Thoman Erlingr.*¹³
*Anndre Fúchs.*¹⁴
*Wolfgang Räder.*¹⁵
Mathes Kurchner.
*Vinzenz Preittenperg.*¹⁶
Albrecht Rolandt.

[zadní strana listu č. 1, tj. fol.1r, text]

Hans Seberer.
*Heerbert Khnapp.*¹⁷
*Christof Eipltaúrer.*¹⁸
*Hanns Fúchs.*¹⁹

Lederthall.
*Hanns Khneúßl.*²⁰
*Bärthl Paúßwein.*²¹
*Hanns Dietrich.*²²
*Merth Saifrid.*²³

---

⁷ Jméno v obou seznamech nepřeškrtnuté. Nadále tedy zůstal rebelující poddaným. Zajímavá je také zkratka před jménem gh. h., což lze zcela jistě interpretovat jako g[nädiger] h[err].

⁸ V obou seznamech přeškrtnutý. Další jako v pozn. č. 3.

⁹ Platí stejné jako v pozn. č. 3.

¹⁰ Platí stejné jako v pozn. č. 3.

¹¹ V seznamu č. Ic) 28 je toto jméno ještě nepřeškrtnuté.

¹² Platí stejné jako v pozn. č. 3.

¹³ Platí stejné jako v pozn. č.3.

¹⁴ Platí stejné jako v pozn. č. 3.

¹⁵ V seznamu č. Ic) 28 nejspíše zapsán jako Wolf Hofradig.

¹⁶ Platí stejné jako v pozn. č. 3.

¹⁷ Platí stejné jako v pozn. č. 3.

¹⁸ Platí stejné jako v pozn. č. 3.

¹⁹ Platí stejné jako v pozn. č. 3.

²⁰ V druhém seznamu jako Jörg Khnesl?

²¹ Platí stejné jako v pozn. č. 3. V seznamu č. 28 je toto jméno evidováno dvakrát.

²² Platí stejné jako v pozn. č. 3.

²³ V druhém seznamu jako Merth Saifrid?

---

*Georg Khrabätsch.*²⁴

*Jacob Prokh*²⁵

innleut:

Christof Zinnerkhnecht und sein weib bei Weinpolder.

Holczhakher unnd sein weib bey Christoffen Hilliprand.

*Thoman Goldnagel*²⁶ *und sein weib.*

Thoman Fúerkhnecht und sein weib, baide ehrvolkh in des Häberls haúß.

Anndre Prúer, sein weib und schwiger in des Gúbe haúß.

*item Túechsherer*²⁷ *unnd sein weib.*

[přední strana listu č. 2, tj. fol. 2v, text]

alte Colmanin in des Mert Dräxlers haúß.

alte Maúrerin bei Benedicten Rametshen.

unnd die anndern innleut ausser des jungen Scherers alle.

[přední strana listu č. 2, tj. fol. 2v, regist]

Verzeichnus dern so noch nicht gepeucht.

28

[přední strana listu č. 1, tj. fol. 1v, regist]

Verzeichnus dern so nicht gebeucht.

[zadní strana listu č. 1, tj. fol. 1r, nadpis]

Verzaich[nis] dern so noch nicht gebeicht.

[zadní strana listu č. 1, tj. fol. 1r, text]

Urban Werner.

Christoff Sedlmair.

Tuechmacherin.

Benedict Ramesch.

gh[nediger] h[err] Christof Grienwald.

---

²⁴ V druhém seznamu jako *Jörg Khrobott*.

²⁵ V druhém seznamu jako *Jacob Prasch*? V obou seznamech je toto jméno Prasch/Prokh nepřeskrtnuté.

²⁶ V obou seznamech je toto jméno nepřeskrtnuté. Platí tedy uvedené v pozn. č. 3.

²⁷ V obou seznamech. V seznamu č. Ic)27 je toto jméno nepřeskrtnuté, v seznamu č. Ic) 28 přeskrtnuté.

~~Michl Mair.~~
~~Thom Erling.~~
~~Andre Fúchs.~~
~~Wolf Hoffradig.~~
Christof Khiell.
~~Jörg Herman.~~
~~Paul Sandl.~~
~~Caspar Steger.~~
Hans Goldnagl d[er] jünger.
~~Teobald Rasch.~~
~~Wolf Grienpeckh.~~
~~Winzenz Preittenperg.~~
~~Heerbert Khnapp.~~
~~Cristof Eiptáuer.~~
~~Hans Fúchs.~~

Lederthall.
~~Jörg Khneißl.~~
~~Bärthl Paußwein.~~
~~Michl Grúeber.~~
~~Hans Tietrich.~~
~~Johan Stainmez.~~
~~Simon Ribner.~~
~~Paúl Tischler.~~
~~Michl Seifrid.~~
~~Jörg Khrobott.~~
Jacob Prash.

inleut:
Thoman Goldnagl.
~~Tuechscherer.~~
Thoman Fuermann.
Hans Schaggenpaúr.
~~Jakhob Fried Wagner.~~
~~Hans Púchter.~~
Thom Pfiffer.
Hans Sitfrid.
Bartl Boúswein.
Sebastian Galbhenauer inman.

Ic) 29, 30

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Zpovědní seznamy (zde však musíme rozlišovat mezi seznamy zpovědními a seznamy komunikantů) farnosti St.Martin.¹ První seznam (komunikantů) datovaný k 20. prosinci 1587 je psaný na jediném volném listu. Následující dva seznamy jsou zaneseny společně na druhý list, přičemž onen pozdější (psán níže) je datován k „Weinachtthen feria“, tedy asi ke 22.- 24. prosinci 1587.

29

[v levém horním rohu v místě širokého okraje modré oválné razítka s textem:

„* Schloss-Archiv * Weitra*“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpis]

Verzeichnus deren so den 20. december 1587 jar zum hochwirdigen sacrament gangen.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Hannß Haidvogl.

Michl Schmit.

Michl Wändl.

Michl Kúncz.²

Georg Wändl.

Gabriel Pinter.

Wolff Plindt.

Lorencz Heidtvogl.

Christoff Gebhart.

Leopolt Schrenckh.

Albrecht Schändl.

Wolff Pfiffer.

Mathes Paúer.

Caspar Pouúgner.

Paúl Liechtenaur.

(-) Mert Schneiderin.

(-) Bartl Pfiffer Sún.

Philip Pichhofner.

---

¹ St. Martin, lokalita vzdálená cca. 6 km jihozápadně od Weitry.

² Protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky opět jen antroponyma a oikonyma, ponechávám je bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

Michl Mülner.
Steffan Fúx.
(-) Toman Wagner.
Michl Örtl.
Hanß Fúx.
(+) Hanß Prager.
(+) Philip Peúger.
Hanß Greiffang.
(-) Veit Harpeckh.
Hanß Pöll.
Caspar Khúnnhör.
Thoman Wändl.
Urban Ertl.
*Christoff [?].*³
Tibolt Püggel.
Hanß Neúdl.
Jodl Súnleitner.
Phillip Súmerauer.
(+) Thoman Fúx.
Hanß Hofer.
Christoff Fúx.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

(-) Mert Schmidt.
Colman Flach.
Mathas Flach.
Hannß Súmerauér.
(-) Paúl Nigl.
Paúl Püchler.
Tibolt Fúx.
Lorencz Keindl.
Georg Dietmaúer.
Thoman Feggerling.
*Hanß [?].*⁴
(-) Blasi Träxlerin.
(-) Beham Paúlin.
(-) alte Waindls Haussfrau.
*(-) Michl Schmidts [?].*⁵

---

³ Frankh?

⁴ Rating?

(-) item Thoman Wagners Hirt

30

[přední strana listu 1, tj. fol.1v, nadpis]

Verzaichnus der[en], so zu S. Merthen⁶ gepeücht, item so sich hernach zur communion gestelt haben.

S. Merten.⁷

- Jörg Wiltpaúer.

o⁸ Thoma Troll.

o Hannß Holtzweber.

Hanß Örttel.

Christoff Púchmyer.

o Hanß Hauer.

Hanß Grätzel.

Harmenschlag.⁹

Simon Läßel und sein weib.

+ Georg Göstel.

Wolfgang Bayr.

Thoma Stainer.

- Veytt Wölffel cum uxor.

- Adam des Zechman innwohner.

- Steffan Drachsler.

Simon Stainer.

Hanß Schlapegk.

Oswaltt.

Georg Pöp.

Georg Pörger.

Hanß Schwarzmilner.

---

⁵ Nečitelné. Jedná se však jistě o ženu, přechylovací koncovka –in – je patrná.

^{6,7} Variety pro St. Martin.

⁸ Kroužek (o). Spolu se znaménky (-) a (+) další rozlišovací znaménko v seznamech. Tato znaménka si duchovní vymyslel asi proto, aby neztratil přehled. Někteří farníci totiž nepřijali týž den obě svátosti, a když se dostavili ke druhé, byli opět zaevidováni. Proto se v seznamech objevují některá jména opakovaně. Duchovní poté přistupoval k seznamům jako jakýsi účetní; tj. učinil u téhož jména v jednom seznamu (+) a ve druhém (-). Kroužek u jména by pak mohl znamenat, že daný farník splnil zatím toliko část své povinnosti, tedy že zatím absolvoval pouze zpověď.

⁹Harmanschlag, lokalita vzdálená cca. 10 km jihozápadně od Weitry.

Heinß Staniger.
Hanß Staúner cum filio.
- *Hanß Korbelpaúr cum uxore.*
- *Thoma Glaser.*
- *Bartholomey Grabner cum uxore.*
- *Hanß Türgk.*
- *Wolff Pop.*
- *Hanß Stingel.*
+ *Christoff Milner.*
Michael Printz.
[?]¹⁰ *Steffan Stingel.*
Lorentz Lunder.
Bartel Bock.
- *Jodel Glaser.*
- *Georg Schel.*

[zadní strana listu 1, tj. 1r, text]

Paüel Gúncz cum uxore.
- *Philip Beúßl.*
Christoff Stúbenschober cum uxore.
Hanß Hofpaúer.
Lorentz Schel.
- *Jacob Krammer inwohner.*
- *Leonhardi sein weib inwohner.*¹¹
Bartel Schneider.

*Laúterpach.*¹²
+*Heinß Grún.*
- *Wolfgang.*
- *Johan Benisch.*
+*Georg Wagner.*
Christoff Arnholtz.
- *Hanß Wasinger.*
Clement Hiller.
Heinß Aichinger.
- *Mathias Heidperger.*
- *Adam Sawberger inwohner.*

---

¹⁰ Opakovaně přeškrtnutá značka.

¹¹ Nejasné zda jde o dvě osoby (podruha Leonarda a jeho ženu), či jen o Leonardovu ženu.

¹² Lauterbach, lokalita. cca. 10 km západně od Weitry.

- *Richterin.*
Georgi Grúberni und ihr tochter.
- *Toma Alrauß tochter únd sohn.*

*Hanpach.*¹³
Lúcas Aichinger.
- *Mert Drachsler.*
Hanß Flach.
Michel Pirgler.
Michel Glaser.
Steffan Arnholcz.
Hanß Arnholcz.
Hanß Anderli.
Hanß Pegk.
Georg Glaß[er] cum uxore.
Wolffgang Arnholcz cum uxore.

[přední strana listu 2, tj. 2v, text]

Verzeichnuß der[er] so zu diesen Weinachtthen feria communiciert haben.

Gregor Stefh.
Wolff Stainiger.
Georg Paúmgartner.
- *Mates Órtel.*
- *Steffan Groß.*
- *Thoma Fúx haltter.*
Philip Seidlinger.
- *Wolff Sonleittner (ein inwohner).*
Georg Wandel.
Menhart Schrengk.
- *Michel Pertel.*
Leonhard Hofmillner.
Simon Zwirner.
Mertt Hiertt.
Paúl Flach.
- *Steffan Knap.*
- *Hansel Trol.*
Hanß Ledermilner.
Lorentz Knoll.

---

¹³ Harbach, lokalita vzdálená cca. 8 km západně od Weitry.

Christoff Ratinger.
- *Hanß Prager.*
- *Blasy Drachßler.*
- *Hanß Pinder.*
- *Thoma Troll.*
- *Hanß Holtzweber.*

uxores:

Hansi Júngwirtß.
Mathnei Trolli.
Georg Paúmgartnerin.
Weitt Harpeckin.
Thoma Fúxin (halterin).
Ursúla Schneider vidua.

Laúterbach.
Heinß Guncz.
Michael Pichtel.
- *Wolff Kelner.*
- *Hansh Benisch.*
- *Mert Piegte (filius Mert Fleis).*
Georg Wagner (auf d[er] Aue).
Christoff Arnholcz.
- *Matthius Heiderperger.*
- *Adam Shaúperger inwohner.*

Harpach.
Lúcas Aichinger.
Hanß Flach.
Michael Glaser.
Steffan Arnholcz.
Hanß Arnholcz.

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, regist]

Verzeichnuss der communicanten zu S. Merthen.

Ic) 31

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Neznámý duchovní eviduje v období před svátkem Božího hodu vánočního osoby přistoupivší ke svátosti smíření z celkem 7 lokalit (Ledertal, Oberlainsitz, Reinprechts, Schützenberg, Unserfrau, Weitra, Wultschau). Z úvodu je patrné, že zповědi níže uvedených osob probíhaly v centrální farnosti ve Weitře.

[v levém horním rohu modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpis]

*confidentes zu Weyttra:*¹

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Hannes Goldnagell.

*von Reinprechts: Simon Wagnerin.*²

*item von Reinprechts:³ des Bastels weib.*⁴

von Weyttra: Rother paurin.

*von Schützenperg:⁵ Catharina des Geörg Baústein.*⁶

von Weyttra: Gredell beym zechmaist[er].

*- ein paur von Wúlttschau.*⁷

- Thoma Goltnagell zu Weyttra.

*im Led[er]thall:*⁸

Barbara Grafenderin.

*item Catharina Badlerin.*⁹

---

¹ Varieta oikonyma Weitra. Protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky opět jen antroponyma a oikonyma, ponechávám tyto podobně dále bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

² Reinprechts, lokalita cca. 3 km západně od Weitry.

³ V transkripci tohoto seznamu se zaměřuji na evidenci žen. Manželky Simona Wagnera ani Bastela z Reinprechts nejsou například v evidenci uvedeny dokonce ani se svými křestními jmény. Podobný způsob evidence byl tehdy obvyklým, avšak další v témže seznamu evidované ženy nasvědčují, že nikoli způsobem jediným.

⁴ Jako pozn. č. 3.

⁵ Schützenberg, dnes místní část Weitry.

⁶ Manželka Geörga Baústeina je uvedena křestním jménem.

⁷ Byrokraticky dokonalá však evidence zatím nebyla, jak nasvědčuje právě tato poznámka. Wultschau, lokalita vzdálená cca. 3 km západně od Weitry.

⁸ Ledertal, dnes místní část Weitry.

⁹ *Barbara Grafenderin* i *Catharina Badlerin* vystupují na rozdíl od výše uvedených žen již se svým křestním jménem a dokonce i příjmením.

- *Paúl Baumgartner.*
- *Hannes Pölczel.*
- *Adam Perger cum uxore.*¹⁰
Philip Mayer.
Ruppert Hertzog.
Thoma Drachsel.
Thoma Mandler.

zum Schützenperg: Philip Haber.
*im Priel:*¹¹ *Blasÿ Ruß.*

zum Reinprechts:
Michael Hänisch und Anna sein weib.
des Paúl Weinpfailers, richters, weib Barbora.
Sieg[mun]d Grinß.
Paúl Andler, Catharina sein weib.
Hanß Därr.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

Wúlfll Weinpfalter.
Steffan Prid.
Paúl Weinpfalt Richt[er].
Georg Maÿr.
*Catharina des Philippen Weinpfalters weib.*¹²
*Thoma Schobers weib Maryancha.*¹³
Paúl Pintter.
Bartel Grinß.
Anna des Hansen Weinpfalters weib.
Catharina des Georg Raúschen weib.

von Weitra:
Hannes Wirdtner.
- *Thoma Pfoster.*
*Paúl Sedel ob jäg.*¹⁴

---

¹⁰ Manželku Adama Pergera zpovědník oproti předchozím dvěma ženám zcela upozadnil.

¹¹ Brühl, lokalita cca. 1 km severovýchodně od Weitry, dnes součást Weitry.

¹² Opět jeden ze způsobů, jak pro evidenci charakterizovat ženu.

¹³ Mohu se pochopitelně mýlit, avšak podle jména usuzuji na jakousi „Mariánku“ přišlou sem z český hovořícího prostředí.

¹⁴ Nejisté.

*von Lansiz:*¹⁵

Hans Schmidt.

Catharina Perg ob des Schmidts Weib.

Georg Paustnigel.

*Anna des Georg Wagners richterin zu Unnserfrau.*¹⁶

Weitt Schmidt und sein weib.

*numero 48.*¹⁷

in vigilia nativitalis domini n[ostri]:

des maÿsters Albrechts alte unnd junge.

Paúl Hammerschmidt in Priell.

Mesner.

Gredll, ein wittib beym zechmaister.

---

¹⁵ Oberlainsitz, lokalita vzdálená cca. 10 km jihozápadně od Weitry, spadající většinou pod správu vitorazského faráře.

¹⁶ Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.

¹⁷ Mezisoučet nejspíše nesedí, vyzpovídáných osob nacházím po přepočítání maximálně 47.

Ic) 32, 33

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Další dva nedatované seznamy vyzpovídáných osob z vitorazské dceřiné farnosti Unserfrau, které evidentně patří k sobě. Zajímavé je, že ačkoli je - soudě podle rukopisu - oba nejspíše vytvořil höhenberský farář Michael Ambach, je každý koncipován jinak. Zatímco první (příloha 32) představuje jednodušší formu a vyzpovídání jsou jednoduše řazeni za sebou tak, jak přistupovali do zpovědnice, je druhý seznam důsledně veden podle lokalit. V prvním seznamu je registrováno celkem 39 vyzpovídáných ze sedmi lokalit, ve druhém 12 osob ze dvou lokalit.

Seznamy nejsou datované, jejich zařazení do období před Vánoci 1587 je čistě mým předpokladem.¹

32

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, regist]

Dern so zu Unnserfraüen² gebeücht.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, v levém rohu modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, nadpis]

Confitentes Bey Unser Frawen.³

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

Paúl Schober, richter von Unser Frawen.

Paúl Miedler von U[nser] Fraw.⁴

Hans Khan von U[nser] Fraw.

Thoma Prenndhölzer v[on] Lempach.⁵

Andre Prenndhölzer v[on] Lempach.

---

¹ Uvažuji takto: v tuto dobu docházelo i v ostatních farnostech k udílení svátostí smíření a eucharistie; konečně i z dopisu světelského probošta Georga Ursylvana víme (příloha Ic 34), že již o svátku sv. Štěpána byl v Unserfrau řešen jiný problém – a sice to, zda ustavit či neustavit Jonase Kaysera zdejším farářem, problém se udílením svátostí byl tedy snad již vyřešen. Protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky opět jen antroponyma a oikonyma, ponechávám je bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ý namísto y).

² Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.

³ Jiný grafický zápis lokality Unserfrau.

⁴ Jako pozn. č. 3.

⁵ Lempach, lokalita později rozdělená na Oberlembach, Unterlembach a Mitterlembach. Od r. 1971 je Oberlembach součástí obce Unserfrau-Altweitra, Unterlembach a Mitterlembach součástí obce Grossdietmanns. Vzdálenost od Weitry cca. 6 – 10 km na sever.

Michel Bauer v[on] Lempach.
Wolff Hofpauer v[on] Lempach.
Hans Winter v[on] Lempach.
*Georg Haúbner v[on] Hainrichs.*⁶
*Thoma Brantner v[on] Alttweitra.*⁷
*Andre Miedler v[on] Prúel.*⁸
*Thoma Brúck von Alt Weitra.*⁹
Paúl Fandel v[on] Lempach.
Hans Rancker von Hainrichs.
Paul Grabner v[on] Alt Weitra.
*Merth Strodl v[on] Schackes.*¹⁰
*Merth Schubmá v[on] Ulrichs.*¹¹
Margaretha sein hausfrau.
Georg Knax v[on] Schackes.
*Bartel Bruck v[on] Alt Weytra.*¹²
Jacob Potzl v[on] Priel.
Paúl Rannker v[on] Hainrichs.
Hanß Seidel v[on] Schackes.
Anna Pockelin in Lempach.
Tibolt Gaúgler v[on] Ulrichs.
Georg Flach v[on] Schackes.
Ulrich Haubner v[on] Hainrichs et uxor eius.
Philip Schúster v[on] Hainrichs.
regina uxor.
- Jacob Schuster von Alt Weitra.
Georg Knax v[on] Hainrichs.
Catharina uxor.
Hans Preinhalter v[on] Hainrichs.
Gertrúd uxor.
Michel Gieff v[on] Hainrichs.
Paul Wielander.
Philip Floch v[on] Schackes.

---

⁶ Heinrichs, lokalita vzdálená cca. 8 km severoseverozápadně od Weitry. V době vitorazských rekatolizací byla tato lokalita nazývána také *Heinrichs am Böhmischen*, čímž byla viditelně zdůrazněna její hraniční poloha poblíž české zemské hranice.

⁷ Alttweitra, lokalita vzdálená cca. 1 km severně od Weitry

⁸ Brühl, lokalita cca. 2 km severně od Weitry.

⁹ Alttweitra, jiný grafický zápis lokality.

¹⁰ Schagges, lokalita vzdálená cca. 5 km severozápadně od Weitry.

¹¹ Ulrichs, lokalita vzdálená cca. 2,5 km východně od Weitry.

¹² Jiný grafický zápis lokality Alttweitra.

Thoma Drachsler v[on] Hainrichs.
Michael Ambach, Pfarrer zu Hohen[berg]¹³ m[anu] p[ropri]a.

33

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, regest]

Verzeichnus etlicher so zu Unnser Frawen gebeuchtet

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpis]

Confitentes Unser Frawen pfarr

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Brüll.

Jörg Schober.

Martha uxor.

Thomas Stiffter.

Sýmon Brantner.

Unßer Frawen.

Philipús Hoffer.

- Thomas Fortig.

Thomas Feler.

Matthias Stiegner.

Jorg Müllnawer.

- Philippús Herdlin (A).¹⁴

Peter Hellrigel (A).¹⁵

Mathias Himckler (A).¹⁶

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, pod textem modré oválné razítko s textem: „*
Schloss-Archiv * Weitra **“]

---

¹³ Höhenberg, lokalita vzdálená cca. 10 km severně od Weitry.

¹⁴ Špatně čitelné příjmení. Posledními třemi písmeny příjmení prochází dřík velkého písmene A, které je pro celkovou nečitelnost za slovem napsáno ještě jednou. Význam tohoto písmene je mi neznámý.

¹⁵ Velké písmeno A je zapsáno i za tímto příjmením.

¹⁶ Velké písmeno A je zapsáno i za tímto příjmením.

Ic) 34

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Chronologicky první ve fasciklu 218 uchovávaný dopis Georga Ursylvana¹ vitorazskému hejtmanu Georgu Schwarzmannovi. Ursylvanus sděluje Schwarzmannovi především mínění císařské komise ve věci zběhlého Wolfa Meussla. Vitorazský hejtman má předně již konečně odpovědět Landauerovi na jeho dopis ze dne 5. prosince 1587, neboť dosavadní nečinnost vitorazského vrchnostenského aparátu ve věci uprchlého Wolfa Meussla může být na škodu katolické věci. Ursylvanus Schwarzmannu dále ujišťuje, že onen blíže nejmenovaný vitorazský písař podezřelý z hereze, který se k němu má dostavit ke svátosti smřfení, může přijít kdykoli. Informuje také, že se již brzy po Božím hodu vánončným míní dostavit do Unserfrau, kde v součinnosti s vitorazským hejtmanem hodlá konečně vyřešit pozůstalostní vypořádání po zdejších faráři² a současně ve farnosti prezentovat kněze Jonase.³ V závěru listu vyjadřuje povzdech nad tím, že mu Schwarzmann dosud neposlal žádnou zvěřinu.⁴ Hejtmana na tento jeho dosud nesplněný „závazek“ upamatovává dokonce latinským citátem „*quod differtur non aufertur*“.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, adresát]

Dem edlen und vesten herrn Georgen Schwarzman, des wolgebornen herrn Rumpffen auff der herrschafft Weitthra verwalter, meinem sonders lieben nachparn, zu handen.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, poznámka při okraji papíru s uvedením odesilatele]

her brobst zu Zwetl, [acce]piert den 27. tag decembris [15]87

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nahoře u levého okraje modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

S[alve] edler, vester, besonders lieber herr Schwarzman,

---

¹ Literatura již desetiletí běžně uvádí toto příjmení. Regionální historik Karl Huber mě nicméně znepokojil svým dotazem, zda se spíše nejedná o Dr. Sylvana, neboť příjmení Ursylvanus mu přijde velmi podivné. Na tuto jeho domněnku proto upozorňuji.

² Tím byl Stephan Peurelin, srov. Gerhard SCHOLZ, *Beiträge zur Geschichte der katholischen Restauration im oberen Waldviertel. 1590-1650* (disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1967, s. 122. Provizorně zde po jeho smrti smrti ex currendo působil katolický kněz Ambach z Höhenbergu. Srov. přílohy Ic)32 a Ic)33.

³ Nejspíše se jedná o Jonase Khaysera, který je jako zpovědník doložen během první misijní vlny na vitorazském dominiu. Srov. např. přílohu Ic)26.

⁴ Schwarzmann se omlouvá se zdůvodněním, že dosud nenasněžilo a nepolevily mrazy, takže žádný hon ještě během letošní zimy neuspořádal.

⁵ Nejisté.

des herrn schreiben hab ich in meiner ankunfft empfangen und des inhaltes verstanden. Hette woll vermeint, der herr solle in keinem weg mitt dem schreiben, so der her dem von Landaw zuschiken sol, weiters difficultiret haben, den es ist derentwegen nicht angesehen worden, wie er vermeint. Mags der her noch auf das fürderlichst⁶ thun, und den[?] kumen [?] Meüßl respectieren.⁷ Waß den schreiber betrifft, der mir beichten will, mag alle zeitt kumen, wans im gelegen, bin wol zuhanden.⁸ Nach den feiertagen, wilß Gott, so will ich dem herrn einen tag zu wissen thun, wan ich zur abhandlung der verlassenschaft des pfarrers zu Unserfrawn⁹ und einsetzung des herrn Jonas ankomen will. Bin noch nicht aigendtllich drauff resoluzirt¹⁰ und weill kein wiltpret vorhanden aus mangel des schne, muß ich auch patientiam haben: quod differtur non aufertur. Hiemit Gott befohlen.

*datum Zwetl auf der probstei, in eill, den 23. december anno [15]87.
des herrn dien[stwilliger]
Georgius probst zu Zwetl im Liechtenthall, m[anu] p[ropria]*

---

⁶ Tj. co možná nejefektněji.

⁷ Tj. nepustit ze zřetele.

⁸ Srov. B. LERNET, Die Gegenreformation in der Herrschaft Weitra (1581-1600), (= diplomová práce, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien), Wien 1997, s. 73.

⁹ Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.

¹⁰ Tj. úředně zrušit. K. H. Huber doporučuje číst jako „instaliert“, to však v kontextu nedává smysl. Probošt totiž sděluje, že ještě úředně nezrušil onu vyhlášenou sedisvakaci ve farnosti Unserfrau, že tak ovšem hodlá učinit právě v přítomnosti Schwarzmana a kněze Jonase.

Ic) 35

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Zpovědní seznam (současně seznam komunikantů) z farnosti Höhenberg z 26. - 27. prosince 1587.¹

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, v pravém horním rohu modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, regest]

Underthonen so in d[er] Pfarr Höhenberg² den 26. unnd 27. decemberis 87sten gebeücht unnd communiciert haben.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Confitentes in parochia Höhenbergensi [15]87.

<i>Stephan Fedher,</i>	}	
<i>Hans Ränftel,</i>	}	<i>von Reinbolts.³</i>
<i>Georg Schúester,⁴</i>	}	
<i>Merth Cändl,</i>	}	
<i>Michael Fidler,</i>	}	
<i>Bästl Klasner,</i>	}	
<i>Hans Holiriedher,</i>	}	
<i>Mattheús Raúsch,</i>	}	
<i>Paúl Floch,</i>	}	<i>von Birebrúg.⁵</i>
<i>Merthl Liepp,</i>	}	
<i>Simon Grúeber,</i>	}	
<i>Caspar Stiglicz,</i>	}	

---

¹ Protože v seznamu jsou zachycena až na výjimky opět jen o antroponyma a oikonyma, ponechávám je bez úprav v původním tvaru (tj. s tzv. akuty; ú namísto u, ŷ namísto y).

² Farní obvod Höhenberg (lokalita vzdálená cca. 10 km severně od Weitry) sestával v námi sledovaném období ze samotného Höhenbergu, z Reinpolz, Naglitz (Nakolic), Weissenbach/Weispach (Vyšného) a Pyhrabrucku. Od poč. 18. stol. se součástí farnosti staly i tehdy na panství Weitra nově založené osady Sophienwald (Žofina Hut), Thiergarten (Obora) a Tannenbruck (Trpnouze). Všechny novodobé osady a také Nakolice a Vyšné jsou dnes součástí České republiky.

³ Reinpolz. Lokalita vzdálená cca. 12 km severně od Weitry.

⁴ Před jménem tužkou (tj nikoli perem) dodatečně připasné znaménko mínus (-).

⁵ Pyhrabruck. Lokalita vzdálená cca. 13 km severně od Weitry.

Simon Kopf, }
*Paúl Hänsl,*⁶ } *von Birebrúg.*
*Caspar Wagner,*⁷ }

von Höhenberg.
Sebastianús Leitgeb.
*Christofforús Hýro.*⁸
Jörg Hohenberger.
Jörg Schwarcz.
Steppanús Müller.
Jörg Obuckher.
Hannes Frasch.
Thomas Búier.
Steppanús Búier.
Sebastianús Frosh.

*von Bürenbrúckh:*⁹
Martin Hackbickher.
Johannes Körner.
*Hoffbaúer Michel.*¹⁰
Christopporús Streßgürtler.
Joannes Schwarcz.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

*von Höhenbergk.*¹¹
Hans Leutgeb.
Jacob Leutgeb.
Thoman Poiger.
Andre Proger.
Bastel Proger.
Hans Poiger.
Urban Reúshel.
Thoman Hobiker.
Thoma Khan.
Görg Floch.

---

⁶ Před jménem tužkou znaménko mínus (-).

⁷ Před jménem tužkou znaménko mínus (-).

⁸ Před jménem tužkou znaménko mínus (-).

⁹ Pyhrabruck, jako pozn. č. 5.

¹⁰ Před jménem tužkou znaménko mínus (-).

¹¹ Höhenberg, jako pozn. č. 2.

*Mert Kúbick.*¹²

Hans Hobiker.

von Reinbolts.

Veit Schönawer.

Michel Lah.

Steffan Brawer.

Urban Raúfferl.

Thoma Prayer.

Bastel Fuchs.

Georg Anglaser.

Steffan Öhm.

Bastel Grúeber.

Georg Vogler.

Thoman Pfeiffer.

Christoff Raúfferl.

Mathes Wagner.

Hans Berchtold.

Hans Weiter.

*Wolff Seiffener.*¹³

---

¹² Před jménem tužkou znaménko mínus (-).

¹³ Před jménem tužkou znaménko mínus (-).

Ic) 36

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Chronologicky druhý ve fasciklu 218 uchovávaný dopis Georga Ursylvana vitorazskému hejtmanu Georgu Schwarzmanni, ve kterém se světelský probošt vyjadřuje k údajné herezi blíže nejmenovaného vitorazského panského píše. Ursylvanus píše, že tohoto píše nařčení z hereze zbavuje (*absoluiert*), neboť v něm tuší oddaného katolíka (*spüre ein guets eifrigß catholisch gemüth in im*), že si však přesto píše u sebe ve Zwettlu ještě několik dní ponechá, aby se tento mohl zúčastnit několika jeho kázání, ve kterých se zaměří právě na luterské bludné učení. Ony ostatní dotazované věci již prý prý zmínil v předchozím psaní.

[adresát ze zadní strany listu 1, tj. fol. 1r]

Dem edlen und vesten he[rrn] Georgen Schwarzman, des wolgebornen herrn, herrn Wolff Rumpfen verwalter zu Weitthra, unserm lieben herrn und gutten freundt.

Weitthra.

[poznámka ze zadní strany listu 1, tj. fol. 1r]

Her[r] brobst zu Zwetl,[acce]piert den 28. december [15]87^{en}.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, v levém rohu modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

S. P.¹

Edler, vester und sonders lieber herr Schwarzman, des herrn schreiber ist catholisch, ist von mir ab heresi (wie er mir dan in confession gethan) absolutiret worden. Verhoffe, er werde eifrig catholisch werden, den ich spüre ein guets eifrigß catholisch gemüth in im, hab ihn deswegen so lange auffgehalten, das er die andern zwo predig (welche dem lutherthumb dan gar solten gemacht haben) hett vernemmen sollen. Ist woll confirmiert durch die predig, das er sich nun forthin in allem gehorsamb der catholischen religion verhalten wirdt etc.

Wan ich aber komen will und was sonsten alle andern sachen betreffen, wird der her aus meinem vorigen schreiben verstanden haben.

*Datum Zwedl auff der probstei, den 27. december anno [15]87.
des herrn dien[stwilliger]²*

Georgius probst zu Zwetl im Liechtenthall, [manu] p[ropria]

---

¹ Zkratka nejistá. Analogicky k jinému dopisu Georga Ursylvana lze však zvažovat latinský pozdrav „*salve plurimum*“.

² Nejisté.

Ic) 37

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Vitorazský hejtman Georg Schwarzmann konečně odpovídá svobodnému pánu Achazi von Landau na jeho dopis z 5. prosince 1587. Schwarzmann v první řadě sděluje, že „*unverraitter unnd verlibter*“³ Wolf Meussl nebyl ve Weitře žalářován z jeho vůle, ale z nařízení císařských komisařů. Současně vyjadřuje své podezření, že uprchlý vitorazský poddaný Meussl se nyní protiprávně zdržuje právě u Achaze von Landau na Rappottensteinu. Z textu vitorazského hejtmána je patrný pocit zadostiučinění, předchozí Landauerův výhrůžný dopis jej totiž evidentně vystrašil. Avšak nyní, poté co mu v kauze Wolfa Meussla vyjádřili podporu císařští komisaři (zaštvití se samotnou autoritou císaře a dolnorakouského místodržícího arcivévodova Arnošta), odpovídá Landauerovi ostrým tónem. Meusslův útěk z Weitry na Rappottenstein hodnotí s odkazem na arcivévodova slova jako „projev rebelie“, za níž bude k odpovědnosti jistě pohnán právě rappottensteinský pán. Naopak Landauerovo odůvodnění, že dotyčný Meussl je v první řadě jeho služebníkem (tj. rappottensteinským *poddaným*), nepovažuje za opodstatněný. Z další části dopisu se dozvídáme více o předešlému Meusslova útěku. Za uvězněného Meussla se ještě předtím, než Schwarzmann obdržel přípis císařské komise, aby Meussla nepropouštěl, zaručili tři důvěryhodní měšťané slovně i rukou dáním (*mit munt und hand*) a Meussl byl poté Schwarzmannem propuštěn do domácího vězení. Proradný Meussl však ze svého domu uprchl právě na Rappottenstein. Schwarzmann uvádí ovšem i jinou zajímavou informaci o Meusslovi, že totiž i na Rappottensteinu má být Meussl nyní vězněn, neboť v závěru psaní vyzývá vitorazský hejtman Achace von Landau, aby Wolfa Meussla propustil ze svého hradního vězení zpět do Weitry. Jen tak bude totiž Meussl moci dostát své přísaze (*damit er seinen zuesagen nachkhumen mug*), tj. nechá se rekatolizovat.

[zadní strana listu 1, tj. fol.1r, adresát]

An h[err]n Achaczien von Landau etc.

[přední strana listu 1, tj. fol.1v, v levém horním rohu v místě širokého okraje modré oválné razítka s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol.1v, text]

Wolgeborener genediger herr. Eur gnaden sein mein jederzeit gehorsam willig diennst zuvor. Auf eur gnaden⁴ vom 5. tag diß ablauffunden monats mir gethan schreiben unnd fürhalten, warumben ich Wolfen Meißl, so dern unverraitter unnd verlibter diener sein ~~soll~~⁵ ist,

³ Ze služebníka „příkázaného“ avšak dočasně „rebelujícího“, jak jej nazýval Achaz von Landau (tj. ze služebníka zatím svou poddanost – homagium – Achazi von Landau nesloživšího), učinil Schwarzmann rázem služebníka sice rebelujícího, avšak Achazi přesto „milého“. Slovo *verlibdter* (příkázaný) bylo tedy konkrétně zaměněno za *verlibter* (milý).

⁴ V textu dále užívaná titulatura *eur gnaden* je vyhrazena Achazi von Landau.

⁵ Původní jisté pochybnosti vyjadřující spojení „*sein soll*“ (měl by být) nahradil písař za jasnější „*ist*“

gefeneckhlichen eingezogen etc., hab eur gnaden ich hiemit widerumben gehorsamblich anmelden sollen.

Erstlichen das ich ine Meußl (der wie ich verstee der zeit in eur gnaden verbott im schloß zu Rapottenstain sein soll⁶ ist)⁷ für mich selbst nicht, sondern auf bevelch etlicher herrn khaiserlicher commissari eingezogen hab, ~~unnd ehe eur g[naden] schreiben mir,~~⁸ derohalben ich erstlich gehabt, inen den herren ernent eur gnaden mir gethan schreiben, alsbald es mir zuekhummen, ~~auf~~ zu überschieben. Was sy mir nun darauf auch zuegeschriben, haben eur gnaden aus inligendem originall, welches ich mir widerumb volgen zulassen gehorsamblich bitte, zu ersehen.

Unnd weil sy mir dann auch darinnen in der für[stlichen] duerch[laucht] etc., erczherzogen Ernten zu Österreich etc., unnsers genedigisten herrn namen, auferlegen⁹ alles ernstes auferlegen, das ich i[h]n Meußl als einen d[er] stat Weitra nun schon in das viertte jar inwhonerr,¹⁰ des arests ..

[zadní strana listu 1, tj. fol.1r, text]

..nicht erlassen solle. Es wär dann sach, ir durch[laucht] etc. würden von irer m[ajestä]t etc. wegen was anderst bevelhen, oder er Meußl sich des gehorsams wie andere bürger und innwohner verhalten. Und nun er Meußl, ehe eur gnnaden schreiben mir zuekhummen, von mir des gefenkhnus ~~d[er]gestaldt erlassen worden~~¹¹ auf sein mit mundt und handt geshehenes zuesagen, das er dem, was wolgemelte herrn commissaren von ihm begerten[?],¹² nachkhummen wölle, welches er mit dreien rathsbürgern alhie verborgt,¹³ erlassen worden, aber wie ich versteehe, sich zum eur gnaden begeben hab.¹⁴ Und wie gemelt ~~sich in alda~~¹⁵ bei ~~den~~¹⁶ inen im verhaft¹⁷

(je).

⁶ Táž změna.

⁷ Doklad o tom, že Meussl je na Rappottensteinu vězněn.

⁸ Původní pasáž „*unnd ehe Eür Gnaden Schreiben mir*“ vyškrtnuta a rozvedena v textu níže.

⁹ Potřeba rozvinout původně holé příčestí minulé (auferlegen) a nedostatek volného místa, který by umožnil vsuvku, vedla k tomu, že příčestí bylo škrtnuto a následně zapsáno znovu, tentokrát již i s rozvíjejícím přísl. určením.

¹⁰ Přesmyčka, správně inwohner.

¹¹ Vyškrtnuta pasáž „*dergestaldt erlassen worden*“.

¹² Nejisté.

¹³ Recte: verbürgt.

¹⁴ Recte: hat.

¹⁵ Vyškrtnuta pasáž „*sich in alda*“.

¹⁶ Vyškrtnut člen „*den*“.

¹⁷ Další doklad, že je Meussl na Rappottensteinu vězněn. K. H. Huber radí číst toto slovo jako verbodt, tj. zákaz; význam ovšem zůstává týž.

---

*sein soll. So ist demnach im auf mergemelt[en] h[err]en commisari mir
geschehenen auflag, mein gehorsamen ersuechen, überschickht von Andrem
Küttenseckhl und begern, eur gnaden wölle ime, Meüßl des ferrern verboths
erlassen, damit er berüerten seinen zuesagen ~~wie einem erbern man gebürt~~¹⁸
~~nachkhummen mueg~~¹⁹ nachkhumen müg.*

*Sonnst eur gnaden mich gehorsamblich bevelhend. Datum Weitra,
den ~~29. tag~~ 28. tag²⁰ decemb[ris] [15]87^{isten}.*

Schwarzmann

[následuje adresát uvedený již v úvodu]

an h[err]n Achaczien von Landau etc.

*überschiekht v[on] Andreen Küttenseckhl*²¹

---

¹⁸ Zajímavá pasáž. „*Wie einem erbern man gebürt*“ lze přeložit asi jako „jak se na muže <zapsaného> v urbáři sluší a patří.“

¹⁹ Vyškrtnuta pasáž „*nachkhummen mueg*“ a vzápětí opět znovu použita.

²⁰ Oprava v dataci dne.

²¹ Velmi zajímavá informace o podílu jakého Andrese Kuttnscheckhla na předání dopisu na Rappotenstein.

Ic) 38

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Vikář z Großschönau Jakob Schenowitz adresuje Schwarzmannovi list, za jehož podobu se dokonce hned dvakrát omlouvá.¹ Schenowitz děkuje v úvodu dopisu za odeslání blíže nejasné platby² a pak již řeší praktické věci spojené s přípravou rekatolizačních misí v jeho farnosti. V souvislosti s rekatolizačními misemi informuje Schwarzmann, že mu zamýšlený pobyt rekatolizačních komisařů působí značné starosti, neboť zatím nemá dostatek postního rybího masa, které by mohl komisařům předložit. Proto prosí vitorazského hejtmana o dodání jmenovitě 50 kusů ryb, mezi nimiž by nemělo chybět asi 8 sňhů (*ferchen*), několik okounů (*praczen*), 10 štik (*hechtl*) a něco kaprů a bělic (*kharpffen*, *weißvisch*). Neopomene si říci ani o dvě kopy raků (*khrebsen*). Za ryby chce pak také poctivě zaplatit sumu, kterou si Schwarzmann sám určí. Schenowitz prosí Schwarzmann také o nějakou zvěřinu a výslovně zmiňuje, že se tím chce zavděčit svému pánu. Dotazuje se proto, zda Schwarzmann již uspořádal slíbený hon.

Vikář dále informuje, že se zpovědí v Unserfrau jako jeden ze zpovědníků nezúčastní, avšak po této poměrně krátké vsuvce dále široce popisuje předpokládanou podobu rekatolizačních misí v Großschönau, kterou by osobně rád probral se Schwarzmannem ve Weitře. Upozorňuje také, že mnozí z jeho farníků a současně vitorazských *vogtholden* již u svátosti smřfení byli, a proto jejich účast na pátečních misích nepředpokládá. Také si nemyslí, že by se dostavili ti jeho farníci, kteří za svůj mateřský kostel nadále bludně považují kapli sv. Jana Křtitele na hoře Johannesberg u Harmansteinu. Žádá však současně Schwarzmann, aby proti těmto „rebelantům“ nerespektující jeho práva zasáhl a nijak je nepardonoval, snad až na staré a nemohoucí (*die alten und minder*). Schenowitz dále informuje, že někteří jeho farníci otevřeně hovoří i o tom, že raději prodají grunty, než by se dali rekatolizovat. Povšiml si také toho, že vesničané ve vsi Sulz a Mühlbach slaví Vánoce chybně podle nereformovaného juliánského kalendáře, zatímco pfaffenschlagští jsou již naopak poslušni kalendáře gregoriánského. Schenowitz dokonce obviňuje vesničanky z Mühlbachu z účasti na tajných luteránských bohoslužbách, které se konají někde poblíž vsi Sulz.

Großschönauský vikář doplnil později své psaní o další odstavec, ve kterém Schwarzmannovi tlumočí prosbu císařských komisařů, aby osobně rekatolizační podnik v Großschönau podpořil.

[adresát ze zadní strany listu 2, tj. fol. 2r]

Dem edlen, ehrenvesten wolgelerten und fürnemen herrn Georgio Schwarczman, verwaldter der herrschafft Weittra etc. meinem gh[nädigen] herrn zu hand.

---

¹ V obou pasážích se Schwarzmannovi omlouvá za svou prostotu (naivitu) v názorech. Srov. „*wöllten mir mein geringes schreiben nicht verargen.*“; „...*bith e[ur] k[naden], die wollten mir mein ainfältiges schreiben nicht verargen, den[n] ich es in grosser eil geschriben hab.*“

² B. Lernet se domnívá, že se nejspíše jedná o tzv. *beichtpfennig* (zповědní halěř), který byl prý od každého zpovídaného vybírán. Je tedy možné, že při hromadných zpovědích byl *beichtpfennig* vybrán dopředu příslušným úředníkem a po závěrečné účetní bilanci příslušnému duchovnímu z vitorazského ústředí odeslán. B. LERNET, *Die Gegenreformation in der Herrschaft Weittra. 1581-1600* (Diplomová práce, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien), Wien 1997, s. 83.

Weitra.
*pfarrer zu Schönau*³
[acce]piert den 5. january [15]88

[přední strana listu 1, tj. fol.1v, text]

Edler, ehrnvesster, insonders geliebter herr Schwarczman, bith e[ur] g[naden],⁴ die wöllen mir mein geringes schreiben niht verargen, sondern zum ersten bedenckhen unnd mich hienebens bevolchen sein lassen. Des wilkhirigen hohen erbittens so e[ur] k[naden] in nechst gethonem schreiben erkhlärt, bedanckh ich mich (neben der ehrlihen bezallung) zum aller höchsten unnd fueg hiemit e[ur] k[naden] zu vernemen.

Erstlichen, das die fürgenumene commision auf nechst khomenden freytag, der [auf]⁵ den 8. tag january felt, angestellt ist worden und also mein g[nädiger] herr ⁶ neben den khaiserlichen herrn comissari[is] am obbenandten freytag nach mittentag alher ghen Schönaw ankhumen, undt also über nacht alda verbleiben werden, welches mir zimblichen schwer sein wirt, wegen d[es] faßtenspeiß.

Bith demnach e[ur] k[naden], sover etwo ein überfluß am vischen beim schloß verhanden wäre, die wöllen mir e[ur] k[naden] umb treuliche bezallung erfolgen lassen, als nämblichen 50 stückh. Ferchen 8 groß, dem auch preczen, höchtl 10, kharpffen, auch zum thail weißvisch zum kochen unnd 2 schockh khredsen.⁷ Solche will ich als balt e[ur] k[naden] neben grosser dankhsagung ehrliher bezallen.

Es hat auch mein g[nädiger] h[err] e[ur] k[naden] bitten lassen (so es anders sein mag), um etliche pantl vögl, die solten auch e[ur] k[naden] treulich entricht werden. So aber e[ur] k[naden] niht dieser zeit mit solicher obbenanten vischen versehen wären, bith demnach umb ein treulichen rath,

---

³ Großschönau, lokalita cca. 8 km jihojihovýchodně od Weitry.

⁴ Takto je nazýván v celém textu právě vitorazský hejtman Schwarzmann.

⁵ Doplněno podle smyslu „auf“.

⁶ Zcela jistě je míněn světelský opat Ulrich Hackel, k čemuž lze dojít prostou dedukcí. Víme totiž, že fara v Großschönau představovala jedinou na vitorazském panství ležící faru podléhající jinému než diecéznímu vedení (kontrolu nad ní držel v námi sledovaném období právě světelský klášter). Proto také ostatně Schenowitz může napsat, že spolu s císařskými komisaři se na rekatolizační misie do farnosti dostaví i „jeho pán“. Tím tedy musí být někdo jiný než císařský komisař a současně představený děkanátu Georg Ursylvanus.

⁷ O tom, jak je někdy obtížné správně porozumět textu starému několik staletí, vypovídá právě tato pasáž, ve které je vypočítáváno potřebné množství ryb do farské kuchyně. B. Lernet např. vsadila do textu interpunkční znaménka na jiných místech a celý text dostal ihned jiný smysl. Lernet tedy uvádí, pomíjím-li její záměnu síhů (Ferchen, resp. Felchen) za pstruhy (Forellen), že Schenowitz žádal Schwarzmannu o 50 pstruhů, 8 velkých okounů (Brachsen, resp. Barschen), o štiky, 10 kaprů a právě tolik bělic, to vše na pečení (braten).

wo soliche zu erfragen und überkhumen möhten sein.

Item von wegen des beichthören zu Unser Frawn,⁸ so ich e[ur] k[naden] zuegesagt, werde es diser zeit nicht sein khönnen, bith demnach e[ur] k[naden] die werden es mir nicht verargen.

Was aber die herrn Rumpffen underthanen, so ghen Schönnau pfardt sein, anbelangt, will ich zuvor selbst zu e[ur] k[naden] khomen, damit solche auf einen gelegnen tag möhten fürgenommen werden. Füeg aber hirmit e[ur] k[naden] zu vernemen, das etliche derselbigen schon bey mir gewesen sein, unnd vermeinen sich khainerlay weg zu d[er] rechten pfarkhir[c]hen ghen Schönnaur, sonder[n] zu der filial khir[c]hen ghen S. Johannes am Perg,⁹ dahin sie sunsten pfardt sein, zu stellen, unnd daselbst d[as] hochwirdig..

[zadní strana listu 1, tj. fol.1r, text]

..sacrament empfangen. Khan derowegen nicht wissen, was sie für ein bedenken möchten haben. Bith demnach e[ur] k[naden], wann dieselben zu e[ur] k[naden] khomen unnd bitten werden, damit sie möhten bey S. Johannes comunnicier[en], werden e[ur] k[naden] die wöllens jeczts als zum erstenmal nicht bewilligen, sondern alle miteinander zu d[er] rechten pfarkhirchen ghen Schönnau schaffen, dann ich trag sorg, es mecht ein [?]° verpergen sein, wie ich dan schon zum thail ein wenig vernunnen hab.

Item es sein auch etliche aus denen verhanden, die sagen, ehe sie das thuen wöllen, so wöllen sie lieber hauß und hoff verkhauffen oder verlassen und also darvon ziehen. Wissen derowegen e[ur] k[naden] der sachn wol zu thuen.

Item es halten die Sulczer,¹¹ wie ich glaubwirdig beri[c]ht[et] bin wordn, nach dem alten khalender ire Weinachten.¹² Die bey S. Wolfgang¹³ haben mit uns nach dem neuen calen[der] den h[eiligen] tag gehalten, aber die Mülbarkher¹⁴ und Sulczer nicht. Dan ich gestern von einem unsern nachporn von Schönnau vernunnen, wie diser er zu Milpach gewesen unnd widerumb am haimghen war, da begegnen im etliche weiber von Milbach

---

⁸ Unserfrau, lokalita cca. 3 km severně od Weitry.

⁹ V troskách bývalého hradu založeného Kuenringy (nejspíše již Hadmarem II. mezi roky 1150-1160) poblíž pozdější osady Harmanstein u Großschönau byla po roce 1319 zřízena kaple zasvěcená sv. Janu Křtiteli.

¹⁰ Nejisté.

¹¹ Tj. Sulzští, vesničané z lokality Sulz vzdálené cca. 7 km jižně od Weitry.

¹² Informace o slavení Vánoc podle starého juliánského kalendáře. Další ze znaků protestantismu.

¹³ St. Wolfgang, dříve Pfaffenschlag. Lokalita vzdálená cca. 5 km jižně od Weitry.

¹⁴ Recte: Mühlbacher, tj. mühlbacherští. Vesničané z lokality Mühlbach vzdálené cca. 12 km jižně od Weitry.

mit feyertaglicher khloidung angethan. Unnd da sie von ime angeredt worden, wo sie gewesen sein, antwordten sie als balt, sie weren zu Sulcz beim evangeliis und wort Gottes gewesen, den sie halten erst ire weinachten. Auf solche andtwordt d[er] man seines weg gegangen und mir solches als balt khundt gethan, daruembens gebetten, ich solte e[ur] k[naden] solches nicht verhalten. Wer aber d[er] prediger des wort Gottes ist, ist ime und mir solches unbewust, ob es etwa ein paur od[er] sonst ein pueb, d[er] lesen khann, wäre. Aber e[ur] k[naden] die werdens wol erfaern. Bith demnach e[ur] k[naden], die völlen ein ernstlihs einsehen thuen, unnd beßern u[nnd] bericht einzziehen, wie die sachen aigentlich beschaffen ist.

[přední strana listu 2, tj. fol.2v, text]

Bith weiter, sover[n] die paurn zu e[ur] k[naden] khomen werden und wegen der communion begern, e[ur] die wöllens khainerlei weg bewilligen, sondern alle ghen Schönnaur verschaffen, dan ich trag sorg, es möchte sich sonsten ein casur zuetragen. Dann die paurn sein verscholkht und haben khein guets gewissen. Die alten und minder möchten wol bey S. Johannes versehen werden, aber die starkhen und jungen khönden wol ghen Schönau khomen, dan es sein wol weittere dörffer als die, müessen gleichwol (und thuens gar gern) ghen Schönau alle feyertag g[e]hen. Wissen derowegen e[ur] k[naden] als ein hohverstandig d[er] sachen wol recht zu thuen. Thue mich hiemit e[ur] k[naden] gehorsamblichen bevelchen.

Datum Schönnau, den 5. tag januarii [15]88.

Eur u[nnderthanigster] d[iener] Jacub Schenowicz, vicarius.

[přední strana listu 2, tj. fol.2v, dodatek pod podpisem]

Bith e[ur] k[naden], die werden damaln, da die h[erren] comissarien bey mir sein werden, auch unbeswerlichen herauß khommen, den mein g[nädiger] h[err],¹⁵ da ich gestern bey ime im closter war, gesagt, er wollte e[ur] k[naden] als balt einen aigen potten mit einem schreiben schikken, auf das e[ur] k[naden] neben den h[erren] commissari[en] zu größerer autorität hülffen, die commision¹⁶ verrichten. Bith e[ur] k[naden], die wollten mir mein ainfältiges schreiben nicht veargen, den[n] ich es in grosser eil geschriben hab.

---

¹⁵ Schenowitz uvádí, že byl včera v klášteře, kde hovořil se svými pány, u kterého právě přebývali císařští komisaři. Další doklad o tom, že jeho vrchností je cisterciácké opatství Zwettl, respektive jeho představený opat Ulrich Hackel.

¹⁶ „Commission verrichten“. Domnívám se, že správným překladem tohoto sousloví je „dokončit soubor“. V kontextu celého odstavce je tedy vitorazský hejtman císařskými komisaři žádán, aby je podpořil v jedné z posledních etap rekatolizací na panství Weitra. V této době nebylo pochopitelně ještě možné předpokládat, že o rok později dojde na vitorazském panství i ke druhé vlně misí.

Ic) 39

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Chronologicky třetí ve fasciklu 218 uchovávaný dopis Geoga Ursylvana Georgu Schwarzmannovi ze 14. ledna 1588. Ursylvanus Schwarzmannovi sděluje, že se na další vlnu rekatolizačních misíí dostaví do Weitry v sobotu navečer a ještě týž den započne se svou misijní činností, neboť času není nazbyt - již brzy bude totiž svolán zemský sněm, kterého se probošt hodlá osobně zúčastnit. Současně žádá Schwarzmana o informaci, zda se farář Jakub dostaví do Weitry v termínu mezi čtvrtkem 14. ledna a nedělí 17. ledna 1588 uskutečnit misijní kázání, neboť nedostavil-li by se, spočívala by i ona kázání na bedrech světelského probošta. Výslovně také zmiňuje, že ponechává v rozhodnutí vitorazského hejtmána, zda se druhé rekatolizační vlny zúčastní také *vogtholden* z Rieggers.¹⁷

[adresát ze zadní strany dopisu]

*Dem edlen, vesten herrn Georgen Schwarzman, des wolgebornen herrn, herrn Rumpffen zu Weitthra verwalter, meinem sonders lieben und gutten freunt
Weitthra.*

[poznámka ze zadní strany dopisu]

her brobst zu Zwettl, [acce]piert den 15. januarii [15]88.

[přední strana listu 1, tj. fol.1v, v levém rohu modré oválné razítko s textem:
„* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana, text dopisu]

*Edler, vester, insonders lieber herr verwalter,
neben wünschung aller glückseligen zeitt¹⁸ erbielt ich mich, sofer
ewer pfarrer herr Jacob¹⁹ nicht²⁰ zwischen heut²¹ und sonntag nicht²²
haimbkumptt, will ich die predig euch zu Weitthra verrichten, doch laßt*

---

¹⁷ Lokalita cca. 17 km jihovýchodně od Weitry a cca. 9 km severozápadně od Zwettlu. Podle vitorazského urbáře z r. 1585 držela vitorazská vrchnost k této vsi práva tzv. dorfobrigkeit/ortsobrigkeit a současně byla pro zdejších 21 grundtholden vitorazské farnosti i tzv. vogtobrigkeit. Srov. H. KNITTLER, *Beiträge zur Geschichte der Herrschaft Weitra von 1581 bis 1755* (Disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1965, passim.

¹⁸ Tj. času vánočního.

¹⁹ Snad Jacob Schenowitz, vikář z Großschönau. Tomu by odpovídalo i označení ewer, tj. váš farář. Ursylvanus tím naznačuje, že se o jemu podřízeného duchovního nejedná, a zde pak přichází do úvahy právě Schenowitz z farnosti Großschönau, neboť jen on jediný z duchovních působících na panství Weitra nebyl farářem diecézním, ale podléhal světelskému opatu Hackelovi.

²⁰ Přeškrtnut zápor „nicht“.

²¹ Nejisté.

²² Tento zápor měl být také přeškrtnut, výpověď jinak nedává smysl.

michs der d[ominus] ²³ zuvor wissen, damit ich, am sambstag bei euch abends ankume[nd], darnach die andern jenhe nacheinander ordentlich abhandle, den der landtag an der handt, den ich auff Wien verreißten mus.

Und da es dem herrn gefellig, mag er den unterthanen zu Rieggers zu wissen thun, damit auch ir holde auff gelegene zeitt abgericht werde.

Datum Zwetell auf der probstei, den 14. jan[uarii] anno [15]88.

des herrn dienstwilliger

Georgius probst zu Zwetl im Liechtenthall, m[anu] p[ropria].

---

²³ Nejisté.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimonijních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Ic) 40

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Soupis vitorazských poddaných, kteří se ke dni 26. ledna 1588 stále ještě nevyzpovídali a nepřijali svátost oltářní.¹

[zadní strana listu 5, tj. fol. 5r, regist]

*Verzaichnus deren so den 26. january a[nno] [15]88^{isten} in d[er] herrschafft
Weittra noch nicht gepeucht.*

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpisy sloupců]

*Verzaichnus der[e]n so noch nicht   Verzaichnuss der[en] so inhalt
gepeucht gepeucht: des mussterregisters   aber im musterregister
nicht stehen²*

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

*Reinwoldts.³
Georg Mäyreri wittib.
Georg Schússter.*

-----

*Pürchenprückh.⁴
Clement Ploz.
Paúl Chunz.
Michl Hoffpaüer.⁵
Gaspar Kheimbl.
Hans Simeck.
Wolf Schússter.*

[uprostřed předního listu folia (tj. fol. 1v) modré oválné razítko s textem: „*
Schloss-Archiv * Weittra *“]

Laütterbach.⁶

---

¹ Jedná se opět o dokument, ve kterém figurují především antroponyma a oikonyma, a proto tyto opět ponechávám bez úprav v původním tvaru, tj. s tzv. akuty (ú namísto u, ŷ namísto y).

² Velmi zajímavý nadpis sloupce. Soupis těch osob, které se vyzpovídaly, nebyly ovšem zaregistrovány. Jak vidno, vitorazští úředníci kalkulovali i s možností chyb při evidenci. V celém sloupci však není uvedena jediná osoba.

³ Recte: Reinpolz. Lokalita cca. 12 km severně od Weitry.

⁴ Recte: Pyhrbruck. Lokalita cca. 11 km severně od Weitry.

⁵ Přeškrtnutá jména neuvádím z důvodu jejich dobré čitelnosti duplicitně pod čarou.

⁶ Recte: Lauterbach. Lokalita cca. 10 km západně od Weitry.

Thoman Abram.
Leonhart Trösstl.
Paúl Glaser.
Gerog Glaser.
Georg Grúeber.
Hans Grúeber.
Hans Hölczl.
Wolf Haúer.
Wolf Mayer.
Sebastian Múller.
Georg Nússer.
Leobold Nidsperger.
Mathes Nidsperger.
Thoman Nússter.
Paúl Schlabekh.
Paúl Schnabl.
Georg Schwarcz Müller.
Mathes Wünsencz.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

*Harpach.*⁷
Mert Annderler.
Anndre Fersstl.
Christoff Glaser.
~~*Hans Hofpaúr.*~~
Georg Haúbtman.
Hans Haßlaúer.
Hans Perkh.
Paúl Staininger.

-----

*Wúlschaú.*⁸
Weit Altman.
Hans Cringraber.
Hans Haidúogl.
Steffan Hörczog.
Merth Plankh.
Steffan Paúmgartner.

---

⁷ Recte: Harbach. Lokalita cca. 8 km západně od Weitry.

⁸ Recte: Wulschau. Lokalita cca. 5,5 km západně od Weitry.

Georg Pfeiffer.
Michael Schnabl.

*Reinprechts.*⁹
Simon Ännderler.
Phillip Annderler.
Lavrennz Diennstl.
Paúl Gräczl. -----
~~*Wolf Khöbh.*~~¹⁰
Georg Laúr.
Wolf Prantnerin.
Georg Rauscher.
Mathes Räufl.
~~*Hans Weinpölder.*~~

[přední strana listu 2, tj. fol 2v, text]

*Sgaggas.*¹¹ -----
Paúl Flach. -
Hans Haidúogl.
Georg Khayser. -
Veit Schwarcz. -
Colman Veitt.
Wolf Wintter.

*Hainrichs bey-am Behemischen.*¹²

Paúl Flach. -
Hans Glaser.
Anndre Hölridl. -----
Anndre Kholler. -
~~*Hans Mayer.*~~¹³
Michel Müell[ner]. -
Casspar Strändl.
Simon Schúesster. -

*Höhenperg.*¹⁴ -----

---

⁹ Lokalita cca. 4 km západně od Weitry.

¹⁰ Nejisté.

¹¹ Recte: Schaggges. Lokalita cca. severoseverozápadně od Weitry.

¹² Recte: Heinrichs. Lokalita cca. 9 km severoseverozápadně od Weitry.

¹³ Nejisté.

¹⁴ Recte: Höhenberg. Lokalita cca. 10 km severně od Weitry.

Merth Graß.

Andree Hohenperg.

Georg Howickher.

Christoff [?].¹⁵ -----

[zadní strana listu 2, tj. fol 2r, text]

Erdtweiß.¹⁶

Hainrich Beheim.

Anndre Erdtwinger.

Thoman Hofman.

Schneid auf d[er] Wisn.

Urbani auf d[er] Wiß[n]. -----

Behemzeill.¹⁷ -----

Francz Reichenaúer.

Lembach.¹⁸ -----

Hans Haider. -

Georg Howickher. -

Simon Hietler. -

Mathes Hoÿr.

Georg Maúrer. -

Simon Maúrer. -

Steffan Müllner.

Hans Maúrer. -

Rúeprecht Stiffter.

Georg Schwarcz. -

Hanns Schön. -

Mathes Wintter. -

[přední strana listu 3, tj. fol 3v, text]

Wiellands.¹⁹ -----

---

¹⁵ Nejisté.

¹⁶ Tj. Nová Ves nad Lužnicí. Lokalita vzdálená cca. 18 km (měřeno přes Höhenberg a Vyšné) severně od Weitry.

¹⁷ Recte: Böhmzeil. Lokalita vzdálená cca. 13 km severovýchodně od Weitry. Po r. 1920 rozdělena mezi ČSR a Rakousko.

¹⁸ Lembach, později rozdělený na Oberlembach, Unterlembach a Mitterlembach. Od r. 1971 je Oberlembach součástí obce Unserfrau-Altweitra, Unterlembach a Mitterlembach součástí obce Grossdietmanns. Vzdálenost od Weitry cca. 6 – 10 km severním směrem.

¹⁹ Recte: Wielands. Lokalita vzdálená cca. 10 km severovýchodně od Weitry. Po r. 1920 rozdělena

*Panes Nicl.*²⁰

Steffan Pfliegl.

*Unnser Fraúen.*²¹ -----

Thoman Grúeber. -

*Leobold Hölridl Bschenisch.*²²

Hanns Hölridl. -

*Hans Gúrttler Bschenisch.*²³

Paúl Gúrttler. -

Thoman Painbling. -

*Altn Weittra.*²⁴ -----

Mathes Ännderler. -

Wenczl Ännderler. -

Phillip Ertl. -

Hans Flach.

Georg Feiller.

Georg Graff.

Thoman Millaúer.

Georg Prantner. -

Merth Perner. -

Colman Simon. -

Hännßl Schwarcz. -

Wolf Schober. -

Anndre Wagner. -

Georg Graff.

N: Wolf Zwetler.

[zadní strana listu 3, tj. fol 3r, text]

Ulrichs. -----

Jacob Eiber. -

Phillip Leübler. -

Simon Geiller. -

---

mezi ČSR a Rakousko. Podobně jako v případě Böhmzeil se i ve Wielands staré osídlení ovšem nacházelo na územích případně r. 1920 Rakousku.

²⁰ Jinde je uveden jako Kames či Rames.

²¹ Recte: Unserfrau. Lokalita vzdálená cca. 4 km severně od Weitry.

²² Označení Bschenisch se vyskytuje u grundholden Jonase Bschenicha, držitele statku Moidrams.

²³ Jako předchozí poznámka č. 22.

²⁴ Recte: Altweittra. Lokalita vzdálená cca. 3 km severně od Weitry.

---

*Priell.*²⁵

Georg Raúsher.

~~*Veit Schiechenasst.*~~

*Weittra burg.*²⁶

Thoman Erlinger.

Anndre Fúchs.

Mathes Flach.

Hannes Gúns.

Bärtl Gúns.

Christoff Grienewaldt.

Hanns Gúrhaúer.

Michl Grúeber.

Georg Khrabätsch.

Wolf Hoffúerkhnecht.

~~*Michel Kheller.*~~

~~*Christoff Khiell.*~~

Hans Khneissl.

Bärtlme Paúßwein.

Jacob Prokh.

Steffan Pfliegl.

~~*Albrecht Rolandt.*~~

Christoff Sedlmaier.

[přední strana listu 4, tj. fol 4v, text]

Mathes Stúrmb.

~~*Mathes Súntag.*~~

Michel Seifrid.

Túechmacher.

Urban Werner.

*Lainsitz.*²⁷

Hanns Träschl.

Paúl Erebl.

Larencz Ertl.

Leonhard Fúx.

Wolf Gräczl.

---

²⁵ Recte: Brühl. Lokalita vzdálená cca. 2 km severně od Weitry.

²⁶ Tj. Weitra hrad.

²⁷ Tj. Oberlainsitz, dnes součást Sankt Martin, lokality cca. 7 km jihovýchodně od Weitry.

Wolf Hödl.
Mathes Jäger.
Caspar Khnapp.
Hans Púechiger.
Hans Polagg.
Blasi Paúmgarter.
Urbani Perg.
Colman Pranner.
Merth Púchinger.
Georg Räufl.
Wolf Reiperger.
Jacob Schmid.
Hans Schieglhoúer.
Georg Seidl.

[zadní strana listu 4, tj. fol 4r, text]

*S. Merthen.*²⁸
Michl Bärtl.
Hans Troll.
Blasi Troll.
Simon Fúx.
Thoman Glaser.
Georg Harpeekh.
Georg Haidúogl.
Phillip Harpeckh.
Simon Holczweber.
Paúl Lisßl.
Veit Püchler.
*Merth Peúgn[?]ain [?].*²⁹
Fillip Preuß.
Hannes Paúmgarter.
Simon Pfister.
Hanns Prager.
Mathes Radinger.
*Weit Rattin[er] [?].*³⁰
Mathes Troll.

---

²⁸ Recte: St. Martin.

²⁹ Nejisté.

³⁰ Nejisté.

[přední strana listu 5, tj. fol 5v, text]

Harmannschlag.

Steffan Grúenpas.

Georg Pölczl.

Thoman Reúer.

Ic) 41

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Wolf Rumpf zum Wuelroß adresuje z Prahy purkmistru, rychtáři a radě městečka (!)¹ Weitry dopis datovaný k 8. únoru 1588, ve kterém vyjadřuje svou spokojenost s tím, že vitorazský městský korpus uposlechl jeho dobře míněné nabádání a přijal svátosti smíření a oltární. Za tuto poslušnost nyní recipročně slibuje měšťanům otcovskou ochranu (*wollmainende vatterliche protection*).²

V další části listu zmiňuje Wolf Rumpf, že ve věci tří blíže neznámých požadavků (*drei begeren*) vitorazského městského korpusu již instruoval svého služebníka Georga Schwarzmanna, kterému má ovšem nadále být ze strany měšťanů prokazována patřičná úcta.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, poznámka]

Copi schreibens an bürgmeister, richter unnd rath d[er] stadtl Weitra vom 8. feb[er] a[nno] [15]88.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, u pravého horního okraje modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Ersame. Besondere, liebe unnd getreue. Eurer schreiben vom 2. january hab ich den 3. dises lauffenden monats woll empfangenn unnd daraus mit sunderm meinem content³ verstandenn, das ihr des allmechtigen Gottes unnd ihrer khay[serlichen] ma[jestät] unnsers allergnedigsten herrn unnd österreichischen lanndtfürsten, vatterliche unnd allergnedige haimbsuchung, alß auch mein wollmainende warnung bei euch sovil anngesehenen sein unnd gelten lassen, das ihr euch in ewers glaubens profeseion,⁴ zu ihrer khay. may[estät] unnd algemainer catolischen religion bekhandnuß gewendt, unnd bey derfelben vesst unnd bestediglich zu verharren entschloßenn unnd so woll mundtlich als schriftlich zuegesagt unnd versprochenn unngewweifelter hofnung eben derselbe almechtige Godt werde euch nit allain gnediglich darbei erhalten, sunnd[ern] auch

---

¹ Rumpf nazývá dosud zeměpanské město s možností účasti na zemském sněmu jako pouhé „městečko“. Zde je velmi pěkně viditelný onen „pokles“ prestiže města, které bývalo zeměpánem již od počátku 16. věku propachtovááno spolu s jeho komorním panstvím Weitrou.

² Respektive, Rumpf vyjadřuje svou radost z toho, že se městský korpus dostavil před císařskou komisí a obrátil se ke katolické konfesi. To však ve známém kontextu – na rekatolizační misií byl vitorazský korpus přítomen již onoho 29. listopadu 1587 – znamená právě jen tolik, že vitorazští byli nově již skutečně řádnými římskými katolíky, tj. že za sebou měli právě již i přijetí svátostí smíření a oltární.

³ Spokojenost (lat. *contentus*).

⁴ Vyznání (lat. *professio*).

daneben mit zeitlicher unnd ewiger wolfart reichlich begabenn, wie ihr auch von nun an meiner wollmainenden unnd vatterlichen protection⁵ und gancz gnedigsten willens woll versichert sein mugt. Was dan ewer unndschidliche drei begeren betrifft, darüber hab ich meinem verwalter Jörgen Schwarczman⁶ mit genuegsamer erklerung zugeschriben. Bei dem ihr euch bescheidt erhaben unnd euch in allem gepürliches gehorsambs gegen seiner person zu verhalten wieß[en] wert, wie es an ihrerselbs pillich unnd mein eigentlichs vertrauen zu eüch stehet, unns alle etc.⁷
Prag, den 8. feb[er] [15]88.

---

⁵ Ochrana (lat. *protectio*). Je zajímavé, že Wolf Rumpf užil právě tuto formulaci a pohlrdl termíny jako „schutz und schirm“ nebo „vogtei“.

⁶ Hezký příklad existence tzv. *linguae vernacula*, neboli mateřského jazyka, v dialektu, který užíval Wolf Rumpf, byl tedy Georg Schwarzmann Jörgem.

⁷ Obvyklá formule „*uns alle göttlichem Segen befehlend*“ (tj. nám všem vyprošujíc Boží požehnání) je zde naznačena pouze úvodními dvěma slovy „*uns alle etc.*“.

Ic) 42, 43

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Melchior Khlesl sděluje dopisem z 10. července 1588 vitorazskému hejtmanu Georgu Schwarzmannovi, že ve věci reversu rebelujícího vitorazského měšťana Eigla neopomněl instruovat Wolfa Rumpfa. Protože se však Schwarzmann na znění reversu dotazuje, předpokládá, že Rumpf mu Schwarzmannovi Khleslovy pokyny dále nepředal, a proto mu je tedy přeposílá ještě jednou osobně. Přitom si však neodpustí jízlivě podotknout, že Schwarzmannův pán již nejpíše hodně zapomíná a že by se tedy měl poohlédnout po sekretáři (*das er sogar alles vergist und zu seiner sachen einen eigenen secretarium bedürfftig wär*). Khlesl dále Schwarzmanna nabádá, aby případy rebelujících vitorazských žen projednával raději spolu s proboštem Georgem Ursylvanem a bez velkých emocí, které bývají právě u osob ženského pohlaví ke škodě věci. Vitorazský hejtmán nemá opomenout vylekat ony ženy poukázáním na vysoké tresty (*hohe straffen*), nemá je však na druhé straně nikdy bez Khleslova vědomí nechat žalářovat. Současně nařizuje, aby se ti z venkovských poddaných, kteří porušili své sliby, nesměli vyzpovídat ve své domovské farnosti, nýbrž aby byli exemplárně a jednorázově uto svátost donucení přijmout v centrálním vitorazském chrámu sv. Petra a Pavla. Co se pak zběhlých vesničanů dotýče, má vrchnost počkat celý rok a pak teprve prodat jejich grunt (je zde tedy dostatečný prostor pro jejich návrat a rekatolizaci), přitom má však vrchnost současně dohlédnout na to, aby se zběhlí vesničané pod rouškou noci na své grunty nevraceli a nepáchali zde škody. Rebelující farníci ze St. Martin mají být trestáni pokutami a vězením a svátosti smíření a eucharistie jim mají být podobně jako ostatním udělovány ve Weitře. Peněžní pokuty vybrané úředníky mají však být do jedné odvedeny kostelu St. Martin. V závěru psaní Melchior Khlesl dále poznamenává, že onu blíže nejasnou nesrovnalost s držitelem gmündského panství Greißem se pokusí vyřešit.

Kopie téhož Khleslova dopisu vyhotovená ve vitorazské vrchnostenské kanceláři 17. července 1588. Kopie je bez jakékoli změny stylizace textu, také odchylky v oné době stále ještě nekodifikovaného pravopisu jsou marginální.

[originál (příl. Ic) 42), zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, adresát listu]

Dem edlen vesten herrn Georg Schwartzman, pflegern der herschafft Weittra, meinem besonders lieben herrn unndt freundt.

[originál (příl. Ic) 42), zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, poznámka]

H[err] thumbbrobst, [acce]pirt, den 17. july a[nno][15]88.

[originál (příl. Ic) 42), při levém okraji předního listu 1, tj. fol. 1v, v rohu nahoře modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weittra *“]

[originál (příl. Ic) 42), přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Lieber herr pfleger, weil der herr des Eigels halben von mir so einen gemeßnen unnd richtigen bschaid hatt, das er sogar alles vergist, und zu seiner sachen einen eigenen secretarium bedürfftig wär, ich thue es wais

Gott ghern, wan man im aber ainmall und ain sachen resoluiert, so soll er es fein merkhen. Schikh hiemit dem herrn einen revers, den Eigl über sich geben soll.

Was die weiber betreffent, wöll der herr simpliciter im beysein hern probsten anhaltend mit hoen straffen vermahnen, nie mandts aber ohne mein vorwissen aus den weibern gefenkhnussen.

Also werdet ir hie vorthann¹ die paurn, so ir glüb so oft brechen, nimmer haimb zu hauß, sonder[n] zu Weÿyrach² beüchten unnd communiciern lassen. Wegen des abgezognen underthans möchtet ir noch ein ganzes jar verzühen und hernach erst verkhauffen, undterdessen woll achtung bstöllen, ob er nit bey der nacht oder tag heimkhumb[t] unnd solle mich dessen zu weitererer verordnung berichten.

Was die pfarr S. Merten³ belangt, mag man sy am Leib, wer heraus will am guet nach eines jedem vermügen straffen. Unnd zu Weittra beuchten unnd communiciern lassen, die straffen aber der khirchen S. Merten fideliter⁴ anlegen, und so in khirchenraittúngen⁵ einbringen.

In diefferentia des herrn von Greiß⁶ will ich der sachen rechts thuen.

Damit Gott bevolhen, Wien den 10. july, a[nno] [15]88sten.

M[elchior] Khlesl

An Georgen Schwarzman

[Kopie originálu (příl. Ic) 43), zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, poznámka]

Abschrift h[err]n thuembbrobst schreiben an mich Georgen Schwarczmann vom 10. july, a[nno] [15]88.

Den 26. augusti [15]88sten dem h[errn] abschrift des originall überschieckht.

---

¹ Recte: fortan.

² Jedna z variet oikonyma Weitra.

³ St. Martin, lokalita vzdálená cca. 7 km od Weitry.

⁴ Zde v kontextu „upřímně, věrně“.

⁵ Recte: Kirchenreitung, tj. kostelní účetní knihy.

⁶ Rodina Greißů zu Wald vlastnila nedaleká panství Gmünd a Rosenau. Byla také držitelem statku Grafenschlag.

Ic) 44

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Arcivévoda Arnošt¹ vyčítá z pozice regenta Dolních Rakous Achazi/Achatzi von Landau jeho přečiny proti zemskému právu a pořádku, jmenovitě jeho rebelantský postoj ve věci zběhlého Wolfa Meussla, kterého svobodný pán von Landau nadále odmítá vydat k potrestání zpět do Weitry. Stejně hanebné jednání prokázal Landauer ostatně prý již dříve v případech taktéž rekatolizaci odmítнувších a posléze zběhlých světelských měšťanů Alexandera Fluera a Maxmiliána Pörtla. Arnošt vyjadřuje dokonce krajní nelibost nad tím, že kauzu Maxmiliána Pörtla Achatz von Landau přednesl dokonce na úřadě dolnorakouské vlády s požadavkem, aby radní zeměpanského města Zwettlu navrátili Pörtlovi jeho mezitím zkonfiskovaný dům a navíc mu jako odškodné za vzniklou újmu vyplatili 500 zlatých rýnských. Po vyjmenování výše jmenovaných přečinů následuje Arnoštovo rozhodnutí. Jménem „císaře a bratra“ Rudolfa II. nařizuje Achazi von Landau, aby zanechal svého nepřipustného jednání proti císařské autoritě a zemskému pořádku a všechny jím zadržované osoby vydal k potrestání jejich řádným vrchnostem. Současně Landauera důrazně nabádá, aby nadále svým protikatolickým postojem nenarušoval rekatolizační misie právě uskutečňované na některých okolních *panstvích* a aby do právě rekatolizovaných míst nadále nepouštěl své luterské pastory, kteří by mohli zdar rekatolizačních misí velmi poškodit.²

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nadpis]

Copia des f[ürst]hlichen bevelchs an herrn Achaczien von Landaur freyherrn etc. alheer stellig dreier rebellischen bürgern zu Weitra unnd Zwetl.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, prázdná]

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, u levého horního okraje v místě širokého okraje modré oválné razítka s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text]

---

¹ Arcivévoda Arnošt (III.) (*15. červenec 1553, † 20. únor 1595). Druhorozený syn Maxmiliána II. se po nezdařené kandidatuře na polský trůn v r. 1572 stal dolnorakouským místodržícím, kterým zůstal až do r. 1592, kdy byl španělským králem Filipem II. jmenován místodržícím nizozemských provincií. Od r. 1590 byl mj. také poručníkem pozdějšího císaře Ferdinanda II. Ačkoli bývá někdy historiky označován za „zeměpána“ země Dolní Rakousy, byl po celou dobu toliko jejím regentem.

² Achaz von Landau nemá například zbraňovat svým poddaným (tj. grundholden a vogtholden), aby navštěvovali bohoslužby v těch (již opět katolických) farnostech, ke kterým náleží. Jmenovitě ve Zwettlu: „*das du den selben deinen gheen Zwetl gepfarten underthanen den zuegang zue ermelten iren alten pfarr durchauß nit verwherest.*“ V Arnoštově interpretaci mají tedy Landauerova patrimonijní práva v tomto konkrétním případě mnohem menší váhu než patronátní práva jiných vrchností.

Ernst.

Auß unserer zue jungst angestellten religions reformation bey baiden stetten Weittra³ unnd Zwetl⁴ verordneten commissarien relation vernemen wir under andern, das du dich aines inwohners zu Weittra Wolff Meisl⁵ genant, so ain eigen hauß in der statt erheuratett unnd alberait vier lei jar lang alda gewhonet haben solle. Welchen unsere commisarien, weil er über villfeltig mit ime gepflegne handlung dem geistlichen gehorsamb unnd der khay[serlichen] m[a]y[estät]t genedigisten reformation unnd bevelch sich nicht accomodiern wöllen, in gefenkliche verwahrung legen lassen, dich nicht allain häfftig angenommen. Unnd ine für deinen unverraiten diener⁶ außgeben, unnd solche gefenkliche einziehung in ainem deinem schreiben an den pfleger zue Weittra Georgen Schwarczman für ain gewalt angezogen, sondern auch denselben Meissl, als der auf sein zuesagen unnd gethann angeluben, das er geistlichen gehorsamb leisten wöll, widerumb ledig gelassen worden, zu dir berueffen.

Unnd denselben wie auch einem andern bürger unnd pinenschiffer⁷ zue Zwetl Alexander Flúer,⁸ der seines furseczlichen ungehorsams halben vermög unserer commissarien habenden gewalts aller ihrer khay. m[a]y[estät], kunigreich unnd lande verwisen, unnd vor unserer ratification muetwilliger weiß entrunnen, noch auf den heuttigen tag aushalten. Item das du noch..

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, text]

..über das auch Maxmilian Portl,⁹ ainen bürger zu Zwetl, welcher in gehaltner commission gleichfals den geistlichen gehorsamb zuegesagt unnd darumben vergreifen zu ainem underthan,¹⁰ unangesehen, das er von denen von Zwetl ainigen abschiedt nit hat, an- unnd aufgenumen, unnd demselben zunächst bey der statt vor dem statthor ein behausung einzugeben vorhabens sein; unnd ermelten von Zwetl, das sie solches nicht gestadten,

---

³ Recte: Weitra.

⁴ Recte: Zwetl. Lokalita vzdálená cca. 24 km jihovýchodně od Weitry.

⁵ Varieta jména Wolf Meussl.

⁶ I samotný arcivévoda Arnošt užívá při charakteristice Wolfa Meussla terminologii, kterou razí Achaz von Landau. Nenazývá jej tedy ani poddaným (untertan), ani člověkem (holde), ale důsledně jej charakterizuje jako Achazova služebníka (diener).

⁷ Recte: Binnenschiffer, snad by se pod tímto označením mohl skrývat vorař.

⁸ Se jménem světelského měšťana a „voraře“ (?) Alexandra Flúera se v rekatolizační agendě setkáváme poprvé a víceméně náhodou. Flúer totiž pochopitelně nebyl vitorazských poddaným.

⁹ Také se jménem jiného světelského měšťana, Maxmilián Portla, se v rekatolizační agendě setkáváme poprvé. Ani on nebyl vitorazským poddaným.

¹⁰ „zu ainem underthan an- und aufnehmen“, tj. prohlásit někoho za svého poddaného.

oder ime Pördl,¹¹ unserm gnedigisten unnd ernstlichen bevelch gemeß, sein hauß in der statt verkhauffen lassen wollen ein gar scharpfes unnd betrochliches schreiben zuegefertigt unnd noch dar zue von der n[ieder]ö[sterreichischen] regi[erung] beklagt, unnd den gewalt, das sie dier dein vermainden underthon aufhalten auf 500 ducaten¹² estimirt haben, sollest [et]c.

Dieweil dir dan solches khainesweegs gebürt, es auch, wider die wol hero gebrachte lanndtsordnung unnd mehrfellig ausgangen kay[serliche] unnd lanndts fürstliche generall dise der r[ömischen] kay[serlichen] may[estät]t unsers gnedigisten geliebten herrn unnd brueders erb oder auch andere lanndtleut underthanen ohne allen abschidt anzunemen unnd aufzuhalten, demnach so geraicht uns solch dein ungleiches unnd aigenwiliches procedirn zue sonderm ungenedigen gefallen, worden auch da herein von dir nit wendung beshicht, nit underlassen, solches alles zu mehrer unndt..

[přední strana listu 3, tj. fol. 3v, text]

.. ernstlicher bestraffung an die khay[serliche] m[ajestät]t gelangen zuelassen; unnd bevelhen dir darauf in namen irer röm[ischen] khay[serlichen] m[ajestät]t hiermit ernstlich unnd entlich, das du dich hinfüro der gleichen aigen thatlichen unzimblichen vornemen gegen irer khay[serlichen] m[ajestät]t unnd anderer catholischen underthanen ganzlich enthalten, unnd obbemelte underthanen¹³ alle drey, alsbalden ohne ainiche verwäigerung (die wir auch nit annemen wurden), für die hofcanczlei stellen unnd daselbst zu vernemung unsers vernern bevelches anmelden. Vorthin auch werden die selben, noch andere (sie haben dan ire ordenliche unnd landtsgebrechige abschiedt) nit aufhalten, noch der selben annemen, die von Zwettl des angemasten gewalts ganzlich zu ruehe lassen, unnd dich in disem unnd anderm jeczo unnd inkhunfftig dermassen der gebüer erzaiget, damit man nit ursach habe, die dir unnd andern landtleüthen auß gnaden erthailte concession gänzlich aufzuheben. Nach dem du auch bishero deinen underthanen, so von alters hero gehn Zwettl gepfarrt, den zuegang zue gemelten pfarr verwehrt, unnd dahin angehalten, das die selben der concession gänzlich zuwider bey deinen unnd andern sectischen predicanten die vermainte seelsorg suechen unnd gebrauchen müessen, ja

---

¹¹ Varieta příjmení Portl.

¹² Pokud není uvedeno jinak, jsou myšleny zlaté rýnské.

¹³ Jediná zmínka v celé agendě fasz. 218, ve které je Wolf Meussl označen za poddaného (untertan). Ovšem nikoli adresně (tj. jako jednotlivce), nýbrž in corpore spolu s dalšími. Ani v tomto případě není však charakterizován jako poddaný vitorazského panství.

auch deinem predicanten gar zue unnd in die statt Zwettl, da du gleich vor dem thor etliche behauste underthanen habst, den zuegang zuegestatt, alles dahin angesehen..

[zadní strana listu 3, tj. fol. 3r, text]

.. damit die zu Zwettl, so sich alberait denn schultigen gehorsamb ergeben, wo nit gar, doch guetten thails darvon allgemach widerumb abgefürt werden mehten.

So ist gleichsfalls unser ernstlichen bevelch unnd willen, das du den selben deinen gheen Zwettl gepfarten underthanen den zuegang zue ermelten irer alten pfärr durchauß nit verwherest, sondern [dass sie]¹⁴ vill mehr bey irer ordentlichen pfarr unnd seelsorg verbleiben und [du]¹⁵ sie darvon khainesweegs abhalten lassest [und] deinem predicanten auch ainigen [den]¹⁶ zuegang dorthin, weder zu denselben underthanen, noch in die stadt verbiedest. Unnd dich in diesem allem also verhaltest, damit wir, hierinnen ehr den schultigen gehorsamb unnd gebuerenden respect gegen der hohen unnd landtsfürstlichen obrigkait, als ainiche widerseczigkhait spüren unnd abnemen mögen, wie dir dan solches in albeg gebürt, unnd du thuest danen höchst ermelter ier khay[serlichen] may[estä]t unnd unsern ernstlichen willen unnd mainung.

Datum Wien, den 29. octobris, a[nno]1588sten.

[přední strana listu 4, tj. fol. 4v, prázdná]

[zadní strana listu 4, tj. fol. 4r, prázdná]

---

¹⁴ Vloženo podle kontextu.

¹⁵ Vloženo podle kontextu.

¹⁶ Přeškrtnuto ainigen a vloženo den podle kontextu. V této větě jsem učinil tedy celkem tři úpravy textu, čímž se text stal sdostatek srozumitelný. Podobné zásahy ovšem zpravidla nedělám.

Ic) 45

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Kopie dopisu arcivévody Arnošta¹ Christopfu von Prag² ze 4. listopadu 1588. Z poznámky „*in simili mutatis mutandis*“ ovšem poznáváme, že variety téhož dopisu byly dále odeslány také Hektoru von Sonderndorf sezením na Kirchbergu;³ bratrům Sebastianu a Wolfu Dietrichovi von Greiß na Gmünd (eventuálně Wald);⁴ dědicům a pozůstalé vdově po Christoffu Khainwaldovi sezením na tvrzi Wasen;⁵ Jonasi Bschenigovi sezením na zámečku Moidrams⁶ a Christoffu Mülwangerovi zu Kronsegg⁷ pravděpodobně na statek v Unterwielands.⁸ Arcivévoda sděluje, že z informací císařských komisařů působících poslední dobou na *panství* Weitra se dovídá o značné nechuti nekatolických vrchností povolit rekatolizaci svých *grundholden* (tj. především vitorazských *vogtholden*) v těch oprávněných případech, kdy jsou tito *poddaní* povoláváni na Weitru se zdůvodněním jejich patronátního poslušenství vitorazským farnostem. Podobný odpor nekatolické šlechty (*zwaier ständte*) jde však proti smyslu udělené koncese, neboť touto je povolena svoboda vyznání toliko oběma stavům a nikoli jejich *poddaným*. Vrchnosti mají naopak dohlédnout

---

¹ Arcivévoda Arnošt (III.) (* 15. červenec 1553, † 20. únor 1595). Druhorozený syn Maxmiliána II. se po nezdařené kandidatuře na polský trůn v r. 1572 stal dolnorakouským místodržícím, kterým zůstal až do roku 1592, kdy byl španělským králem Filipem II. jmenován místodržícím nizozemských provincií. Od roku 1590 byl mj. také poručíkem pozdějšího císaře Ferdinanda II. Ačkoli bývá někdy historiky označován za „zeměpána“ země Dolní Rakousy, byl po celou dobu jen jejím regentem. Tuto skutečnost potvrzuje také mnou transkribovaná dokumentace fasz. 218.

² Christoph/Christoff von Prag, mezi lety 1579 – 1611 držitel panství Engelstein se sídlem na hradě Engelstein u Grossschöna.

³ Hektor von Sonderndorf, mezi r. cca. 1578/80 – 1608/10 držitel panství Kirchberg am Walde.

⁴ Sebastian a Wolf Dietrich Greißovi zu Wald, tehdejší spolujatelé alodiálního panství Gmünd a Rosenau, vlastnili také rozsáhlý renesančně upravený vodní hrad Wald poblíž St. Pölten. Snad se proto zdržovali převážně zde a sem jim byl také doručen Arnoštův dopis. Jejich třetí bratr Hans Jakob není Arnoštem zmíněn, ač byl pravděpodobně stále ještě naživu.

⁵ K malému panství Wasen patřilo celkem 32 domů v pěti vsích. Sídlem byla pak stejnojmenná vodní tvrz, zbořená během prvního roku českého stavovského povstání v r. 1619, jejíž nepatrné zbytky se nachází nad lokalitou Unterlembach, místní části obce Grossdietmanns, cca. 6 km severoseverozápadně do Weitry. S identifikací Christopfa Khainwalda je to však obtížnější; písemné prameny pro toto časové období hovoří o tom, že onou vdovou a dalšími dědici byla Anna a její děti vzešlé z manželství s Antonem Khainwaldem a nikoli Christopfem. Je možné, že se jedná o jednu a tutéž osobu, jisté to ovšem není.

⁶ Jonas Bschronig, mezi lety cca. 1570 – 1604 držitel statku Moidrams se sídlem v zámečku Moidrams (dnes katastr města Zwettl).

⁷ Kronsegg, lokalita ležící nedaleko města Langenlois v okrese Krems. Od r. 1569 drželi zdejší hrad a okolní panství bratři von Laisser, nelze tedy předpokládat, že by Georg Christian von Kronsegg byl ještě jeho držitelem.

⁸ Georg Christian von Kronsegg, od r. 1581 držitel drobného statku Unterwielands (10 domů) a dalších několika *grundholden*; celkem i se statkem Unterwielands disponoval 17 *grundholden* ve čtyřech lokalitách včetně Lembachu. Rád bych dodal, že by se jedná právě o Unterwielands, tedy o část vsi Wielands, která byla téměř celým katastrem připojena r. 1920 k ČSR, našli bychom dnes ony majetky rytíře z Kronseggu již na rakouském státním území.

na to, aby jejich *poddaní* řádně docházeli na bohoslužby do těch farností, kterým přináleží. S odkazem na autoritu samotného císaře proto arcivévoda Arnošt již adresně nařizuje, aby Christoff von Prag (a ostatní *in simili mutatis mutandis*) svým *poddaným* nadále v účasti na vitorazských rekatolizačních misích nezbraňovali, budou-li k nim tito vitorazskou fojtskou a patronátní vrchností obesláni. Přikazuje také, aby on (a s ním i ostatní) již nadále nevpuštěli své zámecké predikanty do města Weitry, neboť ti zde budou zadrženi a potrestáni, což bude ovšem jejich chráněncům jen ke škodě.

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, poznámka a znění regestu]

Copi, bevelchs an herrn Christoffen von Prag

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, u levého horního rohu v místě širokého okraje modré oválné razítka s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Ernst.

Edler lieber getreuer, wir vernemen auß unserer commissaren zu nechst gehaltenen religions reformation (bey der herrschafft Weytra fürgenommen worden; bey uns noch von disen eingebrachten) relation, unnder andern sovill, das obwoll die vogtunderthanen,⁹ so anderm herrn mit dem grundt gleichwoll zuegehörig, sonsten aber zu denen in der herrschafft Weytra gelegenen catholischen pfarrern gepfarret sein, durch den verwalter daselbst, zu den selben handlung unnd gaistlicher reformation erfordert, auch irer vill auß denselben erschinnen weren, so seien sy doch durch die als ichrer grundtobrigkhait, von solcher erscheinungen unnd von dem schultigen gehorsamb abgehallten worden.

Wan aber wissentlich, das dergleichen vogtgrundtholden¹⁰ unnd underthanen, so in der catholischen stendt pfarrkirchen gepfarret,¹¹ in der concession ex presse außgenumen unnd derselben concession,¹² sich simpliciter unnd allain¹³ auf der ständt der augspurgerischen confession verwandt, unnd die jenigen underthanen, so zu der zwaitem ständte derselben confession lehenkirchen¹⁴ gepfarret sein, unnd nit weiter verstehet inmassen sich dann die vorige unnd jeczige khay[serliche] m[ajestät]t[e] etc. alberait hievor mit andern zu gleichen fällen genedigist resoluirt haben, das es nemblichen bey dem..

---

⁹ Vogtunderthanen. Jiná méně častá varieta pro označení vogtholden, tj. fojtských poddaných.

¹⁰ Vogtgrundolden. Další ještě méně častá varieta pro označení vogtholden.

¹¹ „Underthanen, so in der catholischen stendt pfarrkirchen gepfarret“, tj. poddaní, kteří jsou farníky ve farnostech stojícím pod patronátem katolické vrchnosti.

¹² Tj. s výjimkou těch, na které byl vyvíjen nátlak.

¹³ „*simpliciter und allain*“, tj. „jen a pouze“.

¹⁴ Jiné označení pro patronát.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

.. alten heerkhumen verbleiben, unnd die underthanen der zwaien standte schuldig sein sollen, an die ort zue gehen, unnd daselbst die ordenliche seelsorge zu suchen dahin sie gepfarret sein. Derwegen unns solch deine verwiderung in deme du deine grundtholden¹⁵ auf des verwalters als der nachgesezten vogtobrigkhaiten erforderung nicht allain nicht gestelt, sondern sy auch bischero von iren alten pfarrkirchen unnd gotteshäuser dahin sie gewidmet unnd gepfarret abgehalten hast, weilln solches nit allain der den baiden ständen auß geden erthailten concession immediate zuwider, sondern auch zu abbruch der allgemainen catholischen religion unnd den andern stenden so der selben religion zuegethon sein, wie auch denen pfarrern unnd pfarrgerechtigkhaiten in gemain zu praevidicio schaden unnd nachtaill geraichtet thuet, billich zu sonderm mißfallen furkhombt, unnd bevelhen dir derwegen in namen der khay[serlichen] m[ajestät] unsers genedigsten freundtlichen geliebten herrn unnd bruedern hiemit genedig unnd ernstlich, das du dich von vorthin dergleichen verwaigerung unnd abhaltung gänzlichen massest, unnd enthaltest, unnd obbemelte deine underthanen¹⁶ auf erforderung der nachgesezten vogtobrigkait zu dergleichen fallen, unnd was die religions reformation betrifft, khainesweegs nit aufhaltest, sondern dieselben bey denen catholischen pfarrern, dahin sy gepfarret unnd bey dem..

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text]

..ordenlichen gottesdiennst wie von alters hero gebreüchig unverhindert verbleiben lassest. Unnd in dem selben allain dich also gehorsamb verhaltest, damit wir hierinnen deinen gehorsamb spüren mögen. Unnd auf den unverhofften, widrigen fall, da sich nämblichen dein predicant der underthanen¹⁷ oder auch deren zu Weyttra mit der selsorg weiter anemben würde, nicht versagtursacht werden, gegen ime das jenige fürzunemen, so wir von ihr[e] khay[serliche] m[ajestät] im bevelch unnd die ergangne relation mit sich bringt. Darnach hastu dich zu richten, unnd es ist also hechst gedachter irer khay[serlichen] m[ajestät] unnd unser ernstlicher

---

¹⁵ Je-li potřeba opět přesně uvést kvalitu vztahu mezi vrchností a poddaným, užívá arcivévoda Arnošt opět přesného termínu grundholden.

¹⁶ I zde se objevuje nikoli termín grundholden, nýbrž untertanen. Přesná kvalita oněch poddaných byla totiž již výše vyjádřena (*obbemelte deine underthanen*).

¹⁷ Opět se zde jedná o formální rovinu, opět je zde užito termínu untertanen namísto holden. Arcivévoda Arnošt stanoví jednoduše, že luterští pastoři namají nadále svádět ani poddané vitorazského panství (formulováno obecně, tj. jsou tím myšleni jak vogtholden, tak i grundholden), ani vitorazské měšťany.

bevelch auch endlicher willen unnd mainung.

Datum Wien den 4. novembris a[nno] [15]88^{isten}.

in simili mutatis mutantis:

*an Hector von Sunderntorf; et Sebastian unnd Wolffdietrich von Greissen;
weillendt Christoffen Khainwaldt am Wassen nachgelaßne wittib Justina
unnd erben Jonasen Bschenig; unnd Christoff Mülwanger zu Kranczegg.*

Ic) 46

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Arcivévoda Arnošt¹ z pozice regenta Dolních Rakous sděluje svým „věrným milým“ vitorazským měšťanům,² že se doslechl o drzém chování luterských predikantů z Pfaffenschlagu³ a Krabonoše,⁴ kteří se pod záminkou obstarávání živobytí doslova „plíží“ do kvelbů vitorazských měšťanů a během nákupů zde vedou bezbožné hovory jdoucí proti katolické církvi i pravé vrchnosti. A protože podobné nepravosti nesmí být dle arcivévody dále trpěny, již jen pro samotnou spásu duší vitorazských měšťanů, přikazuje arcivévoda jménem císařovým, aby celý vitorazský korpus příchody luterských predikantů, jimž nákup životních potřeb je jen záminkou k „pilnému“ a kradnému konání svých *exercicií* a šíření svého náboženství, v budoucnu netrpěl. Pokud tedy budou luterští pastoři z Pfaffenschlagu a Krabonoše viděni ve Weitře, mají být měšťany ihned zadrženi a v přítomnosti městského rychtáře vyslechnuti. Podobně mají být zadrženi a vyslechnuti i ti z měšťanů a dalších osob, na které padne podezření ze styku s luterskými pastory a dále ti, kteří budou v přítomnosti pastorů dopadeni. Dopadené osoby mají pak být potrestány podle velikosti svého provinění. Rozhodnutí Arnoštovo má být nadále co nejdříve veřejně vyhlášeno, aby se nikdo nemohl vymlouvat na jeho neznalost.

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, znění regestu]

Copia der e[rz]h[erzogen] etc. schreibens an die statt Weittra wegen der sectischen predicanten.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, uprostřed listu v místě širokého levého okraje modré oválné razítka s textem: „* Schloss-Archiv * Weittra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text dopisu]

Ernst.

Getreue liebe, unns langt glaublich an, wassmassen nach nechst gehaltener religions reformation bey euch zu Weittra nechst umbligende, sonderlich des von Prag freyherrn⁵ und der von Buchaimb zum

---

¹Arcivévoda Arnošt (III.) (*15. 7. 1553, † 20. 2. 1595). Druhorozený syn Maxmiliána II. se po nezdařené kandidatuře na polský trůn v r. 1572 stal dolnorakouským místodržícím, kterým zůstal až do r. 1592, kdy byl španělským králem Filipem II. jmenován místodržícím nizozemských provincií. Od r. 1590 byl mj. také poručníkem pozdějšího císaře Ferdinanda II. Ačkoli bývá někdy historiky označován za „zeměpána“ země Dolní Rakousy, byl po celou dobu jen jejím regentem.

² Což lze u vědomí dalšího textu považovat v jistém smyslu za skutečně jízlivý až ironický humor.

³ Pfaffenschlag, původní označení pro lokalitu nazývanou dnes St. Wolfgang.

⁴ Zuggers, česky Krabonoš; dnes místní část obce Nová Ves nad Lužnicí, dříve samostatná lokalita na pravém břehu řeky Lužnice patřící před r. 1920 k zemi Dolní Rakousy. Před rokem 1850 byla tato lokalita připoutána pouty gruntovními, fojtskými k panství Heidenreichstein (Kamýk), po roce 1650 přešlo patronátní právo na Weitru.

⁵ Christoph/Christoff von Prag, mezi lety 1579 – 1611 držitel panství Engelstein se sídlem na hradě

Heidenraichstain unnd Zueggers wittib⁶ predicanten, sich understehen sollen, undterm schain anderer ihrer geschäft, hin unnd wider daselbst in die häuser einzuschleichen, unnd gleichsamb conversando das volkh unnd gemainen mann widerumb von den gehorsamb der khirchen unnd der obrigkhait aus erkhanter wärren⁷ catholischen relligion abzufueren unnd in die verwüerung iwer vermaindten relligion zu bringen. Dardurch dann anderst nichts ervolgt als ungehorsamb unnd verlassung irer von Gott gesezten catholischen obrigkhait so doch khainesweegs zugesehen noch geduldet werden solle. Weill dan ir noch ainmall erkhandten warheit, der wahren, alleinseeligmachendten catholischen relligion, so euch unnd den eurigen zu ewigen haill geraichst, nit allain fur euch selbst schuldig seyete, dergleichen einschlaipffen der predicanten zu verhuettung der darauf beruenden gefahr unnd erweiterung abzustellen. Demnach so bevelhen wir euch in namen der röm[ischen] khay[serlichen] m[ajestät] unsers genedigisten freundlichen geliebten herrn unnd bruedern hiermit ernstlich, das ir auf solche bemelte unnd andere predicanten, die zu euch in die statt undterm schein anderer irer geschäft einschleichen unnd darunder ver..

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

..mainttes exercitium unnd actus relligionis haimblich oder offentlich gebrauchen, fleissige auffachtung gebet unnd da einer oder der ander hier in betreffen würdte, deme als paldten one allen respect durch den stattrichter einziehen unnd verhär enthalten. Unns auch also paldten desselben zur Nachrichtung erindern, unnd unsers weiters beschaidts darüber erwartetet.

Die jhenigen aber von der burgerschafft so sich ires der predicanten exercitii, es sey mit predighören oder in ander weeg, thail haftig machen unnd sie in ihre heüser einnemben nach gelegenheit jedes verbrechen unnd der gebür nach straffet unnd darunder niemandts verschonet, wie wir dann dessen auch die nechst umbliegende nachtbarschafft solcher unserer verordnung unnd irer predicanten halber zur nachrichtung, unnd darmit sich niemandt mit der unwissenhait zu entschultigen, erindert haben. Das raicht euch sambtlich zu ruehe unnd besstem. Ir wollziecht auch hirain

---

Engelstein u Grossschönau. Z pozice vlastníka právě tohoto panství uplatňoval Christoph von Prag patronátní právo ke kapli v St. Wolfgang, u níž také držel jednoho ze svých pastorů.

⁶ Anna von Puchheim zu Heidenreichstein, s největší pravděpodobností manželka Andree von Puchheim (+1571) a současně dcera Ruperta von Herberstein, předního reprezentanta štyrské šlechty. Srov. např. Rudolf WAGNER, *Geschichtliches über das Dorf Zuggers 2*, Die Brücke 2 (2003), s. 7; Franz Karl WIßGRILL, *Schauplatz des niederösterreichischen landsässigen Adels vom Herren- und Ritter-Stande vom IX. bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts. Puchheim (Fortsetzung)*, Jahrbuch der k.k. heraldischen Gesellschaft Adler, 16/17(1890), s. 189.

⁷ Recte: Wahrheiten.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimonijních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

*unsern entlichen ernstlichen willen unnd mainung.
Datum Wien den 4. novembris, a[nno] [15]88^{isten}.*

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, adresát]

An die statt Weitra.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, druhý regest]

*Copia der e[rz]h[erzogens] etc. schreibens an die statt Weitra wegen der
sectischen predicanten.*

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, prázdná]

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, prázdná až na regest transkribovaný v úvodu]

Ic) 47

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Arcivévoda Arnošt informuje Annu z Puchheimu o přečinech páchaných jejím krabonošským predikantem pod rouškou tmy ve městě Weitra a požaduje okamžitou nápravu. Krabonošský pastor prý totiž navštěvuje pod záminkou obstarávání živobytí početné a již opět dobře katolicky smýšlející obyvatele Weitry přímo v jejich příbytcích a zapřádá s nimi kacířské hovory. Arnošt vědomě stylizuje svůj dopis jako obžalobu krabonošského pastora a nikoli jeho patronátní paní – nepochybuje prý totiž, že pastor takto zlovolně jedná bez vědomí svobodné paní von Puchheim (*nun halten wir gleichwoll nicht dafür, das soliches mit deinem willen oder gehaiß beschehe*).

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, znění regestu]

Bevelchs copi von der kh[aiserlichen] durch[laucht] an die frauen von Buechaimb⁸ zum Haidenreichstain von weg[en] ires predicanten zum Zueggers.⁹

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nahoře u levého okraje modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Ernst.

Edle, liebe, andächtige, auß unserer commissarien relation, so bey nechst gehaltener religions reformation in der herrschafft Weytra gewesen, wie auch hernach, haben wir vernomben, was massen sich dein predicant zue Zueggers understanden unnd noch understehen soll, in die statt Weitra undterm schain sein nottdurfft daselbst einzukhauffen, dass volkh mit besuechung irer personen in den hauseren unnd haltenden conversation von dem catholischen glauben nit allain wider abzufuren, sondern auch allerlay practikhnen treiben unnd vervuehrung einzufuren, um den gemainen mann von dem gehorsamb der chatholischen khirchen unnd seiner obrighait abzufuhren, welches uns zue zusehen khainesweegs gemaint ist.

Nun halten wir gleichwoll nicht dafür, das soliches mit deinem willen oder gehaiß beschehe. Weilln aber solches ain starkhe unnd beschwärlische consequenz nach sich zeucht, unnd der khay[serlichen] m[ajestä]t reformation bevelch unnd verordnung gänzclichen zuwider ist, demnach so bevelhen wir dir hie mit im namen der röm[ischen]

---

⁸ Srov. pozn. č. 393 rigorózní práce (s. 199).

⁹ Zueggers, tj. Zuggers, česky Krabonoš. Dnes místní část obce Nová Ves nad Lužnicí. Původně dolnorakouská lokalita připojená v roce 1920 k Československu. Lokalita ležící cca. 17 km severně od Weitry.

khay[serlichen] m[ajestä]t unsers genedigisten freundlichen gelibten herrn unnd bruedern alles ernsts, das du bey deinem predicanten zue Zueggers, mit allem ernst daran seiest, unnd solche abstellung thuest, das..

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

..erstlich demgleichen unnzuelässigen [und]¹⁰ verdächtigen zuetritt unnd conversation bei der statt Weittra unnd der selben ichnwonner alls chatholischen underthanen ganzlichen masse [verbietest]¹¹ unnd in solchen sollen sich weitter nicht betreffen lassen.

Da er aber aber dasselbe sich ungehorsamb erzaigen unnd sich ainen weeg als den anderen diser gestaldt bey der statt Weytra einschleipfen lassen würde, so haben wir alberait bey bemelter statt Weytra solche umdbestellung gethan, das wo sich jehtes dergleichen vom ime, dem predicanten in der statt Weytra spüren unnd merken würden, sie im alsopalden zue ichrer verordnung anhalten sollen. Darnach hastu dich zurichten, unnd du volbringest daran ihrer röm[ischen] khay[serlichen] m[ajestä]t unnd unseren ernstlichen entlichen willen unnd mainungen.

Datum Wien, den 4. novembris, tag [15]88sten.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, adresát]

An die fraue Anna von Buchaimb etc.

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, prázdná]

---

¹⁰ Vloženo podle kontextu.

¹¹ Vloženo podle kontextu.

Ic) 48

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Georg Schwarzmänn adresuje dopis Georgu Ursylvanovi, ve kterém mu nejprve děkuje za jeho list ze dne 21. listopadu 1588, jehož součástí byly v příloze i opisy dopisů arcivévodovy Arnošta okolní nekatolické šlechty a jeden originál určený pro vitorazského městského rychtáře (opisy Arnoštových dopisů včetně kopie listu vitorazskému rychtáři jsou transkribovány v přílohách výše). Schwarzmänn dále uvádí, že při pročitání arcivévodových dopisů si povšiml několika nejasností a dožaduje se proto proboštovy rady, jak tyto nejasnosti správně chápat. Konkrétně se dotazuje, jak má postupovat v kauzách pastorů ze St. Wolfgang a z Krabonoše, kteří dle tvrzení arcivévodovy Arnošta v noci potají navštěvují Weitru a šíří zde své luterské názory, a proto mají být již při jejich dalším příjezdu do tohoto města zadrženi a vyslechnuti. Je si totiž vědom, že Arnoštova tvrzení se nezakládají na pravdě, neboť sám o nočních pobytech pastorů ve městě nemá žádné informace. K arcivévodovu dopisu Greißům zase poznamenává, že onen regentův příkaz rekatolizovat i Greißovy *poddané*, kteří jsou jakýmkoli způsobem vázány na Weitru (fojtským poutem, patronátem) se dotkne maximálně několika vesničanů z Hörmanns a Aichbergu. V závěru Schwarzmänn Ursylvana prosí o posunutí druhé vlny rekatolizačních misí na *panství* Weira na období po svátku sv. Mikuláše.

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, poznámka]

*Mittito*¹ copy

*An herrn brobsten zu Zwetl vom 29. novembris a[nno] [15]88sten.
d[er] religion in der herrschafft Weittra.*

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nahoře u levého okraje modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weittra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

*Ehrwürdiger in Gott großgunstiger herr brobst, eur gh[nade]ⁿ² sein
mein jeder zeit gevelissen³ willig dienst zuvor. Eur gh[naden] an mich
gethon schreiben von 21. tag dißlauffunden monats⁴ sambt dabey
überschikhten neun⁵ der fur[stlichen] durch[laucht]⁶ etc. bevelch unnd
abschriefften,⁷ davon hab ich den 23.ten gar[?]⁸ auf die nacht von allhierigen*

¹ Tj. ať přepošle. Jak vyplývá dále z textu, komunikoval Schwarzmänn se světelským děkanem Ursylvanem skrze vitorazského faráře.

² Tj. „Vaše Milost“; takto je titulován Georg Ursylvanus.

³ Tj. völlig.

⁴ Žádné psaní Georga Ursylvana s datací k 21. listopadu 1588 se ovšem ve vitorazském archivu nedochovalo.

⁵ Recte: neuen.

⁶ Tj. „Knížecí Jasnost“; takto je titulován arcivévoda Arnošt.

⁷ Pod označením „bevelch unnd abschriefften der fürstlichen durchlaucht“, neboli „opisy s příkazy

herrn pfarrers⁹ empfangen unnd vernomen. Auch solche bevelch den 26. tag¹⁰ gar treue zu der uberantwortung bei der zuetreulichen potten, so erst den abend zuvor zu hauß khumen, aufgeben, unangesehen, das ich in etliche, wie volgt bedenken gehabt, wie sy nur ainer unnd der ander uberraicht worden, hat eur ex[zellenz]¹¹ aus acht beiligunden executionen¹² zusehen, sowoll auch die copien solcher bevelch, neben verwart, zu empfangen.¹³

Den bevelh an ainen rath alhie hab ich dem stattrichter behendigt, der hat sich darauf doch noch uneröffnet desselben erklärt, wie er seines thails dem selben zu gehorsamen sich nach möglichkhait bevelissen wöll.

Die bedenken in den gedachten bevelchen sein diß: wananders der an den herrn von Prag¹⁴ etc. mutatis mutandis¹⁵ in den haubt puncten mit den andern gleich ist, das ine auch eben diß mit seinem prediger zu S. Wolfgang¹⁶ verhabt soll worden sein, wie der frauen von Buchaimb¹⁷ etc., dan er auf dato offtermalen herrein in die statt khumbt zum wein unnd sonst seinen geschaefften nach. Ob er aber nicht auch haimblich das vermaint sacrament raich, auch..

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

Knížecí Jasnosti“ si lze nejspíše představit ony opisy výhrůžných dopisů transkribované v přílohách výše.

⁸ Nejisté.

⁹ Tehdejším vitorazským farářem byl snad ještě Jakob Liditius, bratr předchozího faráře Michaela, anebo již Adam Pezelt, který se do Weitry přesunul nejpozději počátkem roku 1589 z nedalekého Gmündu.

¹⁰ Ligatura, nejisté.

¹¹ Tj. Georg Ursylvanus. Byť jsem si dlouho myslel, že pod tímto označením figuruje Melchior Khlesl, neboť knížecí hodnost bývala minimálně od 17. století vyhrazena v duchovní sféře toliko biskupům, vyplývá z prostudovaných pramenů skutečně průkazně, že Schwarzmann takto nazýval právě Ursylvana.

¹² Co je tím myšleno?

¹³ Recte: empfangen.

¹⁴ Christoph/Christoff von Prag, mezi lety 1579 – 1611 držitel panství Engelstein se sídlem na hradě Engelstein u Grossschönau. Z pozice vlastníka právě tohoto panství uplatňoval Christoph von Prag patronátní právo ke kapli v St. Wolfgang, u níž také držel jednoho ze svých pastorů.

¹⁵ Parafraze přímo odkazující na arcivévodův dopis Christophu von Prag ze 4. listopadu 1588, který je též transkribován v příloze č 1c) 45.

¹⁶ Srov. pozn. č. 14.

¹⁷ Anna von Puchheim zu Heidenreichstein, s největší pravděpodobností manželka Andraese von Puchheim (+1571) a současně dcera Ruperta von Herberstein, předního reprezentanta štyrské šlechty. Srov. např. R. WAGNER, *Geschichtliches über das Dorf Zuggers 2*, Die Brücke 2 (2003), s. 7; F. K. WIßGRILL, *Schauplatz des niederösterreichischen landsässigen Adels vom Herren- und Ritter-Stande vom IX. bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts. Puchheim (Fortsetzung)*, Jahrbuch der k.k. heraldischen Gesellschaft Adler, 16/17(1890), s. 189.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitry v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

..etliche mit seiner mainung abfüre, will ich nicht gar vernainen, wiewoll ich in auch diesfals so vil mir fur khumen nicht beschuldigen khan. Khan aber noch in sonderhait ain solcher bevelch erlangt werden, wär doch jeczt in ainem geschehen. Sonst ist solcher bevelch der vogtunnderthanen halben so ime mit grundt geherig recht.

Ferner wird gegen denen von Greissn¹⁸ in dem bevelch auch von solhen grundtundthanen gemelt, so auch zu der herrschafft Weitra gevogt seien, so doch derselben nur ainer ist.¹⁹ Wiewoll ich glaub, das es khain sunders bedenkh geb, weil nebens im bevelch inseriert, anfahendt²⁰ („wan aber wissentlich das dergleichen“)²¹ damit werden alle underthanen gemaint, so zu jeder chatholischen pfarre gepfart, deren toerfer nur zwar gheen Unser Frauen²² gepfardt sein, als Oberhörmans unnd Aichberg.²³

Also auch wierdt der frauen von Buchaimb zum Haidenreichsstein²⁴ angemelt, das ihr prediger zum Zueggers²⁵ sich alhie in Weitra einschlaipfe, des ist wed[er] durch mich, noch einen andern meines wissens den herrn comissarien damals angebracht worden, aber woll das vill Weitraisch underthanen zu ime gheen Zueggers in sein pfarr lauffen.²⁶ Wie sy die fraue²⁷ dan gemelt, sy will solhen be-

---

¹⁸ Schwarzmann má na mysli Sebastiana a Wolfa Dietricha Greißovi zu Wald, tehdejší spolumajitele spojeného alodiálního panství Gmünd-Rosenau, kteří ovšem vlastnili i větší majetky poblíž St. Pölten.

¹⁹ Schwarzmann právě sdělil, že ze všech vitorazských vogtholden, kteří jsou současně grundholden panství Gmünd (tj. svobodných pánů von Greiß zu Wald), zůstal dosud nerekatolizován pouze jeden jediný („so doch derselben nur ainer ist“).

²⁰ Recte: anfangend.

²¹ Georg Schwarzmann v závorce doslova cituje z listu arcivévody Arnošta Greißům, respektive Christophu von Prag, srov. přílohu č. Ic) 45.

²² Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.

²³ Pochopení celého odstavce je velmi ztíženo tím, že samotný pisatel Schwarzman jej již od počátku stylizoval velmi kostrbatě. Smysl ovšem ihned pochopíme, známe-li další údaje o obou zmiňovaných lokalitách, tedy o vsích Hörmanns a Aichberg (lokality cca. 4 km severozápadně od Weitry). Například ve Schwarzmannově memoriálu šafáři Zachariášovi je řečeno jednoznačně, že obě uvedené lokality nespádají pod vitorazské vogtobrigkeit, přesto jsou však přiřazeny k vitorazské dceřině farnosti Unserfrau (srov. transkribovaná příloha č. Ic) 12. Schwarzmann se tedy opět jednou (byť velmi kostrbatě) dotazuje, zda vitorazský patronát platí více než patrimonijní nárok cizí vrchnosti.

²⁴ Jako pozn. č. 17.

²⁵ Zuggers, česky Krabonoš; dnes místní část obce Nová Ves nad Lužnicí, dříve samostatná lokalita na pravém břehu řeky Lužnice patřící před r. 1920 k zemi Dolní Rakousy. Před r. 1650 byla tato lokalita připoutána pouty gruntovními, fojtskými i patronátními k panství Heidenreichstein (Kamýk), po roce 1650 přešlo právo patronátu na držitele panství Weitra.

²⁶ Mezi vitorazskými poddanými, kteří vyhledávali luterské bohoslužby v Krabonoši, byli zcela jistě především vesničané z blízké vsi Erdweiß/Nová Ves (dnes Nová Ves nad Lužnicí) včetně její tehdy ještě místní části Peinhöfen/Německé (dnes Dvory nad Lužnicí).

²⁷ Jako pozn. č. 17.

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text]

velch verantwortten. Hat aber auch nicht sunders bedenkhen, dieweil die khay[serliche] m[ajestä]t sich genedigist resoluirt haben, inmassen eur gh[nade]n²⁸ mir unlaengst angedeutet.

Der bevelh an den von Sunderntorff ist recht auf den herrn Hectorn von Sundntorff tittuliert.²⁹

Ich bitte hof[lich], eur ex[zellenz] wellen mir abschrift gedachter der khay[serlichen] may[estät]. etc. resolution guenftigkhlich³⁰ volgen lassen.

Die vogt unnd andere underthanen, so zu den pfarren ghen Weittra geherig unnd gemelten anderen herrn mit dem grundt, wolt ich auf pfingstag über acht tag erfordern,³¹ dan den ehrtag zuvor, als S. Nicolai, alhie jarmarkht, khumbt frembt gesindl heer, die möchten, da sie was davon wüssten, solhes austragen unnd villmer wie dan geschieht. Wär meines anfeltigen bedunkhens also besser hernach unnd in der stille doch stets zur eur ex[zellenz] ferrern verordnung. Darauf möcht auf 12. decembris die reformation furgenomen unnd inen solhes in der erssten meiner erforderung angemelt unnd verkundt werden. Steet aber alles zu eur gh[naden]³² bedenkhen unnd ferrern solution, deren..

[zadní strana listu 2, tj. fol. fol. 2r, text]

..ich bei disem unserm pfarrer gewartt unnd bin eur gh[naden] mi[c]h under dienstlich bevelhendt.

Datum Weittra, den 29. tag novembris, a[nno] [15]88^{isten}.

---

²⁸ Tj. Georg Ursylvanus? Proč však není v tomto případě titulován jako Excellence?

²⁹ Hektor von Sonderndorf, mezi r. cca. 1578/80 – 1608/10 držitel panství Kirchberg am Walde.

³⁰ Recte: künftig.

³¹ Tj. 7. prosince ve čtvrtek po výročním trhu by mohlo být podle Schwarzmana započato s obesiláním dotčených vitorazských poddaných.

³² Jako pozn. č. 28.

Ic) 49

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Chronologicky čtvrtý ve fasciklu 218 uchovávaný dopis Georga Ursylvana vitorazskému hejtmanu Georgu Schwarzmannovi. Světelský probošt v úvodu sděluje, že Schwarzmannovo psaní spolu s dalšími přílohami a výtahy řádně obdržel a že je hodlá co nejdříve dále přeposlat „dolů“ do Vídně (*hinab auff Wien*). Především ovšem reaguje na Schwarzmannovy připomínky k dopisům arcivévodvy Arnošta Christophu von Prag a Anně z Puchheimu.¹ Kauzu Christophu von Prag podrobně nezná, sám se o ní musí nejprve dozvědět více, proto také vitorazského hejtmana nijak neinstruuje. O Arnoštových obviněních odeslaných Anně z Puchheimu na Heidenreichsten naopak výslovně uvádí, že byly mylné (*ist geirt worden*), přesto však arcivévodův zastrašující dopis lutersky smýšlející Anně vítá. Světelský probošt také znovu potvrzuje, že vitorazské rekatolizace se obecně týkají nejen osob žijících ve všech vitorazských farnostech, nýbrž i osob patřících k vitorazskému *panství*. Svá slova ilustruje vždy na několika příkladech, pro kritérium patronátu jmenuje kupříkladu farnosti Höhenberg a Unserfrau, pro kritérium patrimoniální pak zase gruntovní *poddané* Jonase Bschenicha.² V dalším textu se však již konkrétně věnuje snaze rekatolizovat v první polovině prosince 1588 druhou rekatolizační vlnou dosud lutersky smýšlející vitorazské *vogtholden*. V závěru psaní pak ještě vitorazskému hejtmanu děkuje za zaslanoou zvěřinu.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, adresát]

Dem edlen und vesten herrn Georgen Schwarzman, verwalter der herrschafft Weitthra, meinem sonders lieben herrn und freunt. Weitthra.

[poznámka ze zadní strany listu 1, tj. fol. 1r]

Her brobst zu Zwetl, [acce]piert erssten decembr[is] [15]88^{en}.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, v levém horním rohu modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Edler, vester, sonders lieber herr Schwarzman, dem herrn³ sei mein willig dienst jederzeit bevor. Des herrn⁴ schreiben sambt den copeien und extractionen hab ich empfangen. Will dieselb aufs ehist hinab auff Wien versenden, und was sonsten mehr zu vermelden, auch was vergessen worden, weiters sollicitirn.

---

¹ Srov. přílohy Ic) 45, Ic) 47 a Ic) 48.

² V originále takto: „Weittrahisch reformation, dis vom gewissen befehll betreffendt, versteht sich gleich, sowoll auf die Pfarr zu Unserfrawn, Hohenberg und allen denen, so under der Herrschafft sein, als Psenische.“

^{3,4,5} Georg Schwarzmann.

Was des herrn⁵ schreiben betrifft, des von Prag⁶ halben, will mich mich besser erkundigen, was man wegen der andern luterannen[?],⁷ so zu andern ansehnlichen schritten greiffen, fürnehmen wirdt. Dis gehet allein auff die Weittrahisch reformation, dis vom gwissen befehll betreffend, versteht sich gleich, sowoll auf die pfarr zu Unserfrawn,⁸ Hohenberg⁹ und allen denen, so under der herrschafft sein, als Psenische[?].¹⁰ Mit der herrin von Pöchamb¹¹ predicant ist geirt worden, doch ist es gutt zu anfang, wegen eines schreibens. Die kaiserliche resolution, wie sie von wordt zu wortt ausgangen, hab ich nicht, sonst hette ich sie dem herrn gerne zugeschickt.

Die vogtholden betreffend, bin ich allerdings content, wie der herr gescheiten weeg findt. Hetten der herr¹² nur auff gemelten pfinztag über 8 tag¹³ um[?]¹⁴ erfordern und ihnen alles ernsts fürhalten die resolution irer m[ajestät]ten, und das sie auff den 12. decembr[is] vormittag um 7 uhr früe sich gewisslich für die herren commissarien stellen, und inmassen, wie sie mitt den andern beschehen, unterthenig und gehorsamb verhalten sollen. Den abend zuvor will ich mit Gottes hilf ankomen.

Für das hasekheueell¹⁵ bedankh ich mich.

Verhoff, der herr werde sich gegen der selben zeit mitt der gleichen gutten beispill und gnadenbereid gefast machen und wol versehen wirdt[?].¹⁶

Datum Zwetl auff der probstei, den 30. novembr[is] anno [15]88.

des herrn dien[stwilliger]

Georgius, probst zu Zwetl im Liechtenthall, m[anu] p[ropria].

---

⁶ Christoph von Prag, mezi lety 1579 – 1611 držitel panství Engelstein se sídlem na hradě Engelstein u Grossschönau.

⁸ Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry.

⁹ Höhenberg, lokalita vzdálená cca. 9 km severně od Weitry.

¹⁰ Jonas Bschönig, mezi lety cca. 1570 – 1604 držitel statku Moidrams se sídlem v zámečku Moidrams (dnes katastr města Zwetl).

¹¹ Anna von Puchheim zu Heidenreichstein, s největší pravděpodobností manželka Andrease von Puchheim (+1571) a současně dcera Ruperta von Herberstein, předního reprezentanta štyrské šlechty. Držitelka panství Heidenreichstein mezi lety 1571 – 1592?

¹² Georg Schwarzmänn.

¹³ Čtvrtek 8. prosince 1588.

¹⁴ Čas nedoplněn.

¹⁵ Další doklad o Ursylvanově oblíbě zvěřiny, tentokrát děkuje za Hasekheueel (Hasenkeulen), tj. zajecí zadní běhy.

¹⁶ Nejisté.

Ic) 50

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Psaní Geoga Schwarzmanna Georgu Ursylvanovi ze 6. prosince 1588. Schwarzmann v první řadě sděluje, že Ursylvanovy pokyny řádně obdržel spolu s příloženými kopiemi Arnoštových příkazů (*bevelche*). Snad aby bylo Ursylvanovi jasné, že jeho pokynům rozumí, parafrázuje vitorazský hejtman onu základní informaci, že druhá vlna rekatolizačních misí se bude skutečně týkat pouze vitorazských vesnických vogtholden (*die vogtunnderthanen, so andern herren mit grundt gehörig*) a opět uvádí přesná data rekatolizačních misí (tj. čtvrtek 8. prosince a pondělí 12. prosince 1588).¹ Přitom však znovu neopomíjí dodat, že rozhodl-li by se Ursylvanus na poslední chvíli pro jiný termín či jiný postup rekatolizačních misí, může tuto skutečnost sdělit po Schwarzmannově poslu, který má nakázáno počkat právě na tuto zásadní proboštovu odpověď. V závěru svého psaní Schwarzmann poznamenává, že ze dvou Ursylvanových dopisů, jimiž světelský probošt vybízí katolické faráře vitorazských dceřiných farností k účasti na druhé vlně misí a které mu osobně předal vitorazský farář, již jeden řádně doručil a druhý že předá v pátek (z kontextu je patrné, že Ursylvanus obeslal faráře z Gmündu a Höhenbergu). Zda se však na rekatolizacích oba důstojní pánové skutečně objeví, to zatím neví.

[zadní strana listu 2, tj. fol 2r, poznámka a adresát]

*Mittito*² *zu herrn brobsten zu Zwetl vom 6. decembr[is] 88^{Qisten}.*

[přední strana listu 1, tj. fol 1v, nahoře u levého okraje modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol 1v, text]

Echwardiger in Gott großgunstiger herr brobst, eur ex[zellenz]³ sei mein jeder zeit gevleissen⁴ willig diennst zuvor. Nachdem eur ex[zellenz] mir unlengst etliche fürs[tliche] bevelche zur überantwortung überschickht, auch dabei geschriben, das ich nach der überantwortung alßbald die vogtunnderthanen so andern herren mit grundt gehörig mit ernst erfordern unnd [ihnen]⁵ irer fürs[tlichen] durch[laucht]⁶ etc. bevelch unnd

---

¹ Na 8. prosince měli být vitorazští vogtholden předvoláni spolu se svými rychtáři a předáky (Richter und Firrer) na zámek, kde měli být přítomni vyhlášení druhé vlny rekatolizačních misí, kterou by vyhlásil samotný Schwarzmann; na pondělí 12. prosince byla pak naplánována samotná rekatolizační misie pod vedením Geoga Ursylvana, který sám měl do Weitry přicestovat v sobotu či neděli 10. či 11. prosince 1588.

² Tj. ať přepošle.

³ Světelský probošt a současně představený děkanátu Waidhofen an der Thaya Georg Ursylvanus je Schwarzmannem titulován jako „Vaše Excellence“.

⁴ Recte: gefleissen.

⁵ Podle kontextu vloženo „ihnen“.

⁶ Arcivévoda Arnošt (III.), (15. 7. 1553 – 20. 2. 1595. Druhorozený syn Maxmiliána II. se po

mainung eröffnen soll, alsdann⁷ wolten eur ex[zellenz]⁸ die reformation fur die handtnemen unnd sy in glaubens articln unnderrichten, allermassen wie vor beschehen, auch ainen gelegnen tag fürs schreiben,⁹ daran sy amhelliglich¹⁰ beichten unnd communiciern sollen, unnd wann ich also vermaine, solches furczunemen sein werde, soll ich den herren¹¹ wissen lassen. ~~Darauf~~¹² hab eur ex[zellenz]¹³ ich darauf, neben überschickung der gedachten bevelchs abschriften unnd executionen, von der geschehenen überantwortung widerumb zu antwort angemelt, das ich - eur gh[naden]¹⁴ verordnung nach - ernante vogt- unnd unnderthanen so zu den Weitraischen pfarrn¹⁵ gepfardt, aber andern herren mit grundt gehörig, auf nechstkhummden pfinnctag, das ist den 8. tag diß lauffunden monats ~~vorwegen gemelts fürhalts,~~¹⁶ all heer zu mir erfordern haben¹⁷ und gemelten irer fürs[tlichen] durch[laucht]¹⁸ etc. bevellch fürhalten, auch inen daneben andeutten unnd auferlegen wolte, das sy auf nechsten montag als 12. dis[?], widerumb hierheer erschienen wären, dann eur ex[zellenz]¹⁹ inen auch fürczuhalten hetten.

So mir dann der herr²⁰ darauf widerummb schriftlich geantwort, das er im solche meine anstellung alerdings gefallen laß. Hab ich die erfordung auf nechsten pfincztag gethan unnd bin eur ex[zellenz]²¹ auf nechsten sambstag..

---

nezdařené kandidatuře na polský trůn v r. 1572 stal dolnorakouským místodřícím, kterým zůstal až do r. 1592, kdy byl španělským Filipem II. povolán za místodřícího nizozemských provincií. Od r. 1590 byl mj. také poručníkem pozdějšího císaře Ferdinanda II. Ačkoli bývá někdy historiky označován za „zeměpána“ země Dolní Rakousy, byl po celou dobu jen jejím regentem. Tuto skutečnost potvrzuje také mnou transkribovaná dokumentace fasz. 218.

⁷ Tj. alsdann.

⁸ Jako pozn. č. 3.

⁹ Tj. vorschreiben.

¹⁰ Recte: almählich.

¹¹ Koho? Snad Wolfa Rumpfa? Pokud je však míněn opět Ursylvanus, proč jej pak Schwarzmann tituluje již třemi různými oslovenými (Eur Gnaden, Eur Excellenz, Herr).

¹² Slovo „darauf“ bylo přeškrtnuto.

¹³ Jako pozn. č. 3.

¹⁴ Georg Ursylvanus.

¹⁵ Gramatická forma plurálu. Schwarzmann tedy hovoří o všech vitorazských farnostech, tj. má na mysli i farnosti dceřiné.

¹⁶ Z textu vyškrtnuta pasáž „*vorwegen gemelts fürhalts*“.

¹⁷ Vypuštěno pomocné perfektní sloveso „haben“.

¹⁸ Jako pozn. č. 6.

¹⁹ Jako pozn. č. 3.

²⁰ Jako pozn. č. 11.

²¹ Jako pozn. č. 3.

[zadní strana listu 1, tj. fol 1r, text]

..oder sunntag hieherr erwartdunndt. Ist es nun alles also recht angestellt, woll unnd guet. Wo aber nicht, unnd das der herr²² vermaint auch die reformation auf nechsten pfincztag furczunemen, so bitt ich mich dessen bei disem meinem potten unbeschwärt zuverstänndigen, damit ich noch morgen abents an alle orth schickh unnd auferleg, das sy gewiß alle khummen. Dann, dieweil sy auf nechsten montag widerumb erscheinen sollen, hab ich, umb wenigens geschrei willen, auf den pfincztag allain die richter unnd firrer erfordt. Ist aber nun eur ex[zellenz] mainung unnd vorhaben, das mein furhalten der furs[tlichen] durch[laucht] etc. bevelchs und verordnung auch eur ex[zellenz] reformation unnd unnd erweisung in glaubensarticln auf ainen tag geschehen soll²³ Wiewol ich sorg trag, das d[er] pfincztag zu des h[err]n und meinen furhalten schier zu nahe wär²⁴ schier zu eillendts dieweil man²⁵ nahet bestimbt wär, die weil man erst,²⁶ wann dieser pott wid[er]käm, ersst auf ain neues müsst ansagen, sonndern khendt auf den freittag umbgekhindt²⁷ werden. Steet demnach alles bei eur ex[zellenz] resolution, dern ich bei disem potten erwart.

Ferrer hab ich des h[errn] schreiben anndst nicht verstannden, das d[as] fürhalt²⁸ die erfordung auch fürhalt unnd reformation allain auf die vogt- unnd ande[re] unnderthanen inen verstanndt²⁹ so zu den Weittraischen pfarrn gepfardt, aber mit dem grundt andern herren gehoerig gemaint unnd nicht auf die underthanen, so auch mit grundt zu d[er] herrschafft gehoern. Wie dann die erfordung solicher gestaldt geschehen³⁰ eigenthumblichen Weittraischen underthanen von mir nicht erfordt sein, dieweil ich hoff, inen sonnst mans genueg zu sein.

[přední strana listu 2, tj. fol 2v, text]

Leczlich hab ich von den zwaien eur ex[zellenz] citation schreiben an den pfarrern zu Gmündt,³¹ so herr pfarrer³² alhie mir anheindt³³ behendigt,

---

²² Z kontextu textu vyplývá, že je takto mimořádně označen opět Ursylvanus.

²³ Celý tento dlouhý text mřežován: „*aber nun eur exzellenz mainung unnd vorhaben, das mein furhalten der furstlichen durchlaucht etc. bevelchs und Verordnung auch eur exzellenz reformation unnd unnd erweisung in glaubensarticln auf einen tag geschehen soll.*“

²⁴ Vyškrtnuta pasáž „*schier zu nahe wär*“.

²⁵ Vyškrtnuta pasáž „*eillendts dieweil man*“.

²⁶ Vyškrtnuto příslovce „*erst*“.

²⁷ Recte: eingefunden.

²⁸ Vyškrtnuto slovo „*das fürhalt*“.

²⁹ Vyškrtnuta slova: „*iren verstanndt*“.

³⁰ Vyškrtnuta část věty včetně přísudku: „*erfordung solicher gestaldt geschehen.*“

³¹ Gmündským farářem byl nejspíše stále ještě Adam Peceld/Petzelt.

³² Mínen je jistě vitorazský farář.

ains ime h[err]n Michaln³⁴ überschickht. Das annder soll auf freittag im auch übersendt werden. Ob ex[zellenz] aber mit ainem oder anndern anzutreffen, steet bevor. Am nechsten sonntag, wie ich verstee, hat er zu Gmundt gepredigt.

*Eur e[xzellenz] mich und dienstlich bevelhendt
datum Weitra den 6. tag decembris, a[nno] [15]88sten.
Schwarczman*

---

³³ Recte: anhand.

³⁴ P. Michael Ambach byl farářem ve farnosti Höhenberg.

Ic) 51

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Chronologicky pátý a poslední ve fasciklu 218 uchovávaný dopis Georga Ursylvana vitorazského hejtmanu Georgu Schwarzmanni. Světelský probošt chválí v úvodu svého psaní Schwarzmanna za to, že velmi prozíravě obeslal na čtvrtek 8. prosince i na pondělí 12. prosince 1588 na zámek do Weitry spolu s vitorazskými vogtholden také jejich vesnické rychtáře.³⁵ Připomíná jen, že všech příšedších poddaných se je zapotřebí dotázat, zda jim jejich jiné vrchnosti v účasti na rekatolizačních misích ve Weitře tentokrát nikterak nebránili. Sděluje dále, že sám se na rekatolizační misie hodlá dostavit v pondělí večer 12. prosince 1588, ovšem pouze v tom případě, že obeslaní poddaní se skutečně do Weitry dostaví, o čemž ho Schwarzmann má ještě dále dopisem informovat.³⁶ Ursylvanus totiž nehodlá cestovat v tomto zimním období nadarmo (damit ich den weg nicht umbsonst gestrengt). V závěru dopisu světelský probošt opět vyjmenovává, pro koho jsou misie určeny.³⁷

[zadní strana listu 1, tj. fol 1r, adresát]

*Dem edlen, vesten hern Georgio Schwarzmann, der herrschafft Weitthra verwalter, meinem sonders lieben herrn und freundt.
Weitthra.*

[poznámka ze zadní strany listu 1, tj. fol. 1r]

Her brobst zu Zwetl, [acce]piert den 7. december [15]88ten.

[přední strana listu 1, tj. fol.1v, v levém horním rohu modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol.1v, text]

---

³⁵ Ačkoli to není explicitně napsáno, měli bychom této pasáži rozumět nejspíše tak, že oni rychtáři jsou obeslaní především proto, aby dohlédli na řádné chování svých sousedů.

³⁶ Z textu nevyplývá, zda Schwarzmann má informovat Ursylvana především o úspěchu rekatolizačních misí onoho 8. prosince, či zda má po rychlém poslu informovat Ursylvana o úspěšnosti misí prováděných až onoho 12. prosince 1588. Obé je tedy možné. V předchozím dopise transkribovaném v příloze Ic) 49 však Ursylvanus ještě uvedl, že se do Weitry na rekatolizační misie dostaví již 11. prosince v neděli, z čehož vyplývá, že si úsudek o úspěšnosti druhé vlny mohl učinit toliko z počtu těch vitorazských vogtholden, kteří se dostavili na vitorazský zámek již onoho 8. prosince. V právě transkribovaném psaní udává ovšem jako den příjezdu do Weitry až pondělí 12. prosince večer. Pokud se pouze nepřepsal, pak by to znamenalo, že skutečně asi ještě očekával Schwarzmanna posla, který mu měl sdělit, zda se onoho 12. prosince skutečně sešel ve Weitře na zámku dostatečný počet vitorazských vogtholden a teprve na základě tohoto sdělení se tedy Ursylvanus asi teprve rozhodoval, zda do Weitry jet či nikoli. Tuto druhou možnost ovšem nepředpokládám, neboť by význam Ursylvanova působení během druhé vlny vitorazských rekatolizačních misí naprosto marginalizovala.

³⁷ Tj. pro vitorazské vogtholden žijící ve všech vitorazských farnostech: vogtholden zu allen Weithraischen pfarrein gehörn, sowoll Unserfrawn, Hohenberg, S. Mertz, Harmannschlag etc., als zu der stadt).

Edler, vester, sonders lieber Herr Schwarzmänn, salve plurimum, des herrn anordnung nach, das die richter auff künfftigen pfinztag³⁸ für³⁹ dem herrn erscheinen sollen, bin ich auch genzlichen der meinung. Alsdan kann der herr⁴⁰ weitläuffig von ihnen allen erkundigen, ob ihnen ettwas von ihren grundherrn befohlen, oder verboten worden, zu erscheinen. Alsdan den richtern ernstlichen befohlen, das sie auff der kaiserl[lichen] m[ajestä]tt etc. befehll sich mittsambt allen vogtunterthanen auff künfftigen montag früe⁴¹ umb 7. uhr ins schloss stellen. Alsdan werden sie weiters vernehmen, was von ihnen begert wirdt.

Dazu will ich (deo volente) auff montag abend⁴² zu Weithra ankumen. Im fall, der herr⁴³ aber weigerung von ihnen spüern würdt, das vielleicht ihre herrn ihnen solchs verbietten würden, und sie nicht ankumen, damit ich den weg nicht umbsonst gestrengt, welle mirs der herr⁴⁴ zuvor zu wissen thun. Da es aber nicht beschehe, will ich im namen des herrn [mich]⁴⁵ bei herrn finden lassen, doch mus der herr⁴⁶ alle vogtholden zu allen Weithraischen pfarrein gehörn, sowoll Unserfrawn,⁴⁷ Hohenberg,⁴⁸ S. Mertt,⁴⁹ Harmannschlag⁵⁰ etc., als zu der stadt, damit es in einer ruhe abgeht. Die grundholden der herrschafft Weithra betreffendt, glaub ich ([da]⁵¹ die underthan albereitt alle catholisch vorieg jar gemacht sein) ist nicht vonnöten, zum andern mall sie zu erfordern.

Hiemit gnedig Gott befohlen.

Datum Zwedl⁵² auff der probstei, den 7. december anno [15]88.

des herrn dienstwilliger Georgius probst zu Zwetll⁵³ in Liechtenthall, m[anu] p[ropria].

---

³⁸ Čtvrtek 8. prosince.

³⁹ Recte: vor.

⁴⁰ Georg Schwarzmänn.

⁴¹ Pondělí 12. prosince ráno.

⁴² Ursylvanus sděluje, že přijede na rekatolizační misie až v pondělí večer. Což je však nonsens, uvážíme-li, že samy misie mají začít již v pondělí ráno. Lze tedy předpokládat, že se Ursylvanus pouze přepsal, ačkoli ve skutečnosti zamýšlel přijet již v neděli večer, jak alespoň uvedl i ve svém předchozím dopisu ze dne 30. listopadu 1588 (transkribován v příloze Ic) 49).

^{9, 10, 12} Jako pozn. č. 6.

¹¹ Vloženo podle kontextu.

¹³ Unserfrau, lokalita vzdálená cca. 2 km severozápadně od Weitry

¹⁴ Höhenberg, lokalita vzdálená cca. 9 km severně od Weitry.

¹⁵ St. Martin, lokalita vzdálená cca. 6 km jihozápadně od Weitry.

¹⁶ Harmanschlag, lokalita vzdálená cca. 11 km jihozápadně od Weitry.

¹⁷ Vloženo podle kontextu.

^{18, 19} Zwetl, lokalita vzdálená cca. 25 km jihovýchodně od Weitry.

Ic) 52

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)¹

Zpovědní cedule vystavená vikářem z Großschönau Jacobem Schenowitzem Lorenczu Peckhovi ze vsi Sulz.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, údaje neznámé (nebylo T. Winkelbauerem ofotografováno)]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nahoře u levého okraje modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Den 19. February A[nno] [15]89, das ist die Invocavit,² hat Lorencz Peckh von Sulz³ nach uhraltem Christlichen gebrauch alda zu Schönau⁴ seine Sinds gebeicht unnd von mir sub utraque, doch sub missa⁵ das hochwirdig Sacrament empfangen.

Actum ut supra

Jacobus Schenowitz, vicarius

---

¹ Ve skutečnosti se již tento dokument ve fasz. 218 nenachází. Transkripci jsem provedl podle fotokopie dokumentu, přetištěné v práci Thomase Winkelbauera. T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, in Herwig Wolfram (ed.), *Österreichische Geschichte. 1522-1599, Teil 2*, Wien 2003, s. 256.

² Tj. o první neděli postní.

³ Lokalita vzdálená cca. 7 km jižně od Weitry.

⁴ Großschönau, lokalita cca. 8 km jihovýchodně od Weitry.

⁵ Velmi zajímavý údaj, který nás zpravuje o tom, že dříve, tj. před reformou mešní liturgie provedenou II. Vatikánským koncilem, nemuselo být přijetí eucharistie součástí Mše svaté. Ba naopak, jak dokládá právě i Schenowitzova zpovědní cedule, eucharistie během Mše svaté představovalo spíše výjimkou hodnou zaznamenání.

Ic) 53

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Revers Georga Eigla datovaný k 1. červnu 1589. Z předchozí dokumentace vyplývá, že jeho autorem byl Melchior Khlesl. Eigl v reversu vyznává, že „přesvědčen“ argumentací císařských komisařů interpretujících nově Boží slovo obsažené v Písmu (*durch Gottes wordt unnd heilige schrift überwunden*) přestoupil ze své vlastní vůle od augšpurské konfese ke katolictví, které jediné je zárukou spásy (*ausser wellicher khain sälligkhait unnd ewiges leben zue finnden*). Tento svůj přestup potvrdil posléze spolu s jinými vitorazskými měšťany, když v neděli 13. prosince 1587 přijal v katolickém chrámu během mše svaté tělo Páně. Proto je liché a nepravdivé ono podezření, že opustil město Weitru z konfesijní příčiny, neboť se prý nechtěl nechat rekatolizovat. Pravdou sice zůstává, že Weitru v oněch dnech rekatolizačních misí opustil, avšak do Arbesbachu u Dunaje odešel z jiné než konfesijní příčiny. Musel se totiž postarat o svůj zdejší dům, který sice již dříve prodal Hannsi Winßpeckhovi, ten však nemoha splácet kupní sumu domu, mu jej opět v nedobrému stavu přepustil.

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, regist]

Georgen Eigls reversß.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, nahoře u levého okraje modré oválné razítko s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Ich Georg Eigl, bürger zu Weitra¹ bekhenne offentlich, das ich mich auff sonderliche handlung der khayserlichen commissarien noch den anddrissten tag decembris Anno [15]87sten auß freyem guetten willen, durch Gottes wordt unnd h[eilige] schrift überwunden, von der Augspurgerischen confession zu der allein sälligmachenden hailigen catholischen unnd römischer kirchen, ausser wellicher khain sälligkhait unnd ewiges leben zue finnden, begeben, dan auch neben unnd mitt sambt ainer ganczen bürgerschafft das h[eilige] sacrament den nechsten sonntag² hernach undter dem ambt der h[eiligen] meß zuer bestettigung darauff genomen unnd empfangen hab, bey wellicher h[eiligen] religion ich dan mit Gottes gnadt zue leben unnd zue sterben begehrt, das ander aber, alles so wider dise h[eilige] catholische kirchen ist, fuer secten unnd khercereien [und]³ ihren verdamliche[n] irthumb ofendiglich halte unnd glaube.

---

¹ Weitra.

² Georg Eigl přijal svátost eucharistie v neděli 13. prosince, srov. Verzeichnus dern bürger unnd inleüt so den 13. december a[nno][15]87 alhie in Weitra gebeücht unnd zu gotßtisch gangen sein, SAW, fasz., 218, (v originále) unfol. Srov. také např. přílohu č. Ic)23.

³ Vloženo podle kontextu.

Daher ich dan ghar nicht ursach der religion halben auß diser statt Weitra zue weichen hatte, sonder winschet die zeitt meines lebenß alda zue zerbring[en], wo nicht ich darumb von alhie mich weckh zu begeben ursach hette, umb das ich mein gehabt hauß zu Arbaißbach,⁴ welches ich dem Hannsen Winßspeckhen verkhaufft habe, umb das er mier mit beczalung der khauf summa nicht beste[h]en khunnen, widerumb annemen unnd umb maineß frumens willen, widerumb bewhonen mueß. Zu urkhundt hab ich mich mit aigner hand unndsriben unnd mein pedschafft furgetrückht.⁵

Datumm Weitra den ersten tag juny anno [15]89^{isten}.

Georg Eugl⁶ Arbeisbach, m[anu] p[ropria].

---

⁴ Arbesbach, lokalita cca. 30 km jižně od Weitry.

⁵ Byť Georg Eigl prosil ve svém reversu o milost a ospravedlňoval své jednání jinými než konfesijními důvody, měl zřejmě značné sebevědomí, neboť ke svému listu neopomněl přivést svou pečeť měšťana (*mein Pedschafft furgetrückht*).

⁶ Další z mnohých dokladů stále ještě tehdy existující variability grafické podoby němčiny (tzv. *lingua vernacula*). Autor reversu Khlesl píše o Eiglovi, tento samotný měšťan se však pod text podepíše ve formě Eugl.

Ic) 54

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Schwarzmann informuje Khlesla dopisem z 15. července 1589, že před svátky Velikonoc a před Letnicemi roku 1589 se ke svátostem smíření a eucharistie dostavili téměř všichni vitorazští vogtholden i grundholden a že i proto lze považovat celý rekatolizační podnik na panství Weitra za úspěšný. Jen některé ženy z okruhu městského patriciátu a také dvě porodní báby prý ještě setrvávají v luterství, avšak i ony budou již brzy různými ústrky ze strany vrchnosti, hrozbami či peněžními pokutami přinuceny ke změně konfese. V krajním případě přichází do úvahy dokonce jejich vyhnání (*aufschaffung*) z panství. Schwarzmann ve svém dopise krátce shrnuje i působení některých kněží ve vitorazských farnostech. Pozitivně hodnotí například rekatolizační zápal nového vitorazského faráře Rokity a neopomene dodat, že se současným personálním obsazením vitorazských farností je osobně spokojen. Jen farnosti Gmünd a Grafenschlag jsou mu stále ještě trnem v oku. Z gmündské farnosti totiž na Weitru již pět let neplynou žádné důchody a držitel gmündského panství Sebastian z Greiβu zde navíc nadále protěžuje luterského pastora, zatímco s právoplatným katolickým farářem bývá často ve sporu. Na faře v Grafenschlagu pak zase stále ještě bydlí luterský pastor. Situaci v Grafenschlagu se vitorazský hejtman vůbec věnuje s velkou pečlivostí,¹ sděluje např., že zdejšímu luterskému pastorovi byl sice přinucen vyplatit zadržovaný desátek, podařilo se mu však přitom proti pastoru popudit místní farníky, kteří nyní požadují výměnu duchovního. Khlesla dokonce ve vší účtě upomíná, aby se ve věci personálního přeobsazení farnosti Grafenschlag více angažoval, podobně jak to již činí sám arcivévoda Arnošt. Schwarzmann sám také nabízí vhodné možnosti onoho budoucího Khleslova angagementu. Především, po poradě s proboštem Ursylvanem, předkládá návrh, aby se Khlesl domohl získání patronátního práva nad farností Grafenschlag pro nějakou konfesijně spolehlivou osobu, neboť takovou osobou současný držitel *ius patronatus* Greiss rozhodně není. V závěru dopisu se Schwarzmann Khlesla ještě dotazuje, jak postupovat ve věci Sebastianu Praunovi o vitorazském jarmarku zabavených „sektářských“ knih, jejichž

---

¹ Proto také máme poměrně dostatek informací dotýkající se celé kauzy, o které lze v krátkosti říci asi následující. Ačkoli patřila značná část zde žijících poddaných k vitorazskému grundbrigkeit, dorfbrigkeit a též k vitorazskému landgerichtu, nebyli tito z nějakého důvodu zahrnuti do první a dokonce ani do druhé vlny rekatolizačních misí na panství Weitra; tj. zdejší vesničané nebyli tedy zřejmě tehdy počítáni k ideálnímu vitorazskému panství, podobně jako např. vesničané z Nakolic a Vyšného. Snad měla v případě Grafenschlagu větší váhu jiná argumentace, vycházející z upřednostnění patronátu. Jeho držitelem tu totiž také skutečně nebyla vitorazská vrchnost, nýbrž jeden z bratrů pánů z Greiβu. Úspěch první vlny rekatolizačních misí její organizátory ovšem navnadil do té míry, že se pokusili obnovit katolické pozice i na dalších vitorazském dominiu blízkých územích (vzpomeňme např. na rekatolizaci v Großschönau či Riegers) a Grafenschlag se měl stát jedním z nich. Již v listopadu 1588, tedy ještě před druhou rekatolizační vlnou, nařídil např. arcivévoda Arnošt tehdejšímu patronu Hansi Jakobu z Greiβu, aby do Grafenschlagu dosadil řádného katolického faráře. Vědom si svého patronátního práva odolával ovšem výše uvedený pán z Greiβu nátlaku ode dvora až do své smrti (před r. 1593, v červnu tohoto roku jsou již v držení statku Grafenschlag doložení jeho bratři Sebastian a Wolfdietrich; srov. Ic)54. Jeho dědici však již patronátní právo neuhájili a nejspíše jej již r. 1593 z rozkazu arcivévodky Matyáše předali právě Wolfu Rumpfovi. O čtyři roky později pak ti samí dědici odprodali Rumpfovi v Grafenschlagu i poslední urbaniální pohledávky, neboť o statek stojící již plně pod kontrolou katolíků jednoduše ztratili zájem.

navrácení se zmíněný Praun nyní domáhá.

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, poznámka a adresát]

*Mittito*² copy.

*An herrn administratoren deß bishúmbh Neustat.*³

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, regist]

S[ache] religion unnd pfarren in d[er] herrschafft Weittra.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Hochwiediger in Gott genediger herr,⁴ e[ur] gh[naden] sein mein gehorsame diennst zuvor. E[ur] gh[naden] hab ich deß alhie Weittraischen religionweesen unnd meines auch genedigen herrn herrn Rumpfen freyherrn etc. lehen- unnd vogteipfarren⁶ halber gehorsamblich anmelden sollen, erstlichen das Gott lob unnd dankh meines genedigen herren⁷ ire gh[naden] leuth unnd unnderthanen⁸ so woll alhie in d[er] stat als auf den dörrfern von nechst verschinene ostern unnd pfingsten sich fasst der maiste thail gesteldt⁹ zur beicht unnd der¹⁰ empfangung des hochwiedigen

---

² Další přímý doklad „přeosílání“ dopisu konečnému adresátovi.

³ Wiener Neustadt, Vídeňské Nové Město.

⁴ Opět se zde setkáváme s „nevhodným“ oslovením. Zatímco v předchozích dopisech tituluje Schwarzmanna světelského probošta Ursylvana běžně „eur excellenz“, tj. „Vaše Excellence“, biskupa Khlesla častuje tžž Schwarzmanna pouze oslovením „herr“ a „eur gnaden“, tj. „pane“ a „Vaše Milosti“.

⁵ Jako předchozí poznámka č. 4.

⁶ Jiná zajímavá indicie pro badatele zabývající se problematikou patronátu. Nikoli náhodou totiž Schwarzmanna uvedl „lehen- unnd vogteipfarren“; znal totiž rozdíl mezi právem ius nominandi et praesentandi (patronát nad farností) a mezi právem ius advocatae (fojtství nad farností). Zatímco farnosti Weittra, Unserfrau, Höhenberg a St. Martin spravoval vitorazský pán Rumpf z pozice držitele obou těchto práv, nad farností sv. Štěpána v Gmündu vykonával správu toliko z pozice patrona. Fojtstvím nad farností disponovala gmündská vrchnost.

⁷ Sousloví „meines genedigen herrn“ bylo Schwarzmannem z věty dodatečně vyškrtáno, což je velmi dle mého mínění velmi zajímavá skutečnost. Schwarzmanna chtěl totiž zcela jistě navázat slovy „leut unnd unnderthanen“, neboli měl v úmyslu charakterizovat skutečnost asi takto: „lidé a poddaní mého milostivého pána, tj. Wolfa Rumpfa.“ Avšak ještě ani nedopsal zamýšlenou pasáž a již si uvědomil, že rekatolizováni byli i někteří nevitorazští poddaní – což opět jen koresponduje s představou o tom, že vitorazské misie podnítily rekatolizační „touhy“ i u dalších vrchností, na myslí mám konkrétně světelského opata Hackela. Proto pasáž pozměnil na „ihre (správněji by mělo být ihrer) ghnaden leut unnd underthanen“, neboli v překladu „lidé a poddaní jejich Milostí“. Použil tedy úmyslně plurál.

⁸ Formulace „leuth unnd unnderthanen“ upamatovává zase badatele na onu jemnou distinkci, která panovala právě v onom prostoru, kde se svět poddaných setkával se světem vrchností. U vědomí závěrů prezentovaných v rig. práci lze krátce shrnout, že Schwarzmanna asi jednoduše míní „lidi prikázané“, tj. ty, které stojí v poměru charakterizované často jako „člověčenství“ a ostatní „poddané“.

⁹ Vyškrtáno příčestí minulé „gesteldt“, které ovšem bylo na konci věty opět užito.

¹⁰ Vyškrtnut člen „der“ u podstatného jména.

sacraments gesteldt. Allain noch etliche in irem sin wiczige weiber alhie als die alt Grienperkhin unnd thails ~~rathherrn~~¹¹ d[ie] rathßfreund weiber, sowoll ~~aueh~~¹² in d[er] gmain¹³ und auch zwo¹⁴ hebamen sein widerspännig. Ich bin aber auf herrn brobsten zu Zwettl guetachten unnd verordnung vorhabens ~~sy mit~~¹⁵ gegen innen unnd iren mannen +¹⁶ nach g[e]legenhait mit geldtstraff unnd außschaffung zu verfar¹⁷. Doch will ich e[ur] gh[naden] bevelchs zuvor auch erwartten. Der herr Adam, jecziger pfarrer alhie,¹⁸ hat zu gedachtem d[er] bürger geleistem gehorsam ~~alhie~~¹⁹ so woll mit seinen particularreden als vermanungen auf der cainzl²⁰ gar vill geholffen.

Die Weittraischen lehenpfarn sein auch derzeit mit solchen briestern, daran die pfarrkhinder so woll auch ich, woll zufriden erseczt. Der pfarr Gmünd einkommen ist, dem vertrag nach,²¹ mir von dem von Greissen²² vor acht tagen auch in beiwesen gemelts herrn brobsts zu Zwettl uberantwort. Doch umb die 5 jätigen empfangenen einkomen mir noch nichts anders denn pappier unnd raittung²³ behendigt worden, in dern ich mererlai einreden hab. Die ich herrn von..

[zadní strana listu 1, t.j. fol 1r, text]

..Greissen mit ehestem zue khumen lassen ~~wern~~²⁴ will. Also hab ich auch

---

¹¹ Přivlastňovací podstatné jméno „ratsherren weiber“, tj. „manželky pánů radních“ bylo zaměněno za zřejmě pro Schwarzmana přesnější označení „rathßfreunde weiber“, což lze velmi volně přeložit asi jako „manželky měšťanů, kteří mají k radnici blízko.“ Tím Schwarzmann velmi trefně vyzrazoval, že i vitorazský patriciát měl s přijetím římského pojetí křesťanství jisté problémy.

¹² Vyškrtnuto „auch“.

¹³ Recte: Gemeinde.

¹⁴ Starobylý tvar číslovky „zwei“ užívaný pouze ve spojení se substantivem ženského rodu.

¹⁵ Vyškrtnuto spojení „sy mit“.

¹⁶ Dodatečně do textu vloženo upřesňující „anstat die weiber“, které samo bylo dále ještě poopraveno na „anstat ir weiber“.

¹⁷ Recte: verfahren.

¹⁸ Adam Petzeld/Pezelt.

¹⁹ Přeskrtnuto „alhie“.

²⁰ Recte: Kanzel.

²¹ Je zde zmíněna jakási dohoda mezi Rumpfem a Greißy. Pravděpodobně se jedná právě o dohodu uzavřenou mezi oběma vrchnostmi, která rozhodla o Rumpfově ius nominandi et instituendi nad farností sv. Štěpána a současně o Greißově ius advocatiae.

²² Užití jednotného čísla v případě bratrů z Greißu vyzrazuje, že ona dohoda charakterizovaná výše v pozn. č. 21 byla nejspíše uzavřena pouze mezi Wolfem Rumpfem a Sebastianem z Greißu, neboť právě on vystupuje v písemných pramenech nejčastěji jako držitel panství Gmünd.

²³ Jako Reitung byly často označovány urbáře. Schwarzmann tedy charakteristikou „mir noch nichts anders denn pappier unnd raittung“ vyjadřuje, že pohledávky vedené v účetních knihách zůstávají zatím nevyplaceny.

²⁴ Přeskrtnuto sloveso „wern“.

noch von wegen zwaier beneficien, so der allt herr von Greissen²⁵ zu²⁶ dem spitall zu Gmündt zuegeaignet, deß herrn brobsten guetachten nach anzumelden²⁷ meldung zu thuen aus waz gerechtighait es geschehen. Allain ist²⁸ das besest²⁹ bei solcher pfarr ist der zeit, das herr Sebastian von Greissn³⁰ ainen luter sectischen predig³¹ predicanten in schloß alda helt, bey dem deß ordenlichen pfarrers alda pfarrkhinder, sovie dem gemelten herrn von Greissen mit grundobrigkhait unnderworffen, nicht allain die predigen, sondern auch die vermainten sacramenta besuechen. Dessen sich gleich woll der soleh³² h[err] pfarrer³³ in meinem beisein vor ime, herrn von Greissen, beschwärt, aber sovil³⁴ den beschaid von ime, herrn, bekhommen, das er „khainem schaff od³⁵ whör zu solichem seinem predicanten ins schloß zu geen, denn er khainen wider sein gewissen zwingen wöll.“³⁶

Der pfarr Gravenschlag³⁷ durch mich verarrerstierten 88 jars zehendt hab ich herrn Hanns Jacoben von Greissen auch überantwort unnd ob woll der wid³⁸ willen - so der predicant unnd seine pfarrkhinderleut³⁹ daselbst miteinander - gehabt, zwischen inen hingelegt unnd verglichen, so haben doch sy, die pfarrkhinderleuth,⁴⁰ nach solcher vergleichung an ime, herrn

---

²⁵ Starým pánem z Greiřu je míněn Kryřtof z Greiřu, který ŝil jeřtě v roce 1584.

²⁶ Přeřkrtnuto „zu“.

²⁷ Přeřkrtnuto sloveso „anzumelden“.

²⁸ Přeřkrtnuto sousloví „allain ist“.

²⁹ Recte: das Böse.

³⁰ Srov. poznámku č. 21.

³¹ Zde je opět jasně patrné, jak precizní byl Schwarzmanna při výběru slov. Nejprve luterského duchovního předefinoval na duchovního sektářského, neboť si zřejmě nebyl jist jeho konfesí a zvolené vyjádření bylo navíc více pejorativní. Posléze si uvědomuje, že pro evangelického duchovního užil katolickou terminologii a jím užitá pojmenování „prediger“ poopravil na opět více pejorativní „predikant“.

³² Přeřkrtnuto sousloví „der solch“.

³³ Johannes Rokitta.

³⁴ Přeřkrtnuto „sovil“.

³⁵ Přeřkrtnuto slovo „od[er]“.

³⁶ Tuto pasáž jsem dodatečně vložil do uvozovek. Georg Schwarzmanna tu za pomoci zvláštní gramatiky přítomného konjunktivu vyjadřuje mínění Sebastiana z Greiřu, že tento „nikoho z poddaných (tj. i vitorazských poddaných) nemíní k návštěvě luterských bohoslužeb nutit, avšak ani jim nebude v podobných návštěvách zbraňovat, neboť takové konání by bylo proti jeho svědomí.“

³⁷ Grafenschlag, lokalita cca. 35 km jihovýchodně od Weitra.

³⁸ Recte: wieder.

³⁹ Schwarzmanna napsal původně „pfarrkinder“, tj. farníci. Ihned si ovšem uvědomil, že tento termín je spjat právě jen s katolickým prostředím. Proto členy luterského korpusu uskupeného kolem grafenschlagského pastora označil novotvarem „pfarrleute“. I to bylo ovšem řešení nedůsledné; pokud by Schwarzmanna v onu chvíli napadlo lepší označení, byl by jistě vypustil i onu první část kompozita „pfarr“.

⁴⁰ Vzápětí táž Schwarzmanna dedukce.

von Greissen, als d[en] lehenherrn über die pfarr⁴¹ starkh begert, das er inen ainen anndern unnd fridlichen pfarrern einseczen wöll. Wie solches alles auch mergemelter herr brobst,⁴² als der nicht weniger auch dabei gewest, ain wissehait hat. Weill dann genediger herr auf e[ur] gh[naden] und [?]⁴³ anderen herrn commissarien in⁴⁴ über die alhie in religions reformation gethanen relation, die fürst[liche] durch[laucht] etc. erczherzog Ernst⁴⁵ zu Österreich etc., mein genedigister fürst unnd herr, gemeltem herrn Hanes Jacoben von Greissen⁴⁶ etc. durch bevelch vom 9. novembris a[nno] [15]88sten, davon abschrift hiebey auferlegt, das er den sectischen predicanten zu Gravenschlag abschaffen unnd ainen catholischen dahin seczen soll, welches aber bißheer nicht geschehen, unnd nun mein genediger herr fesst geen [?],⁴⁷ das er herr von Greissen zu volziehung ernents ir[er] durch[laucht] etc. bevelchs getriben unnd seiner underthanen [?]⁴⁸ alda ainen catholischen pfarrer bekhämen, wie sy dann selbst..

[přední strana listu 2, tj. fol 2v, text]

..auch mit ainem solichen woll zufriden wären. Unangesehen, das sy durch die sectischen predicanten vill jar heer gelernt und verfiert worden sein. Demnach so bitte e[ur] gh[naden] ich gehorsamblich, sy wollen die sachen ferrer dahin richten, das ime, herrn von Greissen, die abschaffung deß jeczigen sectischen pfarrers⁴⁹ unnd dagegen einseczung eines catholischen - vom g[nädigen] h[errn] brobsten unnd decano zu Zwettl⁵⁰ - probierten pfarrers alles ernst auferlegt werde⁵¹ unnd da es e[ur] gh[naden]⁵² für notwendig halten, mein gneedig[er] h[err] herr Rumpff etc. dessen erindert

---

⁴¹ „D[ie] lehenherrn über die pfarr“, t.j. patroni.

⁴² Georg Ursylvanus.

⁴³ Nečitelné. Slovo přeškrtnuto.

⁴⁴ Přeškrtnuto „in“.

⁴⁵ Arcivévoda Arnošt (III.), (*15. 7. 1553 – 20. 2. 1595. Druhorozený syn Maxmiliána II. se po nezdařené kandidatuře na polský trůn v r. 1572 stal dolnorakouským místodržícím, kterým zůstal až do r. 1592, kdy byl španělským Filipem II. povolán za místodržícího nizozemských provincií. Od r. 1590 byl mj. také poručníkem pozdějšího císaře Ferdinanda II. Ačkoli bývá někdy historiky označován za „zeměpána“ země Dolní Rakousy, byl po celou dobu jen jejím regentem.

⁴⁶ Syn Kryštofa z Greiβu zu Wald, bratr Wolfdietricha a Sebastiana, podle všech indicií držitel statku Grafenschlag, se kterým se pojila i držba patronátu nad zdejší farností. V dopise arcivévody Matyáše Georgu Schwarzmannovi ze 12. června roku 1593 se o něm hovoří jako již o zemřelém. Srov. přílohu Ic)55.

⁴⁷ Skvrna, nečitelné, snad *wollte*.

⁴⁸ Nečitelné. Slovo přeškrtnuto.

⁴⁹ Táž Schwarzmannova dedukce, známá již z poznámek č. 31 a 39.

⁵⁰ Georg Ursylvanus.

⁵¹ Přeškrtnuto pomocné sloveso „werde“.

⁵² Melchior Khlesl.

*werde*⁵³ zur nachrichtung erindert werde. Od⁵⁴ halten e[ur] gh[naden] für besser unnd nachbarlicher, dass ermelter mein gh[nädiger] herr⁵⁵ ime h[errn] von Greissen gedachts erssten bevelchs erinndert unnd umb die volziehung desselben *anhalte*⁵⁶ bey ime *anhalte?*; will ichs ire[r] gh[naden] woll auch gehorsamblich anbringen. Jedoch ~~müge eur. gh. ex officia die solchen selbst wie obgemelte steet derehalben alles zu eur. gh[naden].~~⁵⁷

Interim aber wird meines ainfeltigen erachtens ain grosse notturff sein, *auf*⁵⁸ damit nicht er, von Greissen, den jeczigen predicanten weekh unnd ainen anndern nicht weniger sectischen dahin ordnet, des[en] eur gh[naden] mir durch schreiben auferlegten, auf das ich hinfür khainen sectischen predicanten alda einzuseczen gestatten wolte unnd mich derohalben auf mergemelten irer fürst[lichen] durch[laucht] etc.⁵⁹ bevelch wissen. Steet aber doch alles zu e[ur] gh[naden] ~~merern~~⁶⁰ gefallen unnd verordnung unnd bitte ~~dieselben~~⁶¹ gehorsamblich, ~~sy wollen~~⁶² eur gh[naden] wollen mir diese meine ainfeltige mainung vermelden nicht verargen.

Leczlichen erinder e[ur] gh[naden] ich, nachdem nechst verstrichenen⁶³ S. Petter unnd Pauls tag alhie jarmarckht gewest, das der h[err] Adam pfarrer alhie⁶⁴ dem Sebastian Praun auch bürger unnd puechfierrern⁶⁵ *alhie*⁶⁶ alda ain zimblische anzahl püecher, wie beiligende verzhaichnus⁶⁷ vermag, für ~~verbott~~ sectisch unnd ~~verbotten~~⁶⁸ auf offnen placz genomen unnd mir behendigt hat, umb welcher wider volgung, er Praun, ~~bey den~~⁶⁹ herrn pfarrern und mich zu etlich mallen starckh gebetten,

---

⁵³ Přeškrtnuta pasivní konstrukce „erinnert werde“, která se ovšem vzápětí objeví znovu na konci věty.

⁵⁴ Recte: oder.

⁵⁵ Wolf Rumpf.

⁵⁶ Přeškrtnuto sloveso „anhalte“.

⁵⁷ Vyškrtnuta celá nedokončená věta „jedoch müge eur. gh. ex officia die solchen selbst wie obgemelte steet derehalben alles zu eur. gh[naden].“

⁵⁸ Vyškrtnuto „auf“.

⁵⁹ Arcivévoda Arnošt.

⁶⁰ Přeškrtnuto „merern“.

⁶¹ Přeškrtnuto „dieselben“.

⁶² Přeškrtnuto sousloví „sy wollen“.

⁶³ Recte: verstrichenen.

⁶⁴ Jako pozn. č. 18.

⁶⁵ Recte: Bücherführer, tj. obchodník s knihami.

⁶⁶ Přeškrtnuto „alhie“.

⁶⁷ Recte: Verzeichnis.

⁶⁸ Další velmi osobitý vhléd do Schwarzmannova myšlení. Nejprve měl v úmyslu napsat „zakázané“ knihy, vzápětí toto konstatování dále „vylepšil“ na „sektářské a zakázané knihy“.

⁶⁹ Přeškrtnuto sousloví „bey den“.

wie er dann für nemblichen auch vill gedachten herrn brobsten⁷⁰ darumben angelant, mit verhaissen, das er [e]s nimer mer hieheer bringen wöll. Weil im [e]s aber herr brobst⁷¹ daheer auch h[err] pfarr unnd ich billichen gewaigert, hab e[ur] gh[naden] ichs erindern sollen,..

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, text]

..gehorsamblich umb bscheid bitt unndt, ob e[ur] gh[naden] ich die püechher zueschickhen, od[er] sy ime gegen was geldtstraff zu d[er] khirchen wied[er] geben soll. Er unnd sein weib haben auch nicht beicht unnd communiciert.

Thue dern mich zu Gott bevelhen.

Datumm Weitra, den ~~12~~⁷² 15. tag july, a[nno] [15]89sten.

---

^{70, 71} Georg Ursylvanus.

⁷² Číslice 12 přeškrtnuta, datum opraven na 15. července. Zajímavý doklad toho, že Schwarzmann měl přes svou neuvěřitelnou organizační schopnost přece jen tu a tam někdy problémy s orientací v kalendářním čase.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimonijních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

Ic) 55

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Arcivévoda Matyáš sděluje ve svém mandátu z 12. června 1593 bratrům Sebastianu a Wolfdietrichovi, rytířům von Greiß zu Wald, že přestože si jako dědici po zemřelém bratru Hansi Jakobovi nárokují nad farností Grafenschlag *ius patronatus*, není nadále přípustné, aby si přímo v budově grafenschlagské fary vydržovali proti vůli okolní katolické vrchnosti luterského zámeckého pastora. Své rozhodnutí zdůvodňuje tak, že grafenschlagští farníci jsou prý v první řadě *grundholdy* a *vogtholdy* katolíka Wolfa Rumpfa (kterému v místě navíc náleží i výkon poprav a *ius advocatiae* nad farností) a že tato výše vyjmenovaná patrimonijní práva mají větší váhu než patronátní právo pánů z Greißu. Tím však, že výše vyjmenovaným Rumpfovým právům dosud nebylo učiněno zadost, jsou dle arcivévodovy interpretace dosud zlehčována obě privilegia císaře Maxmiliána daná stavům (tj. koncese a asekurace), což prý pranýřoval již arcivévoda Arnošt. V závěru svého mandátu proto Matyáš bratrům z Greißu jménem svého bratra císaře Rudolfa II. s konečnou platností nařizuje, aby do čtyř neděl uvolnili faru v Grafenschlagu pro řádného katolického duchovního, neboť jinak jim bude odňato příslušné patronátní právo nad grafenschlagskou farností.

[zadní strana listu 2, tj. fol 2r, regest]

Abschrift,

Bevelchs an die gebrueder von Greiß zu Walt¹ unndt Gravenschlag.²

[přední strana listu 1, tj. fol 1v, text]

Mathias von Gottes genaden erczherczog zu Österreich, herczog zu Burgundt und Grau³ zu Tÿrol, etc.⁴

Getreue liebe, ir wist euch zu erindern, als vor disem weilendt eur bruder Hanns Jacob⁵ sich understandten, bey der pfar Gravenschlag, daran ir gleichwol lehensherrn seidt, die röm[isch] khay[serliche] m[ajest]ät^h aber unser genedigist geliebter herr unnd bruder unnd von deroweg jeczto ihrer m[ajestät] etc. gehaimber rath unnd obrister cammerer Wolf Rumpf freyher wissentlicher vogtherr ist, deme grundtboden, landtgericht unnd alle

---

¹ Wald, původně románský hrad, rytíři z Greißu přestavěný do renesanční podoby, dnes v držení rodiny Montfortů. Lokalita cca. 10 km jihovýchodně od St. Pölten.

² Grafenschlag, lokalita cca. 35 km jihovýchodně od Weitry.

³ Recte: Graf.

⁴ Ačkoli Matyáš užívá všech těchto titulů, zeměpánem v těchto krajích tehdy nebyl. I v Dolních Rakousích působil *de iure* až do 19. září roku 1609, kdy se mu dolnorakouští stavové po jeho příslibech konfesijní tolerance konečně uvolnili holdovat, toliko jako místodržící. G. REINGRABNER, *Als man um die Religion stritt... Reformation und Kaholische Erneuerung im Waldviertel 1500-1660*, Horn 2000, s. 162.

⁵ Výpověď „weilend ihr Bruder Hans Jakob“, vyzrazuje, že tento již nebyl mezi živými. Nárok patronátu nad farností Grafenschlag mohli tak vznášet již jen jeho bratři Wolfdietrich a Sebastian.

underthanen unnd pfarkhinder zuegeherig sein,⁶ ainen uncatholischen predicanten neuer religion aufzustellen und durch denselben zuwider der concession und der landtleuth revers,⁷ die bißhero catholisch erwaxne⁸ und dem Rumpfen zuegeherige pfarkhinder zu verführen,⁹ das unser auch freundlicher geliebter brueder herr Ernnt¹⁰ erczherzog zu Österreich zu eurn bruedern zum hegsten¹¹ verweisen unnd die abstellung auferlegt. Unnd obwol er, eur brueder, neben an sich ziehung eur personen, sich mit dem ius colationis¹² und auff ainen vertrag entschuldigen wellen, haben ime doch sein erz[herzog] Ernsten etc. den unfueg aus der..

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

..aller geistlicher güetter obrister lehens, vogt unnd schuczherr¹³ zu halten unnd die catholischen bey irem glauben und kirchen recht zu schieczen¹⁴ schuldig sein.

Seyet derhalben ir [?]¹⁵ dise neue ungebürliche anmassung unnd bißhero¹⁶ erczzaigten eingriff gancz billich in die straf, so in der religion concehssion¹⁷ begriffen gefallen, die iro ir röm[isch] khay[serliche] may[estät] lauter bevor halten.

Daneben sich hiemit erkhlern euch solche neuerung zuwider der

---

⁶ Zopakujme, co Matyáš sděluje o Wolfu Rumpfovi a o jeho patrimonijních a patronátních právech. Rumpf je „vogtherr, deme grundtboden, landtgericht unnd alle underthanen unnd pfarkhinder zuegeherig sein“, tj. Rumpf je fojtem (nad farností Grafenschlag), který v místě dále disponuje právy gruntovního pána, právem popravý a kterému zde také podléhají všichni poddaní a farníci.

⁷ „Concession und der landtleuth revers“. Matyáš má jistě na mysli tzv. náboženskou koncesi, tj. ústní příslibení konfesijní tolerance v Dolních Rakousích pro příslušníky stavu pánů a rytířů, které císař Maxmilián učinil 18. srpna 1568; a pak její písemné zaznamenání podepsané týměž císařem 14. ledna 1571, známé především jako tzv. religionsassekuration (tj. pojistka).

⁸ Recte: erwachsene.

⁹ Recte: zu verführern.

¹⁰ Arcivévoda Arnošt (III.), (*15. 7. 1553, †20. 2. 1595. Druhorozený syn Maxmiliána II. se po nezdařené kandidatuře na polský trůn v r. 1572 stal dolnorakouským místodržícím, kterým zůstal až do r. 1592, kdy byl španělským králem Filipem II. jmenován místodržícím nizozemských provincií. Od r. 1590 byl mj. také poručníkem pozdějšího císaře Ferdinanda II. Ačkoli bývá někdy historiky označován za „zeměpána“ země Dolní Rakousy, byl po celou dobu jen jejím regentem.

¹¹ Recte: höchsten.

¹² V širším smyslu jednoduše „patronát“. V užším slova smyslu toliko jedno z patronátních práv, tj. právo propůjčit obročí. Z lat. collatura, propůjčení.

¹³ Do této podoby se tedy u zeměpána vyvinula percepce patronátu. Zeměpán sám sebe nazíral jako „aller geistlicher guetter obrister lehens vogt unnd schuczherr“, tj. všech duchovních statků nejvyšší pán lenní, oberfojt a ochránce.

¹⁴ Recte: schützen.

¹⁵ Nejisté.

¹⁶ Recte: bisher. Tehdejší zakončení na –o, byla koncem 16. století velmi módní záležitostí.

¹⁷ Recte: concession.

concession zu *schmellerung der alten stiftungen und beschwer der catholischen landtleuth unnd irer underthanen hinfuero*¹⁸ *nit zugestatten, wie ir dan mit dem beniegt*¹⁹ *sein migt,*²⁰ *das die concession euch und den eurigen zu gnaden beschehen.*

*In irer khay[serlichen] m[ajestät] namen ernstlich bevelhendt, das ir bey verlust eurer lehensgerechtigkhait*²¹ *den zu Grafenschlag aufgestellten predicanten zum lengsten iner wier*²² *wochen von dato dis bevelchs überantwortung gewislichen abschaffet. Unnd die pfarr in massen vor jeder zeit gewesten, der stiftung und der pfarkhinder hergebrachten religion nach einem tauglichen catholischen priester, wie sich gebiert*²³ *unnd von alters gewesten, verleihet. Zum fal, des nit geschiecht..*

[přední strana listu 2, tj. fol 2v, text]

*..so haben wir bereits*²⁴ *verordnet und commissari von hof depudiert, die pfarr ainem catholischen prister zu verleihen, ine alda einzuseczen unnd die lehenschafft zu landtsfuerstlichen handen als mißbraucht unnd verwircht*²⁵ *zu nemen.*

Darnach ir euch zu richten unnd vor schaden zu huetten. Unnd ist es irer röm[ischen] khay[serlichen] may[estät] etc. entliche mainung.

Geben Wienn, des 12. juny, a[nno] [15]93.

[přední strana listu 2, tj. fol 2r, parafa]

Matthias

[přední strana listu 2, tj. fol. 2r, poznámka pod parafou]

*W[olf] Unverzagt*²⁶

Ad mandatum serenissimi d[omini] archiducis proprium Johann Airich

---

¹⁸ Jako pozn. č. 16.

¹⁹ Recte: begnügt.

²⁰ Recte: mögt.

²¹ Označení pro patronát.

²² Recte: vier.

²³ Recte: gebührt.

²⁴ Recte: bereits.

²⁵ Recte: verwirft.

²⁶ Nejisté.

Ic) 56

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Wolf Rumpf žádá jakožto držitel patronátu nad vitorazskou farností viceoficiála P. Adama Latoma (který tehdy namísto biskupa Leopolda V. vykonával správu dolnorakouských částí pasovské diecéze ve věcech in spiritualibus) o souhlasné stanovisko k zamýšlenému jmenování dosavadního vitorazského kaplana P. Bernharda Tineckhena za nového vitorazského faráře.

[zadní strana listu 2, tj. fol 2r, regest]

Formular ainer presentation.

[zadní strana listu 2, tj. fol 2r, tužkou v pravém rohu později připsána datace] **1602.**

[Přední strana listu 1, tj. fol 1v, text]

Dem hochwierdigisten durchleüchtigisten fürsten, unnd herrn, herrn Leoboldo, erzherzogen zu Österreich, herzogen zu Burgundt, Steir, Khärndtn, Crain, Wiertemberg, Graven zu Tyroll unnd Görz, bischoven zu Passaw etc.,¹ meinem genedigisten herrn.

Embeuth² ich + N. (name) ----³ meine gehorsambiste oder irer für[stlichen] dur[chlauch]t] viceofficiali herrn Adamo Latomo,⁴ der heilligen

---

¹ Leopold (V.) (1586 – 1632), mladší bratr císaře Ferdinanda II., který je v českém prostředí znám především svým dobrodružným tažením do Čech na podporu císaře Rudolfa II. v roce 1611 (tzv. vpádem pasovských), které mu snad mělo vynést českou královskou korunu. V roce 1598 se jako dvanáctiletý stal – pochopitelně bez řádného kněžského svěcení – titulárním pasovským biskupem, jako devatenáctiletý se v roce 1607 stal navíc také titulárním biskupem štrasburským. V roce 1609 jmenován prozatímním správcem julišsko-klevského vévodství. Roku 1625 zeměpánem v Tyrolsku, 1626 svatba s Klaudii Medici. Titulatura Leopolda jako rakouského arcivévody, vévody burgundského, štyrského, korutanského, etc. vychází ze staršího právního úzu, kdy jednotliví členové vládnoucího habsburského rodu měli právo být takto oslovováni, ačkoli via facti zeměpány v těchto zemích nebyli.

² Recte: entbiete. Dnes již jen zřídka užívané slovo užívané vždy spíše vyššími společenskými vrstvami.

³ Doplněno: *Wolff Rumpff[n] freyherr[n] etc.*

⁴ Adamus Latomus, viceoficiál dolnorakouských částí pasovské diecéze mezi roky „?-1601/2 a (jak se také dovídáme) současně i představený (probošt, děkan) probošství Kirnberg u Gamingu v Dolních Rakousích. K pozici viceoficiála lze pak říci toto. Pasovská diecéze byla pro svou rozlehlost rozčleněna na více částí (od 15. století se uvádějí čtyři; distrikt dolnorakouský, distrikt hornorakouský, distrikt bavorský a distrikt pod přímou správou pasovského biskupa) a pasovský biskup pak běžně jmenoval pro každou část svého zástupce, kterému delegoval řadu svých pravomocí. Tyto zástupce bychom dnes nazvali nejspíše generálními vikáři, v německém jazykovém prostoru se však tehdy užíval právě titul oficiál. Mezi roky 1581-1599 byl pak oficiálem dolnorakouského

schrift doctori unnd dechanten zu Khienberg, meine willige⁵ diennst zuvor. Unnd füege eur für[stlichen] durch[laucht] mich hiemit unndterthenigist zu vernemben, wie das die pfarr N. ---⁶ eur für[stlichen] dur[chlaucht] dioces unndterworffen, dern pfarr ich unnd meine erben rechte unnd füegliche lehenherrn sein, durch tödtlichen abgang des würdigen geistlichen herrn N. ----⁷ als gewesten pfarrern daselbst verledigt worden.

Wann dann auch der erhwirdig N. ---⁸ catholischer priester umb ermelte bishöffliche pfarr N. ----⁹ zu verleichen,¹⁰ diemüettig gebetten, so hab ich ime, weil er sich ain zeit hero in seinem geistlichen standt, leben, guetten priesterlichen wandel ganz exemplarisch in der heiligen catholischen lehr erbar, unnd aufrecht verhalten,¹¹ wie auch sonnsten von villen¹² mir seiner guetten qualiteten halber gerüembt worden, desto weniger mein pfarr zu verleichen¹³ bedenken getragen; verleich¹⁴ ime auch hiemit dieselb mit allen rechten unnd gerechtighaitten, fruchten unnd nützen, einlagen, in besster weiß unnd formb,¹⁵ wie solches von recht unnd

---

distriktu Melchior Khlesl, který se ovšem po jmenování biskupem Vídeňského Nového Města funkce oficiála vzdal. Pozice oficiála nebyla pak další téměř tři roky biskupem obsazena a správu distriktu připadla pro tato léta právě oficiálovu zástupci (tj. viceoficiálu) Adamu Latomovi. Dosavadní literatura mimochodem uvádí, že Latomus ukončil správu rakouského distriktu pasovské diecéze již r. 1601, srov. např. Heinrich Ludwig KRICK, *Das ehemalige Domstift Passau und die ehemaligen Kollegiatstifte des Bistums Passau. Chronologische Reihenfolgen ihrer Mitglieder von der Gründung der Stifte bis zu ihrer Aufhebung*, Passau 1602, s. 218; právě transkribovaný formulář vitorazského archivu ovšem posunuje jeho funkční období minimálně do r. 1602. Za toto upozornění děkuji současnému řediteli pasovského biskupského archivu Dr. Herbertu Wursterovi.

⁵ Pasáž podtržena jako v originále.

⁶ Doplněno nejprve: „*alhie zu Weitra*“. Tento text poté přeškrtnut a pozměněn na: *in d[er] stat Weitra*.

⁷ Doplněno: *Adamen Pezelto*.

⁸ Doplněno Herr Bernhart Dinegg (=Tinekkhen). Mezi r. 1600 – 1607 vitorazský farář, předtím krátce kaplan tamtéž. Od r. 1607 farář ve Waidhofenu an der Thaya, od r. 1609 zástupce děkana rozlehlého děkanátu vor dem Böhmerwalde, kam patřily mj. lokality Weitra, Gmünd, Grossschönau, Litschau, Heidenreichstein, Waidhofen an der Thaya, Raabs an der Thaya a Zwettl. Od r. 1614 proboštem v Eisgarn. R. 1620 uváděn také jako farář v Raabs an der Thaya. Zemřel 27. prosince 1620, pohřben je pod hlavním oltářem kostela ve Waidhofen an der Thaya. W. KATZENSCHLAGER, *Die Pfarre* (jako pozn. č. 1), s. 170. Transkribovaný formulář je ovšem datovaný k r. 1602 a nikoli k r. 1600, kdy Tineckhen prokazatelně převzal po abdikujícím Pezeltovi vitorazskou farnost. Z toho lze usuzovat, že vitorazská vrchnost se snažila teprve ex post vyřešit dosud prokazatelně nevyhovující juristickou stránku věci.

⁹ +*N(ame)* přeškrtnuto.

¹⁰ Recte: verleihen.

¹¹ Recte: aufrechtverhalten.

¹² Recte: vielen.

¹³ Recte: verleihen.

¹⁴ Jako pozn. č. 13.

¹⁵ Opakuji tuto velmi pěkné dobové vyjádření: „*mit allen rechten unnd gerchtighaitten, suechtn*

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

gewonhait wegen beschehen khann unnd mag, doch alles auf dise austruhentliche¹⁶ condition gesteldt, da er zuvor von eur für[stlichen] dur[chlaucht]¹⁷ oder derselben vicario in spiritualibus¹⁸ für tauglich erkhenndt unnd approbiert ..

[zadní strana listu 1, tj. fol 1r, text]

.. wirdt, wie alsdann demselben hiemit eur für[stlichen] dur[chlaucht] als ordinario wie ich sonnst de jure canonico gebüert, gehorsamist praesendiern unnd bitte, wellen disen N. die confirmation genedigist zuerthailen unnd fürderlich tam in spiritualibus quam temporalibus installiern zu lassen. Zu urkhundt hab ich dise praesentation mit meinem insigl unnd aigner hanttschrift verfertigt. Actum etc.

---

unnd nuczn, einlagen, in besster weiß unnd formb“, které znamená asi tolik, co „se všemi právy a spravedlnostmi, pohledávkami, užitky i vklady, v nejlepší stavu a formě“.

¹⁶ Recte: ausdrückliche.

¹⁷ Tj. Leopold (V.).

¹⁸ *Vicarius in spiritualibus*, tj. zástupce ve věcech duchovní správy. Míněn je Adam Latomus.

Ic) 57

Transkripce ostatních písemností Fasz. 218 (řazeno chronologicky)

Brilantní pojednání Melchiora Khlesla adresované vitorazským měšťanům, ve kterém Khlesl důrazně nabádá, aby v budoucnu přijímali tělo a krev Páně již jen *sub una*, jak se k tomu ostatně zavázali již dříve v reversu v roce 1587 (srov přílohu Ic) 17). Khlesl výslovně uvádí, že svůj list koncipuje na základě svých ve Weitře během rekatolizačních misí roku 1587 pronesených kázání. Ve svém pojednání Khlesl přesvědčuje, a to dokonce i s odkazem na Lutherovo dílo (!), že Kristus je přijímán celý a nerozdílný již v hostii a přijímání z kalicha již proto není nutné. Nevěří-li tomu dosud ve Weitře, je to ostudné. Khlesl dále vysvětluje, že sama církev Svatá, především proto, aby se odlišila od nejrůznějších heretických sekt, někdy dokonce sama přikazovala přijímat *sub utraque*, avšak nyní jí právě táž potřeba nutí trvat důsledném přijímání *sub una*.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, poznámka a regist]

Copi abschrift schreibens vom herrn Melchioren Glesl, administratorn zu der [Wiener] Neustat an N[ame] bürgermaister, richter unnd rath der statt Weitra etc. p[ropter] communion sub una specie.

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, u levého horního rohu v místě širokého okraje modré oválné razítka s textem: „* Schloss-Archiv * Weitra *“]

[přední strana listu 1, tj. fol. 1v, text]

Ersamb weiß, sonnders liebe freundt, euch sein mein vätterliche diemut zuvor. Mir khumbt sehr frembdt unnd beschwärllich für, das ir euch berüehmen unnd von mir außgeben solt, als hette ich euch die communion unndter baiden gestaldten ohn unndterschidt verwilliget, derhalb ir ehe sterben, als undter ainerlai gestaldt communiciern wolddt, welches eur fürgeben, wo dem also mir derhalben würde beschwärllich fallen, weill mir daran vor Gott unrecht geschäch. Unnd ir selbst wisst, das ich mich, als ich bei euch in december des [15]87^(en) jars gewesen, disfalls in eure beichtvätter, wir euch die selben in der beicht geschickt, werden, befinden, gezagen¹ haben, unnd öffentlich dises puncts halben nit erclären wellen.

Weill ich aber woll gewisst, das ir erst von der khezerei zu dem wahren glauben getretten, unnd also villeücht schwach sein, daheer den muth² betüerfften mecht, hab ich euch die articl des revers, sowoll in predigen, als auch in der conversation dermassen ausgeküert,³ das ir die selben mit eurem statsigell daraufden anndern decembris desselben 87^(en) jahrs mit wüerklicher empfangung des heilligen sacrament becrefftiget,

---

¹ Tj. gezögert.

² K. H. Huber radí číst „der mülch“.

³ Týž radí číst ausgefüert.

bestättiget unnd in allen puncten unnd clausulen angenumben habt. Auch auf solche eure bekhandtnus, welche euch ainem jedlichen insonderhait vermug meines bevelhs in der beicht fürgehalten worden, unnder kherzerey absolviert worden seit.

Daheer ich vor Gott unnd der welt unbillich beschuldigt wurde, weill ich von khainer anndern communion nie gehalten, als welche vermug eures revers administriert wierdt. So aber ir anderst communiciert unnd im herczen glaubt, als ir mit dem grundt bekhendt habt,..

[zadní strana listu 1, tj. fol. 1r, text]

..daran bin ich nit schuldig. Unnd werdet ir auf solchen fall als byders⁴ leuth eur ehr, aidt, pflicht, statt sigill erklärung, so ir sowoll gegen ir m[ajestät]t etc. als eurem genedigen herrn gethann, unnd das werkch selbst so darauf geschehen in zeit der nott, da euch destwegen zuegesprochen werden mächt, woll zu entschuldigen wissen.

Wan aber nicht allain mir mein ehr, sondern auch das hechste, nemblich mein gewissen, die selligkhait und khunfftige strenge verantwortung vor dem angesicht Gottes, daran gelegen, sah, ob ich nicht undterlassen sollen, euch vill mehr, weil ich sehe, das der teüfel euch also zuestürzet, zu der communion undter ainerley gestaldt vermahnen, unnd die selb also zu atministriern bei eurem geistlichen, aus denen nachvolgenden ursachen verordnen sollen.

Erstlichen, so bekhennet ir im erssten, andern, dritten unnd vierten articl des revers, das allain die heillig catholisch unnd römisch khirchen, die reht unnd ain pfeiller der warheit sei.

Item das alle der selben glaubensartikhil recht unnd an khainem khan gezweivelt werden.

Item das Christus ein heilligen sacrament des altars gancz volkhumentlich, sowoll undter ainerlay gestaldt allain, als baiden genossen werde, unnd sei zum ewigen leben die empfahung baiderali gestaldt nit nothwendig.

Wan aber an disem vill gelegen, das wir unsern glauben mit den werkhen beweisen, unnd wie wir Gott zur gerechtighait, als der heillig aposstel Paulus lehret, warhaftig glauben, alßo auch denselben mit dem munt, das ist in eüserlichen werkhen, zu der selligkhait bekennen müessen, ..

[přední strana listu 2, tj. fol. 2v, text]

.. so habt ir desto weniger bedenken zu machen. Ursach solchen eurem

---

⁴ Recte: „bidere“, tj. ehrenwerte.

glauben, das nämblich Christus sowoll unndter ainerlay gestaldt allain, als beeden empfangen werde, im werkh mit dem gebrauch ainerlay gestaldt zu beweisen, damit ir mit warheit nit khünnet beschuldiget werden, als hettet ir bisher annderst geredt, euch verreversiert unnd im herczen anderst gehalten.

Zum andern, so gebieth die heillig catholisch khirchen, welche ir gancz billich in eurem revers „ain grundtfest unnd so feiller der warheit“ nennet, unnd die nit irrn khan, das alle recht eyferige catholische cristen das heillig sacrament undter ainerlai gestaldt empfahen sollen. Ist nun Christus unnd der heillig geist in unnd bei seiner khirchen, wie ir bekhennet, was habt ir dann an der warheit zu zweivelln, oder was machet ir euch selbst für bedenken.

Zum dritten, ist am tag, das alle kheczzer vermug irer kheczerei unnd falchen lehr, sie sein nun hussiten, lutherische, calvinisten, tauffer, flacianner, zwinglianer, etc., ir sacrament in denen gestaldten brott unnd wein empfahen, unnd zu solcher empfangung anddere ire glaubens genossen persuadiern. Weill dan die communion unndter einerlai gestaldt ainen rechten catholischen Christen probiert unnd wegen solches brauchs von allen obberürten secten absundert, so erfordert es die noturff, euch mit disem brauch der communion von allen secten gancz unnd gar abzuschaiden.

Zum viertten, so haben wir bisher befunden, das dise baide gestaldtn ursach geben, das der maiste thaill unwierdig in dem communiciert, weill er vermaint, das undter der gestaldt des prots allain der leib ohne das bluet, unnd undter dem khelch..

[zadní strana listu 2, tj. fol. 2r, text]

..das bluet ohne den leib (welches ein erschröckliche unnd verdambliche gottslesterung ist) unnd also dise communion baidelai gestaldt Christi einsezung gleichförmiger als unndter ainerlay gestaldt sei (welches nit allein ain irthumb, sonndern die hechste verwierdigkhait deren, so es also empfahen ist), darumben wir verbunden, die ursach zu solchem greül billich aufzuheben, damit wir an sovilen verdambens nicht ursacher sein, sonndern solich greuliche irthumb aus den herczen der glaubigen mit würzln unnd stingln heraus reissen mechten.

Zum fünfften, hat die heillig allgemain catholisch khirchen ander empfangung dises heilligen sacraments alzeit ire gehorsambe schäffl merken unnd beczaichnen wellen, wie zu der zeit der manicheer ⁵ unnd

---

⁵ Tj. Manichejci, náboženská sekta ustavivší se ve 3. století.

priscillianisten⁶ so gelehret, das der wein vom teüfel erschaffen, geschehen, zu welcher zeit die h[eilige] khirchen allen catholicischen bevolhen, das sacrament unndter baiderali gestaldt zu nemben, damit die schaf mit den pöckchen, die rechtglaubigen mit den kheczern, khein gemeinschaftt haben, sonndern an solcher formb der communion solten erkchendt werden.

Weill nun wie hieoben vermelt worden, die formb baidere gestaldt alle kheczer gebrauchen, so ist ja billich, das die schäffel unnd die gehorsambe khinder der khirchen mit dem formb der communion ainnerlai gestaldt gleichesfals von den secten abgeschiden beczaichnet, unnd erkhennt werden.

Zum sechsten, so ist dises heillige sacrament ein rechte verbindung unnd verainigung Gottes unnd des menschen, ain vesstiges⁷ argument unnd zaihen göttlicher unnd menschlicher lieb, darumben Christus vor der einsezung seines heilligen sacraments von der lieb ain..

[přední strana listu 3, tj. fol. 3v, text]

..so statliche predig gethan, unnd Paulus der heilig apostell lautter von disem heilligen sacrament vermelt, wir sein allein leib, alle die wir einerley brot nissen.⁸ Weil aber dan geistlich unnd weltliche obrigkhait, der römisch khaiser, alle erczherczogen von Österreich, alle catholische fürssten, khunigreich, fürsstentumben unnd lande unnter ainerlay gestaldt communiciern, unnd mit solchen communion die ainhelligkhait des glaubens, recht schaffnen lieb und verbindtnus mit Gott ainczigen unnd vor der ganczen welt becrefftigen, so ist dan gancz billich, das auch ir, die ir euch für catholische außgebt unnd gehalten werdet, euch von diser ainhelligkhait nit absündert, sonndern glider dises lebendigen leibs nit allain verbleibt, sonndern auf gleiche weiß unnd formb, euren ainigen catholicischen glauben vor der ganczen welt becrefftiget, bestättiget unnd mit wortten unnd werkhenn euch disem allgemainen leib verainiget unnd accomodieret.

Zum sibenten, alle heilligen lehrer, martyrer, bekchenner unnd die gancz heilig catholisch khirchen, von zeit der apostell biß daher, haben mit gleichem ainhelligem herczen von disem heilligen sacrament des altars gelernt, gepredigt, glaubt unnd dasselb also geben unnd genossen, das unndter ainerlay gestaldt das gancze sacrament sei. Weill nun die schrifft unns lautter vermant, das wir auf die alte strassen sehen, nach den alten wegen unnd unnsrerer vor eltern, die es von iren eltern empfangen, wie auch

---

⁶ Tj. Priscilianisté, náboženská sekta ustavivší se ve 2. pol. 4. století.

⁷ Nejisté.

⁸ Recte: nutzen.

die lehrer unnd heillig khirchen fragen unnd bei verlierung der seellen seiligkhait den selben volgen sollen, so habt ir ja nit ursach, ein solche heillige ordnung zu difficultiern unnd eure ureltern mit eurem ungehorsamb unnd fürwiz übl zu urthailen.

[zadní strana listu 3, tj. fol. 3r, text]

Zum achten, was ist doch die beschwärnus, derentwegen ir euch vor dem communion ainerlay gestaldt entseczet? Ist, das ir glaubt, das Christus solche nit eingesezt, so thuet ir wider euren revers, darinnen ir euch vill anderst erclärt, unnd wider Gottes lehr ist, das Christus unnter ainerlay gestaldt nit volkhumentlich vorhanden unnd zum ewigen leben empfangen wierdt, so handelt ir abermall wider eurer revers, unnd khündt in solchen opinionen weeder zu ainer, noch baiden, gestalden zugelassen werden. Dan also steht geschriben. Wer Christum zerthailt, ist ain anticrisst. Glaubt ir aber wie ir solt. Was Christus lehret. (Joan: 4; Joan: 6)⁹ Ich bin das lebendig brott. Wer dasselb essen wierdt, der hat das leben, der wierdt ewig leben, der wierdt nit sterben ewiglich. Der wierdt den todt nit sehen ewiglich. Unnd das brot, das ich euch geben wier, ist mein laib, den ich geben wier[d] für die sündt der welt etc. Wie solches zum zehenten mall an disem ort erholt wierdt, so khünnet ir in auf solchen glauben khain erhebliches unnd christliches bedenken haben, warumben ir nicht unndter ainerlay gestaldt communiciern woldt, dan warumben gehen wir zum heiligen sacrament, als das wir Christum empfähen unnd das ewig leben erlangen mögen. So dan Christus unndter der gestaldt des brotts wie er selbst sagt, ist, unnd das ewig leben gibt, so khan dan khain christliches bedenken sein, die communion undter einerlay gestaldt abzuschlagen, unnd sich vill mehr der ganczen Christenhait zu verainigen.

Zum neünnten, so ist gewiß unnd richtig, das die formb unnd weiß zu communiciern weeder von uns catholischen, noch unnsern widersachern, der Augspurgerischen confehsion zuegethonen, für artikhl des glaubens, sonndern allain für ceremonien unnd mitteding (welche ..

[přední strana listu 4, tj. fol. 4v, text]

..darnach es die gelegenhait gibt, khünnen unnd mügen verändert werden, unbenumben der einsezung Christi, welche allain in empfahung seines leibs unnd bluets, unnd also seiner selbst, stehet) gehalten unnd glaubt wierdt. Wie dan vill ding in der einsezung Cristi geschehen sein, welche von baiden als mitlding unnd ceremonien nit gehalten werden, als das Christus das heillig sacrament nachdem abentmall eingesezt, zuvor seinen

---

⁹ Jan 4:14, Jan 6:35.

jungern die füeß gewaschen, unnd das sy solchen formb erhalten sollen, mit denen wortten bevolhen: wie ich euch die fueß gewaschen, also solt ir einander die füeß waschen. Hernach 12 unnd nit mer genomben, sich mit den selben zu tisch gesezt. Am tisch das brott gebrachen, den khelch gebenedeiet, den selben den am tisch siczenden aposstelln in die handt geben unnd bevolhen, das sy den khelch undter inen solten thailen.

Wie nun dise ceremonien, ob sy voll von Christo eingesezt unnd bevolhen worden, wan sy schon nit gebraucht werden, der einsezung Christi unnd seinem bevelch nit zuwider, oder unns, weill wirs unnderlaussen, schätlich, eben also khan khainem bedenklich sein, das sacrament unndter ainerlay gestaldt zu empfangen. Dan was ist für sündt, wan ain Chrisst unndter ainer kchleinen oder grossen hostien in wenig oder mehr gestaldt Christum empfäht? Ist dann Christus derhalben mehr oder weniger, die gnadt unnd frucht des h[eiligen] sacraments mehr oder weniger, die einsezung Cristi allain in essen unnd trinkhen, in brott unnd wein, unnd niht vill mehr in der niessung¹⁰ unnd empfangung Christi, unsers heilandts? Oder ist der bevelch Christi von der fueßwaschung, da er gesagt, ir solt einander die füeß waschen, nit Christi, oder ein gleicher verhanden, der sich auf die empfangung baidelrai gestaldt erstrekhet? Ist nun khainer verhanden, wie khainer nit ist, ..

[zadní strana listu 4, tj. fol. 4r, text]

..was anderstß, dann dises zweivels oder unnottwendigen disputation? Was führet ir euch, der khirchen zu volgen? Habt ir nie in Luthero gelesen, das soliche communion ain lautter ceremonien sey. So lasset euch eurem pfarrer das buech, so Luther von baiden gestalden geschriben unnd im sibentem thaill seiner büecher am 360 blat stehet also lauttentd lesen: khumbst du an ain ort, da man nur ain gestaldt gibt, so nimb nur ain gestaldt, wie wir sy thuen, gibt man baide gestaldt, so nimb baide unnd richte nichts sonnderlichs an, noch secze dich wider den hauffen. Unnd abermall am 397 blat hernach sagt er. Wan ain concilium baide gestaldt gebeut, soll man dem concilio zu trucz nur aine nemben, unnd ehe tausentmall sterben, als auf bevelh aines concily baide gestaldt empfangen.

Welches alles Luther nie gelehret. Soll die communion ainnerlay oder baidelrai gestaldt ein artikhl des glaubens unnd nit nur ain mittelding, so bei der heiligen khirchen disposition stehet, sein. Weill er aber woll gewist, das die formb, weiß unnd brauch zu communiciern allain ain ceremonien unnd also ein mittelding ist, so hat er zu trucz dem babst unnd der heiligen khirchen bei den sainen verschaffen wellen, undter ainerlai gestaldt zu

---

¹⁰ Recte: Nutzung.

communiciern, welches vill mehr aus gehorsamb wegen lieb, ainigkhait, gleichhait, unnd das wir rechte catholische cristen, so nit mer zweifflich sein, empfangen werden khan unndt soll.

Zum zehendten, des aber etliche aus euch so hart auf die einseczung Cristi dringen, unnd blos dieselb auf baide gestalden unnd sonnst nichts seczen, haben dieselb aus dem, was hie oben verstanden, sehr unrecht unnd über das zu gnüegen, von mir in der predig unnd conversation verstanden, das in dem werkch der einseczung Cristi zwen haubtpuncten oder pfeiller von Cristo sein eingesezt unnd darauf die gancze substanz der einsecung gegründet unnd gelänt worden.

[přední strana listu 5, tj. fol. 5v, text]

Der erste punct ist, die empfangung des leibs unnd bluets Christi. In disem punct sein alle rechte cristen, so geschikht unnd berait, hoch unnd nider, geistlich und weltlichstandts personen, interressiert, unnd niemandts davon ausgeschlossen.

Der ander punct aber gehet allain die geistlichen, welche die personen Cristi füeren, an, weill Christus alda im lezten nachtmall die prophnoczyung des heilligen propheten Davides erfüllen müessen, welche also lauttet. (Psal: 109) Du bist ain priesster nach ordnung unnd weiß Melchisedech. Was aber Melchisedech für ain priester gewesen, zaigt der puech von der erschaffung der welt khlar an (Gen: 14), das derselb brott unnd wein geopffert. Dise figur hat Cristus erfüllen müessen. (Math: 26, Marc: 14).¹¹ Daheer er allain seine zwölff apostell zu tisch sizen, unnd alle andere jünger sambt seiner h[eiligen] muetter verbleiben lassen, alda dankh gesagt, das brott genumben, gebrochen, geben unnd gesprochen: das ist mein leib. Desgleichen nach dem abentmall den khelch geseget, inen in die handt geben, mit dem bevelch: thailt den unndter euch, trinkhet alle daraus. Unnd das solches von den 12 geschehen, unnd dise zwelff angangen, seczet Marcus hernach dise wort: unnd sy haben alle daraus gedrunken. Welches alles, was sich verlossen, nit auf alle Cristen, sonndern allain so priesster sein, aigenlich gangen. Derowegen noch heutige tage aus disem fundament unnd unndterschied die layen, so nit priesster sein, über brott unnd wein nit den segen sprechen, dasselb nit prechen, nit raichen, den khelch nit austhailn, unnd ein ander in die hanndt geben. Gieng aber die einseczung in gmain alle an, unnd mahet zwischen denen priesstern, so am altar, alda sy die personn Christi nach ordnung..

[zadní strana listu 5, tj. fol. 5r, text]

---

¹¹ Mat. 26:26, Mark 14:22-23.

..unnd weiß Melchisedech führen, nit den unndterschied, so würden ja alle layen eben das thuen, was von den priesstern geschiecht, unnd zwischen den priesstern unnd inen, die wenigist unndterschied sein. Wie dann khain unndterschiedt, wan die priesster nicht meß lösen, unnd also die personn Christi nit füeren in der communion unnd niessung, zwischen inen unnd den layen ist. Weill alle rechte catholische briesster in der ganczen weitten weldt, wan sy allain communiciern unndter ainerlai gestaldt das heillig sacrament empfahen, allermassen solches auch am heilligen charfreitag, da jedweeder khirchen nur ain ainige meß leset, von allen priestern geschieht. Wer nun dises aus euch woll verstehet, der wierdt auf den eüssern buechstaben unnd vermainte einseczung Christi, wie es der böse feindt den christen unrecht einbildet, unnd fürtregt, nicht also tringen unnd eben auf die gestalden dieselb einseczung sambt dem ewigen leben unnd empfangung des heilligen sacraments seczen, sonndern vill mehr die khirchen hören unnd der gehorchen, weil dise nicht, wie der mensch, liegen unnd irren khan, sonndern ein grundtfest der warheit ewiglich verbleibt.

Ob nun woll vill ding unnd noch sovil argument mehten eingefürt werden, so hab ich es doch derhalben für ein unnotturft gehalten, weil ich waiß unnd versichert bin, das ir alles dises, so ir euch verreversiert unnd darüber das h[eilige] sacrament empfangen habt, gewißlichen glaubt, unnd als ehrliebende aidesleüth anderst im herczen nit seit, als ir vermüg desselben revers bekhent habt. Zudem bin ich mehr als versichert, das ir zu mir ain rechtes christliches unnd khindliches vertrauen habt, seczet unnd woll wisset, das ich mich zusambt euch in das ewige verderben mit meiner lehr unnd vermahnung nit füeren, eur unschuldiges bluete auf.

[přední strana listu 6, tj. fol. 6v, text]

..mein suell laden unnd muetwillig verdambt werden wolte, sonndern wie ich von herczen von Gott beger, nach disem leben in von angesicht zu angesicht anzusehen. Also auf khain andere weiß euch mit sambt mir in die rechte volkhumbene straß zu führen, gedenkhe. So will mir demnach khaines weegs gebüren, weitleuffig von diser materia zu tractiern unnd damit zu verstehen geben, als seczet ir ainiges mißvertrauen in mein lehr unnd personn, oder wäret aines so hartneckhigen herczens unbillich verstokht unnd ungehorsamb, das ir mir nit wellet glauben seczen. Derowegen ich allain euch als welche ich¹² in Christo geboren, threuherczig unnd vätterlich vermahn, das ir nach so langer zeit dermalln ainst gerechter volkhubener unnd sterkher werden, die starkhe guette speis für die milch nemben unnd in gehorsamb lieb unnd ainikhait zum ewigen leben

---

¹² Recte: ihr.

verharn, also der allgemainen khirchen gebet volg wolt.

Es haben sich ja vor wenig wochen vier ansehlicher herrschafften unnd also tausent personen der khirchen unnd mir vertraut, die alle undter ainerlai gestaldt das h[eilige] sacrament genumben.¹³ War dis nit ein ewiger spott, das ir, solang kchrankh unnd im spitall der unvolkhumenhait ligen, unnd euch die eusserliche gestalden (deren sich alle kheczer gebrauchen) all solang belieben, die milch niessen,¹⁴ euch aber, dise erstgeborne christen in der volkhumenhait vorlauffen unnd furziehen lassen solt? Das sei weid von euch, das irs thuet, unnd von mir, das ichs von euch gedenkchen woldt, sondern vill mehr hoffe ich, ir werdet ieczundt zu den heiligem Osstern im werkh erczaigen, das mein vermanung unnd bitten bei euch fruht geschafft unnd ir rechte voll-..

[zadní strana listu 6, tj. fol. 6r, text]

..khubene chrissten, also in d[er] catholischen ~~religion~~ communion der ganczen khirchen gleichformig worden seit, welches alles euch die heilig dreivalentigkhait, Gott vatter, sun unnd heilliger geisst genedigelig verleichen welle. Amen.

*Datum Wienn, den 27. tag febr[uari], a[nno]1600ten.
eur guetwilliger M[elchior] Khlesl.*

---

¹³ Zajímavá informace o tom, že před několika málo týdny se nechalo Khleslem rekatolizovat více než tisíc osob na čtyřech významných panstvích a že tyto osoby již od počátku přijímaly *sub una*.

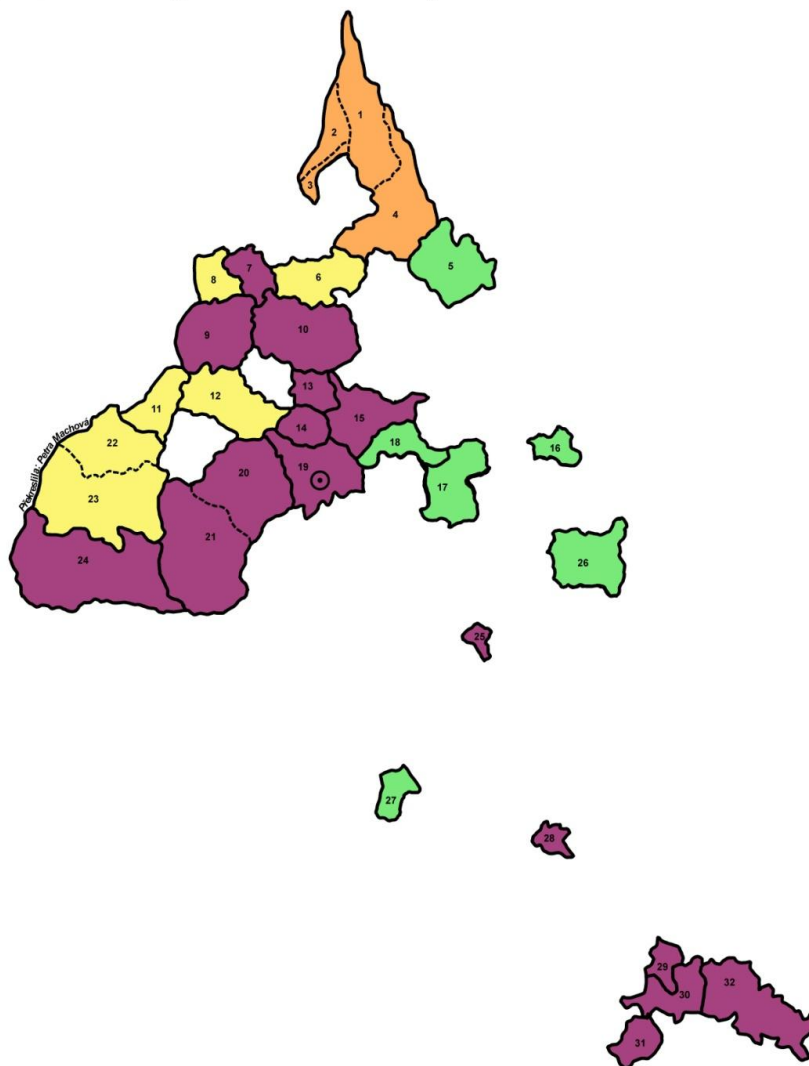
¹⁴ Tj. nutzen.

II) MAPOVÉ PŘÍLOHY

IIa) Panství Weitra – GRUNDOBRIGKEIT (okolo r. 1590)

Jedno z možných „ideálních panství“ Weitra

- Nad všemi zdejšími "holden"
- Nad všemi zdejšími "holden" s výjimkou zde stojících svobodnických dvorů (gruntů) a zemanských tvrzí
- Pouze nad částí zdejších "holden" (alespoň nad více než 1/4 zde žijících "holden")
- Grundobrigkeit na méně než 1/4 žijících "holden"

Legenda:

Obrázek ukazuje rozsah vitorazského „grundobrigkeit“ přibližně k roku 1590. Při sestavování jsem vycházel z rozboru vitorazského urbáře z r. 1585 z pera H. Knittlera (Beiträge zur Geschichte der Herrschaft Weitra von 1581 bis 1755 (disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1965, s. 26–29). Čárkovaná čára uvádí přibližný rozsah tehdejšího ideálního vitorazského vogtherrschaft. Červeně jsou podbarveny jen ty vsi, ve kterých byla vitorazská vrchnost pro všechny zdejší osedlé jedinou gruntovní vrchností. Žlutě jsou pak podbarveny ostatní lokality, ve kterých si vitorazská vrchnost nárokovala jen část zde žijících osob z titulu grundobrigkeit. Jen část ze žlutě podbarvených lokalit byla však klasickými „dílčími vesnicemi“, tj. lokalitami, ve kterých uplatňovalo svá práva tzv. „grundobrigkeit“ více vrchností najednou. V některých lokalitách bychom totiž jinou než vitorazskou „grundobrigkeit“ nenalezli, avšak kromě nich zde pobývali i svobodníci, které ke klasickým „grundholden“ počítat nelze.

1. Beinhöfen/„na Německým“: byly k r. cca. 1590 vedeny vitorazskou vrchností jako místní část vsi Erdweiß/Nové Vsi nad Lužnicí (v urbáři z roku cca. 1499, a také v urbáři z r. 1635 jsou naopak vedeny jako samostatná lokalita)
2. Tannenbruck/Trpnouze: k r. cca. 1590 neexistovala, její katastr vznikl vydělením ze vsi Erdweiß až v polovině 18. století, právě tak, jako se již před polovinou století 17. definitivně vydělila od Nové Vsi lokalita Beinhöfen.
3. Sophienwald/Žofinka: k r. cca. 1590 ještě neexistovala, doložena je po r. 1680.
4. Erdweiß/Nová Ves nad Lužnicí: podle Knittlerova rozboru urbáře panství Weitra z r. 1585 zde žilo (včetně osob přebývajících v tehdy místní části Beinhöfen) 25 vitorazských grundholden.
5. Böhmzeil/Česká Cejle: Knittler ve svém rozboru urbáře panství Weitra z r. 1585 uvádí 9 vitorazských grundholden.
6. Höhenberg: podle rozboru urbáře panství Weitra 1585 zde žilo 21 vitorazských grundholden a 4 svobodníci/dvořáci?
7. Reinpolz: podle téhož rozboru urbáře zde přebývalo 12 vitorazských grundholden.
8. Pyhrabruck: podle citovaného Knittlerova rozboru urbáře panství Weitra z r. 1585 se zde nacházelo 17 vitorazských grundholden a 2 svobodníci.
9. Heinrichs: týž rozbor urbáře uvádí celkem 16 vitorazských grundholden.
10. Lembach (dnes rozdělený na Oberlembach a Unterlembach): týž Knittlerův rozbor urbáře uvádí 12 vitorazských grundholden.
11. Harbach: týž rozbor urbáře uvádí 16 vitorazských grundholden a jednoho svobodníka/dvořáka?
12. Reinprechts: týž rozbor urbáře uvádí 24 vitorazských grundholden a jednoho svobodníka/dvořáka?

13. Unserfrau: týž rozbor urbáře uvádí 9 vitorazských grundholden.
14. Brühl: týž rozbor uvádí 6 vitorazských grundholden.
15. Altweitra: v témže rozboru urbáře uvedena společně s Oberhörmanns (části dnešní obce Hörmanns). Urbář uvádí pro Altweitru-Oberhörmanns celkem 8 vitorazských grundholden.
16. Grünbach: týž rozbor uvádí jednoho vitorazského grundholde.
17. Wolfgers: týž rozbor uvádí celkem 2 vitorazské grundholden.
18. Ulrichs: Knittlerův rozbor panství Weitra z r. 1585 uvádí pro Ulrichs celkem jednoho vitorazského grundholde.
19. Spolu s předměstím Ledertal se ve Weitře nacházelo 171 domů (134 Weitra, 37 Ledertal). Celkem z 5 domů byly odváděny úroky vitorazskému městskému špitálu, 2 domy platily na panství Engelstein, 16 na faru do Weitry. Jeden dům vlastnila navíc svobodná paní von Sonderndorf, držitelka panství Kirchberg am Walde.
20. – 21. St. Martin a Langfeld. Původně asi jedna velká lokalita nazývaná Lainsitz s roztroušenou zástavbou, ze které se později vydělily St. Martin a Langfeld. V urbáři z r. 1585 je pod označením St. Martin míněna ovšem zástavba v okolí chrámu sv. Martina, ostatní je ještě stále ještě uváděno pod označením (Ober)Lainsitz. V lokalitě se celkem nacházelo 104 vitorazských grundholden.
22. Lauterbach: týž rozbor uvádí 22 vitorazských grundholden a jednoho svobodníka/dvořáka?
23. Hirschenwies: k r. 1590 neexistovala, teprve v průběhu 17. století se vydělila z Lauterbachu. Urbář z r. 1585 zaznamenává ovšem tzv. Hirschenhof, tj. osamocený dvorec, na kterém přebývali celkem dva vitorazští grundholden.
24. Harmanschlag: týž rozbor uvádí nejednotně 25 či 26 vitorazských grundholden.
25. Zweres: týž rozbor uvádí jednoho vitorazského grundholde.
26. Schweigers: týž rozbor uvádí jednoho vitorazského grundholde.
27. Groß Gerungs: týž rozbor uvádí 6 vitorazských grundholden.
28. Hörweix: týž rozbor uvádí celkem čtyři grundholden panství Weitra.
29. Wielands bei Grafenschlag: týž Knittlerův rozbor uvádí celkem 9 vitorazských grundholden.
30. Nondorf: okolo r. 1590 zde žil maximálně jeden vitorazský grundholde.
31. Aschen: Knittlerův rozbor uvádí celkem 15 vitorazských grundholden
32. Grafenschlag: Knittlerův rozbor uvádí celkem 45 vitorazských grundholden.

I Ib) Panství Weitra – VOGTHERRSCHAFT/VOGTOBRIGKEIT

Jedno z možných „ideálních panství“ Weitra

 Lokality spoluutvářející vitorazské vogtherrschaft/ vogtobrigkeit

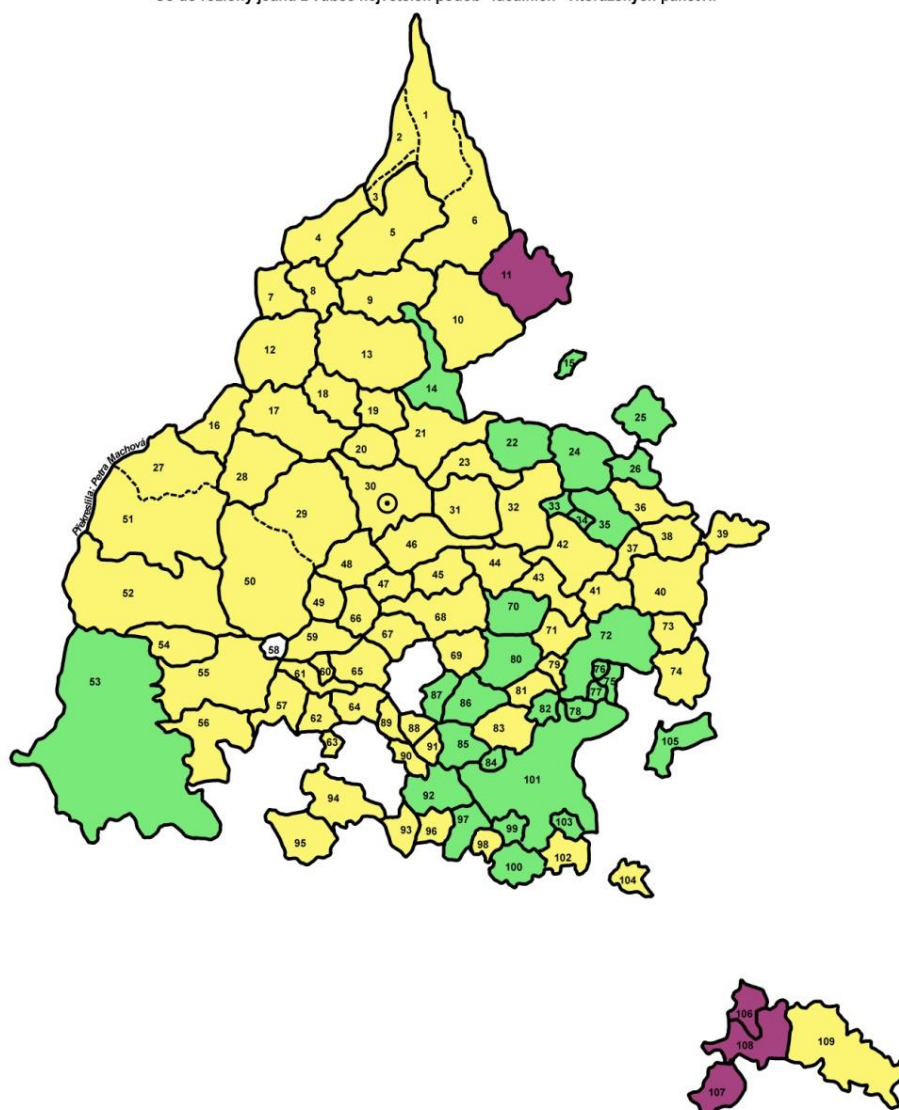
 Jen forstservitut (tj. forstobrigkeit) panství Weitra

Průmětem tohoto typu "panství" vzniká jedno z možných "ideálních panství"
zahrnující více než 100 lokalit

 Pouze grundobrigkeit panství Weitra

Připočteme-li k těmto lokalitám i vsi Böhmeizil/Českou Cejli, Nonndorf a Wielands bei Grafenschlag, které spoluutvářely další paralelní vitorazské panství - grundobrigkeit, získáme (průmětem vogtobrigkeit, forstobrigkeit a právě grundobrigkeit) jednu z podob "ideálního" vitorazského panství.

Co do rozlohy jednu z vůbec největších podob "ideálních" vitorazských panství.

Legenda:

Obrázek ukazuje především rozsah vitorazského „vogtherrschaft/vogtobrigkeit“ přibližně k roku 1590 (podbarveno žlutě). Při sestavování jsem vycházel z rozboru vitorazského urbáře z r. 1585 z pera Herberta Knittlera (*Beiträge zur Geschichte der Herrschaft Weitra von 1581 bis 1755* (= disertační práce, Philosophische Fakultät der Universität Wien), Wien 1965, s. 26-29.), který jsem ovšem na základě dalších v příslušných poznámkách pod čarou citovaných pramenů revidoval v případě lokalit Eichberg, Hörmans, Nakolice a Vyšné. Podoba katastrů jednotlivých vsí je převzata z mapových příloh vytvořených Heinrichem Weiglem podle katastrálních plánů z roku 1820 a zařazených do sedmého svazku *Das Waldviertel* (*Das Waldviertel*, Bd. 7 (Geschichte), Horn 1937, Přílohy.), avšak zde je nutné zdůraznit dvojí: 1.) zakreslená podoba obecního katastru pochází pochopitelně z pozdějšího období a neodpovídá tedy situaci kolem r. 1590. 2.) Podoba katastrů neodpovídá ani stávajícímu členění, neboť řada v roce 1820 ještě samostatných lokalit byla později sloučena ve větší celky.

Zeleně jsou podbarveny ty lokality, ve kterých si vitorazská vrchnost nárokovala také tzv. „forstservitut“, tj. představovala pro zdejší obyvatelstvo tzv. „forstobrigkeit“. Není ovšem vyloučeno, že v některých zeleně podbarvených lokalitách odváděla část zde žijících osob „forstservitut“ i jiné než pouze vitorazské vrchnosti. Připomínám také, že zatímco v některých zeleně zvýrazněných lokalitách pobývaly především osoby, pro které povinnosti na Weitru představovaly zátěž skutečně minimální či formální (= tyto osoby byly mnohem tíživějšími gruntovními a fojtskými vazbami připoutány k jiným vrchnostem), byly v jiných lokalitách pocítovány povinnosti na Weitru jako zátěž významná. Tak tomu bylo zpravidla v teprve později kolonizovaných lesních lokalitách patřících panství Weitra, kde vitorazská vrchnost nepohlížela na zdejší osedlé jako na klasické „grundholden“ či „vogtholden“ (tj. na poddané patřící k vitorazské grundobrigketi či k vitorazské vogtobrigkeit) jen proto, že tyto osoby nedržely rustikál, ale tzv. dominikál. A byť se postavení těchto osob od postavení jiných vitorazských „grundholden“ a „vogtholden“ ve skutečnosti neodlišovalo, písemné prameny je striktně klasifikují jinak, tj. jako osoby povinnované toliko lesní službou neboli tzv. forstservitut. Jinými slovy, i když jsou tedy všechny lokality spadající k vitorazskému „forstobrigkeit“ jednotně podbarveny zeleně, nebyla pozice a povinnosti „lesních poddaných“ v žádném případě stejná.

Doplníme-li do průmětu dvou výše uvedených vitorazských paralelních panství (tj. vogtherrschaft/vogtobrigkeit a „forstobrigkeit/forstservitut“) tři další lokality, jejichž obyvatelstvo si vitorazská vrchnost nárokovala pouze z pozice tzv. „grundobrigkeit“, obdržíme co do rozlohy jednu z vůbec největších možných podob „ideálního“ panství Weitra.

1. Beinhöfen/“na Německým“: byly k r. cca. 1590 stále ještě vedeny jen jako místní část vsi Erdweiß/Nové Vsi nad Lužnicí.
2. Tannenbruck/Trpnouze: k r. cca. 1590 neexistovala, její katastr vznikl vydělením ze vsi Erdweiß až v polovině 18. století právě tak, jako se již před polovinou 17. století vydělila od Nové Vsi lokalita Beinhöfen.
3. Thiergarten/Obora + Sophienwald/Žofina Huť: k r. cca. 1590 obě lokality ještě neexistovaly. Thiergarten je doložena k r. 1704, Sophienwald se zdejší sklářskou hutí byla založena po r. 1670.
4. Naglitz/Nakolice: ves v urbáři panství Weitra z r. 1585 neuvedena. Přesto jí zakresluje, neboť z agendy fasz. 218 získáváme informaci o tom, že i tato lokalita tvořila součást vitorazského vogtobrigkeit. (Srov. přílohu Ic) 16)
5. Weissenbach/Vyšné: platí totéž co pro Nakolice.
6. Erdweiß/Nová Ves nad Lužnicí: podle Knittlerova rozboru urbáře panství Weitra z r. 1585 zde žilo (tj. včetně místní části Beinhöfen) 25 vitorazských grundholden a vogtholden.
7. Pyhrbruck: podle citovaného Knittlerova rozboru urbáře panství Weitra z r. 1585 se zde nacházelo 17 grundholden/vogtholden a dva svobodníci (též vogtholden panství Weitra).
8. Reinpolz: podle téhož rozboru urbáře zde přebývalo 12 vitorazských grundholden/vogtholden a 7 dalších vitorazských vogtholden patřících jako grundholden farnostem Unserfrau a Weitra
9. Höhenberg: podle rozboru urbáře panství Weitra 1585 zde žilo 25 vitorazských vogtholden (21 grundholden a 4 svobodníci/dvořáci?).
10. Wielands/Velenice: podle téhož rozboru urbáře zde žilo 28 vitorazských vogtholden (grundholden vitorazského městského špitálu).
11. Böhmzeil/Česká Cejle: týž rozbor urbáře uvádí 9 vitorazských grundholden z celkem asi 37 osedlých (údaj o 37 osedlých pochází z r. 1704. (Srov. pozn. č. 169 v části I)
12. Heinrichs: týž rozbor urbáře uvádí celkem 31 vitorazských vogtholden (z toho 16 vitorazských grundholden, 14 grundholden panství Engelstein, jeden svobodník/dvořák?).
13. Lembach (dnes rozdělený na Oberlembach a Unterlembach): týž Knittlerův rozbor urbáře uvádí 45 vitorazských vogtholden (z toho 12 vitorazských grundholden, 10 grundholden statku Wasen, jeden grundholde fary Waidhofen, jeden grundholde panství Kirchberg am Walde, 4 grundholden statku Wielands, 11 grundholden statku Reinpolz, jeden grundholde fary Großschönau, jeden grundholde statku Moidrams, jeden grundholde fary Weitra).
14. Eichberg: Knittlerův rozbor lokalitu neuvádí, v rekatolizační agendě panství Weitra lze ovšem nalézt úvahy o tom, zda nerekatolizovat také vitorazské vogtholden z Eichberg. (Srov. přílohu Ic) 16)
15. Haid: Knittlerův rozbor udává 10 zde žijících osob povinnovaných tzv. forstservitut.

16. Harbach: týž rozbor urbáře uvádí 17 vitorazských vogtholden (16 vitorazských grundholden, jeden svobodník/dvořák?).
17. Reinprechts: týž rozbor urbáře uvádí 25 vitorazských vogtholden (24 vitorazských grundholden, jeden svobodník/dvořák?).
18. Schaggges: týž rozbor urbáře uvádí 22 vitorazských vogtholden (13 grundholden panství Engelstein, 7 grundholden vitorazského mariánského bratrstva Unser lieben Frauen, dva grundholden vitorazského městského špitálu).
19. Unserfrau: týž rozbor urbáře uvádí 24 vitorazských vogtholden (9 vitorazských grundholden, dva grundholden statku Moidrams, 6 grundholden panství Engelstein, 6 grundholden fary Weitra, jeden grundholde vitorazského mariánského bratrstva Unser lieben Frauen).
20. Brühl: týž rozbor uvádí 13 vitorazských vogtholden (6 vitorazských grundholden, jeden svobodník/dvořák?, 4 grundholden fary Weitra, dva grundholden svob. pána Schobera?).
21. Altweitra: v témže rozboru urbáře uvedena společně s Oberhörmanns (částí dnešní obce Hörmanns): týž urbář uvádí pro Altweitru (+ Oberhörmanns) 30 vitorazských vogtholden (8 vitorazských grundholden, jeden svobodník/dvořák?, 4 grundholde statku Moidrams, 5 grundholden fary Weitra, 7 grundholden vitorazského mariánského bratrstva Unser lieben Frauen, jeden grundholde vitorazského městského špitálu, jeden grundholde fary Gmünd, 3 grundholden panství Gmünd).
22. Hörmanns: srov. č. 21.
23. Ulrichs: Ulrichs: Urbář panství Weitra z r. 1585 uvádí pro Ulrichs celkem 17 vitorazských vogtholden (dva vitorazští grundholden, jeden svobodník/dvořák?, 3 grundholden kaple St. Wolfgang, jeden grundholde vitorazského městského špitálu, jeden grundholde farnosti Weitra, 6 grundholden statku Wasen, 3 grundholden panství Engelstein).
24. (Groß) Neusiedl: Knittler uvádí odvod tzv. „forstservitut“ z této lokality na Weitru, avšak bez udání počtu osob. Tyto osoby si jako tzv. grundholden nárokoval klášter Imbach. Je ovšem možné, že na mysli má Neusiedl u Jagenbach (č. 75).
25. Höbarten: Knittler uvádí odvod tzv. „forstservitut“ z této lokality na Weitru, avšak bez udání počtu osob. Panství Hirschbach si pak dle téhož vitorazského urbáře nárokovalo tyto osoby z titulu dorfobrigkeit/ortsobrigkeit.
26. Grünbach: týž Knittlerův rozbor uvádí jediného vitorazského gruntovního poddaného.
27. Lauterbach: týž rozbor uvádí 23 vitorazských vogtholden (22 vitorazských grundholden, jeden svobodník/dvořák?).
28. Wultschau: týž rozbor uvádí 20 vitorazských vogtholden (20 grundholden vitorazského městského špitálu).
29. Langfeld: srov. č. 50.
30. město Weitra, po zapojení původního zeměpanského města a jeho burgfriedu do struktur panství se vitorazské vogtherrschaft rozprostřelo i zde, byť si Weitra stále ještě podržela mnohé ze své původní samosprávy. Spolu s předměstím Ledertal se ve Weitře nacházelo

171 domů (134 Weitra, 37 Ledertal). Celkem z 5 domů byly odváděny úroky vitorazskému městskému špitálu, dva domy platily na panství Engelstein, 16 na faru do Weitry. Jeden dům vlastnila navíc svobodná paní von Sonderndorf, držitelka panství Kirchberg am Walde.

31. Wetzles: týž rozbor uvádí 12 vitorazských vogtholden (7 grundholden panství Engelstein, jeden grundholde statku Moidrams, dva grundholden vitorazského městského špitálu, dva grundholden Khornparnů).
32. Wolfgers: týž urbář uvádí celkem 30 vitorazských vogtholden (dva vitorazské grundholden, 17 grundholden klášterství Imbach, 10 grundholden panství Rappottenstein, 1 statku Hirsbach).
33. Zehenthöf: týž urbář uvádí celkem 5 vogtholden, (4 grundholden panství Engelstein, jeden grundholde panství Moidrams).
34. Reinbolden (Reinboltern): týž urbář uvádí 6 osob povinnovaných vitorazskému panství tzv. forstservitut.
35. Reichenpach: týž urbář uvádí celkem 22 osob povinnovaných vitorazskému panství tzv. forstservitut.
36. Streitbach: týž rozbor uvádí dva vitorazské vogtholden (dva grundholden vitorazského městského špitálu).
37. Meinhartsschlag: týž rozbor uvádí 7 vitorazských vogtholden, které si současně jako tzv. grundholden nárokoval vitorazský farář.
38. Mannshalm: týž rozbor uvádí pro zdejší ves dva vitorazské vogtholden, současně grundholden kláštera Imbach.
39. Salingstadt: týž rozbor uvádí souhrnně tři vitorazské vogtholden, patřící jako grundholden farnostem Sallingstadt a Weitra.
40. Schweigers: týž rozbor uvádí jednoho vitorazského grundholde, 5 vitorazských vogtholde a celkem 15 osob povinnovaných na Weitru tzv. forstservitut.
41. Schwarzenbach: rozbor uvádí celkem 10 vitorazských vogtholden (10 grundholden johanitské komendy Mailberg).
42. Siebenlinden: celkem 5 vitorazských vogtholden (4 grundholden farnosti Weitra, jeden grundholde vitorazského městského špitálu).
43. Vierlings: celkem 6 vitorazských vogtholden (6 grundholden farnosti Weitra).
44. Wörnharts: týž rozbor uvádí celkem 10 vitorazských vogtholden (9 grundholden vitorazského městského mariánského bratrstva Unser lieben Frauen, jeden grundholde panství Engelstein).
45. Mistelbach: týž rozbor uvádí celkem 20 vitorazských vogtholden (19 grundholden klášterství Imbach, jeden grundholde farnosti Großschönau).
46. Spital bei Weitra: týž rozbor uvádí 36 vitorazských vogtholden (36 grundholden johanitské komendy Mailberg).

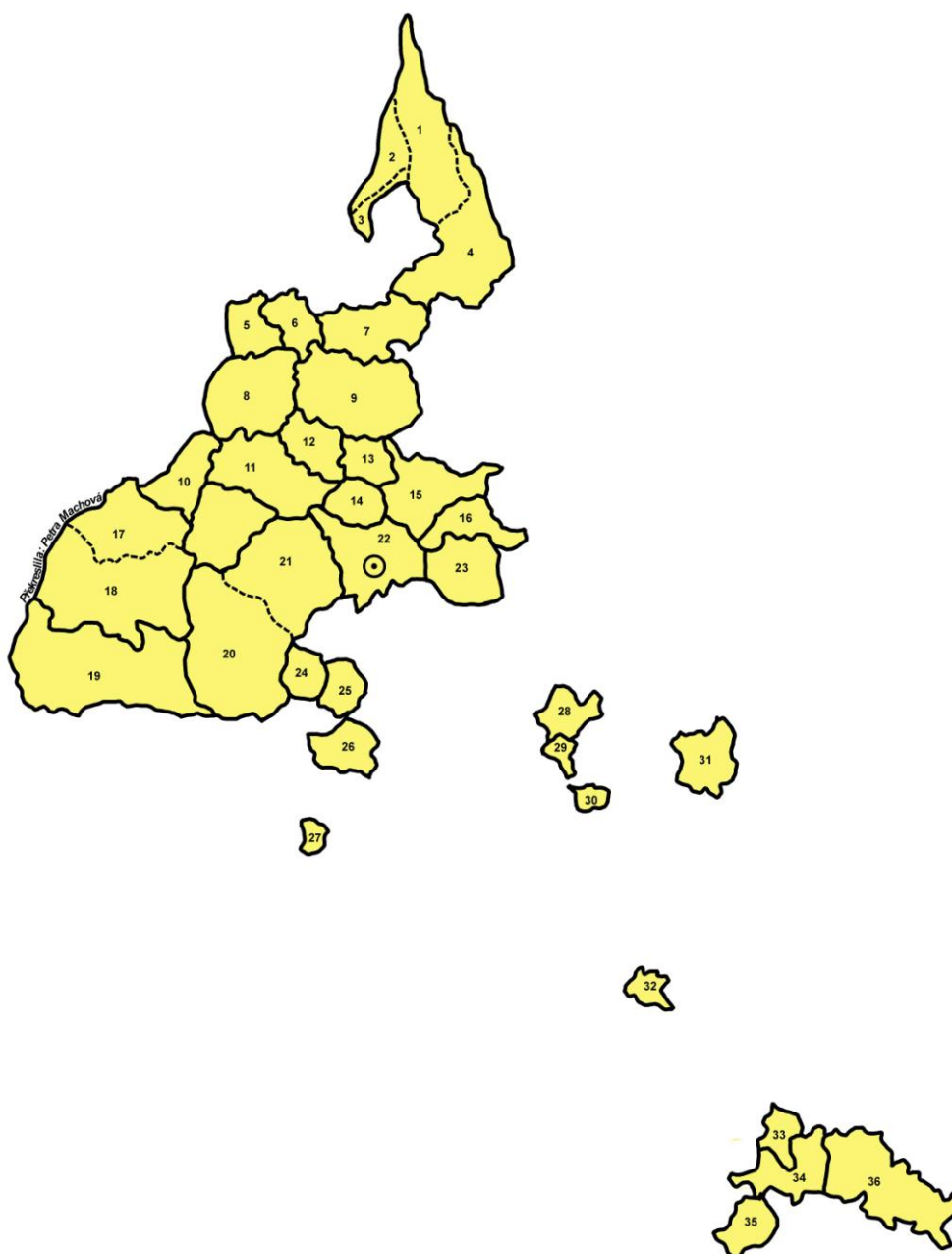
47. Oberwindhag: týž rozbor uvádí celkem 10 vitorazských vogtholden (10 grundholden klášterství Zwettl).
48. St. Wolfgang (původně Pfaffenschlag): týž Knittlerův rozbor vitorazského urbáře z r. 1585 uvádí 22 vitorazských vogtholden (21 grundholden panství Engelstein, jednoho grundholde vitorazského městského mariánského bratrstva Unser lieben Frauen).
49. Sulz: týž rozbor uvádí 13 vitorazských vogtholden (13 grundholden vitorazského městského špitálu).
50. St. Martin a Langfeld: Původně jedna velká lokalita nazývaná Lainsitz s roztroušenou zástavbou, ze které se později vydělily St. Martin a Langfeld. V urbáři z r. 1585 je pod označením St. Martin míněna ovšem zástavba v okolí chrámu sv. Martina, ostatní je ještě stále ještě uváděno pod označením (Ober)Lainsitz. V lokalitě se celkem nacházelo 119 vitorazských vogtholden (z toho 104 vitorazských grundholden, 4 svobodníci/dvořáci?, 3 grundholden statku Moidrams, dva grundholden mariánského bratrstva Unser lieben Frauen, dva grundholden fary Weitra, 3 grundholden statku Thumeritz, jeden grundholde vitorazského městského špitálu).
51. Hirschenwies: k r. 1590 neexistovala, teprve v průběhu 17. století se vydělila z Lauterbachu.
52. Harmanschlag: týž Knittlerův rozbor uvádí nejednotně 25 či 26 vitorazských grundholden, jednoho grundholde fary Harmanschlag a jednoho či dva svobodníky/dvořáky? Všechny tyto osoby náležely vitorazskému vogtherrschaft.
53. Karlstift: lokalita k r. cca. 1590 neexistovala, teprve v 18. století bylo toto území kolonizováno tehdejšími držiteli panství Großpertholz.
54. Angelbach: Knittlerův rozbor vitorazského urbáře z r. 1585 uvádí celkem 7 vitorazských vogtholden (7 grundholden panství Rappottenstein).
55. Groß Pertholz: rozbor uvádí 15 vitorazských vogtholden (15 grundholden panství Rappottenstein).
56. Reichenau am Freiwalde (dříve Reichenau): týž rozbor uvádí 3 vitorazské vogtholden (3 grundholden panství Rappottenstein).
57. Weikerschlag: týž rozbor uvádí 2 vitorazské vogtholden (dva grundholden panství Rappottenstein).
58. Steinbach: lokalita poprvé doložena r. 1346, centrum samostatného rytířského statku, spojeného od r. 1464 s panstvím Rappottenstein. Ve vitorazském urbáři není Steinbach uveden. Přesto je velmi málo pravděpodobné, že by zdejší lokalita nepodléhala vitorazskému vogtherrschaft. Představovala by totiž ojedinělou a osamocenou enklávu podobného typu přibližně uprostřed vitorazského dominia.
59. Mühlbach: Knittlerův rozbor uvádí 22 vitorazských vogtholden (22 grundholden panství Engelstein).
60. Seifritz: týž rozbor uvádí 4 vitorazské vogtholden (4 grundholden klášterství Lambach).

61. Abschlag: týž rozbor uvádí 12 vitorazských vogtholden (12 grundholden klášterství Lambach).
62. Münzbach: týž rozbor uvádí 4 vitorazské vogtholden (4 grundholden klášterství Lambach).
63. Stierberg: týž rozbor uvádí 10 vitorazských vogtholden (10 grundholden fary Großschönau).
64. Nonndorf: Knittlerův rozbor uvádí 11 vitorazských vogtholden (11 grundholden klášterství Lambach).
65. Watzmanns: týž rozbor uvádí celkem 16 vitorazských vogtholden (grundholden fary Großschönau a vitorazského městského bratrstva Unser lieben Frauen; přesné rozdělení neuvedeno).
66. Walterschlag: týž rozbor urbáře uvádí asi (?) 12 vitorazských vogtholden pro tuto lokalitu (10 grundholden fary Weitra, jeden či dva grundholden fary Großschönau a právě týž nejistý počet grundholden vitorazského městského špitálu).
67. Harmanstein: týž Knittlerův rozbor uvádí celkem 14 vitorazských vogtholden (14 grundholden panství Engelstein).
68. Groß Schönau: týž rozbor uvádí celkem 43 vitorazských vogtholden (43 grundholden panství Rastenberg).
69. Engelstein: týž urbář uvádí dva vogtholden (grundholden vitorazského městského bratrstva) a zmiňuje odvod tzv. forstservitut od nejmenovaného počtu zde žijících osob.
70. Taures: týž urbář uvádí celkem 16 osob odvádějících vitorazské vrchnosti tzv. forstservitut.
71. Rotfahrn: týž rozbor uvádí 11 vitorazských vogtholden (8 grundholden vitorazského městského špitálu, jeden grundholde klášterství Zwettl, dva grundholde fary Höhenberg).
72. Jagenbach: týž urbář uvádí celkem 51 osob odvádějících vitorazské vrchnosti tzv. forstservitut.
73. Windhag: týž urbář uvádí celkem 10 vitorazských vogtholden (grundholden kláštera Zwettl).
74. Rieggers: týž rozbor uvádí celkem 21 vitorazských vogtholden (21 grundholden fary Weitra).
75. Neusiedl: srov. č. 24.
76. Bernharts: týž urbář uvádí celkem 21 grundholden kláštera Dürnstein, kteří odvádějí na Weitru tzv. forstservitut.
77. Purken: týž urbář uvádí celkem 6 osob odvádějících na Weitru tzv. forstservitut.
78. Diepolz: týž urbář uvádí jednoho vitorazského vogtholde (grundholde vitorazského městského bratrstva).
79. Zweres: týž rozbor uvádí 8 vitorazských vogtholden (jeden grundholde panství Weitra, 7 grundholden klášterství Zwettl).

80. Groß Otten: týž rozbor uvádí celkem 33 osob, které odvádějí na Weitru tzv. forstservitut.
81. Preinreichs: týž rozbor uvádí jednoho vitorazského vogtholde (grundholde panství Hirschbach).
82. Zeil: týž rozbor uvádí celkem 4 osoby, které odvádějí na Weitru tzv. forstservitut.
83. Wurmbrandt: rozbor uvádí celkem 19 vitorazských vogtholden (grundholden klášterství Zwettl a vitorazského městského špitálu; přesné rozdělení neuvedeno).
84. Etlas: týž rozbor uvádí celkem 3 osoby, které odvádějí na Weitru tzv. forstservitut.
85. Böhmendorf: týž rozbor uvádí celkem 21 osob, které odvádějí na Weitru tzv. forstservitut.
86. Sitzmanns: týž rozbor uvádí celkem 17 osob, které odvádějí na Weitru tzv. forstservitut.
87. Schroffen: týž rozbor uvádí celkem 10 vogtholden (10 grundholden komendy Mailberg) a dále nejmenovaný počet osob povinnovaných tzv. forstservitut.
88. Albern: týž rozbor uvádí 8 vitorazských vogtholden (8 grundholden klášterství Lambach).
89. Siebenberg: týž rozbor uvádí 5 vitorazských vogtholden (5 grundholden klášterství Lambach).
90. Oberkirchen: týž rozbor uvádí 5 vitorazských vogtholden (5 grundholden klášterství Lambach).
91. Aigen: týž rozbor uvádí 11 vitorazských vogtholden (11 grundholden klášterství Lambach).
92. Thail: týž rozbor uvádí celkem 16 osob povinnovaných na Weitru tzv. forstservitut.
93. Harruck: týž rozbor uvádí celkem 4 vogtholden (grundholden kláštera Lambach).
94. Langschlag: Knittlerův rozbor uvádí nejmenovaný počet vitorazských vogtholden z této lokality.
95. Kainratschlag: Knittlerův rozbor uvádí nejmenovaný počet vitorazských vogtholden z této lokality.
96. Hainreichs: týž rozbor uvádí 10 vitorazských vogtholden (10 grundholden klášterství Dürnstein).
97. Groß Gerungs: týž rozbor uvádí celkem 6 vitorazských grundholden a 4 osoby odvádějící na Weitru tzv. forstservitut.
98. Hypolz: týž rozbor uvádí 9 vitorazských vogtholden (9 grundholden panství Rappottenstein).
99. Dietmans bei Groß Gerungs: týž rozbor uvádí celkem 12 osob odvádějících na Weitru tzv. forstservitut.
100. Freitzenschlag: rozbor uvádí jednoho poddaného povinnovaného na Weitru službou tzv. forstservitut.
101. Rosenauer Forst: les, který patřil k dominikálu panství Weitra.
102. Groß Meinharts: týž Knittlerův rozbor uvádí 4 vitorazské vogtholden (4 grundholden fary Unserfrau).
103. Blumau: týž rozbor uvádí celkem 3 osoby odvádějící na Weitru tzv. forstservitut.

104. Hörweix: týž rozbor uvádí celkem 6 vitorazských vogtholden (dva grundholden panství Weitra, 2 grundholden vitorazského městského špitálu, dva neidentifikováni).
105. Rosenau: týž rozbor uvádí celkem 8 osob odvádějící na Weitru tzv. forstservitut.
106. Wielands bei Grafenschlag: týž Knittlerův rozbor uvádí celkem 9 vitorazských vogtholden, kteří jsou současně vitorazskými grundholden.
107. Aschen: rozbor uvádí 17 vitorazských vogtholden (15 vitorazských grundholden, dva grundholden vitorazského městského špitálu).
108. Nonndorf: týž rozbor uvádí 12 vitorazských vogtholden (11(12)?grundholden kláštera Lambach, 1(?) vitorazský grundholde.
109. Grafenschlag: týž rozbor uvádí 46 vitorazských vogtholden (45 vitorazských grundholden jeden grundholde fary Grafenschlag).

IIc) Panství Weitra – DORFOBRIGKEIT/ORTSOBRIGKEIT

1. Beinhöfen/"na Německým": byly k r. cca. 1590 stále ještě vedeny jen jako místní část vsi Erdweiß/Nové Vsi nad Lužnicí.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimoniálních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.

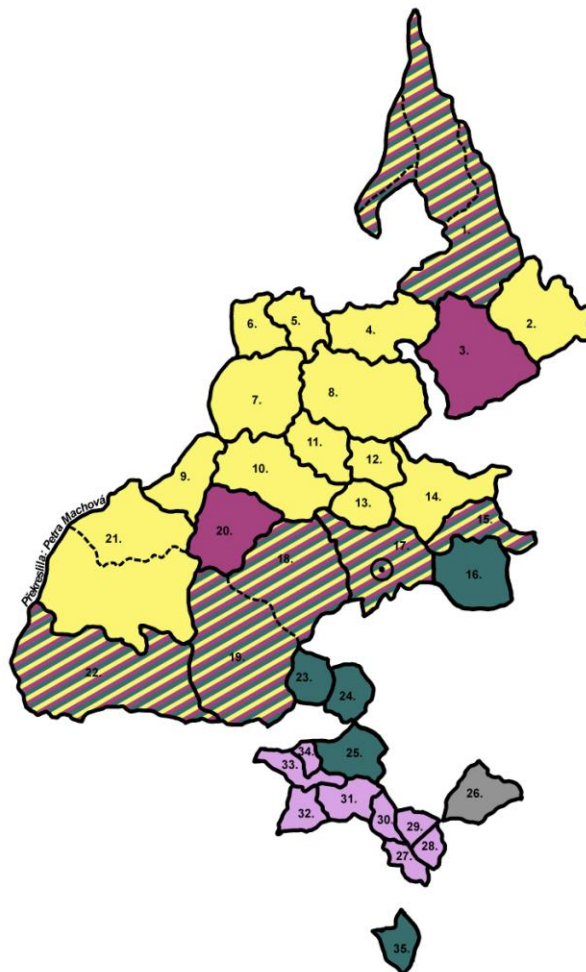

2. Tannenbruck/Trpnouze: k r. cca. 1590 neexistovala, její katastr vznikl vydělením ze vsi Erdweiß až v polovině 18. století právě tak, jako se již před polovinou 17. století vydělila od Nové Vsi lokalita Beinhöfen.
3. Thiergarten/Obora + Sophienwald/Žofina Huť: k r. cca. 1590 obě lokality ještě neexistovaly. Thiergarten je doložena k r. 1704, Sophienwald se zdejší sklářskou hutí byla založena po r. 1670.
4. Erdweiß/Nová Ves nad Lužnicí
5. Pyhrbruck
6. Reinpolz
7. Höhenberg
8. Heinrichs
9. Lembach (dnes rozdělený na Oberlembach a Unterlembach)
10. Harbach
11. Reinprechts
12. Schagges
13. Unserfrau
14. Brühl
15. Altweitra
16. Ulrichs
17. Lauterbach
18. Hirschenwies: lokalita k roku cca. 1590 ještě neexistovala, vydělila se později ze vsi Lauterbach.
19. Harmanschlag
20. St. Martin: Původně jedna velká lokalita nazývaná Lainsitz s roztroušenou zástavbou, ze které se později vydělily St. Martin a Langfeld. V urbáři z r. 1585 je pod označením St. Martin míněna ovšem zástavba v okolí chrámu sv. Martina, ostatní je ještě stále ještě uváděno pod označením (Ober)Lainsitz.
21. Langfeld: (srov. č. 20)
22. Weitra včetně předměstí Ledertal: Vitorazská vrchnost zde vystupovala nikoli pod označením dorfobrigkeit či marktobrigkeit, nýbrž pod označením stadto brigkeit.
23. Wetzles
24. Sulz
25. Walterschlag
26. Watzmanns
27. Stierberg
28. Rotfahrn
29. Zweres
30. Diepolz
31. Rieggers
32. Hörweix
33. Wielands bei Grafenschlag
34. Nonndorf
35. Aschen
36. Grafenschlag

IId) Rumpfovo „ideální vitorazské panství“ okolo r. 1590,
neboli

IDEÁLNÍ PANSTVÍ WEITRA PODLE WOLFA RUMPFHA
tj. lokality, které byly v letech 1587 - 1589 skutečně rekatolizovány

- Totální panství nad danou lokalitou (grundbrigkeit + vogtbrigkeit + dorfbbrigkeit + patronát). Grundbrigkeit může být částečné
- Jen grundbrigkeit (může být částečné) + patronát
- Vogtbrigkeit + patronát
- Dorfbbrigkeit + vogtbrigkeit + patronát
- Jen forstbrigkeit/forstservitut bez patronátu
- Jen vogtbrigkeit bez patronátu

1. Erdweiß/Nová Ves nad Lužnicí (včetně Beinhöfen/Německé, dnes Dvorů nad Lužnicí, Tannenbrucku/Trpnouze, Sophienwald/Žofiny Huti a Thiergarten/Obory). K roku cca. 1590 existující lokality Erdweiß a Beinhöfen spoluutvářely součást farnosti Gmünd (St. Stephan), nad kterou držela ius patronatus vitorazská vrchnost. Nikoli ovšem ius advocatiae.
2. Böhmzeil/Česká Cejle – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Gmünd (St. Stephan)
3. Wielands/Velenice – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Gmünd (St. Stephan)
4. Höhenberg – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Höhenberg, nad níž vykonávala vitorazská vrchnost ius patronatus i ius advocatiae.
5. Reinpolz – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Höhenberg.
6. Pyhrabruck – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Höhenberg
7. Heinrichs – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Unserfrau, nad níž vykonávala vitorazská vrchnost ius patronatus i ius advocatiae.
8. Lehmbach – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Unserfrau.
9. Harbach – v letech 1587 - 1589 součást farnosti St. Martin (byť zdejší kaple sv. Jana Křtitele je doložena již poč. 15. stol.), nad níž držela vitorazská vrchnost ius patronatus i ius advocatiae.
10. Reinprechts – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Weitra.
11. Schagges – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Unserfrau.
12. Unserfrau – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Unsefrau.
13. Brühl – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Weitra.
14. Altweitra – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Unserfrau.
15. Ulrichs – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Weitra.
16. Wetzles – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Unserfrau.
17. Weitra – sídlo kmenové farnosti sv. Petra a Pavla, hlavní farnosti panství Weitra, která byla mezi lety 1587 - 1589 plně v držení vitorazské vrchnosti (ius patronatus i ius advocatiae)
18. Langfeld – v letech 1587 - 1589 součást farnosti St. Martin
19. St. Martin – v letech 1587 - 1589 součást farnosti St. Martin.
20. Wultschau – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Weitra.
21. Lauterbach (včetně Hirschenwies) – v letech 1587 - 1589 součást farnosti St. Martin.
22. Harmannschlag – v letech 1587 - 1589 součást farnosti St. Martin.
23. Sulz – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Großschönau stojící mimo patronát i advokacii vitorazské vrchnosti.
24. Walterschlag – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Großschönau.
25. Watzmanns – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Großschönau.
26. Sitzmanns – v letech 1587 - 1589 součást farnosti
27. Oberkirchen – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Oberkirchen stojící mimo patronát i advokacii vitorazské vrchnosti.
28. Aigen – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Oberkirchen.
29. Albern – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Oberkirchen.
30. Siebenberg – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Oberkirchen.
31. Nonndorf – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Oberkirchen.
32. Münzbach – v letech 1587 - 1589 součást farnosti Oberkirchen.

33. Abschlag – v letech 1587 – 1589 součást farnosti Oberkirchen.
34. Seifritz – v letech 1587 – 1589 součást farnosti Oberkirchen.
35. Harruck – v letech 1587 – 1589 součást farnosti Oberkirchen.

Jiří Oesterreicher, K rané rekatolizaci dolnorakouského panství Weitra v letech 1587-1589 s přihlédnutím k lokalitě tzv. českého Vitorazska, aneb poddaný v soukolí patrimonijních a patronátních vrchností. Příspěvek k poznání církevních i vrchnostenských dějin významného a s českým územím přímo sousedícího pohraničního regionu.